

JURNAL DE BORD

19 0 1

VOuă,

dragi părinți,

drept mîngiere

JURNALUL DE BORD
AL LUI
JEAN BART

Sulina, 1 august

în sfârșit, multășteptatul ordin de plecare sosise.

Itinerariul călătoriei îl știam de mult ; cîte zile nu pierdusem noi, ofițerii tineri, cu hărțile dinainte urmărind cu degetul conturul coastelor Asiei Mici.

De două luni navigam tot prin aceleași locuri, învîrtindu-ne între Constanța și Gurile Dunărei ; ardeam de dorul altor locuri în depărtări necunoscute.

Manevrele de pînze, evoluțiile în largul mării, tirul, exercițiile de bărci și întregul serviciu riguros al bordului începu să mă sature în nerăbdarea așteptării celei dintîi călătorii mai lungi.

Visele mi se împlineau... acele vise care îmi mîngîiaseră viața tristă de școală... o viață de copil chinuit, îngropat între zidurile școalelor militare, unde vremea se tîra așa de greu între orele de instrucție, cînd îmi îngheța mîna pe patul armei, și între orele de meditație, seara, cînd capul cădea încet pe cartea deschisă pe pupitrul vechi și ros de coatele atîtor generații.

Dar le uitasem ca prin farmec toate acele mici mizerii zilnice cari îmi chinuise copilăria : uitasem pînă și patul de la închisoare... patul acela tare, de lemn, acoperit cu o rogojină, pe care în atîtea nopți mi-am odihnit trupul zdrobit de osteneala zilei, cu mantaua făcută ghem drept căpățîi.

Ah !... de cîte ori, înainte de a mă prinde somnul, zăcînd așa într-o toropeală pacinică și dulce, între vis și viață, înaripata închipuire își lua zborul și înflăcărînd simțirea mă

purta prin locuri nevăzute, dar așa de frumoase și atât de multvizitate.

De câte ori nu mă-ntrebam cu prietenul ce dormea la cap cu mine :

„— *Tu pe unde te așli acum r*

— *Eu mă a ! cu sunt departe.pe valurile Mediteranei, spre Italia... pe coastele Calabriei."*

Ce bine le cunoșteam aceste locuri — din atlasul geografic, bineînțeles.

Renăscînd în aerul curat și binefăcător al mării, într-o nouă viață, trecutul îmi apărea așa de departe, ca într-o ceață fumurie și nedeslușită, din care se desprindea uneori parcă o altă ființă în locul meu, o altă ființă osîndită, care trăise de demult, cîndva, acele vremuri de copilărie tristă-

O soartă fericită mă aruncase pe bordul lui „Mircea" ; în cercul binevoitor de ofițeri vechi, de diferite grade, ne aflam și cîțiva noi-veniți, abia scăpați de pe băncile școalei, prieteni buni din timpurile copilăriei petrecute în aceeași mahala într-un oraș din fundul Moldovei.¹

După atîta vreme scursă, ne întîlneam iarăși, acum, în pragul unei noi și grele meserii, meniți a împărtăși aceeași soartă în lupta pentru a ne deschide un drum în lume.

Ziua cînd trebuia să părăsim țara sosise : în ordinul de plecare, scris de comandant, în jurnalul de bord, zicea lămurit : „La ora opt totul va fi gata de plecare, provizia trupeii și-a ofițerilor pentru zece zile de mare va fi adusă la bord ; la nouă ore bricul «Mircea» va părăsi portul Sulina, ieșind în larg va lua drumul spre Chersones."²

E seară, totul e gata, n-așteptăm decît ora plecării.

O geană roșă-aurie mai sclipește pe cer, în fund spre asfințit, iar dinspre miazănoapte o pată cenușie ca o manta zdrențuită s-apropie plutind prin înălțime; e un nour ce vine mînat de suflarea vîntului de nord.

Pînă la vremea plecării toți ofițerii trecem pe cheu, în fața vaporului, printre lumea adunată acolo.

¹ Scriitorul se referă la tîrgușorul B'urdujeni în care si-a petrecut copilăria, astăzi un cartier al orașului Suceava.

² Nume dat în vechime mai multor peninsule (între care Chersonesul Tauric și Chersonesul Tracic).. Aici este vorba de Chersonesul Tauric (Crimeea).

I Noi ne strîngem în jurul unei mese din fața cafenelei, lăutarii cîntă, limbile se dezleagă, curg vorbele de spirit și glumele sărate cu cît se golesc și se reinnoiesc mereu halbele.

Iar „Mircea", bătrînul „Mircea", încă tot frumos și mîndru, gata de drum și de lupta valurilor, ne așteaptă ancorat lîngă cheul, pe care lumea se strînge mereu, privind la jocul marinarilor de pe punte.

Fiind în repaos, ca să-și uite grijele, luîndu-și rămas bun de la țara pe care o părăseau, băieții încinsese o horă de gema puntea vaporului sub tălpile lor goale — mă rog, ca românul cînd vrea să înșele grijile, să-și stîngă focul necazurilor.

I Numai cîțiva printre ei, recruți ce nu mai fuseseră imbarcâți niciodată, Tetrași mai deoparte, tăcuți, triști, stau rezemați pe coate, de balustradă, căutînd cu jale, cînd spre largul mării, cînd înapoi spre port, luîndu-și cu privirile înduioșate parcă rămas bun de la ai lor, cari de pe unde sunt în depărtări nevăzute ; citesc în ochii lor fiorii groazei de necunoscut.

I Un pilot de la Comisiunea Europeană¹ s-apropie de masa noastră.

I — He !... domnule căpitan, nu cred să mai plecați în seara asta, uite... semne de furtună.

Ș Toți ne ridicăm ochii spre cer ; norii negri se strîng învîluind tot cuprinsul într-o pînză neagră și umedă.

I Un vînt rece și sărat dinspre largul mării se-ntărește mereu, și mereu crește zgomotul valurilor ce se izbesc de cheu, spîrgîndu-se într-un muget sălbatic, pierdut departe în întunericul pustiu al mării.

• Cîteva umbre negre se desprind din depărtare și cresc gonind spre port : sunt corăbii cu pînzele umflate ce întră la adăpost întimpinate de furtuna care se apropie vîzînd cu ochii.

¹ Comisia Europeană a Dunării a luat ființă după războiul Crimeei, prin Convenția de la Paris, din 30 martie 1856, conform articolului 10. Confirmată, cu sarcini lărgite, prin Tratatul de la Berlin din 13 iulie 1879, cuprindea cîte un reprezentant din următoarele state : Turcia, Rusia, România, Austro-Ungaria, Germania, Franța, Italia, Marea Britanic Sediul comisiei a fost la Galați și Sulina. A fost desființată în 1939.

Dar se dase ordin să părăsim portul și trebuia să plecăm.

Ne luăm rămas bun de la prietenii strînși în fața vapo-
rului și intrăm pe bord în uralele mulțimii de pe cheu.

„Echipa] la posturile de plecare !” răsună vocea șefului
de echipaj, urmată de sunetele sifliilor de pe punte ; fiecare
trece la postul său.

„Mircea”, desfăcut din legăturile de la uscat, se mișcă
încet trăgîndu-și pe nară, c-un zîngănit fioros, lanțul ancorei
ce se desprinde de pe fund.

Ancora sus, la postul ei ; și alunecăm încet făcînd ron-
doul în fața cheului care răsună de zgomotul mulțimii și a
muzicii, pe cînd pălăriile și batistele flutură încă în bătaia
vîntului, în semn de adio !...

„Mircea”, tot mai însuflețit, despică apa, ieșind din gura
Dunărei, parcă trece pragul mării, care se deschide înaintea
noastră imensă, neagră, pustie.

Pămîntul țării rămîne în urmă.

În picioare, la postul meu din prova, încă o dată îmi
arunc privirea înapoi : pămîntul, ca o pată neagră, se pierde
în întunericul nopții, pe cînd în auz îmi picură crîmpeie de
arii, note frînte de mugetul fioros al vîntului.

Și din tot haosul întunecat se desprinde numai ochiul
roș, obosit, al farului, care veghează urmărind neclintit vasul
în goana lui nebună de pasăre de noapte, ce într-o legănare
zbuțumată își moaie parcă vîrfurile aripelor desfăcute în negru
apei și al pustiului întins, fără margini.

II

Pe mare, 2 august

Vîntul se întărește mereu.

După miezul nopții o furtună cumplită își dezlănțuie
furia, urlînd fioros în jurul nostru ; cîteodată suflarea i se
înmoaie și atunci parcă geme într-o desperare răutăcioasă
înăbușîndu-și furia, pentru a izbucni iarăși în mugete mai
neînfrînte, mai pline de groază.

„Mircea” — o jucărie minunată — se rostogolește zbu-
țumată pe întinderea asta neagră și zgomotoasă care se agită,

se frămîntă din toate părțile, formîndu-se în dealuri negre
cu crestele albe de spumă, în văi adînci, adinei, fără fund,
mutate în același timp de la un loc la altul, într-o goană
fără sfîrșit, într-un joc amețitor, nebun, fără astîmpăr.

Începe o ploaie rece, mărunță ; simt răceala picăturilor
ca niște sfîrcuri de bici plesnindu-mi obrazii.

Pe bord nu doarme nimeni.

Comandantul nostru n-a închis ochii toată noaptea, stă
pe comandă lîngă ofițerul de cart, învelit în mantaua de
ploaie, controlează cercetător busola și harta, privind mereu
în sus, spre catarge.

Oamenii suiți în arboradă lucrează grăbiți, cu ochii aproape
închiși, biciuiți de ploaie, cu poalele mantalelor filfiind în
vînt ; par niște umbre negre ce se clatină atîrnate la rînd
de vergile pe care se mișcă, cu o iuțea neregulată, un amestec
de degete încheștate ce strîng pînzele înfășurîndu-le.

Sunetele argintii ale sifliilor de pe punte cari îndeamnă
la lucru, comenzile repetate, vorbele desperecheate, șoaptele
nedesluite cari vin de sus din arboradă, se aud întrerupte
de mugetul asurzitor al vîntului, ce trece fluierînd ascuțit
prin macaralele prinse în colțul pînzelor scuturate.

Un amestec nedeslucit de sunete diferite, ca o muzică
sinistră ce împrăștie fiori de groază.

Prin întunericul de nepătruns al nopții, prin haosul acesta
negru și pustiu, cîteva pîlpiituri luminoase scapără pe cer
aprinzînd o clipă colțul unui nour ; și în urmă o brazdă de
foc taie drum unui fulger orbitor ; un șirag de boabe sclii-
pitoare spintecă văzduhul luminînd în flăcări vîrfurile
catargelor.

Iar bubuitul tunetelor, zguduind cuprinsul, se sparge în
depărtări nevăzute, stingîndu-se în fundul pierdut al pustiului
plin de întuneric.

Cu mîinile prinse în balustradă, cu genunchii îndoți, îmi
țin echilibrul mlădiindu-mi trupul după mișcările vasului.

O clipă amețitoare, un vârtej pare că îmi painjinește
ochii... îi deschid mari, catînd să despici întunericul dinainte...
simt o gîdilătură în furca pieptului și un nod care se ridică
înfigîndu-se în gîtlej, făcîndu-mă să înghit în sec... a !...
cunosc : e începutul răului de mare — această veche și
ciudată boală pentru care nu s-a găsit alt leac decît deprin-
derea pentru unii, iar pentru alții nimic.

Și plouă, plouă mereu ; minutele se scurg așa de încet, chinuitor de greu.

„ ^^^~? gîndire înceată și greoaie îmi analizez simțurile, cătînd să-mi dau seamă de ce simt eu și cei din jurul meu : toate aceste suflete strînse la un loc în scoica asta zbuciumată de valuri, care scîrțîie din toate încheieturile, în izbiriuri neregulate vibrînd ca un instrument muzical.

Hotărît, nu... nici o umbră de teamă nu poți întîlni pe chipul vreunuia, nici o șoaptă de deznădejde nu poți auzi, nici un fior de groază nu poți surprinde în toată mulțimea asta care se mișcă tăcută, făcîndu-și serviciile știute, fiecare la postul său, în cea mai desăvârșită liniște — ori poate rușinea pe unii îi stăpînește atît de mult ștergîndu-le orice umbră de teamă.

Zăresc în provă cîțiva, culcați pe punte, cu capetele răzămăte de colacii de frînghie cătrănită : sunt gabierii scoborîți din catarge, istoviți de oboseală, cu puterile sleite, se odihnesc strîngîndu-și picioarele goale sub poalele mantalelor ude de apă sărată.

Ploaia a încetat.

Omul de sus din gabie strigă cu glas puternic :

— *Se vede o lumină albă în tribord.*

— *E farul de la Caliacra* ¹, șoptește ofițerul de cart potrivindu-și binoclul în dreptul ochilor.

În fund, în depărtarea ștearsă, un punct mic, galben, licărește pîlpîind slab prin întuneric.

Noaptea începe a se risipi ; întunericul se desface din ce în ce mai mult, iar în fundul zării, la orizont, o pată galbenă ca de ceară, așa de trist răsare ridicîndu-se dintre eres tele albe ale valurilor — răsăritul soarelui după furtună.

Departa de tot, pe întinderea asta mișcătoare, neastâmpărată, un punct negru se desprinde. încet, punctul acela se înalță și se coboară crescînd din ce în ce mai mare.

Toți privesc spre dînsul... se apropie... trei catarge se deosebesc binej ca trei suliți înălțate parcă anume să spargă norii ce se tîrăsc așa de jos, aproape de fața apei.

¹ Cap pe țărmul Mării Negre, situat la sud-est de portul Cavarna.

„*Le cunosc bine după gabii; sunt catargele «Elisabetei V, vad pe cîțiva care privesc cercetători spre larg.*

Crucișătorul „Elisabeta” avusese ordin să plece în aceeași zi din Constanța și să ia drumul tot spre Chersones.

„Elisabeta” e aproape, se cunoaște bine coșul alb între catarge, corpul ei negru, cu formele fine în tăieturi frumoase, cu tunurile ei mari, înfipte în coaste.

Ea alunecă încet înainte, prăvălindu-se pe o parte și pe alta, amețită parcă de loviturile valurilor care năvălesc izbîndu-se de ea.

Iar în urmă-i fumul scăpa pe gura coșului în inele negre, ca un șarpe uriaș ce se zvîrcolește gonit, învins, în luptă cu vîntul turbat.

Și noi cătăm țintă spre ea urmărind cu patimă acel joc nebun, amețitor... sunt clipe de o înfiorare mută, clipe^{ce} par așa de lungi, încît un gînd de groază are vreme să-ți scapere prin minte ; timp în care bătăile inimii se grăbesc, ochii se deschid mari, cătînd a reține cu vederea corpul acela negru care dispare înghițit de valuri ca într-o ^prăpastie adîncă... și așteptăm, țînîndu-ne răsufierea stăpînită, să-l vedem răsărind iar culcat pe coastă în muchea unui alt val.

Simt mirosul greu, înecăcios, de untdelemn ars, răspîndit de jos de la mașina care-și grăbește mereu bătăile sacadate.

Mașina fiind prea slabă, nu poate birui valurile ; e peste putință a mai continua drumul înainte, cu vîntul din față.

De două ore de cînd ne frămîntăm în loc, ne zăpăcește zbuciumarea asta a valurilor, cari se izbesc spărgîndu-se cu zguduirii groaznice.

Comandantul se hotărăște să ne abatem din drum, schimbînd direcția, și să intrăm la adăpost în golful Cavarna pînă cînd s-o mai liniști marea și-o cădea vîntul.

Sifliile încep să sune pe punte, oamenii grăbiți se strîng la posturi în dreptul manevrelor, pilotul își încleștează mînile în roata cîrmei, gata să soarbă comenzile cari răsună clare și prelungite :

„*Gata de «volta-n vînt!»*”; o clipă de așteptare... un zgomot asurzitor de farfurii sparte, de obiecte răsturnate ;

¹ Unul din primele crucișătoare românești.

și „Mircea” deodată se culcă într-o parte, așa că apa năvălește înăuntru pe punte ; am schimbat drumul spre Caliacra — intrăm în Cavarna cu vîntul de *travers*.

„Elisabeta” imită manevra noastră ajungîndu-ne din urmă.

Ne apropiem de uscat : coasta înaltă, roșietică, dintr-un șirag de stînci colțurate care oprește vîntul ce se izbește cîlele sufiînd cu furie.

Ancorăm aproape de „Elisabeta”, care nici nu se clin-tește, liniștită și mindră.

Oamenii în repaos, ruși de osteneala din timpul nopții, adorm duși cu gîndurile duse la ai lor, rămași în urmă și atîta de departe.

O barcă se desprinde de lîngă crucișător și s-apropie de noi ; e un ofițer care aduce un plic pentru comandantul nostru : ne sîrîngem în jurul lui și el ne istorisește cele întîmplate la ei pe bord.

„Elisabeta”, vas mai nou și puternic, putea să-și continue drumul ; yăzîndu-ne însă pe noi că schimbăm direcția, comandantul stătuse la îndoială dacă să-și urmeze drumul sau să vie după noi, bănuind că avem vreo stricăciune la mașină.

În urmă s-a hotărît să ne imiteze manevra, pentru a ne veni în ajutor în caz de nevoie. Înainte de a mă scorbî în cabină să mă odihnesc, îmi arunc o dată privirea spre coasta de care ne apropiasem.

Departe se zăresc albind în lumina dimineții casele tupilate, ascunse la adăpost prin crăpături de stînci arse, roșiatice — 5 un sat pierdut, uitat de cine știe cînd, pe o coastă stîncioasă și pustie.

III

Pe mare, 4 august

Șase ore și jumătate dimineața. Barca no. 1 se întoarce la bord cu provizii din Cavarna. Toată lumea-i la *posturile de plecare* ; la ora 7 virăm ancora.

Lațul ancorei trosnește la *cabestan* în smuncituri cadentate — la unele vase cu pînze, acolo unde puterea aburului n-a înlocuit munca omenească, se mai poate vedea cît de

chinuitoare este viața omului de mare — cu mușchii încordați, sprijinind picioarele goale în puntea udă, oamenii împing cu pieptul în manelele cabestanului care învîrtindu-se prinde zalele lanțului scrișnind la fiecare salt.

Ancora sus — și alunecăm lin pe apa moartă a golfului. Cum trecem farul de la Caliacra. începe „Mircea” să prindă viață și pleacă legănat pe valuri scurte și răpezi ce undulează fața goală, nemărginită, a mării.

Vreme închisă ; cerul înfășurat ; și-n aerul dimineții se simt fiori reci de boare umedă pe care-i aduce de la larg un suflu ușor de briză. Coasta pustie și stîncioasă rămîne pierdută în urmă, pe cînd noi cu pînzele întinse ne afundăm în golul depărtării.

Ofițerul de cart, de pe comandă, strigă capul la compas ce trebuie urmat : „*Sud 74 Est* !”. Aceleași cuvinte le repetă de la cîrmă bătrînul Micheli, pilotul, răgușit, cu ochii țintă pe sticla busolei, ca să prindă numărul scris în dreptul *Unici de credință*.

Departe, la orizont, se ivește albind o pată ; toți privesc cercetînd în zare ; au și început a-și da păreri — cînd te afli pe întinsul pustiu al mării, un lucru de nimic te pasionează la culme. Se recunoaște o corabie frumoasă ce trece prin babordul nostru.

Tocmai tîrziu străbate și soarele printre norii ruși în pale, anume parcă să deschidă drum săgeților de aur ce se frîng reci de crestele valurilor, polcind o pată de pe iața mării în locul acela spre răsărit.

Mînați de adierea vîntului ce ne bombează pînzele, înaintăm mereu pe o mare luminată de jocul seînteierilor orbitoare.

Nicăieri mai mult ca în largul mării nu te uimește înfățișarea minunatelor fenomene ale naturii.

Cine ar putea ști din cîte se petrec înăuntru, în lumea sinului mării, numai acolo tub pata aceea aurie de la suprafață, în ploaia caldă a razelor

Mințile omenești — pururea cercetătoare — n-au izbutit încă a lua în stăpînire întreaga lume a fundului mării, cu nesfîrșitele bogății ce zac în neștire, cu miriadele de vietăți locuitoare, popoare ce nasc, trăiesc luptînd și mor în abisul nepătruns al *fundului*.

Pe cînd *pămîntul*, mut și neclintit, de veacuri întregi destăinuiește iuminînd ascunsul minunilor naturii, înșelătoarea *mare*, veșnic neastîmpărată și vorbitoare, păstrează încă tainele ascunse ale firii în noaptea sînului ei viețuitor.

Un iubitor al mării, Gustave de la Landelle, arată în cîte chipuri se răspunde la întrebarea : *Ce este marea ?*

„O enciclopedie viețuitoare, răspund învățații. Nu-i decît o picătură de apă în infinit, susțin filosofii. Naturaliștii spun că nu-i decît un amestec imens de apă sărată.

Gramaticii o definesc numai ca simpla apă care înconjoară continentele. Chimii susțin că nu-i decît un volum enorm de protoxid de hidrogen ținînd în soluție clorura de sodiu. Matematicii declară că este un corp căruia nu-i pot calcula suprafața. Fizicienii îi văd numai fenomenele de mare, vînturile, echilibrul și curenții. Poeții clasici o văd locuită de mulțimea zeilor și zeițelor ; poeții romantici o fac să rîdă și să plîngă ; poeții realiști îi descriu ororile ; poeții fără adjectiv cîntă imensitatea și binefacerile sale. Iar pentru voiajor și negustor, nu-i decît un larg drum. Pentru omul de stat și diplomat este o *chestiune*. Pentru regi este un imperiu. Pentru popoare, un cîmp de bătălie. Pentru pictor nu-i decît un fond de tablou.

Istoricul susține că marea este arena unde s-au dezlegat cele mai mari conflicte ale timpurilor vechi și moderne. Marea amintește vecinie de acele călătorii pentru războaie, pentru cuceriri, pentru descoperiri, de la fabuloasa expediție argonaută pînă la acele ale polurilor Nord și Sud. Marea este *Salamina, Războaiele punice, Actium, Cruciadele, Abukir, Trațalgar, Navarin, Roma, Cartagena, Veneția, Genua, Spania lui Carol Quintul, Holanda, Franța lui Ludwig al XIV și Colbert*, ea este *Puterea britanică*.

Marea a făcut pe *Cristojor Columb* și toate marile descoperiri ale lumii.

Marea pentru romancierii este acel gigantic teatru unde se agită toate pasiunile omenești modificate prin o existență excepțională. Iar pentru marinari, este o carieră, o profesiune, un meșteșug... ea mai este și un azil, o mamă care hrănește, o a doua patrie, un obicei, o pasiune... și cîteodată încă, ea este sclavia, exilul, închisoarea, *moartea /...*"

Pe mare, 5 august

După-prînz soarele începe a ne chinui, vîntul cade, și pînzele, pînă acum bombate și însuflețite, cad și ele întinse, albe și moarte, pe cînd bricul plutește legănîndu-se alene.

— *Pînzele nu mai prind vînt!* zice cu necaz ofițerul de cart privind în sus spre arboradă.

Se sună „*La posturile de manevră!*” ; toată lumea-i afară pe punte, împărțită în locurile știute, gata cu urechea ațintită ; se așteaptă comanda — nespuse de frumoasă e priveliștea unei manevre bine executate. „*Sus gabierii!*” răsună vocea ofițerului, și o clipă nu vezi decît o învălmășală de trupuri omenești, mîni și picioare goale care se agață de treptele de frînghie ale *șarturilor* ce tremură îndoite de greutate, pînă se desprind cei dinții gabieri. Sprinteni, în salturi de pisică, ajung sus, răspîndindu-se de-a lungul vergilor cu încredere în sine și cu îndemînarea deprinderii.

Se ridică pînzele, și *randa*, întinsă și înnegrită de fum, ca o aripă rănită se strînge și cade la locul ei.

În amestecul zgomotului de șoapte întretăiate, de respirări scurte, deasupra scîrțîitului macaralelor, vibrează mai tare sunetul argintiu al sifliei lui Mastela.

Minunat șef de echipaj mai e și vechiul Andrei Mastela.

Om înalt și bine legat, oacheș, cu mustața groasă și ridicată, smolît la față, dar cu ochii vii și plini de veselie.

Putem spune chiar că-i chipeș Mastela, cînd apare el pe punte cu galoanele de aghiotant la mînicelul șpențerului, purtînd pe după gît întotdeauna șnurul alb de care-i legată siflia. Greu și foarte cu anevoie ar fi de răscolit adîncul vremurilor trecute pentru a da de urma poreclei sale, căci și în foaia matricolă și în livretul individual, îl găseai trecut cu nume românesc avînd și un *eseu* la coadă, ca orice român curat.

Noi însă așa l-am pomenit ; așa l-au cunoscut și cei dinainte și cei după noi ; și-i cam de multă vreme și multe generații au trecut pe sub mîna lui. Pe cîți nu i-a primit el de copii, i-a învățat meseria și, după ani de zile, unii au ajuns bine, ofițeri de bord pe vase de comerț, pe cînd el a

rămas același, pururea la postul său, vechi și neclintit șef de echipagiu al lui „Mircea”.

Altminteri nu era el om rău, chiar blînd putem zice, doar așa cîteodau de-ajungea cu siircul *salarnasirei* pe vreunul mai moale, și asta numai ca să-l iuțească la lucru, cum e datoria unui șef de echipagiu, căci de aceea se cheamă că-i sufletul bordului.

Ceea ce făcea puterea și prețul slujbei iui era meșteșugul ce avea de a-și cunoaște oamenii și de a-i boteza pe fiecare prin o poreclă anume, bine aleasă. Dovadă e pilda cu Moraru, care a ajuns fruntaș de unde era cel mai prost soldat, și asta numai pentru că nu-l chema altfel decît *Moraru cel Iute*.

Și Moraru, leneșul, cu ochii mici și adormiți, care trecuse prin toate *specialitățile bordului* — fochist, tunar, ordonanță, bucătar, timonier — ajunsese cel mai bun gabier. Și-n mers, pe vremuri grele, cînd marea era mai *demontată*, cînd toți zăceau întinși de răul de mare, Moraru, la orice manevră, s-arunca cel dintîi, cu sub-bărbia bonetului pe după urechi și cuțitul ele gabier legat cu o sfoară pe după gît, sus la *rîndunica*, în vîrful catargului, se încingea inimos la luptă cu vîntul turbat : ca să stăpînească colțul pînzei ce se zbătea în suflările mugitoare ale vijeliei...

Și din înălțimea *crucetei*, de unde se afla, așa, de porunceală, gata ar fi fost și-n foc să s-arunce, nu numai în apă, cinci printre fluierăturile răutăcioase ale vîntului străbăteau pîna sus Lx clînsuî tremurăturile sunetului metalic al siflici lui Mastela, care-l îndemna, strigîndu-i de jos, de pe punte : „Acum, *Moraru cel Iute !...*” Că mult face o vorbă care-i merge la inima românului ; și să-l fi văzut pe Moraru că, de la o vreme, începuse a se sili și la *școala de carte*, și toată ziua, la orice exercițiu, îl vedeai cu abecedarul vîrît în sîn. Uneori, tîrziu de tot, cînd portul întreg dormea trudit în liniștea somnului de după miezul nopții, îl găseai pe Moraru, fiind în divizionul de cart, ghemuit în cîte un colț și, ia lumina slabă, roșietică, a felinarului de punte, siiindu-se a imita slovele pe placa de la *timonerie*.

Și munca nu i-a fost degeaba, o întîmplare minunată l-a ajutat.

Era tocmai într-o duminică, inspecție generală.

„Mircea”, mîndru de-i seînteia alămurile în bătaia soarelui, lustruit și curat cum îi oglinda, avea de dimineată pe *Amiralul* la bord.

Oamenii erau îmbrăcați curat, cu moțurile roșii la bonete, cu tricourile vîrgate întinse pe piept, iar gulerele albastre ale cămășilor de marină le străluceau pe spate. După primirea și toate onorurile obicinuite la o asemenea zi, se executară diferitele exerciții ; de la arme la tunuri, de la posturile de luptă la cele de incendiu, acum la urmă se dase și „*La posturile de manevră!*” — aci e partea gabierilor și *Moraru cel Iute* intra în rol.

Se comandase tocmai „*Descrucișarea rîndunicilor !*” ; amiralul și toți dimprejur așteptau cu ochii țintă sus, la arboradă — cînd un foșnet ușor se aude, și de acolo, de sus, de la înălțimea catargului din provă, un obiect cade în mare... Dus așa de vînt, părea o pasăre, căzînd cu o aripă desfăcută.

— Iar vreun bonet a căzut în apă, șoptește un ofițer.

— Ba nu, e o carte care plutește, uite i s-a desfăcut ioile, răspunse un altul.

— îi abecedarul lui Moraru, i-a căzut din sîn, adaugă ^urîzînd un sergent.

S-a făcut mult haz de asta, și dacă Moraru și-a pierdut abecedarul — că doar nu era să se lase barca la apă tocmai atunci, pentru a-i pescui hîrțoagele lui răspîndite — apoi peste o săptămînă tot echipagiul s-a minunat de el, cît de mîndru a ieșit la *apelul permisionerilor de punte*, căci mergea în oraș să-și ude galoanele cele de lînă galbenă care străluceau așa de frumos de-a curmezișul mîneșilor flaneli de serviciu.

Așa a fost înaintat fruntaș *Moraru cel Iute*.

Și asta numai pentru c-a știut Mastela cum să-l ia, căci vezi, multe știe el, și mai multe încă frumos le spune — că-i om umblat — și dacă îndură omul nevoi și primejdii în lungul mărilor, apoi și mult i-e dat să vadă și să cunoască : luminîndu-și mintea, ajunge să înțeleagă din rostul lumii și din ascunsul firii omenești.

Mereu să-ți tot fi povestit din cele cîte a fost văzut prin locurile umblate prin Rusia, Anatolia, Spania în voiagiul din 1892 și la serbările din Genua ; în voiagiul de la '95 cînd

Genova.

a mers toată coasta Europei pînă la Kiel unde lumea nu mai bea apă, ci numai bere nemțească ; să spuie el de cheful cu marinarii ruși, englezi, francezi, ba și japonezi, întîlniți la Constantinopol ; de cîte dragoste începute și neterminate, dar de peripețiile cînd cu furtuna din voiajul de la '88, de credeau toți în țară că s-a înecat „Mircea” !... Cum au ajuns în Bosfor cu proviziile sfîrșite, flămînzi, și bătrînul „Mircea” zdrobit cu *bompresul* și *vergile* rupte, și... cîte nu jtie și n-a apucat el de cînd își făcea viața în aceeași încăpere strîmă și întunecată, în mirosul de catran din prova lui „Mircea”.

Cu siguranță, el constituie volumul cel mai complect din istoricul vasului.

Dar adevăratele lui succese, căci a avut multe și frumoase succese, erau *regatele* : la aceste întreceri de bărci, cari se fac în toți anii, se vede măiestria artei sale.

Dar ca să-l înțelegi bine, trebuie să te ții de el, să nuli slăbești o clipă ; numai urmărindu-l cîteva nopți înainte de ziua solemnă, ai putea să-i prinzi din mijloacele întrebuintate. Are operații pe cari le face încet și pe tăcute ; unge carena bărcii cu se, pentru ca barca să alunece ușor, își îndreaptă ramele, alege oamenii pe sprinceană, își potrivește greutatea la pupă ca să se ridice prova și astfel barca să taie mai ușor apa ; și... cîte alte mici secrete profesionale.

Niciodată nu uită să-și ia în barcă și lopeți de rezervă, pentru a schimba pe cele ce s-ar rupe în drum. Un vechi obicei al bordului era de a se da vin soldatului care ar vîsli cu atîta putere încît să rupă o lopată în apă.

Unii camarazi răutăcioși îl acuzau pe *Morarul cel Iute* cum că el ar avea meșteșugul de a rupe o lopată numai printr-o smucitură și nu prin puterea vîslitului.

Dovezi îndestulătoare n-au fost pentru a se adevăra faptul — e drept însă că el avea pe suflet cam multe lopeți rupte, pentru care își primise răsplata după obiceiul bordului.

Mastela a făcut să se răspîndească faima bărcii no. 1 a lui „Mircea”, pînă azi încă neîntrecută prin partea locului

¹ Canal în nordul Republicii Federale a Germaniei care taie peninsula Iutlanda de la portul Kiel pînă la gura fluviului Elba. La serbările inaugurale din anul 1895 ale acestui canal a participat și bricul „Mircea”.

de vreo altă barcă a marinei de război engleze, ruse, sau române.

Atunci, în ziua aceea a anului cînd cheiul și vasele din port gem negre de furnicarul omenesc, atunci cînd se află față : amiralul, generalii, ofițerii, cucoane, țivili, pescari, lumea toată a mahalalelor venită să privească la curse, atunci trebuie să privești pe Mastela. De cum răsună cuprinsul de bubuitul tunului de la șalupa de poliție, semnal de plecare, el nu se mai potolește : „Acum sus... lung la apă... nu te da... Încă o dată băieți... așa... încă., și mai /...”

Cei zece oameni amețiți trag în disperare, cu ochii închiși și capetele goale, cu trupurile ghemuite, stăpînindu-și respirațiile pentru a-și grămădi toată puterea în brațele ce trosnesc din încheieturi. Și pe cînd brațele lor răpezite în învîrtituri de manivelă taie apa dinainte, el, cu mîna încheștată pe cîrmă îi îndeamnă aplecîndu-și trupul la fiecare lovitură, pentru a da avînt Bărcii care zboară ca o săgeată pe luciul de oglindă al mării.

Cu cît bărcile se apropie, cu atît crește mai tare haosul strigătelor și aplauzelor mulțimii ațîțate de această întrecere de cheltuială a puterilor omenești.

Cea întăi barcă ce străbate din învălmășagul celorlalte ajungînd la semn, cu ramele sus, se știe întotdeauna că-i barca no. 1 a lui „Mircea”.

Și omul care se ridică în ea, mîndru, cu o mină pe cîrmă și alta la șapcă, lucindu-i șirurile de galoane pe mineci și cele două decorații pe piept, îl cunoașteți cu toții... e Andrei Mastela, vechiul șef de echipaj al bricului „Mircea”...

v

Pe mare, 6 august

Toată noaptea am avut o mare potolită. M-a chinuit doar luna plină ce se ținea de noi, plutind pe înălțimea albastră, iar geanta-i argintie cădea de oboseală., pe un ochi rotund de geam, drept în cabina mea.

În faptul dimineței eram la post pe punte. Serviciul obișnuit de cart : se pune pe hartă *punctul* însemnând locul unde ne aflăm la ora anumită.

O ^ ciimineată răcoroasă ; coprinsul tot e plin de flori
reci ai unei brize ușoare, nehotărîte, care se joacă prin roto-
coalele fumului de la coș, aruncându-ne praf de cărbuni în
ceaiul pe care-l sorbim cu poftă.

Se sună de *spălarea punții*. Imr-o clipa vaporul întreg e
inundat ; pompele toate lucrează cu zor și apa din gheordele,
ce cade aruncată, izbește puntea udă în lovituri ca ele ciocan.
Iar păsările în cușca din fund, de sub comandă, se strâng
înspăimântate, cu penele zbîrlite, și-nchid ochii cu groază de
atîta apărie.

Pe bord, mișcare generală ; sprinteni, vioi, aleargă mari-
narii cu mîncile suflecate pînă la cot, cu picioarele goale
pînă la genunchi, în apa rece și sărată a mării ce înroșește
pielea ; grăbiți muncesc de-a valma.

Ieșind din aerul îmbîcsit dinăuntru, la lumină, în aerul
deschis, ce vecinie ^schimbător e plin de sănătate, în răceala
apei ^ așa de bogată-n viață, e parcă o renaștere îndeplinită
în sinul larg -al naturii, în mareața sălbătăcie a mării.

...Și nu știu cum adesea mă duce gîndu-n urmă, departe,
la pămîntul cu orașele lui mari, la furnicarele omenești, prin
mahalalele înfundate, acolo unde zac așa de înghesuiți atîția
sclavi moderni— omul-uneltă, înăbușit în atelierul plin cu
fum, omul-mașină-de-scris, încătușat de biroul plin de praf
Șt cerneală —_ numai aci simți cît de tristă-i soarta acelor
victime ale mizeriei multlăudatei civilizații.

Se simte încet cum crește suflarea unui vînt de vest.
Comandantul dă ordin a se desfășura *zburătorii, randa și
vel a-straiului*.

...Și navigam astfel minăți de vînt, cu pînzele întinse,
mereu în golul nesfîrșit ce ne-mpresoară... mereu către sud-est,
spre cercul albastru strălucitor la orizont : într-acolo este
coasta Anatoliei ; la noapte vom ancora în Trebizonda¹.

Tot echipagiul trece la *exerciții pe specialități*. Și pe cînd
vasul își urmează calea, legănat din val în val, oamenii toți
stau la posturile rînduite : ici un grup în jurul unui tun,
dincoace altul în jurul unei busole ; unii execută semnele,
alții la manevre stau în jurul catargului din provă.

¹ Trebizonda (vechiul Trapezunt sau Trapezus) în limba turcă
— Trabzon, oraș și port în Turcia, pe țărmul Mării Negre. În
evul mediu (între 1204—1461), capitala unui imperiu întemeiat de
Alexe Comnen.

1 Aci, pe puntea asta, sub bolta nesfîrșită a cerului ^pe aceste
I cîteva seînduri cari te țin deasupra abisului nepătruns al
I Fundului, aci unde sunt strînse atîtea vieți la un loc, ca
I într-un cuib răzleț, se nimicește orice voință, nimeni nu mai
§ trăiește pentru sine, ci pentru roiul pe care-l are de îrrt-
! plinit ; e un fel de contopire totală pentru a forma un singur
| suflet care să dea viață acestui corp înaripat, în luptă cu
I natura, acestei minunate înjghebări de lemne și fier, dc pîn/e
I și frînghii, pe care mintea omenească a născocit-o și-a prefă-
I cut-o în lunga scurgere a veacurilor.

I O legătură foarte curioasă strînge pe acești oameni dife-
I riți, adunați care dincotro, împărtășind aceeași soartă în lea-
I gănul acesta cu aripi care plutește rătăcitor între cer și apă,
I așa departe de restul lumii.

f ...Pe la prînz vîntul își schimbă suflarea ; marea e peste
tot demontată.

Se sună semnalul de masă ; ne scoborîm în *careu*.

Masa e așezată ca pentru *posturile de mare* : deasupra,
în găuri mici, sunt puse bețișoare cari împresoară farfuriile
pentru a nu fi răsturnate de aplecările vasului.

Ciudată e înfățișarea unei mese luată pe timp rău. Acolo,
altă dată răsună zgomot, rîs și veselie ; acum nu se aude decît
foarte rar cîte o glumă aruncată vreunui ce n-are poftă
de mîncare ; adesea bucatele nu sunt bune, sau se aduc prea
tîrziu ; întotdeauna se servește prea încet. Unii abia gustă,
alții înghit în sec, iar alții se ridică plecînd grăbiți... și toți
doresc a termina mai curînd și această datorie ce au de
împlinit.

Vîntul se întărește văzînd cu ochii, și dinspre nord sosește
o bură de ploaie rece și deasă.

Ofițerul de cart se oprește necăjit din plimbarea lui obi-
cînuită, își îmbracă mantaua de ploaie și strigă răspicat și
puternic pentru a birui glasul urlător al vîntului :

• — *A strînge zburătorul mic... atențiune... strîngeți !...*

J Un scîrțit chinuitor de macarale, un tropot cadențat de
picioare goale pe puntea udă, un amestec de răsuflări adînci,
întretăiate de îndemnuri... „*Vira!... Lunga!... Vira!...*” și
totul se sfîrșește în fluierăturile ascuțite ale sifliilor...

Numai divizionul de serviciu e pe punte ; toți sunt îmbră-
cați în hainele de ploaie, făcute din nînză groasă ceruită.

Ma scobor încet, aplecat, pe scara din cazarmă, să intru la mine în cabină. Jos, mă opresc pentru a recăpăta respirația, o clipă curmată de mirosul acru, înecăcios, care încinge tot coprinsul mohorît, întunecat.

Ce înfățișare stranie are spațiul acesta așa de strimt, abia înroșit de lumina slabă a unui felinar legănat ; printre obiectele de tot felul, îngrămădite acolo, stau atâtea ființi într-o căldură năbușitoare, în mirosul greu de catran care umple aerul închis și stricat.

Dintr-un bord în altul hamacele prinse în tavan, umflate ca niște saci plini atârând în jos, se ating între ele legănând zbuciumat trupurile ghemuite ale acelor cari dorm obosiți sau zac în amorțire.

Intru în cabină și mă sui în patul meu strimt ca o cutie,, ce are o muche mai înaltă pentru a-mi opri rostogolirea în aplecările vasului. În acești câțiva metri cubi de aer închis, locuim patru inși ; paturile, așezate câte două, unul deasupra altuia. Dimineața e frumos, când ne-mbrăcăm pe rând, numai câte unul !...

Cum stau întins, cu fața în sus,^c-un braț lipit de-a lungul peretelui umed, simt lovitura fiecărui val care se sparge de coastele vasului ; pare că ar voi să doboare peretele ce oprește și vioul de a străbate înăuntru. Și „Mircea” tresare și geme la fiecare nouă izbitură.

Ațipisem coprins de-o toropeală visătoare în care pluteam-pierdut, *cînd* vasul se culcă pe o coastă într-o bandă așa de puternică, încît toate obiectele de pe o poliță deasupra capului,, cărți, perii, sticle, oglindă, cad peste mine.

întunericul, aerul dinăuntru mă înăbușă. Mă urc pe punte.

Afară, o noapte neagră de nepătruns. Vîntul mugește în tremurături fioroase și, uneori din negrul văzduhului, ca o suflare de gheață se repede cu atîta furie de parcă sfișie în bucăți pînzeje încordate ce țipă în legături.

Patru bătăi scurte de clopot, vibrînd așa de trist, ne-spune ora bordului — e miezul nopții.

„*Bun cart înainte!... bun cart înapoi!... bun cart peste tot!...*” și vorbele tăiate de ascuțișul vîntului se pierd gonite în haosul ce ne înconjoară.

Facționarii, uzi, amorțiți de frig, nemișcați la posturi, par niște umbre țintuite în loc. Numai ofițerul de sus, cu pași greoi, măsoară în lung *puntea de comanda*.

Și „Mircea” — bătrînul ce atîtea a înfruntat — abia înaintează luptînd la fiecare pas cu valuri din potrivă ce cad pe puntea udă, ca lovituri seci de ciocan. Întreaga suprafață de apă în jurul nostru pare că fumează fierbînd în clocot, și un fel de umbră neagră se întinde pe deasupra gonind în urma noastră.

Mă duc în provă ; câțiva marinari, alipiți de peretele bucătăriei, își usucă hainele lor ude — de aci se vede bine fiecare val ce ajunge și ca o stîncă se prăvale izbînd în coastele vasului ce cade cu pliscul în jos, ca într-o groapă neagră și adînc deschisă înainte.

Pachete mari de apă năvălesc înăuntru acoperind puntea, și se întind plimbîndu-se dintr-un bord în altul, adesea strivînd somnul celor ce picotesc lungiți în jurul *cabestanului*, avînd colacii de frînghie drept căpătii.

— *Se vede o lumină albă înainte!* strigă omul de sus din *gabie*.

O mișcare deosebită, se lace pe bord. Comandantul e anunțat.

— *Farul turnant cu eclat, de la Trebizonda, se șoptește pe puntea de comandă. Și toți sunt afară cu ochii deschii mari cînd să prindă cu vederea acea steluță tainică ce s-aprinde și se stinge abia licărind la orizont.*

Ce putere fără seamăn are lumina farului asupra firii omenești. Lumina aceasta slabă, ce abia se zărește, clipind ca un ochi obosit de veghere, te călăuzește și te susține, și-n taină te îndeamnă șoptindu-ți : „*înainte !... tot înainte !*” Parcă te simți îmbărbătat, puterile ți se îndoiesc, căci nu mai ești singur, răzleț, rătăcitor pe întinsul pustiului de ape. În nopțile negre și furtunoase e *candela sfîntă* ce arde la marginea mării, în locul de scăpare al ființelor slabe ce în luptă cu natura cer mină de ajutor.

Și una lîngă alta, încet, pe nesimțite, răsar lumini departe, 'întocmai ca steluțe ce-și tremură sclipirea pe fundul negru în zare.

„*Luminile din port... ajungem... e Trebizonda!...*” își spun unii altora, și pare că o suflare de viață animează întreaga mulțime. În vederea portului nimeni nu mai suferă ; <a prin farmec tot răul se uită într-o clipă.

Ne apropiem. Luminile apar într-un joc curios înrânduindu-se și crescând mereu. Dar nimic lămurit nu se poate deosebi din haosul spre care înaintăm.

Se pun sondele : „27 metri !... *fund nisip !*” strigă timonierul din prova ; ^ și navigam încet, numai cu mașina, în vederea portului, să recunoaștem intrarea.

Cîteva umbre negre se desprind înălțându-se în fața noastră ; uriași, în forme fantastice, parcă anume ni se opun în cale. Toate privirile sunt încordate, ochii ațintiți se silesc a despica întunericul dinainte... sunt trei corăbii mari ancorate în radă ; așa cum stau pierdute în negura nopții par niște monștri ciudați, cari se zbat chinuți între valurile furioase ce-i izbesc în coaste.

^ „*Banda tribor!... Tribo-o-or banda!*” repetă răgușit pilotul care învîrtește grăbit roata cîrmei într-o parte ; un zîngănit repetat de smunciturile lanțului de la cîrmă și „*Mircea*” abate pe loc întoreîndu-se greoi pe o lătura. Căutăm pe „*Elisabeta*” care trebuie să fi sosit cu două zile înaintea noastră.

Din jocul luminilor ce licăresc răspîndite, cîteva felinare albe și roșii se aprind și se sting pe rînd.

„*Elisabeta*” ne semnalează cu *Meritens*. Ne-a cunoscut după cele două lumini albe ridicate la *pic*, semnalul de intrare în port a unui bastiment de război.

Foarte încet ne apropiem de „*Elisabeta*” trecînd prin babordul ei : „*Mai înainte... așa... stop...; acolo ancorați!*” — e vocea secundului de la crucișetor.

„*Atențiune la ancoră!... Gata!*” se răspunde din prova, și toți așteaptă comanda săvîrșitoare.

„*Funda !*” — un zgomot de rostogolire a unui corp greu ce cade în mare jmproșcînd stropii de apă și un prelung zîngănit de lanțuri... e *ancora* — simbolul speranței.

VI

Trebizonda, 7 august

O mîna mă scutură ușor.

Mă deștept tresărînd ; e timonierul dc serviciu — inamicul ofițerilor de bord — care-mi șoptește scurt :

* — *Peste cinci minute urmați a lua de cart.*

„*Ah !... și ce somn dulce și binefăcător mă stăpînește.*

„*Cu ochii încă împăinjeniți mă îmbrac, și, pipăind scările, mă sui pe punte.*

După o noapte albă, serviciul acesta de la orele patru la opt dimineața e neînchipuit de greu.

Vîntul s-a potolit ; marea însă tot își mai clatină valurile ei mari, greoaie, culcîndu-l pe „*Mircea*” pe coastă, așa că abia se mai poate ridica la loc, o clipă, bătrînul vas, pentru a cădea obosit pe cealaltă parte. Și cum se smucește el zîngănind între lanțurile celor două ancore care caută să-l stăpînească în loc !

Deschid ochii mari și sorb, răpit de uimire, priveliștea nespus de frumoasă ce se desfășoară în fața mea.

Trebizonda, imens amfiteatru, se înalță pe coasta unui munte verde, în care vezi înfipte casele albe, cu nenumăratele lor ferești ferecate, cu cerdace largi, unele deasupra altora ; și sutele de minarete ale moscheelor, toate într-o neorînduială ciudată, totul în forme curioase și bizare, în culori vii și diferite, pătate numai de umbra cea de un verde-închis a chiparșilor și a platanilor.

Spre apus se ridică un munte înalt și pietros : Sui-Dangi. Sus de tot, pe creasta lui pleșuvă, stă mîndră de pază în fața orașului, ca imagină a islamismului, o moschee veche, cu zidurile mari, cu o cupolă înnegrită de vremuri, cu vîrful minaretului ascuțit despîcînd norii, lăsați așa de jos de pare că își razămă marginile lor dezlînate pe coama munților.

Spre răsărit o limbă de piatră se prelungește în mare ; iar în capăt, pe un colț de stîncă, e așezat farul. În spatele orașului, pe înălțimi stîncoase, se zăresc așezate la rînd mobile de pămînt, urme de fortificații ale bateriilor de artilerie.

În fund, departe, albesc în zare mobile de pietre, dărămături, gTămezi de ziduri năruite ; e vechea cetate Trapezus.

Și totul e într-o liniște desăvîrșită, nu poți surprinde nici o mișcare : întreg orașul doarme somnul greoi și potolit în care zac adîncite toate aceste orașe asiatice.

De jos, de la port, se desprind cîteva puncte care înnegresc crestele valurilor ; în mișcări zbuciumate se îndreaptă

t
I
s
|
I
|
f

înspre noi : sunt bărcile cu interpreți și furnizori, adevărate paseri de pradă, ce se întrec care să ajungă mai curînd la vapoarele streine sosite în port.

Din cea dintâi barcă ce ajunge acostînd la scară, un om zvelt și ager, cu fesul pe ceafă, își cere voie, într-o franțuzească perfectă, ca să-l primim.

Înainte de a-i răspunde, el e pe punte și începe recomandațiile : *Signor Giovanni*, interpret și furnizor al tuturor vaselor de război ce vin în port, gata pentru orice informații și servicii de care avem nevoie.

În rada asta deschisă, fără adăpost, „Mircea” nu se mai potolește parcă-i amețit, așa se leagănă fără astîmpăr pe-o mare încă agitată de *hulă* puternică.

Ce curioasă e această mișcare de undulație pe care o păstrează încă apa mării în urma unei furtuni.

Nici o adiere de vînt nu se simte înfiorînd fața apei și totuși marea neastîmpărată își trimite necurmat valurile aceste lungi, greoaie, fără spume și fără zgomot, care te înalță și te scoboară încet și lin, înfiorîndu-te prin liniștea lor plină de înțeles. O fi ecoul aproape stins al unei furtuni trecute, sau prevestirea unei furtuni apropiate ?...

Pe punte nu-i nici o mișcare ; dorm duși în somnul dulce și întăritor de dimineață. Timonierul de cart picură răzămăt de catargul din pupă.

Legănarea asta amețitoare simt că mă biruie, totuși mă lupt deschizînd mari ochii : ca într-un decor de teatru se desfășoară splendida panoramă a Trebizondei.

Și-n toropeala asta neînchipuit de dulce ; ușor, pe nesimțite, mă fură gîndurile în urmă, și prind a se închea imagini așa de mult uitate...

Tîrziu, mă regăsesc departe, în urmă, în scursul vremurilor copilăriei mele.

Din toate, un gînd mai ales îmi chinuiește mintea : tabloul, pe care-l am acum în față, îl cunosc, l-am mai văzut cîndva ; priveliștea acestui oraș asiatic o regăsesc în amintirea mea.

De unde și cum ?

Curios fenomen sufletesc : o scenă, o imagine, pe care o vezi întîia oară și totuși să o găsești, fără să știi de unde, ascunsă în fundul minții tale...

Imaginea e rămasă poate de demult, de prin cărțile vechi și roase, cu chipuri minunate, la care priveam cu aprinderea unei închipuirii copilărești.

Și firul gîndurilor mă poartă în urmă, spre țara mea rămasă atîta de departe, spre un colț tăcut și plin de farmec din fundul Moldovei.

Parcă mă văd acum : purtînd cărțile subțioară, plecam de acasă, copil neastîmpărat, cu mintea aprinsă de visuri nebune, vecinie mînat de dorul de a vedea locuri noi, neumblate.

Ca să ajung la școală, colindam străzile cele mai îndepărtate, și mă pierdeam uitînd de casă și de școală ; ocolind orașul, în naivitatea mea copilărească credeam că lumea întreagă o cutreier.

Îmi aduc aminte bine... era o zi frumoasă de primăvară, o zi din acele în care parcă natura întreagă e prinsă de un rîs voios, nebunatic, copilăresc. Toate erau scăldate în ploaia caldă a razelor soarelui de amiază.

Mă duceam la școală avînd cartea făcută sul în buzunarul hainei pătate de cerneală. Departe, în fundul unei mătăhălăi, o droaie de copii se ținea după un om...

„*Un harap, un harap !*” strigau cu toții, îmbrîncindu-se ca să-l poată vedea de aproape.

Era un biet negru ; de cine știe unde, soarta și nevoile îl aruncase prin partea locului.

Ca să scape de ceata de copii care îl urmăreau, negrul intrase într-o circiumă ; noi, strînși grămadă în dreptul uși. Îl priveam cu ochi cercetători. Unii susțineau că-i dat cu funingină, alții că părul lui creț trebuie să fie de lînă ; iar cîțiva mai îndrăzneți se furișau pe lîngă el și îl atingeau chiar pe haine, croind-o însă înapoi la fugă înspre ușă.

Negrul știa cîteva vorbe românești ; am înțeles bine cînd i-a spus cîrciumarului că vine din Asia, de la Trebizonda. Nu știu ce am găsit eu în acest nume, auzit atunci întîia oară ; dar nu mi-a putut ieși niciodată din minte.

Cînd am ajuns la școală, m-am repezit la atlasul geografic, și multă vreme am rămas cu ochii țintă la numele acela scris cu litere mărunte.

Și uneori, pe cînd profesorul înălbea tabla cu șiraguri lungi de cifre chinuitoare, îmi lăsam capul rezemat pe mină, zburînd cu gîndul departe, peste țări și mări, în drum spre Trebizonda.

Și după atîta amar de vreme mă regăsesc în fața acestui oraș, tablou în care parcă surprind aruncături de penel cunoscute, trăsături știute de multă vreme.

Rămîn așa, pierdut cu ochii în vag, în fața încîntătoarei vederi.

Privirile, rătăcite o clipă, mi se ațintesc în zarea înde-părtată, la niște puncte care, dezlipite din ceață, albesc dunga șerpuitoare de pe înălțimea lui Sui-Dangi : e o caravană ce sosește cu mărfuri de la Teheran sau Erzerum

Cu încetul, vederea o cuprinde toată, deslușind contururi tot mai lămurite din acea mulțime care se mișcă încet și trăgănat în lungul drumului pierdut în neguri.

Se văd bine acum arabii înveliți în burnuzuri largi și luminate, albe ca zăpada, cămilele ostenite, încărcate cumplit, călcînd rar, domol, cu genunchii îndoșiți, cu gîturile întinse înainte...

VII

Trebizonda, 8 august

La cîteva sute de metri e ancorat un vas rusesc de război.

Abia se poate descifra numele ; e scris cu litere slavone : „Kubanetz”.

E o canonieră trimisă pentru protecția creștinilor din Anatolia, în urma măcelului armenilor¹ de curînd întîmplat.

¹ Erzerum, oraș comercial în Turcia orientală, situat în apropierea izvoarelor Karasu.

² în anii 1895—1896, sultanul Turciei Abdul Hamid II (1876—1909) a dezlănțuit groaznice masacre împotriva armenilor, întreaga domnie a acestui sultan s-a caracterizat printr-o cruntă teroare, atît în Armenia cît și în Bosnia, Herțegovina și Macedonia. El a fost înlăturat de mișcarea Junilor Turci (partid înființat în 1908) și încarcerat la Salonic.

După regulamentele marinei, comandantul rus era dator să facă vizită comandantului diviziunii noastre, îndată ce-am sosit în port ; ceea ce rusul n-a făcut.

De aci răceala între noi și ofițerii ruși.

După-amează părăsim bordul pentru a vizita orașul.

Un barcagiu turc, cu fesul pe ceafă, cu gîtul gol și ars de soare, ne debarcă ia mal.

Pe cheiul vechi, sfărâmat, de blocuri uriașe de piatră desfăcute de izbiturile valurilor, mulțimea stă adunată privindu-ne curioasă ; unii ne arată cu degetul explicînd vecinilor că suntem : *Vlahica*.

Trecem pe străzi strîmte, întortocheate și murdare. Zidurile mari, înnegrite și măcinate de treme, ascund case cu nenumărate ferești ferecate cu zăbrele de fier și astupate cu perdele groase.

În centru, mișcarea e foarte mare ; pîntre șirurile de prăvălii care se țin lanț, ne mișcăm încet oprindu-ne să privim la pînzării bogate, la pieile de bizon, la magazii care gem pline cu galenți de toate formele — un fel de papuci înalți, cu tocul și talpa de lemn. Ne minunează măiestria și fineța cu care sunt lucrate obiectele în filigrane ele aur și argint, extras din minele din apropiere, de la Goumane-Kane.

O căldură moleșitoare ; ne îneacă mirosul nesuferit, care se ridică din birturile turcești unde sunt scoase în stradă frigările cu carne de berbec, ce-și sfîrșie grăsimea deasupra cărbunilor. Grămezi de legume și fructe zac pe pămînt în bătaia soarelui.

Și-n strîmtoarea acestor străzi murdare ne învîrtim cu greu prin furnicarul omenesc.

Turcii, tăcuți, nepăsători, își mîna catrîii ce pășesc triști : arabii cu chipuri frumoase, bronzate de arșița soarelui, îmbrăcați în haine largi și albe merg încet pe iîngă cămilele blînde, grecii limbuți ne asurzesc lăudîndu-și marfa ; armenii palizi și sprîncenați ne privesc tăcuți cu ochii lor adînci și negri ; persanii, cu ochii șireți și lacomi, ne arată mîndreța covoarelor moi și pline.

La vreun colț de stradă ne iese în cale cîte o cadină strecurîndu-se ușor, ca o umbră, pe iîngă zidurile înalte. Și noi rămînem împietriți în loc, cu ochii țintă, să surprindem clin învelișul acela de stofă vișinie, care o ascunde

din creștet pînă în tălpi, vreo minune de picioruș în papucul cusut cu fir și mărgel, sau vreo mîină albă și mică, împodobită cu inele de aur.

...Uneori ne înfioară sclipiri scînteietoare de ochi negri, adînci și pătîmași ce ard în pară sub broboada care-i păzește umbrindu-i.

O mișcare deosebită se face prin mulțime ; toți se dau în lături făcînd loc alaiului care trece în goana cailor : e P*? cu escorta lui. El se duce să dea vizită comandantului diviziunii noastre.

Doi așchiri_călări, cu armele învelite în blană de oaie și prinse la spinare, cu iataganele la coapse, merg înainte, în galop, deschizînd drumul.

După ei un turc scurt și gras, îmbrăcat militărește, cu turban roș, vine pe un cal frumos rotat : e prefectul de poliție.

În urmă e o căruță fără arcuri, trasă de doi cai albi : răzâmat pe un maldăr de covoare stă pașa grav, posomorit, cu fesul roșu-aprins, cu gherocul negru, cu pieptul plin de stele și cusături în fir de aur.

După căruță, un rînd de așchiri săltînd în galop își bat tecile iataganelor de coastele cailor înspumați, de sub copitele căroră scapără scînteii din pietrele caldarîmului sunător.

Înainte meselor înșirate în stradă, cîțiva zarafi turci stau adînciți în liniștea lor visătoare, pierduți cu ochii-n vag, înconjurați de nurașii albaștri ai fumului ce se-ncolăcește leneș înăîțîndu-se din narghilele aprinse. Figurile lor încadrate de barbe mari, îmi aduc aminte de tipurile semite ale zarafilor pe cari îi vedeam în copilăria mea pe stradele lașului.

Ne oprim cu toții să ne schimbăm banii în monede turcești, căci în voiaj ni se plătește solda în aur. Mulțimea de copii care urma droaie după noi, acum ne înconjoară urmărind cu priviri lacome strălucirea aurului.

Cîțiva mai îndrăzneți intră în vorbă și ne servesc de tîlmaci ; căci unii știu puțină franțuzească învățată în școlile celebrilor *Freres jesuites* care au prins rădăcini și pe aici.

În oraș stăpînește o liniște înăbușită ; nu-i decît o lună de la cumplitul măcel al armenilor. La fiecare pas întîlnim

patrulare de soldați, cu cartușierile încrucișate pe piept, cu armele încărcate, străbătînd mahalalele.

Iar pe la colțurile stradelor vedem cete de copilași zdrențuiți și murdari, cu chipurile brune, slabe și ofilite, întinzînd mînele spre a cerși mila trecătorilor.

Acești micuți, flămînzi și goi, sunt victimele nelegiuitei cruzimi a turcilor ; ei sunt orfanii ai căror părinți au fost uciși în timpul măcelului.

Se bat sărmanii îngrămădindu-se ca să prindă banii ce le dăm să-și cumpere pîne...

O bătrînă armeanca ce vinde ciorapi de lînă ne istorisește pe șoptite, într-o franțuzească stricată, toate grozăviile întimplate :

Cum s-au strîns turcii de prin toate satele vecine și au năvălit cu cuțitele prin casele *kristianilor* — cum îi înjunghiau în pragurile caselor și pe scările bisericilor, — și cum își băteau joc de trupurile neînsuflețite scoțindu-le în stradă. Numai aceia care s-au refugiat pe vasele streine, ce erau în port, au putut scăpa. Pe copii însă îi cruțau ; ziceau turcii că : „*Aceștia vor servi mai tîrziu pe Allah cu credință și supunere*”.

...Și bătrîneii se îneacă glasul povestindu-ne ; abia își mai stăpînește plînsul oftînd dureros ; își șterge cu mîneca hainei boabele de lacrimi ce se scurg printre zbîrciturile obrazului pînă în bărbia-i ascuțită.

Mă uit și cat cu ochii cercetători, să pot surprinde vrec umbră de cruzime pe chipurile atît de cumiți și liniștite ale acestor turci, ce stau așa de potoliți, așa de nepăsători, în ușile prăvăliilor.

Nici n-ai crede că acești oameni sunt în stare să săvîrșească asemenea nelegiurii.

Ce adîncuri nepătrunse se ascund în sufletul acestui fanatic neam de oameni !

Ne întoarcem spre port. Rămîn în urmă privind la cifrele turcești însemnate pe cadranul unui ceasornic, așezat sus, la intrarea unei case mari.

Un bătrîn, așezat turcește în ușa unei cafenele, mă poftește „*să stăm de vorbă*”, și îmi explică cum se numără ceasurile la ei, de la răsăritul soarelui, și care e diferența între ceasul *a. la turca* și ceasul *à la franca*.

Ii mulțumesc cu un : *Eval.i efendi!*¹ respectuos și mă scobor în port.

în zarea îndepărtată apar vasele ancorate în radă, ca niște jucării minunate, împrăștiate pe fața calmă a mării.

După ora bordului e aproape de apusul soarelui, căci „Elisabeta”, mândră, își flutură în adierea serei flamura albastră prinsă în vârful catargului, semnal de atențiune pentru lăsarea pavilionului.

Cînd se împlinește ora anumită, în clipa cînd flamura cade ca un fulg ușorji bubuitul descărcăturii zguduie văzduhul, toți își descopăr capetele ; iar corniștii încep a suna *onorul* ce se dă tricolorului roman, care se lasă de la pupa încet, alunecînd în jos odată cu cel rusec.

Globul roșu însîngerat al soarelui alunecă ușor după creasta înclinată a muntelui, ce despică albastrul cerului se-iun... După cîteva clipe nu mai rămîne decît o geană roșietică ce licărește în asfințit, tivind în auriu o margine a cupolei și poleiește cald vârful unui minaret al moscheei de pe bătrînu! munte : Sui-Dangi.

...Și acum, în pacea sfîntă a serii, nu se simt decît fiorii dulci, împrăștiați de notele muzicei vaporului rus, ce îngina o rugăciune așa de tristă ca ecoul slab al unui plîns îndepărtat...

VI li

Platana, S august

Portul e aproape gol : o corabie mare cu trei catarge, ancorată aproape de noi, și-a întins toate pînzele să le usuce la soare ; o canonieră turcească, neagră și murdară, își joacă încet pavilionul roșu cu semiluna albă la mijloc ; alături, „Elisabeta”, mîndră și lucitoare, își flutură nebunatic flamura ei în trei culori în jurul unuia din catarge.

Ce dimineată frumoasă !

De-o parte coasta înaltă, munții înverziți cu păduri dese și bogate ; de altă parte marea calmă și întinsă, cu

¹ Corect : *Evallah efendi !* — Allah să-ți lumineze calea ! (în limba turcă).

luciu unei imense plăci de oțel sub albastru limpede al cerului de Orient.

Abia mi-am sfîrșit serviciul de cart și trebuie să plec la mal pentru observație astronomică împreună cu ceilalți camarazi.

Luăm sextantele și cronometrul și ne suim în barcă, alături de căpitanul secund al bastimentului.

Ajunși la mal, ne găsim loc potrivit la marginea unei păduri și începem observația.

Pe cînd ne chinuiam să prindem soarele reflectat în oglinda sextantului, auzim șoapte în urma noastră ; e o droaie de turci adunați spre a ne pîndi să vadă ce facem.

Se opresc mai la o parte și ne privesc speriați ; cei mari țin liniștea stăpînind pe copiii cei mai îndrăzneți ce vor sa se apropie.

Mai tîrziu un turc bătrîn se desprinde din mulțime și se apropie în vârful degetelor. După un *Salabairulsum !*¹ și o timinea respectuoasă ne întrebă ce facem.

Îi explicăm totul prin cîteva vorbe turcești pe care le știam și noi, și el pleacă mulțumit pentru a explica acelei mulțimi care-l aștepta cu nerăbdare.

Ne întoarcem la bord ca să facem calculele. După-amiază cîteva ofițeri și cu medicul bordului plecăm în oraș.

La mal ne întîmp/ină un ofițer turc de infanterie și ne conduce arătîndu-ne orașul acesta atît de ciudat.

Pe două coline sunt așezate două orașele : unul turcesc și altul creștin, care se privesc față în față.

Fiecare din ele cu obiceiuri, cu legi și credințe deosebite : două lumi diferite, vrăjmașe, care se dușmănesc de moarte, deși sunt unite sub aceeași soartă. Amîndouă cu aceeași înfățișare sărăcăcioasă și tăcută, ca mai toate orașele din Orient : aceleași îngrămădiri de ziduri, căsuțe tupilate, încîlcite prin vițele stufoase, ascunse în umbra smochinilor înverziți și a platanilor bătrîni.

Deosebirea e numai că pe una din coline strălucesc crucile poleite de pe turnurile bisericilor ; în timp ce, de pe cealaltă colină, răsar lucind semilunile de pe minaretele

¹ Corect : *Sabahlar hayr olsun !* — Să vă fie diminețile luminoase ! (în limba turcă).

geamiilor, două credinți ocrotite de aceleași raze ale soarelui, de aceeași boltă a cerului pururea albastru.

Încălecați pe catiri, pornim să vizităm împrejurimile : apucăm la deal pe ulicioare întortocheate și așa de strimte că abia pot trece cămilele încărcate.

După puțin timp, suntem afară la marginea mahalalei, de unde vederea coprinde întreaga împrejurime.

Și catirii se fac ghem sub noi urcînd greu la deal și pipăind locul, își înfig copitele în bolovanii drumului.

Ce aer de jalnică resemnare au animalele aceste de povară și ce blîndeță răsfrîng ochii lor mari, negri, umbriți de gene lungi.

De o parte și de alta a stradei, numai livezi de măslini și straturi de tutun ; casele mici, cu zidurile goale, fără nici o înfrumusețare.

Ne uimește atîta sărăcie ; o mizerie așa de neagră, în mijlocul unei naturi așa de bogate, sub un cer așa de limpede și de frumos !

Ne îndreptăm spre o biserică frumoasă : „Sf. Constantin”, zidita în coasta unei înălțimi. Clopotnița albă și crucea poleită răsar sclipind prin cutele perdelei verzi a frunzelor de măslin. Un călugăr bătrîn ne îndeamnă să mergem mai departe, pînă la vechea mănăstire zidită de Belizariu ¹.

Înaintăm încet, pe o potecă strimă, de-a lungul unei rîpi stîncoase, strecurîndu-ne pe sub granituri gigantice, amenințătoare, prinse în stînci uriașe, în forme ciudate, ca niște monștri împietriți de veacuri.

Mănăstirea pare o fortăreață în ruină, pereții îi sunt ruinați și măcinați de vreme ; o parte a zidăriei e rezemată de peretele unei stînci striate în pături de granit vînat și roșu ca sîngele.

O liniște de moarte învăluie colțul acesta stîncos.

Biserica, pustiită și-n paragină, e lucrată în stil bizantin •. pereții de marmoră, în mozaic bogat, în sculpturi măiestrit cizelate, totul în desemnuri vechi, festonate în broderii bizare și mistice.

¹ Belizariu, Belizarie (aproximativ 494—565), celebru generai bizantin, conducătorul armatelor împăratului Justinian.

Înăuntru, pe pereții oolțurați și pe bolțile surpate, încă se mai văd pete colorate : umbrele sfinților zugrăviți cu atîta amar de vreme în urma.

O singură candelă, aprinsă de călugări greci, mai veghează cu o licărire bolnavă, ca deasupra unui mormînt, luminînd așa de trist goliciunea iconostasului despoiat și năruit.

Această îngrămădire uriașă de dărâmături, altădată po-doabă a măreției stilului bizantin, martoră a patrusprezece secole, tot ne mai amintește încă legenda tristă a nefericitului ei fondator și ne arată cît de vremelnică e cumpăna măririlor lumești.

Belizariu, mîndrul general al lui Justinian, după ce înfrînge pe perși, zidește această biserică pe malurile Pontului Euxin, apoi cade în dizgrație și ajunge orb și sărac, purtat de fiica sa, cerșindu-și pîinea pe stradele Bizanțului.

...Și cum stau ascultînd pe călugărul bătrîn, care ne povestește despre nelegiuirile năvălitorilor cari au jefuit biserica, furînd din odoarele sfinte, din evanghelii și pergamente vechi, mi se parc că zăresc încă pe mozaicul caprițios al zidurilor stropi de sînge închegat — rămășițele cruzimii din vremurile trecute.

De aci, de pe înălțimea pe care ne aflăm, privim în urmă, departe, în zarea ștearsă a depărtării, unde se pierd vîrfurile bătrînilor munți ai Anatoliei, ale căror coame albite de zăpadă scînteiază sub razele soarelui.

La picioarele noastre, pe cele două coline, pînă în mare, se desfășoară Platana.

O varietate de culori neînchipuit de frumoasă : casele, albe și mici ca niște jucării, apar în umbra de un verde-închis a livezilor de măslini, semănăturile de tutun, colțurile pleșuve ale stîncilor de granit roșu, smochinii stufoși, lespezile albe din cimitirul umbrat de chiparoși jalnici, cari cresc pînă în marginea oglinzii străvezii a mării... un amestec curios, ca niște trăsături de penel aruncate la întîmplare, într-un joc capricios de culori vii tremurînd în lumina miezului de zi.

Ne scoborîm prin mahalaua creștină.

Vestea că un doctor, un *echini* ¹, e în oraș, se răspîndește ca fulgerul. La fiecare pas ne oprim întîmpinați de oameni

¹ Corect : *hekim* — medic (în limba turcă).

și femei aducînd în brațe copii. Și doctorul, om bun și milos, cercetează cu drag pe toți, învățîndu-i ce trebuie să facă.

Uneori rămînem în loc fermecați de frumusețea răpitoare a femeilor grece și circasiene, care ne ieșeau în cale cu mersul lor molatic, cu figurile lor bronzate, cu buzele roșii, umede, cu părul negru și inelat, căzut pe umeri ; sub sprîncenele lor arcuite ele au niște ochi de foc, pățimași, adînci ca marea și negri ca păcatul dragostei.

Un bătrîn roagă pe doctorul nostru să vie pînă la el acasă să vadă pe fiică-sa, care suferă de piept.

Intrăm într-o livada bogată : bolnava stă culcată la umbră, fața e palidă și ochii negri, visători, cată aiuriți spre cuiburile albastre de lumină ce joacă prin frunzele măslinilor. Noi îl lăsăm pe doctor în urmă și ne ducem mai departe sub un smochin încărcat, unde fratele fetei ne cîntă din mandolină o veche arie orientală.

...Ce duios și gingaș picură notele dulci ale mandolinei în liniștea singurătății aceștia, în aerul parfumat al livezii pline de fructe, în care arde parcă aroma de esențe îmbătătoare !

Tîrziu, pe cînd ne întorceam la bord, un hogaș suit în vârful unui *minaret*, cu brațele întinse, cîntă chemînd credincioșii la rugăciune ; glasul lui *tînguitor* se pierde în dangătul prelung ce vine de la cealaltă colină a orașului, de la clopotele unei biserici.

...Și fără să vreau, sub farmecul sfînt al chemării credincioșilor la rugăciune, compar credința *profetului* așa de reală și pămîntească, rostită de glasul preotului din minaret, cu chemarea ideală și mistică a clopotului, care înalță închipuirea către cel mai frumos și amăgitor vis ce s-a arătat vreodată ochilor minții omenești, visul răpitor, sublimul vis, pentru care a luptat în viață și a murit pe cruce blîndul fiu al dulgherului din Nazaret.

IX

Vona, 11 august

— Se lumina de ziuă cînd am ancorat în portul acesta — adică, la drept vorbind, nici nu se află port aci ; în fundul băii largi și minunat păzite de vînturile dinspre larg, e un

orașel oriental, ascuns în poala unui munte îmbrăcat în verdele pădurilor de dafin.

De-ți rătăcești cumva privirea în urmă, departe, poți număra de-a rîndu în zare sate și capuri ce lanț se înșiră de la Ieros prin Keoreli, Tereboli, Zefiros și Kerasunda ; întreaga coastă a Anatoliei, înaltă și colțuroasă, apare scăldată de valurile mării, în lumina trandafirică a dimineții. Te minunează frumusețea coastei, așa de variată, ca o dantelă măiastră lucrată de o mîină dibace.

La cîteva mile spre vest, se prelungește în mare, umbrît de un buchet de arbori, capul de stîncă ruptă ce poartă numele de Iason.

Din vremuri, aci se povestește că a ancorat „Argos”, mîndră corabie pierdută în căutarea *Lînei-de-aur*, și aci a debarcat Iason, viteazul căpitan al Argonauților din expediția așa de mult cîntată de poezii antieității elene.

Orașelul acesta de veacuri doarme același somn greoi și trîndav în care vegetează mai toată populația visătoare a Orientului — natura bogată a lenevit firea omenească împiedicînd-o a mai adăoga ceva.

O barcă ne lasă pe țarm la un mic debarcader putred, înnegrit. Un turc ne întîmpină salutîndu-ne militărește ; după îmbrăcăminte pare a fi un gardist.

Plaja care se prelungește în mare, spălată de spuma valurilor, e formată din nisip feruginos, negru, fin și greu, dovadă că în vecinătate se găsesc *gisimente* de fier. În munți, numai la 15 kilometri depărtare, se află mine de argint ; totuși, fierul, argintul, ca și celelalte produse se aduc din porturile rusești.

Străbatem orașul în lung și-n lat. Aceeași îngrămădire de case fără nici un stil pronunțat, aceleași geamii albe își înalță minaretele țuguiate. Ulicioarele strimte, murdare și cotite se înfundă prin ruinele zidurilor vechi sau se închid baricadate prin maldăre de foi de tutun puse la uscat.

Ne oprim în marginea orașului. Numai aci găsim apă dulce : un pîrău limpede se furișează prin crăpătura muntelui ; și undele clare i se preling pe lespezi de piatră sticloasă.

În colțul acesta umbrît și răcoros se strîng locuitorii ca să-și adape vitele. Sub măslinii încărcăți și dafinii mirositori

ce cresc la întâmplare, îmbătrânind în voia naturei, o sumă de oameni se află adunați la umbră. Vreo doi bătrâni așezați turește, cu picioarele încrucișate, se odihnesc nepăsători; nici unul nu scoate o singură vorbă măcar, toți tac și fumează, cu ochii pironiți în gol — pare că urmăresc un punct anume văzut de fiecare-n parte.

Alții își adapă cămilele și catîrii; unii sunt oameni tineri și bine legați; au picioarele goale pînă la genunchi, și pe corp numai cămașă; figurile au culoarea bronzului, și trupurile — ceva din înfățișarea statuelor antice.

Privim înduioșați la un grup de cămile ce-și leagănă ușor gîturile lungi, întinse înainte; acestor animale urîte și diforme natura le-a concentrat singura frumusețe în ochii lor dulci, cumiți, în care se resfrînge melancolia și resemnarea tristei lor soarte.

Pe cînd ne întrebam cîți metri de grosime să aibă platanul uriaș ce-l admiram, ni se răspunde dintr-un grup de turci: „*Cinci metri*”, într-o românească perfectă. Era gardistul ce-l întîlnisem la mal și pe care-l observasem că ne urma la distanță, pare că ar fi avut să ne spuie ceva.

Surprinși, îl întrebăm de unde știe românește; și el, roșu la față, schimbat, ne răspunde că a fost cîțiva ani prin România.

Ne întoarcem prin cealaltă parte a orașului, oprindu-ne la casa guvernatorului, un bătrîn, Miralaia.

Trecem într-o livadă splendidă ce își desfășoară bogăția solului pe o pantă dulce pînă-n mare. Departe, se pierde șerpuiind un drum rătăcitor, tăiat în coasta unei stînci. La umbră, pe o bancă de lemn, în balsamul jalnicilor chiparoși, doi bătrîni cetesc o carte. Unul dintre ei se ridică: e stăpînul casei ce ne întîmpină cu o temenea respectuoasă, poftindu-ne să luăm loc. După vreo două vorbe schimbate, se aduce obicinuita cafea și siropul răcoritor; bătrînul își netezește barba-i albă-afumată și ne zice surîzînd: „*Loc şarap efendi!*” — voind să ne spuie că legea nu-i permite să bea vin. Vizi-tăm grădina și casa: o clădire veche cu zidurile măcinate de vreme, cu ferestre mici, ferecate cu gratii și închise cu jaluzele verzi. Singurătatea și liniștea ce-o împresoară îi dau o măreție nespus de tristă. Ciudată construcție — în rîndul

¹ Vin în nici un caz, domnule! (în limba turcă).

de jos e grajdul; bătrînul își ține încă o frumusețe de cal, sînge arab. Cînd am trecut pragul, un cal mic, alb ca zăpada, și-a întors gîtul încordat, mișcînd nervos urechile ciulite, și ne-a privit cu niște ochi vii și blînzi cari ardeau sub moțul de păr stufos căzut de pe frunte pînă pe nările mari și roșii.

Bătrînul ne spune că de mult nu-l mai încălecă, dar îl ține așa să moară lîngă el, că multă vreme l-a slujit credincios în timpuri grele și de primejdie.

Se înserase cînd ne-am luat rămas bun întorcîndu-ne la bord.

Pe la ora șapte toate prăvăliile sunt închise, de cînd cu măcelul armenilor; mai tîrziu de ora aceasta nimeni n-are voie să mai circule pe strade și nici o barcă nu poate să plece de la țarm.

Seara, după terminarea serviciului, e ora repausului pe bord; clipele dulci și fericite cînd fiecare trăiește pentru sine însuși, retras în fundul sufletului său.

În cuprinsul acestor cîțiva metri e imaginea întregii omeniri; în mic, o lume ce s-agită, trăiește împărțită în trepte sociale, cu gînduri, dureri și mulțumiri deosebite.

În tribord, la pupă, se plimbă comandantul, fluierînd încet; în dreptul careului un grup de ofițeri tineri vorbesc și rîd; în prova, pe teogă, e toată mulțimea adunată.

Se strîng în grupe oameni tot din același sat și povestesc sau cîntă așa cum ei simțesc și inima-i îndeamnă.

...Și nu-i un cîntec singur ca să-l auzi în cor, sau să răzbată numai un glas deosebit, ci sunt crîmpeie frînte de-atîtea voci în parte, și fiecare-și cîntă încet și pentru sine, de jale, de dor sau de iubire — cîntece vechi, de cine știe cînd — aduse cu dînșii din vatra părintească, ori altele învățate pe urmă în armată.

Amestecul acesta de glasuri diferite formează o armonie de murmur vag, un fel de tînguire duioasă și unită într-o melancolie dulce și adesea dureroasă, ce tremură în aer pînă ce se stînge în mare.

Deoparte îi strîns un grup, în mijloc văd și pe gardistul turc ce-l întîlnisem în oraș.

Întreb mirat, și aflu tot misterul:

Era un român, fost soldat pe „Elisabeta” și dezertor de vreo șase ani de când bastimentele române mai vizitaseră aceste porturi — ciudat lucru... un țăran român gardist în Anatolia.

Vaporul și culorile românești i-au deșteptat dorul de țară ; nu l-a răbdat inima și a venit o dată să mai vadă pe ai lui — găsisse vreo doi oameni tot din același sat cu el.

Și în clipele acestea trăia o viață întreagă la sînul cald al țării, în mijlocul mulțimei de oameni — frați cu dînsul — cari cîntau spunîndu-i de satul lui, de casă și părinți, de frați și de pămîntul lăsat așa departe la care de atîtea ori visase răzlețul, uitat printre străini.

La spatele lui, unul lungit pe punte alene, c-un maldăr de frînghie avînd drept căpătîi, cîntă pierdut a jale cu ochii țintă în cer :

Trandafirul rău tînjește
Dacă-l smulgi de unde crește,
Tot așa tînjesc și eu
După sătulețul meu...

^Tace puțin, și iarăși se pornește din ce în ce mai tare, zicînd tot mai cu foc :

Rămîneți cu toți în pace
O-o-f !... mă duc, că n-am ce face

Mă uitja ei : gardistul și oamenii aceia ce stau pe lîngă el, nu cîntă, nici nu rîd ; vorbesc încet, așa ca în spovedanie.

El stă jos, țînînd capul în piept, și numai rar scoate vreo vorbă și întrebă de ceva, apoi oftează adînc și clatină din cap încet, abia se mișcă firele moțului prins în vîrfurile fesului roșu.

Ce-o fi vorbind oare ?... Și cîte s-o fi petrecînd în fundul ascuns al inimei sale !...

Cînd și-a ridicat capul am văzut bine cum îi jucau în lacrimi ochii lui tulburi.

Și-a luat rămas bun, căci se suna apelul și oamenii toți treceau la front pe borduri.

Pe cînd unul, cu glas tare, spunea rugăciunea de seară, toți ceilalți, pe punte, în rînduri, cu capetele goale, își făceau semnul crucei, iar notele metalice vibrau pierdute-n aer.

Barca, în care el plecase, era departe cînd am zărit-o poțolindu-și mersul ; și s-a oprit dînd drumul îopoșilor în voie.

I
f
f
>

Abia se distingea o umbră stînd pe loc în ceața ștearsă a serei — parcă nu se-ndura să plece — de ce s-o fi oprit ?...

Spre asfințit, de mult dispăruse globul soarelui înecat în adîncul mării. Zgomotul, viața bordului, încetase odată cu cea din urmă tremurare a notelor sfînteii rugăciuni de seară. Pe punte nu se mișca nimeni, în cabina comandantului lumina era stinsă ; afară, vreo doi oameni în prova, de serviciu, și noi, grămadă, strînși în jurul bătrînelui Marcheti, mecanicul bordului.

La toți ni-era drag omul acesta, pentru bunătatea inimei și farmecul povestirilor sale. Ne spunea din peripețiile unui naufragiu ce-l suferise în Marea Roșie, apoi amintiri din bătălia navală de la Lissa unde luase parte în tinerețea sa.

De mult terminase bătrînelul, dar noi tăceam cu toții, stăpîniți de înțelesul povestirii, spuse într-o românească așa... de stricată și plină de glume și învățături de-ale meseriei, deprinse o viață întreagă în aspra școală a mării.

Era tîrziu, nici unul dintre noi nu se îndura să plece — frumusețea nopților pe mare dă un farmec nespus de dulce grelei vieți de bord — mișcați de liniștea ce ne înconjură, fără să știm, ne țintuise în loc un fel de teamă parcă de a nu turbura sfințenia liniștei ce stăpînea natura întreagă.

O noapte dumnezeiască !... frumoasă ca în basme : cerul curat, nici o mișcare nu se simțea, nici o adiere nu înfiora calmul apei moarte. Iar sus, în peretele negru al țărmlui, o licărire albăstrie începu să resfire frunzele copacilor înalți, și colțul lunii noi se ivi, lucind ca mucnea unei seceri de argint, înfiptă în vîrfurile unui dafin bătrîn.

Furați de gînduri, pe nesimțite, se coborîse fiecare în adîncul tainic al sufletului, uitînd ființa celor dinprejur.

Un sunet vag ajunsese pînă la noi, o tresărire abia simțită, ca un fior slab, atinse pacea nopții.

Ne-am ridicat cu toții ca să vedem ce este.

Cu ochii deschiși, cu auzul ațintit, așteptam... pe luciul negru al apei abia aluneca o umbră în zare.

¹ Lissa, oraș, mai înainte cetate, în insula cu același nume, în apropiere de coasta Dalmației. Aici s-au dat mai multe bătălii navale. Textul se referă la ciocnirea de la 1866, dintre flota austriacă și cea italiană (învingătoare).

Era o barcă ce se-ndrepta spre noi ; nici un zgomot nu s-auzea, doar se simțea ușor mișcarea lopeților, lină, regulată, fără a scoate pana afară din apă.

„Să știi că-i un contrabandist de tutun”, spuse unul dintre noi.

Barca se apropiase ; când a venit alături, în loc să acosteze în bordul în care ne aflam, a ocolit prin pupa vasului și s-a oprit pe furiș la scara din bordul opus. Am înțeles îndată : în bordul dinspre țarm îi era teamă să nu fie zărit la lumina felinarelor de punte.

„Ba... nu, e gardistul turc care a fost azi aci.”

Aduce un răvaș, o legătură cu lucruri pentru un soldat ; cere să i le ducă la părinți, în satul lui. Are și tutun ; ne roagă să-l primim, ca-i foarte bun, de Baffra.

Stă și ne istorisește ciudatul roman al vieții lui și chipul cum trăiește prin locurile acestea. Ne mulțumește apoi din toată inima și pleacă încet, strecurându-se prin întuneric.

Noi am rămas privind la dunga de lumină lăsată în luciul apei, ca urma unui diamant ce taie o sticlă întinsă.

O pierdusem cu toții din vedere ; o dată mai apăru în curmezișul cărării de lumină ce o așternuse luna de sus, încremenită anume ca o semilună deasupra unui minaret. În clipa aceea un glas puternic s-auzi dinspre țarm.

Santinela de pe mal zărise barca în lumină.

Același strigăt răsună repetat de câteva ori ; și un fulger scurt licări înroșind c-o pată luminoasă negrul țărmlui în zare, iar bubuitul unei puști înfiora coprinsul tot, spărgînd liniștea nopții... o clipă numai, căci ecoul se risipi departe, pierdut în pustiul întunecat al mării...

X

Samsun', 16 august

Înainte de prînz primim o vizită neașteptată.

Un domn bătrîn, corect îmbrăcat, se urcă pe punte și ne salută respectuos ; într-o mîină își ține șapca lui rusească și în alta o cravașa de trestie de mare.

¹ Samsun, oraș și port în Turcia, pe malul Mării Negre centru comercial, manufactură de tabac.

1
f
M
I
I
|
ț
|

E un colonel rus de cavalerie, în retragere.

Îl poftim în careu. Începe a ne spune, într-o franțuzească stricată, cită simpatie are pentru români : a făcut campania din '77, ne cunoaște foarte bine țara și obiceiurile, ne știuse și limba, dar a uitat-o ; i-a mai rămas numai două cuvinte pe care le repetă într-una, cu deliciu : *vin Tragașani!... ah!... vin Tragașani*

Atunci schimbăm berea, cu care îl tratasem, pe vin... și limba musafirului nostru se dezleagă ; exploziile de simpatie devin din ce în ce mai dese și mai puternice [..]

Soarele ca focul ardea în miezul zilei, când am debarcat pe mal în port.

După cîteva pași am putut observa că orașul acesta are o înfățișare ceva mai europenească. Ne oprim în răscrucea a două străzi largi, pavate cu lespezi mari de piatră. În dreapta se înșiră un rînd imens de bolți — e un bazar oriental.

Curioasă impresie îți produce această confuză îngrămădire de mărfuri felurite între zidurile vechi, umede și înnegrite de vremuri.

Un muzeu uriaș, fără nici o rînduială. Cum ai pășit sub coperișul de piatră tăiată în bolți enorme și negre-afumate, te prind fiori în aerul rece și umed ; ca într-o peșteră te înecă mirosul greu de mușgai.

Abia lumina zilei mai poate să răzbată, și cîte-o rază caldă se furișează-n taină de-ncearcă să usuce dungile albe înșirate din picături de apă ce se preling cu-ncetul pe ziduri, în unghere. Și-n haosul acesta, te ametește un zgomot vag de mii de voci într-una, care se agită în clocot sub bolți înăbușite, izbindu-se între ziduri c-un nesfîrșit ecou.

Trecurăm pe lîngă o prăvălie cu arme. Ce curioasă adunătură de vechituri : puști lungi, un fel de șușanele cu paturi mici, sculptate și încrustate în sidex, pistoale mari turcești, pumnale fine, artistic lucrate, săbii de Damasc și iatagane cu lamele curbate.

Ne oprim la o prăvălie de stofe și mătăsării. Negustorii sunt niște greci ; cu ochii lor negri, vii, ne prind, învâlindu-ne într-o privire șireată și cercetătoare. Adînci cunoscători

de oameni. Dintr-o clipă te-a pătruns, și cu o siguranță uimitoare, te știe cine ești, de unde vii și ce voiești.

întreaga prăvălie și-o răstoarnă grăbiți, numai ca să ne arate marfa ; nu cere să-i cumpărăm nimic, dar gura nu le tace ; și laude, ademeniri și politețe curg din belșug, cu cât se strâng mai mulți în jurul nostru.

În câteva minute coprinsul tot e inundat în valuri colorate de pânzeturi și stofe — o beție de culori vii, împletite într-un chip bizar în desemnuri fantastice, după capriții destui de ciudate.

Alături e un fel de cofetărie turcească.

Stăpînul, un turc, stă în fundul prăvăliei pe un scăunel și fumează așteptînd liniștit să-i vie mușterii ; nici nu clipește măcar din ochi.

Îi cer apă și dulceță. El se ridică încet și cu mișcări măsurate îmi aduce un borcan mare, o lingură și un pahar, apoi se așează iar la locul obicinuit. După ce-mi potolesc setea, voii să-i plătesc ; turcul se uită nedumerit la mine.

Eu mă mir de ce nu vrea să ia banii, și el se miră de ce-i plătesc cînd n-am gustat decît o dată. N-a fost chip să ne înțelegem. La urmă îmi spune hotărîtor : „Dacă-ți place, mănîncă, dacă nu, atîta pagubă”. Turcul voia să manînc tot borcanul, și nu pricepea cum să-mi ia plată numai pentru că gustasem.

Ieșim din bazar și apucăm la deal, pe drumul care duce spre cimitirul orașului. Străbăteam un cartier sărăcăcios ; casele mici și simple apar prin verdeața platanilor stufoși.

Oamenii aceștia nu pun nici un interes pentru a-și înfrumuseța casele prin care locuiesc, pentru că nu stau decît foarte puțin în ele. Tot timpul stau afară în aerul cald și dulce, în sînul naturii așa de frumoase, sub un cer limpede, la umbra unei vegetații bogate, pe cînd la nord, în frig și umezeală, sub cerul acoperit de ceață, casa e singurul cuib plăcut și cald, în care omul își găsește odihnă și mulțumire după o muncă chinuitoare în luptă cu aspra natură ce i se împotrivesc.

În drum, ne minunăm privind la cîțiva turci bătrîni ce stau la umbră și împletesc ciorapi. Ciudat neam de oameni. Fără să vreau, cătînd la chipurile aceste tăcute și blajine, îmi vin în minte cruzimile săvîrșite în măcelurile armenilor și groaznica faimă ce acești fanatici și-au cîștigat de veacuri...

aceeași mîină ce poartă andreaua de împletit ciorapi mînuiește și iataganul de rățezat capetele ghiaurior nelegiuîți.

Unde apa e mai lină acolo-i și mai adîncă !

Intrăm în cimitir. O grădină frumoasă pe o coasta înclinată ușor spre mare.

Cît ochii pot coprinde, nu vezi decît mulțimea de lespezi mari de piatră, cioplite primitiv, și în neorînduiala înfipte în pămînt.

Cărările înguste ce șerpuiesc în zare se pierd printre morminte, și pacea sfîntă a morții domnește pretutindeni, iar chiparoșii triști jălesc, de cine știe cînd, mormintele închise, de multă vreme poate căzute în uitare...

Locurile unde se văd coloane rupte și lespezi mari trunchiate arată că pămîntul acolo ține închisă cenușa celor cari au fost răpiți din lume în floarea tinereții.

Străbatem tot cimitirul în lung și ne oprim la ușa unei geamii, căci tocmai este ora de rugăciunea serii. Și în mijlocul acestei tăceri desăvîrșite începe să răsune chemarea repetată a unui muezin, de sus, din minaret. Nu înțeleg ce spune, îl văd cu brațele întinse cum cheamă credincioșii, cu glasul plîngător și plin de pietate.

Urcăm cele câteva scări de piatră ; la ușă ne lăsăm bastoanele și intrăm înăuntru. În momentul în care pășesc pragul, un fior scurt îmi fulgeră prin trup : înăuntru e rece, tăcere adîncă și aproape întuneric. Cu o singură privire coprim tot golul tainic al acestui locaș de rugăciune.

Vreo două raze slabe pătrund prin geamuri mici și poliesc o parte din zidul afumat ; zugrăveala pereților e ștearsă, abia se mai cunoaște o urmă colorată de linii ce se taie în felurite și mistice desemnuri. Inscripții încîlcite rămase întrerupte de mozaicul căzut din locul unde fusese înfipt odată cu rară dibăcie de o mîină omenească.

La glasul chemării de la templu s-adună credincioșii, și pe măsură ce ajung, își lasă papucii în rînd la ușă, încet pășesc tăcuți, cu ochii în pămînt, cu picioarele goale pe dalele de piatră rece. Trec pe lîngă noi fără să ne privească, senini, tăcuți își iau locul obicinuit. O liniște desăvîrșită, nici o șoaptă nu atinge sfințenia tăcerii dinăuntru ; și toți întorși cu fața înspre Mecca, stau cu ochii pe jumătate închiși, pier-

duți ca într-un vis ; un fel de meditare pioasă, ideală. Figurile nu spun nimic ; nimic nu se răsfrînge din tot ce se petrece în lumea sufletului lor. Tîrziu începe vag un murmur de șoapte neînțelese și ei se prosternă cu fața la pămînt, îndoîți de mijloc se leagănă, asemenea mișcării ce o are un om în mersul călare pe cămilă.

Aceleași intonații s-aud într-un amestec de glasuri stăpînite — cu toții recitează verseturi din *Coran*, frenetic repetate în limba lui Allah ; și coardele gîndirii nu mai vibrează în crieri, li se topește mintea în frumusețea și bogăția frazei, așa de arzătoare a poeziei sfînte — și în beția de vorbe și imagini le ard ochii în extaz și buzele în tremur repetă poezia *profetului-poet*.

Amestecul bizar de însușiri contrarii e în toată firea acestui neam de oameni. Alături de cinste, răbdare și blîndețe, găsești cruzimea oarbă — tembeli și bravi ; din liniștea senină trec, numai într-o clipă, la furie aprinsă.

„Moartea nu este nimic, pentru că nu există”, zic ei, și gata sunt oricînd cu drag să-și verse sîngele, cînd legea, patria sau padișahul cere.

Fanatic și erou, acest popor odată a minunat și îngrozit o omenire întreagă ; dar azi... în decadență, o soartă tristă îl mîină spre pieire — e soarta ce pururi au avut-o popoarele îmbătrînite...

XI

Sinope ¹, 26 august

Cea mai bună radă de pe toată coasta este desigur aci la Sinope.

În locul acesta s-a dat vestita bătălie navală dintre turci și ruși, în care flota turcească a fost zdrobită și înecată în mare.

Și azi, cînd ancora se smulge tîrîndu-se pe fund, adeseori găsim în pămîntul lipit de ghearele ei, monede, lucruri mici,

¹ Sinope, oraș în Turcia, port la Marea Neagră, în antichitate colonie greacă, iar mai tîrziu reședința regilor din Pont.

urmele unei lumi ce doarme în adîncimea întunecată a fundului.

O peninsulă înaintează în mare, un istm îngust o leagă cu uscatul ; pe șuvița aceasta de pămînt, sus, pe șeaua dealului, a fost zidită mîndră cetate din Sinope. Zidurile de centură stau de atîtea veacuri în picioare încă ; tari, crenelate, mai poartă și azi în coaste urmele obuzelor rusești.

Des-dimineață a început să cînte o muzică în oraș : era zi de sărbătoare, onomastica sultanului ; aceleași și iar aceleași note lungi, chinuitoare, ale unei melodii orientale, le-am auzit repetate din zori pînă în noapte. Toți ofițerii, în ținută de ceremonie, mergem în vizită oficială la guvernator.

La mal ne întîmpină mai mulți ofițeri turci din marină și infanterie ; cînd trecem pe sub bolta porții, un soldat de santinelă ne prezintă arma izbind-o cu patul în pămînt.

Intrăm într-o sală mare ; în mijloc o masă, de-a lungul pereților sofale și jilțuri vechi, îmbrăcate în postav roșu.

După obicinuitele prezentări și ceremonii, pașa ne urează bună-venire, comandantul diviziunii noastre îi răspunde mulțumind, și convorbirea se angajează între cei mari.

Pașa, om foarte plăcut și deștept, vorbește cu drag despre țara noastră ; pare a fi un om cu totul europeanizat ; din pricină că luase aspre măsuri pentru a împiedica măcelul armenilor, i se zicea de turci, în batjocură, *Ghiaur-pașa*.

După-prînz mergem într-o excursie prin împrejurimile orașului. Pașa ne pusese la îndemîină opt cai arabi ce ne așteptau la mal gata, înșelați cu harnașamente orientale, roșii sau verzi, împodobite cu cusături de fir.

Ieșim din cetate, călăuziți de patru așchiri călări și înarmați ; ne îndreptăm la deal, abia putînd să stăpînim caii mici, iuți și nervoși ce se frămîntă într-un joc fără astîmpăr ; tocmai tîrziu s-aștern la drum în trap întins.

Ajungem pe înălțimea din capul peninsulei.

În depărtare se zăresc albe zidurile cetății ; și în urma lor se întinde un deșert de nisip roșu. În transparența de aer și lumină s-aprinde un joc de licăriri ciudate pe această *mare* întinsă, de nisipuri arzătoare.

Jos, la picioarele noastre, înainte, în dreapta și în stînga, se întinde marea calmă, adormită într-o strălucire orbitoare ;

în liniștea miezului de zi nimic nu poți surprinde în tot *pustiul* acesta de apă argintie.

Ne oprim și descălicăm pe marginea unei prăpăstii ; aci se înalță ruinele vechiului templu zidit de regele Pontului ¹, Mitridate Eupator.

Tăcuți, ca-n fața unui mormînt, privim grămada de dărămături : rămășița falnicului monument, ce-a strălucit cu 100 de ani înainte de Crist, trăiește încă, păstrînd în sfînta ei singurătate taina veche a lumii asiatice.

Blocurile aceste de granit, cioplit cu atîta măiestrie, au viață încă pentru a ne dovedi blestemata morală a timpurilor trecute. Cîtă muncă omenească cheltuită pentru nebuna fantazie a unui *singur om...* cîtă sudoare și cîte lacrimi s-o fi scurs pe luciul acestor pietre... podoaba operei atîtor mii de *necunoscuți*, cari lucrau pentru gloriificarea oarbei vanități a unui *potentat* tiran.

Ne întorcem înapoi pe un drum mai scurt, ce trece printr-o pădure bătrînă de măslini. în vale lăsăm caii plini de spume așchirilor ce ne însoțeau, și intrăm pe jos în oraș.

Auzisem că în această localitate guvernul turcesc trimitea în exil pe mulți dintre osîndiții politici. E drept că acest loc este foarte potrivit ; asigurat de trei părți, căci e împresurat cu apă, numai o parte e legată cu restul țării, și acolo sunt zidurile cetății, tari încă și bine păzite. Se zicea că și un ofițer din artileria turcă ar fi trimes aci, ca pedeapsă pentru că luase parte la o revoltă din Stambul.

Eram foarte curios să-l văd.

Cum mergeam singur prin port, zăresc la masa unei cafe-nele, în mijlocul unui grup de turci, un ofițer român — era camaradul meu de bord, prietenul *Nicu Johnson*², cum îi ziceam noi, din cauza tăieturei englezești a favoriților săi.

Mă apropii de masa la care eram poftit și fac cunoștința celor ce se aflau de față.

¹ Pont, regat antic pe țărmul sudic al Mării Negre, în partea de nord-est a Asiei Mici, întemeiat în sec. IV î.e.n. de Ariobarzani. În anul 63 î.e.n. devine provincie romană.

² Nicu Johnson, pe adevăratul nume Nicolae Ionescu, comandor și director al Serviciului Maritim Român, a fost unul dintre cei mai apropiați prieteni ai scriitorului Jean Bart, despre care vorbește adesea în *Însemnările unui marinar*, I, II, apărută la E.S.P.L.A., 1956—1958.

f
I
Erau doi bătrîni respectabili, îmbrăcați europenește, purtau, însă, tot fesurile obicinuite ; al treilea, un tînăr îmbrăcat militărește, înalt, frumos, cu o figură aproape copilărească și luminată de un zîmbet fin ; musteața abia-i mija ; în ochii lui mari și dulci avea o strălucire pătrunzătoare.

Acesta era ofițerul exilat.

Toți trei știau foarte bine limba franceză ; oameni culți, începură să ne vorbească despre țara noastră, de care aveau cunoștinți întinse.

în cîteva rînduri am încercat a-i face să vorbească și despre dînșii — eram foarte curios să aflu de ce fuseseră exilați — n-am izbutit, căci se fereau să amintească ceva din trecutul lor.

într-un tîrziu, unul dintre bătrîni mi-a spus oftînd din adîncul inimei :

— Ah !... dacă ai ști d-ta ce simt cînd îmi amintesc din viața mea, ai înțelege de ce nu vorbesc de trecut... de ce nu vreau să mă uit în urmă... și nici înainte nu pot să mă uit !...

Atîta durere înăbușită tremura în vorbele aceste cu înțeleles ascuns, că n-am îndrăznit a-l mai întreba nimic. Și toți tăceam, respectînd întristarea bătrînului ce-și netezea barba-i căruntă ; iar ochii lui sticleau printre genele stufoase, și înotînd în lacrimi îi aținti departe, la fumul unui vapor pierdut pe luciul apei. Acolo, în zare, un nouraș alb plutea pe marea albastră a cerului, ca o insulă din altă lume... Și multă vreme a rămas bătrînul așa, cu ochii țintă la fumul ce se-nalță alene, înnegrind parcă țărmul acelei insule cerești.

Tînărul mi-a spus în cîteva cuvinte toată istoria vieții sale.

Era din o veche familie nobilă ; fiu al unui pașă din lanina, făcuse școala militară din Stambul. Pe cînd era în școala de aplicație, ca ofițer de artilerie, pe lîngă studiile militare se adăpase și din izvorul binefăcător al învățăturilor din Apus ; el, ca și toți camarazii săi de clasă, deși tînăr încă, vedea în adevărata lumină starea îngrozitoare în care se zbătea patria sa.

Cu toții intraseră în legături cu partidul revoluționar al Junilor Turci.

Guvernul a surprins toată mișcarea lor ; i-a închis și a desființat școala. Pe cei mai mulți i-a osîndit la moarte înecîndu-i în Bosfor ; pe unii, cari erau din familii nobile, i-a cruțat trimiteîndu-i în exil prin diferite locuri în Asia.

El fusese condamnat ca să servească 7 ani ca soldat în regimentul de artilerie din Sinope.

Nu avea voie să citească decît numai cărți turcești.

Căpătase pe ascuns operile lui Volney și le tradusese în limba turcă, în timpul celor trei ani de cînd își făcea pedeapsa.

— Ca să puteți judeca țara noastră — ne spune tînărul — trebuie să o împărțiți în două : poporul întreg deoparte, mulțimea ^aceea răbdătoare și cinstită care lucrează numai pentru o mică pătură conducătoare, pentru acei trîntori cari în atingere cu civilizația europeană au ajuns mai răi și mai tîlhari ca înainte ; aceștia au pierdut natura lor primitivă, și-au schimbat și fondul prim, bun care-l aveau. Ah !... dacă am avea și noi o mică parte numai din libertățile pe care le aveți în țara d-voastră !

— Știți care e diferența dintre români și turci ?... dar, nu vă supărați ?... ne spune unul dintre bătrîni. Români, totdeauna mîndri, zic : „Suntem civilizați”. Turcii, totdeauna încăpățînați, zic : „Nu vrem să ne civilizăm, rămînem așa cum suntem”.

— Și ce credeți despre viitorul Turciei ? întreb eu.

Tînărul tace, bătrînul își ridică ochii la cer, oftează adînc, șoptind rar :

— Nimic, nu mai putem aștepta nimic !...

— Cînd ne-ara despărțit, bătrînul m-a apucat de braț și, privindu-mă în adîncul ochilor, mi-a spus cu glasul înecat :

— ^7^ : ^8^ ^9^ înțelegi ce-nseamnă a trăi fără să aștepți nimic !...

A doua zi, seara, se dă pe bordul „Elisabetei” o serbare la care iau parte autoritățile civile și militare ale orașului.

La pupă, pe dunetă, toate erau împodobite cu mult gust ; pavilioanele tuturor națiunilor fluturau ușor în vînt arătîndu-și felurile culori ; pe roata cîrmei se răsfața, roșu cu semiluna albă la mijloc, pavilionul Turciei.

Lămpile mici, electrice, străluceau înșirate de-a lungul bordului ; lumina lor se răsfrîngea tremurînd în oglinda apei limpezi.

Cele două proiectoare electrice de pe comandă, de cu vreme, începură a trimite snopuri de raze luminoase spre mal, în dreptul debarcaderului, pentru a lumina calea bărcilor ce aduceau invitații la bord.

Pe la 9 ore a sosit pașa împreună cu ofițerii de diferite arme și grade.

Erau și cîțiva străini cari veniseră însoțiți de familiile lor : un inginer italian, un doctor german și mai mulți greci. Din toată mulțimea, două persoane atraseră privirile noastre : soția doctorului, un tip de frumusețe — mai cu seamă ochii ei blînzi, albaștri, aveau acel farmec visător al femeilor germane ; și un maior de artilerie, *negru*, cu dinții albi ce-i sticleau printre buzele groase ; avea părul des și creț -. tip de *mulatru*.

Convorbirea o întrețineam mai mult cu străinii, căci turcii stau înfipti pe scaune mestecînd liniștiți și cu sfințenie prăji-turile cu care fuseseră tratați.

Soția doctorului, foarte încîntată, în mijlocul unui grup de ofițeri, exclama suspinînd :

— Ah !... ce rău îmi pare că o să plecați așa curînd ; în sălbăcia asta unde trăiesc, cînd voi avea fericirea să mai schimb vreo vorbă cu astfel de oameni !

Eu intru în vorbă cu maiorul *negru* ; dar mă înțeleg foarte greu căci abia știe vreo două cuvinte franceze pe care le repetă mereu : „*Je compre mousie... je compre...*”¹

Îl îndemn la un păhăruț de piperment ; îl ia în mînă și, c-un zîmbet fin, îmi spune că legea nu-i dă voie ; își întoarce apoi ochii spre pașă, care tocmai atunci privea în altă parte, și dintr-odată răstoarnă pe gît băutura oprită, clipește apoi șiret și iar zîmbește mulțumit.

Îl întreb despre ofițerul exilat care se află sub comanda sa. Îmi spune că mai are încă patru ani de pedeapsă, dar s-a făcut raport la Stambul pentru grațiarea lui, căci se poartă bine ; e om cumsecade, dar a vorbit mai mult decît se cuvine, îmi spune *negru* ducînd degetul la buze c-un gest plin de înțeles :

¹ Corect : *J'ai compris, monsieur... j'ai compris...* — A m înțeles, domnule... am înțeles... (fr.).

— La noi e foarte rău dacă spui mai mult decît este voie...

Deodată convorbirea de pe punte încetează, toți ne ațintim auzul... abea ajung pînă la noi cîteva note tremurătoare ale unei melodii dulci, de departe, dinspre mare. Toată lumea se ridică pentru a privi într-acolo. În lumina argintie a lunii o barcă aluneca încet ; și notele s-apropiau din ce în ce mai clare, mai duioase, în farmecul liniștei de noapte.

Era prietenul Johnson care cînta *Steluța*.

Pașa fu cel dintâi care bătu din palme ; după el începură aplauze zgomotoase.

După scurt timp cîntecul încetează ; petrecerea continuă ; se fac diferite exerciții, jocuri obicinuite pe bord în asemenea ocazii.

Comandantul „Elisabetei” ține un cuvînt de laudă și mulțumire pentru modul binevoitor și călduros cu care am fost primiți în porturile turcești. Pașa, foarte mișcat, răspunde arătînd simpatiile ce le-a avut totdeauna pentru români.

Din mulțime mă simt apucat de o mîină — e Johnson, care-mi șoptește la ureche :

— El e jos, ne așteaptă.

De cu ziuă vorbisem cu ofițerul exilat ca să vie în timpul nopței pentru a-i da niște cărți. Ne suim într-o barcă îndepărtîndu-ne de „Elisabeta” ; din zarea întunecoasă ce ne-nconjoară, se furișează încet o umbră. Nu poate fi el ; în barca ce se apropie e un singur om, pare a fi un barcagiu turc ce se lasă ușor înainte la fiecare mișcare a lopeților.

Bărcile sunt alături...

— Eu, eu sunt... m-am îmbrăcat așa ca să nu fiu cunoscut.

Plecăm încet toți trei spre „Mircea”. Legăm bărcile de scară și ne suim pe punte ; timonierul de cart se uită lung în urma turcului ce se coboară cu noi în careu.

În cîteva minute adunăm toate cărțile franceze ce le avem prin cabine ; la fiecare nouă carte ce i-o dăm, cite o exclamație de mulțumire — e în culmea bucuriei cînd vede *Minuciunile convenționale...* de Max Nordau, auzise mult despre această carte — le ia pe rînd, le pipăie, le citește titlurile dintr-o aruncătură de ochi și, cu singele în obraz, îmbujorat de emoție și bucurie, abea poate să mai lege cîteva cuvinte :

— Cum să vă mulțumesc... cînd să vă mai întîlnesc oare...

Cu pachetele subțioară ne scoborîm în barcă ; cum ne îndepărtăm tăcuți, prin întuneric, deodată ne cade-n față o lumină de foc ; scâlțați într-o strălucire albă, rămînem orbiți cîteva clipe numai, căci pata luminoasă alunecă pe sub bolta cerului lăsînd o dungă sclipitoare ca și coada unei comete imense.

Era proiectorul electric ce-și întorsese fășia luminoasă asupra țărmlui, pentru a lumina calea bărcilor ; lumea pleca de la „Elisabeta”.

Am așteptat privind din umbră pînă s-a scurs întreg convoiul ; în bărcile pline cari alunecau lin pe oglinda străvezie a mării, mulțime de capete și brațe păreau că se mișcă într-un joc fantastic sub ploaia razelor albe ale conului de lumină.

Cînd ne-am despărțit, el mi-a spus mișcat, cu glasul stîns :

— Numai cîte-o pagină pe zi o să cetesc, ca să-mi ajungă pe toată vremea cît voi sta aci... și ochii lui blînzi ardeau licărind în lacrimi.

A doua zi cînd se lumina de ziuă și „Mircea” își întindea pînzele plecînd înspre larg, am văzut bine o formă ome-nească, departe lîngă far, cum flutura o batistă albă în suflarea vîntului.

...Și vîntul dimineții, cu adierea-i dulce venind de la țarm, părea că ne-aduce ușor dintr-acolo suspinul părerii de rău al unui suflet nefericit...

XII

Pe mare, 29 august

De trei zile suntem pe drum, spre țară.

De mult a dispărut coasta Asiei Mici, rămasă în urmă, dormind înfășurată în ceața deasă a toamnei.

Navigam numai cu pînzele. O briză răcoroasă se furișează pînă în fundul cabinelor ; și „Mircea” aplecat pe o coastă, cu pînzele bombate, se duce ca săgeata pe luciul mării calme, sub cerul clar, albastru. Un cîrd de marsuini se întrec

în mers cu noi ; și-n jocuri nebunatic se dau afund, ca iarăși să apară ca scuturi argintii lucind pe fața apei.

Pe punte, toți oamenii sunt veseli : ajungem azi în port... și mâini e sărbătoare...

„Să vede uscatul în prova!” strigă cu glas tare omul din gabie.

„Constanța... Constanța... ajungem!” șoptesc cătînd cu toții să prindă în zare o liniuță neagră ce joacă tremurînd în aerul străveziu la orizont.

Ne apropiem de coastă.

E într-amurg; spre asfințit ceru-i aprins, și în lumina de purpură a sării se poliesc pe boltă norii ce par lespezi de aur ca trepte înălțate. Iar soarele apune uitîndu-se înapoi spre portul ce rămîne mai lucitor și mîndru sub razele din urmă— așa cum îl visăm s-ajungă în viitor.

Din largul mării, „Mircea”, bătrîn, dar mîndru încă, se-ndreaptă spre uscat și zboară cu pînzele întinse, dorind s-ajungă în port.

Pe sus plutește lin, cu aripele obosite, o pasăre grăbită : se întoarce spre țărîm, la cuib, ca să se culce.

Suntem aproape. Pe chei se vede lumea sosită să ne aștepte : batistele se mișcă în aer urîndu-ne *bună-venire!*...

Iar flamura lui „Mircea”, din vîrf de la catarg, răspunde fluturîndu-și culorile în vînt, și în jocul ei prin aer se apleacă și se-nalță de pare că salută pămîntul țării noastre...

Constanța, 1896

SCHIȚE MARINE

MOARTEA PILOTULUI

Era o zi de iulie, căldură înăbușitoare. Vreo două vapoare de marfă, acostate la cheiul vechi de piatră, își prăjeau la soare trupurile uriașe, îmbrăcate în table negre de fier.

Pe la amiază, pavilionul de la căpitănia portului, lăsat jos, arăta că e ora repausului.

Hamalii încetaseră lucrul și, lungiți pe movilele de cărbuni, dormeau trudiți.

Coșurile de încărcat se odihneau și ele, goale, răsturnate alături.

În șirul de cafenele, ce se țin lanț una de alta în lungul cheiului, lumea sta la umbră în jurul meselor.

Unii își deșertau paharele de sirop răcoritor, iar alții își sorbeau filosofic cafelele.

La cafeneaua piloților, în fața debarcaderului, Barba Spiro, cel mai bătrîn pilot din port, sta la umbră țînînd în colțul gurei țigaretă lui făcută dintr-un ciolan de picior de iepure, și urmărea alene, cu ochii pe jumătate închiși, fumul ce scăpa în rotocoale albăstrii.

Era foarte bătrîn Barba Spiro ; ținea minte de mult, dinainte de a fi orașul zidit. De pe cînd erau numai niște colibe de stuf, în toată întinderea ostrovului și a mlaștinilor de o parte și de alta a Gurei Dunărei pînă în mare. Multe povestea moșneagul, dar nu pe toate.

Se zicea, de unii că în locul unde este acum portul Sulina, nu cu multă vreme în urmă, era cuib de pirați, care jefuiau vasele ce se apropiau de Gurile Dunărei.

Și mulți, numai astfel își explicau începutul averilor unor bătrîni bogătași din port.

Lui Barba Spiro, însă, îi plăcuse să trăiască bine și nu avea bani strînși.

De doi ani este la pensie : îl sfătuiseră doctorii să se lase de meserie. Era și vremea : suferea de inimă.

Viața zbuciumată a piloților, grija ce o au în conducerea vaselor încărcate, atenția veciniei încordată, emoțiile dese și reumatismul fac pe cei mai mulți să-și termine meseria zdruncinați și bolnavi de inimă.

Deși primea regulat pensia, bătrînul nu se putea dezvăța de viața lui obicinuită din vremea tinereții.

Din faptul dimineții, de cum prindea a se deștepta viața în port, el era în picioare. Și o lua încet de-a lungul cheului, cu spinarea încovoiată, cu genunchii îndoiți, cu țigara în colțul gurei.

Se oprea la fiecare vapor, se uita lung, cercetător, și pleca înainte urmîndu-și inspecția.

Nu se petrecea nici o mișcare în port ca să n-o afle el.

Cum sta uneori la masa cafenelei, se scula în picioare, își punea mîna strașină la ochi și căta lung și țintă spre largul mării.

De cum prindea să răsară cîte-un punct negru pe fundul albicios al zării, nu-și mai lua ochii pînă ce punctul acela nu se desprindea bine în larg, luînd forme regulate, răsărindu-i catargele și coșul.

Fluierul ascuțit și repetat al vreunui vapor, ce avea să facă manevră în port, îl făcea să tresară.

Se scula încet de la locul lui, mergea la marginea cheiului și, cu aerul unui examiner sever, observa manevra vasului în cele mai mici amănunte.

Cîteodată se enerva, își ducea mîna la coaste să-și potolească bătăile repezi ale inimei : i se părea că nu-i bine ; își strîngea pumnii și mormăia înăbușit cîte o înjurătură.

Cînd îi plăcea manevra, fața i se lumina și zicea în gura mare : „Bravo, căpitane, bravo !...”

Trăia din viața portului, lua parte cu tot focul inimei la mișcarea lui.

Părea că și mersul vaselor, și izbirea cadențată a valurilor, și întreaga mișcare din port mergeau în același tact cu bătăile inimei lui.

Și tocmai tîrziu, sub seară, cînd prindea a se polei vîrfurile trestiiilor, și soarele, roșu-aprins, se stingea înecîndu-se în adîncul apei, bătrînul pleca domol, cu pași măsurați, spre casă.

Și uneori, în liniștea miezului de noapte, cînd tot portul dormea obosit și nu se auzea decît pleoscăitul cadențat al valurilor lovite de chei, bătrînul o lua încet-încet de-a lungul digului vechi de piatră, ce ca un șarpe uriaș se tîrăște în mare, avînd în cap ochiul roș al farului.

De vreo două zile, Barba Spiro se simțea slab de tot ; o tasă seacă îl înăbușă.

Asta nu-l împiedica de a fi neclintit la postul său.

Tăcut, ca Iîngă un prieten vechi și drag cu care se-nțelegea de minune, sta pe mal vrăjit de glasul valurilor, pe care îl asculta într-una, de atît amar de ani.

Cu drag urmărea valurile, cari alunecau în bătaia soarelui, pînă departe, lăsînd o dungă albicioasă în nemărginirea albastră a mării.

O adiere dulce de vînt răcoritor începuse să sufle dinspre larg ; bătrînul își ridică încet șapca, ațintindu-și ochii spre fundul îndepărtat al zarei.

O pată albă se desprinsese la orizont și creștea în lumina soarelui, din ce în ce mai mare.

Era o corabie cu pînzele întinse, ce se apropia de port.

Bătrînul își trecu încet mîna prin părul lui alb, în care vîntul se juca nebunatic.

A !... ce cunoștință veche îi era vîntul acesta, ce bine îi știa el nebuniile lui înșelătoare !

De cîte ori nu-l aștepta ca pe un prieten bun, de ajutor, cînd îi umfla pînzele, însuflețindu-i corabia, ce despica valurile alunecînd ca o pasăre în zbor cu aripele întinse.

Și de cîte ori nu-l blestemase, cînd își cerci puterile cu dînsul, dezlănțuindu-și furia asupra-i.

Corabia se apropiase de tot ; intra în apa liniștită a canalului.

Era o corabie mare, frumoasă, cu trei catarge.

Bătrînul o privea cu drag cum se apropia, mîndră, cu toate pînzele umflate, tăind ușor apa ce aluneca pleoscăindu-i cadențat coastele ei rotunde.

Trei fluierături ascuțite îl făcură pe moșneag să tresară, își întoarse capul înapoi : era un remorcher.

În același timp o fluierătură puternică răsună lung, și trupul uriaș al unui vapor de marfă, încărcat, ce venea în jos cu toată viteza, se ivi de după cotul canalului.

Bătrînul se ridică de la locul său, apropiindu-se de mal.

Vaporul cu greu își putea micșora viteza, trebuia să se ferească făcînd loc remorcherului și corăbiei care înainta mereu cu pînzele întinse : avea să privească la o manevră grea, asta îl interesa cu patimă.

Remorcherul repetă iarăși trei fluierături ascuțite ; vaporul ferindu-se, ca să-i facă loc, veni drept în fața corăbiei.

O fluierătură puternică, desperată răsună atunci.

Mulțimea, grămadă pe chei, căta cu groază ; toți ochii erau ațintiți la cele două vase, care trebuia să se ciocnească, neavînd vreme să mai abată.

Bătrînul, ce urmărea de pe chei toate mișcărilor, scrișni nervos din dinți și un : „*Pasto diavolo!*” îi scăpă printre buze : pilotul de la vapor greșise manevra.

Și el, cu ochii ieșiți din orbite, căta țintă, mușcîndu-și buzele, pe cînd cu mîna își potolea bătăile grăbite ale inimei : aștepta...

Cînd, într-o clipă, ca prin farmec, toate pînzele fură lăsate și se auzi răsunînd comenzile desperate, iar vasele ajunse unul în fața altuia ; bătrînului, cum sta înmărmurit, ținîndu-și răsuflarea, i se păinjiniră ochii, genunchii i se muiară el întinse deodată mîna să caute un sprijin, dar se împletici și căzu mototol fără simțire...

...Și vasele nu s-au ciocnit ; lin trecură, la o palmă unul pe lîngă altul, fără a se atinge.

Lumea se făcuse roată în jurul trupului gîrbovit și uscat care zăcea pe chei, neînsuflețit.

...Iar vîntul dinspre largul mării se-ngrămădea și el, făcîndu-și loc prin mulțime, și ca un vechi și bun prieten, adiînd ușor, îi mîngîia fruntea, răsfirîndu-i pletele și barba lui albă...

1897, *Sulina*

RĂTACIT

Era pe la amiază ; o liniște adîncă stăpînea satul tăcut și uitat printre mlaștinile acoperite de stof auriu. Colibele sărăcăcioase ale pescarilor, înșirate la rînd, acopereau limba de pămînt prelungită de la gura Sf. Gheorghe pînă departe spre larg, unde se pierdea dunga albicioasă a Dunării în nemăgînirea albastră a mării.

Departe, tocmai în coada satului, era coliba lui Moș Simion ; tupilată sub coperișu-i țuguat de papură, mai pustie acum decît întotdeauna.

De o săptămînă și mai bine, de cînd moșneagul își îngropase singurul fecior pe care-l avusese, ușa colibei n-a mai fost deschisă. Tot timpul umblase bătrînul așa, rătăcit prin vecini și pe la circiume, ca să-și mai înece amărăciunea care-i umplea inima și să uite jalea ce-i chinuia mintea.

Mereu repeta deznădăjduit : „*La ce bun rămășița asta de zile care mi-a lăsat-o Dumnezeu!*”

Grecul, care avea pescăria în arendă, l-a iertat cîteva zile, pe urmă i-a cerut să-și urmeze meseria că altfel nu-i mai dă făină. Bătrînul s-a întors iar la barca lui, rămasă părăsită pe mal în bătătura colibei.

Ce era de făcut ! Trebuia să se hrănească cît mai avea de trăit... -

După ce și-a cercetat barca, a dat-o la apă, i-a potrivit catargul și, apucînd amîndouă lopețile, a plecat oftînd din adîncul inimei — de mult timp nu mai plecase bătrînul așa singur la pescuit...

O adiere dulce de vînt, care venea dinspre largul mării, răcorea fruntea pescarului și se juca nebunatic printre vițele lui de păr cărunt. Și suflarea aceea ușoară de vînt înfiora

fața străvezie a mării, tăiată de urmele bărcilor mici și negre, cu pânzele umflate, ca niște păsări cu aripile întinse, cari zburau la larg departe, spre locul de pescuire, cale de opt mile de la mal.

Întrecându-se în goană, tot câte doi pescari în fiecare barca, treceau unii pe lângă alții, vorbind și cîntînd în gura mare ; iar vîntul le culegea sunetele glasurilor ducîndu-le înainte, pînă le pierdea frînte în golul nesfîrșit al depărtării.

— *Greu, greu de tot singur, Moș Simioane* — îi striga unul din fundul bărcii — *noroc bun !*

— *Să dea Dumnezeu !* îi răspunse cu jumătate glas bătrînul care sta pierdut pe gînduri, strîngînd cu amîndouă mîinile lopata care o ținea drept cîrmă.

Ajunsesese aproape de locul unde erau înșirate cîrligele pentru nisetri și moruni, cînd a prins el de veste că dinspre asfințit se înălțase un nou raș alburiu, arcuit pe bolta limpede albastră a cerului.

Vîntul își schimbase repede direcția și sufla acum dinspre coastă, din ce în ce mai însuflețit.

Cunoștea el semnele acelea ; era un grăunte de furtună care se apropia văzînd cu ochii. Celelalte bărci se depărtașeră de mult, gonind spre țarm.

Bătrînul, văzînd bine că nu mai este chip să meargă drept înapoi spre vîntului, care se întărea mereu suflînd dinspre uscat, trecu ușor colțul pînzei în cellalt bord al bărcii.

Și pînza se umflă zbătîndu-se, ca însuflețită, sub loviturile vîntului, pe cînd barca aplecată pe o coastă zbură ca săgeată.

Pe sus, venea tot mereu norul acela ; mai aproape, tot mai aproape, pînă se sparse, cu ropot, într-o ploaie repede și deasă. Picăturile mari și reci, după ce-l orbeau biciuindu-i fața, se scurgeau în barba încîlcită a moșneagului.

Marea, răzvrătită repede, își începuse jocul ei neastîm-părat. Și barca mică, ușoară ca o bucată de plută, aci se ridică în sus pe creasta albă de spumă a unui val, aci alunecă în jos, afundîndu-se ca într-o prăpastie.

Bătrînul sta liniștit, cu mînele încleștate pe lopata cu care ținea cîrma, *guvernînd la val* cu ochii țintă înainte, întîm-pinînd valurile și potrivind mersul zbuciumat al bărcii.

Pînza se zbătea prinsă de catargul îndoit sub vînt, nu s-auzi decît o trosnitură seacă ; și catargul se frînse în două. Pînza nemaiîntinindu-se, căzu în jos tremurînd și prăvălind barca pe o coastă. O înjurătură scăpă printre dinții bătrînului. Într-o clipă își smulse cuțitul de la brîu și tăie sfoara care ținea colțul pînzei. Pînza rămase liberă, o și smuci vîntul repezind-o în goana lui nebună : barca se îndreptă iarăși la loc.

Atunci, el apucă amîndouă lopețile și începu să tragă cu toată puterea ; dar îi era zadarnică încercarea căci nu putea înainta înapoi spre vîntului care-l țira înapoi spre larg.

Scrîșnind, turbat de necaz, se lupta încăpățînat moșneagul, trăgînd din răputeri, și încordîndu-și brațele lui noduroase își lăsă pe lopeți toată greutatea trupului său gîrbovit.

În fierbințeala luptei un gînd dureros îi scapără prin minte : „Unde-i fecioru-său acum, să-i dea ajutor cu brațele lui vînjoase !...”

...Și în lupta asta așa de nepotrivită, marea, parcă anume bătîndu-și joc de slăbiciunea lui, îl amețea aruncîndu-i în obraz stropii valurilor care fierbeau clocotind în juru-L

Capul bătrînului ardea în flăcări. Ca să-și mai răcorească fruntea acoperită de sudoare, își trase căciula pe ceafă, dar vîntul care sufla mînios i-o smulse într-o clipă, aruncînd-o în jocul valurilor.

Zăpăcit de ropotul vijeliei, cătînd numai înainte pentru a se strecura printre stîncele acele spumegătoare, pierduse din vedere țarmul către care trebuia să meargă.

Și acum, cu puterile sleite, se oprise desperat în loc ; cu capul gol, cu părul în vînt, căta cu groază în juru-i să poată zări în vreo parte dunga țarmului înnegrind orizontul.

Dar, nimic... nimic pe toată întinderea pustie a apei albastre-sinilii, pătată numai de umbra norilor cari alergau nebuni pe bolta sură a cerului. Nu mai putea ști încotro era uscatul.

Ce era de făcut ?... Rămas jucăria valurilor, la voia întîm-plării, privea aiurit departe, tocmai în fundul nedeslușit al zării, acolo unde bolta cerească se sprijină parcă pe vîrfurile albe ale valurilor.

Vîntul își înmuia suflarea. Se mai liniști, încălzit de speranța că vreun vapor care ar trece pe aproape l-ar putea

zări. Își scoase haina încet și-o prinse ca semnal de catargul pe jumătate rupt.

Istovit de oboseală, se lăsă în fundul bărcii, moale ca ceara, și chinuit amar de lupta gândurilor ce se încinsese în mintea lui turburată.

Un cârd de goelanzi, plutind prin spațiu, se rotea ținându-se mereu deasupra bărcii rătăcitoare.

Ce nesuferite sunt aceste păsări de pradă când aruncă în singurătatea mării țipetele lor sălbătice, ca niște rîsete înfiorător de batjocoritoare.

Și bătrînul, cu ochii țintă, urmărindu-le zborul, își încrețea fruntea vrînd să-și alunge din față o imagină urîță, rămasă de demult în mintea lui. Dar, nu putea să scape, imagina îl chinuia răsărindu-i din ce în ce mai limpede și mai vie.

De atîta vreme, și ce bine își aduce aminte de cadavrul pe care l-a întîlnit plutind printre valuri, sfîșiat de goelanzii cari se zbăteau în jurul lui cu aripele întinse, cu ciocurile deschise, amenințătoare... Dacă ar pieri de sete și de foame, ar ajunge și el tot așa... și bătrînul se înfiora tresărind ca dintr-un vis urît.

Umbrele serei începuse a împînzi orizontul cernit, vîntul căzuse cu totul; numai valurile mari, greoaie, se mai legăneau încă în liniștea largului mării.

Își simțea limba uscată în gură și buzele îi ardeau ca focul, începuse setea să-l chinuiască. Se culcă pe pîntece muindu-și buzele în apa de ploaie strînsă în colțul bărcii; dar se ridică îndată ștergîndu-se repede cu mîneca de la cămașe; apa de ploaie era amestecată cu stropi de apă sărată a valurilor.

Se lungi pe fundul bărcii, cu fața în sus, cu pumnii sub cap, cercînd să-și potolească gândurile.

Într-un tîrziu, închise ochii voind să adoarmă, dar deasupra capului i se părea că plutesc, desfășurîndu-se, vederi felurite și un gând de moarte îi frămînta mintea. Nemaiputînd suferi, deschise ochii mari cătînd înfiorat în jurul său.

Bolta cerului se limpezise peste tot, și în creștetul ei lucea luna încremenită, așa de galbenă și de plină, despiciînd cu o dîră de lumină nemărginirea neagră a apei.

Nu putu ațipi nici o clipă, sta deștept; stăpînindu-și răsuflarea, își ascultă cu frică bătăile inimei, iar gândurile ca într-un haos întunecos i se încrucișau cu o iuțea ameițitoare.

Toată viața-i tristă, monotună, i se desfășura pe dinainte, întîiul gând i se opri la fiu-său, îngropat de cîteva zile; i se părea că vede smulsă și aruncată în lături crucea albă de lemn, lucrată de el, și movila aceea de nisip amestecat cu sfărămături de scoici colorate, era răscolit... încet și în lumină i se arăta satul, coliba aceea tupilată în care s-a trezit... sărăcia, necazurile și mulțumirile pe cari le avusese... malul acela sterp și nisipos unde era cimitirul satului, și parcă își vedea femeia cu o mîină strașină la ochi și cu cealaltă făcîndu-i semn să vie la ea... și toate, toate i se înșirau într-o jale mută, chinuitoare.

Ce noapte groaznică, pînă a prins a miji zorile!

Și cum sta cu ochii pironiți în fundul zării, unde se întindea mereu o pată roșă-aurie poliind fața apei, același gând de moarte îi îngheța simțirea: „Ce va face toată ziua... și miine... și poimîine...?”

Gîtlejul uscat de sete, pîntecele care țipa de foame, și țărîmul tot nu se zărește, și nici o pînză nu albește la orizont, nici o urmă de fum de la vreun vapor nu se poate străvede pe toată întinderea goală a mării.

Ca să-și mai înșele foamea, începu să mestice tutunul pe care-l avea la el. Se lungi apoi iar cu trupul scaldat în ploaia caldă a razelor de soare, și rămase așa cu ochii închiși, cu buzele arse în friguri, pierzîndu-se într-o gîndire tot mai înceată, mai nedeslușită, pînă i se topiră simțurile într-o amorțeață greoaie: căzuse într-un somn adînc.

...Și cum sta el, cu ochii stinși, dormind cu fața în sus, întins pe fundul bărcii aceia mici și negre, părea culcat într-un sicriu care plutea la întîmplare, rătăcit pe luciul pustiu al apei întinse, fără margini.

Cînd și-a venit bătrînul în fire, era pe niște saci de pe puntea unui vapor englez, de comerț, care-l luase întîlnindu-l în drumul spre Sulina.

Trecuse departe de Sf. Gheorghe, că abea se mai zărea turnul farului ca un punct negru, pierdut la orizont.

Acolo era sațul lui ; pe malul acela sterp și nisipos, acolo se stinseseră toți a lui, și cât de singur și amărît era acum la vreme de batrînețe.

...Și o îndoială dureroasă se închegă în mintea bătrînului, pe cînd buzele-i uscate șopteau în neștire : „*La ce bun rămășița asta de zile ce mi-a lăsat-o Dumnezeu !...*”

1897, Cotarleț

ȘOIMUL

Căpitanul își cumpărase șoimul de la un turc din Bender-Eraclia, un orașel de pe coasta Anatoliei. Mergea cu el adesea la vînat. Pînă sălta prepelița, îl ținea legat cu o sfoară de picior ; cînd vedea vînatul, îi da drumul.

Șoimul pleca în zbor, despîcînd aerul ca o săgeată, își înfîngea ghearele în păsărică de pradă care se zbătea desperată și cădeau rostogolindu-se împreună în iarbă.

Atunci i se scotea dintre gheare prada, care de multe ori se găsea încă vie, cu penele zbîrlite, cu ochii mari și ciocul deschis.

Pe bord îl ținea într-o colivie.

Ce trist era nefericitul prizonier cînd părăseam vreun port.

Cînd ne pierdeam în largul mării, cînd nu se mai auzeau ciripirile păsărilor de uscat, cînd pămîntul, cu viața lui plină și bogată, rămînea departe în urmă, ca un punct negru, atunci începea grozavul chin al bietului prizonier din colivie.

Ne depărtam în ziua aceea de frumoasele coaste ale Asiei Mici.

De patru zile eram în largul mării ; bolta cerului, de un albastru-șters, era pătată de nori albi ca niște grămezi de iulgi, ce-și muiau marginile în apa albăstrie a mării, clătînată de valuri greoaie și leneșe.

Șoimul trist, abătut, părea că doarme.

Zăcea cu ochii închiși, cu o gheară rezemată în grățiile coliviei, ținea capul ascuns în penele lui sure și zburlite de stropii valurilor.

Era miezul zilei. Căldura chinuitoare, vederea aceleiași și iar aceleiași nemărginiri pustii de ape, sfîrșește prin a-ți

naște o plictiseala fără seamăn : acel sațiu obositor care-l produce drumul mai multor zile de mare.

Toți dormeau, afară de oamenii din bordul de serviciu.

Un soldat se apropiase de colivie : Era un băiat mic, oacheș, cu bonetul așezat pe ceafă, cu gîtul gol, cu obrații arși de soare și de vînt.

Rezemat de manivela unui tun, privea înduioșat la șoimul care se scutura de praful de cărbuni ce ieșea în vârtejul fumului pe gura coșului.

Un alt soldat mai zdravăn, bine legat, cu mustața răsărită, se apropiase ; erau amîndoi din același sat :

—...Tînjește săracul ! dar ce te gîndești, bre ; îi e dor de locul lui. Ce ar mai zbura el, mamă ! să se vadă iar slobod...

Tăcură amîndoi ; aceleași gînduri îi muceau.

întorși cu fața la asfințit, priveau cu jale, cătînd parcă ceva scump, într-acolo peste pustiul nemărginit de apă.

— Măi Niță, mîni îi Sîntă Măria, hramul bisericii din sat de la noi. Așa-i bre ? Și noi pe ce parte a lumii suntem ?... Hei ! așa te poartă armata, măi, și mai cu seamă cînd cazi în flotilă...

Tăcură iarăși. Rămăși pe gînduri, își urmau fiecare în tăcere firul amintirilor.

— Cel mai înalt se depărta încet, răsucind între degete o foiță de țigară.

Cellalt rămase pe punte lîngă colivie, singur, cu ochii pironiți pe luciul valurilor ce în goana lor nebună se pierdeau departe în largul pustiului al mării.

La ce visa el oare ?

Depart, departe de tot, înspre apus, pe fundul albăstriu al cerului, o pată lucitoare flutura în bătaia soarelui. Și pata aceea creștea tot mai mare, tot mai aproape, urmată de umbra ei ce alerga tremurînd pe fața mării.

Era un stol de rîndunele ; o caravană zburătoare în drumul lung spre țările vecinie scaldate de soare, cu cerul pururea albastru și fără nori.

Pierdut într-o visare tainică și dulce, soldatul urmărea cu privirea stolul acela de rîndunele, care venea dinspre apus ; parcă aștepta să-i aducă o veste din țara lui.

Și ce departe era țara lui, ce dor îl prinsese de țară, de vatra satului, de care se dezlipise de trei ani de zile !

— Dar ce ai rămas așa cu ochii la cer, măi Niță ? îl întrebă un soldat ce abia ieșise pe punte.

— Vine toamna, mă camarade, de s-au pornit așa rîndunele la drum, răspunse el ca trezit din somn.

Șoimul în colivie se deșteptase ; însuflețit își scutura capul semeț și ațintea ochii mari, străbătînd cu privirea lui ageră înălțimile.

Cu o lăcomie nespusă el pîndea stolul acela de rîndunele, care plutea legănat.

Cu ghearele încleștate sălbatic în gratiile coliviei, cu pliscul deschis, gata să sfîșie, șoimul se zbătea turbat într-o parte și alta căutînd scăpare.

Îl deșteptase dorul de viață, îl chinuia avîntul spre înălțimea norilor.

Cîțiva soldați, strînși în jurul coliviei, priveau cu milă la el cum se zbătea între gratii. Oare nu erau și dînșii părtașii aceleiași soarte ? Și cu dorul în inimă se uitau cînd la șoim, cînd la pata aceea neagră care plutea pe cer fluturînd tot mai mică, mai departe, tot mai departe, pînă se pierdu, înecată în lumină, pe fundul albastru străveziu al cerului de miazăzi.

Șoimul nu se mai potolea ; cu ciocul plin de sînge, cu o gheară desprinsă, se zbătea într-o frămîntare nebună.

Nu trecuse mai mult de o oră, cînd un soldat veni să-mi spuie că șoimul murise.

Îl trimisei să raporteze căpitanului.

În jurul coliviei soldații se adunaseră grămadă.

Unii rîdeau, făcînd glume ; altora le era milă de pasărea care zăcea cu ciocul sîngerat, fără suflare, cu ochii mari țintă la orizont.

— S-a omorît singurel de inimă rea. Dar ce te gîndești, săracul ! cînd s-a văzut că nu-i chip de scăpare... zicea soldatul acela mic și oacheș, cu gîtul gol și cu obrații arși de soare.

Și printre buze îi scăpă un oftat, care îl și culese vîntul ce trecea nebun fluierînd prin macaralele din colțul pînzelor umflate care mînau vasul într-o legănare leneșă, greoaie...

Pe mare, 1898

SINGURA

Era vecinie tăcut satul acela de pescari pierdut departe pe malul mării ; dar mai pustiu și jalnic părea acum spre toamnă, cînd se găteau și berzele să plece în lunga lor călătorie.

Nourii alergau nebuni pe bolta sură a cerului și pete negre se formau sub ei, pe marea albastră, sinilie, care se frămînta izbîndu-se în clocot de malul nisipos și sterp.

Doi plopi — singurii în tot satul — din dreptul bisericuței văpsită în verde, se văitau îndoși spre pămînt de vîntul ce mugea turbat dinspre largul mării.

În bătătura caselor tupilate sub coperișele de stuf, cîteva femei cu mînele strașină la ochi, cătau lung, cercetător, departe în zare.

Pe întinderea nemărginită a mării cîteva puncte negre se iveau, ridieîndu-se pe crestele albe ale valurilor, și, apoi, se pierdeau iar, coborînd în golul ce-l făceau valurile în jocul lor nebun și zbuciumat.

Erau bărcile mici și negre ale pescarilor ce se duceau la plasele și cîrligele așezate departe în mare.

Ce dimineață urîță era în ziua aceea !

Fîlfiituri dese de aripi se auzeau din cînd în cînd : berzele își părăseau cuiburile de stuf, pregătindu-se de drum.

După ce s-au strîns toate înălțîndu-se grămadă, una cîte una și-au luat locul la rînd, în șirul lung ce s-a pornit în mers întins, plutind prin înălțime.

Numai una, o singură barză mare, bătrînă, rămase jos cu gîtul întins înainte, mișcînd mereu ciocul deschis.

Sta locului, privind cu ochii mari, țintă, la șirul care se pierdea în depărtare, plutind ușor ca o panglică neagră, întinsă în spațiu, sub bolta cerului înnourat.

Sărmana !... avea o aripă tăiată.

Mai făcu o ultimă sforțare desperată; își desfăcu singura aripă ce o avea : un fîlfiit grăbit, întrerupt, și se înălță o clipă, căzînd apoi într-o coastă pe coperișul bisericei.

Ținîndu-și aripa încă întinsă, rămase acolo, cu pliscul în sus, zăcînd așa singură, stingheră, cătînd cu jale la cei ce o lăsau...

Copiii, adunați la jocuri nebunaticе în bătătura bisericei din sat, adesea o lua la țintă lovind cu pietricele sărmana pasere care zăcea părăsită, cu ciocul ascuns sub singura-i aripă ; și uneori, cînd pe deasupra trecea în zbor spre mare vreun cîrd de călători, ea se deștepta și, ridieîndu-și capul, căta cu gîtul întins înainte, spre orizont, departe, pînă ce nu se mai deslușea liniuța aceea neagră care se pierdea tremurînd ușor prin zarea plumburie dinspre miazăzi...

In Delta, 1898

DUPĂ FURTUNA

Sus, la far, se leagănă încă molatic în aer semnalul care arată că e timp rău pe mare.

Fusese furtună ; de patru zile nici un vapor nu intrase în port ; valurile încă nu se potoliseră.

Pe cheul vechi de piatră, unde altădată clocotea zgomotul și mișcarea, azi e liniște de cimitir, o tristețe mută stăpânește tot cuprinsul cheului.

Aci, un grup de hamali, fără lucru, triști, zdrențuroși, stau alene cu pipele între dinți, privind cu jale prin rotocoalele albastrii ale fumului în largul depărtat al mării ; dincoace, grupuri de negustori, agenți din port, privesc cu grijă spre fundul plumburiu al zarei.

Femei, pe fețele cărora se vede spaima și grija, ținând copii de mână, se plimbă nerăbdătoare, cu ochii plini de lacrimi ; sunt soțiile marinarilor așteptați.

Toți se mișcă în tăcere ; nici un zgomot omenesc nu turbură sfințenia acestei jale mute, ce parcă plutește deasupra limbei de piatră care înaintează în mare.

Iar marea nebună, parcă anume bătându-și joc de slăbiciunea omenească, în hohot clocotitor își izbește valurile zgomotoase de cheul bătrîn, spălîndu-i în răstimpuri mușchiul prins pe lespeda de piatră înnegrită de vremuri.

O mișcare se face prin mulțime, toți sunt în picioare cu ochii țintă la orizont :

— *Se vede !... se vede !... e un vapor !...*

Depart, departe de tot, în fund, acolo unde marginile zdrențuite ale norilor se împreună cu vârful înspumate ale valurilor, acolo unde parcă se sprijină bolta cerească, se ivește un punct mic, negru, pierdut în zare.

Nerăbdătoare se mișcă lumea pe cheu, așa în neștire, întrebîndu-se unii pe alții fără a afla nimic. Fețele tuturor încep a se lumina, femeile își șterg ochii de lacrimi, pentru a vedea mai bine punctul acela negru, care crește coprins în zare din ce în ce mai mult.

Turcii de la corăbiile din port, suiți în catarge, privesc spre largul mării.

E un vapor — dar care ?

Fiecare se simte încălzit de speranța că e acel pe care îl așteaptă.

Mereu se face mai mare punctul acela răzleț. Un pilot care privește cu ochianu strigă în gura mare :

— Are coșul alb... e „Principesa”.

— Vine ! „Principesa” !... se aude din toate părțile.

O femeie îmbrobodită cu un șal vechi, ținînd un copilaș de mână, își șterse grăbită ochii de lacrimi și cu mîna își apasă pieptul să-și potolească bătăile răpezi ale inimei.

— *Uite... vezi că vine tata !* și ridică în brațe copilașul, care cu mînuțele întinse cătă neștiutor, gîngăvind drăgălaș : *ta-ta.*

Punctul se preface într-o pată neagră desprinsă din zare, se vede tot mai bine, mai aproape, tot mai aproape, cum înaintează acea jucărie minunată.

Aci înălțîndu-se pe vîrful înspumat al unui talaz, aci prăbușindu-se ca într-o prăpastie în golul ce-l fac valurile în jocul lor nebun.

„Principesa” aluneca încet, lovindu-se la fiecare pas de valurile care năvălesc pe rînd, culcînd-o pe o parte și pe alta ; iar în urmă-i, se tîrăște, ca un șarpe prins de vîrful coșului, fumul ce în rotocoale negre, gonite de vînt, se pierde departe, în largul pustiului mării.

Iată, acum se văd bine oamenii care se mișcă pe punte, se pregătesc pentru sosire.

Căpitanul e la postul său, cu ochii țintă înainte, timonierul e la roata cîrmei, bucătarul, cu șorțul alb dinainte și cu scufia în cap, a ieșit și el în ușa bucătăriei să vadă portul.

Mulțimea pe cheu începe a flutura pălăriile și batistele în aer.

Femeia își lăsase copilul jos și desfăcuse șalul scuturîndu-l în bătaia vîntului ; o văzuse un marinar ce sta în prova, cu

capul gol, cu pipa între dinți, cu o mână ținându-se de ancoră, cu cealaltă își ridicase șapca fluturînd-o în aer.

Cum a intrat în apa calmă a portului, ca prin farmec, „Principesa” și-a potolit mersul; liniștită, mîndră, alunecă acum tăind încet apa ce se prelinge pe coastele ei, îndepăr-tîndu-se în curbe largi cari plioscăiesc în cadență cheiul vechi de piatră.

— *Funda!* răsună vocea căpitanului. Și ancora se rostogolește c-un zîngănit sălbatic, tîrînd lanțul după dînsa în fundul apei, care clocotește în locul acela împruscînd cu stropi pînă departe.

Lumea nerăbdătoare se îngămădește la debarcader.

Unii privesc îngroziți la coș, pe caro se văd pete: urmele lăsate de stropii valurilor.

„Principesa” e acostată lîngă cheiul care clocotește, ca și altă dată, de zgomot și mișcare.

Portul reînvie însuflețit de o lume care roiește în sus și în jos; zgomotul asurzitor al mașinei de descărcat, strigătele hamalilor ce cară marfa, toată mișcarea și hărnicia asta readuce portul la viața-i obicinuită, plină și bogată.

Și-n mulțimea asta care se frămîntă grăbită, se mișcă mînată de nevoile vieții, femeia îmbrobodită cu șalul vechi zîmbește printre lacrimi, cătînd cu drag la soțul ei, un marinar tînăr ce strînge în brațe copilașul drăguț care gîngăvește cu atîta gingășie: *ta-ta*.

— *Era să nu-l mai văd, drăguțul!*

Scuturîndu-și pipa de scrum, un marinar bătrîn spunea la cîțiva oameni ce se oprise cătînd înduioșați:

— De doi ani îs luați sărmanii... bietul copilaș era să rămîie fără tată... ehei!... pe mulți tați i-a înghițit marea și cîți orfani și cîte lacrimi n-a lăsat pe lume!...

Iar marea nebună, parcă anume bătîndu-și joc de slăbi-ciunea omenească, cu același hohot clocotitor, își izbea valurile zgomotoase de cheiul bătrîn, spălîndu-i în răstimpuri mușchiul prins de lepedele de piatră înnegrite de vremuri...

Constanta,

CIMITIRUL MARITIM

Cînd soarele scăpată în amurg și, ca o ghiulea înroșită, se stînge înecîndu-se în mare, tot mai vezi cîte un pescar întîrziat ce-și mîna barca grăbit spre Gura Dunărei.

Dar, oricît de grăbit ar fi, și oricît de tîrzie ar fi vremea, întotdeauna, cînd ajunge în dreptul malului, dă drumul lope-ților, lăsîndu-și barca s-alunece legănată de valuri și își face semnul crucei întorcîndu-se cu fața spre țarm, cătînd cu sfin-tenie spre malul nisipos unde albesc în zare lespezi de piatră. Printre stropii albi, ridicați de valuri, licărește poleiala cruci-lor înșirate la rînd.

E cimitirul maritim.

Pe-un mal pustiu și nisipos sunt rînduite movile de pămînt, blocuri de piatră, cruci de fier și numeroase cruci de lemn scrijilate cu inscripții felurite.

Nici un zgomot, nici o urmă de viață. În zadar cauți doritor, cu ochii lacomi, un singur fir de iarbă să-l vezi mlădiindu-se la adierea vîntului.

Nimic în tot acest coprins, decît nisipul auriu pătat cu sfărămături de scoici colorate.

Ce jale mută îți stăpînește ființa, cum ascuți înfiorat bătăile grăbite ale inimii, simțindu-te, tu, singura viață în mijlocul acestei naturi pustii și moarte!

Și sfînta liniște a morții uneori este turburată de mugetul mării înfuriate ale cărei talazuri se lovesc sfărămîndu-se de țarm.

Și-atunci marea spală nisipul, distrugînd mormintele. Parcă ar vrea să răpească rămășițele ce zac în sinul acestui pămînt sterp și să le atragă în sinul ei larg, clocotitor.

Toți înecații cari se găesc, toate cadavrele aduse de valuri, morții de holeră de la carantină, precum și toți marinarii ce-și află sfârșitul aci, sunt îngropați în acest cimitir.

Cea mai mare parte din morminte sunt fără nici un nume, necunoscute ; altele au inscripții în toate limbile: „*Luigi Regct*” 1852, Messina... ; „*Moris Dufez*” 1860, Marsilia... ; alături un neamț : „*Iohan Kriger*” 1864, Ham-Durg... ; „*Caphano Dionisio Stavros*” 1870, Hios... lîngă el un turc, și tot așa se întinde șirul de morminte cît vezi cu ochii.

Sărmanii, înstrăinați de locurile lor, de tot ce aveau drag și scump, despiciînd mările îndepărtate, minăți de grija pîinei de mîini, nefericiții marinari au căzut în greaua luptă pentru trai, lipsiți de mîngăierea de a fi lîngă ai lor, cari poate îi așteaptă încă.

De multe ori rătăceam prin această parte, neîntîlnind decît foarte rar pescarii ce-și întindeau cîrligele pentru plasă.

Într-una din seri, însă, fui mirat zăbind, în fund de tot, un om răzemat de o cruce, chiar lîngă malul mării. După înfățișare și îmbrăcăminte se vedea a fi un italian, bătrîn marinar. Ajuns în dreptul său, mă întîmpină cu un „*Bnona sera, signore !*”, zis cu un accent dalmațian.

De la întîia vedere mă simții îndurerat de înfățișarea acestui bătrîn cu ochii înroșiți de lacrimi, cu genunchii îndoiiți : părea doborît sub greutatea unei dureri chinuitoare.

Am intrat în vorbă cu el.

Ce jalnică îi era povestea vieții sale !

Era de loc dintr-un sat de pescari de pe malul mării, aproape de Triest. De bunicul său abia își aducea aminte : îl lua adesea cu el la pescuit ; el îi puse întîia oară lopata în mîină și-l învățase să ridice plasa.

Ca prin vis își reamintește că, într-o noapte cînd marea era furioasă și în rada portului se auzea văitîndu-se desperat fluierul de la un vapor, bunicul și tatăl său ieșise în mare, cu toți oamenii din sat.

A doua zi îl văzuse numai pe tată-său ; toți din casă plîngeau. Auzise el bine pe maică-sa cînd a spus lăcrămînd : „Așa s-a sfîrșit și tată-meu, sărmanul”.

Pe urmă, părintele său intrase la o corabie care aducea pămînt de la Santorino Corabia, veche și încărcată peste măsură, în una din călătorii se cufundase : toți oamenii s-au înecat.

El era pe-atunci tînăr ; își părăsi satul și intră ca lucrător în port, la Triest. O grevă a lucrătorilor de aici îl făcu să se îmbarce pe un vapor englez.

Peste cîțiva ani se însura la Messina ; aici, ca lucrător, duse o viață chinuită și vecinie în luptă cu sărăcia.

Din toți copiii îi rămăsese un singur băiat, Antonio. În el avea toată nădejdea : crescuse mare, se angajase la un vapor de pasageri.

Iar dînsul, deși bătrîn, tot se simțea în putere ; minat de sărăcie, i se părea că tot mai ușoară e viața pe apă decît pe pămînt. Se îmbarcase pe un vapor de marfă care făcea transporturi de cereale.

Într-o seară, pe o mare rea, cînd părăsea portul, la gura strimță a canalului, drept cînd să iasă în largul mării, s-a întîlnit cu vaporul de pasageri.

În zadar acesta ridicase trei lumini roșii, semnal că are stricăciuni la mașină și că nu poate manevra.

Vaporul înainta mereu ; printr-o manevră greșită, în loc de a-și schimba direcția, veni dinpotrivă cu prova în mijlocul vaporului de pasageri.

Îl izbi : o panică îngrozitoare se răspîndi pe bord ; pînă să lase bărcile de scăpare la apă, vaporul se duse la fund.

Unii au putut fi scăpați ; cea mai mare parte însă se înecă.

Bătrînul se opri din spus, îl podidise lacrimile... „Da !... da !... sunt foarte sigur, adăugă el, l-am cunoscut bine ; din acele țipete desperate l-am cunoscut pe al lui... pe el, nu, nu l-am văzut ; dar l-am auzit bine, uite, cum mă auzi pe mine.”

Se opri, își aținti privirea în gol, își scutură capul și mă apucă de braț : „N-auzi și acum încă ? auzi cum îmi sparg urechea ? și îmi țiuie în creieri țipetele acelea... a, le cunosc bine ; căci, vezi, eu, eu sunt cel vinovat. Da, eu țineam

¹ Santorino, Santorin, grup de insule grecești în Arhipelagul Cicladelor (v. nota 1, p. 83). Vestită prin vinurile produse aici.

atunci cîrma ; dar nu știam ce fac, că eram amețit : mă i'mbătasem în port, înainte de plecare."

Cu mîneca soioasă a flanelii își șterse lacrimile, și, ca și cum și-ar vorbi [sie], însuși, zise duios : „O, *povero!* *povero* Antonio !...”¹

„A doua zi, printre cadavrele aduse de valuri la mal, l-am găsit, l-am îngropat aici."

Se întoarse către mine și mă privi țintă în ochi, cu o căutătură îndurerată și fîroasă : „Așa-i că e grozav ? Spune, nu mă cruța ; Eu sunt vinovatul ? Eu l-am ucis ? Așa-i că e îngrozitor ?" Nu mai putu urma, izbucni într-un plîns sfișietor, se trînti la pămînt cu fața în țarină.

„O, *caro mio... caro m'io figlio!*"² murmură întretăiat și printre lacrimi.

Se ridică, își șterse ochii și, cătînd rătăcit spre mare, începu să suspine „Uite ! o vezi ? cînd îi furioasă, își trimite valurile pînă^aici. A ! o știu foarte bine, o cunosc cît este de răutăcioasă. Vrea să-l dezgroape și de aici, să-l înghită ea."

„Tacu, încleștîndu-și pumnii ; își aținti privirea încruntată spre largul mării.

Iar marea, nebuna mare, legănîndu-și molatic valurile, și lezbea parcă înadins de mal, cu un hohot batjocoritor.

Numai luna, de sus din înălțime, blîndă ca întotdeauna, înduioșată și ea, se vede, își arată, din colțul poleit al unui nour fumuriu, fața galbenă ca ceara, de cele ce văzuse...

1897, *Sulina*

¹ O, bietul ! bietul Antonio !... (it).

² O, scumpul meu... scumpul meu fiu ! (it).

DIN AL DOILEA „JURNAL DE BORD”

ÎNTÎLNIRI ÎN ARHIPELAG

Ne întorceam din Egipt.

Vîntul de nord ni era împotrivă ; mereu, cu aceeași putere și încăpăținare, ne sufla drept în față. De două zile nu mai văzusem soarele.

Nu era ceață și nici nouri negri nu se frămîntau pe cer. Era un fel de pînză albă-vînată, așa de deasă și uniformă, încît razele soarelui nu izbuteau s-o străbată, s-o sfișie, să poată însufleți natura mută și tristă. O perdea groasă de nepătruns se lăsase, anume parcă, să închidă vederii tainele bolșii cerești.

Eram liber în timpul zilei — îmi venea rîndul serviciului de cart, de la miezul nopții pînă la răsăritul soarelui — și căutam să mă folosesc cît mai bine de orele de repaos. Lungit pe punte, cu fața în sus, țineam cartea în dreptul ochilor, sprijinindu-mă în coate după clătînările vasului. Citeam isprăvile piraților din Arhipelag, descrise de Ioan Ghica în *Scrisorile* sale, de pe cînd era guvernator al insulei Samos.

Ce timpuri !... Prin locurile unde noi pluteam, cu atîția ani mai înainte bastimentele franceze și engleze, din escadra Levantului își plimbau, legănîndu-și, spînzurați de catarge, pirații greci, pentru ca să îngrozească populația insulelor, care se hrănea numai din piraterie, pe vremea aceea.

Cîți ani sunt de-atunci ? Cu ce vor mai fi trăind acești insulari săraci, cu care natura a fost așa de vitregă și strămoșii lor atît de lacomi, despoind munții și săcătuiind pămîn-

¹ Nume generic dat unor țări de pe coasta orientală a Mediteranei (Grecia, Turcia, Siria, Egiptul).

tul, n-a mai rămas urmașilor decît niște blocuri uriașe de piatră, căzute parcă din cer, la întîmplare, în albastrul străveziu al Mării Egee.

— Se vede un vapor la trei carturi babord ! răsună prelung, jde sus, din *gabie*, vocea marinarului de veghe.

Mă ridic, să pot vedea în zare. De jos, de pe punte, nu văd decît o diră de fum cenușiu, care se resfira la orizont. Tîrziu apare un punct negru, care crește în larg din ce în ce mai mare.

De pe puntea noastră toate privirile îi urmăreau mișcarea. Era un vapor mare, care se îndrepta chiar spre noi. Se vedea bine, dar nu-i puteam cunoaște naționalitatea, căci nu avea la pupă pavilionul național.

— Cred că e un vas englez, zise un ofițer, care își potrivea luneta.

— Ferească Dumnezeu ! adaogă un altul. Mă prind pe ce voiți că e grecesc. Chiar cînd e supus englez sau român, nu-l rabdă inima pe grec ca să nu-și pună și culorile *patrid-ei* sale. Ia uitați-vă la coș... nu vedeți nimic ?

În adevăr, atunci am putut deosebi pe coșul negru o bandă albă și o cruce albastră.

Alb și albastru sunt culorile naționale grecești.

S-a apropiat de noi, micșorînd viteza. Părea că voiește sa ne recunoască. La depărtare de cîteva sute de metri și-a schimbat brusc direcția drumului, a mărit viteza și s-a depărtat, pierzîndu-se la orizont.

Unde s-o fi^ducînd ? ce-o fi căutînd oare vaporul acesta ? căci, desigur, căuta pe cineva.

Cînd plutești mai multă vreme în nesiguranța mării, cînd golul acesta nemărginit te apasă din toate părțile, un punct, un singur punct, un sîmbure de viață, dacă se arată pe toată întinderea pustie de apă, îl prinzi cu ochii lacomi, și dornic îl urmărești cu interesul pe care îl ațîță un sentiment adînc, care leagă uneori în taină ființele omenești.

Doi semeni necunoscuți, care se întîlnesc în singurătate, între apă și cer. Cine o fi ? Cum se numește ? De unde vine ? Unde se duce ? Aceleași întrebări își fac amîndoi deodată, aceleași gînduri îi frămîntă, aceeași soartă îi leagă. Cu toate că niciodată, poate, unul nu va ști nimic despre celălalt, totuși ei se privesc cu dor, se urmăresc cu ochii duși în zare

și simt împreună apăsarea părerilor de rău, atunci cînd unul dispare vederii celuilalt, pierdut în urmă, la orizont, departe.

Nici un vas n-am mai întîlnit în ziua aceea pînă sub seară, cînd iarăși s-a auzit, prelung și răspicat, glasul omului de veghe :

— Se vede un vapor la două carturi tribord !

Aceleași priviri curioase au urmărit mișcările vasului, care creștea în zare. Cînd a ajuns aproape, am văzut uimiți că-i tot același vapor grecesc, care în timpul zilei ne ieșise încă o dată în cale. Întîia oară venea din stînga, acum ne ieșea din dreapta.

Desigur, căuta vreun alt vas, de aceea încrucișa prin locurile acelea.

Oricum, lucru ciudat. Nedumeriți, ne întrebam unii pe alții, fără a avea putința de a afla ceva. Se făceau tot felul de presupuneri, fiecare își da cîte o părere, dar nici una nu putea să-i mulțumească pe toți. Apoi se uită și întîmplarea aceasta. Și nimeni, desigur, nu se^mai gîndea la ea, cînd începu în tăcerea monotonă a mării, răsunetul metalic al trompetei, care chema pe punte marinarii la regularea serviciului de noapte.

Tocmai tîrziu, în miezul nopții, cînd mă prinsese somnul, am fost trezit, căci îmi venise rîndul.

Era așa de întuneric în noaptea aceea, încît cerul și apa erau totuna de negre ; nimic nu se deosebea mai departe de pereții vasului.

Nu puteam să-mi deprind ochii cu întunericul de-afară, zadarnic mă chinuiam ca să străpung perdeaua aceasta neagră, care mă învăluia din toate părțile.

Uneori închideam ochii, părea de prisos ca să mai privesc înainte. Pluteam așa, orbește, în haosul acesta întunecat, în care nu se putea desluși nici marele cerc înșelător, pe care ești deprins ca să-l vezi întotdeauna în juru-ți, crezîndu-te tu centrul său.

O singură lumină slabă licărea, înroșind geamul busolei. De cîte ori mă aplecam ca să privesc cerul gradat, care vibra ca o vietate închisă în cutia aceea de sticlă, mă îneca mirosul uleiului de rapiță, care ardea, sfîrșind, într-un felinar unsuros.

Pe punte, jos, trimiți între frînghiile cătrănite, dormitau oamenii de serviciu. Nu se putea vedea nici unul, se simțea numai mișcarea și murmurul lor acolo prin întuneric, la piciorul catargului, care scîrțîia și el, gemînd parcă de zbucium și de osteneală.

Într-un târziu, cînd ne așteptam mai puțin, izbucni fără de veste strigătul omului de sus :

— Se văd trei lumini la babord !

Marinarul de gabie, ochiul neadormit și cercetător al vasului, descoperise cel dintîi, de departe, trei stelute care licăreau, tremurînd una sub alta, singure în tot cuprinsul pustiu al mării.

Căutam să-mi dau seamă de rostul acelor lumini neobișnuite.

Ca să înlături întîlnirile c-un alt vas în timpul nopții, îi judeci mersul după luminile de drum : un felinar alb sus, unul roș la stînga și altul verde la dreapta.

Ce rost puteau avea cele trei lumini albe, care sclipeau din ce în ce mai tare, apropiindu-se de noi ?

— Trebuie să^ fie vreo corabie cu toate pînzele întinse, care se îndreaptă încoace, se auzi un glas de pe punte.

O pată surăpărea că se deslușește, desprinzîndu-se din întunericul nopții.

Abatem puțin din drumul pe care îl urmăm, ca să ne ferim de-o întîlnire. Dar vasul, care s-apropia cu grabă, își schimbă și el mersul, așa ca să ne cadă mai mult în drumul nostru.

— Tii *diavolo!*... este nebun ăla ? n-arc ochi ?... vrea să ne taie în două ? tună la spatele mele glasul răgușit al lui Barba Gheorghe, pilotul de la cîrmă.

Comandantul fu trezit din somn. Sui într-o suflare scările pe puntea de comandă.

— *Banda tribord!* strigă el răstit pilotului de la cîrmă.

Și vasul dintr-o dată se culcă pe-o coastă, scîrțîind din încheieturi.

Ne-învîrțeam de 90 de grade, ferindu-ne din drurnul acelei^ arătări mute, care se apropia, amenințătoare, într-o iuțeață nebună.

În același timp, comandantul apucă de mînerul care deschide drumul vaporilor de fluier.

Și un urlet groaznic, ca vaietul disperat al unei fiare rănite, izbucni clocotind în orbirea nopții.

La glasul acesta de alarmă, toată lumea fu afară pe punte.

O tăcere stăpînită țintuia pe fiecare la postul său. Nici un murmur nu se mai auzi între oameni ; numai lanțul cîrmei, smuncit de roată, scrișnea printre raiurile macaralelor.

Toți ochii se deschid mai mari, și inimile zvîcnesc mai tare.

Așteptăm.

Deodată, ca prin farmec, cele trei lumini necunoscute alunecară în jos, strîngîndu-se parcă înecate în adîncul^ mării.

Cîteva vorbe, răcnite într-o limbă neînțeleasă, răsunară desperecheate în fîșiiul prelung de apă, care se apropia de noi. Și, numai la cîteva metri departe, o umbră neagră se desluși, învîrtindu-și pînzele într-o voltă ageră și sigură. Zburînd ca o pasăre de noapte cu aripi uriașe, se șterse, alunecînd pe lîngă noi, pînă se pierdu în negrul întuneric al nopții.

Era una din acele ușoare corăbioare, *brigantine*, cari taie luciul apei ca o săgeată în zbor, mînată de un vînt prielnic și manevrată cu dibăcie de cătră lupii Mării Egee.

Primejdia trecuse. Pe punte toți erau în fierbere. Ce-a fost această ciudată întîlnire ? Ce caută oare vasul acesta ? Și de ce nu avea luminile obișnuite de drum ?

Ni se întîmplase, de multe ori, ca să întîlnim în cale corăbii mici, sărace, fără lumini de drum, lăsate în voia soartei — fantome care te îngrozesc adesea, cînd îți apar deodată, tăindu-ți drumul, în nopți întunecoase.

Dar vasul acesta avea trei lumini ; era, desigur, un semnal de recunoaștere.

— Nu se petrec lucruri curate prin părțile acestea. Parcă ar fi fost un vas de pirați, zise cu sfială un **ofițer** tînăr.

Toți ceilalți începură să rîdă.

Comandantul adaogă, zîmbind cu bunăvoință :

— Dacă pirateria s-a măturat de mult din Arhipelag, au rămas încă multe fapte de *baraterie*, care se petrec prin locurile acestea.

Pe cînd noi stam de vorbă strînși în jurul hărții Arhipelagului și povesteam întîmplări și fapte de înșelăciune ale

marinarilor greci de prin insule, Barba Gheorghe, care lăsase cîrma în mînele altuia, se apropiase pentru a ne asculta, și un zîmbet plin de înțeles îi flutura pe buze, pe sub mustățile cărunte și țepoase, ca niște fire de sîrmă răsucită.

De bună seama, știa el ceva mai mult decît cetisem noi prin cărți.

Cînd toți ceilalți s-au dus să se culce și am rămas iar singur ca să măsoz în lung puntea de comandă, m-am apropiat de bătrînul care ședea jos, cu ochii țintă la mare.

— Nu te culci, Barba Gheorghe, că ți-ai terminat serviciul ?

— Nu vine somnul la mine, cînd trec prin locurile astea.

— Mi-a rămas la inimă — adaog eu — corabioara ceea, care manevra cu atîta dibăcie.

— *Ama!*... Palicari din insule. Ai văzut cum rîndunica zboară și se învîrteste în vînt !...

— Barba Gheorghe, dar ce crezi d-ta că voia corabioara asta, de s-a apropiat așa de noi ?

— He !... săracii... este greu acuma de trăit și pe apă ; nu mai poți să cîștigi o bucată de pîne ca mai înainte — și un surîs amar încreși fața lui neagră, arsă de soare și tîbăcită de sărătura mării.

— Ai văzut vaporul cel mare, care ne-a ieșit în timpul zilei de două ori în drum. El căuta pe corabie și corabia căuta pe el.

— Ei bine, dar pentru ce ?

— Apoi nu știi că, de cînd au intrat dracii de englezi la Eghipt, nu te mai poți hrăni ca înainte vreme. Mai demult, umpleai corabia cu hașiș, care crește frumos în insulele noastre, și o descărcai la Alexandria ; iar negustorii arabi plăteau numai în lire de aur. Acuma, Englezul a oprit să mai intre hașișul în Eghipt. Cum prinde o corabie, arde toată marfa și dă amendă strașnică pentru contrabanda de hașiș. Numai vapoarele mari pot să mai aducă pe ascuns ; îi înșală mai ușor, căci debarcă mai multe feluri de marfă. Vaporul și corabia asta se vede că au avut vorbă să se întîlnească pe-aceia, de-aceia se căutau ei așa. Ca semnal de recunoaștere, desigur, au avut trei lumini albe. Cînd a văzut corabia că s-a înșelat cu noi, a fugit repede la larg.

Bătrînul începu ca să-și dezlege limba.

De multe ori îl necăjisem noi, spunîndu-i că a fost pirat în tinerețe. Întotdeauna se supăra foc și se jura că el, care era copil pe atunci cînd mai umblau pirații, nu făcea nimic alta decît ținea frînghia la provă, ca să lipească vasele, pe cînd alții intrau cu cuțitul la turc.

De data aceasta însă alunecase fără de veste, furat de amintiri, în povestirea vitejiei palicarilor din vremea mării revoluții grecești începu să-mi înșire despre flota lui Ibrahim-pașa², care a venit la Kassos³ cu douăzeci de fregate, așa de furios, că voia să ia și pămîntul insulei să-l îmbarce la bord ; cum n-a fost chip să debarce trupele decît în urma trădării unui pilot grec din Rodos⁴.

În măcelul groaznic pe care l-au făcut turcii în insulă, a fost ucis și bunicul său, care avea toată corespondența zaverii, căci el fusese trimis cu scrisori la Iași către Ipsilante din partea patriarhului de la Constantinopole.

Și bătrînul se opri din spus, înecat de vitejia amintirilor trecutului îndepărtat.

După ce își scoase un săculeț de pînză groasă de vele, își îndopă bine ciotul de lulea, arsă pe jumătate și începu iarăși din ce în ce mai înduioșat :

„— Ah ! dacă ai fi cunoscut pe căpitanul Stavro, fratele mamei. Ce om tare și inimos !... Ca el nu se mai pot găsi azi oameni pe nicăieri. Fusese în flota lui Canaris⁵, era spaima turcilor, și toți patrioții din insule se închinau la numele lui. Mă ceruse mamei ca să mă ia cu el pe mare și să mă învețe a mă hrăni pe apă. Eram băiet mic de tot cînd m-am îmbarcat pe *bombarda* lui, care se chema «Olga».

Cînd se vedeau arzînd focuri la munte, pe vîrfurile Panaghiei, știam că ne vestește apropierea unui vas turcesc.

¹ Este vorba de revoluția grecească de la 1821, denumită și Eteria.

² Ibrahim-pașa (1789—1848), general și om politic turc.

³ Kassos, mică insulă grecească, situată în apropierea insulei Karpathos, la est de Creta.

⁴ Rodos, insulă grecească în Marea Egee, lîngă țărmul vestic al Asiei Mici.

⁵ Constantin Canaris (1790—1877), erou național din războiul pentru independența Greciei, vestit marinar. După cîștigarea independenței joacă un rol important în viața politică a Greciei : deputat, senator, ministrul Marinei, prim-ministru.

Plecam clin ascunzătorile insulei, ne strecurării printre colțurile stîncilor, care ieșeau ca niște dinți din apa, și zburam la larg, cu pînzele întinse. Cum se aruncă uliul asupra puilor de găină, așa cădea și el peste corăbiile turcești.

Dar vezi, a greșit numai o dată, și dintr-aceea i s-a tras și moartea.

A atacat și a dat la fund un vas, ce ducea proviant la Constantinopole pentru armata Englezului, care debarcase acolo, ca să pornească pe urmă la Crimcea, că începuse războiul cu Rusul.

Cînd ne-au prins, era o noapte neagră ca acuma ; mergeam cu vînt bun la Samos.

Din urmă venea un vas mare. După formă și iuțeală bănuiam noi că-i o fregată străină. Goneam noi din toate puterile, dar la urmă tot ne-a ajuns.

«Cine sunteți voi ? » ne-a întrebat pe grecește. N-am răspuns nimic întâia dată. După ce a strigat pe turcește să spunem numele vasului, căpitanul, crezînd că are si-i înșele, răspunde : «*Medghidieh*» — numele corăbiei pe care o încasem.

«*Medghidieh* e la fund, și o să vă duceți și voi dracului după dînsa... Foc !» se auzi strigînd pe vasul care se apropiase mult de noi.

După cîteva clipe, o lumină roșie scapără prin nouri, un bubuit răsună în urma noastră și auzirăm bine șuierul unui obuz, care zburase pe deasupra capetelor.

Ne-am lungit cu burta pe punte, schimbînd cîrma într-un bord, ca să fugim clin drumul fregatei.

Al doilea obuz izbucni în arboradă ; catargul din provă trosni, prăvălindu-se pe punte. Pînzele întinse și toate frînghiile încurcate, care căzuseră umplînd puntea, ne strîngeau dedesupt, fără a mai putea face vreo mișcare.

Ne zbăteam ca muștele prinse în rețeaua păianjenului, cînd ne-a cules Englezul.

După ce ne-a ținut trei zile în fiare, în fundul magaziei de cărbuni, ne-a dat drumul, debareîndu-ne la Samos : a oprit numai pe căpitanul nostru.

Tocmai după vreo zece zile am putut să mă întorc la Kassos. Mama mă plîngea, crezîndu-mă mort de mult.

Într-o dimineată, toată escadra engleză ancora în fața insulei noastre. O lovitură de tun a strîns tot poporul la mal, ca să privească. Și, atunci, am putut vedea cu groază cum, la fregata cea mai mare, se legăna, în bătaia vîntului, un trup omenesc, spînzurat sus, tocmai la *babafînca*.

Era căpitanul Stavro acolo sus !... Plîngeau tinerii și bătrîni, femeile și copiii ; tot norodul plîngea și blestema pe Englez și pe toată Europa, că ei ne împinsese împotriva Turcului, și apoi tot ei ne gîtuiau acuma.

A !... ce om !... ce om a fost acela !...

Se spune că atunci cînd a auzit că-i osîndit la moarte prin spînzurătoare, n-a suflat nici o vorbă, nici o lacrimă nu i-a dat în ochi. Iar cînd a fost totul gata, a cerut un foc ca să-și aprindă țigara, și el singur a dat semnalul ca să tragă ștreangul, atunci cînd a sîrșit de fumat, arun-cîndu-și mucusul țigării în mare."

Și Barba Gheorghe sîrși vorba, clătînd cu amărăciune din cap, pe cînd își lovea de tocul cizmei luleaua, stînsă de mult. Căzut pe gînduri, rămase tăcut, privind la scrumul care, scuturat, zbură, spulberîndu-se în bătaia vîntului.

Se crăpa de ziuă, vîntul se potolise ; numai o boare umedă mai sufla ușor în răstimpuri. Văzduhul nu se limpezise bine de negurile nopții, și ziua începuse ca să-și ridice încet, pe furișate, genele aromite în zarea viorie la orizont, acolo unde abia se bănuia dunga înșelătoare a coastei gigantului Levant.

Pluteam încet, intrînd pe nesimțite între insulele acestei mări, care ne atrăgea din ce în ce în sînul ei, legănîndu-ne într-o răsufare domoală, în măreața liniște din faptul dimineții.

În stînga, într-un fund albastru plumburiu, se înșira lanțul întrerupt și nedefinit al Cicladelor¹.

În dreapta, pe măsură ce se ridică în falduri perdeaua de aburi aurii, se descopere verdeața lucitoare a smochinilor din Rodos.

¹ Ciclade, arhipelag în Marea Egee, aparținînd Greciei, numit astfel pentru că principalele insule componente (Naxos, Andros, Tinos, Milos) sînt așezate în formă circulară.

Și, mamtea noastră, în depărtarea ștearsă, o liniuță începe a tremura în jumătatea de lumină a zorilor — e un cap al țărmlui, care înaintează în mare, păstrînd de veacuri urma anticului Halicarnas¹.

Și numai cînd te afli aici, plutind pe luciul mării — oglindă a infinitului — între cele două continente, pe care le poți prinde deodată cu vederea, tu, efemera vietate cuge-tătoare, simți fermecat, eternul ritm, marea armonie a naturii și taina mirajului istoric al neamului omenesc.

Unde sfîrșește Europa și de unde începe Asia ?

Natura n-a tras aici o linie despărțitoare între un continent și altul. E aci o înlănțuire între uscat și apă. O țesătură minunată de mare și pămînt.

De o parte și de alta, golfuri adînci scobesc coastele întretăiate ; peninsule, capuri, cari se prelungesc departe în mare, și lanțuri nesfîrșite de insule leagă un continent de altul, fără ca ochiul să piardă o clipă uscatul din vedere.

Pare că natura a durat anume o punte de trecere de la un țarm la altul, ca să înlesnească drumul între cele două lumi.

Pe puntea aceasta a trecut civilizația din lumea veche în cea nouă, și tot de acolo, în urmă, barbaria pe aceeași punte s-a îndrumat, ca să întunece lumina care începuse abia a străluci.

Și înapoi, pe același drum, lumina, azi, se întoarce, ca să alunge întunericul lumii vechi. Și cine știe de cîte ori, în nesfîrșita scurgere a vremii, prefacerile celor două lumi se vor mai perinda încă pe aceeași punte, de la un continent la altul !...

Numai cînd navigi prin Arhipelagul grecesc, prin acest labirint de insule, care se oglindesc în albastrul străveziu al apei, înțelegi pentru ce mai întîi prin aceste locuri geniul uman s-a încercat să înfrunte uriașa forță a mării.

Desigur, prin locurile acestea, printre insulele care se văd una pe alta, în dorința de pradă, învingîndu-și groaza de necunoscut, s-a dezlipit de pămîntul tare, pe care călca, cel dintîi îndrăzneț copil al omenirii din vîrsta primelor

¹ Halicarnas, oraș antic din Asia Mică, întemeiat pe la anul 1200 î.e.n., patria lui Herodot, astăzi denumit Bodrug. Este renumit prin impunătorul Mausoleu (Templu-cavou al satrapului Mausol), considerat ca una din cele 7 minuni ale lumii antice.

epoci, ca să se avînte în luptă cu marea, dibuind cu stîngăcie pe trunchiul vreunui copac grosolan cioplit — sîmburele minunatelor opere ale arhitecturii navale și primul pas al navigației mondiale.

Dorința de pradă a creat navigația, și, de aceea, pira-teria — această spumă a mării — este veche ca și navigația ; ea a dat multă vreme avînt propășirii acestei arte.

Argonauții, pe care îi conducea Iason în căutarea Lînei-de-aur, nu erau, la drept vorbind, decît niște pirați, ca și Ulysse, Menelas și toți ceilalți eroi, pe care-i cîntă și-i idealizează poezii antichității

De aceea, un scriitor francez, călătorind prin locurile acestea ca să cunoască caracterul rasei și alcătuirea statului grecesc de azi, spune că marina greacă e veche ca și poporul grecesc, „căci prima dată cînd această națiune s-a făcut cunoscută lumii, a fost atunci cînd a plecat, cu vasele pe care le avea, ca să jefuiască cetatea Troia”.

Cu drept cuvînt s-a zis : „...că adevăratul erou al Greciei nu-i aprigul Ahile, care nu știe decît să iubească, să urască, să plîngă și să lupte. Ahile este un om de uscat, crescut departe de mare ; Ahile are cugetul curat, e un suflet drept, el nu știe să chibzuiască nimic cu șiretenie ; Ahile n-a cîștigat nimic prin războiul troian, decît doar moartea și nemurirea ; Ahile este numai pe jumătate grec ; Grecia întreagă e încarnată în insularul Ulysse, care știe să navigheze și să mintă, care precupețește și iubirea și nenorocirea, care, înainte de a ucide pe pețitori, sfătuiește pe soția sa ca să le ceară daruri bogate, Ulysse este eroul marinar, negustor și înșelător”...

1908, august

IX CRETA

De ieri plutim încet, abia mișcându-ne, pe o mare ca de untdelemn. Zadarnic așteptăm dincotrova, măcar o adiere de vînt răcoritor. E așa de cald, că marea doarme moleșită, fără să mai respire parcă. Ne dor și ochii și capul de atîta lumină orbitoare.

Razele soarelui de foc străpung țesătura pînzei sub care voim să ne umbrim ; ard și moaie smoala dintre scîndurile punții înfierbîntate.

Fumul, scăpat în răstimpuri din gura coșului, se înalță drept în sus și rămîne mult așa, atîrnat în văzduh, plutind ca niște nourași alburii de spumă.

Vreo cîțiva marsuini ne urmăresc, cerșindu-ne mîncare ; în salturi nebunești se afundă și apar, facînd mereu la tumb, întocmai cum se iau copiii de țigani în urma trăsurilor, pe drum.

O pasăre de mare, ce ne urmărea de mult în legănatul ei domol prin aer, se lasă obosită pe capătul unei vergi, filfîind ușor aripele albe, desfăcute.

Uscatul trebuie să fie pe aproape. Spre miazăzi, printre nourii albi, ca niște grămezi de scamă dezlînată, începe a sclipi în bătaia soarelui o pată cu străluciri de sîdef.

Acolo, în zarea aceea, a crescut tunătorul Zeus, adunătorul de nourii, părintele zeilor și al oamenilor, care, torcînd destinele muritorilor, împărțea tuturor și bunurile și relele.

E vîrf, veșnic albit de zăpadă, al muntelui Ida

¹ Ida, munte în insula Creta. Legenda spune ea într-o peșteră din acest munte a fost crescut de către Nimfe. Zeus, „tatăl zeilor și al oamenilor”.

Pămîntul Cretei începe a se zări.

Insula aceasta, cea mai mare din Arhipelag, așezată aproape la aceeași depărtare de Europa, Asia și Africa, forma punctul de legătură între cele trei continente și centrul lumii vechi.

Istoria Cretei este încă necunoscută. Descoperirile de mare preț, care se fac acum în insulă, la Festos și Knossos, dau mult de lucru arheologilor ; se găsesc aici urmele unei civilizații foarte vechi, de aproape patru mii de ani.

De curînd s-au început lucrările pentru descoperirile palatelor înțeleptului Minos, eroul Cretei, care a trăit cu vreo cîteva veacuri înaintea războiului troian ; el este regele primului stat grecesc, despre care amintește istoria antică.

Insula Creta, așezată în mijlocul Mediteranei, în calea marilor migrații, la încrucișarea largilor drumuri de apă, între Egipt și Fenicia, cari i-au înlesnit civilizația, trebuie socotită ca primul leagăn al Helenismului.

Țărmurile prăpăstioase, cu stînci dințate, încep a se desfășura înaintea noastră. Un lanț de munți, cu piscurile albite, taie insula în lungime.

Prin limpezimea aerului se zăresc, pînă în fundul văilor adînci, livezile de măslini, ca niște pete verzi pe fundul cafeiniu al pămîntului pietros, sterp, ars de fierbințeala prea mare a soarelui. La poale se văd, în felurite chipuri, grămezi de pietre roșii, albe și vinete — sfărămăturile stîncilor, rostogolite de vremuri în mare.

Ne îndreptăm încet înspre intrarea băii Suda.

Un port natural, sigur, apărat de vînturi și atît de lări,, că ar putea adăposti o flotă uriașă în sînul său.

Se mai recunosc și azi urmele puterii venețiene : pe o mică insulă, ca un bloc de piatră, desprinsă de coasta muntelui și aruncată mai departe în apă, se vede ruina zidurilor crenelate ale unui fort, care păzea intrarea în baie.

Printre dărămături se mai deosebește încă placa de piatră, cu sculptura leului înaripat al mîndrei Veneții, care stăpînea odată, ca regină a mării, insulele întregului Levant.

În fundul golfului strălucesc două bastimente de război : unul francez și altul italian. Ancorăm lîngă cel francez, care își poartă numele scris la pupă cu litere aurite : „Condor” — un mic crucișător.

De acum câțiva ani, din timpul războiului greco-turc, Marile Puteri Europene au debarcat trupe, ocupînd insula, avînd întotdeauna și cîteva bastimente staționare în apele cretane.

Marinarii se înșiră la front pe punte, corniștii sună *onorul*, și ne schimbăm salutarile, obișnuite la întîlnirea vaselor de război, reprezentantele statelor a căror culori le poartă.

Vizitele de ceremonie se țin lanț. Bărcile cele mai frumoase, balinierile albe, lustruite, sunt lăsate la apă ; marinarii cei mai chipeși, aleși pe sprinceană, lopătează în cadență desăvîrșită ; e întotdeauna, în asemenea împrejurări, un prilej de întrecere între națiuni.

Comandantul francez, un bătrîn hazliu, ne întrebă, surîzînd, dacă nu cumva am sosit și noi ca să protejăm pe mîndrii strănepoți ai vechilor eleni, pentru a nu fi masacrați de barbarii otomani ? Și, la plecare, roagă pe comandantul nostru ca să felicite pe profesorii de limba franceză din România pentru modul strălucit cu care știu să învețe pe români să vorbească franțuzește.

Toți așteptăm cu nerăbdare ora de baie, ca să ne răcorim în apa mării care, în golful acesta, e calmă ca apa unui lac.

E atîta limpezime, că se zărește fundul ca printr-o sticlă albastră-străvezie.

Abia ne aruncăm în apă, cîteva înotători mai îndrăzneți se îndreaptă înspre larg și deodată izbucnesc o mulțime de strigăte desperate pe vasele străine.

Ne zăpăcește zgomotul, și nu putem pricepe ce s-a întîmplat deodată. Simțim că un pericol ne amenință, fără să știm din care parte vine. Cuprinși de groază, cei care se găsesc în apă se grăbesc, înotînd din răsuputeri să ajungă la vas, să prindă cu mîna ceva, căutînd astfel scăparea.

Iar cei rămași la bord, crezînd că se îneacă vreun om, sar repede în bărci, fără să știe în care parte să alerge în ajutor.

„*Guardate!... Pesce-cane!... Guarda...¹ Le requin!... Le tigre de mer !...²*”. Strigătele acestea, repetate de-atîtea glasuri, se deosebesc din zgomotul care crește din ce în ce. Vreo două

¹ Păzește !... Rechinul ! Păzește !... (it).

² Rechinul !... Tigru de mare !... (fr.).

bărci, mînate la disperare, zboară ca să culeagă din apă pe cei rămași în urmă. O barcă a vasului francez ajunge cea dintîi și ia vreo trei de-ai noștri.

Un ofițer francez ne lămurește că un rechin, care se înfruptase cu carne omenească, înghițînd un marinar englez, stă de cîteva zile la pîndă, așteptînd vînatul ce trebuia să-i pice de la vreunul din vasele ancorate în baie.

Ne descrie groaza și dușmănia ce o au marinarii francezi împotriva acestei hrăpărețe dihăanii de apă, care e așa de puternică, că numai cu o lovitură de coadă poate omorî un om.

De cîte ori apare rechinul în rada unde se află ancorată o escadră, se dă de știre la toate vasele și uneori se trage ca alarmă un foc de tun.

Cînd aripele nopții începură a înnegri zarea, marinarii, obișnuiți a se culca devreme, începură să-și pregătească culcușurile afară, pe punte, sub cerul liber. Înăuntru căldura era chinuitoare.

O noapte senină și caldă se lasă din ce în ce, adormind pe nesimțite golful acesta adînc și tăcut, cu apa lui leneșă, umbrită înspre țarm într-o culoare albastră-închisă, ca sineala.

În bruma argintie, ce cade cu încetul peste pămînt și apă, nimic nu se mai mișcă ; la mal, se simte numai un șopot tremurător de unde : e jocul înșelătoarei mări, care mîngîie și sărută luciul pietrei, rozînd fără încetare țarmul stîncos și prăbușit.

Depart, la intrare, se desemnează pe cer conturul fortului venețian ; cîteva stele, sclipind răzlete, par niște candelă aprinse pe ruina zidurilor străvechi.

O pată neagră umbrește coasta sură a muntelui pleșuv ; e o pădure de măslini, care se întinde pînă devale. Și dintr-acolo vine pînă la noi o adiere slabă, un suflu de răcoare, ca alintarea blîndă a unei mîni ușoare, nevăzute.

În noaptea asta nu-i chip să adorm devreme. Mă plimb singur pe punte. Aud vorbă la provă.

Un grup de marinari, culcați, fără să doarmă, se află strînși în jurul lui Barba Gheorghe, bătrînul nostru pilot, ce pare că înșiră o poveste frumoasă, de demult. Mă apropiu, pe

ascuns, și trag cu urechea să prind și eu un capăt din firul povestirii.

„...și plîngea și se văita joată lumea din Atena, că iar venise rîndul ca să plătească birul către regele din Creta.

În fiecare an, pleca o corabie mare, regească, și ducea acolo șapte băieți și șapte fete, tot ce era mai frumos în Atena, și înapoi nu-i mai întorcea, că îi mînca Minotaurul, pe care regele din Creta îl ținea închis într-un palat și îl hrănea cu carne de om.

Atunci se ridică Tezeu, cel frumos și viteaz, zicînd că el are să meargă să ducă de data asta corabia la Creta. Părinții lui plîngeau și nu-l lăsau să plece. Dar el n-a vrut să-i asculte. Și, cînd a fost să plece corabia regească, ea și-a ridicat pînzele negre, în semn că duce birul cel de moarte.

Dar regele cel bătrîn, tatăl lui Tezeu, a zis : «Fiule, dacă vei izbuti să scapi și tu cu viață, să ridici de departe pînzele cele albe, ca să știu eu și țara mea întregă minunea ce s-a întîmplat».

După o săptămînă de drum, corabia a ancorat aici, la Suda, unde ne aflăm noi. Tezeu, care era tot așa de voinic pe uscat ca și pe apă, era și frumos ca un înger. Ce-a făcut, ce-a dres, că Ariana, fata regelui din Creta, s-a amoretat nebună de el. Era acolo un palat, care se chema Labirint, cu mii și mii de odăi ; așa de încurcat era, că cine apuca să intre se rătăcea și înapoi nu mai putea să iasă ; soarele nu-l mai vedea și acolo îi putrezeau ciolanele. Dar Tezeu nu s-a rătăcit, că Ariana i-a dat pe ascuns un ghem de ață ; și cu cît el mergea și s-afunda în palat, tot desfăcea firul, în urma lui. ca să știe pe unde să se întoarcă. C-o singură tăietură de sabie a retezat capul Minotaurului, care era spaima Atenei. Apoi s-a îmbarcat în corabia lui și a reluat drumul spre Atena. Și, de bucurie mare, el a uitat ce i-a vorbit taică-său, ca să-și ridice pînzele albe la corabie. Și bătrînul sta pe mal la Pircea și se uita în zare ; aștepta mereu corabia, care nu maijvenea și el plîngea și ziua și noaptea. Numai iaca, într-o *zi* răsare în larg o corabie frumoasă. Toată lumea a cunoscut-o că-i corabia regească, dar nimeni nu îndrăzni să zică ceva de teamă, că se vedeau bine pînzele cele negre, umflate în vînt.

Și regele bătrîn începu să se vaite că i-a murit feciorul cel mai viteaz din toți. Așa durere i-a strîns inima, că și-a făcut, seamă și s-a aruncat de pe stîncă în mare...”.

Așa povestea Barba Gheorghe legendele elenice, în nopțile cu lună, cînd ne aflam ancorati în dreptul insulelor, al căror istoric îl știa pe dinafară. Întreaga mitologie care îmi chinase tinerețea celor mai frumoși ani ale liceu cu traducerea încurcatorilor texte grecești, o auzeam acum sub forma unui basm naiv și plin de farmec, din gura acestui bătrîn corăbier, care nu învățase nici să se iscălească. O auzise și el, la rîndul lui, din gura celor mai bătrîni, la casa părintească, sau pe puntea corăbiei, la piciorul catargului, în nopți potolite și senine, pe cînd aștepta vîntul ca să le umfle pînza, să-l ducă în drumul lui pe apă, printre insulele locuite, odată ca niciodată, de zei și de zeițe. Înainte de a sfîrși bătrînul povestirea, o parte dintre marinarii adormise. Îi furase pe nesimțite somnul, căci multora li se părea povestea, care-o ascultaseră acum, asemenea cu cele care le știau din satul lor, de-acasă.

Nu se vorbea oare de acel Făt-Frumos, viteaz și minunat, care se ducea să ucidă balaurul, închis într-un palat de parte ?... Cînd ascuți legendele mitice, astfel povestite, poți înțelege mai bine ca oricînd ce legătură strînsă au cu basmele, cari au legănat pretutindeni copilăria nu numai a popoarelor de aceeași origină, ci a tuturor raselor omenești. Căci toate au aceeași rădăcină, și din unul și același izvor s-au adăpat.

Explicarea naivă a forțelor oarbe ale naturii, plămuirile unor minți copilărești, fapte îmîmplate odată, propagate din gură în gură, schimbîndu-se și împodobindu-se în felurite chipuri în lunga curgere a vremii, au trecut de la un trib la altul, de la un popor la altul, dintr-o religie în alta.

Dincolo de istoria scrisă, este istoria legendară : în forma primitivă, aceasta e adevărata *introducere* în istoria pe care o învățăm. Oricît de încîlcită i-ar fi limba, trebuie să ajungem a o înțelege. Cu drept cuvînt s-a zis că sensul liecăre. legende este închis ca sîmburele în inima lructului.

Din acest grăunte prețios a încolțit istoria, teologia, lilo-sofia și literatura.

Toate popoarele au istoria lor legendară ; dar nici una nu este mai bogată și mai luminoasă ca a Greciei. Fantazia elenică a împletit cu o măiestrie magică faptele omenești, eroice și divine, religia și patriotismul, zeii și oamenii într-o țesătură, fermecător colorată, pe care nu o poți destrăma ca să-i prinzi capătul firului de adevăr dintru început.

Poporul acesta, care a învățat la vechea școală a Orientului, a împrumutat aproape totul ; chiar și religia a luat-o din același tezaur al lumii semite, de-acolo de unde s-au furnizat, întotdeauna, religii pentru cea mai mare parte a omenirii.

Se știe bine azi că blonda Afrodita, pe care grecii o cîntau, născută din spuma Mării Egee, a fost adusă de către negustorii fenicieni, odată cu marfa pe care o cărau cu bărcile lor negre, călăfătuite. Grecii, coborîndu-se din susul Europei barbare jn jos spre Asia, de mult civilizată, au avut darul de a îmbrăca într-o *formă* nepieritoare *fondul* împrumutat de la bătrînii lor vecini.

Și, dacă semiților li se datorește ideea *religioasă*, grecilor trebuie să le aparțină ideea *frumosului*.

În zadar mă încercam să adorm.

Luna îmi bătea drept în față. O lună albă, palidă, rătăcind deasupra mării pustii. În nopți asemenea luminate, natura se înfățișează adesea în forme ciudate și plină de mistere, în jocul de umbre și lumini, întregul șir de oameni, culcați aici pe punte, pare un rînd de cadavre, întinse cu fața înspre lună ; iar frînghiile de cînepă groasă, în pulberea care scînteie ca în poveste, par împletite în sîrmă de argint.

Aș vrea să văd ruinele palatelor lui Minos sub magica lumină a lunei, ce dă fiori și aprinde închipuirea. Ce limbă trebuie să-ți vorbească în taină acele sfărămături de pietre, țânduri rămase ca mărturie încă din splendoarea unei lumi ce strălucea acum atîtea veacuri.

Mă gîndesc la o noapte în portul acesta, acuma patru mii de ani în urmă.

Desigur, aceeași lună ca și azi, cu lumina ei rece și albă, îmbrățișa golful acesta tăcut ; aceeași apă clară, albastră, ce roade cu răbdare aceeași piatră lucie a țărmlui stîncos.

Muntele trebuie să fi fost puțin mai verde, ca în vremea tinereții ; acum pe alocurea-i albit, sau e pleșuv de tot. Și cerul, și muntele și apa — aceiași au rămas ; dar cîte generații s-au perindat pe aicea în scurgerea vremii de patruzeci de veacuri !

Acelaș decor, pe-aceeași scenă... numai artiștii s-au schimbat. Dar joacă aproape aceeași piesă... e *Drama omenirii*, ce se repetă mereu și pretutendeni, cu mici schimbări în text.

Foarte tîrziu am adormit, furat de vraja lunei. Și în somn mi se părea că aud, ca un ecou, crîmpeile de versuri ce-mi dau odată aripi închipuirii în anii tinereței :

„Ne vom întoarce în Creta mîndră cu Tezeu,
Vom mîngîia pe Neobea,
Vom dezlega pe Prometeu”...

A doua zi avem voie să debarcăm pe insulă. Mergem să vizităm portul Canea¹.

La debarcader ne așteaptă o armată întreagă de agenți și furnizori. Toate aceste paseri de pradă roiau de ieri în jurul vasului nostru. Acum, avea să se încingă lupta decisivă între dînșii... din care, acei ieșiți victorioși trebuiau să ne apuce în gheare.

Strigă, se înjură, se îmbrîncesc, ca să ne arate actele și recomandățiile de la celelalte vase de război, pe care le-au servit.

„*Mosio !... ? Amico !... Caro mio !... Vieni!...*” și lupta se mărginește în urmă la două tabere vrăjmașe : birjari de-o parte, stăpînii măgarilor de închiriat, de cealaltă parte.

Unii căutau să ne arate că este mai bine să mergem cu trăsura, iar alții că-i mai plăcut să mergem pe măgari. Tabăra birjarilor a ieșit victorioasă. Dar lupta nu s-a terminat aici ; a continuat încă în sinul acestei tabere, căci fiecare își lauda trăsura, și toți se concureau în prețuri. Deodată, unul se hotărăște și, numai de ambiție, vrea sa ne ducă fără să primească un ban. Același lucru îl repetă cu toții. Ne suim într-un landou imens, ca arca bătrînului Noe.

¹ Chania, oraș și port pe țărmlul nordic al insulei Creta.

² Corect : *Monsieur* (fr.).

Cu toată ambiția însă, cinci am ajuns la Canea, birjarul nu s-a mulțumit cu cei opt iei pe care i-am dat.

O șosea lungă de câțiva kilometri, acoperită cu o saltea groasă de praf, leagă baia Suda cu portul Canea. Trecem printre livezi de măslini palizi, cu frunzele albe de praf. Gardurile sunt întocmite din cactuși pitici și țepoși.

E o căldură nesuferită. Iarba pe margini e pîrlită ca după urma unui foc. Barba Gheorghe, pe care l-am luat cu noi ca talmaciu, ne spune că a suflat *Libasu* — vîntul fierbinte din Libia — care arde tot în drumul său.

Livezile de măslini erau pe aici mai dese, dar, cînd s-a început războiul, grecii au tăiat măslinii din livezile turcilor, și turcii au tăiat măslinii grecilor. Acuma și unii și alții suferă la fel.

Ne oprim în centru. Case vechi de piatră și de lemn, mici și mari, de toată măsura, fără ordine și stil ; un amestec de coperișuri turtite ; pe sus cerdacuri largi turcești, pentru uscatul rufelor la soare. Cîteva străzi mai largi încadrează portul vechi, încolo ulicioare întortocheate, pietruite cu bolovani colțuroși, înfierbîntați de arșița soarelui.

Același *Orient* strălucitor și sărăcăcios, în murdăria lui nepieritoare, sub azurul transparent al cerului totdeauna albastru și luminos...

De cînd Puterile Europene au debarcat trupe în insulă și culorile celor cinci steaguri¹, înșirate pe zidurile cetății, se văd fluturînd în aer, orașul e-ntr-o sărbătoare continuă, avînd înfățișarea unui bîlci permanent. Toate s-au însuflețit deodată : prăvăliile, cîrciumele, cafenelele gem de lume, negustorii fac afaceri bune ; bande de lăutari, o capelă de dame de Galiția, o panoramă, distracție americană, un mic circ și felurite alte petreceri desfătează pe cele cîteva mii de soldați străini, cari au soldele îndoite de mari, ca în colonii, sau în timp de campanie.

Sunt sigur că înainte de războiul greco-turc viața aici trebuie să fi fost cu mult mai tristă și monotonă.

Venirea trupelor a fost o binefacere neașteptată — căderea unei mane cerești în insula asta săracă și amorțita.

¹ Cele cinci puteri care au debarcat trupe în Creta, în 1897. sînt : Franța, Anglia, Austria, Rusia și Sardinia.

Armata aceasta combinată a ocupat insula pentru a împiedica încăierările dintre turci și greci. E drept că în insulă este o liniște desăvîrșită ; încăierările care se mai repetă zilnic au loc numai între soldații diferitelor naționalități. De aceea localurile de petreceri sunt împărțite pe națiuni ; acolo unde intră italienii nu poate intra nici un francez ; de cîte ori se întînesc în același loc, se iau la bătaie.

Învîrtindu-ne prin oraș, dăm de-o casă mai răsărită, albă, curată. E palatul prințului Gheorghe, guvernatorul Cretei. Departe de-a avea înfățișare de palat, samănă mai mult cu o casă a unui arendaș de la țară. E mai curată însă decît cele din jurul ei ; pare văruiată proaspăt, ca înainte de sărbători.

Un domn cărunt, în haine cenușii, care ne pîndește de cîteva minute, se îndreaptă spre noi, cînd se încredințează că vorbim românește, ni se prezintă, scoțîndu-și cartea de vizită : I. G..., *introducător la curtea a.s. prințului Gheorghe.*

Naționalitate nedefinită, tipul levantinului ; vorbește șapte limbi, știe românește, căci a făcut comerț de grîne pe Dunăre.

Vizităm palatul. Foarte simplu : camere mici, văruiate, curate ; gospodărie de țară. Divanuri joase, orientale ; pe pereți — scoarțe și portretele libertății elene, înconjurate cu arme vechi ; 'șușanele lungi, iartagane turcești și pistoale încrustate în sîdef și argint.

Cînd am ajuns în cea din urmă cameră, introducătorul a bătut într-o ușă :

— Ema !... Ema !... vino, că au sosit niște domni din România.

O femeie brună, cu urme încă de frumuseță, apăru. Părea foarte mișcată la vederea noastră ; poate că-i redeșteptase amintiri duioase, căci repeta aceleași cuvinte, cu ochii înotînd în lacrimi : „România... România !... săraca România !... ce viață !... ce viață !...”

Prințul Gheorghe stă mai mult în străinătate decît în insulă.

În fața palatului e corpul de gardă. La ieșire, admirăm un grup din jandarmeria cretană, care este instruită de ofițerii italieni, în felul vestiților carabinieri, spaima Italiei de sud.

N-am văzut nicăieri o rasă de oameni mai frumoși ca în munții Cretei. O înfățișare mândră, impunătoare ; oacheși, bronzăți și zvelți în costumul lor pitoresc.

Jandarmii au uniforma apropiată de portul național : un ilic scurt, înflorit în cusături de arnici și sutaș, cu nasturi mărunți de metal, șalvari scurți pînă deasupra genunchilor goi, jambiere de piele neagră. Peste mijloc se încing cu brîu lat și în loc de chipiu sau cască au o căciulită neagră, aplecată pe urechea dreaptă. Dealtfel, costumul național, chiar fustanela pe care grecii o cîntă atît de mult, este împrumutată de la albanezi și turci.

Ne întoarcem iar pe străzile împestritate de furnicarul multicolor al uniformelor militare. Peste tot o viață veselă, zgomotoasă : sărbătoarea lată a marinarului pe uscat.

Prietenii se leagă repede aici. Din mers, în timpul cînd trecem pe lîngă o movilă uriașă de pepeni, aud într-un cerc de marinari italieni și români : „Haide... *frateii*, să *man-geamo uno* pepene verde”...

Ne așezăm la masa unei cafenele turcești. În mijlocul acestui haos asurzitor, cîțiva turci stau la umbră, tăcuți și gravi, trăgînd din cînd în cînd, prin tuburile încolăcite, fumul rece al narghilelelor.

Intru în vorbă cu un bătrîn, care îmi spune cu părere de rău că ceea ce vede acum în insulă nu-i place. Are de gînd să plece în Turcia. Dealtmîntrelea, cea mai mare parte din populația otomană vinde pămîntul și emigrează în Asia Mică.

Nu pot suferi turcii să se vadă stăpîniți de alții. E umilitor !... Popor de războinici, cuceritori, care întotdeauna au fost deprinși de a fi stăpînitori...

Ei se retrag de bună voie din toate țările pe care le pierd.

Îmi aduc aminte de ceea ce-mi spunea unul din prefectii iubiți pe care i-a avut Dobrogea.

Pleca în județ cu pachete de tutun *bectimis*, ca să le dea turcilor, cei mai buni cetățeni ai Dobrogei. Cu toate acestea, cea mai mare parte au vîndut pămînturile pe nimic și au plecat. Unii, care au și pînă acum proprietăți, vin o dată pe an în țară, încasează arenda pămîntului și se întorc iarăși în Turcia.

Toate berăriile și cafenelele sunt pline ; grecii dacă nu joacă table, cărți sau domino, cetesc jurnale și vorbesc, vorbesc fără să mai sfîrșească. De dimineață și pînă seară stau toți la umbră, în jurul meselor, și discută politică grecească — această hrană zilnică le este servită pe un preț ieftin de către gazetele ateniane, aduse cu vapoarele poștale de la Pireu.

Nu vezi pe nimeni muncind. Ce meserie vor fi avînd toți acești oameni, care se agită, vorbesc în gura mare, se ceartă, strigă, se amenință cu ochii tulburi de mînie, cu buzele tremurătoare, apoi se potolesc ca să înceapă a doua zi, la aceeași cafenea, în jurul aceleiași mese, cu puteri noi, cu aceeași aprindere, discuția întreruptă cu o zi mai înainte.

La fiecare pas întîlnești trăsăturile caracteristice ale acestei rase de sud : vie, nervoasă, uscată, geloasă, egoistă, nedisciplinată și explozibilă, ca o torpilă de fulmicoton uscat.

Un ofițer francez, pe care îl cunoscusem cu o zi mai înainte la vaporul nostru, ne conduce la o berărie mai bună. Abia ne așezăm la umbra unui platan bătrîn, și o bandă de lăutari greci începe să ne încînte cu *Valurile Dunărei*; ne cunoscuse că suntem români.

Înăuntru, pe un părete, văd portretul lui Byron, așezat între Canaris și Miaulis

Patronul, un grec vioi și zvelt, cu o teribilă pereche de musteți cărunte, răsucite în sus, îmi lămurește într-o românească stricată că acesta a fost un mare erou palicar al independenței elenice. Și, cînd îl întreb dacă a fost grec, îmi răspunde că Byron a venit de la Englitera, dar că familia lui era originară din Grecia și stabilită de multă vreme la Londra, unde făcuse avere mare. Cînd s-a început războiul, el a venit să lupte pentru patria strămoșilor săi.

Credința asta o au foarte mulți greci.

Mă gîndesc la viața plină de vijelii a nefericitului poet.

Bogat, nobil, dintr-o veche familie de pairi, descendenți din Stuarti, după ce uimește Europa cu puterea geniului său și scandalizează Anglia cu nebunia aventurilor sale, vine în

¹ Andrei Miaulis (1768—1835), amiral și om politic grec, a condus flota grecească în războiul pentru independența patriei (1821—1829).

Grecia, ca să-și cucerească și gloria de războinic, pe care n-avea prilejul să o poată găsi în patria lui.

Înarmează un vas de război pe cheltuiala sa și debarcă în mijlocul aceluia viespar de intrigi și patimi omenești, care se dezlănțuiau între șefii conducători ai insurecției grecești.

Moartea l-a surprins prea curînd, încît n-a avut vreme să descrie, dar ne putem ușor închipui ce a simțit acest om, care văzuse de la distanță lupta eroilor eleni, prin prisma sa poetică din celălalt capăt al Europei.

Cum s-o fi simțit oare acest nobil orgolios și rafinat în mijlocul bandelor armate, care făceau piraterii și jafuri, între oameni barbari, lacomi și cruzi, fără ordine și disciplină, conduși de șefi rivali și geloși, cari se mînceau între ei !...

Ruinat, amăgit și desperat, moare la Missolonghi, bolnav de friguri de baltă.

În multe case din Grecia se găsește portretul său. Domnișoarele de pension și azi îl mai visează, desemnîndu-i chipul care era, se zice, de o frumusețe răpitoare.

Dar... vremurile romantice au apus și, de mult, s-a stins rasa poezilor filo-eleni, care se exaltau, cîntînd lupta eroică a copiilor Heladei, sub ochii bătrînei Europe, electrizată o clipă numai... Lăutarii greci, voind să ne facă plăcere, încep un cîntec popular din Creta, în care se vorbește și despre România ! Barba Gheorghe se năcăjește să mi-l traducă, și eu mă încerc să-l notez. E vorba de vitejiile unui cretan, pe care îl cheamă Nauos, mai mult bandit decît haiduc .-

„Veniți, voinicii mei copii,
Veniți cu mine, scumpi copii,
Ca să vă dau și aur
Și haine strălucite.

Inimi de oțel să aveți în piept,
Ca fierul, picioarele tari să vă fie.
Cît alții merg o săptămână,
Voi într-o zi să faceți drumul,
Pînă la casa cea frumoasă
A lui Barbă Nicola cel bogat.

Intrați fără de teamă
Și năvăliți deodată,
Că abia acum s-a întors
Din țara Valahiei bogată,
De unde-și cară banii
Cei scumpi și sunători.

Argint și aur românesc,
Strălucitor și greu,
Luați și sinul vi-l umpleți,
Apoi în cinstea lui să bem,
Voinicii mei copii..."

Ofițerul francez de Îngă mine, căruia îi traduc înțelesul cîntecului, începe să-mi descrie populația insulei, căci el se află mai de mult aici și cunoaște foarte bine chestia cretană.

— Starea politică — începu el — în care se găsește azi insula, avînd trupele străine debarcate, este singura stare fericită a Cretei.

Insula asta nu poate trăi formînd singură un stat modern, independent ; are nevoie de un epitrop, căci îi lipsesc și banii și mintea.

E o țară săracă, cu puțină agricultură, de care grecii au fugit întotdeauna ; cu livezi de măslini și puțină vie. O populație, de felul ei leneșă, ajunsă din cauza frămîntărilor într-o stare de sărăcie și dezordine, încît a pierdut cu totul însușirile necesare pentru a se hrăni din propria sa muncă.

Nimeni nu mai vrea să muncească.

Comitetele și grecii bogați, răspîndiți prin toate porturile lumii și căror nu li se poate nega sentimentul patriotic, se îngrijesc de hrana cretanilor.

Meseria de revoluționar grec este încă destul de bună și îndeajuns plătită.

Grecii întotdeauna au avut în cel mai înalt grad sentimentul libertății și o nespusă oroare de ascultare și disciplină. Cu drept cuvînt s-a spus că pe fața globului nu se găsește un popor mai nedisciplinat. Națiunea asta a fost totdeauna despărțită în stățișoare deosebite, care se certau între ele.

Munții — populați de bandiți, și mările — de pirați.

Cu asemenea elemente este foarte greu a se constitui și menține azi un mic stat modern, independent.

Unirea cu Grecia nu i-ar face pe cretani mai fericiți și mai bogați.

Ar însemna numai că și cretanii să puie umărul, ca să împingă carul statului grecesc, care se mișcă așa de încet și cu atîta greutate. S-ar folosi de unire numai o pătură mică de politicieni de meserie, care și-ar împărți slujbele noi create.

Unirea o cer toți aceștia pe cari îi vezi aici în jurul meselor cafenelei și cari, enervați de atîta așteptare, se ceartă la jocul de table și devorează zilnic jurnalele din Atena.

Crede-mă, de cînd sunt aici, m-am convins că acestei populații îi trebuie numaidecît un stăpîn.

Cretanii ar trebui să-i întrebe pe malteji de ce au părăsit lupta pentru unirea cu Italia, și cum s-a transformat într-o grădină bogată acea insulă stîncoasă și stearpă...

Singura soluție bună — cea mai de spirit și cea mai nimerită — a dat-o un scriitor francez, care a făcut o anchetă în insulă după războiul greco-turc :

„Prințul Gheorghe, guvernatorul insulei, să se însoare cu zestrea fetei unui miliardar american. Atunci s-ar putea exploata resursele insulei, s-ar face bănci, credite, lucrări de utilitate... Liniștea, progresul și fericirea cretanilor ar fi asigurate, și această insulă s-ar transforma cu timpul într-un paradis terestru.”

1908, august

DE LA RODOS LA KALIMNO¹

Abia aruncasem **ancoTa** în fața ruinilor colosului din Rodos, cînd se zări jueînd pe valuri o barcă lucitoare, la pupa căreia flutura steagul roș cu semiluna albă la mijloc. Căpitanul de port făcea vizita convenită unui vapor de război pentru a ne saluta de bună-venire.

Era un bătrîn frumos, falnic, ras proaspăt, cu mustățile sure, răsucite, în mare ținută de ceremonie, cu fesul roș-aprins.

Cînd s-a apTopiat, am putut deosebi mai bine amănuntele îmbrăcăminte: redingota de marină avea piepții brodați cu înflorituri în fir de aur; cîteva decorații, medjidii și osmanii, înșirate în stînga, în dreptul inimii; epoleți bogați, pe umeri; mînecele cercuite de galoane late; dar... fără cravată !...

întotdeauna m-a minunat înfășoșarea dureros de ridicolă ce o dă unei ținute grave lipsa cravatei, a acestei bucățele de cîrpă răsucită în felurite chipuri, pe care gustul modern ne-o impune la gît pentru ascunderea nasturelui de la gulerul cămășei.

Nu știu dacă turcul uitase din grabă să-și pună cravată, dacă o pierduse pe drum, sau găsise că-i de prisos acest amănunt al îmbrăcăminte europene.

Mai văzusem altă dată un ofițer turc în mare ținută, muiat tot în fir de aur, dar încălțat cu papuci-iminei și în ciorapi albi.

¹ Kalimno, mică insulă grecească, situată lingă țarmul Asiei Mici, în apropiere de locul unde în antichitate se ridica Halicarnasul.

După ce turcul își sfinși, din capul scării, discursul pregătit într-o franțuzească stîlcită, ofițerul de cart îi spuse că venim din Alexandria.

La auzul acestui nume turcul se repezi înspăimîntat în jos pe scări, ștergîndu-și mîna cu poalele redingotei.

Pardon!... Pardon!... Ioc bacînz!... ¹ și se îndepărtă pierzîndu-se în scuze.

În zadar ne-au fost toate stăruințele; guvernul turcesc hotărîse carantină de zece zile pentru toate vasele care veneau din Egipt. E drept că în Alexandria și Cairo erau pe atunci de la zece la cincisprezece cazuri de ciumă pe zi. Dar boala se încuibase mai mult în populația arabă, și europenii trăiau aproape fără frică în mijlocul ciumei.

Hotărît, trebuia să facem carantina. N-aveam voie să debarcăm pe insulă. Orice comunicație cu pămîntul era întreprinsă. Provizia de hrană ni se lăsa pe scara vaporului, iar banii îi aruncam într-o cutie de tablă cu acid fenic, care ni se întindea prinsă în vârful unei prăjini lungi.

De pe puntea vasului nostru, privim insula aceasta care păstrează încă urmele bogăției și frumuseții de altădată. Natura îmbelșugată a acestui pămînt binecuvîntat n-a putut fi încă secătuită de lăcomia și nesocotința omenească.

În aerul curat și limpede care tremură în zare, sub cerul senin și fără pată, Rodos apare ca o grădină fermecător alcătuită, răsărind ca prin minune din adîncul sinului acestei mări, care lucește veșnic într-un albastru-clar, deschis și dulce.

Te farmecă bogăția de culori îmbinate într-un imens amfiteatru, care se ridică de jos de pe oglinda netedă a mării, înălțîndu-se spre bolta cerească, cu vârful de piramidă, albit și stîncos, al muntelui Ataleyron. Casele albe lucesc în verdeața frunzișului, și în fiecare parte ochiul deosebește un altfel de verde după neamul copacilor sădiți — de la verdele-palid deschis al umiliților măslini pînă la verdele viu și tare al mîndrilor stejari. Bisericile creștine, prefăcute în moschee musulmane, își ridică vîrfurile ascuțite ale minare-

¹ Nu aveți dreptul!... (în limba turcă).

telor printre chiparoșii înalți, înșirați în rînduri. Prin văi adînci umbresc platanii cu frunza lată și smochinii încărcate cu roade.

Pretutindenea buchete de mirt, rodii și portocale.

Insula aceasta bogată, așezată într-o minunată poziție maritimă și militară, ajunsese odată cheia întregului Arhipelag. Locuitorii ei aveau faima celor mai iscusiți marinari ai lumii elenice, sămănase colonii pe toate coastele Mediteranei și populase pe vremuri insulele Baleare.

Rodos avea două porturi minunate, școli vestite și un comerț înfloritor; senatul insulei ajunsese a alcătui legi de Drept comercial și maritim.

Și azi se mai văd urmele vechei civilizații, resturi de fortificații și cheiul de piatră în capul căruia se cunoaște sfărămăturile colosului din Rodos.

Vestitul Chares di Lindos a lucrat doisprezece ani la statuia uriașă a lui Lelios, zeul protector al insulei. Colosul înalt de 32 metri, care se ridică la intrarea portului, era socotit ca una dintre cele șapte minuni ale lumii.

Împăratul Commod a pus să se schimbe capul colosului pentru a fi chipul său în locul zeului Heios. Un cutremur de pămînt a rostogolit colosul, și sfărămăturile, vîndute unui evreu, se zice că au fost încărcate pentru a fi transportate de către o mie de cămile.

În ruinele zidurilor au rămas încă sculpturi de cruci și arme de pe vremea rătăcitorilor cavaleri ai sfîntului Ioan din Ierusalim.

Alungați de urgia musulmană ¹ din locurile sfînte, ei s-au așezat aici în insula aceasta bogată, care era și cea mai apropiată a corsarilor musulmani.

Fortificații minunate îi apărau împotriva atacurilor năvălitorilor, dar după un asediu groaznic de șase luni, sunt zdrobiți de Suleiman. Și de-atunci, de cînd cavalerii au fugit așezîndu-se în Malta, s-a îngropat, sub dărămăturile cetății, și viitorul insulei Rodos.

După vegetația orientală și înfățișarea solului, insula aceasta apare ca o prelungire a Asiei, un post înaintat al vechiului continent.

¹ Cavalerii loaniți au fost izgoniți din Rodos de sultanul Soliman II Magnificul (1520—1566).

Cînd privești lanțurile insulelor Ionice, înșirate între cele două țărături, recunoști că nu pot fi decît o continuare a coastelor, rămășiți din uscat, vîrfurile munților înecați ai unui continent care se întindea într-o epocă îndepărtată între Grecia și Africa.

De aceea și legendele elenice amintesc despre prima populație mitică a insulelor că s-ar fi pierdut înecat de revărsarea apelor și, pe urmă, Helios a creat alt neam de oameni, cu care a populat insulele Mării Egee.

De la sud apare în zarea luminoasă un vapor mare, alb, strălucitor. Se apropie încet, maiestuos, de port, tăind lin apa brăzdată în linii lungi argintate. Totul se resfrînge ca într-o oglindă de Veneția.

E un vapor militar sau un *pachebot* ?

Trece pe-aproape de noi. Se zăresc uniforme de marină pe punte.

După ce ancorează în port, aflăm că e iahtul lui Rothschild, în navigație de plăcere prin Orient. Făcea o excursie pentru vizitarea lucrărilor de dezgropare a ruinilor de la Troia.

Ni s-a spus că altă dată, cînd a fost prin insulă, Rothschild a dăruit 40 de mii de lei pentru coreligionarii săraci.

În adevăr, în această insulă sunt foarte mulți evrei spanioli, îmbrăcați turcește, o parte din ei sunt barcagii și muncitori în port. Cu părul și barba neagră, obrazul pal, bronzat, ochiul mare de arab, evreul de aci pare că înfățișează adevăratul tip oriental. Mă gîndesc la tipul evreului polonez cu părul și barba roșie. Ce caractere de rasă mai pot fi comune acestor două tipuri așa de mult deosebite ?...

Și totuși li se spune semiți și unuia și altuia. Veșnica și încîlcita chestiune a raselor, de pe vremea zidirii turnului Babei și pînă azi, încă n-a putut fi dezlegată...

În fundul portului e ancorată o corabioara turcească. De acolo se aude mereu un zgomot neîntrerupt, un fel de țacă-neală cadențată.

Aflăm că e o brigantină scăpată ca prin minune de la înec, în timpul unei furtuni de la larg.

Are vreo cîteva coaste descheiate, și nenorocirii ei marinari trebuie să pompeze ziua și noaptea apa care se furișează

printre încheieturi, căci altfel scoica lor s-ar duce la fund în cîteva ore.

Tîrziu de tot, cînd am ieșit iarăși pe punte, în liniștea nopții răcoroase, sub ochii stelelor care vegheau sclipind deasupra mării adormite, se simțea o adiere blîndă și parfumată care venea dinspre uscat. Și dintr-acolo de-abia ajungea la noi, slab, ca un rest de ecou îndepărtat, o armonie de cîntare veche și sfîntă. Întreaga insulă împietrită în somnul ei adînc, cu rămășițele monumentelor antice, cu sfărămăturile colosului doborît, cu armele cavalerilor creștini, cu bogatele amintiri ale măreției trecutului îngropat de veacuri, părea un cimitir întins, dezlipit de pămînt, de undeva, plutind misterios în singurătatea apelor pustii. Iar luminile slabe care mai licăreau pe la case — vegheau ca niște candelă aprinse deasupra moștăntului în umbra neagră a bolților copacilor pletoși.

Prin ceața viorie care împînzește orizontul se desemnează în alb, ca o viziune a nopții, forma uriașă a iahtului „Rothschild”. Falnic, nemișcat, se odihnește adormit pe luciul apei moarte.

Un glob electric, plutind de-acolo, sus, în înălțimea catarfelor, așterne tremurînd o dîră de lumină pe fața mării pînă în fundul portului, departe, unde lucește umila corabie turcească.

Și în tăcerea nopții se aud încă mereu aceleași ciocnituri metalice, cadențate — e munca chinuitoare și fără de răgaz, e veșnica luptă a celor mici și slabi.

Plecasem pe vreme bună din Rodos. În tot timpul zilei avusesem marea liniștită și cerul curat.

Soarele asfințise, înecat în apa pătată de un roș-însîngerat în partea dinspre apus, sub un cer purpuriu deschis. Se arătau semne cari prevesteau vînt tare în noaptea aceea.

Pe puntea de comandă se plimba singur, tăcut, un ofițer tînăr, cu barba și mustățile rase. Era unul dintre acei cari încă din frageda lor tinereță se chinuiesc pentru a-și schimba firea după tipicul ideal al marinarului englez.

Odată cu introducerea pipelor și a tutunului englezesc *Navy-cut* pe bordul vasului nostru, se puseseră în circulație și o sumă de povestiri marinărești, ca pilde de păstrarea sîn-

gelui rece, una dintre cele mai înalte virtuți nautice. Se zicea că pe nu știu care bastiment englez, un amiral bătrîn, voind să încerce pe un ofițer tînăr, îi arată noul care se ridica la orizont :

— Tinere, ia măsurile convenite pentru a preîntîmpina furtuna care se apropie.

Ofițerul, în loc de a se repezi la manevra vasului, se îndreptă calm către un marinar de serviciu :

— Băiete, du-te în cabina mea și adu-mi mantaua de ploaie !

— Bravo !... striga amiralul, ai mult sînge rece și vei ajunge un bun comandant.

Ce-a mai urmat — povestirea nu spune, însă pe vasul nostru urmarea o cunoaștem bine.

Pentru că nu s-au luat în pripă măsurile repezi de manevră, am fost surprinși de furtună.

La început nu se arătase pe bolta curată a cerului decît înspre nord o dungă cenușie. Dunga se prefăcu într-un noul arcuit, ca un balaur cu spinarea neagră, care ieșea parcă din mare, înălțîndu-se pe cer și apropiindu-se de noi cu o repeziciune uimitoare, iar coada i se tîra pe suprafața apei.

Era ceea ce numesc marinarii un *grăunte negru* de furtună.

„Pentru a descrie zburătorii!... Sus gabierii!...” și marinarii se aruncară pe scările de frînghie, agățîndu-se cu minile și cu picioarele goale ; ca niște paianjini începură a depăna în goană prin țesătura de pînze și frînghii.

Dar era prea tîrziu. Furtuna se dezlănțuise cu așa năprasnică iuțeală, că ne-a surprins aproape cu toate pînzele întinse. Nu știam pe ce să punem mîna mai întîi.

În prima *rafală*, care ne izbi în față, urlînd furioasă, se auzi o trosnitură seacă sus în catargul din provă : un *zburător* se rupse în două și pînza sfîșiată, ca o aripă rănită, se zbătea nebună în suflarea vîntului.

Ne aflam într-o strîmtoare foarte primejdioasă.

Dacă ne-ar fi prins furtuna în altă parte, fugeam la larg, căci, după sfaturile marinarilor bătrîni, se știe că întotdeauna corabia zice corăbierului : „Ferește-mă de uscat, ca eu să te ferec de apă”. Dar ne aflam *angajați* într-un canal strîmt și întortocheat, mărginit de insule stîncoase, cari se ridicau ca

niște umbre negre în jurul nostru, amenințîndu-ne prin întunecimea nopții. Vasul nostru, cu viteză slabă, nu putea birui vîntul din față, și în orice moment eram în pericol de a fi aruncați la coastă, unde vasul s-ar fi sfărîmat în bucăți.

Să ne întoarcem înapoi la Kos ori să schimbăm drumul pentru a intra la adăpostul insulei Kalimno ?

Dar trecerea prin strîmtoarea stîncilor c-un vas slab, cu pînze, era foarte grea, căci prin întuneric nu se vedea intrarea.

Astronomia, harta și busola nu erau de nici un ajutor. Toată nădejdea ne era în Barba Gheorghii, care, încălecat în prova de tot, pe vîrfurile *bompresului*, trebuia să ne conducă la adăpost sigur prin locurile aceste, pe unde el cutreierase de atîtea ori în vremea tinereții.

În momentul cînd ne-am întors pe loc, prinund deodată vîntul dintr-o coastă, vasul s-a aplecat așa de tare, că toate s-au prăvălit pe punte și clopotul bordului începu să bată într-o dungă.

Haos asurzitor și întuneric ca în iad.

Suflările vîntului, care treceau prin măcărâli c-un șuierat ascuțit, răutăcios, făceau să vibreze frînghiile întinse, ca niște coarde sunătoare.

Și vasul nostru bătrîn, slăbit din încheieturi, gema greoi, cutremurat la fiecare val ce se izbea în coastele-i de lemn.

„Uscatul în provă !... se vede aproape !...” Fu cîteva clipe de groază. Se auzi zbîrniind telegraful de la mașină. „Stop !... înapoi toată viteza !...”

„Nu-i nimic, nu-i nimic !...” răsuna vocea groasă a lui Barba Gheorghii. „Cîrma puțin babord și intrăm bine!”, adăugă bătrînul, care cu ochii țintă înainte, străpungea întunericul nopții, recunoscînd țărnițele strîmtorii.

Toată lumea era afară pe punte ; și pentru că nu se vedea nimica în noaptea aceea neagră care ne împresura, toți își încordau auzul spre prova de unde veneau comenzile lui Barba Gheorghii.

¹ Kos, insulă grecească, situată lingă țărnițele sud-vestic ale Asiei Mici, la sud de insula Kalimno, la distanțe egale între insulele Rodos și Samos.

De câte ori se striga „babord” sau „tribord”, toți repetau «comanda din nevoia instinctivă de a ajuta fiecare cu ceva la manevra vasului.

În jurul cîrmei erau mai mulți decît trebuiau, căci cîrma •e inima vasului, mai cu seamă în asemenea împrejurări.

În depărtare, o lumină roșie se zărea licărind jos pe fața apei.

Încet, pe dibuite, ne apropiem de ea. După un ceas de drum, ne oprim aruncînd ancora. Suntem la adăpost.

Suflările vîntului se opresc în pereții stîncoși ai insulei Kalimno. Prin întuneric nu se deslușește nimic în golful acesta tăcut și apărat de natură.

Forma țărmlui înalt abia apare ca o umbră cenușie, ridicîndu-se din mare înspre cer, avînd sămănat pe ea cîteva lumini roșietice, care clipesc obosite pe la geamurile caselor pe unde lumea nu s-a culcat încă.

A doua zi, dimineața, cînd ne-am sculat, am avut în fața noastră una din acele priveliști pe care rareori în viață ai prilejul de a le întîlni.

De cu noapte vîntul se potolise. Bolta cerească se limpezise, și în vibrația orbitoare a dimineții părea căptușită cu o imensă pînză de mătăasă albastră lucitoare.

Insula părea creștetul cărunt al unei stînci uriașe, care ieșea din fundul mării, oglindindu-și țărmlurile în limpezimea apei verzi, sticloase, sub lumina aurie a soarelui.

Pămînt pietros, arid, răscolit ; pretutindena sfărămături de stînci vinete și roșii, arse, fulgerate, pătate de rugină — schelet petrificat — rămase din alte vremuri. Și totuși furnica omenească se încăpățînează în lupta ei pentru trai, căutîndu-și hrana prin locurile aceste sterpe și secătuite.

Puțina viață ce a mai rămas în insulă s-a retras jos, la poalele muntelui, de-a lungul mării, de-o parte și de alta a golfului.

Casele mici de piatră se înșiră ca niște pete albe pe malul roșietic. Printre ele cresc rari măslini slabi, noduroși, abia dueîndu-și zilele în pămîntul lor pietros, din care nu mai pot suge seva viețuitoare. Tînjesc însetați, așteptînd ploaia care nu mai vine să le reînvieze frunzele pălite, albicioase.

Sus de tot se zăresc cîteva capre agățate pe peretele de piatră dezgolită.

Un sat sărăcăcios, uitat în baia asta goală, în care oamenii trăiesc din comerțul ce-l fac cu pescuirea bureților de mare. Cinci luni pe an, din iunie pînă în noiembrie, bărbații toți sunt duși la pescuit, departe pe la Cipru, Kalki, Siria și Tripoli ; acasă rămîn femeile, copiii și bătrînii care nu se mai pot hrăni din munca grea pe mare.

E ziua de Sfînta Măria și la biserică se face slujbă frumoasă pentru cei care sunt duși pe apă.

Grupuri de femei îmbrăcate în negru, ducîndu-și copiii în brațe și de mîină, în haine albe de sărbătoare, se văd pe cărările strîmte care se pierd șerpuint printre stînci.

De pe celălalt țarm al golfului, bărci negre, ușoare, se văd alunecînd pe luciul de oglindă al apei.

O barcă trece chiar pe lîngă vasul nostru. Cu mîna înțepinită pe cîrmă, stă un moșneag gîrbovit, uscat, cu ochii aproape închiși. Lîngă el, pe bănci, cîteva femei cernite și o droaie de copii ghemuiți jos, pe fundul bărcii. La lopeți trag voinicește două femei tinere ; piepturile li se umflă la fiecare mișcare prin încordarea brațelor. Loviturile lopeților grele împing barca înainte tăindu-și drum, cu botul ci negru sfișiiind netezimea apei.

De la noi, de pe punte, Barba Gheorghii le strigă pe grecește :

— Hei !... la biserică vă duceți ? Cînd se' întorc ai voștri de la pescuit ?

— Peste două luni, răspunse o femeie din barcă.

— Dacă o vrea Cel de Sus, adăugă o alta ridicîndu-și o pereche de ochi negri, scînteietori, înspre albastrul senin al văzduhului.

Barba Gheorghii arată cătră bătrînul care nu răspunsese nimic și nici nu dase vreun semn de înțelegere.

— Vedeți, moșneagul acela e surd. Aici toți oamenii sunt surzi.

— Cum se poate asta ? Adică toți bărbații din insula asta sunt surzi ? îl întrebă unul dintre noi.

— Da, da, așa este !... Asta vine de la meseria lor. E foarte grea meseria asta. În lege stă scris că nu este voie să se pescuiască bureți decît cu *scafundru*, dar negustorii nu se țin de lege. Este mai ieftin cu afundători. Cari sunt tari de piept și înotători meșteri se lasă pînă la adîncime mare. Dar nu se știe cîți se mai întorc din cei care pleacă din sat la pescuit. În fiecare an se pierd mulți. Unii se îneacă, pe alții îi mănîncă rechinii, mulți se înăbușă, scupă sînge, de la o vreme mai toți surzesc, li se rup unghiile și li se înroșesc ochii. Cînd nu mai pot să iasă în mare, rămîn în sat și se sting încet, văzînd cu ochii, pier uscîndu-se pe picioare. Femeile umblă îmbrăcate în negru, așa li-i portul cinci luni de zile pe an, cît sunt duși bărbații. Să te afli aci cînd se întorc pescarii să vezi ce bocete se aud în tot satul.

Cînd eram gata de plecare, pe cînd trăgeam lanțul ancorei, la biserica ascunsă între măslini, pe coasta muntelui pietros, începu să sune clopotele pentru leturghie. Cîteva clipe ne-am oprit din lucru, tresărind în vraja dangătelor cari înfiorau liniștea solemnă a golfului. Sunete prelungi, jăluitoare, se loveau de pereții stîncilor, care le răsfrîngeau spre larg, unde vibrau pierdute în singurătatea mării, fără a fi auzite de acei pentru care atîtea suflete rugase cerul.

întinzînd pînzele, am plecat trecînd pe aproape de iahtul lui Rothschild, care venise de cu noapte, ancorînd chiar la intrarea în port.

Sub ploaia razelor de soare, vasul acesta mîndru, alb peste tot, tăiat în forme fine, grațioase, părea o lebădă uriașă plutind lucitoare pe oglinda unui lac.

Sus, pe punte, se zărea un grup de privitori înarmați cu binocluri și ocheane lungi, admirînd priveliștea insulei care se desfășura asemenea unui tablou văzut printr-un ochi de panoramă. Îmbrăcămintea femeiască, înflorită în culori armonizate, are un farmec deosebit, primăvărat, pe puntea vapoarelor în aerul liber, în lumina mării.

Și cum stam cătînd spre vaporul strănepoților lui Mayer Anselm Rothschild, umilul băiet de birou dintr-o bancă din Hanovra — fără să vreau — o întrebare mi se închegă în minte :

„Ce gînduri s-or fi încrucișînd oare în capușoarele cele blonde, așa de drăgălaș învăluite în gazul și muselina cari fluturau în bătaia vîntului ?

Ce vor fi gîndind oare privind la convoiul acela de umbre negre, care se strecurau tăcute și cucernice pe cărarea rpuită de la biserica din deal ?...”

Slujba se sfîrșise, și femeile cernite, dueîndu-și copilașii îmbrăcați în alb, coborau la vale în sat, pe la casele lor sărăcăcioase.

1908, *auguu*

DATORII UITATE

19 16

DATORII UITATE

Cu trenul de dimineață d-na Corbu plecase, chemată printr-o telegramă de tatăl ei, care se afla bolnav la Iași.

Petre Corbu, care-și petrecuse soția pînă la gară, se întorcea pe jos în oraș, singur, necăjit. La capătul șoselei se opri o clipă, parcă-i era urît să se întoarcă acasă. Cum n-avea oră de curs la liceu în dimineața aceea, se îndreptă agale spre port ; voia să scape de grija care-l stăpînea.

Din capătul șoselei apărea întreaga panoramă a portului, cu viața, mișcarea și culorile văzute în zarea albăstrie a luciului apei. Cîteva bărci pe Dunăre, departe, cu pînzele în vînt, păreau niște fluturi albi în zbor, jucîndu-se deasupra apei. Un remorcher mic, ca un gîndac, sfîrîind răgușit, tîra în urma lui un șlep de patru ori mai mare, greoi, cu burta plină de grîul pe care-l înghițise.

O pornise desigur spre Brăila.

În port se-ncărcau la cheu vreo opt vase cu rapiță și grîu.

Și Petre Corbu nu se mai sătura privind toată mișcarea ceea, alergătura, lucrul grăbit și fuga hamalilor desculți, pe schelele de lemn, cu sacul în spinare.

Cum sta privind la grîul auriu, ce se scurgea în valuri, ca apa, într-una, el se gîndea la bogăția țării acestea :

„Cît aur n-a plutit pe Dunăre și mare, spre țări înde-părtate, hrănind o lume întreagă în scursul atîtor vremuri !...”

Petre Corbu era de curînd numit profesor definitiv de istorie la liceul acestui oraș de pe malul Dunării.

Ridicat de jos de o mină binevoitoare, muncise ani de zile, chinuit prin școlile statului, pînă izbutise a-și face un loc sigur și tihnit în lume.

Singurul băiat al lui Arghir Corbu, dascălul bisericii din Cuzăni, Petrică crescuse mai mult prin curtea bisericii, ca un copil fără mamă. Coana Profirița, preuteasa, femeie miloasă și bună, se îngrijise de copilul acesta din ziua în care închisese ochii dascălița. Dascălul Arghir, om sărac și cuminte, nu hrănea năzuinți deșarte și nu visa pentru fiul său o soartă mai mare decît credea că i se cuvenea. Ca să ajungă băiatul mai sus decît dînsul, era bine, dar din cele cîteva prăjini de pămînt nu-l ajutau puterile să scoată atîta cît i-ar fi trebuit copilului să învețe carte mai departe, la oraș.

Era mulțumit că sîrșise cu bine școala din sat și se fălea chiar cu băiatul, care-i ținea isonul în strana din dreapta.

Dar cine poate cunoaște drumul ursitei fiecărui om ?

Deși chemarea firească a lui Petre Corbu părea a fi aceea de a urma viața tatălui său la lucrul cîmpului și în slujba bisericească, o întîmplare neașteptată îi schimbă *macazul* vieții, cum spunea chiar el rîzînd, de cîte ori povestea plecarea lui la oraș.

Era în adevăr o întîmplare căzută parcă din cer.

Ce frămîntare a fost atunci în tot satul, mă rog, și pînă în ziua de azi povestesc bătrînii cum s-a întîmplat o asemenea minune, care nu s-a mai pomenit decît doară în *Evanghelie*.

Era tocmai în ziua de Sîntă Mărie, și lumea forfotea pe ulița satului și în bătătura cîrciumii, ca în zi de sărbătoare, cînd așa, pe la o toacă, se auziră clopote și zurgălăi dinspre podul Trotușului. Și o trăsură de tîrg, trasă de patru cai negri înhămați buziș, se vedea venind în goană, într-un nor de praf, pe șoseaua Bacăului.

În trăsură era un militar cu chipiul roșu și o cucoană cu umbrela albă. Nimeni n-a putut bănui ce anume caută boierii aceștia în Cuzăni și de ce se oprise tocmai în poarta bisericii.

Părintele Ilie, pe care povara celor optzeci și opt de ani îl îndoise de mijloc, dar nu-i îmbătrînise inima, se-nvîrtea printre căpițele de fin proaspăt cosit din livada bisericii. Căuta loc potrivit pentru clăditul stogurilor care trebuia să înceapă a doua zi.

— D-apoi bine, părinte, nu lași lucrul nici în zi de sărbătoare ? Erai mai fercheș cînd slujeai la „Sfinții Apostoli”, la Bacău, zise rîzînd militarul, care privea pe deasupra zăplazului în livadă.

Părintele, pe care-l prinsese vremea numai în cămașă, surprins și rușinat oarecum, nu știa ce să răspundă, dar striga mereu la un băietan să deschidă portița și să-i aducă antereul din tindă.

De cum a intrat în curtea bisericii, militarul a început a căta cercetător împrejur, parcă ar fi vrut să vadă dacă sunt toate rînduite la locurile lor.

— Da' ici, lîngă biserică, era un măr domnesc, părinte ?

— He ! de cîți ani s-o uscat, sâracu... l-am tăiat și l-am pus pe foc.

— Da' dincoace, în spatele bisericii, era casa dascălului Chitic, cela scurt și schiop ?

— D-apoi de cîți ani l-o iertat D-zău pe Chitic... și casa i s-o dărîmat că era o cocioabă. Pesemne c-ai mai fost matale pe la noi prin sat, că tot lucruri vechi de atîția amar de ani mă întrebi.

Și părintele, ridicîndu-și sprincenile albe și stufoase, căta mirat și în zadar își chinuia fruntea încrețită să poată regăsi în minte înfățișarea acestui om chipos și mîndru, cu barbișonul tăiat după ciocul lui Cuza.

— Profirițo ! Profirițo ! ia gătește de dulceți pentru boieri ! strigă părintele, pe cînd intrau cu toții în casa răco-roasă în care plutea mirosul de gutui.

— D-zău să mă ierte și să mă iertați și d-voastră, d-le colonel — tot stăruia părintele — de, bătrînețele, pesemne, că nu mă mai ajută capu ista al meu. Nu-mi aduc aminte de fel să vă fi cunoscut cîndva... Da' oricum, să nu vă fie cu bănuială, da' cu ce daraveli v-ați abătut și pe la noi, prin partea locului ?

Militarul se ferea să răspundă limpede, tot schimba vorba și întreba pe rînd despre toți oamenii din sat, pe cînd fața i se lumina de-un zîmbet voios, prietenesc.

— Părinte, da' era și-un băiet: Panaite, mititel și ne-spălat, ia așa de pripas prin curtea bisericii, îți imu aduci aminte de el sfinția-ta ? Unde mai e băietul cela, părinte ?

— He !... Pitache... băietul Siritencii. Maică-sa, vădană, l-o lăsat pe drumuri. Cine știe pe unde o mai fi... ia s-o ales un soi rău, c-o fugit la târg cu niște cărăuși și nici pînă în ziua de azi nu s-o mai întors. Aminteri s-arăta isteț și cu tragere de inimă la carte, dar ușărnice... soi rău și pace.

— L-ai mai cunoaște, dacă l-ai vedea, părinte ?

— D-apoi de unde, cînd de atîția ani i s-o pierdut și urma ? Gîndesc c-o fi murit pe undeva.

Cucoana, care urmărea cu ochii în lacrimi toate vorbele care se schimbau, nu mai putu să se stăpînească.

— N-a murit, părinte, ăsta-i Pitache, părinte...

Și bătrînul stătu o clipă nedumerit, cătînd țintă înainte, apoi se repezi la icoane, luînd în brațe pe Maica Domnului.

— Doamne, Preacurată, făcătoare de minuni, mort ai fosi și-ai înviat, pierdut ai fost și te-am aflat...

Și printr-o perdea de lacrimi calde, părintele se uita și-l măsura din cap pînă-n picioare, și nu-i venea să creadă că cel ce se afla înainte-i în haine boierești, cu galoane de aur, și copilul cela sprințar și de pripas de altădată, erau unul și același om.

Cinci zile cît a stat colonelul în Cuzăni, la casa părintelui Ilie, lumea nu mai contenea venind care dincotro să vadă cu ochii minunea care se povestea.

Dintre dînșii, din satul lor, dintr-un copil de pripas, să se ridice un om care să ajungă pînă la așa mărime și slavă — cine ar fi crezut vreodată ?...

— Cine poate ști, din toată mulțimea chemată, care va fi cel ce este alesul Domnului, zicea părintele la toți cei care-l cercetau să afle cum s-a întîmplat minunea.

Și părintele, de cîte ori vorbea de întîmplarea asta, își arunca ochii la icoane și se apleca de șale cu mîinele încovoiate în chip de mătănii, că-și aducea aminte sfinția-sa de unele fapte pentru care se muștra oarecum.

— De... D-zău să mă ierte, spunea în taină la cîte unul, iaca, l-am și bătut uneori, zău așa, mă rog, ca pe un copil... ca acuma îmi aduc aminte, cînd l-am prins cu mîna în căldărușă la o zi-ntîi. Dă, de unde puteam eu să gîndesc ce are să ajungă el odată... cum e scris omului, care trebuie să ajungă boier, ajunge ; care nu, rămîne țaran pămîntean,

...Și colonelul a răscolit tot satul și s-a sărutat cu toți tovarășii din vremea copilăriei, de pe cînd umbla desculț și cu capul gol, prăjindu-se pe nisipișul cald, la malul Troțușului.

Și toți erau acum încărunțiți de vîrstă și nevoi, c-o droaie de copii pe urmă, cu toții gospodari, care mai cuprinși, care mai săraci, după cum le fusese partea fiecăruia pe lume.

Cel dintîi pe care a dorit să-l vadă colonelul era Arghir Corbu, dascălul bisericii satului ; de dînsul îi era mai tare dor, că îi fusese așa de bun prieten de se aveau așa ca frații de cruce amîndoi. Cu el fugise din Cuzăni acum vreo treizeci de ani în urmă, într-o noapte, c-o tabără de cărăuși, care mergeau cu sare la Bacău.

Cînd a fost să plece colonelul din Cuzăni, s-a ținut mult de Arghir ca să-i dea băiatul să-l ducă la oraș.

— Am să ți-l fac om, zicea el încrezător și sigur... Dacă eu din nimic am ajuns unde sunt, d-apoi băiatul ăsta, pe care eu am să-l ajut și să-l călăuzesc în viață.

Și Petrică, mititel că abia îi ajungea capul, tuns chilug, pînă la clanța ușii, cu obrazii umflați și rumeni de arșița verii, căutînd cu ochii în jos, la picioarele goale și înțepate de mărăcini, asculta cu spaimă cum i se croia soarta vieții lui.

Ce n-ar fi dat să scape mai curînd de acolo din fața boierilor și să alerge afară, unde-l aștepta Mitriță, băiatul morarului, cu prințătoarea de vrăbii, cea nouă, la care lucrau de-o săptămînă. Și cînd l-a întrebat colonelul de vrea să meargă cu dînsul la oraș, nici n-a fost chip să-i desclește gura ; lui Petrică îi dase ochii în lacrimi și abia de mai zărea strălucind galoanele la mîna care-l mîngîia, ținîndu-l de bărbie.

— Așa-i el rușinos cu lumea străină... da' are să se învețe el, căuta să-l apere tătucă-său... să te faci a-l vedea pe afară, că numai gura lui s-aude.

Părintele Ilie s-amestecă în vorbă :

— D-apoi bine, măi Petrică, tu nu vrei să te iaci boier ?... Măcar s-ajungi cînd îi fi mare iote așa de mîndru... că să fi avut și tată-tău minte la vreme, nu se mai canonea acuma.

— He... pesemne așa mi-a fost scris... că dacă ar ști omul dinainte — și dascălul oftă din greu, apăsîndu-și cu

pumnul furca pieptului — amu... ce să mai zic... dacă așa nu-o fost partea, sfârși clătinînd încetișor din cap.

... Și într-o dimineață răcoroasă de august, a plecat trăsura colonelului în sunetul clopotelor, prin mijlocul satului.

Pe capră sta Petrică, premenit curat, ținîndu-și o legătura cu schimburi în brațe și urmărind cu ochii cum s-alungau în goană copitele cailor îndemnați de bici.

Cînd s-a pierdut din ochi trăsura spre podul Trotușului, departe, atuncea au intrat tăcuți, pe poarta bisericii, părinte e Ilie, dascălul și coana preuteasa, care n-a mai putut rabdă :

— Nu de alta — zicea ștergîndu-și ochii — dar îi prea mmeL. unde s-o mai pomenit să-l dai așa de fraged printre străini...

— Las', că are să fie bine, grăi părintele către Arghir, care mergea tăcut cu ochii în pămînt.

Și pînă acuma mai povestesc sătenii din Cuzăni de întîmplarea asta. Duminica și în sărbători, cu toții privesc portretul pe care părintele Ilie l-a pus chiar în pridvorul bisericii din sat, precum ca să se știe de către tot norodul că omul care s-a ridicat de acolo, dintre ai lor, nu i-a uitat, că el a zugrăvit biserica dinnou, a refăcut școala și a îngredit frumos mormîntul părintelui Andrei, care-i pusese bucoavna pentru întîiași dată în mîină.

Cu știința lui și cu stăruința colonelului, Petrică izbuti să intre ca bursier în internatul liceului din Iași.

Speriat și zăpăcit de zgomotul și învălmășala lumii, cu greu s-a fasonat și el în chipul școlarilor din internat.

Mai^ toți erau băieți săraci, veniți de pe la țară ca să-și deschidă drumuri, să poată să răzbească în viața de vîrtėjuri a lumii de oraș.

Ce luptă cu programul și orele de clasă, care treceau în chinuri pînă suna afară glasul răgușit al clopotului școlii...

De cîte ori nu-l apucase plînsul și dorul de acasă, cînd rămînea cu ochii pierduți, cătînd pe geam în zarea fumurie spre culmile Galatei acoperite de vii și de livezi. Și cîte umilinți nu trebuia să îndure, de cîte ori nu-și simțise obrajii

îmbujorați de sînge. în certuri copilărești pentru un creion sau pentru o calamară, i s-aruncau din partea *externilor* vorbe răutăcioase : „Că-i venit de la oi, că-i tot țaran, deși stă tot la un loc cu băieții de familie bună”.

Și uneori plîngea de ciudă, seara, în dormitor, cu pătura pe cap, ca să nu-l vadă nimeni. Tîrziu, cînd somnul îl biruia la urmă, visa visuri frumoase, vîzîndu-se departe, pe malul Trotușului, în satul lui, la munte.

În toate duminicile ieșea în oraș. Cu ce grijă își curăța hainele albastre și nasturii cei auriți... Mîndru, în uniforma școlii, pleca întins acasă la colonelul, privindu-se în geamurile prăvăliilor pe stradă.

Cît de tare îi bătea inima de cum intra pe ușă — îl înfiora tăcerea aceea rece din sala de intrare. Și ce ^încordare în vorbă și mișcări ; veșnic cu frica să nu facă vreo stîngăcie ; la masă mai cu seamă, duduia Măricel, fetița colonelului, un drăcușor brunet, cu părul creț și prins în panglici roșii avea niște ochi așa de negri și pătrunzători, că bietul Petrică, simțîndu-se privit, trebuia să stea smîrnă cu ochii în farfurie.

Examele îl răzbunau de suferința de peste an. Țăranii bursieri ieșeau premiați mai în toate clasele liceului din Iași. Și umilința, ce la început le plecase capul, cu încetul se prefăcea în mîndrie trufașă sau ascunsă. Patimile se răscoleau de ambiție în cei tari, cari aduceau în luptă putere de muncă și voință.

Cu cît vremea trecea și Petre se deprindea cu ^ viața și cu lumea în care se îndrumase, cu atîta slăbeau legăturile de locul din care se dezrădăcinase.

În cei dintîi ani își petrecuse vacanțele Ja țară. Tot satul se minuna de dînsul, cît de cuminte și învățat era. „Domnul Petrică” îl numeau băieții cu respect.

Iar dascălul Arghir s-a închinat cînd l-a văzut întîi ; mai nu-i venea să creadă că e Petrică al lui, așa era de mîndru în haina lui albastră, cu șapca aplecată pe o parte, tăcut și măsurat în toate.

Cînd s-a făcut mai mare, vreo cîțiva ani de-a rîndul nici n-a mai dat prin sat ; găsise o *preparație* de unde putea să cîștige și în timpul vacanței de vară.

În cursul superior îl părăsi ambiția cea școlărească, cititul îi deschisese orizonturi noi și largi. El, care ani de zile nu avusese altă țintă decât să ajungă întâiul, acum a răsfodă cu silă caietele de școală, în timp ce sorbea cu lăcomie cărțile oprite, aduse pe ascuns și ținute pe sub saltele în dormitorul școlii.

În scurt timp, era deocheat de-a binelea, Direcția îl trecuse de mult pe lista neagră, de când, într-o oră de latină, fusese prins citind pe ascuns o revistă urgentă.

C-un fel de mândrie și înălțare de sine, Petre Corbu își primi pedeapsa care-i atrăgea pierderea bursei.

Trebuia să se hrănească singur.

Dar cât de tare era ! Un vis mareț îi îmbăta simțirea în dorul lui de luptă, în focul tinereții. Și în viața-i de student sărac, în vâlmășeala crâncenă a luptei pentru trai, cunoscute mizeria, umilința, revolta și descurajarea...

De câte ori nu a simțit că șovăiește și-i gata să cadă îngenunchat, și iarăși s-a ridicat, încordându-și puterile din nou.

Tîrziu a răzbătut. Ajunsese la țintă. Era asigurat, dar nu mai era același.

Începuse a se îngrașa de când se însurase. Mustățile negre, care-i cădeau în jos, le întindea mereu pe obrajii rumeni și înăspriți de brici.

Greoi, cu pălăria moale trasă pe ochii din care se pierduse strălucirea cea vie de altădată, puțin plecat, pășea rar și potolit, făcând același drum în fiecare zi, de acasă pînă la școală. Judeca sănătos, dar prea vorbea puțin și nu putea să lege prietenii mai strînse.

După ce s-a stins și dascălul Arghir, el n-a mai dat pe acolo. De satul lui s-a înstrăinat cu totul. De ce, nici el n-ar fi putut să spuie. Și nici n-a căutat vreodată să-și lămurească viața, legînd-o cu trecutul de unde a fost plecat.

Neașteptînd nimic în viața-i tihnită, monotonă, se mulțumea să-și păstreze locul pe care-l prinsese în trudă și necazuri.

Corect și cumpătat, nu încerca a se înălța mai sus, de teamă să nu cadă. De aceea se ferea să intre în angrenajul

roților politice, care l-ar fi putut ridica deodată sau strivi în învîrtitura lor nebună.

Din focul ce pîlpîise odată, în vremea tinereții, nu mai știa nici el de-a mai rămas ceva sub stratul de cenușă pe care-l așternuse nevoile și vremea.

Resortul sufletesc părea de mult tocit.

Nu se țira, dar nici nu încerca să zboare.

În dimineața acelei zile răcoroase, de primăvară, Petre Corbu cutreirase de vreo două ori portul, oprindu-se la fiecare pas ca un om fără treabă. Era tocmai să se îndrepte spre oraș, când se opri iarăși în loc ca să privească pe luciul apei în sus. Un caic turcesc aluneca la vale, încet și lin, numai c-o pînză prinsă la unul din catarge.

De departe se zărea o grămădire de oameni, vite și căruțe, toate claie peste grămadă. Oameni nevoiași care se mutau cu tot sărăcăciosul lor avut.

Caicul se apropia ușor de mal, ajutat de cele două lopeți lungi, care se ridicau încet din apă și se lăseau să cadă obosite într-o mișcare greoaie, cadențată. Abia se lipi vasul de cheiul înalt de piatră, și începu să se audă zgomot de strigăte și ceartă.

Petre Corbu se îndreptă într-acolo. Un gardist din port îl lămuri că sunt niște veterani, cari vin de dincolo, că e ordin să nu-i lase să debarce și că ei „se pun contra”, cică nu vor să se întoarcă în Dobrogea.

— Da' de unde sunt ? Unde vor să meargă ?

— Cică sunt de prin ținutul Bacăului, de la Cuzăni, trebuie să le dea pămînt, și ei acu...

Dar Petre Corbu n-a mai ascultat sfîrșitul, plecase în grabă spre caic, stăpînindu-și bătăile grăbite ale inimii.

... Din Cuzăni !... și un fior cald îi străbătea prin tot trupul... e satul lui... sunt oameni din satul lui, din Cuzăni... nu se poate să nu-i cunoască dacă sunt din Cuzăni,

Dinspre caic, pe marginea cheiului, venea șchiopătînd un țăran bătrîn, și în urma lui un soldat de grăniceri.

De departe, dintr-o aruncătură de ochi l-a recunoscut •

„E bădița Sandu... desigur că-i bădița Sandu"... și în minte îi năvăli cu o reperiune uimitoare, în clipe luminoase, o lume de imagini rămase de multă vreme în umbră.

... în trăsături din ce în ce mai clare își amintea de chipul unui român voinic și mândru, cu ochii negri, mari, sub sprâncenele stufoase, îmbinate... mustața căruntă și răsucită în sus... purta căciulă brumărie dată înapoi pe ceafă... și avea un piept lat de-i plesnea pieptarul cel de piele înflorit în cusături de arnici roșu... cu trei decorații prinse în șir în partea stîngă... Copiii se îndesau s-asculte cu gura căscată cînd se pornea a povesti minunile cu turcii... Valea largă a Troțușului, dintre munții albastrii din zare, îi apărea ca printr-o pînză de fum auriu jucînd deasupra apei în razele de soare. Pe coasta înclinată pînă în prundiș și, în lung, pînă la pod, se întindea tot satul răspîndit... și prin verdeața livezilor de pruni, casele mici și albe par niște pietre căzute din cer la întîmplare... De cealaltă parte se ridicau fînețele pe culme pînă sus... în fund, pe deal, sunt tîrlele de vite... se văd în zarea ștearsă bordeiele din Coman ca niște paseri negre lăsate din zbor să se odihnească... în vale, biserică și cei doi plopi tremurători la poartă... alături casa lor cu streășină pînă în pămînt de joasă, pe care se ridicau la fugă cele două capre negre ale coanei preutesei... moara forfotind pe ascuns, băgată în sălciile girlei... și în dosul morii căsuța lui bădița Sandu, în capătul iezăturii...

Dar cum a îmbătrînit săracul !... Drept în fața lui se opri, ținîndu-și răsufierea :

— Bună ziua, bădiță Sandu. Nu mă mai cunoști ?

Țăranul se opri și, scoțîndu-și căciula din cap, căta cu mirare.

— Poi... de unde să vă cunoaștem, boierule, că noi nu suntem de pe aici, venim de departe.

— Nu ești dumneata Sandu Clipea din Cuzăni ?

— Ba așa îmi zice. D-apoi matale de unde știi ?

— Nu-ți mai aduci aminte de băietul lui Arghir dascălu.

— Ira !... Nu-i fi Petruță al lui Arghir, nepotul părintelui Ilie ?... Poi de unde, Doamne iartă-mă, să te mai cunosc,

că erai numai atîtica de-o șchioapă cînd te-o luat colonelu să te dea la școală la oraș. Așa-i... iote. taman obrazul lui Arghir, îi semeni, da' ceva mai smolit și mai plin la obraz. Curat vorba aceea, că munte cu munte se întîlnește, d-apoi om cu om.

•— Ei dar unde vă duceți ? Ce căutați tocmai pe aici ?

— Ia ! am dat de o pozna mare, nu vrea să ne dea voie să ne coborîm aici în România, cică să ne înturnăm înapoi în Dobrogea. O zis că ni dă pămînt, și nu ni-o dat, acum nici înapoi nu ne lasă... da' noi nu mai vrem pămînt, că ne-am hrănit noi de pămîntu de-acolo, vrem să ne întoarcem înapoi în satul nostru.

•— Iaca vine și domnul subcomisar, zise soldatul de grăniceri care se oprise mai deoparte ; dă, eu *izicut* ordinu, cică nici un veteran n-are voie să debarce. Dacă el a zice să-i las, îi las.

Subcomisarul din port, un om înalt și chipeș, cu o țigară specială așezată după ureche, venea agale citind o hîrtie desfăcută.

— Bine, mă creștine, da' tu nu știi românește ? Cînd îți spun că așa-i ordinul să vă trimitem înapoi ?

•— Apoi de două săptămîni umblăm așa pe drumuri... de cînd ne chinuim așa ; ni-o murit și vitele de foame, nu mai avem nici un leu de parale, ce-o să facem noi acolo, vremea de arătură o trecut, nu mai e chip de făcut ceva, vrem să ne întoarcem înapoi în satul nostru.

Pe cînd bătrînul vorbea ținîndu-și căciula într-o mîină și cătînd rugător în ochii subcomisarului, Petre Corbu simțea cum sîngele îi năvălea în obraz ; nu se mai putu stăpîni :

— Da' bine, domnule, oamenii ăștia sunt urmăriți ? Au furat ceva ? Nu sunt liberi ? Cum puteți să-i opriți așa ?

Domnul subcomisar, cu toate că fruntea i se încrețise de o undă de mînie, răspunse neted, păstrînd un surîs rece :

— Cu toate că n-am onoarea să cunosc cu cine am de-a face, dar ca om cult, d-ta trebuie să înțelegi mai ușor decît un țăran cum stă chestia. Mă rog, citiți telegrama primăriei din Cuiusu. Iată ce zice în original :

„Înapoiți cele trei familii de veterani pentru darea pămînt în cătunul nou Prințul Nicolai.

Iscălit: primarul comunei Cuiusu".

Mă rog, por face altfel decît zice ordinul ? adăugă omul legii, dînd din umeri și băgînd tacticos hîrtia în buzunar.

— Dar bine, domnule, telegrama asta e un ordin de urmărire ? Dacă oamenii nu vor să ia pămînt, o să le dea cu d-a sila ? Ei vor să se întoarcă înapoi în satul lor. Mă rog, unde-i d. comisar al portului, sa vedem ce zice dumnealui ?

— Nu poate să zică decît ce-am zis și eu ; dar n-aveți decît să-l așteptați pe dumnealui.

— Mare năcaz, măi frate, în ce poznă am intrat... unde s-o mai pomenit una ca asta, să nu te lase nici la casa ta, parcă am făcut moarte de om.

Și moșneagul blajin și umilit, care se jăluia cu atîta deznadejde, izbucni deodată în furie aprinsă, smucindu-și căciula din cap și bufnind-o de pămînt :

— Dar nu mă las nici mort !... că numai sufletul meu știe cît am pățimit, de cînd umblăm ca și cîinii hoinari pe drumuri ! și în ochii bătrînului scăpărau scînteii de încruntare, își clătina capul pletos, trecîndu-și cu ciudă degetele noduroase prin vițele părului încilcit.

— Dar liniștește-te, bre omule, nu înțelegi că nu poate să vă oprească ? încercă să-l potolească Petre Corbu. O să-i vorbesc comisarului, și dacă n-o vrea, mergem la prefectură, nu se poate să nu vă dea drumul.

Bădița Sandu, tăcut, își ridică de jos căciula înălbită de praful de pe drum și, potolit, ștergînd-o cu mîneca sumanului, oftă adînc și zise într-un tîrziu :

— Amu, toată nădejdea la dumneatale ni-o mai rămas... zău, ț-ăi face o pomană mare cu noi.

— Ia să mai stăm jos pe sacii iștia, pînă o veni comisarul, să nu-l scăpăm, nu faci o țigară, bădiță ? Și Petre îi întinse tabacherea. Moșul o luă cu grijă și, așezînd-o pe genunchi, își răsuci o țigară groasa.

— De cînd s-o scumpit hîrtia, fumăm și noi cu cea de gazetă ori cu pănuși de popușoi uscat.

Apoi tăcură amîndoi.

Bădița Sandu, care-și lăsase căciula în jos, pe ochi, căta țintă în pămînt și trăgea cîte un fum de țigară, rar, adînc, pînă în fundul pieptului.

Petre Corbu, privind cu coada ochiului la sumanul rupt și plin de noroi uscat, nu știa cum să înceapă vorba, o sfială

copilărească îl amuțise ; și cum ar fi voit sa știe totul... să afle toate cîte s-au întîmplat pe acolo de atîta vreme în urmă !

O clipă îi fulgeră prin minte un gînd chinuitor de frică și muștrare. Se ridica în picioare și azvîrlind țigara pe sfîrșite, își aprinse alta, trăgînd fumul repede, nervos.

— Bădiță — începu el încet — da' pentru ce ați plecat din sat, cum v-ați hotărît să părăsiți casele, s-o luați așa în lume ?

— He !... poi ziceam noi că tot de-o moarte era să murim... ori în satul nostru, ori aiurea, răspunse moșul silit, cătînd tot în pămînt

Și iar tăcu.

Cum sta în picioare, în fața lui, așteptînd neliniștit, Petre Corbu simți că i se taie genunchii, și, biruit, se lăsă jos, moale, șovăitor, un dor neînțeleș îi apăsa inima. Și ca să scape de nodul care-l îneca în gît, cu ochii aproape în lacrimi, el începu oftînd :

— Tare mi-i dor și mie de Cuzăni... dar n-am putut scăpa cu slujba asta a școlii...

— Apoi tot n-ai gătit cartea ?

— Ba da, acuma învăț pe alții.

— A, se cheamă adicălea că ești de iștia, profesor, cum îi la oraș. Da, nu pot zice alta, dar îi bună și cartea. Dacă apuci s-o prinzi, scapi de necazuri și de muncă. Iaca n-a fost tot așa cu băietul Tuduroaia și cu cel al lui Măgură, că nu i-am mai văzut de cînd au plecat la tîrg.

Într-un tîrziu, după ce și-a răsucit încă o țigară, s-a hotărît bădița Sandu să-și descarce focul care-l ardea la inimă.

— Nu mai este chip de trai ; s-o înmulțit lumea, domnule, n-ajunge pămîntu și pace. Poi dacă numai eu se cheamă că am avut șapte copii, patru fete și trei băieți. S-o îmbucătățit pămîntu, toți se vaită de pămînt, nu-i și nu-i, ce să-i faci !... Mă rog, sunt cincisprezece ani de cînd ne judecăm obștea satului cu boieru aista nou, care a venit după Muruzești. Știi cum îi chestia ?

— Da... îmi aduc aminte ceva... de un proces lung care ține de mult, îngîină Petre cam rușinat, cu jumătate de glas.

— Așa-i, că bine zici, poi de unde să-ți aduci aminte, c-ai plecat de mititel la oraș... Mă rog, din bătrîni, cică, Muruzi, cînd o întemeiat satul, o adus oameni, c-avea nevoie

să-i lucreze moșia, și li-o dat loc de casă și pământ de lucru — mă rog, cum li-o fost tocmai — că sunt și hrisoave bune la avucați... Dacă o murit Muruzi și-o venit ista nou, el n-o vrut nici în ruptu capului să se înțeleagă cu oamenii, cică el nu le ie de bune toate cum au fost în vechime... „Ci, am cumpărat moșia cu totul, n-aveți drept la loc de casă, și pământul trebuie plătit, că și vatra satului e făcută tot pe moșia boierească...”. Și iaca așa s-o deschis procesul, care ne poartă pe drumuri de-atîția ani. O cumpărat pe primarele și pe notar, care acuma sunt de-ai lor, și ține-te la amînări și avucați, mă rog, cum 'i treaba judecăților. Copiii noștri, ori nepoții dacă or trăi să vadă sfîrșitul. Dacă am văzut că nu mai este chip de trai, că nu mai poți să ții nici un cap de vită în imaș, că ne lua din an în an mai mult, zic hai să mă înscriu și eu, că se zvonise prin sat de darea pământului la veterani în Dobrogea. M-am înțales cu alde Miron Costea, Florea și Păun, că unde ni-a da, acolo ni-om duce. Astă-iarnă facem chip de vreo cîteva parale și mergem la Constanța, la ziua hotărîită. Lume peste lume, din toate colțurile țării venise veterani ca să se înscrie acolo. Căscam și noi ochii la mare, că n-o mai văzusem. Ba unii cîrteau, că iacă unde ne dă statul locuri, la marginea pământului, că de acolo începe apa. La cancelaria Domeniilor statului ni-o dat peticu ista de hîrtie cu pecetea și cu numărul : „La primăvară, moșule, să vii să-ți iei pământul în primire la Cuiusu”. M-am întors frumușel acasă și-am început a mă pregăti de strămutare. Am vîndut ce-am putut, să-mi închipuiesc ceva parale, ca pentru o treabă ca asta. Cum s-o desprimăvărat, ne-am și încărcat cu toții ; eram trei case din Cuzăni, cari am plecat odată cu toți, copchil, cățal și purcel, mă rog, ca pe vremea bejăniei. Femeile, cum li-i năravu, să boceau de parcă mergeam la groapă. De la subprefectură ni-o venit bilet de drum, și-o săptămînă ne-am hodorogit cu capu de pereții vagonului, că erau de istea de marfă. După ce-am trecut Dunărea, am luat-o pe jos cu carele din sat în sat, ca șatrele de țigani. După patru zile am ajuns la Cuiusu. Cătam noi în drum la pămînturi : ori pre uscate, ori smîrcuri și bălți ; ne gîndeam cu jînd la mîndreța care o lăsasem noi în urmă, la Cuzăni noștri. Primarul din Cuiusu, după ce ni caută în condică după bilet, cică nu sunteți înscriși aici, îți

C 3 - , _ C
 2. 0 0 -
 0 4 = 1 - 4.
 ^ B 3 > S E

REVISTA MARITIMA

Num. 1 Anul I.

La editie, mult timp am avut in vedere
 si un punct de vedere al publicului, care
 este interesat de toate aspectele
 ale activitatii maritime.

De la inceput, am avut in vedere
 si un punct de vedere al publicului, care
 este interesat de toate aspectele
 ale activitatii maritime.

De la inceput, am avut in vedere
 si un punct de vedere al publicului, care
 este interesat de toate aspectele
 ale activitatii maritime.

De la inceput, am avut in vedere
 si un punct de vedere al publicului, care
 este interesat de toate aspectele
 ale activitatii maritime.

De la inceput, am avut in vedere
 si un punct de vedere al publicului, care
 este interesat de toate aspectele
 ale activitatii maritime.

De la inceput, am avut in vedere
 si un punct de vedere al publicului, care
 este interesat de toate aspectele
 ale activitatii maritime.

De la inceput, am avut in vedere
 si un punct de vedere al publicului, care
 este interesat de toate aspectele
 ale activitatii maritime.

De la inceput, am avut in vedere
 si un punct de vedere al publicului, care
 este interesat de toate aspectele
 ale activitatii maritime.

De la inceput, am avut in vedere
 si un punct de vedere al publicului, care
 este interesat de toate aspectele
 ale activitatii maritime.

De la inceput, am avut in vedere
 si un punct de vedere al publicului, care
 este interesat de toate aspectele
 ale activitatii maritime.

REVISTA MARITIMA

de editare, pentru a putea sa fie
 de pe urma.

Fiind de parere, ca este de interes
 si un punct de vedere al publicului, care
 este interesat de toate aspectele
 ale activitatii maritime.

De la inceput, am avut in vedere
 si un punct de vedere al publicului, care
 este interesat de toate aspectele
 ale activitatii maritime.

De la inceput, am avut in vedere
 si un punct de vedere al publicului, care
 este interesat de toate aspectele
 ale activitatii maritime.

De la inceput, am avut in vedere
 si un punct de vedere al publicului, care
 este interesat de toate aspectele
 ale activitatii maritime.

De la inceput, am avut in vedere
 si un punct de vedere al publicului, care
 este interesat de toate aspectele
 ale activitatii maritime.

De la inceput, am avut in vedere
 si un punct de vedere al publicului, care
 este interesat de toate aspectele
 ale activitatii maritime.

De la inceput, am avut in vedere
 si un punct de vedere al publicului, care
 este interesat de toate aspectele
 ale activitatii maritime.

De la inceput, am avut in vedere
 si un punct de vedere al publicului, care
 este interesat de toate aspectele
 ale activitatii maritime.

De la inceput, am avut in vedere
 si un punct de vedere al publicului, care
 este interesat de toate aspectele
 ale activitatii maritime.

De la inceput, am avut in vedere
 si un punct de vedere al publicului, care
 este interesat de toate aspectele
 ale activitatii maritime.

COMITETUL DE DIRECTIE

AL

HKV IST ivi MAIUTJMK

Capitau cotofudor: BUSTATIU SEBASTIAS
 Oapitatu: DKMETAXADE PETRE
 Xngfnoor clas II: IONESCIF G3EOEGHE
 Secretar: Sub-Locaf. SOTTEZ

SUMARUL :

TIOk'a Jia'aii Ptiisifi* <aW're 9< So? - - <odurt*?>
 HW dt U Tu?!* - - v Capo» «(m
 «dei ... > * * * * *
 WbWid pe yuniro ... < * * * * *
 flortfistih*:* 19019* * * * *) du *10* * 8 * n ^ P
 . * * * * * <tic* * * * * < * * * * * * * * * *
 «Wwrt* * : din Botnuul-Onsat S * * * * *
 tfa 8u*init* V : : : :
 »Xa* * * * * >
 3u* colofof «Hat* 6*MMB Is.tuni li

Coperta si sumarul unuia din primele numere ale Revistei maritime, printre ai carei fondatori se numara si sublocotenentul Eugeniu Botez, fiind in acelaasi timp si secretarul comitetului de redactie.

Ofițeri români la Piramide : Eugeniu Botez, primul din stînga (planul doi).

ROMÂNIA

MINISTERUL EDUCAȚIEI PUBLICE
DIRECȚIUNEA GENERALĂ
CENTRUL DE CALIFICARE ȘI ÎNSUȘIRI
INTELECTUALE ȘI PROFESIONALE
NAVIGAȚIEI ȘI PORTURILOR
COMISARIATUL MARITIM SULINA
N. 892

21 April 1909 22 April 1909

Domnului Comisar
Comisar
Comisar
Domnului Inspector General

Am onoarea să vă raportez
și să vă prezint în această ocazie
primirea funcției de Comisar
Comisar Maritim
Capitan Eug. Botez

Domnului
Domnului Inspector General al Navigației și Porturilor
Galați

Facsimil de pe o adresă din 22 aprilie 1909, prin care căpitanul Eugeniu Botez făcea cunoscut Inspectoratului General al Navigației și Porturilor că a luat în primire funcția de comisar maritim la Sulina (Arhivele Statului Galați).

SĂRMANUL DIONIS
 POEMA SCENICĂ ÎN
 CINCI TABLOURI DE
 JEAN BART, CONST.
 CALMUSKI ȘI GEORGE
 ORLEANU, ALCĂTUITĂ
 DIN NIVELELE
 MIHAIL EMINESCU

ATEUERELE GRAFICE
 SOCEC & C M » . S. A.
 BVCVREȘTI HDCCCIX'

În fruntea unor acțiuni de cinstitoare a memoriei lui Eminescu -
 coautor la poema scenică Sărmanul Dionis (jucată la Galați
 și tipărită în 1909); printre membrii comitetului gălățean din
 inițiativa căruia s-a executat, în 1911, primul bust ridicat lui
 Eminescu.

fi la altă comună, poate la Udeni. N-am mai văzut bine
 înaintea ochilor, când am auzit o vorbă ca asta. „Apoi, amu —
 zic — ce-i de făcut?” C-o fi, c-o drege... hai cu toții la Udeni.
 Când colo nici habar n-avea de noi. La cine să cei, la cine
 să te plîngi, cine să te asculte? Acolo în comună găsim așe-
 zați alți veterani, tot de prin ținutul Bacăului. Venise mai
 dinainte și sfârșise arătura. Ne tocimim cu ei, să le muncim
 pînă s-o hotărî și cu noi într-un chip. Da', primarele, când
 aude asta, nu și nu, că lui nu-i trebuie oameni străini în
 comună, și ne scoate cu jandarmii din sat. Dacă am văzut
 ș-am văzut — zic — hai acasă înapoi. Da' pe unde și cum?
 Mă rog, ce să-ți mai spun cîte-am pătimit? Șapte zile pe
 drumuri desfundate, de intra roata pînă în butuc; vitele moarte
 de foame, de-ți era mai mare jelea. Doi căișori i-am vîndut să
 mai închipuim ceva parale. Un juncan mi-o pierit, ba într-un
 loc niște pădurari ni-o închis și vitele pentru amendă, cîcă
 de ce le-am dat să pască în pădurea statului? Când am văzut și
 asta, cumătru Florea unde-o pus mîna pe-o furcă, și cît pe ce
 să facă moarte de om. De la Ostrov am luat caicu ista, i-am
 dat șese lei de parale turcului, și ni-o trecut Dunărea pe
 partea asta.

Gardistul din port veni să spuie că a sosit domnul
 comisar.

Victor Iliș, un tînăr zvelt cu înfățișarea blîndă, era
 licențiat în Drept și intrat în poliție după legea nouă. Îl
 cunoștea din vedere pe Corbu, îi zîmbi radios, fericit că
 putea servi pe unul din *intelectualii* orașului, printre care și
 el se număra.

— Cu ce vă putem servi, d-le Corbu?

— Sunt niște veterani care vor să se întoarcă în satul
 lor, și nu-i lasă să debarce. În cîteva cuvinte Petre îi lămuri
 lucrul.

Comisarul părea foarte încurcat, deși asculta cu multă
 bunăvoință și nedumerire.

— După cum vedeți, oamenii nu sunt urmăriți, nu-i motiv
 să nu-i lăsați liberi, cred că primarul din Cuiusu o fi făcut
 vreo greșală; în urmă venind vreun inspector, s-a lămurit
 lucrul și a dat telegrama asta, termină Petre Corbu, înfier-
 bîntat și convingător.

— E foarte probabil : serviciul Domeniilor din Dobro-
*5. ^ 5 curînd înființat și numai boclocuri ne face... Bine,
să-i lăsăm, dar cum se întorc oamenii ăștia în satul lor ?
Moșule, aveți parale de drum ?

— Poi de unde, că ce bruma de parale am avut, le-am
cheltuit pe drum, să tot avem vreo opt lei de parale cu toții.

Ei poftim ! zise enervat d. comisar ca în fața unei
noi piedici.

— • Și cîți sunteți ?

— _ Poi om fi toți vreo optsprezece și mai avem și trei
minori.

— Cum, ce fel de minori ?

— Adecăle să cheamă, să iertați, că sug încă la țîță.

D. comisar începu să rîdă.

— Vra să zică douăzeci și unu de suflete ? E vorba ce-i
de făcut cu ăștia ? E o chestie dificilă.

— ^ Dacă îți binevoi dumneavoastră, să trăiți d-le comi-
sar, să vă faceți o pomană să ne scriți un bilet de drum cu
trenu, și moșul căta cu ochii întrebători să vadă efectul
vorbelor sale.

•— De unde să am eu bilete de tren ? Are să fie impo-
sibil de căpătat, nu cred nici prefectura să aibă. Dar încercăți
d-voastră, d-le Corbu. Domnul prefect e un om mo-
dern, democrat, și e foarte gentil, termină d. comisar, ridi-
cîndu-se de la birou pentru a da ordin să se permită debar-
carea veteranilor din caic.

— Dar unde dorm ? Ce mănîncă oamenii ăștia ? se
întrebă încurcat, neștiind ce să facă mai întîi.

— Domnule Ionescu, se adresă el către magazionerul sta-
ției din port, care răsfoia un registru, nu s-ar putea să-i
lăsați în magazia cea mare de cereale ?

— Aș ! unde se pomenește... atîta golănime... se face foc
domnul șef cînd o vedea una ca asta.

— ^ î^ vagoanele astea de marfă, numai pînă s-o
hotărî cu dînsii ?

~ — ^ vagoanele fac manevră în stație toată ziulica.
Zău nu-i chip.

— Atunci hai la prefectură.

Departe, tocmai lîngă debarcader, rezemată de fundul
magaziilor de cereale, se afla cafeneaua lui Osman. O lădiță
de lemn văpsită în roșu, cu o semilună albă pe capac, cîteva
scăunele șchioape, înalte numai de patru degete de la pămînt
și, afară, sub cerul liber, un samovar de tinichea în
care clocotea toată ziua apă limpede de Dunăre, pentru
fiertul cafelelor — asta era toată zestrea cafelei din port.
Osman, un turc bătrîn, cu barba deasă și albă ca fuiorul de
lină, veșnic în genunchi în fața samovarului, tăcut și grav,
își făcea serviciul cu sfințenia unui patriah în fața altarului.

Aci așteptau călătorii sosirea și plecarea vaporeșului local,
și tot aci era locul de întîlnire al funcționarilor din port.
Cafeaua era ieftină : cinci bani ceașca și zece filigeianul ; ser-
viciul foarte cinstit, dar cam agale ; cît despre curățenie,
Osman reușise a face pe toți mușteriii să creadă că iese cafeaua
tare și gustoasă dacă nu spală ibricile. Ca și la cafelele din
Stambul, ibricile lui Osman aveau prinsă un fel de coajă
groasă de cafea împietrită.

Colțul acesta din port era minunat : anume parcă ales
ca loc de adunare pentru autoritățile portului, mai cu seamă
în toiul verii, cînd arșița soarelui dogorea birourile așa de
tare, că bieții funcționari se întindeau alene, moleșiți, pe scau-
nele care-i frigeau. Atuncea cînd simțeau că nu mai pot lupta
în fața condicilor prăfuite și-s gata să cadă biruiți de somn și
de căldură, căci brațele moi ca ceara nu mai puteau purta
condeiele grele ca plumbul, atunci ieșea unul cîte unul să mai
răsufle aer curat, pe malul apei. Și aci se întîlneau cu toții
la umbră, cu batistele înfășurate în locul gulerelor scrobite,
bucurîndu-se de adăpostul acesta binecuvîntat. Din sus de pe
Dunăre, mai întotdeauna bătea un vînt ușor în adieri dulci
și răcoroase, mîngîind frunțile asudate ale celor veniți acolo
ca să-și uite amarul muncii în cîteva momente de liniște și
de odihnă.

E foarte drept că în fiecare zi momentele acestea se pre-
lungeau cam mult, dar vremea se scurgea ușor, pe nesimțite,
în palavre, discuții și *taifas*, pe cînd se *tratau reciproc* cu
gingirlii dulci, sau cu limonade gazoase ținute de Osman la
gheață.

Din colțul acesta se desfășura întreaga viață și mișcare a
portului. Era totul sub ochii lor : sosirea vaporului, inspecția

șefilor. Orice întâmplare neprevăzută îi găsea în picioare la posturi, gata întotdeauna. Și pentru ca nu cumva serviciul să sufere prin asta, mulți își aduceau registrele acolo, așa că toți erau cu ochii și cu gândul mereu la datoria serviciului.

Aci, în fiecare dimineață, în jurul samovarului lui Osman, se puneau la cale soarta întregii stări politice și economice a orașului, a porturilor, a țării și, am putea zice, chiar a mai multor țări din Europa, căci Trandafir Ionescu, agentul vamal, în fiecare zi citea *Universul* cu glas tare : și ceasuri întregi se comentau de cătră toți cei adunați fiecă informație și telegramă din țară și din străinătate. Iar cel puțin o dată pe săptămână, se discuta chiar și asupra celorlalte continente vechi și noi, căci d. Cristea, secretarul căpitaniei portului, era un vechi și pasionat cititor al *Ziarului călătoriilor*. Din descriția Tibetului sau povestirea strangulatorilor din Bengal, el potrivea totdeauna câte ceva pentru a-și îmbogăți istorisirea *voiajurilor* sale în Orient, întreprinse pe când era sergent major în marina militară.

Dar tot aci în fața lui Osman, care părea mut și surd la tot ce se întâmpla în jurul samovarului său, se fierbeau patimi omeneste, ambiție, invidie, ură și interese ; aci se urzeau intrigile și răzbunările partidelor care se formau în port — păcatele omenirii pururea vor încolți în orice petic de pământ, pe care se va hrăni o populație mai mare decât doi oameni.

Cea din urmă și cea mai puternică *coalitie* era alcătuită din toate autoritățile portului. Ura și vechile lupte dintre partide se uitaseră, și toți își dăseră mâna pentru a lupta cu puteri unite împotriva dușmanului comun, care nu era altul decât noul comisar din port, „*acel înfumurat care făcea pe grozavul, mergând cu nasul pe sus, ca un ministru*”.

Petre Corbu înainte de a se hotărî să plece la prefectură, ca să ceară biletele de drum pentru veterani, se îndreptă spre cafeneaua lui Osman. De mai multe ori văzuse adunați acolo funcționarii din port.

De departe se zărea un grup strâns în jurul samovarului ; ca de obicei, se ceteau jurnalele de dimineață.

După formele și culorile șepcilor, Corbu căuta să-și dea seama de autoritățile care se găseau strânse împreună.

Cel dintâi pe care l-a cunoscut, după șapca lui roșie, a fost șeful haltei din port ; unul cu o șapcă neagră de marină, cu un șnur auriu, era secretarul căpitaniei portului ; altul, cu o șapcă mai înaltă cu șnur de argint, era agentul Navigației Fluviale Române (N.F.R.) ; agentul vamal avea o șapcă mică lustruită și o bandă verde ; pe alți doi, cu bande albăstrii la șepci, nu i-a putut cunoaște decât de aproape când *JL* văzută la unul S.H., picherul Serviciului Hidraulic, și la celălalt, doi pești brodați cu fir de aur — era revizorul de la pescărie.

— Bună ziua, domnilor ! și Corbu se îndreptă către funcționarul căilor ferate.

— Mă rog, ce dorește domnul ?

După ce îi lămuri împrejurarea cu veteranii, Corbu termină întrebând dacă nu s-ar putea ca nenorocii aceștia să fie transportați cu trenul fără plată, căci, după câte știe, sunt chiar ordine la calea ferată pentru a înlesni transportul veteranilor.

— A !... vă înșelați, domnule. Direcția a dat bilete de favoare numai din țară în Dobrogea, iar nicidecum viceversa >i un zîmbet de ușoară ironie alunecă pe buzele amplexului cheferist.

— Ei bine, dar în cazul ăsta ce-i de făcut ?

— Treaba Direcției ; dacă o vrea să le dea bilete, n-are decât să le dea ; știu că n-o să le dau eu din punga mea. Dar vă pot asigura că nici Direcția n-o să le dea, căci e sătulă pînă în gît de buclucurile și încurcătura ce s-a făcut pe linie cu vagoanele de marfă, tocmai acum când țipă gazetele că-i lipsă de vagoane.

— Pînă s-o lămuri lucrurile, nu se poate să-i lăsați să doarmă aci în magazie ?

— Apoi asta nu-i magazia noastră, e a Serviciului Hidraulic, și arată cu mâna cătră picherul din port.

De la locurile lor, de pe scăunașele joase, așezate în cerc, funcționarii portului căutau pe furiș spre Corbu, măsurîndu-l pentru a vedea *cu cine au de-a face*.

— Magazia e construită de noi, dar am dat-o *mjsploatare* la Navigația Fluvială, zise picherul, arătînd cătră agentul Navigației.

— Cum vă închipuiți una ca asta, sa băgăm atîția oameni străini în magazie ? Avem *colete*, marfă de mii de lei, răspundere mare, domnule ! Nu vedeți că nu putem lipsi nici un minut de la biurou ? termină agentul, care se și sculă gata să plece.

— Ei bine, dar puteți lăsa oamenii ăștia sub cerul liber ? Au copii mici, și noaptea e rece, timpul mereu ploios. Cum o să stea afară pe cheu ?

— Apoi noi, căpitănia portului nu le permitem staționarea nici pe cheu. Nu admit să-mi încurce nîie operațiile din port, zise liniștit, dar hotărît, secretarul căpităniei.

— Bine, dar le-a permis debarcarea domnul comisar al portului.

Secretarul se schimbă deodată la față ; furios, se sculă în picioare de pe scaunul lui din colț. Toți ceilalți funcționari îl imitară. Corbu, fără să știe, pusese degetul pe rană.

— Nu are drept d. comisar ca să dea permisii de astea. He !... ce crede dumnealui că e suveran în port ? Dacă-i pe asta, apoi noi facem poliția aci în raza portului, dumnealui are numai controlul pasagerilor și nimic mai mult. Articolul 103 din *Legea porturilor* nu permite depunerea pe cheu a mărfurilor de orice natură mai mult de 24 de ore. Dacă merge treaba pe ambiție, să vedem care-i mai tare — și d. secretar, roș de ambiție, își azvîrli cît colo țigara stinsă și începu a se plimba turburat. Pe cînd își îndesa pumnii în fundul buzunarelor, fruntea i se încrețea în căutarea mijloacelor tactice pentru un nou plan de luptă.

Agentul Navigației se amestecă din nou în vorbă :

— Legea nu-i dă drept comisarului decît sa puie viza pașapoartelor ; atîta are el în port, alta nu. Credeți că poate el să facă așa favoruri după chef, mai cu seamă că țărani ăștia sunt foarte îndărătnici... Mă rog, de ce au venit pe Dunăre în caicul turcului și n-au luat vapoarașul statului r

Corbu începu a se neliniști.

— Dar bine, domnule, nu-i vezi în ce hal sunt săracii, că n-au nici cu ce să-și cumpere pîine.

— Ele !... dumneata parcă îi cunoști ? Așa se milogesc ei. Da' turcului n-a trebuit să-i plătească ? Așa sunt nărăviți ; ori merg pe gratis, ori plătesc la barcagii greci și turci. Dai un ban, doi, mai mult, dar știi că mergi încaltea cu vapor

românesc... adică de ce să nu cîștige statul Degeaba a făcut statul vapoare ? Dar zi mai bine că așa e românul al dracului, domnule, că banul lui, mult, puțin cît are, îl dă tot străinului, care se îmbogățește în țara românească. Și statul, săracul, se înglodează în datorii în străinătate.

Agentul vamal, care stase mai deoparte bîndu-și cafeaua în liniște, se apropie vorbind politicos, dar rece :

•— Pardon, domnule. Scuzați, dar acești oameni, la care d. comisar, cu de la sine putere, le-a permis să debarce, nu și-au făcut nici formalitățile vamale.

— Cum, ce fel de formalități, cînd vin din Dobrogea ? Acolo nu-i tot țara românească ?

— A !... scuzați, vă rog, domnule, dar avem legea înainte de toate. Așa cere datoria, că dacă vine pe Dunăre, ori cu ce ar fi, marfă sau bagaje, din Dobrogea, trebuie să-și facă *permisul* de debarcare și să plătească taxa ; mă rog, toate formalitățile după cum zice legea. Care va să zică, eu, vama, cum vrei d-ta să știu, cum și ce fel vin oamenii ăștia și ce aduc cu ei ? Și statul pentru asta se cheamă că ne plătește, ca să facem un control cît se poate de sever.

Corbu, care simțea că nu se mai poate stăpîni, îi răspunse răstit :

— Mă rog, cît trebuie să plătească ? D-ta n-ai decît să faci formalitățile, taxe, amende... ce vrei, și spune cît face peste tot ; plătesc eu, acum chiar, numai să lăsați oamenii în pace.

Agentul vamal, supărat, dar încă stăpîn pe sine, smucind creionul albastru de după ureche și un registru din lădița-cafenea a lui Osman, mîndru și sigur, cu sprîncenele puțin încruntate, îl privi drept în față și îi puse întrebarea într-un chip poruncitor :

— Cum vă numiți, și ce profesiune aveți d-voastră ?

— Petre Corbu, profesor.

— A !... sunteți de la liceu ? și într-o clipă sprîncenele agentului vamal se descrețiră, iar fața i se luminează de un zîmbet binevoitor.

Ușor, așeză iar creionul la locul său după ureche, și pe cînd întorcea registrul și pe-o parte și pe alta fără a-i găsi loc, se încercă într-un chip dulce să lege iarăși vorba.

— Vrea să zică d-voastră sunteți d. Corbu de la liceu... îmi pare bine, iacă n-am avut onoare pînă acuma... am și eu un băiat acolo, pe Tică, îi într-a doua gimnazială... Tică Ionescu, unul scurticel, așa negricios... cică la franțuzește merge mai greu, dar e tare silitor altfel... dă, ce să zic?... mă-sa ținea să-l dea la meserii, dar eu zic, oi face ce-oi face, să știu că rup din bucățica de la gură, dar tot îl dau la liceu, că dacă are băiatul talent la carte, de ce să-l las ! Și d. Trandafir Ionescu, surîzător, se aplecă așezînd două scăunașe mai deoparte. Scuzați, vă rog, îmi faceți onoarea să gustați o cafea neagră ; e mare meșter turcul ăsta. Efendi, două filigeane cu caimac... n-aveți idee ce tare e ăsta în cafele turcești.

Corbu, neștiind cum să scape mai eurînd, băgă mîna în buzunar și zise scurt :

— Cît spuneți că trebuie să plătesc pentru formalități ?

— A !... nu-i nevoie, ca ce să mai plătiți dumneavoastră ?..

Unde se poate, facem și noi cîte un mic favor personal...

— Mă rog, eu n-am nevoie să-mi faceți nici un favor.

— Scuzați, vă rog, nu este nevoie să plătiți... ce-are de-a face ?... Dacă dv. veniți și ne declarați în persoană că-i cunoașteți pe oamenii ăștia, cum și de unde vin, asta ne este prea de ajuns.

Și după plecarea lui Petre Corbu la prefectură, încă vreo două ore autoritățile din port au mai rămas acolo ca să discute *cazul* și să ia măsurile cuvenite față de noua *mişelie* făcută de co-misamul portului.

Abia ajunse Corbu în dreptul vămii, cînd îi sosi din urmă bădița Sandu, care venise fugînd într-un suflet.

— Amu, de alt bucluc am dat... cică să nu ne urnim de acolo pînă ce n-a veni la inspecție... ista, doftorul de vaci?

— Cum ? de ce ? nu v-a spus ?

— Poi de unde să spuie, dar îmi dau și cu cu ideea că poate o fi boală în Dobrogea, și de aceea nu lasă să treacă dincoace nici o vită neinspectată.

Și Corbu, care se oprise în loc, după ce se uită la ceas, îi zise hotărîr :

— Lasă-i așa, cu ăștia nu mai sfîrșim. Hai. bădiță și d-ta la prefectură.

Pe drum, tăcut, cu ochii în jos, mergea din ce în ce mai iute, parcă anume să nu dea pas minții nimic să mai gîn-

dească. Avea un fel de teamă de o judecată chinuitoare, căci o simțea cum se încheagă din zbuciumul de gînduri ce i se încrucișau prin minte.

Fără a-și da seamă, marea pașii din ce în ce mai tare, și uneori se întorcea către bătrînul ce nu mergea alături de el și se ținea tot la un pas în urmă.

— Hai mai iute, bădiță, că-i tîrziu.

— Haide, hai, că doar merg eu într-o nădejde.

Cînd au ajuns în poarta prefecturii, bădița Sandu întrebă îngrijat :

— Oare ne-a da ? ha... ce zici ?

— Sigur ca trebuie să vă dea.

— Da' oare de ce n-o vrut ceia din port să ne deie ?

Nădejdea de-amu îi la prefectu, că să cheamă că tot el îi mai mare. Iștia din poliție sunt mai cînoși, că cel care-i boier adevărat îi mai bun la inimă.

Pe sala întunecoasă și goală, un ușier îi ajunse din urmă.

— He !... încotro ai luat-o așa repede, moșule ?

— E cu mine, căutăm pe d. prefect, îi răspunse Corbu, oprindu-se în dreptul unei uși.

— D. prefect nu-i aici, dar puteți vorbi cu d. director al prefecturii. Dați-mi cartea d-voastră, că așa-i ordinul... altfel vine și prostime multă.

Pe cînd Corbu își căuta prin buzunare o carte de vizită, bădița Sandu, care-și pusese căciula jos lîngă ușă, scotocind prin sîn, își scoase o legăturică în care avea învelite în cîrpe cele trei decorații și un vraf de petece de hîrtie îngălbenite.

— Iaca, poate să facă trebuință și aiestea.

— Nu-i nevoie ; așteaptă-mă aici ! și Petre Corbu intră în biroul directorului.

— A !... Salutare onorabile, cu ce ocazie pe la noi ? îi strigă Stelică Hîncu de după o movilă de dosare. în redingota lui ce strălucea de lustruită, omul acesta uscățiv avea o figură ciudată, cu ochi mici și verzi, care-i jucau în cap prin sticlele ochelarilor, cu niște fire de mustăți roșii, țapoase și rare, parcă mîncate de molii, era una din acele ființe a căror vîrstă nu poți s-o ghicești.

— îl căutăm pe d. prefect, am să-i fac o rugămintă.

— E dus la București, dar vine cu trenul de amiază, că avem deseară balul funcționarilor. Apropo, bine că te-am prins. Ne faci onoarea? și directorul îi întinse un bilet de bal.

Corbu voi să se opuipe murmurînd ceva nelegat și fără hotărîre,

— Nu... nu cred, n-o să pot veni...

— Ei, ce-i cu aia, cine te obligă să vii, n-are a face... știi, e chestia de o faptă caritabilă, e pentru mărirea fondului filantropic al Societății. Dar nu mi-ai spus afacerea cu rugămîntea. Ce dracu, doar putem și noi ceva în prefectura asta, și directorul iar începu numărătoarea teancului de bilete roșii.

— Au venit în port niște veterani din Dobrogea și vor să se întoarcă înapoi la locul lor, în Bacău.

Sunt prăpădiți de tot, nu mai au nici bani de drum, nici de hrană. Nu s-ar putea ca prefectura să le dea niște bilete pentru tren?

•— A !... Imposibil, drăguță, că noi n-avem bilete. Dispoziția ministerului e ca să se libereze bilete din țară în Dobrogea, iar contrar nu, imposibil.

— Ei bine, dar ce să facă oamenii ăștia?

— Asta-mi place! Să facă ce-au făcut și pînă acum. De asta te îngrijești dumneata? Ei nu; că-i nostim, pe onoarea mea !... Așa sunt cărturarii ăștia! și directorul, rîzînd zgomotos, îi mai întinse încă cinci bilete.

— Contez încă pe cinci, le desfaci pe la dascălii ceilalți. Nu, zău, că are să fie frumos deseară, suntem siguri de reușită. Numai nițică răbdare, ascultă ici afișul.

Rar, cu glas tare și c-o intonație de discurs oficial, directorul începu a citi:

SOCIETATEA FUNCȚIONARILOR PUBLICI

cu ocazia împlinirii a unui an de la fondare și pentru mărirea fondului ei filantropic, va da un

S P L E N D I D B A L

cu muzica regimentului de infanterie.

Salonul va fi fermecător decorat în stil venețian și lumina: *à giorno*, rezervîndu-se astfel publicului cele mai frumoase și amuzante surprize. Comitetul de organizare făcînd numeroase

sacrificii pentru ca să rămîie un suvenir neșters pentru toți care' vor lua parte, pe lîngă celelalte surprize va aranja în seara balului o „Luptă amuzantă” cu confete și serpentine între

Cavaleri și Domnișoare.

Pentru ca modul de petrecere să întrecă toate așteptările și distracțiile să nu mai contenească, la ora 12 fix din noapte, se va proclama prin vot secret „Regina balului”, căreia i se va decerne de către Societate un frumos coșuleț cu flori ca cadou

Un cavaler 2 lei, o doamnă 3 lei.

Familie compusă din un cavaler și două dame, 5 lei.

Ținuta cuviincioasă e de dorit.

Pentru cavaleri va fi cea de bal (redingot), iar pentru domnișoare, mai cu seamă, e de dorit Costumul Național.

— Eu am ținut să punem costumul național. Știi, e mai frumos decît cu falbarale franțuzești. Nu trebuie să ne fie rușine de portul nostru țărănesc. La orice ocazie trebuie să fim mai patrioți. Nu-i așa, spune sincer dacă n-am dreptate?

Petre Corbu, în starea de spirit în care se găsea, nu putu să răspundă la întrebarea care îl strîmtora, decît prin cîteva cuvinte fără șir:

— Da... sigur... natural... și deodată își reveni în fire. Domnule director, dar ce-i de făcut cu nenorociții aceia? Cred că n-o să-i lăsați așa. N-au nici unde să se adăpostească, nici mîncare. Ceva, în sfîrșit, trebuie să faceți; de ce nu dați o telegramă la Ministerul de Interne să vă trimeată bilete de drum-de-fier?

— Ha !... Ha !... ce copil ești ! Păi ne vine peste trei săptămîni. Se cunoaște că ești om de carte, filozof de cabinet; n-ai fost în administrație, nu ești hîrșit pe aci, ca să știi tot mecanismul. îmi pare rău că te bagi în lucrurile astea, zău, îmi pare rău. De asta porți grija d-ta, că ce or să facă ăia; cînd ai ști ce necaz tragem noi cu dîșșii ! Ascultă-mă pe mine... lasă-i în pace... ce-ți pasă dumitale? ăsta-i cel mai bun lucru. Niciodată nu trebuie să-ți bagi singur capul sănătos sub *Evanghelie*, crede-mă pe mine, ca am îmbătrînit în administrație, în d-alde astea. Dacă ții numaidecît, vorbește-i prefectului sau primarului. Dar nu face pentru d-ta ca să te bagi în lucruri de astea, zău nu face... ascultă-mă pe mine.

Tocmai în capătul scării bădița Sandu încercă să întrebe:

— Oare ne dă, ha !... ce zici ?

— Da, sigur că trebuie să vă dea ; nu-i prefectul aici și directorul n-are bilete la el ; mergem acum la primărie, îi răspunse Petre Corbu, cătînd preocupat în jos.

— Stai, nu mai sui scările degeaba, au șters-o toți de la biourou înainte de 12, zise Iuliu Dudescu, un avocat tînăr, care se întîlnise cu Petre Corbu în ușa primăriei.

— Ai vreo treabă cu „Unchiul” ? și observînd că Petre nu înțelege întrebarea, Dudescu îi explică : Așa-i spunem noi primarului, „unchiul Nae”, și, de cînd cu furnitura pentru pavarea orașului, i s-a mai adăugat și numele de *Bazalt*.

— Aș vrea să-i vorbesc într-o afacere, nu știu unde l-aș găsi, îi spuse Corbu îngrijat.

— A L . dacă ai ceva urgent, trebuie să-l prinzi acum, că dacă o apuca să intre în *conclav*, cum e obiceiul, nu mai apare decît după patruzeci și opt de ore. Hai cu mine, e ora aperitivelor ; îl găsim la băcănia din colț, la Tase, sau, cum îi zice el, la *biblioteca* din centru.

Și plecară amîndoi alături pe Strada Mare. în urma lor, mai departe, venea și bădița Sandu încet, șchiopătînd. Corbu mergea tăcut și chinuit de gînduri. Dudescu era vesel și radios, repurtase o victorie strălucită la judecătorie împotriva unui adversar politic, și nu putea să-și mai potolească pofta de vorbă.

—• Vra să zică nu-l cunoști pe Unchiul ?

— Ba da, îl cunosc, dar puțin.

— Ah !... n-ai idee ce tip nostim și original. Cînd îl vezi așa scurt și gras, cu burta lui de arhimandrit, ai zice că-i tipul burghezului respectabil, părintele comunei. Cînd colo, el e cel mai rafinat boem, mă rog, artist în viață, ce mai vrei. Chefurile și le face cu tabiet și în papuci, acasă, patruzeci și opt de ore stă în *conclav* și vardistul la poartă, ca să nu-l supere nimeni.

Altfel e un om admirabil și de spirit. Are o „bibliotecă” plină de sticle în loc de cărți, și pe etichete scrie numele autorilor de Drept: Murlon, Demangeat... A !... e nostim să-l vezi la el acasă.

Cînd intrau pe ușa băcăniei, se auzi un glas puternic din fundul sălii :

— Iaca și pisălogul de Dudescu.

în fund, în jurul mesei încărcate cu gustări, se aflau la țuică primarul, inginerul comunii și căpitanul de jandarmi rurali.

— E !... crai nou — începu vesel și zgomotos primarul la vederea lui Corbu — au început și dascălii de la liceu să mai consulte biblioteca noastră ; era de dorit, domnilor ! Se poate tocmai intelectualii să trăiască într-o ignoranță complectă ? Ionică, adă cinci volume din autorii cei mai vechi. Domnul Corbu, ca profesor de istorie, trebuie să-și dea părerea asupra autorilor din antichitate ; eu vă declar, de la început, că am o pasiune pentru clasici, îi sorb, nu-i gust.

— Nu, eu nu beau... nu pot... zău, nici nu am vreme, venisem numai să vă fac o rugăminte, încercă să spuie Petre Corbu, îngrozit parcă de încurcătura în care intrase.

— Nu ascult nici o rugăminte înainte de a-ți da părerea asupra acestui autor, și primarul făcea un haz nespus, rîzînd așa de tare că-i tremura pîntecele, iar ochii lui mici abea se mai vedeau licărind, îngropați cu totul în grăsimea obrazilor.

Pîna să aducă Ionică paharele, inginerul se apucă iar să-și explice planul, schișînd cu creionul pe masa de marmură albă. Era vorba de parada de 10 mai, pentru care se lua măsuri din vreme, căci avea să se facă ceva deosebit anul acesta, în ciuda opoziției locale. Anul trecut, la 10 mai, sub fostul regim, se întîmplase în oraș un scandal unic în felul său. Fostul prefect se certase cu generalul comandant al garnizoanei, și acesta, după tedeum, în ultimul moment, a schimbat locul defilării : pe cînd prefectul, autoritățile, damele și tot poporul așteptau pe bulevard unde se construiseră tribunele, generalul, numai cu statul său major, a primit defilarea în celălalt capăt al orașului, spre gară.

S-a vorbit mult asupra acestei nenorocite afaceri, care a învrăjbit lumea civilă și militară. Pîna în ziua de azi, deși pacea s-a încheiat cu mutarea generalului și schimbarea prefectului, totuși părerile sunt deosebite, și orașul se găsește

împărțit în două tabere : unii cari susțin că prefectul e mai mare, și alții că mai mare e generalul, comandantul garnizoanei.

— Bravo, inginerule ! nu degeaba umbii cu figuri în text, zise primarul privind cu admirație la schița tribunelor.

— Ei nu !... când vă spui că anul acesta o facem lată, ca să plesnească amicul ispravnic de anul trecut, care mi-o făcură fiartă. Așa !... la mijloc e estrada autorităților, un spațiu gol pentru general și statul major — sigur că o să fie toți călări — în față muzica, la dreapta tribuna dănelor, în stînga tribuna militară. Mă rog, când vă spun că o facem ca la București ! O să vorbim cu revizorul pentru micii dorobanți.

— Splendid ar fi să aduceți și pe veteranii din județ, adică de ce să nu defileze și ei, dacă e așa ? zise căpitanul de jandarmi, trîntind cu pumnul în mînerul săbiei așa de tare, înci" teaca se izbi cu zgomot de un butoi de măsline.

— O idee genială, pentru care ți se va aduce mulțumiri în public — adaogă primarul, rîzînd cu hohot — mă rog, tot complect ca la București... ca ce provincia să rămîie mai pe jos decît capitala ?

Petre Corbu, care ascultase tăcut, măsurîndu-i pe fiecare în parte, crezu momentul potrivit :

— Tocmai aveam să vă rog pentru niște veterani cari au sosit azi în port. Vor să se întoarcă din Dobrogea la locul lor din Bacău. Au isprăvit banii de drum, n-au nici de mîncare... nu s-ar putea face ceva ? Mi se pare că primăria are și un fond de ajutor pentru cazuri de felul acesta.

— Poi bine, onorabile, dar știi că ești slab în materie de fonduri — începu primarul grav și glumeț totdeodată — eu, părintele acestei comuni, abia pot îndestula pe copiii legitimi, dar să mă mai îngrijesc și de soarta celor orfani sau abandonăți... ba nu, zău, judecă drept !... Ionică, „bibliotecarule". mai dă-ne cinci volume, tot de același autor.

— Eu trebuie să plec, și Corbu puse mîna pe pălărie, dar primarul îl și cuprinse de mijloc.

— Nu te las fără să bem încă un rînd. Asta înseamnă că te-ai supărat pe mine ; eu sunt un om care n-am dușmani. Nu, zău, te rog chiar să mergi la prefect, știi, el e cu daraveri de astea. Ia de ici o bucățică de lacherdă, dacă nu

iai, înseamnă că te-ai supărat pe mine, îmi pare rău, pe onoarea mea. E teribil, domnule, cu umanitarismul ăsta al dascălilor idealişti !... Ionică băiete, ce idee ai tu despre umanitate ?...

— Nu are în băcănie marfă de asta, se grăbi căpitanul să răspundă în locul lui Ionică băiatul, care aștepta cu tava în mîna, neștiind ce răspuns să dea.

Și Petre Corbu, aruncîndu-și ochii din întîmplare spre ușă, tresări deodată : bădița Sandu, care așteptase smerit afară în stradă, neîndrăznind să intre în prăvălia plină de boieri, se încerca aplecîndu-se cu sfială, îndoit de la mijloc, să privească înăuntru. într-o mîna ținea căciula, iar în cealaltă își strîngea legătura de cîrpe, căci se gîndea și el că poate să facă trebuință decorațiile și hîrțiile lui îngălbenite, acolo unde era sigur că se vorbea și despre dînsul.

— Trebuie... mă așteaptă, îngîna Petre Corbu repezindu-se spre ușă, pe cînd toți ceilalți, cu paharele în mîna, cătau nedumeriți pe urma lui. în stradă, ținînd încă pălăria făcută ghem în mîna stîngă, se opri, cu capul gol, în fața bătrînului care aștepta să-i vorbească. După ce-și trecu mîna dreaptă într-o încleștare dureroasă pe frunte și pe ochi, îi zise încet, stăpînindu-se :

— Bădiță, întoarce-te și d-ta în port, așteaptă-mă acolo, că o să vin eu să vă aduc răspunsul... las' că fac eu tot ce trebuie.

— Apoi așa ! așa om face !... om aștepta... dă... nu ni-i lăsa... câ-i greu tare de străbătut pe-aici fără nimeni, între străini... și dac-a fi... te-om pomeni și noi și capiii... că dacă trăia și dascălul, D-zeu să-l ierte, se cheamă că se bucura și A... da' vezi, pesemne așa-i... de, ce să zic și eu... și bădița Sandu își înecă vorba într-un oftat adînc, în loc de a-și limpezi gîndul pe care-l avea în minte.

Clătînd din cap, își grămădi cu degetele lui noduroase legătura de cîrpe, hîrtii și decorații iarăși în sîn, la locul lor. Și după ce își îndreptă la gît cămașa și sumanul, o porni la vale spre port, trăgînd încet, cu greutate, piciorul stîng, rămas beteag din timpul războiului.

Iar Petre Corbu o luă și el la deal spre casă. Călcînd șovăitor, cu genunchii îndoiiți, cu brațele moi, căzute-n lun-

gul trupului curbat, părea că urcă sub povara unei greutate cu mult mai mare decât îl ajutau puterile să ducă.

Un grup de băieți zgomotoși veneau dinspre liceu. Sigur că era să-l salute... și ca să nu răspundă, se abătu din drum cotind pe altă stradă. Un fel de teamă fără de înțeles îl chinuia amar, pe când mergea abătut, cu ochii în pământ, singur, să nu vadă pe nimeni și nimeni să nu-l vadă, nimeni să nu-l simtă... ar fi voit să treacă așa cum se strecoară o umbră.

Din câte socoteli și planuri își făcuse în minte Petre Corbu, nu izbuti să îndeplinească nimic pînă la amiază. Dar era hotărît s-o ducă pînă la capăt. Avea să meargă pînă la prefect, la polițai, să facă o listă de subscripție, și, dacă n-o putea să-și ia leafa de la școală, are să se împrumute... în sfîrșit, trebuie să găsească un mijloc de ajutor, și cît se poate de repede, pentru nenorociții care-l așteptau în port, căci numai într-însul își pusese ei toată nădejdea.

Era ora trei cînd Corbu suia scările prefecturii. Începuse a se plictisi măsurînd sala de așteptare, și totuși ce politeță și bunăvoință din partea prefectului, cînd l-a primit.

— A !... ce surpriză... poftim *colega*. Trebuie să știi că nu-mi uit niciodată breasla din care am ieșit, întotdeauna îmi face deosebită plăcere... la loc, te rog... ai să mă scuzi numai cîteva minute să termin afacerea asta și sunt cu totul al d-tale.

Prefectul se așeză la birou. în picioare, în fața lui, aștepta un inspector comunal cu teancul de hîrtii la subțioară.

Petre Corbu căută a se îndepărta cît mai mult de birou, căci se temea să nu-i stingherească de la lucru.

Din fund, de pe scaunul lui, cerceta tot cuprinsul acestei săli reci și impunătoare. O mobilă de birou greoaie, masivă ; jilțurile, îmbrăcate în marochin roșu, erau așa de mari, că te afundai cu totul în ele ; în rame late, aurite, portretele suveranilor și două tablouri mari : copii după Grigorescu. Jumătate din păriletele din față era acoperit de o bibliotecă mare, cu o înfățișare de catedrală, lucrare de artă — stejar sculptat — imitînd un fel de stil românesc. Sub sticlele ușilor erau întinse niște pînze verzi, așa că nu se puteau

vedea cărțile din rafturi. La un colț, pînza era desprinsă și se putea zări un teanc de *Monitoare oficiale*.

Privirea i se opri la biroul unde lucra prefectul. Îngropat în jilțul lui monumental, mîndru și grav, prefectul impunea oarecum prin felul de a se prezenta. O figură mare, pătrată, un păr aspru roșietic, tăiat scurt ca peria, mustățile scurte și răsucite, scoase de curînd din bandaj, ciocul ascuțit îi acoperea bărbia rotundă ; în ochii lui albaștri se cetea tărie, voință, încăpăținare. Un trup bine legat, chinuit parcă în redingota-i strimțată, colțurile gulerului alb, prea înalt, se îngropau în gușa care începuse a se forma.

Petre Corbu, neavînd ce face, căuta să-și dea seamă de sfiala fără de rost pe care o simțea așteptînd în biroul acesta, în fața unui om care nu-i era străin.

Pe Jean Stroescu îl cunoștea foarte de multă vreme, din Universitate, pe cînd toți îl cunoșteau sub numele de Ioan al Stroii, de loc din comuna Netoșii-de-Jos, din județul Teleorman. Făcuse seminarul și, în loc să-și urmeze meseria începută, se înscrieseră la Litere. Dar pentru că i se păruse și aici un cîmp prea mic de acțiune, făcuse Dreptul. Sănătos, muncitor și calculat, izbutise a băga în buzunar deodată două diplome de licență. Întotdeauna trecuse victorios prin toate cotiturile și piedicile puse în calea vieții studentești.

Puțini erau acei care-l cunoșteau bine, dar tot se găseau unii care, pe șoptite, îi ziceau *Echilibristul*.

Ca profesor, în provincie n-a stat decît trei ani ; după ce trecuse cu nerăbdare prin toate culorile, își găsise în urmă o aripă protectoare.

În schimbul serviciilor aduse partidului, îl băgase și pe el în Cameră, odată cu o întreagă pleiadă de talente tinere, ridicate din popor.

După doi ani, nu se știe prin ce împrejurări, făcuse o partidă strălucită — o văduvă bogată a unui senator mort de apoplexie.

Să lăsase de dascălie ; făcea numai advocatura și politică. La venirea partidului său din nou la putere, i se dase pe mîna întreaga situație a județului.

Și Petre Corbu, cum sta deoparte, urmărind din colțul lui mișcărilor prefectului, se încercă să surprindă în trăsăturile feței urmele vechi, regăsind în nuanțe chipul acela așa cum îl văzuse pentru întîia dată. Își amintea bine de el ;

era cu vreo doi ani mai vechi în facultate... parcă îl vedea : deșirat, cam îndoit, cu părul dat în sus, cu figura mare și numai câteva fire de mustăți, iar un puf neras îi umbrea fălcile late.

L-a întâlnit întâia dată într-o căsuță tupilată... din înfundătura noroioasă în dosul Halei „Traian”. Venise la un prieten să ceară un caiet de note... Acolo, într-o singură cameră, cu treizeci de lei pe lună, ședeau trei studenți la un loc... Cîtva timp mîncase la același birt — „La Pîrjoala Ideală” — în Șelari... Era un grup mare de studenți săraci care mîncau acolo... D. Nae Capama, patronul, scurt și gras, cu favoriți albi ca Franț Iosef... Ce tip original era acest birtaș-bucătar !...

Și Corbu, c-un fel de mulțumire își opri gîndurile asupra lui. Nu-l văzuse de multă vreme, pînă anul trecut, cînd l-a întâlnit în tren mergînd la Ploiești să mai facă ceva încasări, după cum spunea el. Se lăsase de birt și, cu multă răbdare, urmărea datoriile vechi ale foștilor studenți.

Avea un carnet gros — *Catalogul Universității*, cum îi zicea el — țintit la curent după *Monitorul oficial*.

Acolo erau trecuți datornicii cu numărul meselor, anul, luna și ziua de cînd și pînă cînd aveau de plătit, și, în dreptul fiecăruia, d. Nae scria pe rînd numirile care se făceau cu data, funcția și locul unde se afla fiecare. Erau acolo înscrise câteva generații de profesori, magistrați, avocați, doctori, funcționari, mici și mari — toată scara ierarhiei sociale într-o statistică desăvîrșită.

Carnetul lui domnu Nae Capama ar fi, desigur, un prețios document de cercetare pentru istoricii care ar căuta să pătrundă spiritul și prefacerea societății românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea... Și Petre Corbu începu să zîmbească la ideea ciudată care-i veni în minte : „Ce mutră ar face prefectul, dacă i-ar aminti că i-a văzut trecut, în carnetul nenorocit, numele și suma ce avea de achitat pentru mesele de la «Pîrjoala Ideală», de pe vremea cînd era student !”

Zbîrniitul tremurat al unei sonerii îl făcu să tresară. D. prefect, supărat, chemase pe registrator...

După o bătaie sfioasă în ușă, registratorul intră îndoinclu-se de șale. O figură veștedă, îmbătrînită înainte de vreme ; un surîs acru îi încrețea buzele subțiri pe cînd își încheia nasturii jachetei.

Făcuse desigur vreo greșeală, ceva, la înregistrare, căci prefectul se încruntase privind hîrtia ce o ținea în mînă.

— Ți-am spus, domnule, să-ți bagi mințile în cap... uită-te la număr... asta e pentru a treizecea oară...

— Nu sunt eu vinovat, am spus lui d-nu șef ca... dar prefectul îi taie scurt vorba :

— Am terminat !... și după ce îi aruncă hîrtia jos, făcu spre ușă cu mîna un semn hotărîtor și stăpînit.

— Știam că-i o secătură, nu-i spuneam eu lui Vasilescu, cînd mă plictisea la alegeri cu protejații lui ? și prefectul, parcă simțind nevoia de a se explica, se întoarse către Corbu :

— E groaznic, *monșer!*... sunt sătul pînă în gît de politică... De cînd crezi că lupt să scot politica din administrație în județul meu... uite, citește ici ! și el arătă mîndru spre ușă.

Numai atunci Corbu văzu, lipit pe sticlă, un aviz pe care nu-l observase la intrare. Prefectul ceti rar și apăsă :

A V I Z

Funcționarilor din acest serviciu le este absolut interzis de a recurge la intervenții exterioare, meritele lor proprii și interesele serviciului fiind, singure, bazele aprecierii șefilor lor. Orice fel de intervenții în acest fel constituiesc o notă rea pentru funcționarul respectiv.

— E ! Nu-i clar ?... spune ?... ei bine, te desperează uneori, pe onoarea mea ! și prefectul se ridică din fotoliul în care șezuse înfundat. După ce-și agăță degetele în răscoiala jiletcei, subțioară, scoțînd pieptul înainte, bombat, făcu vreo câțiva pași largi în lungul camerei. Lîngă fereastră, în dreptul iui Corbu, se opri :

— Ke !... nu-ți închipui, *monșer* — începu prefectul dîndu-și capul pe spate și privind pe geam afară — nu știi cît am avut de luptat aci ! Aveam adversari tari, politiciani vechi... acum pot zice să sunt aproape stăpîn pe situație... Dar, nu ai spus încă afacerea pentru care ai venit.

— Sunt niște veterani cari vin din Dobrogea... și Corbu îi lămuri cazul, înșirînd toată istoria pe care o mai repetase încă de cîteva ori în ziua aceea.

— Chestiunea e mult mai dificilă decît ți-ai închipui. Nu pricep de ce nu rămîn oamenii aștia în Dobrogea. Guvernul face sacrificii colosale pentru dînșii, și ei nu vor să stea acolo. E de speriat, frate, cît e de ignorant și de îndărătnic țaranul nostru ; nu, nu trebuie să ascundem defectele.

— Bine, dar nenorociții aștia nu vezi că sunt victimele administrației ? se încercă să spuie Petre Corbu. Prefectul însă îi tăie vorba.

— Exagerații, *monșer*, dacă te-ai potrivi la toate pretențiile, apoi nu știi, zău, unde am ajunge. Nu, nu, cu sentimentalism nu se poate face administrație. Voi, care nu faceți politică, aveți o mentalitate curioasă. Ministerul dă ordine severe pentru a înlesni mutarea și stabilirea veteranilor în Dobrogea, și eu să fac contrariul, să mă apuc să-i transport din Dobrogea înapoi, la locul lor !... Nu vezi că-i absolut imposibil ? E absurd, *monșer!*... Ce-ar zice prefectul de Constanța, care îmi dă telegramă să-i trimet înapoi ?... și n-ai idee ce tip susceptibil... și-i foarte tare la Centru.

— Ei bine, dar ce-i de făcut ? O să-i lăsați așa să moară de foame ? și Petre Corbu se sculă enervat de pe scaun.

— Dar pînă acum de ce n-au murit ? Lasă-i, cum au mers pînă aici, merg și de acum încolo. Nu le purta grija. Mai întîi că nici nu sunt oameni din județul meu, ce o să mă amestec eu în atribuțiile altora ? Mă rog, dacă ții numaidecît, o să dau ordin polițaiului ca să-ți dea concurs pentru o listă de subscripție. Dar cred că cel mai bun lucru ar fi să-i îndemni să se întoarcă înapoi. Dacă nu vor, atîta pagubă. Las'că nici nu avem bilete de drum, dar dacă aș avea, îți spun sincer că nu le-aș da, pentru că aș lucra contra convingerilor mele.

Și prefectul începu a-și desfășura o întregă teorie asupra colonizării Dobrogei după sistemul din antichitate al romanilor ; asupra drepturilor și naționalităților din această provincie, adevărat mozaic de rase ; trecînd apoi la mica și la marea proprietate, cultura intensivă și extensivă, pentru a sfîrși tot cu chestia raselor — partea sa favorită, ca fost profesor de geografie, pe care o predase după noile metode.

Inspectorul comunal, care regula dosarele la birou, își ridicase capul, privindu-și cu admirație șeful. Iar Corbu, care la început ascultase și el, la urmă își pierdu răbdarea ; sta privind nedumerit la bustul lui Costache Rosetti, care părea că și-a întors capul ca să vadă mai bine și el pe prefect.

Statuia aceasta de teracotă îți făcea, la prima vedere, o impresie stranie ; cercetată mai de aproape, găseai pricina : fusese stricată și i se lipise gîtul strîmb.

După ce să lămuri și asupra privirii lui Costache Rosetti, Corbu se găti să plece, iar prefectul, înfierbîntat, izbi cu pumnul în soneria de pe birou :

— Alecule, dă-mi pardesiul !

Cînd a ajuns Corbu la liceu, nu mai era decît directorul și încă doi profesori.

— Salutare, Corbule, dar parcă n-ai curs azi, ce cauți pe aici ?

— Venisem pentru leafă. Am mare nevoie de parale.

— He !... tocmai peste șase zile încasez mandatul.

Și după cîteva momente de șovăire, Corbu se hotărî să încerce :

— Mi-ai face un mare serviciu, dacă ai voi să-mi girezi o poliță.

— A ! îmi pare rău, dragă, că nu mă cunoști ; apoi nu știi că eu, din principiu, nu dau giruri ? în viața mea n-am iscălit o poliță. îmi pare rău, dar mi-i imposibil ; nici lui frate-meu nu-i girez, pe onoarea mea. Dar uite Tuduriu se ocupă cu daraveri de astea.

Sache Tuduriu, profesorul de matematici, era un om scurt, gras și roșu, care gîffia într-una de osteneală, căci era în adevăr foarte activ. Avea atîtea ocupații, încît umbla toată ziua cu una din trăsurile primăriei, care-l aștepta la poartă pînă își făcea ora de clasă. Pe lîngă slujba școalei, mai era și consilier comunal, director la o casă de economie și ajutor, membru în consiliul de administrație al băcăniei cooperative, și cultiva sistematic o vie din apropiere, pentru care primise medalia de aur la Expoziția jubiliară, căci prezentase cea mai frumoasă varietate de struguri din județ.

Tuduriu îl trase pe Corbu deoparte lîngă fereastră. Și pe cînd îi vorbea încet, asigurîndu-l că va cerceta el... să-i

1
|
ș
*;
facă un bine... știe el undeva într-un loc sigur... se pipăia prin buzunare necăjit că nu găsește ceea ce caută. De obicei avea asupra lui câte o poliță în alb pentru orice întâmplare. Numai funcționarilor și ofițerilor le găsea el bani, pentru alți străini niciodată nu putuse să facă rost de împrumuturi.

— Uite !... trece și d. prefect *Arivescu*, zise rîzînd Aurel Stamatîn, profesorul de franceză, care se oglindea în geamul celeilalte ferestre, răsucindu-și firele unei bărbuțe blonde frizate.

— Păcat că nu l-ați văzut ce poză avea în trăsură, e tipul clasic de arivist, *parole d'honneur!*

Stamatîn, care avea conducerea ziarului opoziției din localitate, își făcea o plăcere necăjind pe director pe tema aceasta.

— Stroescu ! izbucni directorul, Stroescu ! orice mi-ați spune d-voastră, e un om de resort ; și-a pus în joc toate mijloacele ca să ajungă acolo unde rîvnește oricare. El a triumfat în viață, a învins, a dovedit că e mai tare decît noi toți în lupta pentru trai... Ce-mi vorbiți mie de scrupule, cinste, morală... mofturi de idealști impotenți !... Pînă cînd, mă rog, cutare loc în conducerea statului să-l ocupe vreun ciocoi bogat sau un imbecil cu pretenții, și nu un om de valoare, cu talent și calități reale. Tocmai pentru că Stroescu s-a ridicat de jos, cu drept cuvînt i se poate spune că e fiul meritelor sale. Ce !... țara n-are nevoie de talente tinere și viguroase ? De unde vrei să le ia, dacă nu de jos din popor ?...

Și pe tema aceasta urmau discuții înfierbîntate, nesfîrșite, în cancelaria liceului, între profesori, care de multe ori aduceau ca martori umbrele lui Darwin, Nietzsche și ale altor răposați cugetători, pentru a sprijini, cu teoriile lor, unele păreri care se desfășurau ceasuri întregi, chiar după sunarea clopotului de intrare în clasă.

De două ceasuri Petre Corbu se frămîntă pe scaun fără a putea prinde un moment de hotărîre. A băut două cafele și a fumat vreo șase țigări. Venise la cafeneaua din centru — la clubul lui Tiliucă, cum îi spuneau orașenii — pentru a vorbi polițaiului. El ar putea găsi vreun adăpost și hrană veteranilor din port ; sau, în tot cazul, ar aduna cîtiva lei printr-o listă de subscripție.

Sala geme de lume, de fum și de zgomot. Strigăte în gura mare, ciocnituri de bile și tacuri de biliarde, izbirea pietrelor de domino pe marmora meselor, rostogolirea zarurilor la jocul de table — un amestec de atîtea zgomote deosebite, înecate în forfotul nesfîrșit și monoton al celor două lămpi mari — *sistem modern* — care sfîrșie întocmai ca două oale de fasole grasă, puse la fiert.

Singur, de la masa lui din colț, Petre Corbu urmărește toate mișcările polițaiului, care joacă pocher cu doi necunoscuți la masa din față.

Din cînd în cînd, capul acela chel, rotund și lustruit, dispare învăluit în norii de fum de tutun. Și cînd fumul subțiat se risipește, îi apare iarăși deslușit figura șefului poliției locale : obrazii plini și fălcile mari, ochii mici, șireți și, sub nasul scurt cu nările lărgite, o păreche strașnică de mușteți sure și afumate. Șeful pare a fi un jucător foarte calculat ; cugetă adînc în fața problemelor jocului, strînge crunt din sprîncene la fiecare carte aruncată pe masă. Pentru a recăpăta puteri nouă, soarbe setos dintr-o veche țigaretă cu un capăt de chihlibar cît nuca de mare, „0 giuvaeră foarte antică, suvenir de cînd cu anchetarea crimei grecilor din port”, le spunea el celor care-i admirau această piesă vrednică de muzeul de antichități.

Petre Corbu nu îndrăznește să întrerupă jocul, are să aștepte, își zicea el în gînd, momentul potrivit, cînd s-o termina partida și s-o face cărțile din nou... are să-i explice cazul, așa ca să-l miște, să-l facă să se intereseze... și mai la urmă e chiar dator, în slujba lui, să se îngrijească de soarta acestor nenorociți... e cel mai în măsură să meargă cu lista, cunoaște pe toți din sală... ce Dumnezeu ! tot trebuie să se strîngă ceva dintr-atîta lume... un pic de inimă numai și... oricum nu poți lăsa nici un cîine să piară de foame afară în ploaie.

Hotărît, cere o foaie de hîrtie și scrie cu litere mari : „Listă de subscripție pentru ajutorul celor trei familii de veterani care mor de foame în portul nostru” : numărul curent ; mimele și pronumele ; suma scrisă.

Afară toarnă cu găleata. De cîte ori se deschide ușa, apare cîte-o umbrelă learcă de ploaie ; din întunericul de afară, o suflare rece de vînt străbate făcînd să tremure flacăra lămpilor, de pare că se clatină întregul cuprins al cafenelei.

Petre Corbu începu să se neliniștească ; și-a pierdut răbdarea așteptând.

Atîta vreme de cînd amînă și nu e în stare să găsească un moment hotărîtor de voință. De necaz începe a se judeca muștrîndu-se de slăbiciunea asta revoltătoare.

De ce atîta sfială ?... Ce are de riscat ?... Parcă cere pomană pentru el ? E chiar o faptă frumoasă a contribui la o facere de bine. Oricum ar fi mulțimea asta, dar în simțirea fiecărui om există o coardă care vibrează de mulțumire, cînd știi că ai făcut o faptă bună. Și Petre Corbu își freacă tîmplele necăjit; îl doare capul, a fumat, se vede, prea mult. E așa de acru și necăcios aerul acesta cald din cafenea... Prin nourășii de fum albăstrui, care plutesc într-o încolăcire moale și leneșă, abia se zărește ceasornicul din părete purtîndu-și în cadență limba lui neobosită.

O sforțare eroică ; se sculă hotărît în picioare ; dar tocmai în același moment îi trece pe dinainte un tînăr elegant, care se oprește drept la masa polițaiului.

E Trăienică, grefierul tribunalului, sau *arbitrul eleganței*, cum îi spun prietenii !

„Fir-ar al dracului de secătură pomădată, acum și-a găsit și el să vie ?” borborosi cu necaz Petre Corbu, trîntindu-se din nou pe scaun. Grefierul însă avea gînd de stat ; de obicei el nu juca, dar îi plăcea grozav să privească. După ce-și atîrnă în cuier cu multă grijă pardesiul cenușiu vîrgat, mlădiindu-și talia, se așeză pe scaun, își scoase mînușile *gris-perle*, instalîndu-se de-a binelea la masă.

Petre Corbu, amărît, ca să-și mai liniștească necazul, ia o revistă de pe masa vecină. Un număr vechi din *Illustration*. Gravuri cU scene din revoluția rusească : „Foametea în Rusia de Sud”, „Vînzarea copiilor”. Se văd țărani zdrențuiți, figuri sălbaticе cu părul vîlvoi, cu bărbile mari încîlcite... femei slabe cu priviri rătăcite, cu plete în vînt, își tîrîie copiii goi și diformi, ducîndu-i la vînzare, pentru o bucată de pîine.

Îi fac rău atîtea grozăvii. Întoarce foaia : „Popa-Gapon și turburările din Petersburg”.

O mare de capete în clocotul nebuniei răzvrătirii. Mii de brațe ridicate amenințător, strîngînd cu degetele încleștate pietrele scoase din pavajul străzii... în fund un escadron de cazaci crunți, aplecați pe cai, șerpuiind cnuturile în aer, se reped la șarjă în zidul omenesc al mulțimii turbate.

Înfiorat, Petre Corbu închise revista și o aruncă pe scaunul de alături.

Ridicîndu-și capul, dă cu ochii de afișul care se legăna atîrnat la globul lămpii. Cu litere mari, pe hîrtie roșie, se anunța splendidul Bal al Societății Funcționarilor Români. În colțuri, scris oblic cu litere de o șchioapă : *Regina Balului, Regina Balului; Un cavaler 2 lei; O damă 3 lei...*

Și secătura aceea care nu mai pleacă de la masa polițaiului !... Visător, pe altă lume dus, *arbitrul eleganței*, cu privirea pierdută în vag, își freacă între două degete cîrligele mustăcioarelor și vița de păr lins ce-i cade pe frunte drept la mijloc.

„Ce lume fericit de stupidă !” își zice Petre Corbu, și, pe cînd își scotea ceasornicul din buzunar, i se pare că trebuie să se corije : „Ce lume stupid de fericită !” Se uită și la pendula din perete : 9 ore fără cinci minute. Și el care încă n-a reușit să facă nimica... E teribil să nu fii capabil nici de atîta acțiune. Înseamnă că nu are nici un pic de voință... Cînd va bate ora 9, punct, se va scula de la masă și va da lista polițaiului.

Cu ochii țintă înainte, pe cînd numără bătăile ceasului, își stăpînește bătăile inimii ce i se par de două ori mai dese. La ultima lovitură se scoală hotărît, și, pe cînd își pregătește lista, zărește în fund, spre ușă, pe comisarul cel tînăr din port. care își scutură pelerina de ploaie. Fără a-l slăbi din ochi, îi aține calea zîmbindu-i bucuros. Simte bine că e un sprijin tare de care trebuie să s-apuce.

— A !... salut d-le Corbu !... Ce făcuși cu protejații d-tale din port ? Ai fost la prefect ?

— Da, însă n-a vrut să le dea bilete de drum.

— Dar primarul ? Dar cu lista de subscripție ?

— Nici el n-a voit să le dea nici un ajutor. Lista tocmai acum voiam să o dau d-lui polițai.

— Ha ! eram sigur, m-așteptam eu la asta din partea dumnealor. Dați lista încoa, trebuie să scoatem ceva de la atîta lume.

Și comisarul se duse întins la masa polițaiului. Fără a-și ridica ochii de pe cărțile de joc, ascultă toată povestirea cazului pînă ce deodată d. polițai explodă, adresîndu-se celor doi jucători :

•— E teribil, domnule, pe onoarea mea, cu filfizonii ăștia, care au intrat în poliție !... ce-mi umblă mereu dumnealor cu *traviate* de astea ! *traviată* numea d. polițai orice fapt pe care-l considera prea modern.

Petre Corbu urma rnașinalicește pe comisar, care întindea lista la mese, spunând în gura mare :

— Pentru niște veterani, care mor de foame în port, domnilor !

— Ei, asta-mi place, iar cu liste ciupitoare !... nu se mai sfîrșesc pomenile astea, domnule ? zise indignat șeful poștei.

— E rușine, *monșer*, să umblați cu cerșitul, adăugă furios un altul.

— Cu veteranii ăștia a ajuns o adevărată halima. Nu te mai poți întoarce de răul lor ; pe toate drumurile îi întâlnești ! Atîtea pretenții e scandalos, pe onoarea mea !...

— Nu sunt ei de vină : statul care i-a învățat cu nărav. Cînd spuneam eu să nu le împartă porumb astă iarnă, că-i învață rău, nu voia nimeni să m-asculte, zise un bătrîn respectabil, fost membru în consiliul județean.

Unii se făceau că nu aud, își găseau de lucru și se arătau din ce în ce mai adînciți în socotelile jocului. Alții se iscăleau cu îngrijire pe listă, și, în schimbul gologanilor pe care îi numărau, se simțeau în drept a face cîte o morală bine simțită.

— Foarte rău că nu stau în Dobrogea... Statul face sacrificii, țara noastră are nevoie de o populație românească viguroasă acolo, în mijlocul străinismului.

— Sunt nărăviți, domnule ! Nu trebuie încurajați... de atîtea ori am zis și zic că cea mai mare crimă este de a încuraja în asemenea ocaziuni lucruri de astea. În loc să muncească într-un mod sărac și curat, dumnealor îmi umblă după căpătat ca și calicii.

— Dar i-ați văzut ? Mor de foame în ploaie, domnule, cu femei și copii, se încearcă să spuie comisarul.

Vreo cîteva voci deodată s-amestecară strigînd :

— Nu moare nimeni de foame în Țara Românească... muncă, domnilor ! muncă ! în străinătate cum trăiesc oameanii ? sfîrși convingător rentierul Dănilă Zalogueanu, veneratul președinte onorific al Societății pentru protecția animalelor din localitate.

Arbitrul eleganței, care se sculase îndată ce văzu pe comisar venind cu lista la masa polițaiului, izbuti să se strecoare printr-o manevră iscusită, așa ca nu se mai întâlnească cu lista fatală.

Căpitanul Lulea, un bătrîn pensionar, își făcea, ca de obicei, somnul de după masă la cafenea ținînd sub cot jurnalul *Timpul*, spre necazul celor cari voiau să-l cetească.

— De ce n-o fi dormind omul ăsta acasă ? întreba adesea cîte unul.

— Ca să țină pe loc sub mîna lui *Timpul* cît mai are de trăit, răspundea altul, încîntat de înțepătura spiritului, ce trebuia să usture pe bătrînul căpitan, care totuși sforăia înainte liniștit și senin.

Ușurel, ca să nu-l sperie, comisarul îl trezi din somn.

— Domnule căpitan, vă rog pentru niște veterani... știu că d-voastră sunteți un om... care...

Și căpitanul, după ce-și potrivi ochelarii pentru a ceta lista de la depărtare de un metru, își scoase din punga lui de mărgele o patacă de doi lei și zise tare, cu glas răgușit și aspru :

— Hai, remonților, puneți ici cîte un franc ; rușine pentru oștirea de azi să-i lăsați pe drumuri pe cei bătrîni, care au făcut războiul și au ridicat țara asta.

Ofițerilor tineri, strînși în jurul biliardului, li era rușine să nu se înșire și ei pe listă, dar mai toți se jurau că nu mai au parole.

— Dacă vine acum înainte de soldă ! Punem nu cîte un leu, dar și cîte zece *tigri*, cînd vom lua solda.

S-a hotărît ca să puie pentru toți remonții căpitanul și să-i încaseze pe urmă la 20 ale luni.

Doi greci și un evreu de lîngă masa căpitanului au pus cîte jumătate franc, iar Tauc, turcul cu chiristigia din port, scoțînd din brîu o pungă de ibrișim roșu, numără tacticos un leu și treizeci în gologani de cîte zece bani. Apoi, înșirînd pe două linii niște cîrlige strîmbe, își puse pe listă cu sfințenie iscălitura lui *a la turca*.

— Este greu tare asta nume, bre, scris <? *Iu franca*, sfîrși cl oarecum rușinat.

După ce se depărta comisarul cu lista, Tauc zise în gura mare ca sa audă și ofițerii de la biliard :

— Asta mare rușine vine la obraz, bre... om sărac este asta veteran... el a fost așchir ama bre !...

Cînd a ajuns cu lista la masa cea mare din fund, jucătorii erau înfierbîntați la culme. Da un banc monstru domnu Tase Ostroveanu, un arendaș din județ, om bogat și sărbătorit de toată lumea cafenelei, căci el însuflătea jocul de cîte ori se repezea de la moșie cu afaceri prin oraș.

— Domnilor, niște veterani care mor... Dar înainte de a termina vorba, ^treizeci de glasuri izbucniră deodată în furie aprinsă — cîștigase bancul și pierduse ponții.

— Ce te vîri, domnule, aci, să ne strici jocul !

— De pomeni ne arde acuma ?

— De unde dracu ați mai ieșit cu sfînțuiala asta ?

— N-aveți nici rușine, domnule, să umblați ca orbeții !...

— E teribil — pe onoarea mea — cu obiceiul ăsta oriental... e o mizerie care numai la noi o poți vedea.

— Zi-i Țara Românească și pace !

— În altă parte se cere la ușa bisericii, la pod, dar nicăieri nu se permite așa ceva într-un club civilizat.

După ce s-a mai potolit zgomotul infernal pe care-l ridica indignarea și revolta generală, Lică Tiberian, care făcea pe crupierul, aruncînd și culegînd banii c-o ușurință uimitoare, zise cu un ton dramatic și plin de duioșie :

— Nu-i așa, coane Tase, că-n Țara Românească nu moare nimeni de foame ? Dar vai ! cîți n-or fi murind de sete !... Max !... două halbe aci la conu Tase.

Și jocul urmă în hazul tuturor.

Corbu rămase cîteva minute lîngă ușa, căutînd în jurul lui la toată lumea aceea care foia în cuprinsul cafenelei. Dar simți că nu se mai poate stăpîni ; sîngele i se suise în obraji, îi vîjîiau urechile ; și, fără a-și da samă, strîngea cu degetele înclăștate speteaza unui scaun. Scuipă în jos, răstit, și ieși trîntind ușa după dînsul.

Afară începu să soarbă cu lăcomie aerul rece care-i umfla pieptul ; aer, avea nevoie de mult aer, ca să nu se înăbușe. Simțea o trebuință de a se judeca, de a se lămuri, vorbind cu sine însuși fără milă, fără slăbiciune.

...Ce ridicul ! ce naiv !... să nu cunoști lumea în care te învîrtești... asta-i lumea din care faci tu parte... mai este

o lume, dar aceea e departe, afară, necunoscută... Desigur sunt două lumi aparte.

Nu-i venea să se întoarcă acasă. O trebuință de a rătăci îl împingea înainte. După ce ocoli cîteva străzi fără de țintă, mergînd grăbit, alunecînd la fiecare pas prin noroiul cleios, se pomeni, fără să știe, iarăși pe drumul dinspre port. Ploaia încetase. O ceață deasă ca fumul se lăsa în jos greoaie, apăsătoare, pe stradele pustii, întunecate. Portul era gol. Lucrul încetase de mult, și în noaptea asta neagră și ploioasă nu se vedea țipenie de om. Era o umezeală rece, care pătrundea pînă la oase și un aer încărcat, înăbușit de mirosul greu și acru de canale, de la butoaiile cu pește sărat și de la niște porumb stricat, aprins într-un șlep din port.

După ce trecu peste cîteva rînduri de șine, strecurîndu-se printre vagoanele cu cereale, se opri pe cheiul vechi de piatră. O umbră mare îi închidea drumul ; se apropie cu grijă, recunoscînd o movilă de saci cu grîu pregătiți pentru încărcarea de a doua zi.

Un surîs amar îi încreți buzele și nu putu să-și stăpînească un gînd care îi venise în minte fără să știe cum ; grîu... pîinea noastră cea de toate zilele... să mori de foame lîngă sacii cu grîu... ce crudă ironie... Dar unde s-o fi băgat ei ? se întreba Petre Corbu, căutînd în jurul lui prin întuneric, pentru a-și da seamă de locul în care se găsea. Nicăieri nu se simțea nici o mișcare. Felinarele, abia licărind, ca niște pete roșii se înșirau în lungul digului, departe. Tîrziu recunoscînd un rînd de magazii... pe aci desigur trebuie să fie îngrămădiți... s-or fi adăpostit de ploaie.

Și dacă i-ar vedea, ce-ar putea să le spuie?...

Desigur că ei l-au așteptat toată ziua... Ce rușine ar simți, dacă ar da ochii cu dînșii... Nu, nici nu trebuie să-l vadă pînă mine, cînd o putea să-i ajute într-un fel. ^

Și deodată, un fluier ascuțit, prelung ca un strigăt plîngător, venind dinspre apă, îl făcu să tresară o clipă. Era desigur vreun vapor care plutea prin ceață. Surprins, se întoarse și se opri pe marginea cheiului.

Pe Dunăre nu se putea zări nimic din haosul întunecat pe toată întinderea fără de capăt. Numai jos, la picioarele lui, apa neagră, lucioasă, se vedea fierbînd, răscolită în valuri. Pe cînd se chinuia cu ochii ațintiți ca să străbată noap-

tea, îi sfîșie iarăși auzul un fluier lung și repetat, care vibra ca o chemare de ajutor parcă, din ce în ce mai tare. Cu încetul, se desluși o umbră neagră, care creștea prin ceață, și coada-i uriașă părea că se tîrăște în urma ei pe apă. Și deodată îi apără un ochi viu de lumină roșind prin întuneric.

Era un remorcher cu patru șleperi care forfotea pe dibuite, tăindu-și cu frică drumul prin ceața și noaptea întunecoasă.

Corbu se întoarse iar printre magazii, ar fi voit să-i vadă numai, dacă mai sunt acolo.

La spatele unei clădiri se desprindeau în forme ciudate umbrele carelor cu toată încărcătura lor. Cîteva pete se zăreau albind printre carele înșirate la rînd — erau boii dejuogați care rumegau ghemuiți de frig și umezeală.

Ca să nu fie simțit, el pășea încet, în vârful picioarelor, țînîndu-și răsuflarea. Acolo jos, pe pămîntul ud, în noroi, dormeau oameni și vite grămadă la un loc. Se auzeau sfărâituri adînci, răgușite; un oftat prelung; din grămada de jos venea un scîncet slab de copil și parcă cineva gemea încet, înăbușit...

Deodată izbucni fără de veste un lătrat furios și se ivi la doi pași capul unui cîne, lătos, zbîrlit, cu ochii scăpărînd printre roțile unui car, de unde se afla legat.

— Cine-i acolo, mă ?...

— Ia sai, mă Neculai, că pe aci la oraș sunt mulți pîrlaci ! se auzi un glas răgușit de sub un car.

Și Petre Corbu, tresărind de spaimă și rușine, se depărta în fugă. La marginea cheului se opri. De pe apă, de departe, venea un scîrțîit jalnic, sfredelindu-i chinuitor auzul — cîrma vreunui vas, învîrtindu-se în îfîini, se văita bătută de valuri.

Începuse a sufla un vînt rece dinspre apă, și picături mari de ploaie șfichiuiiau prin aer.

Și 'b **cu** nervii ațîțați, înfierbîntat, își săltă pălăria, ca să-și răcorească fruntea înecată de sudoare. O suflare repede de vînt îi smuci pălăria înainte ca el să poată apuca. Se repezi după dînsa cîntînd s-o reție în rostogolirea ei de-a lungul cheului prin noroi. Dar vîntul o mîna de-a dura cu

atîta repegiune, că n-a fost chip să-o prindă pînă la capăt, cînd s-a oprit privind-o cum se duce plutind pe fața apei.

Jos, înaintea lui, la capătul cheului, valurile gemeau de mînie, învîrtite în loc, după ce izbeau furioase în colțul de piatră care li se împotrivea cu îndărătnicie în drumul lor la vale.

Un fior de groază îi săgeta prin trup și-l cutremură silindu-l să plece de-acolo de pe cheu. Și-atunci o teamă copilărească îl cuprinse, teamă neînțeleasă și cumplită, care îi îngheță suflarea. O luă la fugă pierdut și în neștire, așa de-a dreptul, prin noroi și apă, năuc, gonit parcă de cineva din urmă. De cîteva ori se-mpiedecă de șinele drumului-defier în fuga lui nebună prin întunericul nopții, prin ploaia care-i curgea pe capul gol înfiorîndu-l din creștet pînă în tălpi.

Depart, după ce ieși din port, se opri reculegîndu-se... Ce copilărie, îi era frică să nu întîlnească pe cineva care să-l vadă în halul în care se găsea.

Stradele erau pustii.

Huruitul unui șir de trăsuri răsuna, făcînd să zbîrnie ferestrele caselor. Trăsurile intrau în curtea prefecturii, unde se zărea lumină la geamurile din rîndul de sus. Balul funcționarilor publici începuse. De-acolo, dinlăuntru, scăpau afară pieurmd sunete dulci, pe care vîntul le fura purtîndu-le răzlete prin aer și prin ploaie.

De undeva, de departe, se auzea un cîne lătrînd îndîrjit, cu dușmănie, prin negura acelei nopți urîte și întunecoase.

Corbu, cînd a ajuns acasă, era ud pînă la piele. Suia scara pe din dos, cînd îi ieși înainte servitoarea...

— Vai de mine, conașule — începu uimită mama Marghioala — d-apoi pe unde v-ați băgat ? Stați să vă aduc papucii, că prăpădiți covoarele cu noroiul ista.

— Lasă că nu-i nevoie, și Corbu intră înăuntru; se așeză pe un scaun și începu să-și pipăie părul ud cu batista.

Pe ușa deschisă, din camera de-alături, se repezi în fugă un copilăș ca de vreo cinci ani, grăsuț și roșu, venea numai în cămașa de noapte, lipăind cu picioarele goale.

— Ce, nu te-ai culcat încă, Sorică ? și Corbu îl luă pe genunchi, mîngîindu-i părul creț, inelat. Simțea nevoia de a-l avea aproape, de a-l strînge la piept.

— Da' de ce n-ai mai venit, tată ?

— Am avut treabă în oraș. Dar tu, ai fost cuminte ? Ce ai făcut toată ziua ?

— Nu, n-am plîns deloc, da' eu credeam că și mata ai plecat cu mama. Să vezi, fără ca să fiu vinovat, mama Marghioala m-a făcut că sunt țaran ; a spus că numai băieții de țaran umblă desculți, boierii umblă cu pantofii prin casă. Ș-apoi "cTacă am umblat așa, sunt țaran ?..."

— Da sigur... dacă umbli așa, murmură Corbu, ducînd în brațe pe copil pînă la pat.

— Hai... culcă-te !... și lui tata i-i somn.

După ce făcu vreo cîțiva pași nesiguri prin casă, abătut, Petre Corbu se trînti pe pat, zdrobit de oboseală. Voia să adoarmă, să uite totul, să scape de gîndurile negre care-l chinuise în ziua aceea. Dar somnul nu venea să-l prindă. Gazeta pe care o citea în fiecare seară, acum o aruncase chiar de la primul rînd. Ce scîrbă îi era de aceeași comedie proastă, care se repeta pe aceleași coloane zilnic, mereu cu titluri mari, așa de strigătoare : „Triumful opoziției !”... „*Glasul poporului!*...” Cîți vicleni ? și cîți naivi ?... Nu, n-are să mai citească gazeta... o lună, două... cîteva zile la început e mai greu, ca și cînd te lași de un obicei, pe urmă e ușor... nu ai nimic de pierdut.

Ca să mai uite, luă să răsfoiască o carte de-a lui Tolstoi, *Dezmeciți-vă !* — ultima scriere, din timpul războiului ruso-japonez.

Rîndurile îi jucau sub ochi ; și fără a-și da samă, îi căzu cartea din mînă. Cătînd printre gene, cu ochii în tavan, în lumina slabă ce tremura de para luminării, se desprindea din ce în ce mai clar chipul acela de bătrîn cu barbă albă, răsfirată peste cămașa de pînză groasă țărănească. Ce sfința și măreață figură de apostol, rămas parcă din alte vremuri, ca să propovăduiască pacea, făcîndu-și din dragostea către aproapele cel mai înalt scop al vieții sale.

Dar e tîrziu și ar voi s-adoarmă odată. Așa-i de obosit, că-i pare peste putință de greu să sufle în luminare. Abia

își urnește mîna, turtind cu cartea mucul luminării care se stinge înăbușit.

Cu cît se chinuiește să ție ochii închiși, cu atît i se luminează în minte oglinda trecutului uitat. Vedenii, culori și chipuri se perindează unele alungate de altele, ca-ntr-un vîrtej de joc amețitor.

De ce nu poți să fii stăpîn întotdeauna, ca să oprești cînd vrei morișca asta ce se învîrtește într-una fără de voința ta ? Și-n învîrtirea ei, de unde scoate oare imagini prinse odată și reținute în umbră, undeva, ca să le treacă numai prin cercul de lumină și apoi să le-ntoarcă iarăși la loc, în întuneric ?...

...Și ploaia care nu mai încetează afară ! Curg streșinile într-una, c-un zgomot așa de uniform și de nesuferit, că i se pare un sfredel ce se învîrtește în urechi, adînc pînă la creier.

Și parcă cineva îi repetă, prin ropotul de ploaie, cuvintele pe care le auzise de atîtea ori în timpul zilei : „Domnilor, sunt niște veterani care mor de foame în port.”

...Și-i vede înșirîndu-se zgribuliți în ploaie, tîrîndu-și opincile în noroi, femeile strîngînd la piept copiii slăbănogi, ca să le dea căldură... vitele slăbite mugind și tremurînd de foame și udeală... și carele în drum, cu lucruri grămădite, restul gospodăriei risipite, puținul rămas din tot avutul pe care-l mai pot duce pribegii în rătăcirea lor.

E parca o mînă nevăzută care anume îi poartă vedeniile acestea în șir pe dinainte-i. Și ca să scape odată, el se întoarce cu fața la perete, trăgîndu-și plapoma pe cap.

De teama de-a gîndi, voiește să adoarmă pe ioc, nimic să nu mai simtă. De cîte ori se încearcă să fugă, parcă-l întoarce cineva înapoi, un glas care-i suflă în ureche mereu, chinuitor : „Sunt frații tăi !... Nu-i mai cunoști ?”

Risipite vin amintirile, într-un amestec zbuciumat de umbre și lumini. Cu încetul se limpezesc și se întrupează icoane din trecut, pe care cu ochii închini le vede din ce în ce mai vii !

...Un băiețel desculț pe prundul Troțușului, departe, se chinuiește să adune un cîrd de gîști, și-l frige la tălpi pie-

trișul care arde în arșița de amiază... In poarta bisericii un om negricios, tăcut și necăjit — e tatăl lui, stă de vorbă c-un unchiaș care se jeluiește că s-a uscat pământul, că dacă s-or pierde păpușoi, ce-o mai mânca la iarnă. Și parcă se vede prin mulțimea aceea care se trăgănează încet pe drum, înspre ogoare... părintele Ilie în veșmintele de slujbă... tot satul a ieșit cu prapuri și icoane la cîmp, să facă rugăciuni... și toți îngenunchează pe bulgării uscați din arătură... cătînd toată mulțimea cu ochii în zarea albăstrie a cerului de vară, rugînd pe Dumnezeu ca să dezlege ploaia...

Apoi se vedea în dealul de la Coman, unde șezuse, zile și săptămîni întregi, la tîrlele de vite... Tîrziu, spre asfințit, cînd creasta cea mai din fund se rumenea în zare, atunci 'auzeau tălăngile sunînd și începeau să vie spre bordeie flăcăii și băieții mai mărunței cu vitele de la păscut.

La focul de găteje uscate care trosneau în bătătură, fierbea ceaunul pînă sestrîngeau cu toții la mîncare. își amintea cum s-așezau cu toții roată la pământ în jurul mesei mici cu trei picioare joase, cum cei bătrîni își făceau cruce, scoțîndu-și căciulile din cap, și, muți, fără a scoate vreo vorbă, rupeau din mămăliga ce aburea pe fund și întingeau în strachina c-o zamă roșie spălăcită. Saramură de ardei cu mămăligă — desigur că ^ș-acum cu asta se hrănesc cei care au rămas acolo. Dar dacă rămînea și el în sat, în loc să plece la școală la oraș?... Desigur că ar fi ca și toți ceilalți...

Și el se chinuia, cu mintea aprinsă, să se vadă așa cum ar fi fost, dacă o întîmplare nu l-ar fi ridicat acolo unde se găsea acum.

C-un fel de plăcere crudă și îndărătnică, își răscolea trecutul și se vedea sub altă înfățișare, căci creierul lucra cu iuțea și cu putere, înfierbîntat de friguri.

Se vedea pe drumuri noroioase, îmbrăcat țărănește, zdrențuit și flămînd, dormind pe pământul gol. Și îndesîndu-și capul în perna moale de puf, simțea că o apăsare greoaie îl înăbușă ; își grămădi pumnii amîndoi sub cap, cercînd să oprească zvîcnirea singelui sub tîmple. Și din mulțimea care-i trecea pe dinainte, i se opri un chip bălan cu ochii mari ajbaștri : Mitriță, băiatul lui Zamfir, morarul, tovarășul copilăriei lui. Oare ce s-o fi făcut, săracul ? Ce ager și priceput era la toate, ieșise cel dintîi în școala lor din sat...

în cîteva clipe i se închegă o întregă judecată, care-l apăsa ca o nedreptate cumplit de strigătoare :

Pe același drum doi oameni merg alături, și la o cotitură se despart ; unul pe drumul lui se ridică pășind din treaptă în treaptă pe scara lumii în sus, iar celălalt rămîne jos, fără a putea vreodată să se înalțe... Și poate cel rămas era cu mult mai bun, căci numai întîmplarea i-a despărțit odată. De ce atîția ani n-a mai văzut pe nimeni dintre ai lui ? De ce i-a părăsit și i-a uitat cu totul ? Și toate i se luminau, cînd le punea în fața unei imagini care i se înfipsea în minte : pomul scos din țărîna lui și răsădit aiurea. își amintea de cele dintîi zile, cînd a intrat în viața de oraș, cît de străin și rătăcit era, ce chin pînă să prindă rădăcini în lumea în care se înălțase. își aducea aminte de atîția fii de țărani, care-și ascundeau tulpina, și unii care-și schimbaseră și numele părintesc de-acasă. Intrase în altă lume, trecuse în cealaltă tabără și căuta cu ea să se asemene.

Și el își răscolea păcatele făcute. Nu s-a ascuns și el ? nu s-a rugat, nu s-a umilit de atîtea ori în viață ? își amintea de tatăl lui cînd, pentru întîia oară, a venit la școală ca să-l vadă... ce rușinat era atunci... Dar conferința pe care o ținuse odată la o serbare națională : *Patriotismul*, lupta pentru moșia strămoșească... Cum ?... care moșie ?... Dar nu umblau în judecăți, de ani întregi pe drumuri ? Și ca o mustrare aspră îi reveni în minte glasul lui bădița Sandu.

Și vorbele care-i treceau prin minte erau așa de limpezi că parcă le auzea. Deodată i se păru că-n mugetul vîntului s-aud strigăte omenești, țipete de copii, fluier ascuțite, un zgomot de nrakine tulburată.

Își aținti auzul. Ploaia bătea așa de tare în geamuri, parcă ploua cu piatră. Buzele îi ardeau de sete, își simțea capul greu cercuit. Făcu o sforțare și deschise mari ochii în întuneric. Numai în fund o lumină slabă bătea în geamul pe care se scurgeau șiroaiele de ploaie, și în puterea nopții părea că-i un ochi înecat în lacrimi. Pipăi cu mîna pe măsura de lîngă pat, dar nu găsi cutia cu chibrituri. își reculese puterile și se sculă ; la primul pas tresări ferindu-se în lături, i se păruse că a pus piciorul pe un cojoc, că doarme cineva lungit acolo jos, călcase pe o blană de lup, pe care o avea în loc de covor la picioarele patului. După ce aprinse lumî-

narea, bău pe nerăsuflăte un pahar cu apă și se așeză pe un scaun, parcă-i era groază să se mai culce în pat.

Deodată se ridică în picioare, împins de un gând care-i fulgeră prin minte. Găsise o scîndură de scăpare ; se duse întins pînă în fundul camerei, la un dulap mare, cu oglindă. Zgîlții ușa de vreo două ori ; era încuiat — desigur că nevasta uitase să-i dea cheia la plecare. Răscoli prin cîteva săltare, căută prin toate cutiuțele de pe masă fără să poată găsi aceea ce căuta. Începu a se necăji ; încercă un smoc de chei străine ; nici una nu se potrivea. Se opri din lucru, ștergîndu-și sudoarea de pe frunte în fața ușii care i se împotriva ; îi era așa de necaz, că-i venea să izbească un picior în oglindă să o sfărîme în țandări. Se stăpîni, și, luînd lumina de pe masă, se apropie, observînd de aproape broasca. Cu ajutorul unui cuțit de tăiat foile și cu o cheie care prindea zăvorul pe jumătate, izbuti să deschidă ușa dulapului.

Începu să răscolească grăbit printre lucruri ; tocmai în raftul de sus, printre batistele curate, păturite în teancuri, din care venea un miros de levănțică, dădu cu mîna de ceva tare, o carte... un carnet?... îl scoase afară și-l apropie de flacăra lumînării : era libretul Casei de Economie, scos pe numele copilului. De patru ani depunea cîteva lei pe lună, economii din leafă. Ceti de cîteva ori suma totală, și, pe cînd își făcea socoteala cît ar costa drumul și cît ar mai rămînea de împărțit veteranilor, i se păru că aude un zgomot.

Ușa din odaia de alături era deschisă, cu lumina în mîna păși în vîrfurile picioarelor pînă la patul copilului. Sorin, cu fața în sus, cu mîinile sub cap, se prefăcea că doarme ; printre genele, pe care le strîngea ușor, se vedeau jucînd globurile ochilor. Corbu, fără să-și dea seama, trase la spate mîna în care ținea libretul pe cînd se apleca deasupra patului.

— Nu dormi, Sorică ?

— Ba dorm, tătucule, dar, dacă mi-i sete, ce să fac ?
îi răspunse copilul, fără să deschidă ochii.

Corbu se întoarse și, după ce băgă libretul sub perină, îi aduse copilului un pahar cu apă.

— Haide, liniștește-te, dormi odată, că-i tîrziu !

— Iaca dorm, și copilul strîngea pleoapele ochilor cît putea mai tare.

întors în camera lui, Corbu puse lumina pe fereastra și se așeză iarăși pe scaun, lăsîndu-și capul greu între mîini. îl chinuia un gând de grijă și muștrare. Oare l-o fi văzut copilul, cînd se lupta ca să deschidă ușa dulapului ? Desigur, a făcut atîta zgomot cu cheile !... Ce s-o fi petrecut în mintea lui de copil?... De unde poate el să priceapă?... Dar nevasta?... Ce o să-i spuie Marioarei, cînd o vedea că i-a luat libretul?... Oare o să-l înțeleagă ea?... Și Petre Corbu rămase pînă tîrziu așa în prada gîndurilor, privind flacăra lumînării ce pîlpîia bătută de vîntul strecurat prin crăpăturile ferestrei.

Din vijelia dezlănțuită afară, suflări repezi intrau din cînd în cînd gemînd cu răutate — și para lumînării se zbătea trerurind, atînsă parcă de o aripă nevăzută, se întindea clipind, din ce în ce mai mică... pînă se potolea vîrtejul acela răutăcios, care bătea în răstimpuri.

București

10 februarie 1909

ÎN CUȘCA LEULUI

Cîmpia ce se întinde din jos de Brăila, de-a lungul Dunărei, pînă departe, cît poate cuprinde ochiul în zare, părea o mare nesfîrșită ce-și clătina fără astîmpăr valurile roșii în lumina aurie a unei zile de toamnă.

întreaga divizie de cavalerie trecea Dunărea.

Era o încercare grea de pregătire de război, înainte de începerea marelor manevre regale. Miile de tunici roșii, stegulețele colorate filfiind ca niște aripi de fluture în vârful lăncilor, prefăceau toată cîmpia într-un lan de flori de mac ce se mlădia în suflarea vîntului de pe malul apei.

Dunărea, lată în locul acela, își mîna la vale valurile sale reci și tulburi. Șalupe mici, rapezi, aruncînd în forfot aburi și fum pe coșurile înnegrite, se încrucișau ele la un mal la altul.

în urma lor, înhămate, se tîrau greoaie ecamun joase și late, niște poduri umblătoare, încărcate cu oameni, cai și furgoane pline. în vuietul nelămurit de zgomote și glasuri, comenzile de cavalerie de pe maluri se auzeau rctsurînd în același timp cu cele de marină de pe apă : „*Pentru descălcarea!... Caii la mîna!... Vira!... Mola !...*” și ropotul cailor, zîngănitul săbiilor, huruitul chesoanelor, odată cu sfîrșitul aburului scăpat de la căldările vaselor, se ar. estecau la un loc în freamătul nedeslușit al mulțimii în mișcare.

Caii intrau pe vase tremurînd, cu urechile ciulite, pipăind, cu pașii nesiguri, speriați ele zgomotul ce-l făceau copitele lor pe podeaua de lemn cu legături de fier. îndată ce vasul se dezlipa ușor de mal, caii înghesuți în rîr.duri, ca sar-

delele în cutie, se strîngeau înfiorați de legănarea vasului ; cu privirile rătăcite, urmăreau să prindă luciul apei împingîndu-se unul într-altul.

Ofițerii îndemneau pe soldați să-și mîngîie caii, liniștin-du-i pînă ce vasul ajungea la celălalt mal. Acolo vasul se oprea c-o izbitură scurtă în debarcader și caii ieșeau sfărăind, frămîntîndu-se, pînă ce simțeau pămîntul sub copitele lor.

Escadroanele se formau pe mal după tTecere ; încălecau, se încheia regimentul și plecau în pas domol pe șoseaua albă, răscolind nourii de praf. La cel din urmă transport, un cal nărăvaș, aruncînd cu picioarele de dinapoi, rupse bariera vasului. Caii ceilalți, speriați, începură a se mișca ; în învălmășeala care se încinsese, un cal mare, negru, dintr-o săritură, se prăvăli în valuri. Curentul răpede îl mîna spre larg ; calul, zăpăcit de apă, în loc de a înota spre nul, mergea cătră adînc, tot înspre mijlocul apei. Atunci, un marinar, care ținea cîrma la vas, se aruncă deodată în apa îmbrăcat cum se găsea. O clipa nu se mai văzu în locul unde sărise decît o serie de cercuri care se lărgeau pe suprafața apei ; mai departe, printre valuri, apăru omul luptîndu-se înot.

Toată lumea pe maluri urmărea cu groază cele două puncte negre care se zăreau săltînd în drumul lor la vale, în scurgerea răpede a curentului. Marinarul înotînd voinicește ajunse calul și începu să-l mîie înspre mal. în locul acela țărnul era înalt. Calul, obosit, sforăind pe nările largi deschise, încercă să rădice malul. Se opinti înfigîndu-și picioarele de dinainte, pe cînd trupul îi zvicnea într-un tremur nervos, dar malul nesigur se prăbuși în apă.

Omul și calul nu se mai văzură o clipă. Mai departe la vale se iviră din nou cele două puncte negre care se apropiau unul de a'tu!

Marinarul, zbătîndu-se printre valuri, ajunse calul și, înotînd în picioare, își desfăcu de la brîu cușitul său de *gabier* ; se afundă pe sub burta calului și izbuti să-i taie chinga. Calul, ușurat, o luă mai răpede spre țarm, se opinti încă o dată săltîndu-și trupul, și se ridică pe mal.

Rămase așa cîtva timp ud și țeapăn, suflînd greu, cu nările tremurătoare, pe cînd apa se scurgea pe coada și coama-i linse.

Generalul, un bătrîn frumos cu favorite albe, care, stînd rătăcit în sabie urmărise toată întîmplarea, scoase o hirtie de douăzeci de lei și i-o dete marinarului ce găfîia leoarcă de apă.

— Să jcoata sticla mea de coniac din coburi și să i se dea trei păhăruțe băiatului ca să se încălzească !

Toți laudau îndrăzneala marinarului. Și despre întîmplarea asta au vorbit pînă tîrziu seara ofițerii și soldații divizionului rămas peste noapte în Ghecet.

— Circiuma lui domnul Elefterie, de pe malul Dunărei, era plină de lume. Toate mesele erau prinse de călăreți și marinari. O înfrățire generală între forțele de uscat și cele de apă. Negustorul prevăzuse afacerea și, c-o săptămîină înainte, își înfipse în fața prăvăliei două prăjini cu steaguri tricolore și între ele o fâșie de pînză în chip de firmă, pe care scrisese cu chinoroz :[^] „*Trăiască cavaleria și flota română !*”.

La o masă, în băătăură, sta un grup de ofițeri în jurul unei „baterii” ale cărei muniții reci se împrăștiu mereu. Se luase vorba tot de la întîmplarea de peste zi ; fiecare povestea fapte de curaj văzute, auzite sau cetite, pe cînd paharele de purpuriu, cu sifon rece se deșertau și se umpleau pe rînd. Cînd începu să vorbească un căpitan cărunt, care-și scosese ledunca deschizîndu-și nasturii tunicii, se făcu liniște la masă ; numai un ofițer tînăr șopti vecinului : „Să ascultăm, că Unchiul și-a deschis sacul”.

Căpitanul Velea, sau „Unchiul”, cum îi spuneau toți ofițerii din regiment, era un om încă verde, deși făcea ultima manevră, căci, după patru luni, trebuia să înceapă a-și încasa pensioara la care visa de atîta vreme. Ochii senini, albaștri, și zîmbetul care îi flutura pe sub mustețele sure, îi da înfățișarea șagalnică a unui holtei tomnatic, hazliu și meșter povestitor.

— Pentru că veni vorba de curaj, să vă povestesc eu despre un om într-adevăr curajos pe care l-am cunoscut de aproape.

Care din voi a auzit de căpitanul Hîncu ? A fost primul meu șef de escadron.

Parcă-l am și acuma înaintea ochilor. Ce înfățișare bărbătească : înalt, cu pieptul înainte, bombat, oacheș, cu mustața prelungită în formă de muștue, purta chipiul pe o

sprinceană și călca apăsător, în zurnuitul pintenilor ale căror durițe erau cît garboava de mari. Pe gerul cel mai cumplit umbla fără manta, veșnic în tunica lui roșie, strînsă cu brandebururi negre. Mîndru și strașnic om era. Orice-ți spune voi, pot să vă dovedesc că rasa ceea de călăreți s-a pierdut de mult și nu se mai găsește nici sămînța ei în rîndurile oștirii din ziua de azi.

Ce-i drept nu avea multă carte, dar inimă, berechet.

Se povestea minuni despre el. Cică, la Smîrdan, pe cînd era numai sergent, făcuse fapte de îndrăzneală nebunească.

Sfîrșise campania eiopîrțit și cu patru gloanțe în corp. Nimeni nu credea că o să poată ajunge iar om întreg. Ca mîngîiere pentru el și pildă pentru alții a fost felicitat în gradul de sublocotenent. A stat vreun an în spitalul militar la București. Cică plîngeau doctorii și damele de la ambulanță cînd îl vedeau așa de tînăr și frumos mergînd schilod, sărînd în cîrje ca un cocor șchiop prin curtea spitalului. Dar se vede că frăgezimea tinereții l-a ajutat ca să i se prindă la loc toate oasele și să iasă din spital teafăr și mîndru, așa precum l-am cunoscut eu. Îmi spunea el uneori zbuciumul și năcazurile care le avusese pe atunci cînd îi cerea să dea examen pentru a fi înaintat ofițer. Dar pe vremea ceea tot se mai găseau șefi cu judecată și de inimă, care i-au luat partea, arătînd că era destul de strălucit examenul pe care-l dase băiatul acesta pe cîmpiile Bulgariei.

Cînd l-am cunoscut eu, era în floarea vîrstei, dar nebunii făcea ca și în prima tinerețe. Îmi aduc aminte bine de vorbele care mi le-a spus întîia dată cînd m-am prezentat la escadron :

„Drăguțele, eu îți iert orice cusur îi avea, dar numai molîu să nu fii. Nu pot suferi molîii. Să fii aprig, drăguțele, asta îți cer. Eu la cazarmă nu recunosc nici pe tata ; după slujbă, cînd am ieșit pe poarta cazarmii, sunt frate cu orice soldat. Vreau ca în fața frontului să tremure calul cînd l-ai stringe în pulpe, să zbîrnie escadronul cînd îi da o comandă, să țipe fiul în pîntecele mamei cînd îi scoate sabia din teacă. Așa îmi place mie, drăguțele !”

Cu toată strășnicia lui, avea o inimă de aur.[^] Așa trîsnit Cum era, toată lumea îl iubea și îi admira năzdrăvaniile.

Odata^ pe cînd eram cu al 3-lea de roșiori în „Malmezon”, s-a prins că urcă pe scările cazărmei călare pînă în rîndul al doilea.

Zis și făcut. Într-o bună dimineață, după ce a strîns pînă la capăt chingele Nălucăi — iapa lui cea neagră ca pana corbului — s-a aruncat în șea, a tras dîrlogii ghemuind capul iepei în piept și, aplecîndu-se pe gîtul ei încordat, și-a lipit obrazul de parul aspru al coamei.

Deodată iapa a icnit în loc, strînsă între pulpele lui de fier, împinsă de pîntenii ce i se înfîgeau tot mai adînc în coaste, a zvicnit în cîteva salturi, cățărîndu-se pe trepte pînă sus în capătul scării, ca iapa cea năzdrăvană din poave, care n.înca jăratec zburînd cu aripi la picioare.

Toți_ofițerii și soldații se grămădeau la scară și se cruceau privind la minunea asta care nu se mai pomenise de cînd era „Malmezonul”. Căpitanul Hîncu se plimba călare pe sala cea lungă din rîndul al doilea al cazărmei.

Tocmai în fundul sălii s-a oprit la fereastra ce da înspre curte. Și pe cînd Năluca sforăind căta sperioasă pe geam afară, căpitanul își răsuca de-a călare o țigară groasă după cum obișnuia el să fumeze.

Nici n-apucase s-o aprindă, cînd se auzi răsunînd notele metalice, pe care trompetul le aruncase grăbit de cum zărise pe colonel intrînd pe poarta cazărmei.

Hîncu era de serviciu și trebuia să dea raportul colonelului.

întii s-a încruntat cînd a văzut zăpăceala care era în curtea cazărmei, pe urmă a prins a zîmbi pe sub mustețele lui cărunte : „încă o poznă a turbatului de Hîncu !”

Partea grea a fost la scoborîre. Toate saltelele trupei au fost puse pe scări, în planuri înclinate, și Năluca, sforăind, coborî cu grijă călcînd pe moale în mijlocul alaiului, ca un cal împărătesc.

Alta dată, la Galați, a sărit cu cal cu tot de pe cheiul înalt de piatră în valurile Dunărei. L-au scos niște barcagii greci la celălalt țarm.

Omul acesta era înnăscut curajos. însușirea asta pe care i-o dăruise natura din belșug îl făcea să caute singur primejdia pentru a simți plăcerea s-o înfrunte. Din fiecare luptă, în care își juca viața, sorbea atîta plăcere, încît umbla

după primejdii ca să-și încerce destinul, cu patima jucătorului de cărți, care la masa verde își încearcă norocul.

Culmea nebuniilor lui a fost cînd a intrat în cușca unui leu.

Se pripășise în garnizoana noastră o menajerie bunișoară.

Ne făcusem obiceiul ca în fiecare zi, după ieșirea din cazarmă și luarea țuicelor reglementare la băcănia din centru, să dăm cîte o raită prin menajerie. Pe lingă animalele de specii diferite, menajeria mai avea și o casieriță drăguță care ne atrăgea mai cu deosebire.

Frăulein Proszka, un fel de poloneză, mică, rotundă, vioaie, cu nasul fin în vînt, cu părul roșu-arămiu. N-am văzut în viața mea așa ciudată căutătură în ochi ca la femeia cea.

în umbra genelor lungi și arcuite sticleau niște ochi negri, locoși, prin care sclipeau uneori niște seînteieri de fosfor.

Unii susțineau că-și toarnă ceva în ochi, beladonă, sau nu mai știu ce anume. De cîte ori o necăjeam cu întrebările ca să-i aflăm secretul ochilor săi, se pornea nebună pe un rîs cu hohote, argintiu și drăgălaș, pînă ce îi înotau în lacrimi ochii ei seînteietori.

Avea niște mlădieri feline, pentru care o și poreclisem Tigresa. Grațiile ei, manevrate cu multă artă și calcul, urzise o luptă surdă între ofițerii noștri, o rivalitate ascunsă care trebuia să izbucnească odată.

într-o zi, pe cînd se formase obișnuitul grup în jurul ci la casa de bilete, Tigresa hotărî într-o românească drăgălaș de stricată, că numai aceluia care va face cel mai mare act de curaj îi va permite ca s-o sărute pe amîncloi ochii.

Pe cînd fiecare se gîndea cum sa cumpere mai ieftin cei doi ochi strălucitori puși la mezat, Hîncu strigă în gura, mare :

„Cinc dorește să bea o țuică în cușca leului ?”

Desigur că nimeni n-a răspuns la această invitație năstrușnică. Un căpitan mai bătrîn adaogă și el în glumă :

„Nu, mersi, Hîncule, eu o iau mai bine arară, privind. Icul printre gratii”.

La început nimeni n-a luat vorbele lui Hîncu în serios ; îoți credeau că glumește, dar căpitanul Hîncu nu era omul.

care să glumească în asemenea împrejurări, nici să dea înapoi când a apucat a zice o vorbă.

Au căutat prietenii să-l oprească, dar n-a fost chip. Eu nici nu m-am încercat să-i spun ceva, căci îl știam că-i încă-păținat ca un catîr. Am trimis un băiat în fugă acasă să-i spuie ordonanței să-mi aducă revolverul.

La ușa de intrare se făcuse un zgomot infernal. Domnul Iohann, patronul menajeriei, striga disperat că el se opune :

„Asta nu este permis la public, asta nebun este, mi bagă la criminal”.

Biata Tigresă, pe capul căreia se dezlănțuia toată urgia, își frîngea minele ei moi și albe, cătînd să-și convingă patronul că nu-i vinovată cu nimic. Cu ochii sclipitori scâlțați în lacrimi, Tigresa declară că se lasă sărutată pe loc în fața tuturor, numai să nu intre căpitanul în cușca leului. Dar căpitanul Hîncu nu era omul care să primească asemenea propuneri.

„Eu nu voi pomană !... pe merit !... voi să cuceresc, nu să capăt !... zicea el din ce în ce mai hotărît.”

Domnul Iohann se învîrtea căinîndu-se că nu găsește cheile, dar în cele din urmă a trebuit să le găsească.

Am intrat cu toții în menajerie. Mirosul greu, nesuferit, ne îneca tăindu-ne răsufierea. Lîngă ușa, o cămilă tristă, din ghebul căreia curgeau smocuri de păr dezlînat, își întindea gîtul cu jale spre noi, cerșindu-ne parcă îndurare. Am trecut pe lîngă cușca unui urs negru care-și sugea tălpile, apoi pe lîngă un urangutan care ne privea nedumerit zgîlțînd grațiile cuștei, și ne-am oprit în fața leului.

M.S. regele animalelor sta tolănit pe scîndurile murdare ale cuștei sale zăvorite.

Părea resemnat, nepăsător chiar, față de jalnica-i stare de captivitate. Doi îngrijitori înarmați cu furci ascuțite de fier se așezară în dreptul grațiilor cuștei. Eu îmi inspectai revolverul care avea șase gloanțe de calibru mare.

Cînd am auzit trosnind zăvorul de la cușca leului, mărturisesc că m-am simțit înfiorat de un tremur... de curiozitate ?... de teamă ?... nu știu... dar emoția parcă înghețase toată suflarea : nu se auzea nici o vorbă, toți își pironise privirile lacome printre gratii ca să prindă momentul rar al unei asemenea întîlniri.

Căpitanul a făcut doi pași scurți și s-a oprit cu ochii țintă înainte, așteptînd să prindă orice mișcare a leului.

Mi se părea că văd cum își reține respirația, cum își încleștează degetele în minerul cravașei de vînă de bou.

Majestatea-sa, care cu o oră mai înainte dejunase, se lăfăia dormitînd leneș, întins cu botul pe labele-i late și stufoase.

La auzul zgomotului de pași, își ridică încet pleoapele de pe ochii verzi, sticloși, fără ca să-și miște capul pletos, fără să-și clatine un fir de păr din coama-i bogată, care-i cădea în jos, îmbrăcîndu-i jumătate din trup într-o culoare cafenie-brună.

După ce privi lung, cercetător, înaintea lui, clipi de cîteva ori și iar închise ochii pe jumătate, adîncindu-se parcă într-o amorțire leneșă.

Căpitanul întinse cravașa și începu ușor să-i mîngăie în lung șira spinării.

Fără să-și ridice capul, leul își mlădie cu mulțumire partea dinapoi a trupului, își întinse încet coada pe care o ținuse încolăcită și cu măciuca stufoasă din vîrf lovi cu zgomot podeaua cuștei.

Căpitanul ceru atunci să i se aducă o țuică pe care vroia s-o bea la *botul leului*.

Și pentru că întîrzia sosirea țuicii, el își scoase din buzunar tabacherea cea de argint de Caucaz, își potrive o țigară groasă în țigareta lui de chilimbar afumat și, după ce-o aprinse tacticos, ne azvîrli cu dispreț chibritul stins, printre gratii.

Dar n-apucase a trage al doilea fum, cînd leul deschise ochii mari, rotindu-i într-o sticlire ciudată, care ne făcu să tresărim.

Căpitanul rămase cîteva clipe împietrit, cu țigareta între degete, neîndrăznind s-o ducă din nou la gură, în fața capului care se ridică grav și majestuos, clătîndu-și încet coama-i deasă și lungă.

Stăpînindu-ne bătăile inimilor, așteptam : după ce își mișcă de cîteva ori nervos mustățile arcuite, majestatea-sa începu să tragă, smorcînd pe nări, aerul cu fum de tutun ; după un strănut groaznic, căscă o gură imensă desfăcîndu-și

parcă fălcile din încheieturi, își întoarse capul în cealaltă parte, mormăind ceva în limba iui, cu dispreț parca pentru cel care venea să-i tulbure digestia.

Apoi tolănindu-se greoi, pe o coastă, suveranul prizonier își lăsă mect capul pe labe, închise iarăși ochii dormitînd, visînd la timpurile de libertate, la regatul său pierdut, la cîmpiile nisipoase, înfierbîntate de un soare tropical.

Domnul iohann trase grăbit zăvorul și, apucîndu-l pe căpitan de poalele tunicii, îl smunci afară din cușcă.

Numai atunci am respirat ușurați, parcă ni se luase o piatră de pe inimă.

În mijlocul uralelor nesfîrșite, Tigresa căzu în brațele lui Hîncu, ascunzîndu-și ochii ei strălucitori și plînși în brandebururile tunicii lui roșii.

Ce-a urmat după asta o să vă spun altă dată. Acuma c de ajuns să știți că după vreo două săptămîni, atît menajeria, cît și regimentul al 3-lea de roșiori, și-au schimbat garnizoana.

Regimentul a plecat la Constanța, iar menajeria la iași, însă fără casierița cea mică, rotundă și vioaie, cu ochii focoși, prin cari sclipeau uneori scinteieri de fosfor...

Constanța

1912

:*

;i

!

BĂDIȚA GII.CA

Cum se preface omul cu vremea... nici n-ai crede ; ca ieri parc-ar fi fost cînd pentru întîiași dată m-a dus bunicul la tîrgul din Cuzăni. Cînd s-a oprit căruța în bătătura crîșmei, Zborel, plin de sudoare, era tot alb de spume, că într-o goană suisem Dealul-Berzei ; dar slujba bisericească tot n-a fost chip s-o prindem. Leturghia tocmai se isprăvise atunci și poporanii, ca-n zi de sărbătoare, se coborau în pîlcuri pe drumul ce desparte livezile de meri domnești. Mulți se opreau la casa primarului Ghimperia, că era masă mare acolo în ziua aceea — boteza al șaptelea băiat.

Nu știu de ce, prin atîta lume adunată, eu am rămas cu ochii țintă la un român voinic și oacheș, care vorbea rizînd cu hohot. îl măsurăm din creștet pînă în tălpi și nu mă săturam privindu-l ; vezi că găsisem la el ceva deosebit, cum la nimeni de acolo nu mai vedeam : pe cojocelul scurt și fără mîneci, așa de mîndru înflorit în cusături de arnici roșu, în rînd, prinse la stingă, purta o cruciuliță neagră, o stea strălucitoare și un ban cît îi un gologan de zece. Erau decorații primite în război. Cînd a pornit să umble, atunci băgai de seamă că șchioapătă puțin și că la mîna dreaptă-i lipsea degetul mare.

Cițiva flăcăi sortări se dau pe lîngă dînsul și prind a-l ispiti să-nceapă povestirea din vremea războiului cu turcii.

— Hai, Bădiță', că zău ca mîine ne ia și pe noi... mai trage un gît și ne mai zi ceva, că, mări, frumos le zici...

Și plosca cea pîntecoasă trecea din om în om pînă se oprea la urmă în mîna ciungă a lui Bădița Gilca.

Dar el se lasă greu, c-așa-i e felul, la început numai cît rîdea și încetul cu încetul îl fura vorba, iar cînd se înfierbîntă, să stai să-l tot ascuți.

— Amu, ce să mai spun ?... c-am isprăvit de mult poveștile cu turcii.

— ^ Ia-le iar de la cap, Bădiță, că tot ni-i drag să le ascultăm... știi, cu turcul cela!... cînd i-ai dat drumul să fugă.

— ^ He !... săracu Memet!... o fi ajuns el în satu lui ?... De păgîn, nu pot zice, păgîn era, da' și suflet bun de om, așa, mai rar...

Eu l-am cunoscut c-un an mai înainte de a se începe focul.eram cu paza graniței pe Dunăre ; stam în bechetele din jos de Brăila, drept în fața Ghecetului. Pe atunci, se cheamă, că era tot parte turcească celălalt mal, că vezi numai după război ne-o dat și nouă pămîntul Dobrogei [...].

Amu, ce să zic, pe atunci ne aveam bine cu turcii din bechetele de dincolo, așezate la gura Măcinului. Cînd ei la noi, cînd noi la dînșii, treceam slobozi așa oricînd ne poftea inima cîte-o cafea turcească, ori cînd nu mai aflam fir de tutun prin gibernele noastre. Ba de la o vreme începusem, și noi, gheaurii, a rupe cîte ceva pe turcește, iar ei, așchirii, prinsese vreo două vorbe de-ale noastre.

Mă rog, cu Memet trăiam ca și c-un frate, gîndeai că-i leat cu mine, ori din același sat. După ce ni-o venit ordinu cela de plecare, și noi ne-am tras în sus la Calafat, nici o știre n-am mai avut de dînsul.

Vezi, chiteam eu că și pe ei i-o fost chemat în foc ; și uneori mă încerca un gînd : măi, și ce-ar fi să-l întîlnesc odată, și îmi părea oare cum adecă ar da el în mine, ori eu aș da în el !...

Poi... cum... că-n bătălie te mai gîndești la frate... ori la părinte să fie chiar, n-ai chip nici să mai vezi...

Da' vorba veche-i sfîntă : munte cu munte să întâlnește, d-apoi om cu om ; iacă și eu m-am întîlnit cu Memet cînd nici nu gîndeam.

Mă rog, ce să vă spun, trecuserăm Dunărea cea tulbure, ne bătusem și noi opincarii, cum toți aveți știință ; unii scăpase teferi, nevătămați ; alții, ologi și ciungi, ca mine; iar mulți au putrezit, Dumnezeu să-i ierte, în țarinile bul-

gărești, cum îi Butnariu Petre d-aici din sat... săracu, ce mai mîndreță de român era... da-i vorba că Plevna căzuse... Amu ne rînduise să ducem în iscortă prizonierii turci peste Dunăre dincoac: în țară. Măi, d-apoi ce vreme de iarnă, mămulică, n-am mai pomenit de atunci ! Tăiam troianul de omăt cu cîte 30 de părechi de boi, că alt chip nu era de mers înainte.

Aveam cîteva sute de turci pe care îi duceam, prin Nicc-poli la Măgurele.

Da' ger de scapără piatra, și turcii, sărmanii, numai în spențere subțiri și în papuci, de-ți era mai mare milă cînd îi vedeai. îi mai înțoleam și noi cu ce puteam, parcă uitasem că ne erau dușmani, dar mulți s-au prăpădit, că au murit degerați de frig. Numai ce-i vedeai zgrebuliți, că se zgîrcesc și rămîneau în urmă pînă s-abăteau pe marginea șoselei ; ș-apoi amin !... acolo rămîneau pentru vecie, țapeni și vineți cum îi porumbrica. Iar ninsoarea ce fulguia într-una îi acoperea încet și molcom, anume parcă să nu-i mai vadă nimeni.

He !... mulți au rămas pe acolo îngropați, fără să aibă parte de morminte mai omenești, săracii !

într-o seară poposisem la un sat bulgăresc, nu mai țin minte cum îi zicea, bătu-l-ar pozna, că pustiu și calicos era.

Tocmai sc rînduise posturile și se făcuse apelu, cînd nu știu cum de am dat cu ochii de el. Era chiar el, Memet !... da' în ce stare... cît pe ce să nu-l mai cunosc ! parcă îmbătrînise cu 20 de ani, așa îi crescuse barba. A prins el a spune cîte-o fost pățit și mă ruga cu lacrimi să cat vreun chip să-l fac scăpat.

— Și nu i-ai dat drumul, Bădiță ?... întreabă de colo o fețișoară miloasă cu niște ochi albăstirii, înecați în lacrimi.

— Da' unde se pomenește una ca asta fa !... da' ce te gîndești că-i joacă ?... îmi rămînea și mie ciolanele pe-acolo.

După ce i-am dat o pereche de căpute și una de obiele din ranița mea, am deșertat și sacul de psmeți și tutunul ce-l mai aveam la mine.

Toată noaptea am stat ș-am chibzuit pînă am pus la cale că a doua zi, pe drum, el să rămîie în urmă tot pe la coada coloanei, unde-am să mă țiu și eu. Deodată să se facă

aşa căzut în drum, că eu de colo am să sar chip să-l mîn la drum, apoi să zic că-i gata să moară şi să-l lăsăm acolo ca pe un hoit.

Şi cum prubuluisem, aşa s-a întîmplat :

— Eu mă ţineam tot pe la flancul stîng unde se încheia coloana ; cu ochii tot la grade ca să pîndesc cînd ni-o veni mai bine. Şi cînd am socotit că-i vremea, îi zic încet : „Acum bre, Memet L.” Da' el de colo numai ce să-ndoaie de mijloc şi se lasă jos, gemînd adînc. Eu mă opresc în loc şi cat spre el, pe cînd coloana se tîrăgăna înainte. Cînd ni-o zărit în urmă ş-o prins a ne întreba, eu mă făceam că dau cu patul armei şi strig că a căzut un turc şi-i gata să moară, îşi trage sufletul.

Bun mort î-o fost crezut cu toţii.

Şi el cum sta, săracu, de jos, numai cît s-o uitat la mine, apoi şi-o ridicat ochii în sus, şoptind încet în taină : „Bre Gîlcă !... om bun... la rine... vede sus Allah, bre !...”

Şi l-am lăsat grămadă acolo, cu mîna ţeapănă pe inimă, cu ochii ţintă în cer, cu urmele de lacrimi parcă îngheţate pe obrazii lui vineţi de ger. Şi viscolea într-una de prăpădea pămîntul. Din mers mi-am mai întors încă o dată capu în urmă, dar n-am mai zărit pe luciul alb de zăpadă decît un punct roşu... era fesul lui Memet, săracu !

De-o fi ajuns ori ba în satul lui, n-am putut şti nici pînă azi, sîrşi povestirea Bădiţa Gîlcă, clătînd uşor din cap şi căzînd apoi pe gînduri.

Mulţi ani de-a rîndul n-am mai dat prin Cuzăni şi nici pe Bădiţa nu l-am mai văzut de atunci.

An vară m-am abătut în treacăt, aveam să-ntreb ceva la primăria din Cuzăni. Pe cînd şedeam de vorbă cu vreo doi săteni, nu ştiu cum de mi-am adus aminte şi de Bădiţa Gîlcă.

— He !... apoi rău a ajuns, sărmanu ! Iacă-tă-l colo chiar lîngă zaplaz.

Privesc pe fereastră. În curtea primăriei un moşneag gîrbovit se chinuia să taie un lemn cu ferăstrăul în mîna stîngă. M-am minunat. Doar nu-i bătrîn, de ce s-o fi trecut aşa ?

— A avut multe necazuri, bietul... un proces lung la sărăcit cu totul ; nevasta i-a murit acum trei ani, şi singurul fecior care-l avea s-a înecat cînd cu revărsarea Şiretului, acum un an.

— Ţi-i mai mare mila — adaugă un altul — să-l vezi la vreme de bătrîneţ că umblă aşa, printre străini. N-are pe nimeni, îi mai dăm noi cîte ceva de lucru pe-aici, pe la primărie, da' vezi ca nu prea poate munci, că-i şi beteag. Oclată el a fost fruntea comunei ; că doi am avut de-aici duşi în război : Butnariu, care-o murit la Griviţa, şi el, care s-o întors cu trei decoraţii pe piept.

Il chem înăuntru. El îşi lasă căciula după uşă, apoi încet s-apropie cu ochii în pămînt. Il privesc şi simt că-mi vine a plînge ; nu pot să cred că-i el, veşnic îmi vine în minte icoana luminoasă a lui Bădiţa Gîlcă, frumos-povestitorul din vremea de pe cînd eram copil.

Nu mă cunoaşte. Îi spui al cui sunt şi-ncerc să-l mai îndulcesc la vorbă. Dar nu-i chip.

— Ia mai zi ceva, moş Gîlcă... cum o duci ?... unde-ţi sunt decoraţiile cele mîndre de le purtai pe cojocelu înflorit ?

El îşi ridică ochii tulburi şi cătă lung, măsurîndu-mă de sus pînă jos.

— Adică la ce bun să ştiţi, domnişorule, cum o duc eu pe-aici ? Ia, bine o duc... şi bătrîneţea şi calicia le tîrîi, cum tîrîi şi piciorul ist olog... da' decoraţiile nu le pun, că nu le stă frumos pe sumanul ista zdrenţuit ; măcar pe ele să nu le necinestesc.

Tăcu şi, pironindu-şi ochii pe un tablou, oftă lung şi zise încet, aşa, ca pentru sine :

— He, săracu Butnariu, Dumnezeu să-l ierte, o fost mai norocos ca mine... odată cu mărirea şi el o închis ochii ; la ce bun să întîrzie ca mine pe aicea !...

Şi clătînd din cap a jale, rămase mult cu ochii ţintă la rama de stejar care încununa cu frunze verzi tabloul aşezat în sala primăriei. Pe el stă scris cu litere de aur :

în amintirea viteazului BUTNARIU PETRE
din comuna Cuzăni
Mort pentru țară în războiul de neațîrnare
PATRIA RECUNOSCĂTOARE

DUPĂ DOUĂZECI DE ANI

D-nei Armonica G...

Ce bucurie am, simțit când, îmbarcându-mă pe vaporul care cobora Dunărea, am dat cu ochii de Miluță. Cu ce mulțumire sufletească ne-am strâns în brațe ; prieteni buni și vechi, pe care vremea ne despărțise — aproape să ne pierdem urma.

Mîna în mînă, ca doi școlari, ne uitam acum unul în fața altuia. Ne măsurăm din ochi, ne cercetam trăsăturile cunoscute și totuși oarecum schimbate de cutele adinei săpate de vreme.

Și pe când ne admiram *laba de gîsea*, care începuse la amîndoi să ne încrețească pielea de la coada ochilor spre tîmple, același regret ne-alunecă într-un suspin ușor pe buze :

— Așa-i că-mbătrînim !... fără să știm... mereu, pe nesimțite !...

— Ce iute trece viața... numai când o masori privind în urmă, o vezi cît de scurtă a fost și cum s-a risipit fără s-o prețuim cum trebuie !

Amîndoi parcă simțeam o nevoie ascunsă de a ne rnîngîia, încurajîndu-ne unul pe altul.

Miluță tăcu o clipă, apoi, cu ochii la părul încăruntit, îmi zise :

— • Altfel te văd destul de verde, doar pe la tîmple a nins cam! mult la tine ; cît despre mine — adaugă el rîzînd, pe când își descoperea capul chel strălucitor — e fildeş curat, nu-i așa ?

— Tot singur, Miluță ? Vecinie, flăcău tomnatic ? Nu te-ai mai hotărît să te însori, tu care ai plasat atîtea acțiuni de simpatie prin toate garnizoanele pe unde ai trecut ?

— Tot singur, dragul meu. Tu știi ce greutăți am avut de dus. Apoi și firea mea poate-i de vină... tu mă cunoști. Și după ce tăcu puțin, îmi zise clătînd din cap :

— Și mai la urmă, pe mine nici o femeie nu m-a iubit cu adevărat, așa de mult pe cum îmi cerea inima.

După ce ni-am ales un loc retras pe punte, în fața a două halbe spumoase, am început să legăm firul rupt al trecutului, depănînd amintiri de tinerețe pe ghemul vremii.

De mai mult de douăzeci de ani îl cunoșteam pe Miluță. Ce natură ciudată ! în viața mea n-am mai întîlnit o asemenea alcătuire sufletească.

Școala n-o făcusem împreună. Ne-am cunoscut mai tîrziu, ca ofițeri tineri. Știam vag ceva despre origina macedoneană a familiei lui. Suferise și muncise mult. Pe când noi ceilalți în cîteva zile ne tocăm solda, el trimetea regulat o parte la cei rămași acasă.

Am legat cu el o prietenie strînsă, pe când ne aflam îmbarcați pe același vas, lucrînd la harta Dunărei. Cîteva ani i-am trecut trăind viața monotonă de mică garnizoană, prin porturile din susul Dunărei.

O vară întregă am petrecut-o în portul C... Eram vreo șase, toți tineri și nici unul însurat. Apariția noastră făcuse oarecare senzație în oraș.

Părinții și fetele începură de-a doua zi vînătoarea și *pontajul* pentru căsătorii.

Dar, ce dezamăgire ! Iluzii pierdute, speranțe înșelate...

Deprinși cu viața „publică”, ocoleam societatea, fugeam de viața intimă de familie. Stam toată ziua pe apă lucrînd și măsurînd pe arșița soarelui. Seara ne mulțumeam să ascultăm o serie de cîntece răgușite la o grădină de varietăți, unde ne cheltuiam banii și tinerețea. Unul făcea teorii ca să-și îndreptățească purtarea : „Marinarul nu trebuie să aibe legături cu uscatul, el e logodit cu apa”. Altul, mai sincer, spunea curat : „Mi-i frică de încurcături, sunt păcătos în chestii de inimă ; când încep să alunec, mă duc de-a dura ca un bolovan pînă la fundul prăpăstiei”.

Singurul care făcuse cunoștințe era Miluță ; lui, toate ușile i se deschideau. Avea un talent deosebit de a se lipi de unele familii ; ajungea în scurt timp amicul intim al casei. Noi începurăm a-l tachina. Cum era firească, la început, n-a

fost cruțat de gura lumii. Dar, lucru rar, cu toții au amuțit când au văzut la dînsul dovezi de prietenie curată.

O trebuință sufletească, nevoia de-o inimă amică, îl silea pe omul acesta să-și lege viața de cîteva familii.

Devotat pînă la sacrificiul vieții, rămînea în serviciul unor femei frumoase, pe care poate că le iubea în taină.

Nici o dorință nu arăta pe față. Părea cuprins de un fel de pasiune încătușată, neîmpărtășită.

Desigur că nu era adevăratul, unicul amor, divina flacără, puterea aceea suverană care-i deasupra oricăror alcătuiri de legi și stăvili omenești.

Nici ceea ce se numește *flirt* — jocul ușor și distractiv de galanterii periculoase ; și nici amorul platonice, înclinarea aceea mutuală, de o ideală candoare. Un amestec bizar de sentimente... Uneori părea rob de-o dragoste fără speranțe, iar alteori lega prietenii de felul celor din melodrame.

Trebuința sufletească de a iubi părea să fie la dînsul cu mult mai mare decît aceea de a fi iubit.

Dacă era mulțumit sufletul lui cu această prietenie durabilă și senină ? Dacă această prietenie se schimba apoi în dragoste adevărată și mistuitoare ? Niciodată n-am putut ști sau distinge felul și nuanța iubirilor lui Miluță. Pe cînd alții ne apăreau limpezi ca sticla transparentă, el rămînea același, închis și neînțeles.

Niciodată n-avea numai o singură legătură. În fiecare oraș avea două sau trei simpatii, cărora părea că-i gata să-și închine viața.

Împărțea tuturor aceeași egală iubire... Așa că s-ar fi putut spune că forțele sentimentale se neutralizau — poate asta îl susținea să nu cadă. Nu știu să fi avut în viața lui vreo aventură.

Nici o umbră de gelozie nu deștepta în inimile bărbaților însurați. Primea confidențe, făcea servicii, scria și primea scrisori, dădea cadouri fără să provoace supărări sau grijă.

De la dînsul am învățat că unei femei măritate îi este permis să primească flori, parfum și bomboane, căci după cod aceste trei articole nu sunt considerate drept cadouri.

Colegii, ca să-l năcăjească, în fiecare zi îi scorneau cîte o poreclă nouă :

1
1
1
|
I
"

Miluță inimă largă.

Sultanul din Bagdad.

Cavalerul servent.

Monopolul confidențelor...

Înțepătura glumelor, uneori nesărate, ajungea pînă la cruzime :

Salvadentul sexului frumos.

Discreția garantată.

Curtezanul public.

Domnul Căzătoreșcu.

Locotenent Crampon.

Dar el nu se supăra decît atunci cînd credea ca una **cim** simpatiile sale ar putea fi atinsă prin vreo glumă.

Nu pot să uit o scenă după care am putut cunoaște firea acestui om.

Era în orașul acela o doamnă văduvă, cu patru fete mari, frumoase, dar fără nici o zestre. Miluță, în rolul de tutore pe care și-l luase singur, reușise să le căpătuiască cum nimeni nu s-ar fi gîndit. Un ofițer mai tînăr, care era în vorbă cu cea mai mică, părea că stă încă pe gînduri, căci fata nu avea zestrea cerută de regulamentele militare.

Atuncea l-am văzut pe blîndul Miluță înfuriat și hotărît :

— Pentru ce-ai compromis fata ? Dacă în trei zile nu înaintezi actele de dispensă de dotă, să știi că te provoc ; te bați cu mine la zece pași distanță, cu „Manlicher" ! Și ochii lui mici erau tulburi și fulgerători.

Scund, slab și nervos, cu trupul încordat, avea înfățișarea unei hiene zburlete.

Un coleg șopti atunci :

— Vocea sîngelui ! numai la furie apare antartul macedonean.

În orașul în care ne aflam atunci, avea trei simpatii. După anumite calități, el da fiecăreia cîte o numire de admirație.

Nevasta unui doctor, o pianistă de talent, cu părul mat și ochii catifelati, era femeia genială. O ^profesoară mica, vioaie, cu părul rătezat la ceafă, cu pălărie băiețească, pentru că fuma și citea la berărie pe Nietzsche, era femeia

superioară. Jar Geta Ulmeanu, o blondă cu ochii mari, albaștri, măritată c-un inginer mai bătrîn și cartofor, era femeia sfîntă.

Geta ! „femeia sfîntă”... De cîte ori în viața mea nu mi-a venit pe buze numele ei șoptit în taină ca o rugăciune.

Pe femeia asta am iubit-o eu în prima tinereță.

O iubire ciudată, eterică. Mă întreb și azi dacă n-a fost numai un vis în prima palpitate a vieții, numai o umbră a amorului adevărat, a aceluși sentiment unic și etern. Și totuși, în acordul sufletelor noastre de atunci, cîtă armonie, cîtă căldură ; momentele acelea de fericire divină nu pot să le asemăn cu nimic altceva în lume, căci nu le-am mai putut simți a doua oară în viață.

Pe vremea aceea, abia scăpat dintre zidurile școlii, numai în pragul vieții, mi se zicea : Sălbaticul. Privit ca un animal de o specie rară și curioasă, treceam liber prin lume, cătînd țintă înainte, fără a privi în lături ; tocmai tîrziu am căzut tîrît în vârtejul valurilor vieții.

Ofițerii ceilalți pleaseră în susul Dunărei cu lucrarea hărții. Miluță și cu mine trebuia să rămînem toată vara în același port — pe o șalupă mică, cu o singură cabină, așa de strîmtă încît abia ne puteam învîrți. Ne îmbrăcam pe rînd afară pe punte, căci între cele două paturi era întinsă o masă imensă cu hărți și planuri. Pe cînd prietenul meu se chinuia calculînd și desemnînd, eu, fumînd, citeam sau visam.

Pe timpul acela am cunoscut-o pe Geta.

De mai multe ori o zărisem de la distanță, dar niciodată nu mă apropiasem de ea ; o teamă instinctivă mă ținuse departe.

Ne-am întîlnit într-o zi pe la sfîrșitul lui mai, cu prilejul unei excursii pe Dunăre.

Ne-am dus cu șalupa la o carieră de piatră de pe malul fluviului, să-l luăm pe inginerul Ulmeanu care avea acolo niște lucrări.

Veniseră și cîțiva ofițeri și magistrați cu familiile lor, bucuroși că se pot plimba pe apă.

Ce întipărire mi-a lăsat în minte momentul întîlnirii, misterul acelei sclipiri electrice, cînd ochii noștri s-au oglindin din unii în alții pentru întîiași dată !

Am văzut-o pe mal, la capul schelei din fața șalupei. Trebuia să pășească încet, cu atenție, pe-o scîndură îngustă, de aceea se uita țintă în jos. M-am repezit s-o ajut. Mi-a întins cu grație mîna ei fină, fără să-și ridice privirea.

Numai cînd a călcat ferm pe bordul șalupei și-a ridicat ochii ei albaștri, adînci, cătînd țintă în ochii mei.

Din clipa celei dintîi priviri părea că licărise scînteia aceluși foc lăuntric ce pîlpii în inimi, înăbușit în taină.

M-am prezentat singur. Miluță, care tocmai atunci se urca pe punte, adaogă rîzînd :

— Asta-i „sălbaticul” de care-ți vorbeam.

— Din cîte am auzit mi se pare că vă cunosc de mult, răspunse ea învăluindu-mă într-o privire blîndă și prietenoasă.

Simții o neliniște, și bătăile inimei deveniră mai repezi. Aveam nevoie să umblu și n-aveam loc să mă mișc.

Îmi găsii de lucru la provă și începui să sorb pînă în lundul pieptului, unde simțeam un gol, aerul proaspăt și rece al dimineții.

După ce am plecat, m-am liniștit puțin. Și, pe cînd șalupa aluneca ușor pe oglinda străvezie a Dunării, m-am apropiat pe nesimțite, la pupă, de grupul care se formase acolo vorbind și admirînd frumusețea naturii.

Așezat la pîndă, o priveam pe Geta cu atenție, vroiam să prind toate nuanțele figurii, toate liniile acestui minunat profil femenin. Căutam în liniște să-mi dau seama de unde vine armonia pe care o întrupa această ființă, farmecul tainic pe care-l răspîndea, de la prima vedere.

Era înaltă, foarte mlădiaoasă, delicată, aproape fragilă ; cu mișcări încete, elegante, de-o naturaleță desăvîrșită.

Peste bluza ușoară de mătase neagră, o dantelă de Irlanda, ca un val de spumă albă, îi acoperea tot bustul. Gîtul goi de tot, ovalul figurii, cu trăsături fin modelate, străluceau scaldate în lumină ; și în razele soarelui, pielea albă, fragedă, părea o țesătură satinată.

Vîntul nebunatic, ce adia pe apă, flutura, plutindu-i în jurul capului cîteva bucle desprinse din păru-i auriu-roșietic, cu tonuri de aramă topită.

Cîte tipuri de frumuseța feminină nu mi-au văzut ochii, prin diferite țări cît am umblat prin lume, dar nicăieri n-am întîlnit asemenea ființă, care să radieze în juru-i atîta farmec atrăgător de la cea dintîi privire.

Mai mult decît în desemnul acelei figuri gingașe, secretul cred că stă în ochii mari, umbriți, cu irisul albastru — culoarea peruzelei — în adîncimea căroră o taină sufletească părea că se ascunde.

Atras, învăluit de razele privirii calde, de un zîmbet dulce ca o dezmiardare, simțeau că te apropii de armonia vieții, suprema fericire pe care o visăm cu toții.

Din locul în care stam, nu înțelegeam ce spune, deși îmi ascuțeam auzul ; dar glasul ei îmi alinta urechea, și timbru-i muzical mi se părea o melodie dulce. O comparam pe rînd cu toate celelalte femei ce se găseau acolo. Nici umbră de asemănare ; părea de-o altă rasă, străină și rară.

Cum de se rătăcise aici această creatură ? Căzută parcă dintr-o altă planetă în fundul acesta de provincie obscură, într-o lume atît de banală.

După cîtva timp, apropiindu-mă, intrai în vorbă. Am văzut îndată că ea mă asculta cu atenție deosebită.

Vorbînd, mă însuflețeam pe măsură ce apropierea se stabilea mai mult. Eram de o vervă neobicinuită. Îmi aduc aminte că povesteam întîmplări dintr-o călătorie din Scandinavia¹, unde fusesem c-un an mai înainte. Vorbeam de blondele Nordului, cu părul auriu, cu ochii albaștri și cumiști, care stau cîte zece ani logodite, așteptîndu-și iubiții duși peste Ocean, să-și facă stare, pentru ca apoi, întorși, să poată întemeia căminul.

Ea asculta cu atenție, c-un fel de mulțumire sufletească, care-i colora obrazii, surîsul și privirea-i prietenoasă.

O sorbeam privind-o pe furiș cum își apleca ușor capul să prindă cuvintele pe care vîntul le fura.

Apoi, după ce-am tăcut, ea n-a mai ascultat pe alții ; și-a tras puțin scaunul lîngă balustradă și a rămas mult cu ochii duși pe luciul apei. Pierdută, ca-ntr-un vis, părea că urmărește ceva în jocul sclipitor al razelor de soare pe solzii argintii ai undelor de apă.

¹ O călătorie în Scandinavia a întreprins autorul însuși la începutul anului 1906.

Lot drumul am fost ca într-un vis frumos, într-o beție dulce ; mi se părea că sorb cu deliciu dintr-o băutură spumoasă, amețitoare.

Ne-am întors tîrziu, pe una din acele nopți clare, cînd cerul întreg se resfrînge seînteind în adîncul tremurător al Dunărei. Un colț de lună nouă, ce străpunsese un nour poleit, ne urmărea sclipind pe oglinda apei ca lama unui paloș de argint.

De a doua zi începură a se arăta simptomele acelei boli care se încuibează în noi, fără să știm cum, și ne copleșește viața.

În firea mea și în lumea din jurul meu, simțeam ceva schimbat. O putere nouă parcă mă însuflețea la umblet și la vorbă. Uneori senin, vioi, călcam sprinten, hotărît, cu pieptul înainte, cu ochii seînteind, vibrînd de fericire ; alteori nervos, neliniștit, cu un gol chinuitor în suflet, cuprins parcă de friguri, cu trupul fără vlagă, îngreuiat ca plumbul.

Mîncam puțin și fumam, toată ziua ; nu mai puteam dormi decît trei-patru ore, iar de lucrat, deloc — nu-i vorbă, că nici înainte nu prea lucrasem mult. Umblam pribeag pe malul apei ca un școlar fugar. De zece ori pe zi treceam prin fața casei ei. În fiecare seară veneam să văd... dacă luminile erau aprinse acolo, și rămîneam cu ochii la un geam, luminat de razele aurii trecute prin mătasa perdelei care cădea în falduri.

De ce aș ascunde azi curatul adevăr ?

La început mă lingușeam chiar și de cînele din curtea ei. Cu ce plăcere îi mîngîiam blana zburlită și ce duios cătam în ochii lui cei blînzi și parcă așa de iubitori. „Leul”, deși nu era de rasă, un cîne ciobănesc lățos și nespălat, dar era îndestul de fin să-mi simtă slăbiciunea. Știusese așa de bine să-mi speculeze pasiunea, încît reușise îndată să fie primit în porție la cazanul soldaților de pe șalupă.

Simțeam bătăile grăbite ale inimii de cum zăream departe boneta cu panglicele pe spate, pe care o purta *Frau* Berta, bona ce venea în fiecare zi să plimbe copilul prin port.

Stăpîna ei știam că trebuie să vie în urmă.

Frau Berta, cu care mă deprindeam să vorbesc nemțește, avea un păr roș dezlînat ; urîtă, dar foarte simpatică îmi părea pe atunci.

Copilul, purtat în cărucior, un băiețel bălan și rotofeu, mi se păreau un îngerăș din cer, căzut într-o movilă de horbote legate în panglici albastre.

Bărbatul Getei, inginerul Cristea Ulmeanu, trebuie să fi fost om frumos în prima lui tinereță ; acum avea figură oboșită, părul zburlit și ochii înroșiți ; era mai totdeauna nervos și agitat.

Se spunea despre el că fusese un inginer distins, făcuse școli prin străinătate, avusese lucrări însemnate și câștigase bani mulți, pe care îi pierduse la jocul de cărți.

Umbla mult pe drumuri după lucrări și afaceri, iar cât sta în oraș, nopțile le petrecea mai mult la club decât acasă.

Era dintre bărbații cari nu știu de ce se însoară.

Nu era gelos deloc ; simțindu-se bine, în siguranță, cu o femeie frumoasă, deșteaptă și cuminte, avea un fel de mîndrie, plăcerea stăpînului ce-și vede calul frumos că-i admirat de toți cîți îl privesc.

La început făceam plimbări pe malul Dunărei cu toții împreună : eu o întovărășeam pe Geta, bărbatul ei venea în urmă cu Miluță, pe care-l cunoștea de mult, înainte de a fi însurat.

După scurt timp, inginerul fu nevoit să plece în Germania, pentru comanda unor mașini ce avea de instalat la niște lucrări.

De pe puntea șalupei mele așteptam ora cînd Geta venea să-și facă plimbarea zilnică în port. Stam cu binoclul la pîndă, o cunoșteam de la distanță ; avea un fel de ritm în mersul ei sigur și grațios. Venea întotdeauna cu lucru sau c-o carte, mergea pe malul apei pînă la o salcie bătrînă, unde se așeza la umbră. Sub salcia aceea am stat și eu ceasuri întregi robit de glasul și de privirea ei, trecînd prin toată gama emoțiilor nedeslușite ce turbura iubirea înflăcărutei tinereți.

Cînd mă gîndesc la starea aceea sufletească, la mulțumirea tainică în care pluteam, orele ce le trăiam acolo mi se par cele mai frumoase din toată viața mea.

În schimbul de observații ce făceam cu ea, avea un chip de a privi și înțelege viața și lumea dimprejur care mă încînta și mă uimea adînc. În fiecare zi descopeream mai multă putere și fineță în judecata ei. Adesea surprindeam cîte un val de tristeță care-i umbrea privirea. Dar nu se plîngea

niciodată de soarta ei, deși simțeam că e nefericită. Cu vorba și zîmbetul cuminte mă potolea, îmi împlînzea asprimea cumplită de cîte ori mă aprindeam vorbind cu pasiunea și avîntul tinereții.

Îi sorbeam cuvintele de pe buze și-i urmăream orice mișcare ; un gest, o intonație mă încînta, mă urmărea vibrînd în mîntea mea zi și noapte, pînă o vedeam din nou.

Mă aruncasem în valurile iubirii fără să-mi dau seamă ; uneori pluteam deasupra, legănat de undele duleelor iluzii, alteori mă zbăteam în neștirea chinuitoare a îndoielii. Simțeam de la început că-i place s-o întovărășesc, că-i e drag să stea de vorbă cu mine mai mult decît cu ceilalți ; în strîngerea de mînă, în fiecare zi, înțelegeam din ce în ce mai bine acordul stabilit în inimile noastre.

Și totuși, niciodată n-am reușit să-i spun ce-aveam pe inimă, deși în fiecare zi mă hotărâm să încep. Avea un fel de tact în vorbă și-n purtare, care mă dezarma. Era la ea un echilibru sufletesc, un resort puternic, care simțeam că mie îmi lipsește.

Văzusem că-i place cum citeșc. Și uneori, pe cînd lucra la o broderie și eu citeam alături, o surprindeam cum se oprea din lucru și rămînea așa privind în nemișcare. Fără să-mi ridic ochii, simțeam cum mă ardea privirea ei. Dar într-o clipă își revenea și-mi arăta în zarea albăstrie vreo pînză de barcă ce flutura în vînt sau vreun stol de păsări călătoare care zburau spre baltă.

Odată, într-o seară, cînd ne întorceam din port sub pletele de sălcii de pe mal, tăcurăm amîndoi ; părea că ne ascundem, sub calmul aparent, furtuna ce-o simțeam gata să izbucnească în sufletele noastre.

Ne-am oprit din drum. În fața noastră, o parte din cer ardea în asfințit și soarele roșu aluneca în apă ca într-o baie strălucitoare — amestec de purpură și aur topit.

Era răcoare și ea, cu brațele goale, c-o bluză de vară ; i-am învelit umerii cu pelerina mea.

Pe cînd mă apropiam ca s-o închei la gît, aprins și tulburat de răsuflarea caldă care-mi suise tot sîngele în obraz, m-am aplecat într-o pornire bruscă strîngîndu-i mîinile amîndouă pe care le apăsai pe buze și pe ochi c-o patimă arzătoare.

Pînă în adîncul inimii simții înfiorarea ei.

Vibrînd și izbucnind în lacrimi, cu gesturi furioase, își smulse pelerina și, fără nici o vorbă, mi-o aruncă plecînd cu lacrimi în ochi.

Amețit, cu brațele întinse, am rămas pe loc fără s-o pot opri și fără să scot o vorbă. Simțeam, că lacrimile sunt gata să mă înăbușe. Ca un copil umilit m-am aplecat să ridic pelerina și-n loc să mă întorc acasă, am luat-o înapoi pe malul^apei^ șovăind, abea tîrîndu-mi picioarele, pînă sub salcea bătrînă la rădăcina căreia de-atîtea ori am stat.

Acolo m-am trîntit jos, pe pămîntul umed, zdrobit, învins, rînit dejnoarte. Îmi era parcă groază de mine însumi, rușine de stîngăcia mea ; mă judecam și mă găseam vinovat, nenorocit și ridicol. Pînă tîrziu noaptea am zăcut așa părăsit, în nedumerire, **cu** mintea zăpăcită de zbućiumul lăuntric, de vijelia stîrnită dintr-odată, care-mi zdrobise viața, c-o singură suflare.

Îp zadar făceam sforțări să prind firul gîndirii clare. Nimie, nici o rază de lumină. Nici un sprijin de nicăieri. Resturi de gînduri frînte se-ncruciau în jurul aceleiași idei fixe și negre care mă chinuia în disperare.

S-a sfîrșit... am pierdut totul dintr-o dată... viața parcă s-a întrerupt brusc... Ciudat... cum numai într-o clipă se poate schimba soarta unui om...

Ce-mi mai rămîne de făcut ?... Cu mîna mea, singur mi-am zdrobit viața, mi-am distrus fericirea... Ce mai am de așteptat ?... Ce jens mai poate avea viața, viitorul, lumea, întreaga omenire fără ea ?...

Simțeam mereu că mă înăbuș, un nod chinuitor mi se opriese în gît, un gol dureros părea că se lărgește în mine și în jurul meu ; peste tot era pustiu și întuneric.

Părea că mă cufund în adîncul mării pe-o noapte întunecoasă.

Cu capul gol, cu haina descheiată, cătam o ușurare oftînd adînc ; răsufliînd din plin, simțeam cum năvălea în mine aerul rece al nopții. Un vînt ascuțit sufla pe fața apei gonind val după val, iar murmurul apei care bătea în țărîm, se îngîna cu un șopot prelung de trestii îndoite sub biciuiri de vînt.

A doua zi i-am scris o scrisoare.

Tot ce nu putusem să-i spun prin grai : scuze, mărturisiri, jurăminte, lacrimi, toate le-am așternut în scrisoarea aceea lungă și disperată.

Vreo zece zile am fost bolnav ; mă aflam într-o cumplită stare nervoasă. Pe Miluță îl ocoleam ; și de cîte ori încerca să-mi vorbească, îl opream și plecam furios.

Ce zile grozave. Rătăceam tot timpul în voia întîmplării, stingher, părăsit, simțindu-i lipsa, parcă aș fi pierdut o călăuză care mă conducea în viață. Hoinăream așa, mut, cu fălcile încleștate, cu ochii tulburi, desprețuindu-mă, simțindu-mi slăbiciunea ca o povară care-mi zdrobea viața necăjită.

Numai noaptea mă apropiam pe furiș de casa ei, prîvind lung la geamul cu perdeaua de mătase aurie. C-un fel de lașitate mă strecuram pe stradele întunecoase, tîrziu noaptea, și adormeam apoi în visuri nebune și obositoare.

Mă sălbătăcisem de tot.

Cînd negura albăstrie se risipea de boarea dimineții, plecam c-o carte și cu pușca spre baltă.

Treceam Dunărea cu o lotcă mică, trăgînd singur la lopeți și mă afundam în ostroavele pustii și păduroase.

Cîte-o zi întreagă nu întîlneam țipenie de om. Eram într-o lume aparte, pe un petic de pămînt rămas parca fără stăpîn și fără legătură, uitat în singurătatea tainică a bălții.

Pe deasupra mea vedeam zburînd stoluri de rațe stîngace, de lișițe cernite care fugeau la adăpost prin foile de nufăr, caravane de cocori care pluteau în unghiuri înșirate cu șefii lor în cap. Și uneori, cum mă simțeau departe, se înălța în șir cîte un cîrd de lebede sfoase, care-și mișcau domol aripele în zare ca niște steaguri albe de pace, lin filfîind în vînt.

Stam lungit, cu fața în sus, cu brațele sub cap, în lotca mică și neagră, legănată pe apa bălții, cu ochii țintă în albastrul cerului de vară.

Nu mișcăm nici dintr-un deget, zăceam singur în mijlocul naturei primitive și mă afundam pierdut în voluptatea durerii mele.

^ Curn^ stam așa întins în amortire ceasuri întregi, adesea mă urmărea cîte un vultur care plutea pe bolta văzduhului albastru. Zărindu-l printre gene, îl observam cum se lăsa plutind în cercuri mari, rotindu-se pe sus în jurul lotcei negre, așa de mică și îngustă încît părea din depărtare un sicriu rămas fără capac, ce rătăcește pierdut, mînat de vînt pe apa moartă a bălții.

Pușca o luam degeaba ; nu-mi venea să trag nici un foc. Zadarnic îmi încordam mintea să pot citi, nu eram în stare să urmăresc în șir cîteva rînduri.

Voiam să dorm, să uit totul. Mă hotărâm, cu toată voința, dar cum închideam ochii, îmi apărea imaginea ei așa cum o văzusem atunci, în seara aceea: ochii ei albaștri și cuminiți, înecați în lacrimi, buzele fragede cu zîmbetul lor blînd și dulce, strînse de o indignare furioasă.

Ca o muștrare chinuitoare mă urmărea neîncetat aceeași imagine, mereu și pretutindeni.

La fiecare pas îmi reveneau aceleași gînduri c-un avînt copilăresc :

Ce-i ^de făcut ? Cum pot să-i dovedesc cît o iubesc de tare ? Să sufăr orice... să risc totul, să dispar, să-mi dau pentru ea viața, cu zîmbetul pe buze...

Rar, cînd ațipeam puțin, de cum alunecam pe nesimțit din lumea reală, mă pierdeam în vise nebune și fantazii rătăcitoare.

De la o vreme mă prinsese o teamă : mi se părea că încep să înnebunesc. Oarecum, să mă controlez, mă apropiasem iar de Miluță, a cărui blîndețe îmi ațîța mai mult nervii bolnavi.

Într-o seară, pe cînd ne plimbam amîndoi prin port, ne ieși drept în față Geta cu o prietenă a ei.

De departe, cum am zărit pălăria ei albă, pe care o cunoșteam așa de bine, simții cum începe inima să-mi bată mai tare, tulburată. Se îndreptau spre noi, trebuia să ne întîlnim. În clipele acelea de așteptare aveam o senzație ciudată : o bucurie de-mi venea să strig în gura mare, în același timp o teamă copilărească mă împingea s-o iau •la fugă înapoi.

Cu același ritm ușor și elegant în mers, senină, pășea în fața noastră. Se opri și ne întinse mîna c-o grație prieten

tenoasă, cu același surîs alinător de altădată, și pe buze și în ochii ei albaștri.

— Ce scumpi sunteți la vedere, îi spuse prietena ei lui Miluță, care începu a rîde cu pofta lui obișnuită.

Toți patru o luarăm încet de-a lungul malului. Micșorînd pasul, rămăsei cu Geta mai în urmă.

Călcam rar și în același tact, dar nu scoteam o vorbă, mergeam așa cu ochii în pămînt : ne apăsa, ca o muștrare parcă pe amîndoi aceleași gînduri.

Deodată ridicai ochii, hotărît să încep o explicație ce atîta vreme îmi frămîntase mintea, dar în același timp ea mă opri și, c-o privire dulce, rugătoare, mă îmblînzi, părea că instinctiv ea îmi ghicise gîndul.

Apoi șopti cu glas moale, tremurător :

— Te rog mult să-mi promiți că n-o să mai scrii... e mai bine pentru amîndoi...

Pe cînd vorbea, îmi furișai o clipă privirea pe chipul ei : mai trasă și mai palidă la față, avea în ochii umezi altfel de lumină și în surîsul ei părea că se resfrînge secretul unei mîhniri ascunse.

înduișat, învins, îmi venea să-i cad în genunchi, să-i spun cît sunt de vinovat de cele întîmplate. Zadarnic mă încercam să încep, ea nu mă lăsa să vorbesc ; și apucîndu-mi brațul plecarăm înainte. Cu încetul, redeveni senină, stăpîină pe sine în resemnarea ei.

— Ești vinovat, desigur — îmi spuse cu o^ asprime dulce în glasul-i blînd și protector — ca pedeapsă n-ai să vorbești deloc. Să mă ascuți pe mine în viață ai să suferi mult, căci ești o fire aprinsă și pasionată. Rău ai făcut fugînd. Unde ai umblat de atunci de cînd nu ne-am văzut ? Eu nu vreau să suferi din cauza mea, din contra^ vreau să-ți fiu o prietenă, un sprijin sufletesc... Și îmj vorbi mult, cuminte, ca un prieten vechi.

Iar cînd ne-am despărțit, odată cu strîngerea de mîină hotărîtă, caldă, mi-a șoptit c-o grație intimă, c-un fel de gingășie în vorbă și-n privire :

— Așa-i că ne-am împăcat ?... Și pentru totdeauna.

Toată noaptea n-am putut închide ochii. Strîngerea ei de mîină pe care o simțisem tare, fierbinte, din toată inima, îmi pricinuisese atîta emoție și bucurie, încît nu mă puteam

liniști. De a doua zi începu iar să calc sprinten, cu pieptul înainte și capul sus, cu ochii senini, scînteietori, căci eram mîndru, eram fericit.

După trei zile primesc o telegramă. Trebuia să mă prezint imediat la Ministerul de Război. Urma să plec pentru doi ani de stagiu în Marina italiană.

Am rămas împietrit, cu telegrama în mână.

— Nu plec, îi spun scurt și hotărît lui Miluță, care se uita nedumerit la mine.

— Ce, ești nebun ? îmi răspunse el răstit. N-ai să sfirșești odată cu toate copilăriile tale, nici acum cînd ți-i în joc soarta și viitorul tău ?

Cu telegrama în buzunar am plecat întins acasă la ea. N-a fost chip s-o văd atunci.

M-am întors necăjit și nehotărît.

Miluță i-a anunțat pe toți prietini că a doua zi, dimineața, plec cu vaporul.

N-am dormit toată noaptea. Am fumat și am oftat.

Miluță mi-a făcut bagajele și m-a spovăduit pînă dimineața. La plecare au venit să mă petreacă vreo două familii cunoscute. Geta nu era singură ; venise întovărășită de bărbatul ei.

Am surprins un moment cînd toți priveau la mașina vaporului care forfotea sub presiune și, iuînd-o pe Geta de braț, am ieșit pe punte. Deodată am simțit încleștarea brațului ei care tremura strîngîndu-mă. O privii cu spaimă — n-o mai recunoșteam. Fața-i era palidă, buzele strînse de-o sfâșietoare durere, ochii înroșiți sclipeau în lacrimi. Tresărea înfiorată și respira adînc ca să-și revie în fire.

I-am strîns mîna, care mă frigea, șoptindu-i apăsător :

— Spune un cuvînt, un singur cuvînt... să știu ce trebuie să fac.

— Să pleci... e mai bine pentru amîndoi, îmi răspunse ea încet, dar hotărît, pe cînd își chinuia nervoasă batista făcută ghem între degetele strînse.

O clipă avui un gest nestăpînit de disperare mută și în același timp zării pe Miluță, cu toți ceilalți în urmă, ureîndu-se pe punte.

Am înaintat cîțiva pași, făcîndu-mă că-i arăt ceva pe Dunăre, departe. Ea apleeîndu-se să vadă, pe cînd îmi strîngea mîna înfiorată, îmi suflă aproape în ureche :

— Să ai încredere... curaj... nu vreau să te pierd... •să-mi scrii, ca să știu ce-mi rămîne de făcut în viață.

Nu mai aveam nici un moment de stat, lumea era lîngă noi. Clopotul bordului suna ora de plecare. Sirena vaporului începu să fluiera, să se vaite ca o fiară rănită, pe cînd ne dezlipeam ușor de mal.

Rămas singur pe marginea punții vaporului care se depărta treptat, îmi ascuții vederea, o clipă împînzită de-un val trecător de lacrimi fierbinți. Mă sileam să prind cu ochii încă o dată, să rețiu, să sorb din depărtare forma aceea armonioasă care se micșora pe mal, îmbinarea aceluia desemn de umbre și linii grațioase în care știam un suflet înlănțuit de-al meu, în taină, părtaș la aceeași suferință, o inimă vibrînd la unison cu a mea.

Zadarnică sforțare... vaporul alunecînd pe apă ne depărta unul de altul din ce în ce mai mult. Malul părea că fuge în urmă, ștergîndu-se în zare și forme și culori. Pînă tîrziu, cînd se pierdu de tot, am urmărit un fulg plutind în ceața diafană : era voalu-i alb ce-l desfăcuse și-l flutura în vînt.

Apa, depărtarea, lumea, păreau puse anume între noi, să ne despartă. Am plecat avînd amintirea ei așa de vie și luminoasă, încît mă însoțea plutind în jurul meu, în mîntea, în inima mea ; purtînd-o parcă în mine, o simțeam pretutindeni în drumurile mele pe mări și prin țări, pe unde am umblat. Și acum mi-aduc aminte cum o chemam în gînd, cu ochii ci cumînți, să-mpărtășesc cu dînsa bucuria de cele ce vedeam cînd admiram răpit frumusețile de artă și natură ce le întîlneam în cale.

Pe mare, în carturi lungi de noapte, singur sub cerul țintuit, cu ochii pierduți la cîte-o stea ce seînteia în spațiu, mă întrebam dacă în aceeași clipă și ea nu urmărește aceeași stea pe bolta uriașă, sub care stam amîndoi la atîta depărtare.

Căzusem tocmai în timpul manevrelor escadrei italiene ; încrucișam tot timpul în largul mării și rar ne opream prin rade și prin porturi. Poștă aveam foarte neregulat.

Scrisorile către ea le adresem lui Miluță, care trebuia să i le dea în taină.

I-am scris scrisori pline de iubire înflăcărată, de durere sfîșietoare, de desperare cumplită.

Nimic, nici un răspuns.

Tîrziu am primit de la Miluță o scrisoare lungă, cu sfaturi prietenești : „Să mă gîndesc la viitor... la viața mea... la a ei... stric o casă... distrug o familie... o vei uita... vremea care trece și vindecă toate"... și celelalte obișnuite sfaturi.

De atunci multă vreme a trecut... resorturile sufletești s-au ruginit cu încetul, și s-au distrus aproape ; totuși privirea acelei femei care mi-a scăpărat în suflet scînteia divină a iubirii, supremul bun al vieții, eu n-am putut s-o uit.

Sunt douăzeci de ani de atunci.

Și cum ne minte vremea ! Cu-atîta repegiune, zi după zi, s-a scurs ștergînd totul în urmă, de parcă nimic nu poți să vezi cînd te întorci o clipă cu ochii înapoi...

Nimic nu pare că s-a schimbat de atunci pe locurile acestea, unde-am trecut o parte din tinerețea mea.

Dunărea, liniștită și largă, cu aceeași nepăsătoare maies-tate, de mii de ani alunecă spre mare în leneșe încovăiri.

De o parte și de alta, aceleași maluri joase se prelungesc în zare. Zăvoaie mari de sălcii își schimbă haina verde în fiecare an. Qstroave, pustii și păduroase, se leagă în depărtare cu întinderea de mlaștini în cari viețuiesc și acuma sălbătăciuni în cîrduri. În ochiuri de luminiș, prin stuh, lucește apa bălții ca cioburi dintr-o oglindă spartă. Și în ele se răsfrînge același cer albastru, întins deasupra mării verzi de trestii șoptitoare.

Împrejurul nostru, și locuri și priveliști parcă au rămas aceleași.

Dar noi ?

Noi cît ne-am schimbat de-atunci !

Mergînd încet, vaporul se apropia de mal ; făcîndu-i-se semn că n-are nimic de încărcat, se îndreptă la vale pe drumul obișnuit.

Noi tăceam, cu halbele de mult golite, dinainte, privind apusul și cerul înroșit deasupra orașului tăcut, în care viața începe devreme să ațipească.

Trecutul tot și fapte pierdute, depărtate, se înlănțuiau în minte și parcă le trăiam a doua oară, pe cînd treceam de-a lungul aceluia mal pe care-l cunoscusem cu de-amănun-tul odată.

În capăt, unde se termină portul, văzui și salcia bătrînă sub care am suspinat pe atunci.

Șivoiul apei, rozînd acolo malul, slăbise rădăcina, și acum salcia zăcea, culcată, cu trunchiul în două despicat, cu pletele în apă, osîndită să fie smulsă de Dunărea ce curăță orice stăvili ca să-și lărgească patul.

— De cînd n-ai fost pe aici ? mă întreabă Miluță într-un tîrziu.

— A, eu, de mult, de atunci chiar de cînd am plecat în Italia ; am trecut adesea, dar niciodată nu m-am hotărît să mă opresc aici. Amintirea aceluia timp, vezi tu, mi-a rămas în minte ca un vis frumos, o reverie dulce ; mi se pare ecoul unui cîntec din vremea tinereții ce-mi place să-l ascult ; mi-i milă ca să-l tulbur.

— Ba, eu am fost aci acum un an, cu prilejul unei comisii de rechiziții.

— Ei, ia spune-mi ce mai fac simpatiile tale... ale noastre adică : le-ai văzut ? Trebuie să fi îmbătrînit și ele. Biata Geta !... ce admirabilă ființă... știi, *femeia sfîntă*, cum îi spuneai tu. Cînd stau și mă gîndesc acum la timpurile acele, mi se pare că n-am fost eu, ci altcineva care a trăit pe aicea, care a iubit și a suferit odată, cu focul și frăgezi-mea vîrstei.

Ți-aduci aminte cum mă înflăcărasem eu ? Ce patimă cumplită mă zbuciuma pe atunci. Uite, mă crezi, emoții ca acele așa de dulci și gingașe, chinul și fericirea care mă înspăimîntau și mă îmbătau pe atunci, pasiunea aceea așa de furtunoasă, eu n-am întîlnit-o a doua oară în viață. Nu pot să spun că n-am avut mai tîrziu și alte legături, dar întotdeauna a fost altceva și nu aceea ce-a fost întîia dată. Nu, dragul meu, e sigur... acuma înțeleg pe cei care susțin că numai o dată iubește omul în viață. Ți-aduci aminte ce speriat erai tu ? Ce luptă a fost pe tine, ca să

mă potolești ? Zău, nu știu, fără tine unde-aș fi ajuns cu pasiunea mea. În neștire, cu ochii închiși, fără să știu să înot, mă aruncasem în valurile oceanului iubirii. Parcă îmi dasem drumul într-o prăpastie fără să știu unde aveam să mă opresc, unde aveam să o tîrăsc și pe ea. Poate ajungeam să pătez viața ei, care era așa de senină și curată încît o slăveam amîndoi.

Pe cînd vorbeam, furat pe nesimțite de parfumul trecuului duios, Miluță, sta mut, cu ochii duși pe luciul apei. Tăcui și eu cu gîndul dus departe, sub vraja atîtor amintiri tainice.

Tîrziu, fără să-și ridice ochii, el mă întrebă încet, vorbind aproape în șoaptă :

— De cînd n-ai mai văzut-o ?

— Acum doi ani, o dată la teatru, în București. Era într-ojojă cu fata ei mai mare. Ce asemănare ! Mi se părea c-o văd pe ea în vremea tinereții noastre. Înehipui-e-ți, nu m-am dus nici să-i vorbesc. Nu m-am putut hotărî, nu știu de ce, parcă m-a reținut ceva. Simțeam un fel de vină,, era ca o muștrare, că odată voisem să tulbur seninătatea aceea.

Din locul meu de jos am salutat-o ; ea a înclinat ușor capul și o clipă am recunoscut același surîs dulce și trist pe care îl văzusem de atîtea ori că-i flutura pe buze.

Nu știu nimic din ce s-a jucat pe scenă în seara aceea. Cu ochii într-acolo am stat cătînd la cele două chipuri în care găseam atîta asemănare — păreau două portrete ale aceleiași figuri la vîrste diferite.

În sclipirea luminilor din sală zăream părul sur, argintiu, parcă pudrat anunțe pe la tîmple. Ciudat, niciodată nu mă gîndisem că femeia asta putea să îmbătrînească. Am surprins de cîteva ori privirea ei alunecînd pe deasupra capetelor, oprindu-se la mine cu aceeași senină blîndeță din trecut.

M-am simțit parcă atins de un fior dulce și dureros.

Cutele de pe obraz, desigur, de la distanță, nu s-au putut vedea, dar capul meu așa de sur cum i-o fi părut oare ?

Miluță căzuse iar pe gînduri. O durere surdă părea că-l stăpînește, cum sta așa pierdut, cu ochii aproape închiși, cu capul rezemat pe pumnul strîns sub tîmplă.

Deodată se ridică în picioare și, apucîndu-mă strîns de umeri, mă privi țintă în ochi :

— Tu niciodată n-ai să poți ști cît te-a iubit femeia asta. Tu singur ai fost și ai rămas în inima ei. Pe mine ea mă urăște. Nu, niciodată n-are să mă ierte că am oprit-o să facă pasul la care se hotărîse atunci. Tu nu știi tot ce ce s-a întîmplat după plecarea ta în Italia.

E mult de atunci și pot să-ți spun acum. Toate scrisorile ce mi-ai trimis ca să i le înmînez le-am rupt cînd am văzut ce luptă se da în sufletul acestei femei nefericite. Totuși, la un moment dat, s-a hotărît să-și părăsească totul : casa, bărbatul și copilul pe care-l adora. Era gata să înceapă procesul de divorț cînd, după un complot pe care-l organizasem cu părinții, am răușit să o împac și să aduc iarăși în căsnicia ei. Părea apoi că s-a resemnat. Vezi tu. Aveam pe atunci credința fermă că fac un bine. Voiam să sting de la început iubirea asta dintre voi.

Mi se părea o cădere, o învingere pentru ea ; parcă pierdeam un ideal ; în mintea mea îmi apărea ca o statuie coborîtă de pe un pedestal de unde o văzusem dominînd senină, stăpînă, triumfătoare. Ce vrei, așa vedeam, așa judecam pe vremea aceea. Azi văd altfel, dar e prea tîrziu. Am crezut că fac un bine și am fost cauza unui imens rău ce nu se mai poate îndrepta.

Îți spuneam că acum un an am venit aci și, cum am sosit, m-am repezit să văd pe Geta. N-a fost chip. Încredințat că mă ocolește, i-am scris și după vreo zece zile, mi-a răspuns.

Ce rău îmi pare că nu e la mine scrisoarea aceea ca să vezi cîtă durere concentrată e în rîndurile acelea.

După ce se scuză de faptul că nu m-a primit, îmi descrie nefericita ei viață, mie, care, după cum spune ea, am fost amestecat în întîmplările vieții ei, încît am o parte mare de răspundere, de care nu mă pot descărca.

Îmi mărturisește că ani de zile mi-a purtat pică pentru faptul că am contribuit să nu se despartă, și am lucrat să

sting iubirea dintre voi. Cu drept cuvînt, biata femeie mă întrebă azi : „Cui credeam că fac bine ? ei ? bărbatului ? sau ție ca prieten al meu ?”

Nici^ unul din toți trei nu este fericit. Pe cînd, dacă o lăsam să se despartă... cine știe ?

Bărbatul ei, din ce în ce a ajuns mai rău, căci bolile și patimile cresc cu vîrsta. Au venit apoi copiii, și ea s-a resemnat. Cînd stai și te gîndești la atîtea alegeri nepotrivite... doi oameni cari nici nu se pot măcar stima, forțați să trăiască alături continuu în ceartă mută, zilnic în luptă surdă de roadere și istovire...

„Lanțul pe care nu l-ai rupt la timp se strînge din ce în ce mai mult. Dar omului slab îi trebuie stăpîn”, termină ea, rugîndu-mă s-o iert și s-o plîng.

Stam mut și ascultam. Dar nu mai puteam urmări șirul cuvintelor care-mi sunau în minte prelung și fără legătură. Urechile îmi vîjîiau și, sub palmele care îmi sprijineau capul greu, amețit, simțeam bătaia timpelor fierbinți.

Cuvintele lui mi se înfipseră în minte și le auzeam mereu chinuitor : „Iubirea aceasta voiam s-o sting chiar de la început”. Vremea a stins-o. Dar oare sub cenușă, acolo, n-a mai rămas nimic ?...

De la o vreme nici o vorbă nu mai puteam auzi, căci începu pe puncte să sufle un vînt răutăcios. Se întunecase de tot. Am rămas amîndoi tăcuți, într-un fel de amorțire vagă, cumplit de dureroasă. Noi singuri mai stam încă afară pe puntea vaporului în neagra întunecime a nopții. Dar nu puteam vorbi. Nici un cuvînt n-am mai schimbat tot drumul.

Ce-aveam să ne mai spunem ?

Căci inimile noastre erau acum golite pînă la fund de tainele păstrate atîta vreme acolo. Știam mai mult decît ar fi trebuit. Acum ne apăsa mai greu povara acelor noi mărturisiri, căința pentru cele ce au fost *odinioară* și regretul pentru cele ce n-au *putut să fie*.

Tîrziu de tot m-am ridicat cu trupul amorțit de vîntul tăios ce sufla pe fața apei. Eram pătruns pînă la oase de umezeala nopții reci de toamnă întîrziată. Nicăieri nimic nu se vedea. Cerul era înnourat și totul în jurul nostru cuprins de întuneric.

Vaporul vechi, cu încheieturi slăbite ce scîrțiau mereu, lupta din rășputeri să învingă apa și vîntul dimpotrivă. Iar zgomotul mașinii cu piesele uzate, care băteau suflînd greoi și în cadență, părea o răsufare de om bătrîn și gîrbov ce-i pus să facă o muncă prea grea pentru puterea lui. De cîte ori ne apropiam de mal, se desprindea de ceață un șir de umbre negre cari se clătinau trezite de ropotul de valuri.

Erau sălcii bătrîne cu trunchiuri scorburoase, cu cren-gile plecate, ca niște vrăjitoare din basme cu pletele încîlcite, spălîndu-se în apa aceea neagră, răscolită de helicea vaporului în mers.

Înainte de a adormi am mai privit o dată în golul depăr-tărei, să văd de se zărește ceva în calea noastră. Nimic nu se mai deslușea înainte, nimic nu se arăta în haosul pustiu și plin de întuneric spre care goneam orbiș, fără răgaz.

Pe cînd în urma noastră, pe drumul ce-l făcusem, o dungă de fum rar se prelungea plutind ușor un timp, pînă se topea de tot pierdută în spațiu.

Și mai departe, nu rămînea nimic... nimic în urma noastră.

Sulina

PRINȚESA BIBIȚA

1923

PRINȚESA BIBIȚA

În micul port cosmopolit de la gura Dunării se obișnuiește, ca și în marile centre americane, să se numească străzile cu numere. Patru străzi nesfârșite taie în lung îngusta limbă de nisip care desparte fluviul de baltă. O fâșie de pământ între două mări. De o parte oglinda argintie a Mării Negre, din care soarele se ridică, de altă parte pînza aurie a mării stufului din Deltă, în care soarele se culcă. Împărăția largă a sângeroșilor țînțari statornici, și leagănul strîmt al lacomelor lăcuste călătoare.

Așezarea asta în pustietatea Deltei, pierdută la capătul țării, mozaicul acesta de rase, alcătuit de nevoi și întâmplare pe drumul mișcător de apă, are o viață aparte, rară : numai cu viața unora dintre colonii se poate compara.

Strada întâia cheul, adesea pustiu și adormit, ca prin farmec se deșteaptă de cîte ori vreun vas de război își aruncă aci ancora, împrôșcînd stropii de apă pe fațadele consulatelor ce se țin lanț, fluturînd semețe în bătaia vîntului flamurile colorate. Ofițerii sunt foarte căutați ; prețul se menține încă ridicat, în lumea asta care imită, cu ceremonii învechite, anumite forme de protocol consular, c-o orientală mîndrie.

Trei luni avea să stea Divizia de Mare aci, la gura Dunării, pentru exercițiile de tir. Pe lîngă ofițerii vechi, care aveau cunoștinți și trainice legături în lumea portului, era și un grup de ofițerași proaspeți, abia descătușați de pe băn-

¹ Pe strada întîi — cheul — a locuit autorul însuși tot timpul cît a stat la Sulina. Aici l-au vizitat Vlahuță, Sadoveanu, Duiliu Zamfirescu, Spiru Haret și alți scriitori și oameni de cultură.

cile șeoalei. La început, străini și stîngaci, umblau cu toții în cîrd, ca niște copii de pension scoși la plimbare, fără să știe că ochi îndrăzneți îi spionau la fiecare pas din penumbra perdelelor de la ferestrele caselor stradei întăia.

Din prima zi, o doamnă consuleasă, *Măreața ruină* — cum îi spuneau ofițerii vechi — o fostă frumuseță c-un trecut glorios de romantică diplomație în culisele chestiei Dunării, la vederea grupului de imberbi în uniforme nouă, exclamase făcînd ochii mici : „Vai, *ma chhe*, ce mai de *Crevete* a adus escadra anul acesta”.

Crevete — mici raci de mare — așa le-a rămas numele tinerilor din ultima promoție, cunoscuți pînă atunci sub numele de boboci.

Grupul se micșora pe măsura noilor cunoștinți și a legăturilor ce se înnodau zilnic. Mulți începură a simți nevoia să ia lecții de limbi străine. Unii englezește, alții italienește sau grecește, cîțiva chiar armeneste ; dar nici unul nu se încumetase încă să înceapă a învăța turcește, deși mulți căutau lung în urma cadînelor, care se duceau în grup la baie, învelite, ca niște mumii, din creștet pînă în tălpi, în iașmacuri vișinii. Nici unul nu îndrăznise să răspundă, deși simțeau fiorii privirilor ascuțite, care împungeau străbătînd prin ochiurile grătarelor de lemn de la cerdacele vechilor case din jurul geamiei.

_ Vasul-școală, curat, lustruit, cu puntea albă și alăturile sclipind în bătaia soarelui, își prăjea coastele vechi la cheu, întotdeauna în același loc, în dreptul unei case cu două etaje : fostul^consulat grecesc. De pe puntea vasului te uitai drept în casă ; orice mișcare se vedea pînă în fundul camerelor. Bieții oameni trebuiau să fie mereu cu grija storurilor de la ferestrele dinspre cheu. Comunicația dintre vasul-școală și etajul de jos al casei din față s-a stabilit din prima sară. După ultimele note grave, prelungite, ale semnalului de stîngere de pe puntea vasului ce părea adormit, niște acorduri vesele, ca o jerbă de raze sonore, izbucniră prin fereastră deschisă a casei de peste drum. Note limpezi și sigure vibrau armonios în liniștea de sară a portului, pierzîndu-se departe în pustietatea mării. Un ropot de aplauze tună pe puntea vasului și după cîteva minute, un cor bărbătesc răspundea însoțit de note picurate de mandolină. Dintre toți

cîntareții, Emil Vrînceanu, trubadurul bordului, începu cu îndrăzneală, de a doua sară, serenadele chiar la fereastră de subt balcon, lăsată de obicei deschisă, dar totdeauna cu storul coborît.

C-o ușoară gelozie era privit de toți la bord băiatul acesta slăbuț, dar vioi —• negricios, cu ochii albi — care izbuteau să cucerească inimile numai cu îndrăcită lui fire de artist. În copilărie fugise de două ori de la școală, măturase scena unui teatru de provincie ; bătut de părinți fu adus cu forța din nou la școală. Ca ofițer îmbarcat, în locul sextantului de care avea nevoie la calcule nautice, își cumpărase o mandolină pe care-o scărpină cu voluptate toată ziua.

Muzicanta de peste drum, domnișoara Luluca Luludi, o levantină mărunțică, rotundă și săltăreață ca o minge de cauciuc, cu ochii negri ca niște măslina mici — pentru că era foarte mioapă și purta ochelari — ofițerii o numise : *Oarba din Sorrento*. Și ea, ca răzbunare, c-un mîndru dispreț, le spunea : Cerșetorii în haine albe.

Pe cînd între vapor și etajul întăia al casei din față legăturile se strîngeau din zi în zi, între vapor și etajul al doilea nici nu să putuse stabili vreo comunicație. Toate încercările au fost de prisos.

În balconul turcesc, modernizat, cu geamuri în loc de grătare de lemn, după care altădată cadînele vedeau fără a fi văzute, ședea întotdeauna, în același colț, domnișoara Bibița Garoflide, verișoara Oarbei din Sorrento. Fiică de consul, rămasă orfană, locuia c-o mătușă bătrînă și bigotă. O soră mai mare, măritată c-un consul, plecase în Orient, și ea se ofilea în balcon, așteptînd cu resemnare de-ațiția ani pe alesul inimii, care nu putea fi decît tot vreun membru al corpului consular. Bibița se vestejise ca o floare fără putere de viață ; o figură de medalion vechi, cu trăsături regulate, dar acrite, cu părul negru pe tîmple, c-un nas grecesc și-o umbră de musteață în colțul buzelor subțiate. Acum, fără vîrstă, subțire și uscată, avea un aer de martiră, umblînd c-o gravitate monastică. Învățase la o școală de călugărițe catolice în Constantinopoli, îi plăcea literatura sentimentală, muiată în apă de roză : citea mult, căci ea, care nu trăise, căuta să trăiască cel puțin viața altora.

Singură nu ieșea din casă niciodată și nimeni n-o văzuse vorbind cu vreun bărbat. Prietenele o părăseau când le venea vremea să se mărite ; Bibița rămânea aceeași, veșnic rece, închisă în candida ei onestitate, mândră și pură în mijlocul unei lumi ușoare și zvăpăiate. Fetele răutăcioase râdeau de ea spunând că așteaptă să se mărite cu *Diadohid*. Iar ofițerii tineri îi scornise fiecare altă poreclă : Prințesa, Enigma, Sfinxul, Mironosița, Moaca, Muta din Porției¹ Vestala, Rezerva de tandreță.

În balconul cu vederea spre mare, ca o pasăre captivă într-o colivie de sticlă, prințesa Bibița sta veșnic, stingheră și tăcută, cu ochii pe cartea sau pe broderia care-o ținea c-un fel de delicateță în mâinile ei subțiri, diafane. Jos, la picioarele ei, se frământa continuu pe sub balcon lumea amestecată și zgomotoasă a portului. Treceau părechi tinere, voioase, marinari cheflii, femei spoite, rîzînd și cîntînd în gura mare. Duminica toată mahalaua înunda cheul, că te mirai unde cuprinde orașul atîta lume în cursul săptămânii. Strigăte sălbatice, rîsete în hohot, chiotele cîntecelor pescărești, notele țipătoare de armonică, scăpate din cîrciumile pline, toate zgomotele vieții unei mulțimi de port în zbucium se ridicau ajungînd, la înălțimea balconului, amestecate într-un vuiet confuz de stup care roiește.

Serenadele, plimbările la plajă și cu barca în sările cu lună se țineau lanț. Prințesa nu lua parte la ele, nu făcea cunoștință cu nimeni. Singură, mută, rămânea departe și la înălțime în balconul ei, în care se amesteca roșeața florilor de oleandri cu verdeța palidă a unui lămii stingher. Și totuși, pe nesimțite, o undă de răceală se furișa între cele două verișoare nedespărțite altădată. Se întîlneau mai rar, își vorbeau puțin, și încetase cu totul plimbările obișnuite pe cheul dinspre far. Un ochi bănuitor ar fi surprins o umbră de invidie în privirea rece a Prințesei, de cîte ori subt balconul ei acosta barca gata de plimbare.

¹ Diadoh — denumire dată generalilor lui Alexandru Macedon, care, după moartea lui, au purtat nesfîrșite războaie pentru putere ; titlu purtat de moștenitorul tronului în Grecia modernă.
² După numele operei *La Muette de Porției* de compozitorul francez Esprit Auber (1782—1871). (Porției, port în Italia, în provincia Campania.)

întotdeauna Oarba din Sorrento, cu rîsul ei argintiu, s-arunca de pe cheul înalt în barca prea joasă ca s-o prindă în brațe Emil Trubaduru. Într-o sară, cînd cerul cu stelele lui toate tremura tainic în oglinda apei mișcătoare, el, dînd drumul lopeților în voie, lăsă barca singură să lunece cîlcînd peste lumini ca pe o dîră de pulbere fosforică. O adiere rece sufla din largul mării. Pe cînd se alipea de trupu-i cald ca s-o învelească în pelerina lui, ea, făcînd ochii mai mici decît erau, c-o gingașă viclenie îi șopti gîdilindu-l în ureche :

— Vrei să-i facem o farsă Prințesei ?

— Cum ?

— Să combinăm niște scrisori de amor ca din partea unuia dintre ofițerii voștri.

Trubadurul stătu o clipă pe gânduri, apoi izbucni triumfător :

— Stai, c-am găsit soluția problemei... s-o încercăm cu Radu Solitaru... el singur a rămas stingher.

Radu, poreclit Solitaru, era cel mai cuminte dintre ofițerii tineri. Băiat sărac și muncitor, ieșise din școală șeful promoției ; puternic și tăcut, fugea de lume, stăpînit de două pasiuni : matematica și barca lui cu pânze.

Pînă noaptea tîrziu, pe cînd toți ceilalți hoinăreau prin oraș, Radu Solitaru, afară, pe punte, la lumina unui felinar de bord, sta singur lucrînd calcule nautice și astronomice ; în zilele cu vînt prielnic se pierdea în largul mării manevrînd cu artă, ân volte agere, pânzele bărcii lui albe care zbura lucind ca o lebedă ân zare.

De farsa ce i se pregătea cu scrisorile amoroase cătră Prințesa Bibița, la început nu știau decît vreo câțiva ofițeri. Trei zile s-a chinuit Emil ca să combine prima scrisoare, înainte de a fi copiată și închisă într-un plic *mov*, o ceti cu glas tremurător Oarbei din Sorrento, seara, pe cînd ședeau lungiți, ca niște copii ștregari, pe nisipul cald al plajei. Atîta foc pusese în rîndurile acele încît ea, veselă și zglobie, ascultînd din ce în ce mai atentă, se simți mișcată subt farmecul frazelor înflăcărate. Își mușca ușor buza de jos și lacrimile îi jucau în ochi ; cînd nu se mai putu stăpîni, izbucni muștrîndu-l ca un copil supărat :

— Vezi, Emil, mie niciodată nu mi-ai scris așa scrisoare.

— Pentru că n-a fost nevoie. Amorul nostru a fost fulgerător, de la prima vedere. Și, ca s-o împace, începu să declame c-o voce teatrală : „Inimă de piatră fie, și-ncă s-ar zdrobi de-amorul ce-l aștern eu pe hîrtie”.

Factorul poștal n-a dat scrisoarea decît în mîna Bibiței, cînd a văzut-o singură pe sală. Ea S-a uitat întăi surprinsă la adresa c-un scris necunoscut. C-un ac de cap a desfăcut frumos plicul și, deodată, a tresărit oprindu-se la primele cuvinte. A întors foaia răpede cătînd iscălitura : *Solitaru*. Un fel de spaimă a cuprins-o ; tremurînd, ascunse scrisoarea la piept, apăsînd-o pentru a-și stăpîni bătăile răpezi ale inimii. I se părea c-o urmărește cineva, c-o spionează sute de ochi. Palidă, intră cu grabă în camera ei de culcare și închise ușa cu cheia. Lîngă fereastra cu storul coborît, ceti pe nerăsuflăte întreaga scrisoare. Rămase în picioare așa încremenită ; nu-i venea să creadă. Privi din nou plicul. Era numele ei scris corect. Scrisoarea asta de amor era adresată ei. îi vorbea de mare, de vapor, de balconul misterios, de oleandri și de lămîiul ei. Desigur, un ofițer de la vaporul din față s-a înamorat de ea. Dar cine îi scria fără s-o cunoască ? Și prin minte, c-o regegiune uimitoare, îi treceau toate tipurile văzute zilnic la vaporul din fața balconului. Și deodată gîndul i se opri cu îndărătnicie numai la unul singur. El era... desigur., ofițerul acela înalt, frumos și tăcut, care umbla singur cu barca. își amintea bine că auzise de atîtea ori pe ceilalți ofițeri strigîndu-l : Radu Solitaru. El era... cu siguranță... nu putea să fie altul...

Începu din nou scrisoarea, cetînd rar, savurînd fiecare vorbă sonoră care vibra repetată în minte, căutînd să prindă înțelesul fiecărei fraze înflăcărare de-o patimă adîncă. Cu scrisoarea în mînă se întinse pe pat simțîndu-se biruită de-un val de căldură dulce care-i cuprinse toată ființa. Era iubită... ca care a stat totdeauna deoparte, nu s-a amestecat în lume, n-a vorbit cu nimeni... n-a făcut nici o cunoștință... fără să știe era iubită în taină de un ofițer... tînăr... frumos...

Jumătatea de soare, ieșită din sînul mării, arunca razele oblic ca niște săgeți aurite în perdelele ferestrelor, poleind c-un roșu-auriu părății camerei de culcare. Bibița, întinsă

în pat, cu ochii pe jumătate închiși, prelungind dulceața amortirii, căta printre gene la singurul tovarăș de care dragostea o legase pînă atunci. Un pisoi bătrîn, cu blana tigrată, torcea somnoros, împletit ca o reptilă între pernele unei sofale vechi. Semnalele de trompetă de la vapor o făceau să tresară c-un fel de bucurie copilărească. Sunetele acelea metalice îi produceau bătăi de inimă ; la fiecare comandă ce auzea pe vas, își ascuțea auzul să poată prinde și recunoaște vocile ce răsunau pe apă. Furtuna stîrnită în sufletu-i fecioresc îi ațîța o dorință de mișcare și de viață. Fereastra o ispătea continuu. O neînfrînată curiozitate o atrăgea să vadă, să spioneze orice mișcare de-afară. Cu picioarele goale în pantofi, pe jumătate dezbrăcată, cum se scula din căldura patului, se apropia încet, înfiorată ca la o întîlnire, țînîndu-și răsufllarea, uitîndu-se împrejur cu teama de a nu fi surprinsă. Ridica discret colțul perdelei și rămînea acolo cătînd afară cu priviri ascuțite.

Dimineața, pe vasul inundat pentru spălarea punții, marinarii, goi pînă la brîu, cu pantalonii suflecați pînă la genunchi, alergau nebunește aruncînd cu lovituri de ciocan gălețile cu apă rece. Era un amestec voios de brațe și picioare goale, vînjoase, cu mușchi încordați într-un avînt de mișcare, de viață tînără și zburdalnică. Din port plecau pescarii, chiuind în lotcile lor negre, alunecînd pe luciul apei care, la ora aceea a deșteptării, își schimba culoarea și își încînta ochii : albastrul cerului senin, oglinda apei mișcătoare, portul întreg trezit din nou la viață, apăreau seînteind în culori ca într-o prismă minunată, în faptul dimineții, pe cînd marea își repeta eternul ritm lovindu-se de cheuri.

Tîrziu, cînd se simțea pătrunsă de fiori reci și un tremur îi cuprindea tot trupul, Bibița se așeza pe marginea patului, «desfăcut încă, și respira adînc, întretăiat, urmărită parcă de-o amenințare nevăzută. Uneori, în beția dulce a parfumului acestei tîrzii iubiri nevinovate, un fel de vanitate o cuprindea, răscolind dulapurile și lăzile vechi pînă la fund. își alegea bluzele în culori vii și gulerașele cele mai fine și complicat lucrate în măiestrite broderii. Singură, cu storul tras, se așeza în fața oglinzii, își potrivea părul negru lucios, ridica sprîncenele îmbinate și, dînd capul pe spate, se retră-

gea ușor pentru a-și admira talia zveltă, mlădioasă. Așezată, în colțul favorit, în balconul misterios, ținea o carte în mîni, dar ochii îi lungeau pe rînduri și gîndurile îi rătăceau departe. Din cînd în cînd, pe subt frunzele oleandrilor, arunca priviri furișate spre puntea vaporului din față. În orele de exercițiu al bărcilor cu pînze, ea, ascunsă după perdele, urmărea cu binoclul zigzagurile voltelor schițate de pînzele întinse: în^zare, ca niște fluturi albi, purtați de vînt la suprafața mării. Și cînd bărcile se întorceau în port, întotdeauna ea urmărea țintă numai pe cea din cap, care se oprea brusc: la cheu printr-o măiastră mișcare de cîrmă, pe cînd pînza cădea deodată ca o aripă rănită. Din fundul bărcii se ridica, înalt, puternic și calm omul pe care-l visa și de care se credea iubită. Îl^ urmărea c-o scînteiere în ochi, pînă ce intra la bord, călcînd rar și apăsător, cu șapca albă lăsată pe ochi — numai după mers l-ar fi cunoscut dintr-o mie..

După cîteva zile urmă o altă scrisoare, mai înflăcărată. Bibița cetea în taină frazele acele care îi dădeau fiori de voluptate, le savura îndelung, repetînd cu deliciu unele vorbe sonore și arzătoare, anume alese ca să tulbure un suflet slab. Trezită la o nouă viață, plutind fericită în visul dulce și neînțeles al inimii, își retrăia în minte viața trecută, așa de tristă și de egală între balcon și camera de culcare. Uneori o chinuia așteptarea aceasta misterioasă. C-un fel de necaz se gîndea la timiditatea lui. L-ar fi vrut mai îndrăzneț, s-o privească în ochi, să-i vorbească deschis. Și adesea se înspăimînta singură de gîndurile care-i treceau prin minte.

Simțea nevoia de mărturisiri. Se apropiase din nou de verișoara ei. Nu îndrăznise să-i vorbească despre scrisori,, dar o ruga s-o însoțească la plimbare pe cheu, la plajă și, duminică, la biserică. Prin întrebări timide cerea lămuriri, trădîndu-se la fiecare pas. Oarba din Sorrento, c-o bucurie copilărească, abia stăpînită, urmărea efectele scrisorilor la care și ea colaborase cu Trubadurul ei. În curînd reușise-s-o convingă că oamenii de mare cei mai îndrăzneți sunt pe uscat cei mai timizi oameni. Și Bibița, resemnată, aștepta. ora care trebuia să sosească odată.

La a treia scrisoare i se cerea o întîlnire. El avea s-o aștepte cu barca la capătul digului, lîngă farul de nord, la ora 11 noaptea. „Avea să se încredințeze dacă ea îl iubește sau nu” — termina scrisoarea. Bibița fu cuprinsă de o spaimă cumplită. Scrisoarea asta o lovise ca un trăsnet. Sta paralizată, neputînd lua vreo hotărîre. Nu se aștepta la asta. I se cerea prea mult. Cum să plece ea la miezul nopții, pe ascuns, din casă la o întîlnire. Ce-ar zice lumea? Dacă o vede cineva?... Nu... imposibil să se compromită; era peste puterile ei ce i se cerea... Zbătîndu-se în chinurile șovăielii, o prinse un tremur nervos. Se abătu pe pat, cu capul în perne, pe cînd suspinele o năvăleau. Nevoia iubirii, care se trezise deodată în toată ființa ei, o chinuia ca o durere trupească și, ca într-o beție, se simțea biruită parcă de-un abur ce i se ridica la crieri dîndu-i felurite închipuiri. I se părea că stă pe marginea unei prăpăstii și cineva o îndeamnă să se arunce cu ochii închiși în fundul abisului. După ce se potoli din prima criză, rămase așa, întinsă, într-un fel de amorțire, pe cînd gîndurile i se depanau în minte.

Se vedea departe, în largul mării; portul în urmă nu se mai zărea; ochiul roș al farului mai clipea în ceață; barca se legăna purtată în voia valurilor... și ea, culcată, cu capul pe umărul lui... cele mai romantice tablouri din cărțile cetite îi defilau prin mîntea înfierbîntată. O clipă de întremare o făcu să se ridice drept în picioare, hotărîtă, tare. Va merge... sigur... va merge la far, la miezul nopții să-l întîlnească. Ce-i pasă de lume; poate să afle oricine; nu-i copilă. Ce, nu-i stăpîină pe viață, pe trupul ei? Cine poate s-o oprească?

Hotărîtă, ieși din camera ei după ce își șterse ochii în fața oglinzii, potrivindu-și părul la tîmple c-un gest nervos. Pînă la ora mesei se agită într-una fără să-și găsească astîmpăr. Ieși în balcon, udă florile, intră din nou în casă, mușind scaunele de la un loc la altul, își perie haina, bău cîteva pahare de apă, căci îi ardeau buzele cumplit. Cînd se așeză la masă, printr-o privire aruncată în oglindă, își surprinse figura crispată și ochii scînteind. Se forță luînd o expresie de liniște sfișietoare. Simțea că începe din nou a șovăi în fața bătrînei mătușe care o întreba îngrijată ce are,

de ce-i așa de tulburată. „O migrenă care mă chinuiește teribil” — și-n modularea glasului recunoștea bine cum i se trădează tot zburciul sufletesc. Simțind că nu se mai poate stăpîni și lacrimile îi dau în ochi, se sculă brusc de la masă intrînd în camera ei cu pumnii strînși.

Nu, nu putea să meargă... i se cerea prea mult... și pe cînd se frămînta cu minile la tîmple, deodată un gînd subit îi apăru ca o punte de salvare. Îi va scrie o scrisoare lungă, își va vărsa tot focul care o mistuie, își va așterne tot sufletul în ea. Încuie ușa. Se așeză la masă. Reciti scrisoarea pe care o făcuse cîteva zile înainte și pe care nu se hotărîse s-o trimită. O rupse și începu alta. Toată comoara de sentimente adunată din literatura romantică pe care-o cetise o risipi într-o noapte întreagă, în rîndurile înflăcărâte care cuprindeau o patimă pînă atunci înăbușită.

La bordul vasului-școală, deși nu erau toți în curent cu farsa scrisorilor, se petrecea de minune pe socoteala Prințesei din balconul misterios. Fiecare recunoștea că farsa reușise; acum rămînea rămășagul asupra întîlnirii. Va merge ea pînă la capăt? Va veni sau nu? Va vorbi Sfinxul?

Radu Solitaru știa mai puțin decît toți ceilalți de farsa care se făcea în numele lui. Preocupat de calculele lui favorite, nu mai punea piciorul pe uscat, nu făcea nici o cunoștință și nu petrecea decît cu barca în orele de repaus. Un ofițer mai vechi, care făcea haz de nebuniile Crevetelor, începea mai totdeauna la masă atacul, zîmbind pe subț musteață :

— Domnilor, să știți că numai sondînd marea poți găsi un adăpost bun de ancorat. E rușinos pentru un ofițer tînăr, debarcat nou, într-o garnizoană să nu-și poată găsi singur cvartir din prima zi, sau din prima noapte, dacă vreți. Dar stai în *pană* două luni; asta însămnă că n-ai ochi format de marinar de lungă cursă.

— Nu știți că sunt marinari care au groază să navigheze cu remorcă, adăuga un altul.

— Depinde ce fel de remorcă ai.

— În sfîrșit, din atîta tinereță a bordului trebuie să se găsească unul care să dezlege *enigma*, să moaie inima de piatră a *Sfinxului*, să facă să vorbească odată și *Muta din Porției*.

Un ofițer tînăr, ghiduș, c-o mutră serioasă, se ridică vorbind sentențios :

— Domnilor, pot să vă aduc la cunoștință că, grație muncii neobosite a unuia dintre camarazii noștri, s-a ajuns, după nesfîrșite calcule savante de navigație și astronomie, cu ajutorul logaritmilor, să [se] soluționeze problema. Vă pot asigura că enigma s-a dezlegat, inima de piatră a *Sfinxului* s-a făcut deja moale ca ceara, și că *Muta* va vorbi, domnilor, va vorbi în curînd, revărsîndu-și toată *Rezerva de tandrețe*.

— Bravo !... bravo !... strigară mai mulți, aplaudînd zgomotos.

Un alt ofițer se sculă cu paharul în mînă.

— Nu uitați însă cît datorăm și concursului dat, dintre culise, de concertul Trubadurului și a Oarbei din Sorrento, care cu privirea ei pătrunzătoare... și vorbele se pierdeau în rîsul zgomotos, pe cînd își aruncau unul altuia glume, înțepături și crude ironii, în jurul mesei, care se prelungea pînă tîrziu afară, pe puntea vasului-școală.

Dar... o întîmplare nenorocită veni să curme, pentru multă vreme, voioșia tinereții bordului.

Într-o duminică, pe timp frumos, fără nici o grijă plecase la larg, cu barca lui cea albă, Radu Solitaru, singur, cum îi era obiceiul. De dimineață, marea ipocrită părea că doarme calmă, netedă, seînteind în bătaia soarelui de vară. Pînzele moi abia prindeau slabele adieri de vînt care destrămau un petec de nor pribegind pe albastrul cerului, înainte ca soarele să se înalțe la amiază, se ivi la orizont, spre nord, o creastă cenușie de nour. Deodată începu vîntul să sufle c-un șuierat ascuțit, prevestind vijelia care se apropia, în cîteva minute șuierăturile s-au prefăcut în mugete năprasnice, și creasta de nour, într-o spinare de balaur,

care creștea învinețind fața apei înspumate de turbare. În port toate vapoarele își întăreau legăturile la mal. Iar corăbiile își strângeau velaturile în grabă, descrușișind zburătorii din înălțimea catargelor clătinate cu scîrțaituri ca niște vaiete omenești. De pe cheu, de pe puntea vaselor, priviri pătrunzătoare cercetau orizontul închis, de culoarea aramei înroșite în foc. Vreo cîțiva fulgi albi mijau în zare, apărînd și dispărînd în zbuciumul valurilor. Erau bărci de pescari. Prinse de furtună în larg se luptau să ajungă în port. Ca niște păsări cuprinse de groază zburau speriate, cu aripele întinse, cătînd scăparea în gura Dunării. Numai șase au izbutit să intre la adăpost în port. Barca cea albă nu era printre ele. Tocmai subțiră o pilotină reuși să iasă în larg. La cîteva mile depărtare de țarm întîlni plutind barca răsturnată, cu catargul rupt și pînza sfîșiată. Cu mare greutate o luă pilotina la remorcă. Pe drum, aproape de port, pescui o șapcă albă c-o singură tresă. Tocmai a treia zi, căpitănia portului fu înștiințată de un pescar că valurile au aruncat pe plajă un cadavru.

A fost o jale în tot portul cînd s-a aflat de moartea lui Radu Solitaru. Coșciugul, învelit într-un pavilion tricolor de război, a fost dus de marinari pînă la cimitirul de pe malul mării. Bubuitul unei salve de pluton, trasă spre mare, încheie trista ceremonie. Vasul-școală avea pavilionul coborît în *berna*, în semn de doliu și, dintr-un respect pios, nu se mai auzi nici o serenadă în tot portul.

Pe mormînt trebuia să se pună o colonă ruptă, de piatră, și la colțuri patru ancoroturi legate între ele cu lanțuri. Emil Trubaduru avea să compună un epitaf pentru Solitarul, care se odihnea în nisipul amestecat cu scoici, pe plaja mării ipocrite.

A doua zi, pe neașteptate, vasul-școală ridică ancora și întinse pînzele. Un ordin telegrafic îl chemase în grabă la Galați. Se făceau pregătiri pentru o lungă călătorie împrejurul Europei, cu prilejul deschiderii canalului de la Kiel.

După cîteva zile, Emil Trubaduru primi din partea Oarbei din Sorrento o scrisoare pe cinci coaie, scrisă mărunt și pătată cu urme de lacrimi. După ce îi arăta propriile ei dureri și muștrări de cuget, descria pe larg disperarea și

chinurile Bibiței. A leșinat de două ori. Doctorul stă la natul ei. [I]-e teamă să nu se omoare, căci spune că nu mai are de ce trăi după ce ea l-a omorît pe Radu. E convinsă că bietul băiat s-a aruncat în valuri din cauză că ea n-a venit la întîlnirea ce i-o ceruse el. Ideea asta fixă i s-a pironit în crier și nimeni nu i-o poate scoate. N-a putut să-i spună toată farsa cu scrisorile, dar s-a încercat să-i arate că tot amorul ei e o iluzie, că nici nu l-a cunoscut personal pe Radu. Ea nu vrea să audă de nimic. Plînge, își smulge părul și zice că ea știe bine că din cauza ei s-a omorît. Și Oarba din Sorrento, ca un copil vinovat care a făcut o pozna și nu știe cum s-o îndrepte, cere sfaturi lui Emil de cum trebuie să procedeze cu Bibița. La urmă îl muștră și pe el, care s-a luat după capul ei și a combinat scrisorile acele de amor așa de înfocate pe care Bibița le-a luat în serios.

După alte cîteva zile, o scrisoare scurtă îl anunță pe Emil că Bibița s-a aruncat în mare, de pe cheu, de lîngă farul de nord. Niște pescari din apropiere au salvat-o. E bolnavă în pat și aiurează. Deși la toată lumea s-a spus că a căzut din întîmplare, alunecînd pe cheu, orașul tot știe adevărul și nu se vorbește decît de asta. Ce e de făcut ?

Cu o zi înainte de a pleca vasul-școală spre Kiel, primi Emil a treia scrisoare. După o serie de aspre muștrări, Oarba din Sorrento îi face cunoscut că Bibița s-a îndreptat, dar e slabă, de nerecunoscut. A căzut într-un fel de împietrire. Nu vorbește nimic. Pe fața ei citești un fel de liniște sfîșietoare. În fiecare seară se duce la mormîntul lui Radu. Îi schimbă florile, i-a pus răsaduri și are să planteze doi plopi argintii și două sălcii plîngătoare în dreptul fiecărui aneorot ; în sfîrșit, a făcut foarte drăguț acolo. Peste cîteva zile ele amîndouă vor pleca la Constantinopoli c-un vapor al „Lloyd”-ului Pe Bibița o cheamă niște rude la Corfu¹,

¹ „Lloyd”, asociație internațională de asigurări maritime fondată în Anglia încă de la sfîrșitul secolului al XVII-lea de către un om de afaceri cu numele de Edward Lloyd (născut în 1712). A fost instituită legal în 1871.

² Corfu (în limba elină, Kerkyra), insulă în Marea Ionică, în apropierea graniței cu Albania.

ca sa-și caute sănătatea, căci, „fie zis între noi, mi se pare că e deja atinsă la plămâni”. Iar ea o să rămână la unchiul ei, Xenofon, care are o vilă adorabilă pe Bosfor, la Terapia¹ în cartierul diplomatic. Contează pe sentimentele Trubadurului că n-o s-o dea uitării, că are să vie s-o vadă la vila „*Mon Caprice*”. O casă mare, cu terasa îmbrăcată în iederă, și doi migdali la poartă, în fața ambasadei rusești.

Numai după ce s-a întors de la Kiel, a găsit Emil acasă invitația la nuntă. Oarba din Sorrento se măritase c-un secretar de la legația rusă din Constantinopol. De Bibița n-a mai auzit.

Anii treceau. Alte promoții de Crevete se perindau pe vasul-școală, care din când în când se oprea la gura Dunărei și arunca ancora tot în același loc, prăjindu-și coastele vechi la cheu, în fața fostului consulat grecesc.

Casa se vînduse unui cafegiu levantin, îmbogățit ca ceauș de hamali în port. În etajul de jos avea circiumă și coloniale, debarcate din vapoare pentru a fi trimise prin contrabandă în porturile dunărene. În etajul de sus făcuse o cafea-varieteu. Pe-o firmă uriașă, așezată la balcon, erau zugrăvite două steaguri încrucișate, grecesc și românesc : iar sub ele sta scris cu litere mari :

**Varieteu cu
Șambruri
Unicul local familiar**

**SOCRATE FARDULIS
Furnisorul Marinei Regale**

De la fereastra de unde altădată se auzeau serenadele dulci ale Trubadurului și acordurile sonore ale Oarbei din Sorrento, acum scăpau notele țipătoare de armonică și chioțele sălbatice ale cîntecelor ce pescarii ruși le scoteau din

¹ Terapia, suburbie a Constantinopolului vestită prin așezarea ei, situată la nordul Cornului-de-Aur (golf în Bosfor în care se află portul marelui oraș).

gîtlejele lor înăsprite de băutură și de umezeala mării. Iar sus, în balconul închis ca o colivie de sticlă, în care altădată Prințesa Bibița tînjea visătoare, cu zîmbetu-i de sfinx, între oleandri și lămîi, se vedeau adesea femei spoite și dezvățate, care-și făceau vînt cu șepcile marinarilor, pentru a se răcori din năbuseala acră a sălii unde se cînta toată noaptea cînd portul lucra bine și aur curgea la chetă.

Rar se întîmpla cîte un ofițer din promoția Solitarului, plimbîndu-se seara pe plajă, să ajungă pînă în dreptul cimitirului. Plopii argintii creșteau drepti, deopotrivă, ca doi frați gemeni, șopotind veșnic în limba lor la cea mai slabă adiere de vînt dinspre uscat sau din largul mării. Sălciile creșteau aplecate ; și-n plînsul lor se lăsau așa de jos că acopereau cu totul movilita aceea de trei metri lungime sub care Solitarul dormea uitat de-ai lui. În anii cu apele mari, cînd Dunărea se revărsa în bălțile Deltei și se unea cu marea, mormîntul acela, tocmai la marginea cimitirului, era amenințat. Păzitorul, un moșneag schiop, fost pescar, spunea rîzînd :

— Pe ăsta îl cere înapoi apa... are să-l dezgroape... c-așa-i scris la unii care se îneacă, să nu-i îngroape în pămînt, că el nu-i vrea, îi cere înapoi apa.

Trecuse multă vreme la mijloc. „Dacia”, mărețul vapor postai, acostat la cheul Galata¹ din Constantinopol, își flutura nerăbdător în vîrfurile catargului semnalul de chemarea pilotului. Gata de plecare. Lume multă. O varietate de tipuri și culori se încrucișa pe scara vaporului în forfotul zgomotos al orei de îmbarcare.

Comandantul, cu fața bronzată, cu părul alb înainte de vreme, se plimba singur fumînd liniștit, pe puntea care trepida în respirația mașinei gata sub presiune. Pe lîngă el trecu un grup de călători spre cabinele de pe punte. O doamnă înaltă și uscată, în negru, cu bucle argintii ; o alta scurtă și groasă, trei fetițe și un lanț de hamali cu geamantane.

Comandantul nici n-a observat privirea lungă, aruncată de una din doamnele care trecuse pe lîngă el. Cînd comanzi

¹ Galata, suburbie din Constantinople, comercială prin excelență, situată pe țărmul asiatic, la sud-est de Cornul-de-Aur.

mai mulți ani un vapor de pasageri, pe care se perindează zilnic atâtea tipuri de călători, ajungi să nu mai poți deosibi figurile și îți se pare că toată lumea întâlnită îți este de mult cunoscută.

Tîrziu, după ieșirea din Bosfor, pe cînd vasul, cu pieptul lui de fier, își tăia drumul obișnuit prin largul mării, comandantul coborî scările de la comandă pentru a-și face, ca întotdeauna, inspecția pe punte. Cele trei fete, care se plimbau înlănțuite la braț una de alta, trecură pe lângă el măsurîndu-l cu priviri furișate. De pe banca de sub comandă se ridică o doamnă scurtă, groasă și rotundă, cu părul sur și niște ochi mici care îi surădeau prin sticla ochelarilor. Se opri drept în fața comandantului.

— Așa-i că nu mă cunoști ? și obrazii i se înroșiră deodată. Vezi cît m-am schimbat ? Iată eu am recunoscut imediat pe Emil — și într-un rîs sănătos complectă — Trubadurul de altădată. El, surprins și tulburat, cu sîngele în obraz, zîmbea, cu toate că își strîngea sprâncenele chinîndu-și mintea. Și deodată își scoase șapca din cap, trecînd mîna prin păr :

— A !... da... d-na... și se opri negăsind numele.

— D-na Savici... dar spune-mi ca altădată cum îți-am spus și eu, Luluca, Oarba din Sorrento.

Zăpăcit, înduișat, cu capul gol, se aplecă sărutîndu-i mîna moale și grasă. Se așezară alături pe bancă. O apăsare parcă îi ținu pe amîndoi tăcuți cîteva clipe. Năvălită de-o bucurie neînțeleasă, ea începu întăi :

— Mergem la Constanța. Avem un proces de moștenire. Uite, cele trei fete de acolo sunt ale mele. Vezi ce mari sunt ? Cît am îmbătrînit... Stai să văd cîți ani sunt de atunci... și începu o socoteală răpede cu datele de naștere a fiecărui copil, măritișul, plecarea din țară.

El tăcea și asculta c-un surîs pierdut. Se simțea moale, tulburat de suvenirul vieții de mult trecute, de întreaga tinerețe, într-o singură clipă răscolită deodată.

— Știi că sunt și cu Bibița aici. Săraca a rămas singură. Stă la mine. Mi-i milă de ea. O viață pierdută. închipuie-ți, că a rămas aceeași, cum o știi.

— Cum, nu s-a măritat ? Biata Prințesă !...

— Nu, deși a avut partide admirabile. Și azi îl plînge pe ofițerul acela care s-a înecat. Păstrează cu sfințenie și citește scrisorile acele combinate de noi. A rămas pînă acum convinsă că el a iubit-o și că s-a omorît din cauza ei. N-a fost chip să-i scoatem din cap ideea asta fixă. Umblă totdeauna în doliu și-i face rău să vadă o îmbrăcăminte de marinar.

Dintr-o cabină de pe punte ieși o femeie înaltă, uscată, îmbrăcată în negru. Vântul îi flutura crepul de sub care scăpau șuvițele de păr alb ca zăpada. Pășea ușor căutînd drept înainte. Cînd ajunse în dreptul băncii se făcu deodată tăcere. Emil tresări și instinctiv se ridică, salutînd respectuos. Ea abea își înclină capul și, c-un fior trecător, își strînsese șalul negru la piept, călcînd lin, cu pași măsurați pînă la capătul punții ; se ânapoie trecînd ușor, ca o umbră, pînă se pierdu în penumbra cabinei. Ușa se închise încet și o mână diafană, fină, ca de ceară, apăru trăgînd discret perdeluța de mătase, care masca ochiul rotund de geam al cabinei inundate de magica lumină argintie a lunii pline.

Sulina, 1916

ÎNTR-O SÎMBĂTĂ

Nimerisem ca zi de drum tocmai o sîmbăta. Cu nici un preț birjarii din partea locului, toți de aceeași lege, nu înhamă sîmbăta. Ca să poată împăca interesele profesionale cu poruncile legii lui Moise, fiecare birjar tocmește cu ziua un român care înhamă și mină o zi numai pe săptămână.

În gara Pașcani lume multă și numai cîteva trăsuri pentru mînaștiri. Mă opresc în fața unui imens *landou* deschis — măreață ruină rămasă din echipajele ce străluciau odinioară pe la curțile boierești din Moldova.

Mă uit ca la o piesă istorică. Pe oblon se disting slab încă urmele unei monograme, sub o coroană princiară, deși noul proprietar așternuse cîteva straturi groase de un verde spălăcit scriindu-și inițialele mari în trei culori : A.I.L. — Așer Iuster Lupu.

Pielea poditului era înlocuită c-o pînză neagră cătrănită, plușul pernelor c-un dos de saltea vîrgat, iar în locul covorașului de la picioare, un țol zdrențuit și îmbîcsit de noroi uscat.

Ochisem un loc gol pe capră, lîngă vizitiu.

— Pardon ! scuzați ! nu face pentru matali să stați acolo sus, tocmai pe capră, îmi spune politicoș domnul Așer Iuster Lupu, apăsîndu-mă ușor pe umăr.

Deși nu înhamă și nu pune mîna pe bani sîmbăta, proprietarul landoului ține să conducă în persoană îmbarcarea călătorilor și așezarea bagajelor, după anumite reguli birjerești bine stabilite.

— Pardon ! poftiți vă rog aici în fund. Iacă avem loc pentru trei *persoane* corpolente, iar pe scăunaș și pe capră

loc încă pentru patru *indivizi*. Nu stă frumos și nici nu se cade o persoană ca imatali să meargă sus, acolo, cu toți indivizii.

După multă discuție am reușit să-mi cuceresc locul pe capră, deși fusesem repartizat în categoria „persoanelor” și nu a „indivizilor”.

După ce s-a încărcat complet, această antică barcă a lui Noe, s-a pus greoaie în mișcare, la comanda birjerească *ds viiio!*... prelungită prin o șuierătură puternică.

Cei patru cai costelivi, înhămați buziș, se opinteau trăgînd din răspuțeri trăsura greoaie hurducată fără cruțare prin hopuri, cumpănită pe arcuri ca o corabie veche săltată pe valuri. Zgomotul asurzitor de fierărie veche se îngîna c-un geamăt sfîșiiitor, ieșit parcă din scîrțitul tuturor încheiturilor ruginite ale bătrînului landou.

Începusem a urca în pas domol dealul cel mare ale Pașcanilor cînd mi-am întors privirea în urmă, spre larga vale a Șiretului. În aerul limpede al dimineții, soarele, care se-nălța pe albastru văzduhului, poleia cu razele-i de aur fâșii de ceață pînjinite încă în fundul văilor adînci.

De la o vreme încep să-mi examinez vecinul de pe capră : un moșneag mărunțel, cu obrazul zbîrcit, cu pielea neagră lucitoare, cu mustățile și sprincenile albe, zburlite — un cap de indian bătrîn.

Îmbrăcat jumătate țărănește și jumătate nemțește : poalele lungi ale unei jachete înverzite îi acoperea o parte din ȳtării strînși, încrețiți pe niște piciorușe subțiri.

— Cum te cheamă, moșule ?

— Pe mine ? Iordachi Brănel. Dar îmi mai zice și Bogdan, după numele boierului la care am slujit în tinereță.

— Cîți ani ai, moșule ?

— D-apoi mai știi ? Că-s bătrîn tare, țin minte de mult, din vremea robiei.

— Tocmai de pe atunci ești moșule ?

— Poi cum ! eu doar am apucat în viață patru împărați !

— Cari împărați ?

— Întîi și întîi am apucat pe Mihalachi Sturza, care o deschis granița de-o venit jidovii. Al doilea-i Grigore Ghica,

cel ce ni-o dezrobot. Al treilea-i Cuza, cel ci o dat pămînt la oameni, și al patrulea, ista de-acuma, Carol, de-o făcut răzbelu cu turcii.

— Și zi, moșule, ai fost rob ?

— Poi cum, firește, dacă am copchilărit la curți boierești. Am fost de casa Bogdăneștilor, boieri de starea întîia. Pe mine m-o făcut mama la curtea din Șendreni, că mama era roabă la coana Casuca Bogdănoaia. De mic copil m-o dat la grajduri de îngrijeam mînjii. Apoi cînd m-am făcut mare am intrat ca surugiu, îmbrăcam haine turcești și poturi ca arnăuții, cum se purtau pe-atunci.

— • Și cum o duceați ca robi ? era rău tare ?

— • Auzi vorbă ! cum rău, conașule ? că era de-o mie de ori mai bine ca acuma. Ne hrănea bine, ca să fim grași, că avea tot *interesul* boieru ca să tragem greu la cîntar cînd ne vindea.

— Cum — întreb eu nedumerit — vă vindea cu cîntarul ?

— Firește, că doar costa doi galbeni oca de țigan pe vremea ceea.

— Ce spui, moșule — adaug eu rîzînd — se vindea carnea de om cu oca ?

— Ei, apoi îmi pare rău că mai vorbesc, doar nu-s copchil, sunt om bătrîn, eredeți-mă cînd spun o vorbă. Să cîntărea pînă și copii de țîță. Doi galbeni oca de țigan, atîta să plătea pe-atunci. Cantaragiul avea și el de fiecare suflet cîte jumătate sorocovăț. Numai pe cei cu meserii îi alese la curte ; ca bucătari, lăutari, nu-i vindea cu cîntarul, ci îi plătea aparte după meșteșugul lor.

Și moșul Iordache Brănel își înăspri glasul, încruntîndu-și sprincenile cu supărare față de neîncrederea ce i-o arătasem. După ce smuci hățurile c-o mîna își vărsă necazul pe cai șfichiindu-i cu vîrfușul biciului.

Ca să-l mai îndulcesc la vorbă îi dau o țigară. Moșul o ia cu două degete și o așează binișor după ureche.

— Dar trăsura asta a cui o fi fost, moșule, că pare a fi boierească.

— Apoi cine n-o știe, că-i tot din cele rămase de la Bogdănești. Erau la curte vreo opt trăsuri felurite. Asta-i din landourile cele mari aduse de boier de la Vieana. Birjarii

din Tîrgul-Neamț pîndesc și ei cînd se desfac gospodăriile vechi de pe la curțile boierești și pun mîna pe -cîte-o trăsură ca asta.

— Și chiar cu asta ai umblat în tinereță, moșule ?

— Numai vreo șase ani, că am avut să trag eu cu trăsura asta o pozna mare și de-aceea am și fugit de la Bogdănești.

— Ia spune, moșule, ce pozna, încerc eu să-l ispitesc.

— Boierul nostru, conu Iorgu Bogdan, a avut un ficior : pe conașul Costel. Cînd s-o născut, eu am fugit la Iași, după doftor, călare pe dișalate în puterea nopței, de-a crăpat calu sub mine. Și pînă s-o făcut mare conașu Costel ținea la mine ca la ochii din cap. Cînd s-o întors de la învățătură, de la Paris, era slab ca un țîr și galben cum îi turta de ceară. De frică să nu dea în oftigă l-o fost adus la aer de munte, la mînăstirea Văratice, în casa maicei Agafia, o rudă a Bogdăneștilor. După cîteva luni s-o lecut de oftigă, dar s-o bolnăvit de inimă. Că maica Agafia creștea o nepoată de suflet, ca ucenică la ascultare, sora Glafira, o mîhdreață cum nu se afla alta. Cum s-o făcut de-o ajuns lucru la una ca asta nu și-aș putea spune, dar într-un miez de noapte, conașul Costel cu sora Glafira au fugit din mînăstire. Pe mine m-o împins păcatul să-i duc cu trăsura asta pînă în ziuă la Suceava, unde-au trecut granița.

Cînd s-o aflat de întîmplarea ceea, boierul foc și pară împotriva mea. M-o întins la falangă de mi-o dat o bătaie soră cu moartea. De-atunci am rămas cu vătămătură pînă în ziua de azi. După ce m-am sculat de pe boală mi-am luat lumea în cap și-am tot slujit prin străini.

Numai după ce mi-o murit baba și băietul, care-o fost lăutar, m-am tras iar încioace în partea locului.

— Ei, moșule, și pînă acum n-ai găsit un loc bun unde să intri ?

— Hei !... apoi ce caut eu ? să găsesc un stăpîn, un boier bun cum erau odată, să-l slujesc cu credință, să mor la curtea lui și să zică și el după ce-oi închide ochii : „D-zeu să-l ierte pe Iordachi Brănel, c-o fost slugă credincioasă”. Dar vezi că lumea s-o schimbat ; de cînd o căzut boierii și s-o ridicat tot de iștealalți, lume mărunță, îi greu de trăit.

Și moșneagul, oftînd adînc, din fundul inimii, își puse hățurile sub genunchi, și tacticos, își aprinse țigara.

— Vezi trăsura asta hodorogită ? Ce lume am dus eu cu ea odată. Ce boierime, ce viață era pe atunci ! Cu asta îl duceam pe conul Mihalachi Kogîlniceanu la fabrica lui de postav din Tîrgul-Neamțului ; altfel de oameni erau pe atunci ! Ce lume duceam pe vremea ceea spre mînăstiri, și acuma... Clătînd din cap, moșneagul se opri, aruncînd cu silă în pulberea drumului mucul de țigară lipit de buza de jos.

În vîrfurile dealului făcurăm un popas lung ca să răsufle caii oboșiți și albi de spumă. Și pentru că moșul Iordachi Brănel se apucase de meșterit bucșa unei roți ce să legăna, m-am, coborît și eu de pe capra trăsurei.

Lungit pe pajiștea umedă încă de roua dimineții, sorbind mireasma brazilor tineri, priveam de sus, de pe culme, bogata vale a Moldovei cu dulci înclinări de costișe smălțuite în mozaicul lanurilor de semănături. În dimineața aceea albastră și umedă, în strălucirea soarelui ce se-nalța măreț, buchetele de sălcii păreau în depărtare insule de verdeață pierdute în marea holdelor de aur cald. Prin ceața argintie, care mai fumegea în spirale, sticlea apa Moldovei pe prundul ce se pierdea în zare.

...Și cum stam în liniștea sfîntă a naturii, pe marginea țarinei roditoare, scormonită mereu de alte mîini, hrînind o altă lume în veșnica curgere a vremii, moșneagul mărunțel, fost rob al Bogdăneștilor, și vechea lui trăsură, îmi apăreau ca singure rămășițe din altă lume ce-a fost odinioară prin locurile aceste, păstrînd în ele închisă taina trecutului uitat.

Minăstirea Agapia, 1921

HORAȚIU BALTA

Documente omenești

În orașul nostru de provincie, pe vremea copilăriei mele, am apucat cîțiva oameni originali : asemenea rare tipuri n-am mai întîlnit nicăieri în lumea prin care am umblat în restul vieții mele. Printre acei pe care nu pot să-i uit e și Horațiu Baltă.

Rudele, prietenii îi ziceau *Oras*. Servitorii, birjarii și var-diștii : *conășul Rață*.

Niciodată n-am putut să-i stabilesc vrîsta. Cînd l-am cunoscut, cred că trecuse pragul bătrîneții, dar se prezenta tot bine, zvelt, drept, călcînd mîndru, trecînd falnic prin viață, veșnic cu o floare la butonieră, vara și iarna. În loc de baston mînuia cu dreapta întotdeauna o cravașa scurtă ca o baghetă de capelmaistru. Avea un cap mare, interesant, trăsături fine, privirea impunătoare, părul lung și creț. Ciocul scurt și mustățile negre, văpsite cu artă, îi dădeau înfățișarea unui vechi mușchetar din vremuri fericite.

Mizeria vieții știa să o acopere cu o discretă eleganță.

Arbitru în chestiunile de gust și de onoare, *clubman* de rasa, holtei tomnatic, era primit, îmbrățișat de cele mai bune iamilii din orașul nostru.

Toate ușile îi erau larg deschise. La teatre, concerte, serbări era nelipsit, dar nicăieri nu plătea nimic. Nu știu de ce nimeni nu-i cerea niciodată bilet de intrare. În locurile publice patronii și chelnerii se grăbeau să-l servească ; de *chetă* scutit pretutindene ; pînă și birjarii, seara, cînd ieșea de la club, îl duceau acasă fără să-i ceară ceva.

Toată lumea părea că-i recunoaște acestui om, în chip tacit, anumite drepturi, privilegii deosebite, datorite poate nobilei sale calicii.

Horățiu Baltă era ultimul vlăstar al unei vechi familii boierești scăpătate. Crescut în puf și dantele, din mîinile bone-lor și guvernantelor străine trecuse la Paris, în liceul „St. Louis” ; după cîțiva ani intră la „St. Cyr”, și de acolo sosi în țară ofițer de cavalerie.

Încăleca bine, cu eleganță și curaj, dar pentru simplul motiv că nu se putea scula dimineața la ora cînd începeau exercițiile la cazarmă, își dădu curînd demisia din armată.

Întors la Paris, își tocă restul de moștenire, studiind pic-tura, muzica și sporturile.

Îl văzusem mai de multe ori pe stradă și în localuri publice ; odată însă întîlnindu-l în tren, am putut să-l cunosc mai de aproape. Eram numai trei persoane într-un singur compartiment de vagon. Horățiu Baltă, grav, corect ca întot-deauna, sta adîncit, fără să observe nimic în jurul său, citind al treilea volum din *Le Vicomte de Bragelonne*. În mîini avea o păreche de mănuși de piele ce trebuie să fi fost odată ; pe genunchi ținea un pled vărgat de voiaj, deși în vagon era destul de cald.

Un burghez respectabil, pe canapeaua din față, se cui-bărea să doarmă. Își scoase gulerul, își deschise gîfîind vesta și, cu mari efortări, izbuti să-și tragă ghetele din picioare, apoi se lungi mulțumit cu fața în sus.

Din colțul meu observam mișcările celor doi oameni.

În cîteva rînduri Horățiu Baltă își rîdică ușor ochii de pe carte, cătînd cu dispreț spre cele două picioare groase băgate în niște ciorapi verzi. Apoi își scoase de la piept batista parfumată și o duse la nasul său acvilin, apăsîndu-și nările cari începuse a vibra des, nervos.

După cîtva timp se rîdică de la locul său și cu mișcări stăpînite, își desfăcu din curele un frumos geamandan cu monogramă de argint. Își scoase o sticlă de parfum cu pompă, și, fără nici o vorbă, începu să pompeze stropind cele două picioare descălțate întinse pe canapea.

Bietul om, care dormea visînd fericit, cînd simți udeală la picioare, tresări speriat, își trase picioarele scăpînd o înjurătură groaznică.

— Ce faci acolo, domnule ?... ești nebun ?

Horățiu Baltă, c-un calm admirabil, îi răspunse scurt :

— D-voastră m-ați atacat. Ara dreptul să mă apăr cu armele ce-mi stau la îndemîină, și se așeză corect la locul său.

— Ei, asta-i culmea !... cîcă eu l-am atacat... da' ce ți-am făcut, domnule, să te legi de mine ?

— Văd că aveți intențiuni de scandal ; sunt gata să vă dau oricînd reparațiuni, și c-un gest hotărît îi întinse cartea de vizită.

— Da' nu-i chestia să-mi faci reparație mie, domnule ! E vorba că de ce mi-ai udat ciorapii ? Și bietul om căta nedumerit la biletul pe care-l ținea în mîină. Apoi se hotărî să-și încalțe ghetele cari intrau greu peste ciorapii uzi.

Leșînd pe sală își aprinse o țigară, mai citi o dată numele de pe bilet și începu să măsoare cu atenție prin geam chipul lui Horățiu Baltă, care, netulburat, ca și cum nimic nu se întîmplase, sta din nou adîncit în citirea *Vicomteului de Bragelonne*.

Problemele vieții știa să le rezolve Horățiu Baltă c-o ușurință și siguranță uimitoare.

De masă era asigurat printr-o invitație permanentă la paisprezece familii din oraș. Venea cu atîta exactitate la ora mesei, încît uneori — cînd se întîmpla ca unul din membrii familiei chiar să întîrzie — el se simțea în drept să intervieve oarecum, atrăgînd atenția în mod discret, că nu-i higiemc, cum spunea el, a se *distanța mesele*. Și toți ai casei îl aprobau găsînd foarte naturală și justă observația făcută.

Chestiunea locuinții, deși era mai grea, totuși o rezolvise cu succes. Făcuse contract pe cinci ani c-un proprietar evreu pentru o casă frumoasă — căci dacă tot nu avea de gînd să plătească, de ce să nu stea într-o casă mai bună ? Proprietarul pîcîlit, care-și vedea chiriașul la braț cu prefectul și procurorul, era bucuros al doilea an să-i ierte chiria pentru întăiul an, numai să scape de așa chiriaș. În al treilea an voia să se lipsească de chiria din anul al doilea, dar chiriașul nu părăsea casa și nici nu plătea pentru motivul că nu-i fusese predată în regulă, întrucît proprietarului îi rămăsese un dulap gol într-una din camere.

Nu-i vorbă, că în privința locuinții avusese și Horățiu oarecare neplăceri, cu cîțiva ani mai înainte, din partea unei proprietărese amarnice. O cucoană, disperată că nu i se libe-

rează casa, a pus să-i scoată ușile și fereștile. Chiriașul nici de data asta nu s-a lăsat învins. A răspuns printr-un: hotărît „*Tant mieux!*” și a rămas în casă bătîndu-și scînduri și rogojini la ferești și uși.

Platforma însă pe care se susținea Horațiu Baltă plutind la suprafața oceanului social — după cum însuși o recunoștea — era gazeta sa de provincie : *Zimbrul Moldovei-de-Sus*.

Izbutise să-și convingă concetățenii că orice oraș care se respectă trebuie să întrețină o gazetă locală, cu prețul oricăror sacrificii. E drept că apărea vremelnice, dar după fiecare întrerupere articolul de fond al primului număr începea veșnic cu aceeași frază : „Reluăm iarăși lupta crîncenă întreruptă cîteva clipe...”

Genurile literare cultivate cu cea mai mare grijă în gazeta locală erau *oda* și *necrologul*, pentru care cuvîntul se și zicea pe șoptite directorului gazetei, uneori *odagiul* nostru, iar alteori *cioculul urbei noastre*.

Pentru anunțurile de înmormîntare erau stabilite prețuri fixe, după expresiile întrebuintate și aprecierile făcute asupra defunctului. Cînd se scria simplu : „Concetățeanul nostru nu mai este” — se plătea relativ ieftin. Dacă se întrebuintau termeni ca : „Ilustrul bărbat, marele om”... etc... — costa cu mult mai scump. Pentru anumite prețuri gazeta apărea și în doliu, cu fotografia, biografia și acte din viața defunctului.

Pentru discursurile funebre, specialitatea directorului gazetei, erau aparte alte prețuri, după cum se rosteau la casa defunctului, la biserică sau la cimitir.

Așa se deprinsese lumea în orașul nostru cu discursurile lui funebre, încît nu era nici o înmormîntare mai de seamă la care să nu fie angajat și Horațiu Baltă. De obicei la cheltuielile ce se făceau în asemenea triste ocazii, ca plata popilor, dascălilor, clopotelor, precum și a pompelor funebre, dricul, coroane, colive, muzica militară, trebuia să se adauge și prețul discursului funebru.

Cu atît mai bine (fr.).

Deși nu se putea spune că ducea o viață tocmai creștinească, și nici că fusese popă ca Bossuet, totuși orațiunile funebre ale lui Horațiu Baltă începeau toate cam în același chip :

„Frați creștini !... Nu simțiți voi, oare, golul rămas în mijlocul nostru... nu judecați voi, oare, că e mare în om numai ce vine de la Dumnezeu... că totul în lumea asta nu e decît nemicnicie și deșărtăciune ?...”

Îmbrăcat corect, în mare doliu, își compunea o figură tragică, își arunca părul pe spate și da glasului sau profund un timbru așa de cavernos, încît izbutea să stoarcă torente de lacrimi mulțimii adunate la tristele ceremonii.

Zile întregi, după fiecare înmormîntare, se vorbea în centru și în mahalale cu mare admirație de Horațiu Baltă, care era cu drept cuvînt considerat, pe acea vreme, ca un fel de glorie funebră a orașului nostru. Nu pot uita unele din întîmplările tragice și hazlii din viața acestui om rar.

Gazeta noastră locală ducea o campanie înverșunată împotriva socialiștilor de pe vremea aceea. Atacurile se dădeau pe vechea temă care era la modă atunci : că socialiștii nu credeau în Dumnezeu, că umblau cu părul mare, nespălați și nepieptănați. Deși lupta era în toi, pentru o zi trebuia întreruptă. Gazeta apărea în doliu. Murise un mare proprietar, filantrop venerat, senatorul Tomiță.

Prima pagină din *Zimbrul Moldovei-de-Sus* era încadrată în negru, portretul defunctului și un necrolog scris de directorul gazetei începea pe pagina întâia. Ca de obicei se plîngea pierderea ilustrului bărbat, veneratului filantrop, și așa mai departe pînă jos la sfîrșitul paginii. Dar cînd întorceai pagina ca să continui citirea necrologului, de la primele rînduri te opreai nedumerit. Începeai de la capăt și te frecai la ochi, căci iată ce scria despre defunctul, veneratul filantrop :

„Priviți și admirați tipul :

Nespălat, unsuros, cu pletele în vînt, cu unghiile în doliu, cu pantalonii în vine, scuipînd pe pereți și pe icoane, fără religie și fără patrie...” și așa mai departe o coloană întregă pînă în josul paginii, unde era tipărit cu litere mari numele autorului : Horațiu Baltă.

Cînd s-a citit întăi la cafeneaua din centru gazeta din ziua aceea, a fost o revoluție generală în tot tîrgul. Mulți susțineau că Horațiu s-a țicnit. Se aduceau dovezi chiar că de multă vreme încă el da semne de oarecare scriinteală. Unii se lăudau că au prevăzut și că erau siguri chiar de acest sfîrșit fatal, asemenea cu a lui Eminescu — cum de altmîntrelea, spuneau ei, sfîrșesc mai toți poeții și geniile omenirii.

S-au găsit însă și unii care să bănuiască numai o simulare a nebuniei. Se striga în gura mare că, în fond, Horațiu nu e decît o canalie perfidă, care s-a răzbunat în mod infam din cauză că defunctul filantrop nu lăsase nimic prin testament gazetei locale.

De fapt nu era la mijloc decît o nenorocită întîmplare : greșala paginatorului, punînd o parte dintr-un articol împotriva socialiștilor pe pagina a doua, ca urmare la necrologul început pe prima pagină.

Altă dată se îmbolnăvește greu un boier bătrîn și bogat : conul Iordachi Vizireanu. Era un client sigur. Horațiu se pregătise din vreme. Adunase datele biografice, găsise fotografia bătrînului, toate erau gata pentru momentul oportun ; nu se aștepta decît deznodămîntul fatal.

Dar într-o bună zi, așa pe la amiază, tocmai la ora aperitivelor, pe cînd Horațiu ducea la gură pătăruțul cu mastică de Hios, zări pe conul Iordachi trecînd agale strada.

Bătrînul, solid încă, se întremase ; și, cum era o zi aurie de toamnă, ieșise la aer, mergînd tacticos sprijinit în bastonul lui noduros. Călca greoi, ca după boală, îmbrăcat gros cu un palton lung pînă în pămînt, cu gîtul învălit într-un șal de lînă lila.

Toți se minunau văzîndu-l. Horațiu, cînd s-a încredințat că-i chiar conu Iordachi în carne și oase, a trîntit enervat pătăruțul pe masă, izbucnind iritat :

— Ei, asta-i culmea... *mon cber!*... să-mi tragă așa chiul moșneagului ista, nu mă așteptam. Și cum cei din jurul său nu înțelegeau bine pricina supărării, el continuă din ce în ce mai aprins : Poi bine, domnule, de pomană lucrez eu de-o săptămîină întregă?... astă-noapte n-am închis ochii lucrînd la

discursul lui de înmormîntare... cînd mă așteptam și eu la un rezultat final favorabil... poftim, dumnealui îmi iese la plimbare...

Conul Iordachi se opri așezîndu-se greoi pe unul din scaunele înșirate pe trotuar în fața băcăniei, unde notabilitățile orașului obișnuiau la ora fixă să-și ia aperitivele.

Toți prietini făcură cerc în jurul lui :

— Bravo, coane Iordachi !... așa înțelegem și noi... bine c-ai ieșit la aer curat. Ce ședeai închis în casă ca babele ? Ești verde încă, boierule !... poi ce vorbea lumea?... și noi care credeam... dar ești mai voinic decît noi... zău că ai să ne îngropi pe toți, și fiecare se grăbea să arunce o glumă sau cîte o vorbă de încurajare.

Bătrînul, zîmbind radios, își desfăcu șalul de la gît și bătu cu bastonul în masa de marmură.

— Stamate !... ia dă-ne cîte-un rînd de săcărică și cîte-o leacă de mezelic... parcă aveai odată niște batog de nisetru.

Pe cînd fiecare își primea pătărelul plin, Horațiu se ținea mai deoparte la altă masă, cătînd posomorit în pămînt.

— Da' bine, Horațiu, numai tu nu te bucuri ? Nu vîi să serbăm sfîntă înviere a lui conu Iordachi ? și un prietin îi întinse un pătărel plin.

În sfîrșit, se hotărî și el să se apropie de grupul în mijlocul căruia sta bătrînul descheiat, cu pătăria pe ceafă și cu figura surîzătoare.

— Dar bine, coane Iordachi, mi-o făcuși, hai !... stau eu de trei nopți și mă chinuiesc scriind de-mi trec sudorile și cînd colo dumneata sănătos tun, mai teafăr decît mine... frumoasă pătăleală, n-am ce zice.

— Ei, bată-te norocul, da' cine te-a tocmit, bre omule, să scrii ?

— Cum cine m-a tocmit ? D-apoi tot tîrgul nu vorbește decît de boala dumitale... dă, parcă nu suntem, cu toții muritori?... Și zic, dacă merită omul, de ce să nu-i fac un discurs frumos să fie încaltea mulțumit... iaca îl am gata în buzunar, parol ! și începu a se descheia la haină ca să arate manuscrisul.

— Scoate-i !... scoate-l !... să-l vedem ! să-l auzim ! începură să strige cu toții în cor.

— Ei, știi că are haz, zău că-i nostim să-mi aud în viață veșnica mea pomenire, ia zi, bre omule !

Și conu Iordachi, curios ca un copil, sălță de cîteva ori pe scaun.

Horațiu se trase doi pași înapoi, își potrivea foițele scrise frumos cu cerneală, și începu cu glasul-i cavernos, cum obișnuia el să vorbească la asemenea triste ceremonii :

„Frați creștini !... nu simțiți voi oare golul rămas în mijlocul nostru ? Ilustrul bărbat, marele român, integrul Iordachi Vizireanu nu mai este... Stîlpul societății noastre, baza Moldovei-de-Sus, am putea zice, s-a năruit pe vecie... Șaptezeci și doi de ani de activitate neobosită, de muncă fără preget închinată familiei, bisericii, urbei natale, societății și patriei române...” și așa mai departe pînă la sfîrșit, cînd se adresa familiei neconsolate și tinerei generații, care „trebuie să ia pildă viața și faptele celui ce a fost odată Iordachi Vizireanu, trecut acum în lumea dreptților, spre odihnă sub o țărînă ușoară ca puful !”

Toți ascultau tăcuți. Unii, vădit mișcați, deși ceruse cu zgomot și veselie să audă discursul, ședeau întristați privind în fundul paharelor goale, ascultînd cu evlavie.

Iar „defunctul” boier, măgulit, înduioșat, ofta din cînd în cînd din adîncul inimii și, păturindu-și o batistă galbenă cu flori roșii, își ștergea broboanele de sudoare și umezeala ochilor săi albaștri, tulburi.

— Bravo, Elorațiu !.. bine-ai fost ! izbucniră cu toții la urmă. Moșneagul se ridică greoi de pe scaun și, îmbrățișîndu-l, îi sărută cu zgomot amîndoi obrazii.

Vroia să mai spună ceva, dar nu izbuti, căci i se încîlcea limba, glasul moale îi tremura topit de emoție.

După cîteva clipe se reculese și reuși să zică rar întretăiat :

— Sta-ma-te... încă un rînd... de sâ-că-ri-că...

Cînd s-a băut și ultimul rînd, la botul calului, atunci i-au apucat pe toți graba plecării, căci era tîrziu, trecuse ora mesei.

Conu Iordachi, pe cînd își încheia paltonul, gata de plecare, spuse încet :

— Nu-i așa, dragă Horațiu, că mergi la dejun la noi Vi să-i faci mare plăcere Profiriței mele. Să-i citești și ei discursul ista. Știi, trebuie s-o împăcăm... că ea se face ioc cînd nu sunt fix la ceasul de masă.

— Are dreptate — răspunse Horațiu Baltă — nu cîe altceva, dar știi, nu-i igienic să distanțați așa mesele...

Galați, 1919

ÎN GIBRALTAR
Dintr-un jurnal de bord

PRIVIND SCOARȚA PĂMÎNTULUI

O bătaie puternică în ușa cabinei îmi strică somnul dulce de dimineață.

— Ghibreltera! ... Ghibreltera! ...

Mă frec somnoros la ochi și, fără să înțeleg nimic, întreb răstit:

— Ce este? Ce s-a întâmplat?

— Ghibreltera! ... se vede Ghibreltera! ...

Recunosc glasul lui Fabris, secundul nostru, un dalmatin, bătrîn lup de mare. De cu sară îl rugasem să mă scoale la orice oră vom ajunge în vederea Gibraltarului. Mă îmbrac în fugă și ies pe punte cu luneta de mare distanță. Afară e răcoare; soarele, numai pe jumătate ieșit din sînul valurilor, apare în zarea de opal ca o imensă piatră de rubin montată în colanul orizontului. Subt undele vîntului slab ce suflă spre coasta marocană, se simte pulsul Mediteranei, calme, în lumina încă rece din revărsat de zori.

Nu pot nimic distinge din depărtare, înainte, spre coasta andaluză. Numai cînd pînza de ceață argintie începe să se distrame în zare, și vîntul o ridică în falduri de cortină, întregul Gibraltar apare ca un imens decor de teatru în lumina magică a unei feerii. Un bloc uriaș de piatră azurie, desprins din lanțul Munților Iberici, rostogolit departe în albastra adîncime a mării. Limba joasă de nisip ce leagă Gibraltarul de țărmul spaniol, n-o vezi din depărtare, și stîncă gigantică, oblongă, rămîne în vedere desprinsă de uscat; o insulă răzleață, suverană, care comandă întreaga

¹ Gibraltar (în arabă Gebel al Taric = Stîncă lui Tarik, în antichitate Mons Calpe).

legătură dintre pămînt, ocean și mare — un post cutezător de strajă între cele două continente.

Cu ajutorul lunetei cercetez linia orizontului. Îmi întorc privirea spre țărmul african: Munții Mauritaniei înnegresc zarea; în pîcla alburie apare întreagă Ceuta¹, citadela stîncosă care privește în față Gibraltarul de cealaltă parte. Par două santinele de pază pe frontiera care desparte Europa de Africa. Cînd pentru întîia oară te-approii de locurile acestea, în care măreția titanică a firii e parcă însuflețită de suvenirul legendelor antice, simți cît de săracă-i mintea ce cată să pătrundă misterele naturii și să dezlege enigmele trecutului.

Mă întreb nedumerit: unde au fost faimoasele Columne ale lui Hercule²?

Fost-au două celebre monumente ale lumii preistorice, sau cele două stînci: *Calpe* și *Abyla*, care și azi se privesc în față, sunt columnele sacre ce stau încă de strajă la poarta oceanului homeric?

„Hercule ajunsese pînă în locurile acestea; și fiindcă aici munții din amîndouă părțile erau împreunați, el a tăiat catena, a deschis strîmtoarea și a lăsat să curgă apa oceanului în marea asta închisă pînă atunci. Hercule a pus aceste columne ca niște mărturii celebre pentru hotarul extrem al navigației; fiindcă el a supus monștrii marini pentru a face marea navigabilă, a scrutat vadurile apelor curgătoare pînă la capătul drumului; și a pus semne pînă unde se întinde pămîntul, iar dincolo de aceste columne nici cei înțelepți, nici cei imprudenți nu mai pot străbate.”

Plutînd în largul mării, de pe puntea fragilă care te ține între cer și apă poți, din același punct, cuprinde cu vederea conturul și întreaga arhitectură a celor două continente. Cu ochii lacomi a înțelege, privești structura asta a scoarței pămîntești, și mintea se încearcă să descifreze hieroglifele scrise în cartea deschisă a naturii — e parcă însăși istoria bătrînului pămînt.

¹ Ceuta (în antichitate Abyla), promontoriu pe care se află orașul cu același nume, situat în nordul Africii, în fața Gibraltarului. Aparține Spaniei.

² *Columnae Herculis*, denumirea dată în vechime celor două promontorii, Calpe și Abyla (azi Gibraltarul și Ceuta), care formează actuala strîmtoare a Gibraltarului.

Ce bine se cunoaște ca odată, în vremea îndepărtatelor epoci, n-a fost nici o ruptură a lanțului muntos care lega în curbă regulată coasta andaluză cu țărmul marocan. Valurile oceanului, subțiri și ușoare, asaltând de veacuri cu lovituri uriașe de ciocan, zilnic, neîncetat, pereții cavernos al stîncii, au ieșit învingătoare tăind drum apei prin piatră — eterna, cotidiană luptă dintre pămînt și apă.

Țărmurile neconținut își schimbă forma; lacuri și mări s-au format și au secat, întinderi mari în curgerea vremurilor s-au acoperit de nisipuri purtate de vânturi, porturi înfloritoare au dispărut, sau astăzi sunt orașe de uscat, unele insule au fost înghițite și altele au răsărit din sînul mării. Viața omenească e așa de scurtă, că generațiile se perindează, hrănite din scoarța pămîntului, fără să-și poată da seamă de opera de transformare veșnică, fatală și neîntreruptă.

Vaporul nostru își micșorează viteza. Intrăm încet în baia largă de la Algeziras. O linie neagră încinge ca un brîu baza blocului gigantic, care se înalță trufaș, cutezător, lucind sub razele soarelui, într-o albeață orbitoare. Linia neagră se vede din ce în ce mai lămurit, formată din puncte legate între ele — sunt pontoanele-depozite de cărbuni. Locul e așa de strîmt, fără cheiuri și platforme în port, iar flota engleză mistuie atîția cărbuni că depozitele în loc să se facă pe pămînt s-au întocmit pe apă.

Ancorăm lîngă escadrila de contratorpiloare engleze. Simțim cum lanțul ancorei smuncește cadențat. Vaporul nostru deviază împins de curentul format de trecerea apelor din Atlantic în Mediterana. Rămînem la adăpostul creat la piciorul stîncii, numită de cei vechi: *Punta de Europa* — răscrucea căilor de circulație maritimă mondială.

¹ Algeziras, port pe țărmul Spaniei, în continuarea Gibraltarului.

IN VEGETAȚIA NEBUNA

De la vapor la mal, o barcă ușoară, c-o singură pînză, ne duce ca-n zbor alunecînd pe luciul undelor străvezii. Pe cheu, la scara de piatră a debarcaderului, ca o statuie rece, neclintită, reprezentînd forța britanică, stă la post o santinelă engleză: înalt de peste doi metri, bălan, cu obraji roșii, bine nutrit, îmbrăcat curat, corect și flegmatic.

Trecem pe la căpătania portului să facem formalitățile de sosire a vaporului și să căpătăm permisul scris pentru a putea vizita orașul. Vaporul nostru avînd o avarie la mașină trebuie să demonteze și să rămînă în port vreo două zile. Avem toată vremea să vedem Gibraltarul. Hoinărim ceasuri întregi, fără nici o țintă, însoțiți continuu de o veche cunoștință a căpitanului meu: doctorul Algazal. Un om în vrîstă, dar ager de minte și de picior, cetit și umblat, un original cu înfățișarea de vultur pleșuv.

Cînd vii din largul mării și debarci aici pe limba asta îngustă de pămînt, sub veșnica amenințare a stîncii uriașe pe care o aștepți parcă să se prăvale ca o masă zdrobitoare la prima clătinare, te simți înăbușit de lipsa de spațiu. Orașul nu are unde să se întindă. După ce s-a umplut limba joasă de pămînt, casele s-au înghesuit pe sus, agățate în zidul de calcar al stîncii.

În partea de jos e curat oraș englezesc. Pe alei largi, plantate, trase la linie, întîlnești aceleași tipuri ca în toate garnizoanele coloniilor engleze. Oameni gravi, figuri energice și severe de dominatori. Soldați și marinari în haine albe, cu pălării coloniale. *Policemeni*, corecți și demni, te privesc de la înălțime cu un aer protector. Doamne uscate, cu priviri reci, cu îmbrăcăminte și mersul bărbătesc. Pe toate

punctele globului, la orice latitudine și longitudine s-ar afla, Puterea Britanică crește și fasonează aceeași viață ordonată la fel.

Intrăm în cartierele vechi. Ulicioare strimte și întortochate, de Orient cosmopolit. Mișună spaniolii și ovezii. Mai toată populația locală trăiește îndeletnicindu-se cu profesia de ^contrabandiști. Se cară pe ascuns, în Spania, mărfurile fără vama aduse de engleji în antrepozitele din port.

Începem a urca muntele, pe o potecă pietroasă, ce șarpuie printre ziduri îngropate în frunzișul curpenilor de viță sălbatică, în țesătura de iederă încâlcită de ghirlandele agățătoare ale trandafirilor sălbatici. Locuri așa de strâmte, că ne înțepăm în ghimpii măcieșilor ca să facem loc la câte-un catir mîndru, ce calcă delicat, coborînd la vale, împodobit cu șiraguri de clopoței și smocuri de lînă roșă. Căsuțe, albe și vinete, de piatră cioplită, găurite de ferestre înguste, zăbre-lite, se zăresc tupilate în perdelele de verdeață. Lăsăm poteca și ne afundăm la întîmplare, aplecați pe subt bolțile de ramuri încărcate ce-și amestecă frunzișul des, împletind mii de draperii fine, molatice, clătinate subt mîngîierea lînă a vîntului ce-adie dinspre mare. Libelule sprintene scînteiesc prin aer, ca săgeți aruncate să taie zborul în zigzag al fluturilor albi, pudrați, ce cad ca niște fulgi din cer.

Umezeala și căldura din locurile aceste hrănesc cu atîta îmbelșugare, că vegetația crește în voia soartei, bogată și fără socoteală, ca-n țările pădurilor virgine. Singele vegetal, seva plină țîșnește parcă prin coaja aspră a viguroșilor copaci, așa de deși, că ramurile cresc încîlcindu-se îmbrățoșate, iar rădăcinile groase se încolăcesc între ele ca niște șerpi uriași ce se zvîrcolesc în țărîna umedă. Aroma foilor de piper îți gîdilă mirosul, respiri aerul moale, cald și îmbălsămat de esențe îmbătătoare, care plutesc deasupra pămîntului în atmosfera arzătoare a Africei.

Cu greu, înotînd prin vegetația neună, ieșirăm la lumină, de unde puteam, în libertate și de la înălțime, să contemplăm splendida panoramă a Gibraltarului. În vale, subt noi, la piciorul stîncii, apar ca niște jucării casele albe sclipind prin valurile de verdeață pătată de poleiala livezilor de portocali, de rodii și naramze. Pe coasta înclinată, din verdele argintiu al măslinilor, regii plantelor, palmierii zveltți și nobili, își arată penajele înalte ; iar piramidele chiparoșilor

se văd înșirate ca niște candelabre antice pe aleele curate, spre marea catedrală care domină micul oraș cosmopolit.

De sus, din locul unde ne-am oprit, se vede pînă departe pămîntul Andaluziei bogate, și întreaga coastă dantelată, care se scaldă în lumina aurie a soarelui și în albastra adîncime a mării. În dreapta, jos, se zărește albind în fundul băii largi, Algezirasul. În stînga, pe culme, se-nșiră în depărtare resturi de ruini maure pînă la porțile orașului Malaga, vestit prin dulceața strugurilor și a femeilor — cele mai prețioase produse ale Andaluziei. În fundul zării Siera Nevada cu pletele albite, iar dincolo, în poalele munților, oorm uitate Grenada și Alcazarul. De cealaltă parte, spre mare, totul e albastru pînă la orizont, nici o umbră de nori pînă la marginea lumii văzute. În depărtare, pe cadrul oglinzii scînteietoare a Mediteranei, apar într-o culoare violetă munții, ca niște ruini fantastice, cu linia piscurilor albite ca o bandă de sîdef pierdută în azurul cerului african.

O zi ca asta de frumoasă trebuie să fi fost acum două-sprezece secole, cînd pe-o mare calmă, s-au dezlipit de la celălalt mal *tartanele* maure — acele bărci negre și ușoare, cu pînze albe umflate de vînt — și, trecînd strîmtoarea, au debarcat pe stîncă aceasta primele patrule de călăreți sara-zini, subt comanda lui Tarik, locotenentul emirului Muza. Din ziua aceea, cînd, pentru întîia oară, copitele fine ale cailor arabi au călcat pămîntul acesta, stîncă s-a numit Gibraltar — Muntele lui Tarik. Și de data asta, ca mai în toate războaiele stîrnite între felurile popoare, a trebuit să fie amestecată o femeie : frumoasa fiică a contelui Julian, guvernatorul Ceutei, fusese răpită de Rodrig, regele vizigoșilor. Ca răzbunare au fost chemați maurii Kalifatului să încerce cucerirea regatului creștin al Spaniei.

C-o regegiune neînchipuită s-au răspîndit în pilcuri călăreții lui Tarik, pe armăsarii lor iuți și focoși, umplînd văile Andaluziei. În fuga retragerii, Rodrig se îneacă în apele Guadalquivirului, trupele creștine fură zdrobite peste tot și arabii înaintară cu gîndul de a nu se opri decît la Roma în Vatican. Numai gelozia izbucnită între șefii maurilor scăpă Franța să nu cadă subt jugul musulman.

r

Cîteva secole stăpînesc arabii acest pămînt iberic, prefăcîndu-l într-un rai, asemenea grădinilor Ninivei și a minunilor povestite într-*O mie și una de nopți*.

Și cînd triumful crucii îi aruncă înapoi, dincolo, peste Mediterana, nobilii mauri se duc păstrînd pentru urmașii lor cheile palatelor, zidite de ei și locuite de barbarii Nordului, noii stăpînituri ai paradisului Grenadei.

O MICA REPUBLICA SUBT PROTECȚIA MAREI PUTERI BRITANICE

De un ceas și mai bine urcăm coasta pietroasă, suflînd din greu. Ne grăbim să ajungem sus mai înainte de a începe tirul artileria engleză. Înaintea noastră, ca niște capre sălbătice, se cațără pe stîncă două englezoaice subțirele și agere, care s-au luat nebunește la întrecere.

Ne oprim tupilîndu-ne într-un tufăriș de alune — aici pare să fie frontiera micii republice, a cărei suveranitate se întinde pînă în vîrfurile muntelui. La oarecare depărtare, pe stîncile abrupte unde nu-i chip să poți ajunge, printre palmierii pitici, năpădiți de viță sălbatică și plante parazite, se zăresc apărînd mici forme negre, care se mișcă din loc în loc, sărînd uneori cu învîrtituri drăcești.

Privind cu binoclul, putem distinge bine culoarea părului cenușie, iar pieptul sur, aproape alb ; niște căpușoare mici, rotunde și nici o bucățică de coadă. Din depărtare, cu ochiul liber, ai putea să-i iai drept o bandă neastîmpărată de copii de țigani, care se zbunguiesc goi printre tufișuri. Aici e singurul loc din Europa unde a mai rămas o colonie de maimuțe trăind în libertate. La celălalt mal pe coasta africană este o altă colonie de aceeași rasă — magotul — cu mult mai numeroasă, ocupînd o stîncă numită Muntele Maimuțelor. Neamul lor trăia odinioară pe stîncile din Grecia și Sardinia, dar a dispărut de mult. Dacă a mai rămas aici, asta se datorește protecției deosebite din partea autorității engleze. În secolul trecut nu mai rămăsese decît vreo cîteva părechi ; se credea că va dispărea și această ultimă colonie europeană. Englezii au luat măsuri strașnice împotriva celor care prindeau sau împușcau vreo maimuță.

Cînd e săceta li se pune pe stînci, la îndămîna, apă de? |
băut. Numai pe vremea cînd se coc smochinele, micii locui- |
tori se coboară din vîrful muntelui, formați în bande, umblă
noaptea după furat prin grădinile din oraș. Deși uneori sunt:
prinși asupra faptului, nimeni nu îndrăznește să se atingă
de hoții aceștia, întrucît toți cetățenii micii republici sunt
declarați inviolabili și Marea Putere Britanică asigură inte-
gritatea teritorială a acestui mic stat, pus sub o așa de înaltă
protecție.

Cum stam privind în zare auzim deodată un sunet stri-
dent de trompetă, și o groaznică detunătură zgudui din
temelii uriașul bloc de stîncă. Bateriile engleze începuse
exercițiul de tir asupra țintelor mișcătoare, închipuind niște
vase inamice plutind departe în largul mării.

La primul semnal de alarmă o vînzoleală cumplită cu-
prinse colonia maimuțelor. înnebunite de groază, dădeau -
năvală unele peste altele, în salturi de acrobați se răpezeait
prin tufișuri, scoțînd niște țipete scîrțîitoare, cătîndu-și scă-
parea în crăpăturile stîncilor, în fundul vîgăunelor de cea-
laltă parte a crestei. După cîteva minute erau toate la adă-
post ; cît a ținut tirul nu s-a mai zărit nici una. >:

Cum stam contemplînd, din înălțime, prin pîcla luminată
a zării, coastele dințate ale celor două continente, munții
albind în depărtarea fumurie, iar la orizontul mării șirul
de insule care-și scoteau capetele din sînul valurilor, mi se
părea că privesc prefacerea pămîntului în primele lui epoce.

închid ochii... Și pe-atunci soarele strălucea înfierbîn-
tînd piscurile pleșuve, rămase în urma retragerii apelor ; ghe-
țari monștruoși alunecau spre văi, lăsînd goale șoldurile stînci-
lor roase ; și, încetul cu încetul, scheletul munților începui
să se înfășoare în draperiile verzi ale vegetației.

Pe ce vreme anume și în care punct al globului a răsărit,,
printre miriadele de vietăți, ființa care avea să ajungă atot-
stăpînitoare ? întrebarea aceasta stă la temelia cunoștințelor'
omenești, ca o enigmă chinuitoare pentru mințile ce caută.
locul omului în natură. §

Ne așezăm la umbră, pe salteaua moale de mușchi verde.. |
în timp ce căpitanul urmărea cu binoclul spiralele de fum |
care se mistuiau în văzduh după fiecare bubuitură de tun,, 1

•doctorul, văzîndu-mă pe gînduri, începu să-și dezvolte teo-
riile știute despre originea speciilor și descendența omului...

Un armonios *Please sir!*¹ mă trezi din reverie, tîind
brusc firul gîndurilor. Una dintre englezoaice îmi întinse
zîmbind, c-o grațioasă ironie, un pumn de alune proaspete,
culese atunci din tufiș. îi mulțumesc zăpăcit și încerc să
sparg între dinți coaja fragedă a alunelor verzi. Pe cînd
mestecam cu poftă hrana asta, așa de plăcută străbunilor
noștri, începui să observ mai de aproape pe gingașa *miss*,
care spărgea alunele c-o ușurință uimitoare între dinții ei
mari, albi și regulați.

Dar mintea, pornită ca o mașină sub presiune, căta
mereu, prinzînd verigă de verigă, în lanțul nesfîrșit ce leagă
prezentul cu noaptea timpurilor îndepărtate. Căutam să
prind firul prefacerilor de forme și culori, din vremea stră-
moșului maimuță-om, urît, păros și negru, pînă azi, la stră-
nepoata lui, această fiică a Albionului cu pielea gîtului ca
zăpada, cu părul strălucitor ca aurul, cu ochii albaștri ca
seninul cerului. Și pentru că terminasem alunele care-mi plă-
cuse, ca și păroșilor noștri strămoși, mă ridicai ducîndu-mă
spre un tufiș încărcat.

Pe cînd întindeam mîna să culeg alune, îmi apăru deo-
dată figura inspirată a unui vechi prietin, cercetător cu
mintea ascuțită, care de atîtea ori îmi repetase fraza pe
care, fără să vreau, o învățasem pe de rost : „Coborîndu-se
din nuc, pentru ca să culegă alune, *maimuța* s-a făcut om".

¹ Vă rog, domnule ! (engl.).

ÎNTRE ALBION ȘI ANDALUZIA

Era prea devreme când am intrat singur în *bolul* otelului, unde ne dasem întâlnire pentru masa de sară. Din prag simții că aici stăpânește ordinea vieții engleze. Pretutindeni o liniște rece, solemnă. În *lady-room*¹, câteva doamne grave, imobile, cu cărțile în mână, stau îngropate în jilțuri comode. În salonul rezervat pentru *gentlemen*, vreo doi engleji corecți și glaciali, cu pipele între dinți, descifrează c-un *calm* britanic, mărunțul scris al gazetei *Times* desfășurat, întins ca un cearșaf. Într-o altă sală e barul : în fața tejghelei elegante, de mahon lustruit, cu fața de marmură roșă, câțiva ofițerași tineri, cocheți, *midship-i* - de la torpiloarele din port, ridicați pe scaune înalte și rotunde, beau pe tăcute *whisky* și *gingerbeer*².

Trec pe terasă unde sunt așezate mesele. Un mic parc fermecător coboară lin pe panta dinspre mare. În umbra discretă a smochinilor bătrâni, printre boschetele de mirt și lavandă, lucește albul marmurei unui bazin ; o coloană de apă țîșnește din mijloc, se resfiră în jerbă de ploaie, căzînd în picături ca măgele de sticlă. Numai sunetul uniform al apei vibrează în vraja locului tănuit. Prin țesetura frunzișului joacă, scînteind în vale, fire de beteală și spărturi de oglindă — apa mării, poleită în asfințit, are nuanța aurie ce numai subțit acest cer o poți vedea, acea culoare portocalie, zisă a cerului de Grenada.

¹ Camera pentru doamne (engl.).

² *Midship*, prescurtare în limba franceză de la cuvîntul englez *midshipman* — aspirant în marina engleză. În franceză este folosit cu același sens, dar familiar.

Bere preparată din planta denumită *ghimber*, mai dulce ca berea obișnuită (engl.).

Se cunosc încă pașii maurilor goniți dincolo, peste strîmtoare. Pierduți în noaptea barbariei africane, urmele lor au rămas încă neșterse pe acest îneîntător colț de pămînt. Înăuntru, în casă, e recea și neguroasa Britanie a Nordului, afară e arzătoarea și senina Spanie a Sudului.

Mă hotărâsc pentru Spania și mă așez afară pe terasă. Sosește căpitanul meu, însoțind un domn cărunt și o tînără brunetă. Don Rio Guanabara cu fiica, *senorita* Elvira. Bătrînul, vechi căpitan de vapor, debarcat din cauza reumatismelor, e stabilit în port ca agent al unei companii de navigație engleză, cu firmă și pavilion spaniol. Lui ne adresasem pentru serviciile și reparațiile de care avea nevoie vaporul nostru.

Ne așezăm la masă. În fața noastră două familii englezești : figuri reci, aristocratice. Ei, îmbrăcați în negru, solemn — smoching, vestă albă — ele, în rochii de mătase, elegante, decoltate. La altă masă, în dreapta, se așează două zvelte domnișoare, subț comanda severă a unei guvernante înalte de vreo doi metri. O observ cu atenție : rigidă, monumentală ; după figură, îmbrăcăminte și picioare, nu-i poți stabili vîrsta și cu greu sexul.

Privind lumea din sală, cad iarăși în păcatul obișnuit. Fără să vreau, încep să compar figurile și mișcările, să clasez și să grupez în minte tipuri, specii și rase omenești. Fețe prelungi, curate, albe și roșe, ochi albaștri, reci ; trupuri legate, osoase, cu mușchi întăriți ; mîni și picioare mari. Calmi, demni, imobili, automați, fără gesturi, fără cuvinte. Fălcile solide, cu dinți mari, albi, lucrează neînterupt, mecanic, meșterind bucățile de *ramstek*, aproape crude, stropite cu *Worcester-sauce*. La asemenea mașini puternice trebuie combustibil solid carnat și lichid alcoolice tare, ca să funcționeze continuu cu aceeași forță, la același grad de mare presiune. Una dintre cele două nobile *Miss* din fața mea are în adevăr un profil de frumuseță engleză, pe care nu-l poți găsi niciodată în clasele de jos ale acestui popor. Liniile trupului zvelt reiesă prin lungimea taliei. Ea are eleganța și frăgezimea unei tije de plantă nobilă ; un cap mic, cu bucle aurii, trăsături fine, armonizînd o figură gingașă, pură, aproape de albeața faianței ; ochii albaștri, senini, de copil, zîmbesc c-o dulce și timidă candoare.

La masa noastră mai mult se bea decît se mănîncă. Ciugulim numai dintr-o omletă înnegrită de piper și mirodenii, sorbim însă cu poftă din vinul generos de Porto. *Senorita* Elvira suges grațios, cu buzele ei cărnoase și roșii, dintr-o cupă de cristal, grenadina roșă ca sîngele. Don Rio, golind una după alta sticlele de apă cu gheață, povestește de viața din Cuba, unde trăise înainte de războiul hispano-american. Vorba clară, armonioasă, se ridică uneori în ton de declamație. Cu gesturi măsurate își netezește barba căruntă și creată, ce-i încadrează figura pală, bronzată. Caut să prind asemănarea dintre tată și fiică ; aceleași trăsături mai îndulcite într-un oval perfect, aceeași culoare mată c-o nuanță mai rumenă, obrajii c-un reflex auriu de puf fin — pieleț fragedă de piersică — subt care bănuiești un sînge bogat și fierbinte. Ochii negri, adînci și îndrăzneți, au scînteieri așa de vii că vorbesc, parcă, lucind arzători subt genele prea lungi și grele. O armonie în mișcări, un suris fără nume dă acea grație și libertate pe care n-o poți găsi nicăieri decît aici pe pămîntul Andaluziei, la acest tip de frumusețe născut din amestecul celor două rase.

Căpitanul începe să vorbească despre înrudirea românilor cu spaniolii, amintind de mantaua muntenilor din Piriinei, asemenea cu sarica ciobanilor din Carpați. *Senorita* Elvira mă roagă să pronunț cîteva cuvinte în românește, să vadă dacă poate înțelege limba noastră. Potrivesc cîteva vorbe și ațintindu-mi privirea în ochii ei, pronunț clar : „Ochii negri ca mura”.

O undă de rîs argintiu îi îmbujora obrajii :

— O ! dar asta-i curată limba spaniolă. Exact așa se spune și la noi, și rîde, rîde cu poftă, arătîndu-și o splendidă dantură albă, lucitoare. La fiecare mișcare i se clatină cerceii enormi, niște verigi de aur ; iar în jurul gîtului mă, cărnos, sclipesc mărgelele de chilimbar vechi, cu bobul mare, ca strugurii din Orient.

Plecăm. În drum ne întîlnim cu doctorul Algazal, însoțit de *Mister* Blok, tînărul inginer mecanic al șantierului naval care făcea reparațiile vaporului nostru.

¹ Textul se referă la războiul hispano-american din 1898, în urma căruia Spania, înfrîntă, a pierdut Cuba, Porto-Rico, Guam și Filipinele.

— Am luat măsuri ca să continue lucrul și noaptea ; mîine, sigur, vaporul dumneavoastră e gata de plecare, spune hotărît englezul care, numai după ce isprăvește cu noi, se îndreaptă cătră *senorita* Elvira. Nu salută, nu zîmbește, nu-și înclină șira spinării ; după un *Alt right!* scurt, tăios, o energică scuturătură de mînă.

Cum ne plimbam încet pe alea de chiparoși cerniți de umbra sării, priveam cu admirație la cei doi tineri care, vorbind în șoapte, alături, pe nesimțite se desprindeau din grupul nostru. Englezul, drept, înalt, o statură athletică, pășea apăsător și sigur lîngă spaniola mlădioasă, cu talia cabrată, cu mersul lin, undulat, pe care-l au numai femeile de aici. Spaniolele se mișcă fără să ridice piciorul de la pămînt, pare că merg alunecînd în zbor. La fiecare mișcare ce-o face, întorcîndu-se cochetă spre el, liniile fine ale trupului răsar vădite subt pînza subțire a hainei lungi, ce cade în cute armonioase. C-un fel de grație simplă își înclină capul, și buclele negre, lucioase, năvălesc de subt toca de catifea roșă ca focul.

Doctorul se apleacă spre urechea mea :

— Sunt logodiți de mult, dar el așteaptă să fie înaintat șef al șantierului, ca să se poată însura. Știi, obiceiul lor, nu se căsătoresc pînă ce nu au asigurată o situație bună, pentru a-și putea întemeia casa și familia. Pe orice meridian s-ar găsi, englezul nu-și schimbă principiul : „*My house is my castle*”.

Și cum rămăsesem mai în urmă, micșorînd pasul, doctorul, iubitor de teorii, începu să-și spună părerile favorite în chestia nedezlegată a raselor omenești.

— Ce minunat neam s-ar produce prin amestecul de sînge al acestor două rase, care se completează perfect. Mă rog, ce-i lipsește acestui popor, care a stăpînit odinioară două continente și a avut o grandioasă civilizație pe cînd restul Europei zăcea încă în noaptea barbariei creștine?... căci noi am fost veriga dintre antichitate și Renaștere... Un singur lucru : simțul practic — oroza vieții moderne. Acest popor e ca un fiu de nobil scăpătat : a moștenit bravura, spiritul, caracterul, toate virtuțile străbune, afară de aurul

¹ Perfect ! În regulă ! (engl.).

² Casa mea este castelul meu (engl.).

pe care l-au cheltuit părinții. O ! ce superb produs ar ieși : ce material uman s-ar da civilizației europene din fuziunea asta de rase... forța, fermitatea Nordului combinată cu inteligența și finețea Sudului.

Și pentru că începusem a zîmbi, doctorul ridică deodată tonul :

— Dar cîta vreme încă se va pune mai mare preț pe chestia îmbunătățirii rasei cailor și cînilor decît pe aceea a regenerării neamului omenesc ?

După o tăcere de cîteva minute, doctorul, care-și aprinse o imensă țigară de foi „puros”, se porni din nou ca să-mi lămurească pentru ce și cum mor popoarele, cum se sting civilizațiile, cum a trecut mintea omenească din vrîsta credinții în vrîsta rațiunii, de-a lungul veacurilor, de la asirieni pînă la amestecul de sînge latin în populația statelor Americii de Sud.

Tîrziu mi se păru că doctorul, tîrît de-o nobilă pasiune pentru dezlegarea enigmelor, se rătăcise suind și coborînd în domeniile vaste și obscure ale celor două științi, pe care cu drept le numea : geologia și chimia istorică.

Trecuse miezul nopții cînd ne-am despărțit în dreptul farului, care veghea cu ochiul lui neobosit asupra portului adormit de mult. O lună plină, plutind departe și nepăsătoare pe bolta cerului Mediteranei, arginta deopotrivă și marea cea fără de urme și pămîntul răscolit de miile de furnicare agitate în veșnica luptă a vieții.

Gibraltar, 1912

RĂTĂCIND PRIN DELTĂ

Regulat în fiecare an, câteva zile, doctorul, un savant cu suflet de artist, își părăsea laboratorul cu toate microscopurile, eprubetele și bogatele culturi de microbi. Înarmat cu o lupă și o tolbă, se desfăta în pribegie prin împărăția stufului, erborizînd și adunînd felurite gîze și lighioane de baltă.

Nu-l slăbeam nici un pas ; cu pușca în spinare, îl însoțeam pretutindena.

Șosele, drumuri bătute, nu se află în Delta Dunării. Cele câteva așezări omenești s-au cuibărit, de teama apelor mari, pe înălțimea grindurilor — vechile cordoane litorale.

Între cele trei brațe ale fluviului, călătoream zile și nopți întregi, înțepeniți în câte-o lotcă neagră, alunecînd pe luciul gîrlelor înguste — cărări de apă moartă, tăiate printre zidurile înalte ale pădurilor de stuh. Potecile de apă, umbrite și tăcute, se pierd în luminișul scînteitor al ghiolurilor — bogate poieni de baltă.

Cum s-au întocmit aceste poetice grădini, așa la întâmplare, fără ca mîna omului să se amestece în jocul bizar al naturii ? Boschete de sălcii bătrîne, scorburoase, cu pletele spălate în limpezimea apei, tufișuri verzi încărcate de ciorchini cu flori albastrii și galbene, liane, crini albi de baltă pe fragede tije, cupe aurii de flori de nufăr semănate printre foi late, care plutesc pe oglinda apei ca niște imense palete de smarald.

Așa de clară era apa în zilele de vară, ca uneori priveam cu un fel de spaimă în adâncuri, ca într-o oglindă fermecată, la dese păduri de ierburi, fantastic încîlcite, ce

'cresc misterioase pe fundul bălții fără să poată răzbate vreodată la lumină.

Botul ascuțit al lotcei noastre alunga, înspăimântate, popoarele de pești, ridicînd din păpurișul tînăr miriadele de gîze care pluteau în nou-rași argintii scînteind în lumina soarelui, întîlneau felurite neamuri de păsări de baltă, ce-și aveau cuiburile ascunse prin luncile de trestii, prin locuri nepătrunse, unde cloceau în voie. Urmăream pe cer lungi cîrduri de paseri călătoare, care-și făceau popasul pe malul mării^ pînă porneau în caravane plutitoare spre țările de miazăzi. Ne strecuram adesea, alunecînd ușor, printre insule plutitoare, pline de verdeață; printre pămînturi înșelătoare de plaur, format din rădăcinele plantelor putrezite, întrețesute cu vremea ca o pîslă umedă și moale, pe care crește stuful tînăr și felurite agățătoare ierburi de apă. Cu cît rătăceam mai mult prin labirintul lagunelor, spre inima Deltei, ne simțeam tot mai înfiorați de tăcerea gravă a pustiului, ca și de tainica șoptire a trestiilor; părea că ne afundăm într-o altă lume de vise, în misterioasa împărăție a necunoscutului.

Uneori doctorul rămînea în contemplare.

— Balta — spunea el mișcat — mă farmecă. Munții rigizi și reci, pădurile triste și monotone mă apasă. Marea, veșnic schimbătoare, în oglinda căreia se reflectează cerul cu alte nuanțe la fiecare ceas, îmi încînta ochii; dar numai balta îmi farmecă simțirea și-mi ațîță mintea. Peisagiile de baltă, viața bogată și misterioasă care se zbate în umezeala asta îmi evocă vrîsta primelor epoci, începuturile vieții pe pămînt, enigma nepătrunsă a Greațiunii. Cînd pentru întăia oară m-am găsit singur în pustietatea bălții, în mijlocul acestei naturi solemne și primitive, în care nu se simte nici o suflare omenească, mi se părea că intru deodată într-o lume aparte, rămasă printro-vrajă în starea zămislirii; un colț de pămînt peste care plutește încă tainicul parfum biblic din vechea povestire a facerii lumii în cele șase zile.

De-o săptămînă hoinăream prin Deltă. Noaptea, de groaza înțarilor, dormeam afară sub poloage, lîngă chirhanalele pescăriilor. Plecînd din brațul Sulina, ne strecu-

rasem prin toate gîrlele, străbătusem nenumărate ghioluri, răzbind pînă în brațul Chiliei. La întors luasem alt drum; tăind de-a curmezișul pădurea Letei, ieșirăm în regiunea dunelor de nisip pe malul mării. După cîteva ceasuri de alergătură pe urmele urechilor unui șoldan, care-mi scăpase prin tufișurile pădurii, găsii pe doctorul meu la rădăcina unui stejar umbros, adîncit în studierea unor frunze culese pe drum. Și cum mă minunam nedumerit de rostul acestui petec răzleț de pădure bătrînă în mijlocul pustiului nisipos, doctorul, cu lupa în mînă, începu obișnuitele explicații:

— Flora asta e caucaziană. Vînturile marine au adus aci semințe din cealaltă parte a Mării Negre, din Munții Caucazului, care sunt în fața Deltei noastre. Semințele au căzut pe dune și au încolțit; cu timpul nisipurile s-au fixat. Iată o minune a naturii... o dovadă de adaptare la mediu a plantei: rădăcinile copacilor, în loc să meargă în jos ca de obicei, în adîncimea pămîntului, aci se prelungesc departe la suprafața solului, ca niște șerpi uriași, încolăciți, care caută să-și sugă hrana în întindere.

Numai după-amiază ieșirăm din pădure. Deodată ne apărură înaintea ochilor, vastă și goală, zona dunelor, întinsă pînă la orizont, ca o mare de valuri de nisip, undulată în nuanțe de aur mat, sub lumina soarelui de vară. Nici un punct, nici o pată de umbră, pe care să se oprească vederea. Dezolant pustiul. Lanțuri nesfîrșite de coline de nisip, cu pante dulci, înșirate paralel și monoton ca niște troiene ridicate de viscol. Grăunțele de nisip, fine și seci, se furișau prin haine, iritîndu-ne pielea. Înaintăm cu greutate prin nisipul moale și fierbinte, în care piciorul se îngroapă pînă la glezne. Cu picioarele goale, prin arșița soarelui de-amează care ne cocea capetele, înaintam ca doi pelerini rătăcitori printr-un deșert, străbătînd zona dunelor pînă la malul mării. Numai pe nisipul jilav și bătut al plajei, puturăm călca mai în siguranță. Din urmă, ne ajunse o căruță dobrogeană. Doi cai mici, pietroși, suflînd din greu, trăgeau căruța cu două roate pe uscat și cu celelalte două prin apa mării, care se prelingea la fiecare lovitură de val, suptă de nisipul înșelat al plajei.

Pe jos venea desculț un pescar lipovean, c-o barbă roșie, încîlcită; pe-un umăr purta, ca niște desagi, o pereche de cizme uriașe.

îl cunoșteam din port.
 — încotro Petrușca ?
 — Mergem la Sulina să aducem făină și sare pentru chirhana.
 — Dar ce lucește acolo, în zare, pe malul mării ?
 — Acolo îi Cardonul.
 — E un sat ?
 — Nu-i sat. E numai o singură casă. A fost demult acolo cardon rusec, adică pichet de graniță, când jumătate de Deltă era rusească și jumătate turcească.
 — Ei, și acum ce-i acolo ?
 — Acuma stă Andrei Filozof.
 — Cine-i acela ?
 — Cum, n-ați auzit de el ? Apoi cine nu cunoaște în Deltă pe Andrei Filozof ? și Petrușca începu să rîdă cu poftă. El este om tare bun la inimă. A avut el demult la Sulina un bucluc mare ; s-a scîrbit așa de lume, că a venit aci să trăiască singur. A găsit casa asta goală, a reparat-o, a pus pomi, cîțiva butuci de vie, și a făcut un petic de livadă. A scăpat el pe mulți pescari de la moarte, iarna cînd îi prindea furtuna la larg și arunca la coastă lotcile cu oameni înghețați.

Doctorul, care urmărise convorbirea mea cu Petrușca, se opri deodată, întrebînd nedumerit :

— Bine, dar cum stă omul acela în pustietatea dunelor de nisip, singur cuc, pe malul mării ?

— Apoi să vedeți, cică el nu poate suferi să aibă stăpîni și nici cu legile nu vrea să aibă de-a face. Mă rog, el și-a închipuit o gospodărie așa ca pentru un om singur... se cheamă că el e stăpîn. Nu plătește nici bir, nici taxe, că la el nu-i nici circiumă, nici cafenea. Nu se află strop de spirt la Cardon ; numai ceai le dă oamenilor care se opresc din drum acolo la el. Om bun și cuminte este, dar lumea rîde și-i zice Filozof, „regele Cardonului”, și casa lui cică-i „palatul regal”.

Ne apropiam de Cardon.

Departe, înaintea noastră, între oglinda lucitoare a mării și întinderea pustie a dunelor de nisip, tremurînd în undele scînteietoare ale soarelui, ca în jocul de lumină a unui miraj fantastic, o pată de umbră și verdeață, gîtul de barză a

cumpenei unei fîntîni și albul unei case, surîzînd în zare ca o veselă oază în pustietatea unui deșert nisipos.

— Acolo-i „regatul Cardonului” ! și c-un gest larg, întinsei binoclu doctorului, care se oprise în loc cuprins de admirație.

Sunetele unor bătai regulate vibrau undeva departe, ajungînd pînă la noi într-un ecou cadențat ca o toacă de mînăstire. Ascultam nedumeriți. Petrușca, zîmbind pe furiș în barba lui încîlcită, ne lămuri.

— E toaca lui moșu Andrei Filozof. Are el o tigaie spartă pe care o ciocănește de cîteva ori pe zi, ca să sperie pasările care-i mănîncă sămănturile. Că în toată pustietatea asta numai acolo-i un petic de verdeață și toate păsările tăbărăsc pe el. Moșu zice că nu se mai luptă cu oamenii de cînd s-a retras la Cardon, ci numai cu pasările cerului a rămas să lupte.

Un dulău flocos ne întîmpină de departe c-un lătrat răgușit.

— Moșule — strigă Petrușca — iaca a venit domnii în regatul dumitale.

Din umbra unui buchet de sălcii palide, apăru un bătrîn zvelt încă, îmbrăcat c-o flanelă de marinar, cu pantalonii suflecați, cu picioarele goale în niște papuci cu talpa de lemn, cum poartă fochiștii de la vapoare. Își descoperi capul alb de subt o pălărie de paie țuguiață și, după ce ne măsură c-o privire ageră, ne întinse o mînă uscată și osoasă.

— Bine ați venit sănătoși. Nu poftiți în casă la răcoare ?

— în palatul regal — adăugă Petrușca — rîzînd ca un copil uriaș.

Casa de piatră, cu ziduri groase de un metru, cu ferestre de-o palmă. Intrăm într-o odaie mare, cu masă lungă la mijloc, cu două bănci de lemn. Păreții acoperiți cu gazete ilustrate și cîteva fotografii încadrate în rame de scoici colorate. În fund, o vatră monumentală. Focul se întreținea veșnic, subt o căldare pusă cu artă pe o schele de grătare de vapor.

Fără să întrebe, moșul a și început pregătirea ceaiului.

Mă așteptam să văd un bătrîn schivnic, hursuz, un anahoret stors și uscat ca un pergament, îndoit de post și rugăciune. Cînd colo, aveam în fața noastră un bătrîn frumos

și verde încă; se ținea dîrz și călca voinicește. Părul și barba erau albe ca zăpada, dar linse și pieptănate cu grijă; obrajii încă rumeni, deși pielea era pîrlită de arșița soarelui și tăbăcită de sărătura mării. Voios și isteț, avea în vorbă și-n privirea ochilor albaștri, senini, un fel de blajină cumințenie.

Pe perete, într-o cadra de scoici, chipul unui militar, străin; în haine albe, c-o imensă cască de colonii în cap, sta călare mîndru pe o cămilă. Moșul arătă cu admirație spre el.

— E lord Gordon. Cu el am făcut serviciu în tinereță. Eram băiet de punte pe șalupa lui de inspecție, pe cînd era delegatul Angliei în Comisia Europeană a Gurilor Dunării'. A! Ce om a fost! De aci a plecat în Sudan, unde a și fost ucis.

Și moșul începu să ne povestească de pe vremea stăpînirii turcești, de cînd a început Comisia Europeană să lucreze la adîncirea canalului de la Gura Dunării.

După ce băurăm ceaiul clocotit, turnat în farfurie, cu bucățica de zahăr între dinți, după obiceiul pescăresc, ieșirăm la aer, în umbra sălciilor din bătătura casei.

— De cît timp te-ai așezat aci, moșule? Începu doctorul un întreg interogator.

— Numai de patruzeci și doi de ani.

— Ei, și de-atîta vreme n-ai mai fost în lume?

— Apoi de ce să mă duc eu în lume, dacă vine lumea la mine?

— Nevastă, copii, rude, n-ai pe nimeni pe lîngă dumneata?

— Ba am o fată. E măritată la casa ei, departe de aici.

— Nevasta ți-a murit de mult?

— N-a murit... a plecat în lume... de mult. Și după cîteva minute de tăcere, bătrînul începu pe-un ton glumeț: Ați văzut peștele cela care se cheamă tipar, de samănă întocmai c-un șarpe? Umpli un sac cu șerpi și bagi între ei

și un tipar; acu trebuie să vîri mîna în sac și să nimerești pe nevăzute tiparul dintre șerpi. Asta-i însurătoarea. Așa își alege omul nevasta.

— Ei, dar știi că ai haz, moșule, îi spuse rîzînd doctorul. De unde știi istoria asta cu tiparul?

— Apoi din lume, că eu am umblat mult prin lume, pînă m-am scîrbit de ea, că n-am găsit decît orînduiala minciunii peste tot locul pe unde am umblat și, la urmă, m-am hotărît să mă trag aici, să trăiesc singur, stăpîn în Cardonul meu.

— Apoi nu degeaba îți spune lumea Filozof, regele Cardonului, sfîrși doctorul, rîzînd cu poftă, pe cînd se pregătea de plecare.

Vedeam bine că bătrînul mai avea ceva de spus.

— Știți, prin partea locului trec rar doctorii, am o boală și eu. Mă supără în piept un fel de hîrcîială, încolo slavă Domnului, sunt sănătos tun.

Doctorul îl examina, întrebîndu-l:

— Fumezi de mult, moșule?

— De mic copil... oare să mă las de fumat? Atîta mîngîiere mai am și eu.

— Ce vîrstă ai?

— Vreo optzeci și doi de ani.

Doctorul stătu o clipă pe gînduri.

— Nu, să nu te lași de fumat. Am să-ți trimit eu, moșule, niște doctorii bune de la București.

Pe drum întrebai pe doctor de ce nu l-a oprit pe bătrîn să fumeze dacă-i face rău tutunul.

— Îi face rău, dar la vîrsta lui... cu cît i s-ar prelungi viața dacă n-ar fuma? Să-l lipsești și de singura plăcere care i-a mai rămas pentru restul zilelor ce le mai are de trăit în pustietatea asta... Și doctorul, scoțîndu-și imensa lui pălărie de paie, își trecu încet mîna prin părul cărunț. Interesant tip moșneagul ăsta... ce furtuni i-o fi răscolit sufletul de s-a exilat aci... ciudat caz... să trăiască singur... stăpîn...

Ca să-l întețesc, pentru că știam bine firea doctorului, aruncaii o sentință banală:

¹ Colonelul Gordon a fost delegat al Marii Britanii în Comisiunea Europeană a Dunării un singur an: 1872 (cf. *La Commission Europeene du Danube et son oeuvre de 1856 à 1931*, Paris, Imprimerie Naționale, M C M X X X I, p. 76).

— Omul e animalul sociabil la culme.

— Și totuși, în fond — începu doctorul încruntînd sprincenele — omul rămîne întotdeauna singur. În societatea cea mai plăcută, în tumultul vieții zgomotoase, ca și în pustietatea asta, omul e veșnic singur... Numai frica de singurătate, slăbiciunea resorturilor sufletești, nevoia de a se înșela pe sine îl face să caute în afară lumea care-i dă o iluzie amețitoare...

— Doctore, dar uiți legătura de sînge, amorul...

— Lîngă un frate iubit, ca și lîngă o femeie adorată, vine momentul cînd te simți singur, cu lumea ta aparte... Stai în fața cortinei, dar ce se întîmplă în dosul ei nu poți ști niciodată, e o veșnică taină. Și doctorul se pierdu, după obiceiul lui, într-un șir de reflecții tot restul drumului, pînă subt sară, cînd am ajuns în port.

A doua zi doctorul părăsi Delta.

După o săptămînă, primesc prin poștă, de la București, un pachet, pe care trebuia să-l trimit moșului de la Cardon. Erau două cutii de tutun *bectimis* și o sticlută cu doctorii. Boala și leacul erau împachetate la un loc.

De cîte ori plecam la vînat prin Deltă, mă abăteam și pe la Cardon. Moșul Andrei Filozofof mă întîmpina întotdeauna cu aceeași prietenească mulțumire, voios și isteț, prîvind lumea și viața veșnic cu aceeași liniște filozofică. Ascultam cu drag povestirile lui din trecutul Sulinei, de pe timpul stăpînirii turcești, cînd se adunau la Gura Dunării sute de corăbii, de se vedeau în rada portului păduri de catarge. Cică ședea căpitanul de port turcesc, în cerdacul biroului căpităniei, și privea marea, fumîndu-și narghileaua; corabia, cu toate pînzele în vînt, urca fluviul și deodată, printr-o măiestră manevră, corabia se oprea cu pînzele în pană; numai după ce pilotul făcea semn cu basmauă că s-au numărat taxele și toate bacșișurile convenite, căpitanul flutura și el basmauă, în semn că-i liberă corabia să urce pe Dunărea în sus, spre Galați sau Brăila. Povestea frumos moșul: anul, luna și ziua, parcă le cetea în călindar.

— Pe la 1874, în octombrie, chiar în ziua de Sfîntul Dumitru, a fost o furtună mare, cînd s-au înecat douăzeci de corăbii în rada portului. În războiul de [la] 77—78, pe la 11 iunie, a fost atacul șalupelor-torpiloare rusești împotriva flotei turcești, a lui Hobart-pașa, aci în fața Gurii Dunării. În 1888, la 15 august, cînd cu furtuna cea mare, de s-au înecat cincisprezece corăbii...

Mă încercasem în mai multe rînduri să aflu de la bătrînii din port, trecutul acestui om original. Într-o sară mă întorceam din largul mării cu Barba Spiru, cel mai bătrîn pilot din port. Își încercase o pînză nouă, croită cu mîna lui, pentru „Măria”, vestita barcă ușoară cu care, odată, bătrînul lup de mare făcuse singur înconjurul Mării Negre. Soarele roșu căzuse la orizont. Apa lucea în lame de metal însîngerat. Pădurile de stuf din Deltă ardeau, cuprinse de incendiul asfințitului. Vîntul sufla împotriva noastră, din spre țarm.

Ca să putem intra în port, trebuia să mergem în volte, schimbînd direcția într-un nesfîrșit zigzag, cu vîntul din coastă. Întîrziam. Pămîntul și apa așteptau pe încetul în negura nopții.

Depart, farul portului își deschise ochiul veghetor, urmîndu-și în tăcere clipirea regulată. De o parte și de alta, pe linia joasă a țărmlui, nu se mai deslușea nimic prin pînza de întuneric. Și... deodată, o pîlpiiire slabă, ca un simbur de lumină, prinse a luci spre nord, în masa neagră a coastei pustii.

— Ce lumină se vede într-acolo ?

Barba Spiru aruncă în depărtare o privire ascuțită și în loc să răspundă începu să rîdă, strîmbîndu-și groaznic fața încrețită.

— Ce lumină poate să fie aceea ? întrebai a doua oară, nedumerit.

— E farul din Cardon.

— Nu știu nici un far acolo.

— E farul pus de regele Cardonului. Andrei Filozofof are obiceiul să așeze la fereastra cocioabei, la palatul lui regal, o mică lampă de gaz. Pescarii se folosesc de lumina asta care îi călăuzește ca să poată ieși cu lotcile la coastă, cînd îi apucă furtuna la larg și nu izbutesc să intre la adăpost în port. Pe mulți i-a scăpat el iarna de la moarte.

Barca, aplecată pe o parte, aluneca ușor și apa fișia lovindu-i coastele în cadență. Pînă în port mai aveam mult.

— Ia ascultă, Barba Spiru, nu poți să-mi spui ce-i cu moșul Andrei Filozofof? De ce trăiește el singur, cuc, în: cardonul lui?

Barba Spiru, după ce-și trecu subț un genunchi *sania sco-tei*, capătul acela de frînghiută care ține întins colțul pînzei, își aprinse o țigară groasă împotriva vîntului, c-o rară înderninare, și începu :

— Pe Andrei îl cunosc de băiet, că-i de-o samă cu mine. Am fost cu el *mus*, adică băiet de punte, pe vasele Comisiei Europene, cînd s-au început lucrările de la Gura Dunării.. Tată-său a venit de jos, pe o corabie, și-a rămas aici : s-a însurat c-o româncă din Tulcea. Eu l-am apucat șef de echipaj pe una din dragele Comisiei. Dar ce nație era, n-aș putea spune. Un fel de albanez sau machedonean. Andrei și cu mine eram tineri de tot, cînd am intrat elevi-piloți la corăbii, că era mare lipsă pe atunci de piloți la Dunăre. Ce viață era pe vremea ceea pe aceea. Se încărcau vasele numai cu brațele. Mii de oameni, din toate neamurile din lume, se înșirau ca furnicile la lucrul portului. Frămîntarea și larma nu conteneau nici ziua, nici noaptea, că se cîștiga. mult pe atunci ; ne jucam cu lirele engleze, și aurul curgea, prin toate cafenelele de pe chei. Ce-i dă prin gînd unui cafegiu din port, să aducă o trupă de harfoniste din Bohemia,, că era mare lipsă de femei pe aici. În scurt s-au și încurcat toate, ba unele s-au măritat de-a binelea. Sunt și azi aici femei cuminți, mame, bunici, soacre, respectate de toată lumea.

Cînd s-a văzut că primul transport de femei a avut preț, s-a mai adus un rînd. Cea mai frumoasă fată din toate cîte au fost aduse atunci era una Clara. înaltă, mîndră, cu părul ca păcura și fața ca laptele, un glas de argint, și în ochii ei negri lucea un fel de ispită care înnebunise tot portul, în fiecare noapte era scandal ; se încăierau și se tăiau cu cuțitele bărbații din pricina ei. Andrei se smintise de tot. Unui italian i-a tăiat o ureche. Unui grec i-a spintecat obrazul c-o lovitură de cuțit. într-o noapte, un negustor armean a furat-o pe Clara și-a dus-o pe-un vapor la Constantino-pole. Andrei s-a luat după dînșii. După o lună, a adus-o

pe Clara înapoi și s-a cununat. După un an, au avut un copil. El o iubea cu patimă. Și se arăta și ea a fi femeie cuminte la începutul căsniciei, pînă ce-a venit la Comisie, ca ajutor de căpitan de port, un dalmatin : Niculici, om tare îndrăcit.

A început de la o vreme muierea să-i facă ochi dulci. Și într-o seară, așa pe-o vreme ca asta, ne pomenim chemați, Andrei și cu mine, de dalmatin, ca să ne dea ordin să bîgăm în port o corabie mare ce trebuia să plece în grabă spre Galați.

Pe corabia pe care o aduceam încet în port, Andrei era la provă, eu, la puntea de comandă. Numai ce-l văd deodată că trîntește binoclul jos, trece ca o furtună pe punte și fără nici o vorbă, sare în barca legată de vas și începe singur să tragă la lopeți din răsputeri. Mă uit înainte și zăresc, în dîra de lumină a lunii, o altă barcă ce se furișă spre malul celalalt. Am bănuț ce putea fi. Pînă să ancoroz și să dau o barcă la apă, a trecut un timp. Cu doi oameni la lopeți, trăgeam la disperare, doar voi putea ca să-l ajung din urmă. Dar nu era chip. Am văzut bine, în lumina lunii, goana celor două bărci. Andrei a ajuns, a sărit în cealaltă^ barcă în care se deslușeau două umbre. S-a încins o lupta. Am auzit glasul dalmatinului, care cerea femeii să-i dea cuțitul. Trupurile înțeleștate se zbăteau cu turbare. Căutau să se arunce unul pe altul peste bord, în apă. Ani cunoscut bine, în lumină, chipul femeii. Era Clara, care se apleca lovind cu lopata, ca să zdrobească o mîină care se înfipsea în marginea bărcii. Am ajuns prea tîrziu. Am văzut un trup căzînd, răsturnat în apă, și barca alunecînd prin întuneric. Cînd l-am pescuit pe Andrei, își pierduse cunoștința. Era plin de sînge. Avea o lovitură de cuțit în piept și o mîină zdrobită.

Clara și dalmatinul au fugit a doua zi, îmbarcați pe ascuns, pe-un vapor italian. Duși au fost pînă în ziua de azi. O lună de zile a stat Andrei în spitalul Comisiei Europene. Cum a ieșit din spital, a plecat nebun să-i caute în toată lumea. Trei ani a umblat ca marinar pe tot felul de vapoare. Apoi s-a întors potolit și schimbat cu totul. S-a retras după aceea la Cardon, unde trăiește singur, cum l-ați văzut. Copila, care i-a rămas, a pus-o într-o școală de călugărițe catolice la Galați, unde a căpătat o creștere bună și învățatură. Nu

știu de unde și pînă unde un franțuz, director de bancă la Constantinopole, a cunoscut-o, s-a amoretat și a luat-o în căsătorie. Au venit pe aici de vreo două ori ; voiau să-l ia pe bătrîn în casa lor, unde ar putea trăi fără nici o grijă. Dar el se încăpăținează și nu vrea în ruptul capului să-și lase Cardonul lui.

Irecuse vreo trei ani. Cardonul îl zăream numai uneori de departe, de la înălțimea punții de comandă. Coborînd încet canalul strimt al Dunării, spre mare, trebuia să urmăresc încordat manevra vasului, căci o mișcare nepotrivită a cîrmei ne-ar fi putut zdrobi de blocurile digurilor de piatră de la Gură. Numai după ce ieșeam în radă și vasul juca slobod în limpezimea apei de mare, respirînd în voie, întorceam privirea înapoi pe întinderea nemărginită a Deltei. De sus, de la comandă, cercetam zarea cătînd, ca pe o hartă întinsă înainte, locurile știute și umblate de mine altădată.

În valurile de aramă ale stufului fără sfîrșit, sticleau ochiuri de apă — oglinzile de argint ale ghiolurilor. O pată neagră închidea în fund zarea : era pădurea bătrînă de la Leti. Zona dunelor de nisip, ca o arenă goală, poleită, ardea în soare. Și la marginea ei, pe malul mării, apărea Cardonul, o mică insulă de verdeață într-un pustiu nisipos.

De cîte ori în nopțile cu lună, plutind între cer și apă, în lungile călătorii, nu-mi apăruse în minte singuraticul Cardon ! De cîte ori nu schițasem un plan neisprăvit, închipuind o hazlie închegare geografică asupra acestui infim regat al singurătății, cu suprafața... populația... producția... și figura de patriarh a unui bătrîn rege filozof !

Într-o dimineață albastră de vară, plecasem cu pușca în spinare după becațe. Vaporul avea să stea două zile în port la încărcare. Umblam singur. Plaja pustie se pierdea în zare, ca o panglică fără capăt. Marea era calmă : aproape de țarm, lucea în scînteieri de azur ; departe, la larg, unduia ca o leneșă pînză albastră, din ce în ce mai închisă, pînă la cercul de safir al orizontului. Liniște desăvârșită. Natura

¹ Letea.

sălbatică și măreață parcă ațipise moleșită de arșița soarelui. Nu întâlneam nici o vietate ; nu se auzea nici un zgomot, nici o mișcare. Singur, c-un fel de mulțumire adîncă, sorbeam adierea sărată și amară a respirației din larg. Numai din cînd în cînd, un murmur vag înfiora ușor apa ce mîngăia țarmul — eternul ritm al mării, singurul glas al singurătății.

Mă oprii după cîteva ceasuri de mers. Nu împușcasem nimic. Culcat pe nisipul moale și cald, mă odihneam cu ochii închiși pe jumătate. Într-un tîrziu, mi se pare că aud un zgomot în depărtare. Pe plajă, se desprindeau două puncte negre, care creșteau în zare.

Așteptam cu necaz apropierea celor doi oameni, care veneau să turbure liniștea solemnă a pustiei. Un om mărunțel, în haine albe, cu pușcă în spinare. Celalalt, voluminos, în haine cenușii, cu fața ascunsă sub o imensă pălărie de paie. Nu i-am recunoscut decît cînd s-au apropiat. Șeful poștei, un pătimaș vînător de baltă, și doctorul, vechiul meu tovarăș, venit din nou în Deltă pentru completarea unei splendide colecții de țanțari.

Bucuroși de întîlnire ne urmarăm împreună drumul. Numai cînd se zări Cardonul, doctorul întrebă :

— Ce-a devenit moșneagul ? Mai trăiește filozoful ?

— Trăiește — răspunse șeful poștei — e zdravăn încă. Și populația regatului a mai crescut c-un suflăt, că s-a întors „regina” din exil.

La început nu prea înțelegeam. Șeful ne lămuri.

— Nevasta lui s-a întors, după patruzeci și cinci de ani de pribegie. El a primit-o. Ce-a făcut ? Unde a trăit ? nu se știe. De cînd s-a întors baba, a pierdut moșul liniștea lui filozofică. Îl cicălește mereu să se mute în oraș, dar moșul încăpățînat nu voiește să-și părăsească regatul.

Am ajuns la Cardon. De departe se zărea în livadă, mișcînd printre butucii de vie, pălăria țuguată a moșului. Pe un scăunaș, în fața casei, o femeie împletea un năvod. Cînd s-a sculat în picioare, am văzut-o bine : înaltă, dreaptă și osoasă ; îmbrăcată curat, într-o polcuță și fustă de zefir albastru ; o figură prelungă, cu pielea încrețită, ochii mari, negri și o umbră de musteață deasupra buzelor veștede ; tră-

sărurile feței arătau încă urmele trecutei frumuseți.; o rămășiță poate de cochetărie o făcea să-și ascundă părul alb subt o broboadă vișinie.

După ce ne măsură c-o privire bănuitoare, ne spuse câteva cuvinte de bună-venire și, apropiindu-se de șeful poștei, începu să-i vorbească încet, c-un fel de lingușire în voce și privire. Veni și moșul, strângându-ne minile cu bucurie. Ne pofti în *casa*. văruiță proaspăt. De la întâia vedere, se cunoștea îngrijirea adusă de-o mână de femeie. Curățenie, perdele la ferestre, oale cu flori, lăicere pe pereți. Moșul părea schimbat. Nu mai jivea blajina voioșie și pofta de vorbă de altădată. Sta tăcut și, uneori, își încrunta sprâncenele stufoase. Pe când femeia pregătea ceaiul, moșul se apropie de șeful poștei. începu să-i vorbească în șoapte. îl ruga ceva... auzeam aceleași cuvinte spuse cu stăruință : „Să nu-i dai nimic... să spui că n-a venit nimic... nouă aci nu ne trebuie nimic...”

După ce băurăm ceaiurile, ne-am așezat subt sălcii. în casă se auzea gura bătrânilor.

— Ia ascultă, șefule — începu doctorul în glumă — văd că ești confidentul familiei. Când unul, când altul vin și ți se spovedesc. Ce neînțelegere, ce dramă se țese aci în mijlocul pustiului ?

Șeful poștei începu să rîdă.

— Știți că ei au o fată măritată bine, c-un director de bancă la Constantinopole. Fata le trimite bani prin oficiul poștal de la Sulina. Moșul nu vrea să primească banii și se înfurie de lăcomia babei. El îmi cere să înapoiez mandatele, și ea stăruie mereu să capete cât mai mulți bani. Asta-i veșnica ceartă. De-acum se dondănesc pînă mîni dimineață.

Restul zilei l-am petrecut în pădurea Letei. Mulțumiți, subt sară, ne-am întors la Cardon. în drum, înpușcasem câteva paseri de baltă. Doctorul făcuse prizonieri o duzină de țînțari de diferite specii.

Lungiți pe panta dulce a unei dune de nisip, priveam fața calmă a mării, care-și schimba culoarea în ora asfințitului. O adiere leneșă venea dinspre larg. Doctorul își înclină ușor capul — părea că se încearcă să prindă cu urechea un sunet slab venit din depărtare.

— Fii atent. Ai ascultat vreodată muzica nisipului ?
îmi ascuții încordat auzul.

De pe întinsul pustiului al dunelor ajungea pînă la noi, aduse de vibrațiile aerului, sunete slabe care pluteau tremurând într-o sonoritate muzicală, ca un registru grav de orgă, auzit de la o depărtare mare.

— Interesant fenomen, întrerupse doctorul. Firele de nisip, uscate și mobile, purtate de vînt, se lovesc și se freacă, alunecînd la vale pe pantele înclinate ale dunelor.

Ne apropiam de singura casă a Cardonului. Înăuntru se auzeau încă vorbele răstite ale bătrînilor. Doctorul se opri, clătînd din cap cu amărăciune :

— Moșnegii aceștia, care-și înveninează restul zilelor ce le-au mai rămas, s-au iubit odată. Baba asta^ cicălitoare a fost frumoasă, seducătoare. Ispita ochilor ei făcea odată să se taie cu cuțitele bărbații între ei. Ce urîță e viața oamenilor.

Pe sus treceau din cînd în cînd, în zbor, împărecheate, paseri de baltă, la cuiburi, în desișul pădurilor de stuf.

Printre miriadele de gîze care pluteau prin fața ochilor noștri, săgetau prin aer libelule grațioase, cu trupuri de sîdef bătute în peruzele ; cu antenele azurii întinse, plutind, se încruciau ca niște minuscule avioane colorate. Doctorul, care le urmărea zborul, mă apucă deodată de mîna.

— Uite \ vezi cele două efemere care plutesc încleștate strîns, contopite parcă într-un singur corp ?... în aceeași zi se nasc, iubesc și mor... mor iubindu-se...

1924

CAFEAUA ȘEFULUI

Schiță

Nu știu de ce aveam întotdeauna groază de vameși.

Poate unde am văzut lumina zilei într-un târgușor de graniță ; acolo cea mai temută autoritate era Vama.

Casa părintească fiind lipită de oficiul vamal, mama, ca să ne mai astîmpere nebuniile, ne îngrozea veșnic cu domnul Vameșul.

E drept[^] că era un om hursuz șeful, răposatul conu Mitache Nucă. Burlac, bătrîn, nu iubea copiii și zgomotul, trăia[^] singur cuc, îngropat zilnic într-un morman de condice și hîrtoage prăfuite. Numai duminica apărea cu sfințenie, în redingota lui verzuie, la slujba leturghiei, căci era foarte bisericos conu Mitache Vameșu.

Eu, care totdeauna îl ocoleam, neîndrăznind nici să ridic ochii la el, în[^] biserică mă încercam să privesc pe sub gene, furiș, la mișcările mînei lui drepte, care făcea niște cruci mari, pe cînd se apleca de șale într-o cucernică evlavie.

Nu știu de ce pe atunci în mintea mea copilărească se făcea un fel de legătură între cele ce vedeam cu tot ce învățasem în cărțile școlii primare, în *Noul Testament*: vameșii și fariseii.

Eram adînc încredințat că omul acesta încruntat și temut venea regulat la biserică pentru a se pocăi, asemenea vameșului din *Evangelhie*.

Am părăsit de mult locul nașterii și valurile zbuiciumatei vieți m-au purtat prin multe părți ale lumii. Pentru că nu m-am ocupat niciodată cu importul și exportul n-am avut prilejul să cunosc tainele și suferințele vamale. Tocmai acum în urmă mi se întîmplă să am nevoie de serviciile vămei.

Eram într-un mic port dunărean : fusesem anunțat că îmi sosise din străinătate o ladă de cărți.

M-am hotărît. în fața oficiului însă m-am oprit cu sfială. Mă uit la ceasornic : ora 9 dimineața.

Mă pregăteam să bat respectuos în ușa șefului, cînd[^] văd repezindu-se la mine, din fundul sălei, un moșneag mărunțel și afumat — odagiul șefului.

— Stai, domnule, cum dai buzna așa în cabinetul lui domnu șef ? Acu îi ocupat, nu primește pe nimeni, mai așteaptă o țîră și dumneata.

Aștept plimbîndu-mă pe sală. Ca să-mi treacă de urît vreau să-mi aprind o țigară, cînd îmi arunc ochii pe un carton bătut în perete : „Fumatul este cu strictete interzis pe sală”.

Resemnat, încep din nou să măsoz în lung sala vămei.

Bătrînul odagiu, așezat pe un scaun la ușa șefului, fuma cu poftă scoțînd pe nări niște coloane de fum alburii.

Doi domni, vorbind în gura mare, intrară grăbiți în biuroul șefului. Mă uit mirat. Odagiul se simte obligat să mă lămurească.

— Aiștia sunt agenți de la casele comerciale și au dreptul oricînd să intre la domnu șef.

începusem să-mi pierd răbdarea, cînd tocmai atuncea apăru, surîzător ca totdeauna, domnul Moritz, simpaticul reprezentant al firmei „Interoceanica”, sucursala marelui case de transport, comision, expediții, import-export, înființată de curînd și în orașul nostru.

•— Cu ce ocaziune pe aci pe la noi ? mă întrebă cu bunăvoință domnul Moritz.

îi spun pricina care mă aduce la vamă. Și el mirat mă întrebă de ce aștept pe sală.

— Cică șeful e ocupat și nu primește.

— Hai cu mine. Șeful e bărbat levent.

Și sub aripa sa protectoare izbutesc să intru în biuroul șefului.

Un om scurt, îndesat, cu mustața sură zbîrlită, c-o țigară după ureche, stă la biurou aplecat pe un maldăr de hîrtii.

La mînecele sacoului albastru observ cusute cîte o bucă-
țică de galon lat — un fel de grad de maior de vamă.

Pe biou, alături de călimară, o ceașcă de cafea tur-
cească îngropată într-o movilă de hîrtie-monedă.

Era așa de ocupat șeful că nici nu și-a ridicat capul la
intrarea noastră.

— Salutare, șefule, i se adresează Moritz, rezemîndu-se
într-un cot pe biou pentru a-i șopti ceva pe cînd îi arăta
niște facturi.

Numai după ce a ieșit Moritz am încercat și eu a mă
aprozia de biou.

Dintr-o aruncătură de ochi șeful constată că *avizul* pe
care-l prezentasem nu-i în regulă.

— De ce ne încurțați degeaba cînd avem atîtea chestii
de rezolyit ? Dumneata nici n-ai fost *operat* și *te* prezinți
așa la mine.

— Cum ? Unde ? încerc să întreb.

Numai atunci și-a ridicat capul șeful, măsurîndu-mă cu
oarecare dispreț.

—• Dumneata nu înțelegi românește ? Du-te la *taxator*,
care trebuie să te opereze și pe uTmă prezintă-te la mine.

Văzînd că șeful se irită pentru că m-am prezentat neope-
rat, mă grăbesc să ies din biou.

— Moșule, unde e domnul taxator ?

— La *coletărie*. Fă la stînga și dai drept în depou.

Lipită de biou era o magazie imensă, cu tot felul de
lucruri : lăzi, baloturi și butoaie, într-o așa neorînduială că
păreau aduse de valurile mării și aruncate pe o plajă în
urma unui naufragiu de la larg.

Pe ușile mari, deschise în lături, lumea intra și ieșea cu
diferite afaceri.

întreb de domnu taxator.

—• îi la *revizie*, dar poftiți la domnul *impiegat*.

Tocmai în fundul magaziei, în fața unei lăzi deschise,
domnul impiegat curăța o mandarină oferită de un agent
comercial, care tocmai atunci suferea operația vămuierei.

în două cuvinte îi spun pricina mea.

— Cu ce a venit marfa ? Cu *transbord*, *tranzit*, *conosa-
ment*, *manifest* sau *cabotaj* ?

— Cu vaporul cred că a venit, răspund eu care nu înțe-
lesesem nici unul din termenii tehnici vamali.

— Cred și eu că n-a venit cu *areoplanu*. Dar vă întreb,
cu ce formalități a venit marfa ?

Și domnul impiegat, luîndu-mi hîrtia care o țineam în
mîna, zîmbi în chip ironic de nepriceperea mea.

— Apoi nici nu sunteți în regulă. Nici n-ați fost operat.

— Tocmai de aceea am venit aci ca să mă operați.

— Imposibil. Domnul taxator trebuie să vă opereze, și
pe urmă veniți la mine să vă *desfigurez*. Dumnealui îi dus
la revizie, mai așteptați. Și impiegatul își întoarse spatele
aplecîndu-se pentru a lua un pumn de migdale cojite dintr-o
ladă deschisă atunci pentru vămuire.

Aștept cu resemnare. Privesc cu interes. Ascult cu admi-
rație, dar nu pricep nimic, atîtea cuvinte neînțelese aruncate
în jurul meu într-o limbă necunoscută.

— Adă *cabotajul*... dă-i *conosamentul*... o sută *bruto*...
l-ai *plumbuit* ? rupe-i *plumburile*... dă-i *duplicatul*... ia *scri-
soarea de trăsură*... adă *tariful*... unde-i *declarația* ce-i
cu *tranzitul* treci la *verificare*... dă *factura*... nu-i *mani-
festul*... L-ai *operat* ? *desfigurează-l*...

Ce mic și ce umil mă simțeam în ignoranța mea acolo
în magazia vamei. Ce n-aș fi dat să am în acele momente
la îndemîna un dicționar să caut termenii tehnici, să pot
înțelege, să pot pătrunde înțelesul acelu complicit meca-
nism profesional, care funcționa sub ochii mei cu o precizie
și siguranță desăvîrșită.

Amărit mă îndreptai spre ieșire, să pot sorbi afară aerul
curat pe cheul Dunărei. Ușa era baricadată de cîteva lăzi
și butoaie deschise pentru vămuire.

Un negustor oferea respectuos unui impiegat vamal o
pungă de curmale „pentru acasă la copilași”. Altul împac-
heta trei săpunuri roze, parfumate, „tot pentru acasă, ca
monstră lui *madame* Sofi a d-lui impiegat”.

După vreo două ore de așteptare văd pe domnu taxator
care se întorcea de la revizie.

Lin bătrîn înalt și adus puțin de spate. La mîneca hainei
poartă cusute trei bucățele de galon îngust — un fel de
grad de căpitan de vamă.

îi spun și lui pricina mea arătîndu-i avizul.

— Nu vă pot opera pînă nu văd *duplicatul*.

— Apoi de unde să-l am ? Cred că trebuie să fie aci la biuroul d-voastră.

Domnu taxator, după ce îmi aruncă o căutătură înăcrită, strigă răstit la un băiet din biuro :

— Ghiță !... ia vezi unde-i duplicatul domnului.

În fundul magaziei, într-un fel de cușcă de lemn cu geamuri, era o masă albă, nevăpsită, încărcată cu hîrtii și condici — biuroul d-lui taxator — lîngă călimări, o ceașcă de cafea turcească îngropată într-o movilă de hîrtie-monedă.

— Nu se găsește duplicatul. Veniți mîine dimineată, îmi spune scurt domnu taxator, care își împacheta cu grijă cîteva scrumbii sărate alese dintr-un butoi deschis pentru vămuire.

— Ei bine — zic eu cu supărare — dar ce-i de făcut să pot intra în stăpînirea lucrurilor ce mi-au sosit ? Spuneți ce taxe am de plătit și dați-mi lucrurile mele. D. taxator își ridică capul, își încreți sprîncenile și, după ce mă fixă o clipă cu buzele strînse, începu sacadat :

— Noi nu putem călca legile. Formalitățile vamale sunt sfinte. Ne facem datoria de funcționari. Așa cu favoruri de acestea să *defraudează* fiscul statului...

„Să defraudează fiscul statului”, aceste vorbe, rostite c-un asemenea ton, îmi făcuse pesemne o impresie așa de vie că-mi suna mereu în minte și după ce părăsisem magazia vămei, pe cînd mă plimbam singur în lungul cheului Dunărei, unde sufla o adiere de vînt răcoritor. Mă îndreptasem abătut spre casă, cînd mă ajunse din urmă Moritz, de la „Interoceanica”. Voios, surîzător ca totdeauna, mă opri bătîndu-mă pe umăr.

— Ei, ce-ai făcut ? Ai terminat cu vama ? Eu sunt gata de mult, operat și deja lichidat.

— Eu — zic — n-am reușit să fiu operat... nu se găsește duplicatul... mi-a spus că așa se defraudează fiscul statului.

Moritz rîde cu poftă și, după ce mă ia de braț cum e obiceiul lui, începe a-mi vorbi cu blîndețe într-un ton protector :

— Iacă ce înseamnă să nu fii om de afaceri. Apoi d-ta n-ai văzut acolo pe biurou lîngă călimară, cafeaua șefului ? Mare lucru era să pui ceva acolo lîngă ceașcă... nu zic să

mituiești pe un funcționar corect, nu cere nimeni asta, ferească D-zeu, nici nu șade frumos... dar cine nu tratează pe un impiecat cu o cafea turcească ?... să cheamă că e o recunoștință pentru un om care îți face un serviciu personal... care funcționar poate refuza o tratație ? vezi, pentru afaceri trebuie să înțelegi, trebuie să știi cum să iei oamenii...

Și Moritz, plecînd de la cafeaua șefului, începu să-și dezvolte teoriile sale de psihologie experimentală aplicate în diferitele straturi sociale, pentru a mă face să înțeleg, în general, mecanismul afacerilor comerciale, și în special, tainele formalităților vamale.

1922

RAIUL-LUPILOR

De trei săptămîni umblam pe malul Prutului, cu niște ridicări topografice pentru regularea frontierei.

^Ajunsesem cu lucrarea pînă la marginea unei păduri străvechi. Fermecat de frumusepa unei zile aurii de toamnă, sătul și amețit de atîtea unghiuri, azimuturi și triangulații, mă culcasem cu mantaua făcută pernă sub cap, pe salteaua moale de mușchi verde, la rădăcina unui ulm bătrîn și falnic, parcă anume pus de strajă la capătul potecii care tăia în curmeziș pădurea bogată, ca peria de deasă.

Stam la umbră sub streșina de frunze și sorbeam adînc mirosul îmbătător de ^tei, pe care-l cernea adierea vîntului prin desimea întunecată a pădurei.

Singur, în tăcerea tainică a firei amorțite, visam cu ochii închiși pe jumătate, abea urmărind pînza apei Prutului, ce șerpuia alene în scurte cotituri pînă să pierdea în zare. Departe, șesurile păreau că să-mpreună. [...]

Pămîntul, pe *care* îl simți tare și sigur sub tălpile picioarelor, cu cîtă bucurie îl prețuiești atunci cînd de pe țărîm privești apa în largul necunoscutei și mișcătoarei mări !

^ Nici o vietate nu simțeam în jurul meu. Frunzele abia să clătinau molatic pe codițele lor slăbite, șoptind sfioase în limba lor o prevestire tristă, pe care le-o suflase vîntul celor dintîi fiori de toamnă.

Legănat de freamătul pădurii, somnul mă fura pe nesimțite.

Nu știu cît am zăcut în toropeala asta dulce a lenei pînă ce pofta de fumat mă învinse. Scotocindu-mi toate buzunarele, m-am încredințat că n-am nici un chibrit. Așteptam. Mi se părea că aud niște zgomote în depărtare. îmi

ascuții auzul. Ecoul unor bătăi rare și măsurate cădea adus de vînt în niște oftări adînci, scăpate din inima pădurii. Erau lovituri de seure — tăia cineva lemne departe.

într-un tîrziu, cînd lumina începu să scadă și-o umbră fumurie prinse a învălui dealurile de peste Prut, mă hotărîi să mă întorc în sat.

Un om se ivi ieșind din pădure. Se opri sub bolta de frunze, în capătul potecii care străpungea ca un tunel adîncă întunecime a pădurii.

— Bună vreme, bădica !... nu cumva ai vreun chibrit la îndemîină, că aștept cu țigara făcută de-un ceas ?

— Poi !... chibrituri nu prea putem avea, dar om scăpără o țîră, și foc pentru o țigară tot trebuie să găsim.

în timp ce el își scotea amnarul și iasca din chimirul lat, bătut în ținte galbene, eu îl cercetam din ochi.

Înalt, adus puțin de spate, cu pletele cărunte, niște sprincene stufoase îi umbreau ochii mari și negri.

își ținea subțioară secura, și minteanul scurt îi sta aruncat numai pe-un umăr.

Dintr-odată îmi plăcu înfățișarea și vorba lui așezată. Simții că am în față un om al pămîntului, cumpănit la vorbă și la judecată.

Am aprins țigara și i-am dat pachetul meu de tutun.

— îi de cel bun, de oraș.

Am pornit-o amîndoi alături pe marginea pădurii, spre malul Prutului.

Suflarea ascuțită a unui vînt de nord începu a se simți deodată ; vîrfurile copacilor se plecară, lovindu-se într-un vuiet prelung și tulburat.

— A început iar să sufle Cazacul cu schic de zăpadă.

— Care Cazac, întreb eu.

— Așa-i zicem noi vîntului ista care ne vine de dincolo, de la muscali.

Apoi tăcu. Simțeam cum mă cercetează cu coada ochiului din mers.

Avea să-mi spuie ceva și nu știa cum să înceapă.

— Mă rog matali, să nu vă fie cu bănuială, dar pe la noi prin sat cînd ajungeți cu măsuratul pămîntului ?... că vă așteaptă oamenii ca pe Hristos.

— Apoi eu mă sor numai granița, ~~œu~~ sunt trimis pentru împărțire de pămînt, cum veți fi crezînd.

Un zîmbet de neîncredere îi alunecă pe buze, sub mustața groasă, tăiată scurt.

— Doar Prutul e granița noastră... dar eu îmi dau cu ideea că dacă te-apuci să masori pămîntul, trebuie să-l începi de undeva, de la un capăt... și statul a găsit să-l înceapă de-aici, de pe marginea Prutului.

În zadar m-am încercat să-l fac să înțeleagă că eu nu sunt venit să lucrez pentru împărțire de pămînt. Mă ascultă cu neîncredere, urmîndu-și judecata lui.

— Apoi mai bine face statul acum că trimite alde d-voastră, c-a văzut și el ce-au pătimit bieții oameni cu ingineri de ceilalți, țivili... E drept că lumea s-a înmulțit, dar statul are, slavă Domnului, destul pămînt; ia să se facă odată împărțeala dreaptă... adică noi ai cui suntem?... nu suntem tot ai statului... că dacă facem armată nu se cheamă că tot noi apărăm țara asta?... Ia uite, cît vezi cu ochii [...] tot sate răzășești au fost din vechime. Dar am sărăcit de tot acuma, și hrisoavele pe care le avem de la Ștefan cel Mare, cu cîte zece peceți pe ele, le ținem acuma la icoane, că alta nu avem ce face cu ele. Pămînturile noastre țineau totuna. [...]

Frămîntat de gînduri, ascultam în tăcere. Iarăși fără să vreau pusesem degetul pe rana dureroasă pe care mă feream s-o mai ating, deși o vedeam, sîngerînd sub ochii mei la fiecare pas. Același fel de judecată încolțit în atîtea minți, aceeași plîngere înăbușită în atîtea inimi, aceeași căutătură încruntată o văzusem scăpărînd în ochii întunecați ai tuturor acelor care îi întîlnisem în satele de răzeși scăpătați, pe șesul sărăcăcios al Prutului.

De la o vreme pierdusem încrederea în leacul cuvintelor mîngăitoare. Nu mai îndrăzneau să încerc nimic, priveam și ascultam îndurerat și dezarmat, ca cioplitorul care-și aruncă dalta prea slabă ca să învingă tăria unui bloc de stîncă de granit. Adevărul crud adesea îl ocoleam c-un fel de lașitate și căutam să fug schimbînd șirul gîndirii, de aceea mă legam de cîte-o vorbă care-mi servea ca punte de scăpare.

— Raiul-Lupilor... de ce îi spune pădurii aceleia Raiul-Lupilor?

— Apoi dacă a păzit-o lupii... cum te gîndești că s-a păstrat pădurea asta așa de deasă pînă acum?

1
1
1
1
J
|
§
f
§
f•

— Cum a fost păzită de lupi? întreb eu mirat.

— Am avut noi aici un boier, conu Iorgu Tulbure, Dumnezeu să-l ierte, că i-or fi putrezit și ciolanele, dar amar-nică inimă de român. Avea el ce-avea cu pădurarii, zicea el că n-a întîlnit pădurar cinstit. Și ca să facă dovadă, i-a și încercat o dată. Mai de mult, cînd a fost el numit prefect, a strîns pe toți pădurarii din județ și le-a spus că a venit ordin precum că statul de-acum înainte a tăiat leafa la pădurari. Care vrea să stea fără leafă, bine, care nu, atîta pagubă. Vreo cîțiva s-au încercat să zică ceva „...Că e greu... cum o să trăim așa... c-avem case, copiii...” mă rog, ca omul cînd îl strîngi în chingi. Apoi au ieșit afară de s-au sfătuit ei între ei ce-i de făcut. După aceea s-au ales cîțiva care au intrat la prefect și-au zis că toți pădurarii s-au hotărît să rămîină la posturile lor și fără leafă, că dacă au apucat meseria asta, se țin de ea.

„Bine, oameni buni, dacă-i așa, duceți-vă pe la posturile voastre și cătați de vă faceți datoria și serviciu vostru ca și pînă acum” — le-a spus conu Iorgu — și cică a prins a zîmbi acru pe sub mustețile lui roșe țepoase.

N-a trecut mai mult ca vreo două luni și iar a pus sa-i cheme la prefectură pe toți pădurarii din județ.

Au prins a se bucura oamenii, gîndind că are să le dea leafa de mai înainte.

Cînd colo, prefectul le spune că statul a pus o taxă de cincizeci de lei pe an pentru oricine vrea să aibă dreptul de a fi pădurar la stat. Au început pădurarii a se plînge. „că după ce li s-a tăiat leafa acuma li se pune și taxă... ca de unde au să plătească ei atîția bani”, dar la toată urma s-au înțeles să plătească taxa și să rămîie în slujbă, că dacă asta li-i meseria, ce au să facă alta. Atunci l-a prins un rîs amar pe conul Iorgu și unde a sărit deodată de pe scaun și-a început a se răsti și a înjura: „Afară, mișeilor... voi sunteți omizile pădurilor!...” Și i-a dat pe toți afară din slujbă. A pus pe alții noi, dar nici aceia nu au fost mai buni decît cei vechi.

După ce-a ieșit conul Iorgu din prefectură și s-a retras aici pe Prut, la moșia părintească, cel dintîi lucru care l-a făcut a fost să dea afară pe toți păzitorii pe care i-a găsit pe moșia lui.

I

„Nu am încredere în oameni — zicea el — am să-mi aduc lupi să-mi păzească moșia.”

Și de-atunci picior de om n-a mai călcat în pădurea aceea, nici scîrțlit de ferestrău, nici boncănit de secure, nici bubuit de pușcă nu s-a mai auzit pe-acolo, ferească Sfintul !

Cum murea omului o vită, boierul o și cumpăra, ba trimitea prin satele vecine de aduna toate vitele pierite, ducea hoiturile pînă în marginea pădurii, și fiarele momite de miros veneau de-și luau tainul ; îl sfîșiau, luîndu-și fiecare partea cu care intra la întunericul pădurii ca să se ospăteze.

Nu era chip să lași noaptea afară vreo vită. Se înmulțiseră dihăniile, de parcă veneau din toate părțile lumii, ca și cum ar fi mers vestea de la unii la alții că acolo-i traiul bun, așa se strîngeau. Mai cu seamă iarna veneau potăile de lupi pe gheață de peste Prut. Creștea și se îndesa salbătindu-se pădurea asta neumblată. Copacii își încîlceau cren-gile, că nu mai era chip de străbătut ; frunzele căzute se spulberau de vînturi și de vârtejuri, se strîngeau în troiene, unde zăceau putrezind în umezeala pămîntului, pînă la care nu mai răzbea niciodată lumina soarelui.

Era cîte-o urgie de iarnă geroasă, de crăpau pietrele și înghețau păsările pe cren-gile copacilor, căzînd jos moarte în zăpadă, și la noi în sat nici o legătură de uscături nu era slobod omul să rîdice din pădurea boierului. Ardeau și oamenii stuf din bălțile de pe șesul Prutului.

„Mîncă-l-ar lupii pe care îi iubește el !” așa îl blăstă-mau femeile din sat pe conu Iorgu, cînd li se răcea vatra în casă.

Și blăstămul s-a împlinit întocmai. într-o nopate, prin postul Crăciunului, viscoalea amarnic și mugea vîntul de nu era chip să scoți capul afară, se auzeau urletele lupilor pe sub ferestrele caselor, de ne minunam cu toții ce poate să fie.

Și cînd s-a luminat de ziuă, tot satul aflase că pe conul Iorgu Tulbure l-au mîncat lupii în marginea pădurii. Nu i-au găsit decît picioarele de la genunchi în jos băgate în cizmele lui de iuft rusesc, dîrele roșii pe albul zăpezii se p*erdeau în desîșul pădurii, și vreo cîteva zdrențe din îmbră-cămîntea sfîșiată de dihăni în lupta lor.

Ce să fi căutat boierul pe-acolo pe-o așa noapte ? Pre-pusuri și scornituri au fost multe, dar nu s-a putut nimic dovedi. Cică se ducea el uneori noaptea la moara de vînt de pe deal, din marginea pădurii. E drept că morărița, nevasta lui Toma Nistor, era o șerpoaică de femeie fără păreche, cu niște ochi plini de foc și de păcate. Unii ziceau că oamenii l-ar fi ucis și pe urmă l-ar fi adus în marginea pădurii, ca să-l rupă lupii și să nu se mai cunoască urma. Alții ziceau că au auzit țipete, dar anume n-au voit să iasă să-i dea ajutor.

Pe moșie, după el, a intrat fecioru-so, conul Țilică, după ce s-a întors din străinătate. în vreo patru ani el a bătut moșia la cărți și pe urmă s-a împușcat ; acuma o ține un boier de la București.

Povestirea era pe sfîrșite cînd am intrat pe poarta satu-lui. Fără să vreau mi-am întors capul înapoi spre Raiul-Lupilor. Pădurea cea întunecată și plină de taine părea o pată neagră pe orizontul însîngerat de flăcările apusului.

1913

LA CONFERINȚA

Documente omenești

Prietenul F... are o manie ciudată : face colecții de discursuri românești. De aceea urmărește cu patimă și poate rezista la toate discursurile ce se rostesc în corpurile legiuitoare, la toate întrunirile politice, congresele anuale, conferințele didactice și administrative, întrunirile meseriașilor și muncitorilor, în sfârșit, la orice adunare românească, la care, după proclamarea președintelui, vicepreședintelui și secretarului, e sigur că se va face oarecare *cheltuială de vorbă*.

Avînd adunat un material foarte bogat și observații originale, cred că ar putea întocmi un interesant studiu critic asupra *elocvenții române* din această jumătate de secol.

^întîmplarea mi l-a scos în cale acum cîteva zile într-un orașel^ din Dobrogea. Se întorsese dintr-o călătorie din Scandinavia și îmi istorisea impresia ciudată care i-a făcut-o parlamentul norvegian, unde nu se cunoaște aceea ce noi numim *oratorie parlamentară*.

— Te crezi — spunea el — la o adunare compusă din negustori, care pun la cale oarecare daraveri comerciale ! Pe cînd la noi fiecare om care calcă pragul unei săli, în care se găsește un public mai numeros de trei persoane, se simte^ cuprins de fiorii emoției unui așteptat succes, îl apucă mîncărimea de limbă, căci se crede dator a rosti măcar un discurs mai mult sau mai puțin bine simțit. Dacă ai vreme și vrei să te convingi, adăugă el, hai cu mine la subprefectura. E o conferință administrativă, cu scop cît se poate de p...}...'. P... combaterea holerei. Însă te rog să fii atent și să iei note.

După ce mi-am ascuțit creionul, am plecat împreună. Sala era plină de lume. Toate autoritățile comunelor din plasă erau prezente. Primarii, notarii, jandarmii, învățătorii, învățătoarele, agenții sanitari, moașele, preoții și o bună parte dintre fruntașii satelor.

În așteptarea subprefectului, o liniște solemnă stăpînea toată acea împestrită populație dobrogeană, care prezintă o mare varietate de tipuri. Toate figurile acele așa de deosebite erau îmbujorate de căldura chinuitoare a miezului zilei de iulie.

Ușa se deschise cu putere și, cînd apăru subprefectul cu statul său major, începu o hîrîială nesfîrșită de scaune, căci toată lumea se ridicase în picioare.

Subprefectul, un tînăr simpatic, cu părul negru frizat, cu o bărbuță tăiată în formă de coadă de rîndunică, în drumul său spre fundul sălii, unde îl aștepta paharul de apă pe o măsută așezată în chip de tribună, dădu mîna cu voioșie tuturor la rînd, apăsîndu-i prietenos pe umeri pentru a-i așeza din nou pe scaune.

După ce își deschise nasturii redingotei, lăsînd să i se vadă o frumoasă jiletcă-fantezie scrobită proaspăt, subprefectul își începu cuvîntarea cu o voce clară, într-o formă corectă, cu gesturi bine studiate :

„Domnilor !...

V-ați întrebat oare pentru ce ne aflăm strînși aci ? Pentru ce ați părăsit căminurile voastre și v-ați îndrumat încoace, voi toți care reprezentați autoritățile satelor, voi învățători și cuvioși părinți, luminători ai poporului.

Care este motivul care v-a determinat de a vă aduna laolaltă aici în acest local ?

Holera, acest flagel groaznic, bate la frontiera țării noastre, pe care suntem datori a o apăra în orice împrejurare.

Guvernul, în înalta sa înțelepciune, a ordonat ca cu toții, cu puteri unite, să luptăm împotriva acestei primejdii care ne amenință.f...]

Pentru a ne împotrivi acestei epidemii trebuie să aplicăm cele mai energice și drastice măsuri igienice.

Holera are o origină asiatică, mai bine-zis indiană, căci pe malurile îndepărtate ale Gangelui a apărut pentru prima oară microorganismul specific acestei boli.

Istoria ne arată ravajele pe care această epidemie le-a făcut pe continentul nostru aruncînd în doliu familii, sate, orașe, țări întregi.

Se pot urmări pe hartă drumurile urmate de marile epidemii, care venind din Asia prin Marea Roșie, canalul de Suez, cuprindeau bazenul mediteranian..."

În loc de a urmări harta sau pe orator, începui a urmări impresia ce făcea această disertație academică asupra chinului auditor.

Vreo doi lipoveni pescari, cu pletele bălane linse pe tîmple, cu bărbile încîlcite, abia se țineau pe scaune picurînd de somn, cu ochii lor albaștri, închiși pe jumătate.

Un jandarm rural, strîns în tunica lui albă cu nasturi lucitori, căta în jos, așa că nu se cunoștea dacă doarme sau își admiră jambierile noi de piele roșie.

Un preot bătrîn, care ațipise puțin cu mîinile încrucișate pe antereul înverzît, se sculase împins de cotul vecinului și căta speriat ca și trezit dintr-un vis urît.

Un primar de lîngă mine, voluminos, bine hrănit, își lăsase capul în piept și răsuflea din greu. Fără să sforăie, scotea pe nas un fel de fluierătură ușoară, discretă, ca bîzîitul unui bondar.

^ O învățătoare, care-și ascunsese figura sub o enormă pălărie încărcată cu o mare varietate de flori, strînsă prea tare în corset, respira adînc, manevrîndu-și evantaliul, cu atîta viteză, încît îi flutura barba stufoasă a unui preot de alături.

Numai cei patru turci negustori, gravi, neclintîți, suportau căldura sălii și conferința subprefectului cu o resemnare de admirat.

Cu batista de mătasă roșă făcută ghem în mîna dreaptă, oratorul își ștergea din cînd în cînd sudoarea de pe frunte și o luă iar înainte, purtîndu-ne în lungul și în latul Europei, pe căile urmate de holeră în călătoriile ei în cursul veacurilor răscolite.

După mlădierele glasului, din ce în ce mai însuflețit, simții că se apropie sfîrșitul conferinții.

„Si acum, duceți-vă la căminurile voastre, în satele voastre, și imediat ce veți primi instrucțiunile igienice trimise de Serviciul Sanitar, veți face tot posibilul de a le da o publicitate cît mai largă pentru ca toți cetățenii să ia cunoștință de ele.

Luminați pe frații voștri, sfătuiți-i, spuneți-le la rîndul vostru tot ceea ce noi vă spunem. La d-voastră, cuvioși părinți, mă adresez în special, și vă pretind ca să predicați din amvonul bisericii neîncetat pericolul teribilului flagel care ne amenință !"

Încheierea conferinței se făcu printr-un gest larg, după care cîteva oftări de ușurare se auziră din fundul sălii.

Doctorul, un tînăr spînatic și nervos, venit numai de vreo trei luni în plasă, după ce își potrive ochelarii, rînduindu-și cîteva fițuici cu însămnări, își începu cuvîntarea cam de pe unde o lăsase subprefectul :

„În curînd, domnilor, Serviciul Sanitar va distribui instrucțiuni precise pentru combaterea epidemiei.

D-voastră vă incumbă datoria de a le răspîndi printre toți sătenii, căci numai aplicîndu-le cu stricteță se pot evita pericolele care ne amenință.

Pînă atunci profit de prezența d-voastre pentru a mă încerca să vă dezvolt caracterele acestei epidemii și mijloacele de profilaxie care ne pot îndruma la un tratament rațional..."

În timp de o oră și cincizeci de minute, doctorul ne demonstra motivele pentru care d-nea sa nu poate admite geneza spontană a holerei ; ne dovedi cum se depune germele în mediul „cosmic" ambiant, unde se regenerează și se multiplică ; raporturile cu solul, apa și aerul ; ne explică apoi producerea acidului hipoazotic ; și sfîrși prin a combate cu energie alimentația cu vegetale care conțin nitrați, recomandînd călduros consumul de carne, pește, lap-tărie, supe, făinoase și macaroane.

Ceea ce făcu pe preotul de lângă mine să șoptească vecinului : „Tocmai acum cînd ne gătim să intrăm în postul Sîntei Marii”.

După aceste două conferinți atît de solid documentate, nu credeam să mai îndrăznescă cineva a lua cuvîntul. Mă înșălasem. După o pauză cam lungă, în care timp am observat că doctorul și subprefectul își strîngeau călduros mînele, tocmai din fundul sălii un om, se ridică făcîndu-și loc printre scaune, înalt, slab, cu mustățile castanii lăsate în jos, îmbrăcat simplu, dar curat, cu o înfățișare modestă, dar hotărîtă.

— Dacă îmi permiteți și mie, domnule subprefect ?

— Mai cu seamă, mă rog, poftim, aveți cuvîntul, domnule Mitrică.

Directorul școlii din comuna G... începu rar, cu oarecare stîngăcie, dar în curînd își căpătă deplină stăpînire :

^ „Mi-am luat permisiunea de a mă prezenta în fața d-voastră pentru a arăta ceea ce am în inima mea și deci putem zice în inima poporului chiar, căci datoria noastră este de a lucra fără preget numai pentru binele obștesc.

După cum îmi dau și eu cu ideea, cred că este bine ca în loc de a se da circulari și instrucțiuni pentru combaterea holerei, să se facă mai bine niște cărți populare, cu mici istorioare în formă literară pe înțelesul tuturor. După cum și d-voastră cunoașteți acum prea bine, starea țaranului român este foarte slabă și, într-un caz de forță majoră, cum ar fi acesta de o boală molipsitoare, este cu atîta mai greu pentru viața țaranului român. După cum am cetit în gazete și chiar în felurite reviste, prin țările civilizate sunt anume societăți de consum care pentru cîțiva bani dau omului hrană zilnică.

Adică la noi de ce nu s-ar putea face așa ceva ? Dacă ar fi unire s-ar putea face un comitet și chiar oarecare mici serbări școlare, care împreună cu oarecare mici cotizațiuni să se strîngă un fond care să servească la ajutorul și ridicarea poporului, pentru luminarea minții și îmbunătățirea stării economice, care”

Și tot așa înainte... timp de o oră treizeci de minute directorul școlii ne vorbi de bănci, cooperative, brutării,

• societăți de cumpătare, întregul său program asupra activității extrașcolare •— lucruri pe cît de importante, pe atît de îndepărtate de holera care ne amenință de-aproape. Mi-a părut rău că nu am putut urmări mai de-aproape această conferință, dar eram prea obosit ; căldura sălii mă moleșise de tot și prietenul F... își începuse teoriile la urechea mea :

» — Vezi !... ce-ți spuneam eu ?... din toate breslele, asta e cea mai pisăloagă... am observat că dascălii nu sunt în stare de a vedea și judeca limpede lumea din jurul lor. Poate din cauza meseriei lor care îi deprinde a repeta zilnic cugetările și părerile altora, luate din cărți de-a gata. Învățătorul acesta, care pare un om tare de treabă, își închipuie că se poate combate holera cu istorioare literare. Ar fi interesantă o *literatură holerică*.

Conferința se terminase. Începuse unii să se strecoare pe ușa întredeschisă, iar alții, gata de plecare, se sfiau să iasă înaintea subprefectului, care, trecînd de la un grup la altul, strîngea mînele tuturor cu multă bunăvoință.

* Tocmai lângă ușă, un turc, negustor, vorbea c-un primar :

— Bre, ce faceți la voi dacă apucă pe unu boala asta urîtă ?

Primarul nu știa ce să răspundă și nu îndrăznea să întrebe pe subprefect, totuși, cînd acesta se apropie de ușă, se hotărî :

— Domnule subprefect, întrebă Ahmet Rizat că dacă îl apucă pe un om holera în comuna noastră, ce binevoiți să ordonați ca să facem cu el ? Unde să-l punem ? Ce să-i dăm ?

Subprefectul stătu puțin pe gînduri, apoi se adresă doctorului :

— Apropo, doctore, e o chestiune importantă care se ridică și la care ar trebui să cauți o soluție. Ce faci dacă ți se declară un caz de holeră într-o comună ?

Doctorul, surprins, stătu și el puțin pe gînduri și răspunse scurt :

— Izolare și dezinfectare.

Subprefectul căută să lămurească acest răspuns mulțimii care se strînsese în jurul său pentru a asculta mai bine.

— Omul căzut bolnav se izolează, prin urmare, imediat și se dezinfectează complet, absolut tot ce-a fost în contact direct cu el.

Toți ascultase cu sfințenie. Unul dintre primari îndrăzni să întrebe ceva și atunci toți începură a face întîmpinări :

- Păi n-avem dezinfectante de-acele.
- Unde să-i izolăm ?
- Comunele n-au fonduri.

Șeful de jandarmi găsi momentul potrivit ca să adauge :

— Nu se poate *izicuta* nici un ordin, dacă nu se hotărâște odată care are drept mai mare în comună : primarele ori jandarmul.

Subprefectul, care se enerva din ce în ce la fiecare întîmpinare, ca în fața unor piedici care i se puneau în cale, sfîrși hotărît :

— în fine, o să vă comunicăm la timp toate dispozițiile necesare, pe care trebuie să le aplicați cu cea mai mare stricteță și energie, avînd în vedere că rămîneți direct responsabili.

1912

O PROTESTARE POSTUMA

Terminasem afacerea pentru care mă dusesem la tribunalul din orașul C... Era o zi mohorîtă de toamnă. Afară începuse o ploaie rece, iar pe sălile de așteptare ale tribunalului, curentul și umezeala te pătrundeau pînă la oase. Mai mult ca să mă adăpostesc, intrai în sala de ședință. Îmi aduc bine aminte că era un proces între doi arendași foști tovarăși la o moșie.

De patrusprezece ani în șir advocații pîrîtului reușeau să găsească, la fiecare înfățișare, cîte un motiv de amînare a judecării.

În liniștea rece și solemnă a sălii de ședință se auzea numai glasul avocatului, care ridicase un nou incident și căuta să convingă pe onor. tribunal că trebuie să se amîne procesul și de astă dată. Cum stam pe colțul meu de bancă, lîngă ușă, ascultînd cu sfințenie, deodată aud răsunînd niște fluierături haideuști și o izbucnire de... „Huideo !... Ho !... Ho !... Chioare !... Ho !...” niște strigăte așa de groaznice, că zguduiau clădirea din temelii. Nu înțelegeam ce putea să fie : vreun scandal, vreo încăierare între lumea din sală ?

Mi se părea foarte ciudat faptul că nimeni nu se sinchisise de întîmplarea asta. Numai președintele, care dormita, răzămat într-un cot, a tresărit puțin ; și-a încruntat sprîncelele, dar n-a făcut nici o mișcare. Aprodul de lîngă ușă nici nu s-a clintit. Avocatul și-a continuat pledoaria înainte, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic. N-am putut răbda, eram curios să știu ce se întîmplă afară. Am ieșit pe ușă în vîrful picioarelor.

Pe sală lumea își căuta de treabă ca de obicei. Nimic deosebit. Vreo doi advocați, în robele lor fluturătoare, se plim-

bau vorbind, căutînd să-și convingă clienții. într-un colț, mai mulți țărani, șezînd pe vine, răzâmați de perete, ascultau pe un misit care le vorbea ceva. Un gardist își făcea țigara liniștit în fața unui jandarm rural, lîngă o fereastră.

— Mă rog — întreb eu pe gardist — n-ai putea să-mi spui ce-au fost huiduielile acele mai adineauri pe sală ?

— Ia nimic, domnule... un țăran țicnit care are năravul ista.

Mă uit pe fereastră și văd aproape de poartă un țăran cu sumanul sur murdar de noroi, cu o căciulă lată în fund, cum poartă de obicei ciobanii. Tocmai se oprise să-și lege ațele de la opinci, căci i se tîrîiau pe trotuarul ud de ploaie.

Era un om slab, uscat, cu barba neîngrijită, cu niște ochi albaștri tulburi.

Răspunsul gardistului în loc să mă lămurească, îmi ațîțase mai mult curiozitatea.

— Mă rog, dar pe cine huiduie el ? Din ce cauză face asta ?

— Apoi nu-ți spusei că așa-i năravul lui. N-ai ce-i face. Dacă găsește deschisă ușa sălii de ședință, trage o înjurătură țapănă judecătorilor și pleacă. Dacă nu, apoi se oprește în fața statuii celei de colo, de sus, deasupra scărilor, femeia ceea legată la ochi și cu balanța în mîină. Pe aceea are el năcaz mare, cică e sfîntă dreptății. După ce strigă la ea : „Ho ! chioara dracului !...” pleacă liniștit iar la Baltă, că el îi tocmit acum la vite, pe moșia domnului Costică Apostoliu.

— Dar din ce cauză face el asta ? mă încerc din nou a discoase lucrurile.

— Cică a avut el o chestie aici, la tribunal, și de-atunci a rămas cu patima asta. Ce anume o fi fost nu ți-aș putea spune, dar e aici domnul Tache Bufegiu, cel mai vechi om din tribunal, el le știe toate.

Am plecat pe sală. în capăt, după camera advocaților, sala era despărțită printr-un paravan de scînduri, acoperite cu gazete ilustrate. Deasupra ușii, pe un carton, era scris cu litere de mîină : „Local de Debit și Bufetul Onor. Tribunalului”.

Am intrat înăuntru. La teighea, cu spatele spre rafturile pline cu rînduri de pachete, sta o fetiță bălană, cu părul buclat. Așa de adîncită era în cetirea unei fascicule de roman,

Scritorul cu doi dintre frați : Cezar-Constantin Botez (astăzi în vîrstă de 89 ani) și Octav Botez, cunoscutul critic de la *Vînta românească*.

r

JEÂN 8 ABT 'sueimu » eorsz)

Jurnal de Bord

fliHHHPBH

CARTE PREMIATA DE ACADEMIA ROMÂNÄ

Ei>Hf{ A il-a ADÄOGITA • • 1956

«»"•• »"»»»»«< t» "«SHrM-ia M. STEIMEfta, - SIBMb L,>*><», Mo. M

Coperta celei de-a doua ediții, „adäogită”, din Jurnal de bord (1916), reprezentînd bricul „Mircea” (picturä de Verona).

HAIIT <>»»»»

Datorit Uitate

e oula »>

LATO

Documente omenești

VIATA ROMANEASO*

JEAN BART «ed»»

DATORIJITATE

CASTE PSEMIATÄ DE ACADEMIA ROMANA

EDITIA »' -

SCUTURA *urmtsk* \ CASEI ȘCOAUİWS

Coperșile celor trei ediții antume din Datorii uitate (1916, [1921], [1928]).

Comandorul Eugeniu Botez in timpul primului război mondial, pe cînd era comandantul militar al portului Sulina; pe vapor, cu fiul său Călin, cu socrul (inginer Apostol Demetrescu) și cu N. Ionescu-Johnson (primul din stînga).

Cei trei militari ai familiei : generalul Panaît Botez, veteran din 1877—1878 (în ultimul an al vieții — 1918) și fiii lui : generalul de artilerie Mircea Botez și comandorul Eugeniu Botez.

Nicola, este

1

*forma mea mica cu degetele rasolrate.
deci, e boul din stinca (stina) sau de fapt
de pe care se vede a pe la capul
de pe care se vede a pe la capul
de pe care se vede a pe la capul*

Filă dintr-un manuscris, care consemnează începutul ciclului „Yellowstone” din volumul Peste Ocean.

încît nici nu și-a ridicat ochii de pe rînduri cînd mi-a întins pachetul de țigări pe care îl cerusem. Mă așez pe un scaun și desfac un jurnal. Lîngă fereastră, un bătrîn citește *Universul*, îl observ cu atenție. Un cap mare, pleșuv, o frunte încrețită, barbișon alb și niște ochi mici, pătrunzători, care lucesc prin sticlele ochelarilor rotunzi, încălecați pe un nas coroiat.

îmbrăcat într-o redingotă lustruită, cu poale foarte lungi, domnul Tache Bufegiu, cel mai vechi om din tribunal, are o înfățișare interesantă.

Aștept pînă termină de citit jurnalul și mă hotărâsc să întreb :

— Am auzit că sunteți de mult pe aici, trebuie să știți ce-i cu omul acela care huiduia mai adineauri pe sala tribunalului ?

— Domnul se vede că nu-i de prin partea locului?... pardon !... cu cine am onoare ?

Și după ce îi spun numele, domnul Tache Bufegiu își trage scaunul lîngă mine și strigă cu glas poruncitor : „Măndițo !... două cafele turcești cu caimac.”

— Domnul meu, nu ca să mă laud, dar pot zice fără teamă de a fi combătut că sunt cel mai vechi om din tribunalul local, ca să zic așa, edecul tribunalului. Am schimbat optsprezece prezidenți, cunosc pe degete toate chestiile de drept care au trecut pe aici, dar încă o speță așa rară cum a fost cu procesul omului ista n-am pomenit.

Mă rog, ce-i zice d-ta, dacă bunăoară, într-o bună zi, autoritățile îți fac toate actele în regulă, prin care se arată precum că d-ta ești mort ?...

Nu prea înțelegeam bine ce voia să-mi spuie, totuși îi răspund :

— Am să dovedesc că sunt în viață.

— He !... făcu înțepat domnul Tache Bufegiu, nu zic ba, ai să poți dovedi, dar țăranul săracu nu poate și pace. Că și boul are limbă lungă, dar nu poate să vorbească.

Mă rog, să-ți spun cum se prezintă cazul... nu zău, e o speță rară. Individul în chestie, țăran dintr-o comună de aproape, îl cheamă Andrei Penișoară, neștiutor de carte, dar nu prost, avea pămînt cu chirie de la stat, vreo zece hectarii.

Cum și în ce fel s-a întâmplat lucrurile nu îți-aș putea spune, dar atîta știu că a intrat în dușmănie cu perceptorul și secretarul comunal.

Ce-au făcut ei, ce-au dres, că au întocmit o hîrtie către șeful ocolului domenal, precum că numitul locuitor fiind decedat și neavînd moștenitori, n-are cine plăti dările către stat și, în consecință, să fie deposedat de cele zece hectare de pămînt.

Numitul decedat, care habar n-avea că dușmanii l-au îngropat de-a binelea, se duce într-o bună zi la perceptor să plătească dările, după obicei.

Perceptorul nu-i primește paralele și-i răspunde scurt că pentru dînsul locuitorul Andrei Penișoară nu mai există. Omul deodată nu s-a cam domerit cum stă lucrul, dar, în primăvară, cînd să bage plugul în țarină, se pomenește că-i deposedat de pămîntul din care se hrănea de atîția ani.

S-a plîns omul la unul și la altul, dar cine să stea să-l asculte și să-l creadă. În fața autorităților el era considerat ca mort.

S-a dus și la șeful ocolului domenal, precum ca să dove-dească în ființă că este viu și că pe nedrept l-a deposedat.

Șeful ocolului ce era să facă ? Cum să-l creadă pe cuvînt că este viu, cînd el avea la dosar acte în regulă că omul e mort, fără moștenitori.

I-a spus să facă o petiție pentru a se cerceta cazul.

Șeful ocolului trimite petiția, conform legii, subprefec-tului spre cercetare, subprefectul o înaintează pe cale ierar-hică secretarului comunal, care, de. data asta, dovedește cu acte că omul este dispărut din comună.

La urmă, omul o ia pe calea judecării. Face proces celui care luase pămîntul pe care îl lucruse el. Era un cumnat al perceptorului.

Apoi, dă în judecată statul, mă rog, ca omul fără carte, se afundă din ce în ce mai rău. A pierdut peste tot, față cu actele doveditoare aflate la dosar.

La toată urma, cînd a văzut omul că nu-și poate dovedi dreptatea și că a pierdut tot ce mai avea, s-a exaltat puțin la minte, și în ședință a tras o înjurătură zdrăvănă în fața tribunalului în complet.

S
m
S
H
M
B
M
S
l
î
I
I
ț

L-a arestat, l-a condamnat, dar cînd și-a terminat pe-deapsa, cel dintăi drum l-a făcut iar la tribunal, și iar a tras o înjurătură și o huiduială justiției.

L-a arestat din nou, l-a bătut la poliție, l-a trimes la jandarmi să-l înapoieze la urma lui, dar, după cîteva săptă-mîni, cum s-a întors în oraș, s-a arătat iar la tribunal ca să-și facă obiceiul.

Acum a intrat la o moșie, păzește vitele la Baltă și, de cîte ori vine prin oraș, dă cîte-o raită la tribunal, și, după ce trage cîte-o huiduială tribunalului, se întoarce înapoi cuminte la treaba lui.

N-are ce-i face, acum s-a învățat toată lumea cu el, nu face la nimeni rău, atîta patimă are și el... ce să-i faci ?

He !... domnule... crede-mă, că-s bătrîn, cu administrația să nu te pui niciodată, că, dacă o vrea să te frece, te freacă, domnule, că nici justiția nu poate să te scape.

1913

i

PRIMA DATA

De necaz n-a mâncat la prînz, s-a plimbat două ore și a fumat zece țigări, așa era de enervat domnul director Victor Iliăș, comisar titrat de clasa I-a, numit abea de patru luni în serviciu, ca director al poliției locale.

Numai cînd a constatat că în port-tabac nu mai avea nici o țigară, s-a hotărît să intre în cafeneaua din centru, unde se găsea concentrată, la orice oră din zi, întreaga viață și activitate a orașului. Cum a deschis ușa, s-a oprit în prag, lovit de mirosul greu, înecăcios și acru al aerului îmbăcsit pe care-l consumau zilnic intelectualii provinciei. După prima clipă de șovăială, păși hotărît înainte, grav și corect, cu mîna la pălărie, printre șirurile de mese, pînă în fund. Căci d-l director avea felul său de a fi și de a se prezintă ; din ziua în care debarcase aci, păstra aceeași poză de o corectitudine aleasă, de o politeță rece și gravă, uneori distrat, alteori visător, dar totdeauna corect și grav. Știa cum să întrebuițeze o anumită tactică pentru a se prezintă și impune în ochii lumii de provincie.

— O gingirie subțire, fiartă bine ! răsună glasul sonor al lui Aurică chelnerul, care ajunsese a cunoaște gustul fiecărui client în parte, așa că le comanda consumația obicnuită îndată ce vreunul se arăta în ușa cafenelei.

E atît de amărît azi d-l director, încît, prin norul de fum al unei țigări speciale, abia își aruncă privirea în fund spre *casă*, de unde niște ochi arzători îi urmăresc mișcările. Altă dată el observa în tăcere ceasuri întregi pe casieria de zi, bruneta ceea, coaptă și mîndră, cu degetele ferecate în inele sclipitoare. Nu că o privea cu vreo intenție oarecare, dar i se părea un subiect nostim, un cap de studii

și observații interesante — mai cu seamă cînd se înroșea emoționată de acordurile muzicii, care repeta anume, în fiecare zi, *La belle brunette*, valsul al cărui titlu, Anghelachi capelmaistru îl scrisese cu așa ortografie încît publicul cetea întotdeauna : *Labele brunetei*.

De două ore se chinuiește să termine primul articol din *Universul* și nu-i chip : rîndurile îi joacă sub ochi, ar vrea să nu se mai gîndească la cele întîmplate de dimineată, și-i peste puțină. Mereu îi vin în minte vorbele și observațiile prefectului, ale polițaiului și ale primarului.

Acum se căiește că nu le-a răspuns așa cum trebuia. Ce, oare n-a procedat bine și corect ?... Nu și-a făcut decît datoria și nimic mai mult decît datoria. Și, în definitiv, ce-a făcut pentru a stîrni o adevărată furtună, ridicînd în picioare toate autoritățile orașului ? A făcut cu o seară mai înainte o simplă descindere la Iani Cafegiu, în acel tripou ordinar, în care se jefuiesc oamenii la jocul de cărți ; a confiscat banii și mobilierul, încheind convenitul proces-verbal, pentru a da pe contravenient în judecată. A lucrat conform legii, cum scrie la carte, îndeplinind procedura întocmai și corect. Unde-i, mă rog, abuzul de putere care i se impută acum ? Asta e crima de care s-a făcut vinovat și pentru care stau gata să-l sfîșie toate autoritățile : poliția, primăria și prefectura ?...

Nu, nu se miră de polițai, care nu poate fi considerat decît ca o brută, care i-a primit procesul-verbal rîzînd de i se scutura burta : „Da' aprig mai ești, mititelule !... ce te repeziși așa... mai sunt alții, cu ixpriență și practică mai cevașilea"... La ce te poți aștepta de la un bătrîn din cadrele vechi ale poliției, înnăvărit în rele, care nu știe decît să bea, să sfînțuiască și să fumeze cu țigareta lui de chilimbar de jumătate metru lungime.

Dar prefectul !... ei, la asta nu se aștepta : oricum, om serios, cu greutate, cu pretenții de cultură ; cine ar fi crezut că poate să judece lucrurile în așa mod.

„Prea te precipitezi, tinere... mai întii trebuie să cunoști localitatea și oamenii pentru a ști cui trebuie să-i faci procese de contravenție și cui nu... sunt interese politice locale cari... în definitiv caută mai întai și te inițiază... altfel trebuie luate lucrurile..."

Și cu ce ton i le spusese toate aceste... a !... nu-și va ierta niciodată lipsa asta de energie... de ce nu i-a răspuns așa cum i se cuvenea ? Ei... unde sunt iluziile cu care intrase în noua meserie, când hotărîse să se devoteze ci cu trup și suflet !... Cu puțină stăruință ar fi putut intra în magistratură, că, slavă Domnului, are și el rude cari reprezintă cîteva voturi, și, oricum, nenea Costică poate el ceva cînd a reușit cu majoritate zdrobitoare la alegerile de astă-iarna la Tecuci.

Dar nu, a preferat, deși avea licența, să intre în poliția nouă care se organiza și cerea elemente culte și titrate, într-adins se ceruse într-un oraș străin și nu în locul lui natal, numai pentru a-și putea face datoria și serviciul în conștiință.

Visase o viață nouă, aventuroasă, o viață de muncă și emoțiuni ; a urmărit cu pasiune cele mai delicate afaceri polițienești ; pentru amorul meseriei a se expune la orice pericol ; a moraliza, a reforma personalul nărăvit, a ajunge la idealul unei poliții moderne ca și în Occident, a parveni ca poliția să fie o a doua magistratură, respectată și apreciată...

Și cînd colo... ce deziluzie !

La ce-i folosise atîtea chinuitoare examene de Drept ?... Pentru ce își bătuse capul cu criminalitatea lui Tarde, cu memoriile lui Goron... cu o întregă bibliotecă pentru care și acum plătea ratele întîrziate ?...

Unde și cînd va aplica măcar o iotă din cărțile care zăceau movilă pe masă și în geamandanul burduf de sub pat ?...

La fiecare măsură și reformă nu întîlnea decît piedici ; de patru luni în serviciu și nu instruisese nici o afacere mai frumoasă, nici o crimă, nici un viol, nimic interesant. În provincia asta infectă nu se întîmplau decît beții ordinare, bătăi și scandaluri de circiumă.

Pînă acum nu și-a pus iscălitura decît pe condicuțele de la biroul de servitori și pe statele de leafă de la sfârșitul lunii.

O viață stearpă și monotună, tîrîndu-se după un program neclintit, între birou, birt și cafenea.

Și pentru o mizerabilă leafă, care nu-ți ajunge nici pentru a-ți achita cartela de la birt, trebuie să suporti acest mediu obscur și infect, să stai, fiind totdeauna corect, într-un cerc de oameni ordinari și ignoranți, cari nu știu decît a ciupi mita contribuabililor...

„Ha!... poliție modernă!... Asanarea moravurilor... A doua magistratură !... Mofturi !... Spoială !... Barbarie !...” scrișni d-nul director și se ridică bătînd enervat cu pumnul în masa de marmoră.

— îndată la domnu !...

— Casa !... plata și un pachet de „dame” la domnu !... se auzi iar sonor glasul lui Aurică chelnerul.

În stradă aerul era curat și rece. D-l director se mai însenină puțin, totuși îi flutura pe buze un zîmbet de amară ironie. Încheindu-se corect la haină, plecă în sus, cu pași largi, admirîndu-și dunga pantalonilor călcați în ziua aceea.

„Hm !... eram sigur, imbecilul de Ștefanachi se ține ca umbra de mine.” Imbecilul de Ștefanachi era un agent secret — după cum se recomanda el singur — însărcinat de polițai a urmări zi și noapte pe noul director, doar s-o putea să-l aibă la mîna cu ceva.

După ce-și făcu obicinuita plimbare, pînă în dreptul prefecturii, se întoarse înapoi, și, cum era răcoare, voi să între pe la croitor pentru a-și lua pardesiul dat la reparat.

Dar se opri, aducîndu-și aminte că mai are de dat încă 76 lei — nu că n-ar fi putut amîna oricît ratele la croitor, dar voia să fie corect și de aceea se hotărî să aștepte pînă la leafă.

În ușa cafenelei se întîlni în față cu Iani Cafegiul, care-l salută respectuos ; cum nu-l putea ocoli, d. director, stăpîn pe sine, îi vorbi cu blîndeță :

— *Bonjour* ! d. Iani, poți veni la poliție să-ți ridici banii și mobilierul. Din partea mea, personal, nu am nimic... eu nu mi-am făcut decît datoria... mă rog, e logic sau nelogic ?... Dar nu înțeleg cum ai făcut ca toate autoritățile să-ți ia apărarea ?

— E loțigo, d. directoru... ma scuzați... suntețo omo buno, *ma* pre seriozo e tinero... însă pe urmă o să înțelegi cum merge treaba la noi... Iani se grăbea să plece. Vă saluto cu respectu ! Și în momentul cînd îi întinse mîna, d. direc-

tor simțind ceva rece gîdilindu-l în palmă, își retrase mîna scurt ; atunci un zîngănit de argint răsună repetat și trei patace de cîte 5 lei se rostogoliră de-a dura pe trotuar.

Directorul rămase o clipă zăpăcit, urmărind cu ochii mersul patacelor, după care Ștefanachi se repezi pe brînci să le prindă. După primul moment de nedumerire, d. director explodă cu o indignare furioasă. Iani însă o șterse grăbit, uitîndu-se mereu în urmă, să vadă dacă nu se ține cineva după el.

Ștefanachi agentul, care nu pricepea întîi cum s-a întîmplat lucrul, se minuna cu mîna la gură : „Mai mare rușinea, astăzi-am pățit-o niciodată, dar cum, Doamne iartă-mă, le-o fi scăpat din mină ?”

Lumea din cafenea se alarmase, se întrebau unii pe alții despre cele întîmplate, toți se grămădeau pe la ferestre ; s-au întrerupt toate jocurile. Ca fulgerul s-a răspîndit vestea prin cafelele și în tot orașul.

Cazul era comentat în felurite chipuri. Au fost discuții violente între taberile vrăjmașe, cari s-au format în cîteva momente pentru și contra directorului.

Unii îl considerau un grandoman exagerat, alții susțineau că e un ageamiu, sau că face paradă și fasoane de cinste. Foarte mulți dovedeau, pur și simplu, că directorul a fost un prost că n-a primit banii.

S-au găsit și cîțiva cari își arătau în gura mare sincera lor admirație^ pentru acest tînăr corect, încît vorbeau cu entuziasm de indignarea sublimă cu care — susțineau ei — că au văzut cum d. director aruncase banii în obrazul acelu corupător, care voia să cumpere cu o mizerabilă sumă de 15 lei conștiința unui funcționar titrat. Deși, după cum se vede, păreriile erau împărțite, eroul zilei, mîndru, cu un calm admirabil, părea că nici nu voiește a da atenție celor ce se vorbeau pe socoteala sa.

D. director în seara aceea fericită se plimbă pînă tîrziu, călcînd corect, falnic și mulțumit de sine, asemenea unui general în seara zilei unei victorii strălucite.

Era aproape miezul nopții cînd d. director, pipăind prin întunerec, dădu cu mîna, pe birou, de un plic așezat lîngă chibritelniță.

Nerăbdător, înainte de a aprinde lumînarea, cu chibritul între degete, aproape să se frigă, observă cercetător plicul.

Era închis și fără adresă.

La lumînare îl desfăcu grăbit și... mirare... înăuntru trei hîrtii de cîte 20 lei.

De unde și cum ? Mister !...

A rămas cîteva minute uimit, întorcînd plicul pe o parte și pe alta...

„Hm !... a înțeles... e teribil, domnule, cu ce încăpățîinare se urmărește coruperea funcționarilor corecți !...” își zise d. director, aruncînd hîrțiile pe birou.

Ce-i de făcut acum ?...

Trebuie să procedeze sistematic. O să le dea a doua zi în mîna prefectului... ce mutră o să facă !... Dar prefectul a plecat în seara asta la București.

Polițaiului ?... nici vorbă că nu, bruta asta ar fi în stare să bage banii în buzunar și să-i rîdă cu cinism în față. Dacă ar fi scrisă adresa pe plic s-ar cunoaște poate scrisul lui Iani pe care l-ar da în judecată... ar fi un proces celebru...

Curios caz. La asta nu s-a gîndit niciodată : să vii acasă, să găsești de-a gata o sumă de bani și... culmea, să fii în așa situație să n-ai cui să-i înapoiezi... închipui[e]-ți că în loc de trei hîrtii de 20 ar fi trei de cîte o sută... da' dacă ar fi de cîte o mie ? Să vedem cine i-ar da înapoi ? și cui să le dai ?

Cine e acela care găsind o pungă în drum să n-o ia ? Dar cînd o găsești la tine pe masă ?... D. director trînti furios cu pumnul în masă, își scoase haina și smunci butonul care îi strîngea gulerul ; de abea putea să respire.

Să te compromiți pentru trei hîrtii de cîte 20, cînd ai dat probe de corectitudine... ce mizerie !

Hotărît !... banii aceștia nu-i aparțin, deci trebuie înapoiați... asta e clar.

Dezbrăcîndu-se grăbit, se aruncă în pat, desfăcînd un jurnal pentru ca, cetînd, să nu se mai gîndească la banii de pe birou. După cîteva momente d. director aruncă jurnalul pe care nu-l putea ceti, căci era prea turburat.

Cu siguranță că toate autoritățile au primit bani de la Iani Cafegiu, chiar prefectul, acest om grav și sever, cu toate că e așa de sus-pus... și cine ar avea curajul să-l

bănuiască măcar?... cîte se petrec între culise... se vede că fiecare își are secretele sale profesionale.

Cum o să-l umilească el pe prefectul acesta îngîmfat, cînd îi va prezintă cele trei hîrtii refuzate... Dar prefectul vine peste vreo săptămîină, pînă atunci primește și el leafa... așa că poate să aibe intactă suma asta, chiar dacă acum ar cheltui din ea.

...O s-o dea înapoi, deci, ar putea-o considera ca un scont... dar o să se decidă mîine... și d. director suflă în luminare, pentru a se putea liniști, în sfîrșit.

1906

ÎN BIUROUL „NORD-LLOYD”-ULUT GERMAN
DIN BREMA ¹

La o încrucișare de străzi, mă opresc în fața unui palat impunător, c-un turn măreț de catedrală.

De la intrare, simt un miros puternic de cauciuc. Tălpile ghetelor se îngroapă adânc în stratul elastic al unui covor de gumă, gros de-o palmă, lucrat în careuri albe și negre ca fața unei mese de șah. Ușile, asemenea capitonate în gumă, sting orice zgomot din sală. Toți vorbesc în șoaptă. Plutește o liniște solemnă și rece. Am impresia că intru în biserică.

E dimineață. Lume puțină.

După un fel de tejghea de lemn de mahon, în forma unei imense elipse, câțiva funcționari tineri, în picioare, așteaptă gata să servească publicul cosmopolit.

Nemțișori blonzi, rași, spilcuiți, cu niște capete de păpuși de porțelan, întind planuri de vapoare pe care le studiază cu mare atenție câteva englezoaice drepte, țepene, în *water-proof-uu* ², subțiri și lungi ca niște tocuri de umbrele.

Aceste *Miss* își aleg cabine pe vasele ce trebuie să le treacă de pe continentul nostru dincolo, peste Ocean.

Arăt scrisoarea cu care eram înarmat din țară. Mi se răspunse că, fiind un caz excepțional, numai directorul de la secția B. s-ar putea pronunța.

¹ Bremen, oraș și port în R.F.G., situat pe fluviul Weser. Al doilea port al țării (după Hamburg). Aici își avea sediul „Nord-deutscher Lloyd” (societate germană de asigurări maritime)

² *Waterproof* — impermeabil (engl.).

De după un biou-catedră, directorul mă privește grav și pătrunzător, măsurându-mă printr-o păreche de ochelari rotunzi, enormi.

După ce sfinși de citit adresa Serviciului Maritim Român, în care se arăta că sunt delegat la Congresul de Navigație din Philadelphia, directorul își descreți fruntea și încercă să schițeze un binevoitor zîmbet pe sub mustața lui roșie, țepoasă.

— *Vorziigliche Gesellschaft* — excelentă companie de navigație. Avem convenție cu dumneavoastră pentru pachetboturile române de pe linia Constanța-Egipt. Puteți pleca peste trei zile cu „Kaiser Wilhelm II”. Aveți o cabină clasa întâia, pe punte.

În timpul cât aștept întocmirea actelor de călătorie, îngropat într-un fotoliu monumental, observ cuprinsul biuroului companiei „Norddeutscher Lloyd”.

Mobilă grea de mahon, îmbrăcată în piele de marochin și catifea moale. Sticlă groasă, lemn lustruit, bronz aurit, — toate scilpesc de curățenie. Peste tot bogăție. Un fel de eleganță severă, rece...

Pe tăblițele de alamă, prinse în ușile ce dau în celelalte biurouri, citesc nume de continente, țări, porturi și colonii depărtate : Africa, Sud-America, Bremen-Ostasian, Austral-Japan, Singapore-Neu-Guinea.

În mijlocul sălii, pe un postament masiv, este așezat un mare glob terestru, încondeiat în rețele de linii colorate, întretăindu-se ca o pînza de păianjen, țesută cu măiestrie pe toată întinderea de apă a planetei.

Din loc în loc, sunt țintuite un fel de vapoare, ca niște jucării de copii. Și o sumă de bolduri cu stegulețe felurite însemnează pe glob linii de navigație și porturi de oprire. Toate liniile colorate, plecînd dintr-un singur punct, ocolesc globul și se întilnesc strîngîndu-se ca într-un ghem tot în același punct de unde au plecat.

Brema e portul de plecare și întoarcere în traficul maritim mondial, cucerit de „Nord Lloyd”-ul German — inima care pompează în toată această rețea de artere, ca într-un imens sistem de circulație, nutrinț țesăturile organismului pămîntesc.

• Marile porturi, cu legăturile și antrepozitele lor, atrag și înghit avuțiile de pretutindeni, ca niște monștri marini ce-și întind peste mări și oceane brațe lungi, armate cu ventuze lacome cari sug din cele mai depărtate colțuri ale solului.

I Vastele întreprinderi de trafic mondial au ceva măreț și misterios. Parcă o forță ocultă mișcă resorturile acestor alcătuirii metodice, cu părți ascunse, păstrate în afară de vederea lumii profane, asemeni organelor din corpul unei mașini pe care-o vezi lucrînd fără să știi secretul mecanismului ascuns.

I Aci, în biurul acesta rece, simți că lucrează creierul ce comandă, imprimînd voința mișcărilor la distanțe de mii de kilometri, peste mări și țări, îmbinînd eforturile minții omenești în lupta pentru cucerirea bogățiilor pămîntului.

I Lîngă mine stă un englez, tăcut, adîncit în cercetarea unui voluminos *Lloyd's Register* comparînd coloanele cu numele construcțiilor navale germane și engleze.

f Lupta aprigă, începută de cîțiva ani între Anglia și Germania pentru imperialismul economic și stăpînirea mărilor, se oglindește de minune în rivalitate comercială și în concurența nebună angajată între marile companii de navigație transatlantică.

I Toată lumea se deprinsese cu ideea că recordul vitezei și tonajului nu poate fi ținut decît de Anglia, cu liniile ei celebre „White Star Line” și „Gunard Line”. Pe cînd marina franceză se oprise resemnată, cea germană, cu „Elamburg-America Line” și „Norddeutscher Lloyd”, începe a construi c-o îndrăzneală uimitoare transatlantice mai mari și mai repezi decît cele engleze. Nemții erau hotărîți nu numai să-i imite pe englezi, ci să-i și întreacă.

i *Lloyd's Register of Shipping*, societate engleză de clasificare a navelor, creată în 1760 și reconstituită în 1834 cu intenția de a furniza asigurărilor maritime și transporturilor informații cît mai precise asupra navelor de comerț. Este cea mai importantă dintre toate societățile create în cadrul Lloyd-ului. Ea editează în fiecare an un registru (*Lloyd's Register*) care dă informații cît mai complete asupra navelor înregistrate de către Lloyd și un repertoriu cu informații mai sumare cu privire la toate navele de mare cu o capacitate brută mai mare de 100 tone.

Mare poftă aveam să știu ce se petrece în capul englezului de lângă mine, care cerceta cu răbdare liniile încâlcite pe glob, linii ce arătau mersul vapoarelor germane. Trebuia să mă abțin. N-am îndrăznit să-l întrerup, căci știam bine ca unui *englishman* nu-i poți vorbi, dacă nu i-ai fost prezentat.

Mi-am adus aminte și de englezul care, fiind întrebat: de ce nu a dat o mână de ajutor unui necunoscut, care se îneca, a răspuns flegmatic: „Cum era să-i întind mâna, dacă nu-l cunoșteam personal?” M-am mulțumit numai să-mi spionez ușor vecinul cu coada ochiului.

După ce-a închis tacticos cartea, a scos pipa, cuțitașul și o bucată de tutun solid, ca un baton de șocolată. Aftă îndemânare avea englezul în arta de-a tăia tutunul în palmă, încât nici nu era nevoie să se uite la degetele care lucrau cu o viteză și regularitate mecanică. Ochii lui urmăreau continuu liniile colorate de pe globul terestru. Mă gândeam ce haz ar fi făcut englezul dacă, acum câțiva ani, i-ar fi spus cineva că în curând va călători pe transatlanticele nemțești, care vor stingheri traficul maritim englez pe piața mondială.

Cine ar fi bănuț că într-un timp așa de scurt, pe când globul se britaniza metodic, avea să se ridice așa de năvalnic continentală Germanie, ajunsă prea târziu la împărțirea pământului în colonii, să încurce căile de apă, croite de falnica regină a mărilor, cântată de poeții insulari în imnuri de slavă ca *Rule Britannia*¹ /

**Domni-vei peste valuri, Britanie vie !
A pământului domnie,
Al tău braț e sceptrul său !
Iar cetățile-ți în floare,
Grămădi-vor bogății ;
A oceanelor întinderi
S-or mișca sub ochiul tău
Și orice coastă mărgini-va
Ale tale-mpărății !**

¹ *Rule Britannia!* (Stăpânește Britanie !), imnul popular britanic, pe versurile cunoscutului poet englez de origine scoțiană James Thomson (1700—1748).

H
H
H
V
•
I
•
f
*
§

**O ! tu insula slăvită
Poporu-ți niciodată nu va cadea-n sclavie,
Domni-vei peste valuri,
Britanie vie !**

Englezul privea încrunțat.

Nici un zîmbet de ironie n-am surprins pe buzele lui subțiri, strînse între dinți. Nici o cută de dispreț n-am putut găsi în liniile dure ale feței sale rase, pătrate, în care se recunoștea imprimată cu forța pecetea unei voinți de fier.

Numai ochii lui albaștri, reci, din fundul orbitelor prea adânci, se măreau și se micșorau uneori străpungînd parcă unele puncte de pe globul terestru care-l atrăsese magnetic.

Pe unul din pereții stucați și lustruiți ca marmora, în biurul „Lloyd”-ului era un tablou enorm, într-un cadru lat, aurit. O compoziție greoaie, pretențioasă, peste măsură de încărcată.

M-am apropiat să pot distinge amănunțele : Prova unei nave arhaice, în forma unui cap monstruos de dragon marin, spintecă valurile unei mări furioase. Pe corpul navei, într-o ghirlandă de frunze de stejar cu ghinde, zugrăvit în medalion — portretul kaizerului, în falnica lui uniformă de amiral.

Aceași poză teatrală și simbolică : o privire trufașă, ațintită de la înălțimi, parcă rostește celebrele cuvinte :

„Viitorul nostru, este pe apă !”...

Singurul și ultimul exemplar de *Divus Caesar*, întârziat încă în Europa democratizată, Wilhelm al II-lea acest *Vber-Kaiser*², fiul unei rase aleasă să conducă poporul său de *Ober-Menschen*³ la heghemonia universală sau la un... gigantic-crah.

Deasupra portretului, coroana imperială e așezată pe tridentul lui Neptun și pe o greoaie spadă feudală cu mînerul în cruce. Un vultur amenințător, cu aripele întinse, ține în

¹ Wilhelm al II-lea, rege al Prusiei și împărat al Germaniei (1888—1918). Prin politica externă agresivă și expansionistă a contribuit la declanșarea primului război mondial.

² *Supra-Kaiser* ; supra-împărat (germ.).

³ *Supra-oameni* (germ.).

cioc o flamură cu deviza portului Brema, deasupra unei ancore încrucișate cu o cheie :

*Navigare necesse est,
Vivere non est necesse.*¹

De câte ori mă gândesc la tainele istoriei omenirii, la viața, grandoarea și decadența popoarelor ridicate și coborâte de roata fatală a vremii, mă opresc la veșnica îndoială a încercării de a găsi vârsta unui popor la un moment dat al istoriei sale. Și întotdeauna îmi apare în minte părerea aceluia savant japonez care, întrebat ce oră a zilei arată ceasornicul istoriei pentru marile națiuni europene, a răspuns că : „Franța e la ora șase seara, Anglia la ora patru după-amiază, iar Germania la ora unsprezece înainte de amiază”.

Cînd am plecat din biuroul „Lloyd”-ului, încărcat c-un vraf de broșuri, reclame, *Fahrplan*-uri și placarde pentru bagaje, l-am lăsat pe englez tot acolo. Cu mîinile în fundul buzunarelor, imobil, hotărît aștepta cu răbdare. Mi s-a părut însă că strîngea prea tare pipa între dinți. În cîteva rînduri, i-am surprins pe față mișcarea mușchiului de încleștare a arcașilor falcilor lui rase și puternice.

Ceasornicul japonezului cu vârsta popoarelor m-a chinuit toată ziua, cît am rătăcit pe cheiurile Weserului și prin aleele de plopi argintii, crescuți pe șanțurile astupate, cari încingeau apărînd odată vechea cetate a Brenei, portul liber al vestei Ligi Hanseatică².

Noaptea am dormit foarte rău din pricină că m-a împins păcatul să întîrzii prea mult la „*Ratskeller*”, o colorată cîrciumă arhaică, întemeiată acum cîteva secole în beciu-

¹ A naviga este necesar,
A trăi, nu (lat.).

² *Fahrplan* — itinerar (germ.).

³ Liga Hanseatică sau Hansa, mare uniune comercială și politică a orașelor și porturilor din nordul Germaniei, interesate în comerțul în Marea Nordului și Marea Baltică. Nucleul Ligii îl formau orașele Hamburg, Lübeck și Bremen. Și-a pierdut importanța și s-a destrămat odată cu deplasarea căilor comerciale în Atlantic, după marile descoperiri geografice.

Pivnițele primăriei (germ.).

rile primăriei. Această pivniță istorică, un fel de templu al bețivilor, a inspirat poetului german Hauff¹ celebrele *lieder fantastice*².

Toată noaptea am avut visuri chinuitoare. Vedeam buzoaie monumentale și ceasornice uriașe, cari băteau sinistru și anapoda orele nepotrivite de la un ceas la altul.

În faptul dimineții simții înțepătura săgeților de aur aruncate de soarele ce străbătea prin crăpătura ferestrei oblonite.

Și înainte de a deschide ochii, plutind în amoțirea dulce a deșteptării, pe cînd pășeam pe lunecușul punții dintre vis și viață, mi se trezi în minte deodată aceeași întrebare cu vechea îndoială : O fi mergînd oare bine ceasornicul aceluia japonez ?

¹ Wilhelm Hauff (1802—1827), scriitor romantic german, devenit popular prin basmele sale cu teme din folclorul german.

² Titlul real al unui basm aparținînd lui Hauff este *Fantezii în Ratskeller din Bremen*.

%i
I
| I
{
X i
|
I
j
f

ÎMBARCAREA PE „KAISEK-WILHELM”
ȘI PLECAREA DIN KAISERHAFEN

Transatlanticul „Kaiser Wilhelm II” e ancorat în Bremerhaven¹. Jumătate de ceas cu trenul din oraș. Călătorii: de clasa treia, emigranții, se îmbarcă cu o zi mai înainte. Cei de clasa a doua, dimineața; iar cei de clasa întâia, la amiază.

Ca orice român, deprins cu greutățile drumului, îmi fac planul să plec cu trenul de dimineață, deși aveam biletul pentru clasa întâia.

Trenul, gata² bufnea și gîfnea în fața peronului. Lumea forfotea în gară. Un neamț monumental, ca o statuie de bronz, c-o barbă arămie, avînd o manta pma în pamnt: și o șapcă galonată, mă oprește la ușă.

— *Verboten!*³ Nu-i trenul d-voastră. Aveți bilet de clasa întâia.

— Bine, dar eu vreau să plec cu a doua.

— *Nicht erlaubt!*³ Și c-un gest calm, dar horărit, mă oprește, apăsîndu-mă pe umăr cu o mîină grea, care iese enormă din mîineca cercuită cu galoane late.

Resemnat, privesc la trenul care pleacă încărcat.

Ce bine era dacă puteam și eu pleca mai de dimineață! Aveam vreme să-mi caut bagajele pe care le predasem c-ozi⁴ la toată regula lor nemțească, mă gîndeam cu grijă: Adică *jiu* se poate întîmpla să se încurce lucrurile atîtor mii de călători?

¹ Bremerhaven, oraș și port în R.F.G., dependent de Bremen, situat la vărsarea Weserului în mare. Este și un mare centru pescăresc.

² Interzis! (germ.).

³ Nu e permis! (germ.).

La ora hotărîită pornesc cu ultimul transport. Catargele -vaselor încep a se zări. Colosul „Kaiser Wilhelm”, acostat la chei, în bazenul Kaiserhaven, așteaptă gata de plecare, gîlgînd rotocoale de fum cenușiu pe gurile celor patru coșuri uriașe, înălțate ca patru turnuri negre.

Trenul se oprește brusc, din toată viteza, drept în fața scării vaporului. Fanfara bordului izbucnește deodată, triumfal, cu imnul imperial german.

Tot personalul, afară, ne primește cu pompă, la front, ca la paradă. Defilăm prin fața lor. Comandantul, secunzii, ofițerii, mecanicii, doctorii, telegrafistii, piloții și un batalion aliniat de chelneri — toți lustruiți, strălucitori în haine albastre, cu nasturi auriți, cu semne distinctive brodate pe gulere și la mîneci.

Călătorii asurzii de zgomot, aiuriți de ceremonia neașteptată, calcă pe scări cu pași nesiguri, sprijiniți, încurajați cu politeță de chelnerii anume dresați pentru primirea și conducerea în cabine a călătorilor de clasa întâia.

Unul se repede să-mi ia pelerina, altul bastonul, încercînd să mă poarte cu delicateță de subțiori pe scară. Trebuie să mă lupt ca să scap din mîinile lor, încredințîndu-i că n-am nevoie, că prin meseria mea sunt obișnuit să mă sui pe scări de frînghie.

Pe punte, un bătrîn burghez întrebă discret pe chelnerul care-l conduce:

— Mă rog, cine a venit cu trenul nostru? Pleacă cineva mare? E vreun prinț — de se face așa paradă?

Chelnerul, surzînd, face o reverența:

— Așa primim noi totdeauna la bord pe pasagerii de clasa întâia.

Mie, nu știu de ce, toată solemnitatea asta⁵ mi-a amintit timpurile copilăriei, cînd admiram cu gura căscată frontul personalului de serviciu al circului. În livrele galonate, în zgomotul fanfarei, se înșirau toți la intrarea în arenă, făcînd gardă simpaticului director Cezar Sidolli.

Mă rătăcesc prin labirintul din pîntecele colosului, pînă ce nimeresc în sfîrșit xabina mea cu numărul 300. Mă liniștesc.

Bagajele mele erau acolo, așezate în regulă, șnuruite, etichetate.

Ies afară la aer. Puntea tremură sub tălpile picioarelor, în trepidațiile cadențate ale mașinei ce forfotește înăbușit.

Întregul vapor, uriașul organism metalic, vibrează tot, cuprins parcă și el de emoția mulțimii, care se agită pe punte în ultimul moment al dezlipirii vasului de pământ. Când și sacii de poștă, legănați într-o plasă de frînghie, se lasă spre fundul întunecat al vasului, sirena începe să mugească prelung, asurzitor.

„Moia ! Schela afară !”

Pe chei o mare de capete. Batistele, pălăriile, umbrelele flutură în aer. Un zgomot confuz, o larmă infernală. Gesturi, strigăte, izbucniri de plîns, chiote și rîsete se amestecă în același timp pe vas și pe uscat. Mulțimea se rupe în două : două lumi cari se despart printr-o fâșie de apă din ce în ce mai lată.

Pe cînd se ridică schela, văd pe punte o femeie tînără zbătîndu-se în brațele vînjoase ale marinarilor. Cu pălăria căzută pe-o parte, cu părul în vînt, se lupta să scape țipînd cu disperare. La celălalt capăt al schelei, pe chei, un tînăr se frămînta croindu-și drumul prin mulțime, cu strigăte furioase, gata să se arunce în apă.

Brațe din mulțime îl rețineau, pe cînd schela rigidă se înălța parcă singură, încet, nepăsătoare, tăind orice legătură cu uscatul.

Deasupra capetelor noastre, de pe puntea de comandă răsună o voce tunătoare :

— *Nicht erlaubt!*

Pe cînd doctorul bordului transporta pe femeia apucată de o criză de nervi, vecinul meu, un neamț gras, cu figura surîzătoare, îmi lămurește cazul : O tînără pereche italiană, căsătoriți de-o săptămînă, merge la New York. El a ieșit din vapor să cumpere gazete. În timpul acesta a început manevra de plecare.

— Ei, acum ce-i de făcut ?

— El rămîne în Europa și tînără lui jumătate trece dincolo, în America. Păcat ! Le-a stricat luna de miere, sfîrșește vecinul meu zîmbind pe sub musteață.

De sus privim la cele patru remorchere, ca niște jucării, care trag să ajute la manevra vasului-coloș. Lanțul ancorei scrișnește depănînd încet, apăsător, enormele zale pe tam-

burul vințului. Întregul corp icnește săltînd masa greoaie a ancorei.

Lîngă mine, doi francezi privesc cu atenție. Cel mai bătrîn izbucnește furios :

— Poftim ! iată ce înseamnă să crească tonajul ia nesfîrșit. N-a venit vremea să se oprească odată la un tip anumit de vas ? Din cauza acestor monștri, trebuie să transformăm porturile. Nu vezi că nu mai încap. Trebuie să-l miște cu remorchere. Singur nu-i capabil să manevreze în port.

De sus, de pe comandă, un zbîrnîit ascuțit de sonerie răsună. După o clipă, același sunet se-ntoarce repetat din fundul vasului — telegraful de la mașină se puse în mișcare.

Un vîjiit asurzitor de ape răscolite se aude la pupă după cele dintîi învîrtituri de helice. Puntea începe să zvîcnească sacadat, și întreaga osatură metalică e prinsă parcă de vibrații dese, acordate ca într-un uriaș instrument muzical.

Titanul, tîrît pînă atunci, se trezește anume scuturîndu-se ca să-și deschidă calea cu pieptul lui de fier, prin masa lichidă în care plutise adormit.

Alunecăm domol de-a lungul malurilor joase, tapetate în covoare de verdeață. Defilăm prin fața fortului de la intrare. Calota cupolei cuirasate apare de sus ca o enormă carapace de broască țestoasă, pitită în pajiștea de mătase verde.

Dezlipiți de vechiul continent, plutim în larg. În urma noastră, prin ceața plumburie ce împînzește orizontul, abia se mai schițează conturul șters în zare — umbra bătrînei Europe.

Puntea are aspectul unei terase de sanatoriu maritim. *hi* aerul curat din mijlocul Oceanului, îmbibat de sare și ozon, stau sute de pasageri culcați pe scaune lungi. Zac așa picurînd de somn, cu reviste și cărți netăiate, amortiți ca șerpini boa după o masă copioasă.

Cantitatea de alimente consumată pe transatlanticele germane întrece orice închipuire. Bogăția, rafinamentul și preocuparea pentru hrană ajunge să-ți faci silă de mîncare. Nici în pauzele dintre cele cinci mese obișnuite pe zi, nu scapi. Abia te întinzi greoi, gîfîind pe punte, și tavele încep să defileze cu sandvici, bulion, ceaiuri și cafele la discreție.

E. drept¹ însă că pentru foarte mulți pasageri mîncarea e singura distracție care rupe monotonia vieții de bord.

Pe vechile vapoare, din cauza spațiului restrîns, mesele se așezau la fel după tradiție, în sensul lungimii vasului. Fiecare pasager își lua locul la rînd. Căpitanul, în capul mesei, avînd de o parte și de alta persoanele marcante care se găseau pe bord. La marile pacheboturi transatlantice, totul e sacrificat sălii de mîncare. Nu mai ai impresia că te afli pe un vapor, ci într-o sală somptuoasă cu galerii și sculpturi. Mese mici de patru și șase persoane. Chelneri galonați și stilați, servind cu atenția concentrată ca să-ți ghicească gîndul din ochi. Flori² peste tot. Lumina cade de sus, printr-o imensă cupolă de sticlă colorată.

Un domn foarte grav, instalat la un birou, după ce meditează mult și încruntat în fața planului sălii de mîncare, ca un general de stat-major în fața hărții de război, repar-

tizează în chip savant locurile la mese după naționalități, profesii și ranguri sociale.

Am căzut într-un grup latin : doi ingineri spanioli, un profesor belgian, un bătrîn doctor italian, cu fiul său — un tînăr oacheș, elegant și volubil, care din prima zi a reușit să cunoască toată lumea de pe vapor.

Răsfoiesc broșura ce ni s-a împărțit gratuit : *Passagjer-liste K* Pe copertă, lucrată cu îngrijire, jm culori, e veșnicul portret al kaizerului, cu mustața zburlită și semeață. Numele căpitanului și al ofițerilor, medicii, *Ober*³-mașinistul, *Zablmeister*⁴, *Proviandmeister*⁵, *Obersteward*⁶, *Oberkoch*⁷, *Ge-pâckmeister*⁸ și tot așa mai departe, întregul stat-major al bordului... Urmează numele călătorilor de clasa întâia și a doua ; de cei de clasa treia, mulțimea emigranților, cari au îmbogățit companiile de navigație, nu se scrie nimic. Toate informațiile asupra vieții pe bord se găsesc trecute aci : masa, bagaje, telegrame, baie, gimnastică, bibliotecă, laborator de frumusețe, farmacie, țigări, bărbier, croitor — tot confortul unui oraș civilizată, care plutește pe Ocean.

Timpul e bun. Pe puntea de sus, *Oberpromenadendeck*⁹, lumea foiește ca pe unul din marele bulevarde. Femei elegante se plimbă, arătîndu-și toaletele bogate. Voalurile și muselinele flutură în bătaia vîntului ca niște steaguri multicolore. Observ o picantă americană care își schimbă patru costume pe zi.

Copii zgomotoși, deși au salonul lor special, se zbenguiesc în libertate pe punte ca pe aleea unui parc. O englezoaică uscată doarme cu gura căscată, cu ochelarii pe nas și cu biblia căzută pe genunchi. Se formează un complot. Un drăcușor de fată apare c-un „Kodak” și scoate o fotografie.

Persoanele care în prima zi se spionează, pipăindu-se cu ochii, se apropie, formîndu-se în grupuri. O atmosferă de caldă familiaritate se stabilește după o zi de drum.

¹ Lista pasagerilor (germ.).

² Șef (germ.).

³ Trezorier ; casier (germ.).

⁴ Cel care răspunde cu aprovizionarea de merinde ; magazioner (germ.).

⁵ Steward-șef (germ.).

⁶ Bucătar-șef (germ.).

⁷ Cel care răspunde de bagaje (germ.).

⁸ Puntea superioară de promenadă (germ.).

Rar se poate întâlni, strînse la un loc, o mai mare varietate de tipuri. Sunt exemplare din toate țările și din toate păturile sociale.

Ce câmp de studii pentru antropologi și fizionomiști e puntea unui transatlantic ! Ce bogată colecție de tipuri se poate face pentru comparații, interpretări și clasări. Nu știu de ce de câte ori stau și privesc asemenea adunări de felurite soiuri de oameni, strînși din diferite părți ale lumii, varietăți de vițe omenești, fără să vreau mă gîndesc la teoriile răspândite asupra încâlcitei chestiuni a raselor, asupra luptei dintre blonzi și bruni și asupra tendinței de a absorbi istoria umană în istoria naturală.

Dacă nu se poate face o hartă a Europei împărțită pe rase, nu înțeleg de ce se vorbește mereu de rasă și nu de popoare, de tipuri și de însușiri.

Dacă popoarele nu sunt decît produsele istoriei, nu cu ajutorul istoriei naturale se pot cerceta. Numai știința socială și politică ne poate lămuri asupra evoluției și luptei dintre popoare.

Dacă se poate zice că există un tip german, francez sau englez, nu se poate zice că este o rasă germană, franceză sau engleză. Caracterele adevăratelor rase sunt permanente, iar însușirile popoarelor sunt variabile. Teoria germană, luată de altfel tot de la francezi, că toată civilizația europeană se datorește blonzielor, floarea umanității, și că războiul este inevitabil între rase, nu ascunde în fond decît interese, pasiuni și prejudecăți încarnate.

E adevărat atîta doar : că axa civilizației datorită elitei unui popor trece de pe un domeniu pe altul. Nu știu cine a comparat elita unui popor cu o locomotivă, care singură are mișcare proprie, iar masa poporului e lungul șir al vagoanelor inerte, cari totuși ajung să meargă tot așa de repede ca și locomotiva.

Nu se poate nega că popoarele cu aproape aceeași civilizație tind a se asemăna din ce în ce sub raportul aceluiași idei, credințe și instituții, care se răspîndesc continuu în lumea întreagă.

Amestecul, încrucișarea și ușurința legăturilor tind a generaliza pretutindena un singur și același tip de om.

În fiecare zi, la oră fixă, apărea proaspăt de sub teascurile tipografiei bordului *Ziarul Oceanului*, cu ultimile știri din lumea întreagă. Gazeta era citită c-o nespusă lăcomie. Toți se minunau, căci prea puțini erau cei care își dădeau seamă că gazeta era făcută de mult, din port, și nu avea liberă decît o coloană, care se complecta pe bord cu telegramele primite prin undele herțiene ale telegrafiei fără fir. Totuși tipografia vaporului funcționează în permanență.

În fiecare zi un ofițer, însoțit de un marinar, trecea pe punte de la un grup la altul și instruia călătorii cum să se servească de centura de salvare în caz de naufragiu.

— Slabă speranță, ne spune rîzînd un căpitan italian de marină, venit în grupul nostru.

— Lăcomia și setea de reclamă a unor companii de navigație sunt groaznice și criminale. Atrag călătorii cu luxul și viteza, dar nu fac nimic pentru siguranța vieților omenești. Vă amintiți de naufragiul „Titanicului” ? Ancheta a stabilit pe deplin că, fiind în prima cursă, a luat un drum mai scurt, navigînd mai sus decît trebuia. A riscat trecînd în regiunea sloiurilor. Lovindu-se de un munte de gheață plutitor, care i-a spintecat fundul, transatlanticul s-a înecat.

Comandantul a fost achitat, căci avea pe bord pe unul din directorii companiei, care i-a cerut să ia drumul cel mai scurt, deși mai periculos, numai să poată trîmbița în lume că a făcut traversarea Oceanului în timp mai redus decît toate celelalte transatlantice.

Cu învoirea comandantului am plecat trei inși să facem vizita întregului vapor — doi ofițeri de marină și un inginer naval.

Pentru înconjurul punților trebuie să faci o plimbare de vreo jumătate de kilometru. Puntea e atît de lată încît se poate așeza o linie de tramvai, rămînînd loc pentru trotuare și vehicule. Coșurile sunt așa de largi încît un tren ar încăpea ca într-un tunel. În magaziiile de provizii și în camerele refrigerente se găsesc vreo treizeci mii kilograme de carne,

PATRU IULIE, SĂRBĂTOAREA NAȚIONALĂ
AMERICANA¹

„Iful'cu'aTeiasfnume²”

I

La răsăritul soarelui, chiar în clipa când muchea aurie se ivește scînteind pe linia orizontului, la un semnal dat, se înalță deodată pe toată lungimea vasului, marele pavoaz : sute de flamuri colorate flutură în adierea brizei de dimineață. La unul din vîrfurile catargelor filfîie măreț drapelul înstelat al Statelor Unite, iar la celălalt culorile germane.

!

La ora zece toată lumea e pe punte. Echipagiul vaporului în ținută de ceremonie. Comandantul german spune cîteva cuvinte pe englezește arătînd grav spre steagul american. Un fligornist dă un semnal lung și fanfara bordului începe imnul american. Mulțimea flutură batistele și niște stegulețe improvizate. Un cor monstru de sute de voci acompaniază, fără măsură, notele metalice care vibrează prelungite în aer, pînă se pierd în largul Oceanului.

i

Lîngă mine, doi tineri negri, eleganți, complect în tenis alb, deschid niște guri oribile cîntînd aprinși cu ochii țintă sus la drapelul american.

Un bătrîn decorativ, c-o redingotă pînă la genunchi, se suie pe o estradă — primarul Philadelphiei, care se întoarce de la Londra. Statură herculeană... cap interesant... barbă albă și coamă de leu bătrîn. Vocea lui tunătoare domină larma mulțimii, forfotul mașinii și zgomotul valurilor. Citește tare, cu ton biblic, *Convenția* — declarația de independență a Statelor Unite și părțile din Constituția redijată de Fran-

\

¹ La 4 iulie 1776 a fost adoptată *Declarația de independență* care a proclamat constituirea S.U.A.

klin'. Invocă apoi solemn protecția lui Dumnezeu pentru Marea Republică. Și după ce amintește de Washington 2, [Lincoln], se întoarce și, c-un gest larg, îndreptat spre mulțimea emigranților, pronunță clar, în trei limbi, o francă declarație: „*Noi suntem cosmopoliți!*...” O rasă superioară a ieșit din măduva tuturor celorlalte rase... esența tuturor energiilor omenești și-a găsit loc pe pământul făgăduinții... cu brațele deschise marea națiune îi primește pe toți, pentru a-i face cetățenii unei patrii noi și binefăcătoare...

Desigur, mulți nu înțelegeau cuvintele rostite, dar toți urmăreau emoționați elanul apostolic al vorbitorului, care încheie c-un gest hotărât, arătând sus spre drapelul înstelat — emblema patriei — care filfia maiestuos deasupra capetelor, în mijlocul Oceanului.

Un grup de fete, cu stegulețe prinse în corsaje, încep să intoneze imnul național : *Flag of the Free* :

Drapelul oamenilor liberi, salutul
nostru îți aducem ție !
Pe ocean ca și pe țarm tu filfi mai
mîndru decît toate celelalte,
Lozinca noastră să se înalțe tot mai
sus și fără încetare :
..Unire și libertate acum și
întotdeauna !"

Noi, cei din grupul latin, ne țineam retrași urmărind de departe desfășurarea solemnității. Doctorul italian, care ascultase cu mare atenție discursul americanului, începu :

¹ Benjamin Franklin (1706—1790), om politic american, cercetător în domeniul fizicii și gânditor iluminist (în tinerețe a fost tipograf). A contribuit la elaborarea *Declarației de independență* și Constituției (a cerut desființarea sclaviei negrilor).

= George Washington (1732—1799), general și om de stat american ; comandantul suprem al armatei în războiul de independență purtat împotriva Angliei, președinte al S.U.A. (1789—1797). A adoptat Constituția în vigoare și azi.

² Abraham Lincoln (1809—1865), om politic american, președinte al S.U.A. (1860—1865), în tinerețe tăietor de lemne și plutaș pe Mississippi. A abolit sclavia negrilor, ceea ce a dus la războiul de secesiune. A fost asasinat în 1865 de către un „sudist” fanatic.

³ Steagul celor liberi (engl.).

— N-am putut înțelege niciodată natura patriotismului american. Cum pot emigranții, moleculele acestea umane, mobile, disparate și flotante, să se modifice ca să formeze o masă omogenă, o conștiință comună, o nație distinctă cu noțiunea de stat și patrie ? Cum pot fi cosmopoliți și patrioți în același timp ? Cum pot emigranții, cari urmăresc politica din țara lor de origină, să fie în același timp și buni patrioți americani ?

— E drept — răspunse profesorul belgian care stătuse cinci ani în America — că emigranții au două patrii, dar asta numai în prima generație. Copiii lor se americanizează de mici. Un sociolog figura foarte bine patriotismul nostru c-un cerc care are un centru, iar patriotismul american cu o elipsă cu două focare. În țările noastre bătrîne, ideea de patrie e așa de veche, încît se pierde în negura mistică a vremii. În America apare în lumina proaspătă a prezentului, căci cetățenii ei n-au orizont istoric. Trăiesc din prezent și, mai mult încă, din viitor. Pentru ei misterul nu-i în urmă, ci înainte. Cu drept cuvînt s-a zis de multe ori că America e în primul rînd o societate mare economică și, în al doilea rînd, o societate politică și istorică.

Tot scriitorul de care vă vorbeam a comparat patria, așa cum se înțelege în Europa, cu o mamă foarte bătrînă, care ne-a dat sîngele și laptele ei — venerată și adorată dintr-un instinct de aceeași natură ca religia și superstițiile ei. Simțim datoria s-o servim și să ne jertfim viața ia nevoie, fără să ne gîndim dacă nu avem mai multe obligații decît avantaje de la ea. Pentru americani, patria, Marea Republică, este ca o femeie tînără, bine înzestrată, luată de curînd în căsătorie. Pentru ei, patria este un cadru de activitate. Patriotismul american nu-i concentrat, nu cere o abnegație. Este mai mult o exaltare a egoismului, un fel de orgoliu care se confundă cu sentimentul superiorității și al forței. Un patriotism burghez care nu pornește din imaginația și poezia trecutului. E datorit unui spirit public, viguros și clar al prezentului și al faptelor. Salvarea statului nu-i decît salvarea

intereselor. În patriotismul lor, americanii au orgoliu și iluzia unei mari misiuni în lume : tipul unei societăți noi, o mare democrație înțeleaptă, puternică și înfloritoare.

pupă-amiază se organizează pe bord obișnuitele jocuri marinărești. Se formează în pripă un comitet, care strânge banii pentru premii. Fanfara ne amețește numai cu arii americane. Zgomot asurzitor, râs și veselie nebună. Grotească distracție americană de bilci. Ghidușii, jocuri copilărești și brutale : cursa în saci, fuga într-un picior, „ochiul porcului”, „prinderea rațelor”, bătaie cu perne, lupte de box...

Americanii, chiar cei bătrâni, și unii cari păreau c-o zi mai înainte foarte gravi, se tăvălesc de râs. Mulți își dezbracă haina și, numai în vestă, se amestecă în jocuri și iau parte cu toată inima. Un american, personaj marcant, scurt, bine legat, c-un cap de bulldog, a trecut de la bătaia cu perne direct la box c-un marinar german. Un cârd de fete zburdalnice, prinse în laț, aleargă nebnatic pe punte și prind la mijloc pe tovarășul nostru de masă, tînărul și oacheșul italian. Atît aștepta și el : să fie răpit de nimfele americane.

Bufetul e bogat. Alcoolul, sub diferite forme, curge în valuri, înfierbîntînd capetele care se întrec în pariuri din ce în ce mai mari. Căci senzația riscului e un excitant violent, necesar naturii combative a americanului. Clasele s-au amestecat. Totul e permis azi — singura zi de sărbătoare națională pe care o au americanii în cursul unui an.

Seara, lumină și bal pe punte. Timp admirabil. Valuri mici, pe care transatlanticul nu le simte în mers... Puntea-i transformată într-un imens salon de dans. Lumina electrică, în ghirlande de lămpi multicolore, aruncă scînteind șerpi de foc pe oglinda tremurătoare a apei. Reflexul lor schimbă horbota de spumă a valurilor într-o cascadă sclipitoare de pietre prețioase. Cerul e fără lună și colosul plutitor, scaldat într-o baie de lumină, își taie calea spintecînd masa neagră a întunericului dintre cer și apă.

Lume multă. Eleganță, lux, toalete foarte decoltate și prea multe bijuterii. Pieptănături extravagante. Picioare enorme. Brațe vînjoase încing talii zvelte, și cîte o palmă

mare, rășchirată, apasă greoi, în vârtejul dansului, spatele abia acoperit de un fulard transparent. Cîteva americane sprintene, elastice, prin care trec parcă acordurile orchestrei ca niște curenți electrici, se agită dansînd așa de nebnatic încît scandalizează cumplit pe tovarășul nostru, bătrînul inginer spaniol.

— Ce dansuri lubrice — zise el înăcrit — ce frivolitate la americanele astea. Cum se deosebesc de femeile noastre din Europa ! Nu au nici o măsură, nici o rezervă și nici un șic Priviți cum sunt îmbrăcate. Nici una nu are simțul culorilor. Cred că femeile aceste au sîngele cald, dar inima rece.

— La noi — îi răspunse surîzînd belgianul — sunt multe femei care au și sîngele și inima rece, căci nu caută decît deliciul și triumful vanității. Știi care-i deosebirea dintre o femeie americană și una europeană ? Cea dintîi se compromite fără să cadă, cea de-a doua cade fără să se compromită...

Pe cînd stam deoparte schimbîndu-ne părerile în surdină, observăm că unele doamne foarte elegante băteau tactul fredonînd ariile cîntate de orchestră. Iar o blondă fină, c-o diademă sclipitoare în păru-i oxigenat, fluiera tare fără nici o jenă.

— începem să cunoaștem moravurile americane chiar din mijlocul Atlanticului, înainte de a pune piciorul pe pămîntul Noului Continent, spuse cu răutate spaniolul.

În cadrul ușei dinspre salonul de muzică, se ivi o siluetă grațioasă. Instinctiv ne îndreptarăm privirile spre acea apariție strălucitoare. O brunetă cu părul buclat bătînd în albastru, cu ochi lucitori ca agata neagră. Un colier de perie îi tremura pe gîtu-i de fildeș, pe cînd pășea grațios mlădiindu-și trupul înșărpuit armonic pe la șolduri de o eșarfă azurie. C-un zîmbet dulce și senin, care-i lumina trăsăturile nobile, traversa maiestuoasă puntea și se așeză, c-o siguranța și măreție de regină, tocmai în capăt, aproape de noi, alături ae cea mai urîtă femeie de pe vapor : o americană dintre cele fără sex, un fel de mucenică uscată, îmbrăcată în negru, c-o discretă horboțică albă la gît. Părul de cînepă dezlînată, ochii de smalt albastru spălăcit, și trupul ca un cuier.

Pe vapor i se zice „Sfînta”. Era o propagandistă din ordinul *Armee du salut* K O văzusem în timpul zilei împărțind biblii printre emigranți.

— Ce contrast — începu din nou spaniolul — cu drept cuvînt s-a zis că o femeie urîtă e totdeauna mai urîtă decît un bărbat urît. Mă prind că splendoarea aceea de femeie, care s-a așezat alături de „Sfînta”, nu-i americană. Trebuie să fie o latină. Ce nobleță ! Ce armonie în toată ființa ei.

Pe cînd stam în contemplație veni între noi, gîfîind, oacheșul italian pe care-l istovise la dans americanele, trecîndu-l dintr-o mîină în alta.

Toți trei deodată îi cerem informații asupra frumoasei necunoscută.

Italianul pufni de rîs și ne trase mai înapoi, ducîndu-ne la marginea bordului.

— E o cocotă ! Asta a făcut furori iarna trecută la Nisa. A fost lansată de un director de bancă de la Paris. După ce l-a tocat bine, s-a încurcat cu reprezentantul fabricelor de locomotive Baldwin², din Philadelphia, care venise pentru cîteva zile la Monte-Carlo.

E foarte interesant cazul. Cu toate că *yancheul* i-a pus milioane de dolari la picioare, ea nu poate să uite pe primul ei tip, amantul de inimă, un mic funcționar de birou. Acum se întoarce de la Paris și-l aduce și pe dînsul la Philadelphia, unde i-a făcut și lui un rost într-o mare întreprindere industrială.

Bătrînul spaniol a rămas pe gînduri ciugulindu-și bărbuța lui albă-afumată ; iar belgianul, mîngîindu-și o musteață sură, a încheiat foarte serios :

— Oricum, din partea ei, găsesc că e foarte frumos.

Ne-am despărțit. Tovarășii mei s-au îndreptat spre cabinele de culcare.

¹ „*Armee du salut*” — „Armata salvării”, organizație religioasă de origine metodistă, creată la Londra de către predicatorul și reformatorul britanic William Booth (1829—1912). întemeiată în 1865 sub numele „Misiunea creștină”, își schimbă denumirea în 1878.

² Locomotivele „Baldwin”, după numele inginerului american Matthias William Baldwin (1795—1866), care, în 1838, a construit la Philadelphia o mică uzină de construcții ae locomotive, uzină ce a luat o amploare considerabilă o dată cu extinderea căilor ferate în interiorul Statelor Unite.

Singur, am apucat spre provă, să pot privi în lung puntea feeric luminată.

Ce impresie ciudată îți face un bal în mijlocul Oceanului ! Suntem aproape pe același meridian pe care s-a înecat „Titanicul”, doar cu cîteva grade mai jos. Atmosfera asta îmbibată de-o vioașie amețitoare, setea nebună de viață și agitatea asta, are parcă ceva sinistru, profund^emoționanț.

Strîns înlănțuite, părechile se învîrtesc în văpaia sclipitoare a punței și, uneori din fugă, cîte-o privire^ cade și dincolo de bord, pe negrul luciu al valurilor înșelătoare ce bat nepotolite coastele vaporului în mers. Ochii se închid o clipă c-un scurt fior, și efemerele părechi se strîng, zburînd înainte prin nimbul de lumină, amețiți în vârtejul dansului, ca să înșele gîndul ce stă la pîndă undeva.

Nimeni nu vrea să mai gîndească. Simțind sub tălpile picioarelor puntea de lemn solidă, fiecare aleargă îmbătat să soarbă clipa fugătoare ce-l ține suspendat în golul fără margini dintre ocean și cer, pe cînd vaporul — imagina vieței — înaintează mereu, gonind fără răgaz pe spinarea încovoiată a valurilor, prin haosul nopței oarbe.

Am făcut cunoștință c-un american simpatic și interesant, înalt, uscat și nervos. Vorbea bine franțuzește. Director general la o mare companie de căi ferate din Pennsylvania. În primele zile îl observasem stînd lungit pe punte ore întregi, într-o complectă inerție, cu ochii pe jumătate închiși, fără să miște nici dintr-un deget. Credeam că urmează vreun regim riguros medical. Cînd l-am întrebat ce boală are, americanul începu să rîdă ca un copil.

— Sufăr de oboseală. Eu lucrez foarte mult și am nevoie, din cînd în cînd, de cîteva zile de repaus absolut, pe care cu greu îl pot găsi. Oriunde mă ascund, subalternii mei mă află și nu-mi dau pace. După o lungă experiență, am ajuns la convingerea că singurul loc unde pot să mă refugiez și să mă odihnesc în pace e numai aci pe bordul unui transatlantic. Cînd mă simt obosit, mă îmbarc și fac un voiaj pînă în Europa, înapoiindu-mă cu prima cursă. Uneori nici nu debarc deloc. Stau tot timpul pe vapor. Viața asta de bord și aerul ozonaț al Oceanului îmi fac foarte bine. Unde poți găsi un loc mai bun de repaus și refacere ca aici ?

Treceam cu el prin sala de fumat, admirînd sculpturile în stejar masiv, cînd îl văzui că se oprește în dreptul unui tablou care acoperea panoul de la mijloc. O copie după un tablou celebru : scena în care Cristof Columb expune planurile sale în fața supremului consiliu, format din călugării cei mai savanți ai timpului — despoticul tribunal catolic care-și bătuse joc și de fanteziile lui Galileu. Pictorul a prins un moment interesant : Columb la mijloc, cu o hartă aruncată la picioare, ține un compas în mîină și, c-o privire de halucinat, privește în vag. În jurul lui călugării rîd bătîn-

du-și joc de planurile expuse. Unii îl arată cu degetul ca pe un iluminat, alții discută nebunia încercării de a descoperi pămînturi necunoscute în pustiul nestrăbătut al Oceanului.

— Iată — începu americanul apucîndu-mă de braț — o lecție strașnică pentru omenire. Columb n-a făcut o descoperire științifică, ci un mare act de voință, o întreprindere de energie și de curaj, învingînd toate dificultățile ce i s-au pus în cale.

El este cel întii care a înfruntat groaza instinctivă, pe care omul o avea de spațiul oceanic — acel vid planetar, evitat ca și deșertul nisipos fără ape și oaze. E sigur că înaintea lui visase și alții că dincolo de orizontul oceanic sunt pămînturi necunoscute. E probabil că, înaintea lui, vikingii din Norvegia și Danemarca să fi atins coastele Groenlandei și Labradorului. Nici o urmă însă n-a rămas din aceste întreprinderi efemere, fără valoare socială și etnică.

Dacă s-a înșelat Columb plecînd cu ideea preconcepută că trebuie să ajungă în Indii, sau că mergea să caute cele două insule : Antilia și Cipangu despre care legendele timpului povesteau minuni, aceasta nu micșorează întru nimic meritul marelui genovez, căci întreprinderea lui rămîne un mare *act de voință*.

Un pictor italian se instalase pe puntea de sus ca să schițeze cîteva scene din viața de bord a emigranților. Mă apropii de el. Emigranții !... De cîte ori în visurile fragedei vîrste, în fantezia aprinsă de citirea cărților ilustrate pentru copii, nu urmărisem cu lacrămile în ochi, cu inima strînsă de emoție, peripețiile *Emigranților din Brazilia*. Atras magnetic spre necunoscut, de cîte ori nu mă văzusem amestecat în gloata acelor dezmoșteniți, cari plecau peste Ocean să-și caute piinea în țări îndepărtate.

Pentru întia oară i-am văzut de-aproape. într-o seară umedă, pe o ceață deasă de octomvrie, la Rotterdam, în prima mea călătorie.

întîrziaseam, rătăcind singur prin sinistrul cartier al *board-house-mWor*² infecte din jurul portului. Tavernele de-a lun-

¹ Cipango sau Cipangu — nume dat Japoniei, în Occident, Ja sfîrșitul evului mediu.

² *Board-house* — pensiune de familie (engl.).

gul cheiului, cu firme scrise în șase limbi, gemeau de-o lume zgomotoasă și cosmopolită. În seara aceea sosise un transatlantic al liniei „America-Holland”, și a doua zi, dimineața, un alt vapor trebuia să plece pentru New York. Silueta* fantastică a colosului acostat la chei se desprindea din negura groasă, care învăluia portul. Jos, în fața lui, abia se deslușea furnicarul omenesc agitându-se în zgomotul cricurilor cu aburi care descărcau mărfurile aduse de departe. Pe lespezile de pjatră, umede și negre de praful de cărbune, se scurgeau trăgănat grupele de emigranți : oameni aiuriți și obosiți, suflând greoi, încovoiați sub greutatea sărăcăciosului bagaj pe care-l cărau spre vapor ; femei cu boccele în spinare, strângînd la sîn copii mici, tîrînd pe cei mai răsăriți care alunecau în mers agățați de poalele fustelor.

În tumultul și trepidația de pe cheiuri, mi s-a părut că aud o vorbă românească.

Tresar și mă întorc. În lumina difuză a unui bec, văd un bătrîn uscat și îndoit. Părea că se jăluie cu un glas plîngător către doi oameni mai tineri, cari-și scoteau din sîn niște bani^pe care-i tot numărau cu grijă. Intru în vorbă. Erau români din ținutul Făgărașului. Plecau în America, chemați de rudele lor stabilite acolo de cîțiva ani. Bătrînul, sosit atunci cu vaporul, începu să-mi înșire nenorocirea lui : Un băiat, plecat de trei ani acolo, i-a trimis bani de drum. El și-a întocmit toate actele de călătorie, și cînd a ajuns la New York, taman la debarcare, doctorul care l-a inspectat l-a respins că e prea slab și bătrîn. Cică America n-are ce face cu oameni nevolnici.

— Cîinoși și răi la inimă sunt oamenii pe-acolo, domnule. Ci să fac ? dacă n-am avut noroc, mă întorc iar la mine în sat, sîrși bătrînul resemnat, pe cînd își schimba, cu cei doi tineri, banii — dîndu-le dolari și luînd coroane.

Acuni privesc în jos la furnicarul acesta omenesc, din care se ridică pînă la noi un zgomot neînterupt și confuz, format de atîtea limbi deosebite. După fizionomie și îmbrăcăminte, mă încerc să ghicesc țara din care vine fiecare. Toți poartă cîte o placardă de carton numerotată, prinsă la cheutoarea hainei. Bătrîni sunt prea puțini, mai toți oa-

meni în floarea vîrstei și femei tinere c-o droaie de copii în jurul lor. Nu dibuisem cu ochii nici un grup de români.

Mă scobor pe puntea de jos. Americanul mă urmează.

Trec pe lîngă un grup de sași. Tăcuți și gravi, citesc cărți religioase, pe care le împart pe bord, la fiecare cursă, propagandistele, pentru răspîndirea *Bibliei*.

Dintr-un grup de slovaci, o armonică își amestecă notele răgușite cu cele ascuțite ale unei mandoline, pe care o zgîrie cu foc un italian sentimental. Doi greci aprinși se cearta din cauza unei cutii de cremă de ghețe.

Tocmai în capăt, lîngă roșul aprins^ al șalurilor unor ungueroaice îmbujorate, zăresc albul cămășilor cu altițe și negrul fotelor — discretul port al femeilor din părțile Sibiului. Sunt vreo zece familii de români din Valea Oltului.

— Dar cum v-ați hotărît, oameni buni, să plecați așa departe ?

Un om mai în vîrsta, care sta cu zăbunul aruncat pe un umăr, cu ochii pierduți pe luciul valurilor, tresări întorcîndu-se brusc spre mine.

— He ! iaca și un domn de la noi. Ne-am hotărît să plecăm, că ne-au chemat rudele de-acolo care ne-au trimis și bani de drum. Ce să facem ? Că noi suntem de^ prin partea muntelui. Numai rîpi și coclauri. N-avem pămînt de lucru.

— Ei, și aveți de gînd să vă întoarceți, ori ați plecat pentru totdeauna ?

— De, parcă știe omul ce-l așteaptă ; de la noi din Porcești au plecat mulți și s-au întors cu bani. „Cooperativa Porcișteană” e una dintre cele mai bogate din ținutul Sibiului.

O femeie rumenă și zdravănă, tip de silișteancă, cu picioarele goale pe puntea de lemn, stă rezemată de-o balustradă c-un copil la sîn. Dolofanul, pentru că scăpase sîrșul țîței, ne privea încruntat cu ochii lui negri ca două mure coapte, pe cînd își sugea supărat buzele. Un băiețaș mai mare dormea dus, avînd drept căpătîi o căciulă mițcasă.

— Hei, ce știu copiii... dorm buștean, fără grijă... că dacă noi ne chinuim ca să ne căutăm norocul, e tot pentru

ei... poate or trăi ei^ mai bine cînd or ajunge mari, spuse o femeie mai coaptă, care clătea niște albituri într-un lighean.

Pe cînd ne întorceam, americanul care observase cu atenție figurile și îmbrăcămintea^ — ca un geambaș la un târg de cai — îmi spuse cu toată convingerea :

— Sunt elemente foarte bune, le cunosc eu. Dar au defec-tul că se întorc înapoi în patrie.

îi răspund surîzînd :

— Noi am vrea să se întoarcă toți.

Americanul mă apucă de braț și aplecîndu-se îmi șopti :

— La noi, emigranții cari se întorc sunt socotiți ca *lași*. Oamenii care n-au avut curajul să lupte pînă la capăt, să izbutească, să ajungă liberi și stăpîni. Slăbiciunea îi atrage înapoi în sclavia din care au venit. Ca și copiii aceștia pe cari îi vedeam pe puntea asta, au venit odată niște copii care se numeau : Carnegie, Gould, Rockefeller.

Cînd să urcăm scara, trecem pe lîngă un grup de evrei. După vechiul port — laibere lungi, lustruite, căciuli cu fundul de catifea — se cunoșteau că sunt din Polonia sau Rusia. Americanul îi arată cu un gest larg.

— Iată tipuri care întotdeauna mi-au fost simpatice.

După o tăcere, el urmă cu hotărîre :

— Da, acolo unde îi văd apărînd, sunt sigur că se deschide un nou teren de lucru, de afaceri și de viață. Instinctul lor vital, fineța, energia și tenacitatea lor, animează activitatea regiunii unde se așează. În tragica lor istorie, veșnic rătăcitori, au fost pretutindenii un admirabil element de progres.

Ne oprim în sala de fumat, la masa profesorului belgian, care-și bea liniștit vermul. Americanul relă convorbirea întreruptă.

— Noi avem încă nevoie de mîna de lucru. Dar căutăm marfă omenească bună, de prima calitate.

— Cam greu, *jl* întrerup eu, să alegeți, cînd în fiecare an vapoarele varsă un milion de suflete pe țarmul american — elemente aduse din toate părțile lurnei. Ce-a mai rămas din rasa fondatoare, din tipul tradițional al *Unchiului Sam* ?

Cred că americanii de azi nu mai au nimic britanic decît doar limba, și aceea încă foarte alterată. Traficul ce se făcea altădată cu sclavii negri, pe timpul vaselor cu pînze, se repetă azi cu emigranții albi pe care îi transportă vapoarele transatlantice. Numai grație acestei mărfi omenești s-au dezvoltat marile companii de navigație.

Belgianul care-și golise paharul intră în vorbă :

— Eu cred că ceea ce a fost Mediterana pentru lumea veche e Atlanticul pentru epoca noastră. Oceanul acesta a devenit Mediterana rasei albe. Migrațiile transatlantice, amestecul acesta de rase și popoare, toată circulația oceanică pe care o vedem nu este decît repetirea pe o scară mult mai mare a vechei mișcări omenești din Mediterana. Și America de azi, oricît de vastă este, eu n-o consider decît ca o Cartagenă sau vechiul Tir. De cînd Oceanul, acest vid planetar, s-a transformat dintr-un obstacol într-un cîmp deschis, cu nesfîrșite drumuri, prin migrațiile maritime mai lesne decît cele terestre, se modifică repartiția populației pe glob, căutînd fatal o stabilire de echilibru după principiul vaselor comunicante.

Aluviunile acestea periodice aruncă milioane de oameni numai pe țărmurile Noului Continent. Toate exemplarele umanității se amestecă și fierb în cazanul acesta din care nu se știe ce va ieși odată.

•— A ieșit — răspunse scurt americanul — o varietate nouă a speciei umane. Primele colonizări spaniole n-au fost durabile, căci erau compuse din aventurieri care căutau^ aur. Numai după ce au venit oameni care, în loc de aur, căutau pîine, s-a putut fixa o populație care să întemeieze o societate și un stat. Primii care au prins rădăcini au fost puritanii englezi, proscrisii Europei ; un grup selectat, oameni încercați, instruiți, hotărîți și tenace. Elemente care-și făcuse probele de încercare prin persecuțiile religioase pe care le suferiseră. Deși erau certați cu regele Angliei, și mai tîrziu s-au revoltat, scuturînd jugul patriei mume, ei nu erau decît englezi, căci obiceiurile, ideile și sufletele lor erau englezești.

— Așa e — îl întrerupse belgianul — dar după primii coloniști englezi, francezi și olandezi, a început, pe la 1850,

exodul germanilor, iar de vreo treizeci de ani se scurg fără încetare toate neamurile de oameni din sudul și răsăritul Europei : italieni, greci, armeni, unguri, slavi, români, fără să mai socotim imensa masă a evreilor din Rusia și Polonia.

Din această invazie nu va ieși o Americă nouă, care va compromite civilizata sau va schimba caracterul propriu pe care-l are ? Căci americanii nu se înmulțesc prin naștere, ci numai prin emigrare. Rasa fondatoare a ajuns infecundă, condamnată să dispară complect. Chestiunea copiilor, asta-i marea problemă care se pune în America.

— Dar nu ne vin copii gata făcuți din Europa ? îi adoptăm după voință, închizând și deschizând robinetul emigrărilor.

— Dar pînă cînd — izbucni belgianul — o să vă dăm noi copii ? Să-și facă America copiii de care are nevoie.

Femeile americane nu vor să facă copii. Zadarnic a strigat Roosevelt de atîtea ori în public, femeilor americane, că teama de maternitate este o lașitate, socotită ca refuzul soldatului de a intra în foc.

Americanele se încăpățînează ; fac de toate, numai copii nu. Cluburi, joc de cărți, joc de bursă, beau, fumează, fac scrimă, luptă de box... Se cred cele mai civilizate creaturi de pe glob și tipurile ideale de mîine, dar copii nu vor să facă în paradisul femeilor, care se cheamă America.

Pînă cînd o să vă facă alții copii ? Faceți-vă, domnilor, copii, nu mai contați pe alții... Și belgianul, care golise al cincilea pahar de vermut, sfîrși c-o anecdotă picantă, spusă în șoaptă, pe cînd îi licăreau fosforic ochii mici în fundul orbitelor :

— Un cronicar al timpului scrie că, la Versailles, i se prezintă lui Ludovic al XV-lea un marchiz de curînd însurat c-o tînără de o frumusețe răpitoare.

Regele a rămas profund impresionat, și deosebita atenție ce dase tinerei femei era vădită. Noul menaj începu să primească dese invitații regale. Marchizul, care cunoștea eti-

¹ Teodor Roosevelt (1858—1919), om de stat, președinte al S.U.A. (1901—1909). Numele său este legat de politica „marii bite” (expansiunea imperialistă nord-americană în America Latină)

Jm
ii
• '•
f I
' '

' I

i i
'

cheta dar și culisele curței regale, știind ce trebuie sa-l coste invitațiile primite, găsi prețul prea mare și se hotărî[^]la o măsură eroică : Dădu ordin să puie caii la _ trăsura. își îmbarcă nevasta și porni întins la una din proprietățile fami-
Hei, în cel mai îndepărtat fund de provincie. [^]

De-acolo trimise o scrisoare la Paris ca răspuns la învi-
tațiile regale :

„Noi, sire, aceștia care avem plăcerea de a trăi la țară, păstrăm și vechiul obicei din familia noastră ca să ne facem singuri copii...”

LA ȚĂRMUL AMERICAN

Spre seara, stau lungit, dormitînd pe punte, c-o carte -deschisă pe genunchi. îmi place să privesc printre gene, la suprafața apei, dîra sclipitoare lăsată de învîrtirea helixelor în mers — un evantaliu imens de-o fină dantelă albă de spumă irizată.

Deodată mi se pare că-n aer să-ncrucisează un slab zigzag de fulger. O agitație se simte pe tot vasul. Lumea aleargă spre pupă. Ce este ? Ce s-a întîmplat ? se întrebă unii pe alții. Toți privesc în sus.

Doă păsărele, pescăruși de mare, plutesc în văzduh, în zbor grațios, cu aripele întinse, ca niște cruciulițe albe suspendate de-un fir nevăzut în spațiu. Pămîntul trebuie să fie aproape.

— Și lui Columb tot niște păsări i-au anunțat pămîntul pe care-l căuta — spune o fetiță îmbujorată de emoție.

— Și lui Noe, înainte de a se opri corabia pe muntele Ararat, adaogă englezoaica cea care împărțise biblii emigranților.

Toată lumea e pe punte. Printr-o mișcare instinctivă, toți se îngrămădesc la provă să vadă pămîntul de care ne-apropiem.

Depart, la suprafață, pe placa de ardezie a apei, spre orizontul vaporos, se deslușește în zare o dungă violetă prin pînza de ceață diafană, portocalie dinspre apus.

E țărmul american.

în stînga noastră se ivește, legănîndu-se cadențat, farul plutitor — semaforul Sandy Hook¹ — în capul unui șir de bancuri de nisip. înainte se înalță spre cer o neagră coloană de fum. E pilotina portului care ne aține calea. Vaporul nostru și-a micșorat viteza.

Pilotina, ca un gîndac sforăitor, girează în jurul colosului potolit pînă s-agață de unul din saborduri. Pe-o scară de frînghie aruncată de sus, pilotul se suie pe bord ca o pisică. Lumea, grămadă în jurul scării, privește cu lăcomie, urmărind orice mișcare. Un omuleț bronzat, cu șapcă trasă pe ochi, în manta de ploaie, cu niște cizme mari de gumă, urcă grăbit puntea de comandă — fără să salute pe nimeni, mestecînd continuu ceva între dinți. După un răgușit *All right!*, apucă brusc manivela telegrafului de la mașină. Un zbîrnîit metalic și vasul se opintește, reluîndu-și mersul direct spre vastul golf, în fundul căruia apare New Yorkul în feerica apoteoză a asfințitului. Din depărtare nimic nu deslușește ochiul. Nici forme, nici mișcări nu se desprind încă în zare. Sub norii subțiri și dezlînați, cu mărgini poleite, abia se desenează pe bolta purpurie o linie frîntă, ca zidul crenelat al unei cetăți incendiate.

Defilăm prin fața forturilor Hamilton² și Lafayette³, lucrate pe niște insule stîncoase.

Navigam întins spre lumina farului din centrul canalului — gigantica statuie a Libertății „*luminînd lumea*”, „*speriînd Uimea*” — i-a spus un francez de spirit. O femeie enorm de groasă, îmbrăcată în fier și aramă, pe un colosal soclu de granit, ține în mîna o torță aprinsă servind ca far la intrarea portului. Cea mai mare statuie din toată lumea ; a fost oferită de către Republica Franceză cu ocazia centenarului Republicei Statelor Unite.

¹ Sandy Hook, promontoriu în Statele Unite, pe coasta Atlanticului (statul New Jersey), care jalonează intrarea în golful New York.

² În amintirea lui Alexander Hamilton (1757—1804), om de stat american, colaborator al lui Washington.

³ În amintirea generalului și omului politic francez Mărie Joseph de La Fayette (1757—1834) care a participat la războiul pentru independența coloniilor engleze din America de Nord (1775—1783).

O șalupă cu flamură galbenă — pavilionul de carantină — ne acostează din mers. Medicul portului se îmbarcă și controlează „patenta de sănătate”. Fără să-și arunce ochii la călătorii de lux, își fixează toată atenția la masa emigranților, apreciind c-un ochi expert această proaspătă marfă umană ce trebuie cercetată cu de-amănuntul, clasată pe naționalități și categorii înainte de o lansa pe piața americană.

O liniște^ de gheață cuprinde mulțimea emigranților îndată ce apare pământul în vedere. Zgomotul, cîntecul și jocul, care înecau grijele drumului, s-au stins deodată ca prin farmec. Nici o șoaptă nu se aude pe puntea de jos. Și toți, îngrămădiți la provă, ca o turmă speriată, muți și palizi, cu respirația^ tăiată, privesc țință înainte la orizont spre pământul făgăduinții.

Ochii lor, măriți peste măsură, sfredelesc zarea cătînd, parcă, printr-un instinct vital, să pătrundă prin pînzele necunoscutului spre care fatal îi mîină soarta.

Cu viteză redusă intrăm în port pe canalul Hudsonului (North River). La cheiurile de piatră, dantelate pe toată lungimea, apar în șir siluetele miilor de vase. Forme și culori se pierd în negura vapoasă ce învăluie tot portul înainte de căderea nopței. Ne încrucșăm cu mici remorchere, care tîrsc lungi șiruri de șalande încărcate cu vagoane de marfă. De cîteva ori stopăm, împiedicați de mersul bacurilor monstruoase, *ferry-boat*, care ne taie drumul, cărînd de la un mal la altul oameni și animale, căruțe, camioane și automobile, claie peste grămadă.

Munca brațelor omenești, multiplicată de lucrul mașinelor, se confundă în tumultul unui haos nesfîrșit, din care se înalță în tot portul un vuiet continuu, confuz și strident de fierării și aburi sub presiune.

Sinistru și maiestuos spectacol !

Alunecăm încet pe apa moartă a portului, avînd în față imensul decor al orașului, care se luminează treptat sub ochii noștri.

Clădirile nu se mai pot distinge în masa de întuneric. Număr etajele după rîndul ferestrelor luminate. Mii și mii de lumini, geometric înșirate, pîlpii între cer și apă. Reflec-toare care te orbesc, faruri turnante, lanțuri de becuri multi-colore, trenuri luminate ca niște șerpi de foc 6e-ncrucșează

ca într-o feerie de iluzinație fantastică — o constelație cc astre coborîtă de pe cer jos în fața noastră.

Vaporul, ajutat de trei remorchere puternice, cu greu își face manevra de acostare la chei. Rămîne în fața unei magazii uriașe cu mai multe etaje ce corespund anume cu punțile vaporului. Călătorii își pregătesc grăbiți bagajele, spionați de ochii personalului de serviciu.

De obicei bacșiful pe transatlantice se plătește numai în aur.

Încep formalitățile de vamă și controlul actelor de intrare.

Trebuie să răspunzi la un chestionar compus numai din 32 de întrebări. Unele stîrnesc hazul călătorilor, care se stăpînesc în fața funcționarilor americani ce-și fac în conștiință datoria. Trebuie să declari dacă ești poligam ; dacă ești anarhist ; dacă ai avut cîndva o condamnare ; dacă ai fost internat într-un ospiciu de nebuni sau de infirmi.

În sfîrșit... calc pe pământul american. Un automobil mă duce într-o goană nebună la hotel.

Prima cursă făcută noaptea prin centrul New Yorkului mi-a rămas în minte ca un coșmar chinuitor într-o noapte de boală.

Vuietul infernal care se ridică din torentul mulțimii te amețește întunecîndu-ți mintea. Fără voință te lași dus în neștire pierzînd firul oricărei orientări în mers.

Strigăte, urlete, mugete, fluiere, clopote, sirene se întrec amestecîndu-se într-o beție de zgomote asurzitoare.

Automobilele se iau la întrecere în goană la o palmă departe de tramvaiele cari se încrucșează în toate direcțiile.

Pe deasupra capetelpr, în lungul viaductului, trec trenurile aeriene c-un hureit de tunet ceresc.

Pe ziduri, pe acoperăminte, pe cer se proiectează, seînteind în toate culorile, reclame luminoase ; figuri și tablouri care se aprind și se sting la intervale, dîndu-ți impresia unei feerice mișcări.

Un imens caleidoscop, care îți orbește ochii și mintea cu jocul nesfârșit al combinațiilor de culori și lumini.

Orbit, asurzit și aiurit de fantasmagoria prin care am trecut ca-n zbor, mă opresc în fața hotelului.

În holul inundat de lumină, nu se vede nici o scară. Opt ascensoare, în mișcare continuă, se ridică și se scoboară, servind cele 19 etaje, cu 1500 de încăperi.

Nu mă dezmeticesc decît în camera mea din al 18-lea etaj. Toate camerele au alături cîte o cabină de baie cu pereții de faianță. Curățenie și ordine desăvîrșită. Deasupra patului, într-o nișă, o scară de frînghie — mijloc de salvare în caz de incendiu.

Obosit, adorm. Și-n prima noapte pe pămîntul Americii, într-un somn agitat, mă visez tot în cabina vaporului, balansat de valurile Oceanului tulburat, amețit de-un vuiet surd, nepotolit, care mă împresoară chinuitor.

NEW YORK : ZGÎRIE-NORI

Eram gata să intru în ascensor, cînd americanul, tovarășul meu de drum, mă opri.

— Hai mai înainte, la celălalt, care coboară direct, fără să oprească la fiecare etaj.

Intru în cabina elegantă în care iau loc încă zece persoane, într-o clipă suntem jos. Senzația căderii în vid e așa de vie, încît simți cum se taie respirația și, instinctiv, ridici mîna în dreptul inimii.

— Trebuie să știi — îmi spune americanul — că aci se face uz de ascensoare în așa mod, încît oamenii de serviciu, cari le manevrează toată ziua, nu trăiesc mult. După cîțiva ani mor de anevrism sau înnebunesc.

Aruncăm o privire în *holul* otelului. Celălalt tovarăș, belgianul, cu care ne dasem întîlnire, pentru a merge la Bursă, nu sosise încă.

Holurile aceste din marile hoteluri americane au ajuns un fel de localuri publice pentru distracție și întîlnire. Nu sunt rezervate numai călătorilor. Intră și ies mii de oameni, într-o continuă și amețitoare circulație. Doamne elegante, foarte multe bătrîne, stau fără nici o treabă ceasuri întregi, îngropate în fotolii comode, privesc la forfotul din sală, fumînd sau mestecînd bomboane de gumă. Lîngă fiecare fotoliu, e așezată o scuiptoare monumentală — vase mari de aramă, artistic lucrate.

Întreg etajul de jos e ocupat de restaurante, bar, cazino, săli de lectură, de ceai, de cafea, saloane de recepții, de dans, birou de bancă, telegraf, telefon, birou de cale ferată, de teatru... Prin colțurile sălilor, aparate telegrafice țacă-

nesc continuu, fiind singure bande de hîrtie, pe cari apar imprimate ultimele ştiri din lumea întreagă.

Ne scoborîm în subsol, în sălile de toaletă. După ce sunt întins aproape orizontal, pe un scaun special, un american, care fluieră o arie veselă, mă bărbiereşte, pe cînd un negru bătrîn, buzat, îmi face ghetele, iar o fată blondă, surîzătoare, îmi lustruieşte unghiile.

Belgianul ne aşteaptă la o masă.

— Noi — spune americanul surîzător — cînd plecăm la lucru dimineaţa şi ne întoarcem seara, nu prea mîncăm la amiază, aşa că ne asigurăm de la început c-un *breakfast* copios : fructe, ouă, şuncă şi cafea.

Plecăm pe jos, pe Broadway, principala arteră care desparte în două New Yorkul, pe o lungime de treizeci kilometri.

De o parte şi de alta, se încrucişează stradele tăiate în unghi drept. Sistemul blocurilor şi a numerotaţiei stradelor e foarte practic, înlesnind orientarea. Peste tot o lipsă de uniformitate şi simetrie. Nu sunt perspective frumoase cari să încînte ochiul. Într-un lanţ de case mici se ridică din loc în loc nişte clădiri gigantice ca nişte uriaşi între pitici. Nu se văd arbori plantaţi de-a lungul stradelor, nici faţade înflorite şi nici construcţii de o arhitectură armonică. Toată lumea pare cuprinsă aci de beţia vitezei. Automobilele aleargă în goană nebună şi fără nici o ordine, se încrucişează cu tramvaiele electrice, cari trec fulgerător în toate direcţiile. Unele nici nu opresc la halte ; din fugă se suie şi coboară numai cine poate.

Un drum pe jos, cu atenţia încordată, în vârtejul acestor ameţitor, în haosul şi trepidaţia stradei, care-ţi irită nervii, te oboseşte cumplit. La fiecare pas ocolim lucrări, eşafodagii, canale desfundate, noi linii de tramvai subteran, explozii de dinamită şi perforatoare, găurind stîncă pentru temelile clădirilor uriaşe cari se înalţă într-o febrilă activitate.

— De cîte ori trec pe aci — spune belgianul — găsesc aceeaşi veşnică mişcare de dărîmare şi reconstrucţie. Parcă ar fi un oraş în formaţie, care nu mai ajunge să se termine odată. întotdeauna New Yorkul mi-a părut haotic ca un oraş ce se reface în urma unui cataclism.

M

m

m

9

*

§

I

I

1

I

†

I

I

c

Americanul îmi răspunde rîzînd :

— Europa construieşte pentru eternitate, iar noi construim numai pentru zece ani. O casă cu zece etaje e deja o clădire veche, o dărîmăm şi facem în locul ei alta nouă cu douăzeci de etaje.

Ne oprim în faţa uneia dintre cele mai ciudate şi îndrăzneţe clădiri, ridicate de mîna omului pe pămînt — celebra casă : *zgîrie-nori*: Iron Fiat.

Niciodată nu mi-am închipuit că în vârtejul Broadwayului, mă voi gîndi tocmai la vechiul meu prieten din Isaccea : Suliman Memet Regip. Chipul lui grav, cu barba de patriarh, mi-a apărut deodată în minte din cauza pălăriei care mi-a căzut din cap pe cînd mă încercam să număr etajele, dînd capul prea mult pe spate.

Suliman, care fusese odată la Bucureşti într-o delegaţie pentru tutunuri, ca să-mi explice cît de înalte case a văzut el acolo, îmi arăta cum îi cădea fesul din cap, de cîte ori privea în sus pînă la coperişul caselor.

Iron Fiat, la o încrucişare de străzi, are o formă bizară — un imens fier de călcat — faţada e în unghi ; nu are nici o lărgime ; e asemenea unei prove de vapor, de înălţime de o sută de metri ; lungimea de şasezeci metri, iar spatele casei, lat de douăzeci şi opt de metri.

— Avem altele şi mai înalte, dar asta e foarte intercuriosă, aşa zveltă şi acvilină. E cea mai ascuţită casă din lume, spune americanul cu mîndrie.

La noi arta de a construi a trecut din mîinile arhitecţilor şi zidarilor în mîinele inginerilor şi fierarilor. Esenţialul în construcţiile noi e osatura metalică, cuşca aceea rigidă. Totul trebuie calculat matematic. Din moment ce scheletul e gata, umplutura de ciment sau cărămidă refractară se poate face şi de sus în jos ; de aceea vedeţi adesea case în care se lucrează încă etajele de jos, pe cînd cele de sus sunt deja locuite.

Lemnul a fost scos peste tot. Tocurile uşilor şi ferestrelor se fac de metal. Parchetele, de ciment sau marmură.

— Oricum — zic eu — urîte construcţii ; nici tm stil ; nişte turnuri făcute toate după acelaşi calup. Şi turnul lui Babei trebuie să fi avut aceeaşi arhitectură.

— Nici nu căutăm să facem arhitectură sau artă. Construim ca să cîştigăm cît mai mulţi bani. Cu tipul acesta

de case avem maximum de câștig. Intr-o singura clădire băgăm două-trei mii de oameni. Am rezolvat o problemă grea și suntem mândri de soluția găsită. Căci de nevoie am ajuns la acest tip de case. New Yorkul e așezat pe o insulă stîncoasă. Partea cea mai îngustă e tocmai asta pe care-i concentrată toată viața comercială. Era natural să mergem în sus, unde nu ajung nici praful, nici muștele.

Ați observat cum se lucrează temeliile acestor case ? Se fac găuri, sfărîmînd stînca cu dinamită și se așează coloane de fontă. Acum s-a ajuns la construcții uriașe, chiar pe teren nisipos, prin ^puțuri betonate, adînci de treizeci de metri, în cari se bagă coloanele metalice.

Credeți că noi n-am putea face și lucrări monumentale de artă? Avem și oameni, și bani. Un singur lucru ne lipsește : timpul.

V-ați întreat în cîți ani s-a lucrat Notre Dame¹ sau Sfîntă Sofia² ?

Caracterul epocii noastre e transformarea și multiplicarea. JVeșnica_luptă dintre cantitate și calitate. Noi judecăm și lucrăm cantitativ, nu calitativ.

¹ Construcția bisericii metropolitane Notre Dame de Paris, situată în l'île de la Cite, a început în 1163 fiind terminată, în ansamblu, în 1245.

² Construcția bisericii Sfîntă Sofia, capodoperă a arhitecturii bizantine, a fost începută de Constantin cel Mare și terminată de fiul său Constante. După două incendii ea a fost restaurată de Teodosiu II și de Justinian. După cucerirea Constantinopolului, turcii o transformă în moschee, adăugîndu-i patru minarete..

LA BURSA

Vorbînd, ajungem pe jos în *Wall Street*, cartierul băncilor și trusturilor. Creierul financiar al Americii e chiar pe vechile fortificații cari apărau New Yorkul dinspre mare. O stradă îngustă pe care nu sunt decît clădiri masive și sumbre.

Asurzitorul zgomot metalic, scrișniirile roților pe raiuri, fluierile, clopotele și sirenele au încetat. Tramvaie, automobile, trăsuri nu au voie să treacă pe aci.

în schimb, de la distanță, glasurile omenești din marea de capete, cari se mișcă între ziduri, vibrează într-un freamăt neîntrerupt și vag, asemenea unui imens zumzet ridicat din roirea a mii de stupi de albine.

Trecem pe lîngă edificiul tezaurului statului, sucursala celui din Washington. în beciuri e depozitată, în permanență, bogata rezervă metalică în monede, aur și argint în bare, de-o valoare de cîteva miliarde. Construcția interioară e un fel de fort cuirasat, păzit de o gardă de o sută de oameni armați.

Ne oprim în dreptul Bursei. O fațadă de templu antic. Gigantice colonade corintiene. înăuntru, de la primul pas, te oprești aiurit. Spectacol unic, pe care mintea omenească nu-l poate închipui. Iadul agitat de mii de oameni posedați, cari se zbat chinuți parcă de o suferință internă. O nebunie epidemică. O exaltare colectivă. în delirul beției de speculație, toți urlă sălbatic, țipă strident, fără să se înțeleagă ceva, aleargă și se îmbulzesc în grupe, cari se fac și se desfac, îmbrîncindu-se cu pumnii strînși, cu ochii injectați, cu spume la gură.

îngrozit, lupt încordat, mișcînd coatele ca sa ies din tumultul care îmi strivea coastele ghiontite la fiecare pas. În sfîrșit, scap și răsufliu mai liber într-un colț al sălei. Privesc și nu pricep nimic. Văd că unii, cari țipă ca niște turbați, fac în același timp semne ca surdo-muții, repezind degetele crispate în ochii altora, cari răspund la fel.

Americanul nostru face haz și ne lămurește că, din cauza zgomotului asurzitor, nu se pot auzi vorbele, și unii întrebuințează alfabetul cu semne, limbajul surdo-muților.

Trecem într-o altă sală. Lumea mai potolită. Niște domni gravi, îngropați comod în fotolii, privesc ca la teatru în fața unor imense panouri cu numere, cari se înscriu automatic în dreptul numelor de orașe. Se știe în fiecare minut cursul de la celelalte Burse și fluctuația piețelor de la Londra, Paris, Berlin...

Americanul îmi arată doi bătrîni într-un colț. Dormitau cu ochii închiși, cu capetele răzămătc de spetezele capitate ale fotoliilor.

— Aceștia nu mai fac afaceri, dar vin regulat numai de plăcerea excitației care le-o dă Bursa, cu mirajul ei de speculație.

În fund, e un fel de bufet. Toți stau în picioare, cu pălăriile în cap, mîncînd și beau pe fugă, servindu-se numai c-o mîină, în cealaltă țin niște liste lungi acoperite cu cifre pe cari le controlează mereu.

Am ieșit buimac în stradă. Simt nevoie de cîteva minute de liniște. Îmi vinuește continuu în minte zgomotul de la Bursa. Și nu știu cum îmi apare iar figura gravă a lui Suliman.

Ce om cuminte și demn.

Mă forțez să mi-l închipui smuls deodată din viața contemplativă de la Isaccea și transportat în vârtejul asurzitor al Bursei din New York. Îmi aduc bine aminte de el, cum făcea morală unui băiet ștregar, odată, la umbra geamiei, sub ghirlandele de foi de tutun puse la uscat, pe cînd beam delicioase cafele cu caimac — cinci bani ceașca și zece, feligeanul — cum era pe vremea aceea.

— Nici nu șade frumos la obraz — zicea el — omul să alerge, să zbiere ca dobitoacele și să dea din numi cînd vorbește. Omul trebuie totdeauna să se țină calm, așezat și demn.

Masa de seară o luăm la hotel. Americanul trebuia să plece a doua zi la Pittsburg. Ținea mult să ne întîlnim încă o dată cei cîteva tovarăși de pe vapor, care ne găseam la același hotel. Adăogase, cu un aer misterios, că ni se rezervă o surpriză.

Masa era pregătită aparte într-un salonaș mobilat cu eleganță. Sosise cei doi spanioli, profesorul belgian și doctorul italian singur. Îl întrebăm de fiul lui, care dispăruse din momentul debarcării. Bătrînul răspunde surîzînd radios :

— Trebuie să vie imediat. O să-i scuzați întîrzierea, că-i în febra însurătoarei.

— Cînd ? Cum ? Așa de repede ? Cînd a avut vreme numai în două zile ?

Pe cînd așteptam toți curioși răspunsul, ușa se deschide brusc. Apărură două americane însoțite de tînărul și oacheșul italian.

Miss Ethel și sora ei mai mare, Miss Esther. Pe cea mai mică o recunoscuî îndată. Era fetița cu părul roșu care ne atrăsese atenția la toți cu fluierăturile ei în timpul balului de pe vapor. Fără nici o umbră de sfială ne strînse mîna voinicește la fiecare și se adresă americanului voioasă, c-un aer triumfător.

— Ei, vezi !... în patru zile, afacerea e terminată. Duminică facem nunta. Am dat o telegramă azi mamei, care-i la băi, în Newport [New]

— Dar tata ce zice ?

— Tata nu poate zice decît ce zic eu în materie de căsătorie, ca și în orice chestie de libertate de acțiune.

— Bravo ! interesant caz, izbucni în hohote de rîs americanul.

Traversezi Oceanul, stai la Paris o săptămînă, ca să-ți alegi toalete de sezon, și dnd te întorci, aduci pe lîngă toalete și un bărbat.

lată, domnilor, ce înseamnă o fată americană. Cele mai multe au pretenția de a importa toalete și bărbați din Europa.

Toți facem haz de verva americanului. Singură Miss Esther, sora mai mare, serioasă și bătoasă, schiță numai un surîs acru și enigmatic.

¹ Newport New, oraș în statul Virginia, pe malul golfului Chesapeake.

La masă, lângă mine, bătrînul doctor, în surdină, mă puse în curent cu această căsătorie, accelerată, cum o numea el.

— Americanele astea sunt nebune. Parcă își joacă viața. De pe vapor a pus ochiul pe băiat. Ea l-a cerut. Ai observat că aci femeile sunt mai îndrăznețe, mai ofensive decît bărbații. M-a tîrît și pe mine la tatăl ei. Pare om solid ; trebuie să învîrtească mari afaceri. Nu mi-a făcut impresia că-i tocmai încântat de căsătorie ; dar ce poate face dacă fata vrea ! Nu-i dă nici un ban zestre ; l-a asigurat însă că, în cîtiva ani, ajunge om bogat, dacă are calități personale. După ce a întreat cu ce s-a ocupat băiatul pînă acum, a luat telefonul de pe biuro, a vorbit cîteva minute și ne-a comunicat pe loc că i se va încredința reprezentanța generală pentru Italia a unei mari case de automobile.

— D'... ei mai mare, pare că nu-i măritată, întreb eu în șoaptă.

— Asta e un fel de misionară, secretară la celebra societate L.W.K.A. — Asociația femeilor creștine americane. Declară net că nu se mărită, ca să nu-și piardă libertatea de acțiune.

Le privesc pe amîndouă, comparîndu-le :

Miss Ethel, vioaie, zglobie, ciripește ca o păsărică. Are un cap de copil nebunatic ; cu tenul roz, ochi albaștri. Nu-i mai tace gura ; continuu vorbește și rîde c-o admirabilă naturaleță, fără pic de cochetărie.

Soră-sa mai coaptă, cu ovalul figurii foarte fin, dar cu tenul pal, cu privire fixă, de oțel ; vorbește puțin, cu un fel de gravitate monastică, un amestec bizar de candoare și autoritate.

Nu știu cum s-a deschis vorba despre Bursa pe care o vizitasem în timpul zilei. Eu întreb cum se face că mai toate Bursele mari au aceeași arhitectură. Fațada în stil antic, colonade clasice elene.

— Și totuși — întrerupse belgianul — origina Bursei nu-i grecească. Monumentul lui Mamon, templul vițelului de aur, ar trebui să aibă un stil fenician, căci e produsul geniului semit, introdus și în civilizația ariană.

Discuția s-a aprins pe această temă, dar argumentele erau slabe de ambele părți. Americanul susținea că Bursa

nu-i invenția Cartaginei sau a Ierusalimului. În China e de mii de ani ; Roma și Bizanțul au avut Bursele lor.

Belgianul, ca să dovedească origina semită a Bursei, pornea de la legenda biblică :

— A trebuit să ajungă Iosif prietenul doamnei Putiphar, ca să-l bage pe faraonul Egiptului într-o speculație de grâu. Căci, în fond, afacerea cu strîngerea recoltei în cei șapte ani buni, pentru nevoia celor șapte ani de foamete, n-a fost decît o acaparare de grâu, o pură speculație de Bursă.

— Specula, domnilor — reluă americanul — este veche ca și lumea. Toți o practică și toți se plîng de ea. Cu drept cuvînt, un economist a comparat specula cu vîntul. Bate în toate direcțiile și, dacă uneori pricinuieste naufragii, mai totdeauna aduce foloase, căci umflă pînzele corăbiilor, împingîndu-le pe suprafața mărilor.

Specula este creatoare. Fără ea lumea ar fi staționară, condamnată la imobilitate. Ea este imboldul progresului. Trebuie să ne așteptăm că și dacă ajunge la societatea colectivistă a lui Marx, lumea încă va specula, măcar asupra bonurilor de lucru.

Miss Esther, care abea deschisese gura pînă atunci, începu să-și arate părerile, încălzindu-se pe măsură ce vorba îi ajungea tot mai autoritară.

—• Eu nu văd în Bursă decît un imens tripou patronat de stat, unde se pontează ca la orice casă de joc.

Beția speculației atrage și pe cei mai tari oameni în vîrtejul Bursei. Desființarea ei este o chestie de igiena socială. Febra aceasta a riscului lucrează ca un dizolvant al societății, este un agent de descompunere socială. Setea de joc, vițiuul lăcomiei irită nervozitatea și produce un dezechilibru mintal. Omul nu mai muncește, căci nu mai consideră averea ca produs legitim al muncii zilnice, ci ca un produs al hazardului și al fraudei. Cîte averi se fac și se desfac în cîteva minute, cîte escrocherii savante, cîte victime și blesteme nu se aud în fiecare zi sub bolțile și în jurul acestui locaș sinistru, înălțat numai pentru cultul banului.

Americanul, care ascultase cu răbdare întreaga tiradă morală, răspunse rîzînd cu ironie.

— în chestiile financiare, de obicei, morala are o metodă foarte comodă : condamnă sau scuza totul în bloc. În fond,

ce este Bursa decît un tîrg, un bîki de valori. În societatea noastră, democrație modernă, Bursa are un rol foarte important. E un organ absolut necesar și util vieții publice. Ea animează producția, căci atrage și pune în circulație banii cari înainte vreme se țineau la ciorap și sub grinda podului casei.

Nu trebuie să-i uităm marile ei calități. Bursa e cosmopolită, independentă și francă. E o forță care nu poate fi supusă, cenzurată sau lingușită. E mai presus de politică, intrigă și diplomație. Nu-i influențată nici de suverani, nici de popor, căci nu-i o înjghebare artificială de stat. E un organism viu și independent.

Bursa e uneori singurul barometru social la care aleargă opinia publică.

DE VORBĂ C-UN PRIETEN

În Brooklyn¹, la o mare întreprindere tehnică, întreb de inginerul Aurel S...

— Etajul 19, biroul R.

Intru fără să bat la ușă. Păreții camerei, tapisați de sus pînă jos cu planuri de mașini. În fund, după un imens biou american, între două telefoane și două ventilatoare electrice, a căror helici zbîrnîie învîrtindu-se amețitor, un domn ras, numai în vestă, cu mînicile cămășei suflecate pînă la cot, dictează ceva în gura mare unei fetețe blonde, care stă în picioare în fața lui, luînd note stenografice.

Mă așez nepoftit pe-un scaun și aștept.

Cu atenția încordată, ascult modulațiile voci omului de la biou, privesc figura cu trăsături energice, fruntea lată, brăzdată de cute adînci, capul mare, pleșuv — numai la tîmple două tufe de păr cărunt.

E Aurel... cum a îmbătrînit... ce schimbare poate lua figura omenească în cursul vîrstei... de necrezut. Cîți ani de școală am stat alături de el, pe aceeași bancă! Ciudat lucru... Copilul acela bălan, vioi, cu ochii ca două mărgele albastre — așa cum mi-a rămas în fundul minții — și omul acesta greoi, pleșuv, de la biou din fața mea, e una și aceeași ființă.

Cu repegiune și claritate, trec prin lumina minții icoane din trecut : într-o oră de latină, la teză, ne-a prins copiind. Profesorul, un bătrîn răgușit, tuberculos, și-a înfipt degetele uscate în părul nostru, ne-a ciocnit cap în cap, ne-a tîrît

¹ Brooklyn, district în New York, în vestul insulei Ixing Island, cu peste 2 600 000 locuitori.

pînă la uşă, repezindu-ne pe amîndoi afară cu un rîs cavernos care mi-a rămas pînă azi în urechi.

Odată, la o inspecție în pupitre, ne-a confiscat cărțile de citit... nu ne-a dat voie să ieşim în oraş... Eu aveam degetele negre de cerneală și el avea obiceiul să-și muște unghiile...

Un zbîrnîit strident de telefon.

Fără să-și ridice ochii, mecanic, întinde mîna la receptor. După cîteva cuvinte, strigate cu enervare, își ridică brusc capul, dînd cu ochii de mine.

— Aurel ! Nu mă cunoști ?

O clipă își încruntă sprîncenele. Se ridică de pe scaun și deodată, cu fața luminată, aruncă receptorul pe birou, repezindu-se cu brațele deschise.

— Tu aci? De cînd? Cum m-ai nimerit? Asta-i colosal L. după atîția ani... stai să văd... douăzeci... ba nu, douăzeci și trei de ani de cînd am plecat din țară... din anul al patrulea, de la Iași...

Surprinsă, nedumerită, blonda americană, văzînd doi oameni în vîrsta îmbrățișîndu-se, țupăind ca doi copii, rîzînd și vorbind în gura mare o limbă neînțeleasă, își strînsese discret foile, ieşînd pe uşă în vîrfurile picioarelor.

Ne pipăim, ne mîngîiem cu priviri înduioșate, simțînd cum în bucuria revederii noastre, picură amară otrava regretelor. Ne-am despărțit copii și ne găsim bătrîni.

Și pentru că atîtea aveam să ne spunem, ne-am pomenit deodată amîndoi tăcînd.

^ — Dă-mi o oră cînd putem să ne vedem în liniște, să stăm puțin de vorbă.

— Eu fierb în iadul ăsta toată ziua. Numai de la nouă seara sunt liber.

— Vii să mă iei la ora 9 de la hotel „Monopol”.

Un restaurant, în grădină, pe coperișul unei case cu douăzeci și unul de etaje.

t" . . ^" ^" ^" deață, pe mesele cu fețe albe, scînteiază sticlăriile în lumina electrică a globurilor multicolore. Acordurile unei orchestre ascunse într-un boschet de oleandri tre-

•
•
•
•
•
I
f
î |
f
mură pierdute în vuietul neîntrerupt ce se ridică de jos, din haosul stradelor nepotolite, mereu, uniform și vag ca zgomotul unei cascade îndepărtate. La o masă din fund, într-o nișă de iederă, stăm amîndoi. De două ceasuri petrecem rîzînd și povestînd amintirile copilăriei trăite împreună. Răscolind trecutul mort, reînviem chipurile dascălilor noștri, niște tirani cu apucăturile și ticurile lor rămase de atîta vreme în fundul minții noastre.

— Îți aduci aminte, odată, în ora de trigonometrie, pe cînd bietul conul Ghiță R... umplea tabla cu formule încîlcite, noi, în paradisul băncii din fund, cu atlasul geografic și cu Jules Verne dinainte, așterneam pe caietul de calcule proiectul unei vaste organizații de colonizare în Congo, unde hotărîsem negreșit să emigrăm la sfîrșitul anului școlar.

Și cînd ne-a prins... ce mutră ! Cu ce satisfacție își freca ciocul de barbă, citînd în hazul întregii clase proiectele noastre asupra unei școli de trei sute elevi negri indigeni, condusă de doi profesori albi. Cu ce bucurie am intrat la închisoare ! Și ca să nu ne prîndă la inspecție cu cărți de citit, am ascuns în pantalonii două romane de Zola. Cu ce deliciu devoram acele cărți, lungiți pe paturi de lemn, acoperite cu rogojini, la lumina chioară a unui muc de lumînare, adus pe ascuns de cerberul nostru, soldatul Bălaiaș, pe care-l conrupeam cu mucuri de țigări !...

!
!
!
j
Tocmai pe [la] sfîrșitul mesei, în fața cafelelor, după ce ne-am aprins niște havane veritabile, Aurel începu să povestească în liniște :

— Știi cînd am plecat de la Iași, din Școala militară... Erau trei burse : două pentru Politehnică și una pentru Brest. Cu ce invidie ne privea toată școala, pe noi cari reușisem la concurs ! Nu-ți mai spun ce impresie mi-a făcut la vîrsta aceea Parisul. îmi aduc aminte cu ce bucurie călcam pe stradele a căror nume îl cunoșteam din romanele lui Zola, pe care le aveam proaspete în minte.

La primul examen, la Paris, am căzut cu succes toți trei. Trebuia să facem un an de preparație pentru franceză și matematici.

Ne-am înscris la liceul „St.-Louis”.

Deși ne-am pregătit destul de bine, am căzut și la al doilea concurs.

Atașatului nostru militar de la legația din Paris i s-a dat să înțeleagă să nu mai încercăm de prisos. România făcea parte din Tripla Alianță și împănase cu elevi toate școalele speciale din Germania. Am primit ordin să ne întoarcem în țară. Ceilalți doi colegi s-au întors ; eu am rămas pe loc.

Ce m-a hotărât să rămân singur, fără nici o resursă în haosul Parisului ? Din țară nu mai așteptam nimic. Părinții muriseră. Un unchi, funcționar sărac, creștea pe singura soră ce o mai aveam. Într-o seară, la o cafenea din Cartierul Latin, întâlnesc pe un fost coleg de liceu. Trebuie să-ți aduci și tu aminte de Arnold L...

— Cum nu, băietul croitorului de dame, de lângă liceu. Cel care ne împrumuta cărți de citit.

— Omul ăsta mi-a dat prima pildă de putere de muncă și de voință de oțel. Urma la Medicină și, ca să poată câștiga câțiva franci pe săptămână, da lecții, făcea contabilitate la un biou comercial, urmărea spitalele și farmaciile pentru a înlocui cu plată, duminicile, pe internii și practicanții cari plecau să se plimbe în împrejurimile Parisului. îl priveam cu admirație și gelozie.

M-am hotărât să-l imit. M-am încapățânat să trăiesc prin nune însumi, să răzbat cu orice preț. Dam lecții de matematici, pregăteam candidați pentru diferite școli tehnice. Un an de mizerie m-am zbatut în haosul Parisului. Nu mai puteam. Erau zile în care mă culcam flămînd. Priveam cu necaz la Arnold, pe care îl întâlneam adesea. Călca din ce în ce mai sigur. Trebuia să ajungă la țintă. Mă privea cu milă și uneori cu ironie. Odată, văzîndu-mă disperat, mi-a spus zîmbind : „Voi nu trebuie să vă comparați cu noi : rasă veche de cinci mii de ani. Noi ne îndoim, dar nu ne rupem.”

Cînd am văzut că nu mai pot răzbi la Paris — în țară îmi era rușine să mă întorc — m-am hotărât să plec în America... Ca ajutor de mecanic pe un vapor francez, am străbătut Oceanul. Nu-ți mai spun peripețiile prin care am trecut. E destul să știi că, deși făcusem matematicile superioare, am șters aci geamurile de la vagoane, farfuriile de la restaurant, am condus vagoane de tramvai, pînă mi-am găsit un loc umil la o fabrică de mașini. Făcusem prostia să debarc la New York fără să cunosc bine limba engleză.

— Și cum ai ajuns la situația de azi ? îl întrerup eu curios.

— Prin ajutorul religiei.

— Cum ? fac eu nedumerit.

— Foarte simplu. Am să te lămuresc îndată.

Aveam o cameră plătită cu săptămîină. Nu cunoșteam pe nimeni din locatarii aceleiași case. Duminica mai cu seamă mă simțeam singur, izolat. Toți vecinii mei, *prezbiterieni* uniți, se duceau cu evlavie la biserica din apropiere. Aveau clubul lor, adunări, cîntece, o organizație complexă, care-mi păruse la început condusă cu o rigidă disciplină.

Într-o seară, pe cînd mă întorceam singur și amărît spre casă, mă ajunge din urmă un american uriaș, ras, cu părul sur, cu fața roșie, fragedă ca de copil, c-o redingotă neagră încheiată pînă la gît. Il mai văzusem de cîteva ori și bănuiam că-i un preot predicator din secta prezbiteriană. Cum aveam același drum, intrăm în vorbă. În loc să mă întrebe de ce naționalitate sunt, mă întreabă ce religie am. Mi-a fost rușine să-i spun că n-am nici una și nici nu simt nevoie. I-am spus cu jumătate de glas că sunt ortodox.

„Dar nu te duci niciodată la biserică ? mă întreabă blajin. Te văd totdeauna singur, stingher. Asta nu-i bine”. Și cu duhul blîndeței începe o adevărată predică în stradă.

„Omul e animalul sociabil la culme. Nu poate rămînea izolat în spațiu. Se pierde ca sămînța aruncată în vînt. Fiecare individ trebuie să facă parte dintr-o comunitate. Credința și solidaritatea încheagă cimentul societății moderne.”

În sfîrșit, îmi arată direct avantajele care le pot avea, dacă intru în gruparea lor.

A doua zi m-am făcut prezbiterian unit.

Ei bine, crede-mă că, din ziua aceea, parcă am schimbat macazul vieții. Viitorul era asigurat.

Acestei întîmplări datoresc în cea mai mare parte situația la care am ajuns azi.

Am fost încredințat unui profesor, care m-a învățat limba „americană”. Am fost recomandat într-o slujbă bună la un biou de construcții.

Aripa protectoare a grupului din care făceam parte o simțeam la fiecare pas. Am fost introdus la o bancă pe acțiuni care finanța niște mari întreprinderi industriale. Ajutat să mă specializez în electricitate, recomandat la casa

unde mă găsec și azi, ajuns din grad în grad pînă la postul de director al secției motoarelor electrice.

— Nu înțeleg — îl întrerup eu — cum pot fi așa de evlavoși americanii aceștia realiști, cu simțul lor așa de practic și pozitiv ?

— în lumea asta nouă — începu el să explice — unde n-a fost un teren propriu pentru artă și filozofie, numai religia era singura formă de viață speculativă, singurul ideal posibil. Și nu uita că primii coloniști nu erau decît niște *sectari* care-și găseau aci adăpost. Forța inițială a fost religia ; pe temelie ei s-a format această nouă națiune. Dar aci biserica are alt caracter decît în lumea veche.

Nu are nimic mistic. Statul nu se amestecă. O libertate de credință absolută. Cel mai larg spirit de toleranță. Individul singur caută să se încadreze într-o comunitate. Omul își plătește biserica și preotul, cum își plătește chiria casei pe care o locuiește. Biserica e mai mult o școală decît un templu, e un club, o sală publică de conferințe morale și concerte religioase. Teologi abili, oratori de talent fac prozeliți, atrag publicul prin reclamă, discursuri, muzică, fonograf, adună bani, construiesc, cumpără sau închiriază loca-luri de biserică. Sunt aci numai 160 de secte religioase. O babilonie de confesii independente, fondate pe libera interpretare a *Bibliei*.

Este o perpetuă concurență între religii. Zilnic răsar profeți moderni ; unii cu mari calități financiare, cari inventează religii noi, organizînd în jurul bisericii cluburi, bănci, întreprinderi comerciale și industriale pe acțiuni. Diversele biserici americane sunt întocmiri practice și comode. Acum se agită ideea unificării religiilor, organizîndu-se un imens trust al bisericilor.

Eram la al doilea rînd de cafele, cînd îl întrebai brusc :

— Dar cum se face că ai rămas pînă acum neînsurat ?

El începu să rîdă zgomotos. Și, după ce-și aprinse havana stinsă, se hotărî să vorbească, după oarecare șovăială.

— Aci, vezi tu, nevasta e un obiect de lux. Omul luptă să facă bani. După ce a ajuns bogat, își permite luxul de a-și lua nevastă, ca un obiect rar, de mare preț.

— Ei bine, dar tu ai ajuns într-o situație în care poți să-ți permiți și acest lux.

— Hm ! făcu el clătînd din cap, e adevărat ; dar trebuie să-ți mărturisesc că un fel de lașitate m-a împiedicat. Niciodată n-am avut curajul să iau o americană.

Aci femeia e ca un copil răsfățat, și cauza, de la origină, e că cei mai mulți coloniști veneau singuri. Era mare lipsă de femei la început. Li s-a creat un regim privilegiat de care, prin tradiție, se bucură și abuzează femeile de azi. Acest cult al femeii a ajuns în America exagerat, și situația bărbaților a devenit umilitoare și ridicolă. Sunt un fel de servitori ai femeilor. Ei muncesc și ele consumă. Bărbații sunt priviți aci numai ca niște mașini de făcut dolari pentru ca femeile să-și poată satisface gusturile de lux, toalete, bomboane, plimbări și voiaje.

Cu drept cuvînt se zice că America e paradisul femeilor. Ele domnesc aci. Viața de familie aproape a dispărut. Copii nu vor să aibă. Și cînd au, sunt încredințați altor femei, plătite să-i crească. Nu vor să se îngrijească de casă și menaj, locuiesc în apartamente mobilate, mănîncă la restaurant, umblă toată ziua forfota prin prăvălii, cofetării, cluburi, societăți ; au oroare de ocupațiile casnice pentru cari, zic ele, sunt negrii.

— Și totuși — îi spun eu — dintre toate tipurile de femei găsec că americana e cea mai interesantă, cea mai simpatică și la nivelul cel mai ridicat.

în general frumoasă, zveltă, elegantă, emancipată, fără a fi pedantă, vioaie, grațioasă, fără a fi frivolă, uneori excentrică, dar totdeauna demnă și sigură de sine.

îmi place felul cum privesc ele oamenii drept în față, fără să pozeze și fără să se alinte. în ochii lor calmi, senini, au un fel de curaj moral, un bun simț și un echilibru admirabil.

în lumea asta de afaceri negustorești, parcă numai femeia reprezintă frumosul, arta și cultura.

Că femeia e atrasă aci de spiritul public și ocupațiile casnice n-o mai rețin ca înainte legată de cămin este explicabil prin însăși transformarea societății moderne.

De ce ar face în casă ciorapi, săpun sau *Meblspeise-un*, cînd se găsec toate de-a gata în comerț ? în schimb, ce

cîmp vast de activitate socială i s-a deschis : educația publică, învățămîntul, asistența socială. Numai opera aceasta feminină mai afinează gustoreasca democrație americană.

— Foarte adevărat — mă întrerupe Aurel enervat — nu neg rolul social important de factor moral al femeii americane, dar susțin că nu-i bună soție, mamă și menajeră. În general, americana e ambițioasă, are un fel de vanitate de a se distinge, de a fi *cineva*; egoistă, trăiește numai pentru sine, mai mult o atrage viața publică decît cea de familie. Nu cunoaște ceea ce se numește iubirea de cămin. Clubul feminin aduce fatal degradarea familiei. Ori eu mă însor cu gîndul de a-mi crea o familie. În America, bărbații și femeile sunt două rase deosebite. Femeia aci n-a ajuns încă să aibă creier de bărbat, dar și-a pierdut inima de femeie. Un francez de spirit zicea despre Statele Unite : „în țara asta, femeile conduc pe bărbați, iar pe femei le conduc fetele lor, așa că se poate zice că Statele Unite sunt conduse de copii”.

La un moment dat, era să cad și eu în cursă. Mă aflam c-un prieten la băi de mare ; două drăcoace în costum de baie ne atacau de cîte ori apăream pe plajă. Mai tîrziu am aflat că la mijloc era un *pariu*. Cele două fete se prinseseră că nu vor pleca de la băi decît măritate.

Prietenul meu, un uriaș copil, a capitulat repede. Eu am rezistat asediului o lună întreagă.

Tatăl fetei era foarte bogat, dar nu da nici un ban zestre. „Dacă tînărul are cu ce să te ție, ia4”, îi spunea fetei.

Tatăl băiatului — un mare fabricant —• spunea la fel : „Dacă ai cu ce să ții nevastă, însoară-te ; dacă nu, așteaptă pînă ce vei mai înainta în grad”. Băiatul avea un post plătit în fabrica tatălui său și înainta la rînd cu ceilalți funcționari.

Înainte de căsătorie, fata și-a formulat cîteva condiții. La sfîrșitul fiecărei luni, el trebuia să^i prezinte conturile de cît a cîștigat și cît a cheltuit. Ea le va verifica, avînd drept să ia lunar cît va voi din suma rămasă.

Trei luni pe an are drept să stea în Europa.

După un scurt timp de căsătorie, americanul se îmbolnăvește de tifos. Tînăra și iubitoarea lui soție cheamă pe soacră să facă pe infirmiera și ea se duce să stea la părinți,

spunînd că ei nu-i trebuie bărbat bolnav. Nu înțelegea de ce ar suferi ea pentru alții. Numai după ce bărbatul s-a însă-nătoșit, nevasta s-a întors acasă. Bărbatul a primit-o cu mulțumire.

*

— E tîrziu. Să plecăm. Mîine dimineață trebuie s-o iau de la capăt. Zilnic repet aceeași muncă monotonă de mașină regulată.

Un nou de melancolie îi întunecă fața și ochii lui albaștri, tulburi, iau o expresie stranie. Mergînd greoi, cu pași șovăitori, mă apucă strîns de braț, șoptindu-mi într-un oftat șuierător :

— Nu mai pot. Trebuie să mă întorc în țară.

— Cum ? Pentru ce ? — îl întreb surprins — acum cînd ai ajuns să ai așa situație ? Ce-ai să faci în țară ?

— Nimic... nimic... Tocmai pentru asta plec de aci, ca să nu fac acolo nimic. Mi-i sete de liniște. Nu mai pot. Sunt obosit. Vreau să stau, să nu fac nimic, absolut nimic.

Noi cari am venit mai tîrziu aci și nu ne-am născut pe solul acesta, în atmosfera uscată și electrică a Americii, nu ne putem adapta. Munca aceasta de sclav, condamnat a goni mereu în vîrtejul de afaceri, fără să ai vremea de a gîndi măcar, te obosește cumplit. Noi am ajuns sclavii mașinilor pe care le-am inventat. Și mașinismul acesta tiran ne forțează să lucrăm amețiți mereu, mereu, fără o clipă de reculegere.

Scopul vieții aci e îmbogățirea. Dar ce folos ? Nici o bucurie n-ajungi să poți gusta. În agitația asta continuă de infern, tensiunea nervoasă produce o sleire, un gol sufletec, un fel de indiferență pentru tot ce face prețul și farmecul vieții. Oamenii de aici știu să facă bani, dar nu știu să-i cheltuiască. E adevărat că trebuie să vii în America, să faci bani, dar să-i cheltuiești în Europa, căci numai după ce vezi America, poți înțelege și prețui țara ta.

REPORTERUL AMERICAN

La o încrucișare de străzi, ne oprim. Ue ce s-o fi îmbulzind atîta lume ? Vreun accident sau un scandal de stradă ? Ne facem loc înotînd în coate prin mulțime. La mijloc, cocoțat în vîrful unei scări mobile, un domn în negru, cu părul sur, vorbește mulțimii. Face gesturi largi de orator popular, declamă cu patos ca un actor de provincie.

— Ține un discurs politic ? întreb pe Aurel, care abea își poate stăpîni rîsul.

—• Nu. E un orator comercial. Face propagandă pentru cumpărarea acțiunilor companiei care lucrează noile canale de navigație.

Într-o mîna ține o portocală și în cealaltă un măr. Cu gesturi de scamator, le arată și asigură publicul că va plăti pe jumătate prețul fructelor transportate pe apă, atunci cînd New Yorkul se va lega printr-un canal cu Philadelphia, iar Clevelandul își va da mîna cu Pittsburgul. C-o mișcare abilă aruncă fructele în mulțime și scoate de la piept un pachet de acțiuni pe care le învîrtește deasupra capului.

— Singura ocazie de îmbogățire, domnilor !...

Și c-o agilitate uimitoare, scoboară din vîrful scării, pătrunde în mulțime cu teancul de acțiuni, urmat de alți doi agenți care împart cu de-a sila prospectele și broșurile noii companii a canalurilor de navigație.

Înainte de a se răspîndi lumea, doi hamali zdraveni ridică scara îndreptîndu-se către o altă piață, unde trebuie să se instaleze tribuna oratorului comercial.

— E luptă aprigă — îmi spune Aurel — între companiile de căi ferate și noua companie care a început tăierea canalurilor de navigație interioară.

Ca să se folosească de părerile specialiștilor din Europa, au stăruit așa de mult americanii să se țină acest congres internațional de navigație la Philadelphia. În lupta asta, presa, ca de obicei, e împărțită în două. Unele ziare susțin căile ferate, altele susțin canalurile. Încă nu ți-a venit rîndul. Îi ia pe toți delegații după naționalitate.

*

Seara, la masă, într-un restaurant de mîna a doua, ascult o orchestră ciudată : piano, vioară, violoncel și un gramofon care ține locul tenorului.

Mîncarea și serviciul foarte proaste. Aștepți un ceas pînă ce un chelner binevoiește să ia comanda scrisă. Alt ceas aștepți pînă ce-ți vin deodată toate felurile cu care-ți umple masa. Americanii nu sunt pretențioși : nelipsita porție de înghețată îi mulțumește mai mult decît toată lista de bucate.

Un italian, de la masa de-alături, bătea enervat în farfurie ; chelnerul, care mesteca între dinți o bomboană de gumă, se opri spunînd hotărît :

— Așteaptă, că nu ți-a venit rîndul ; dacă faci zgomot nu te servesc deloc. Italianul s-a potolit ca prin farmec.

Înainte de a termina masa, văzui intrînd în sală un tînăr cu pălăria pe ceafă. De la ușă roti o privire grăbită și, întins, veni la masa noastră. Fără multă introducere îmi spune că-i trimis din partea unui mare cotidian, să afle ce părere am eu asupra noilor proiecte de tăiere a canalurilor de navigație dintre Philadelphia — New York și Cleveland — Pittsburg. Îi răspund rîzînd că abea am sosit în America și nu sunt încă orientat nici asupra situației geografice a noilor canale.

Reporterul marelui cotidian își încruntă o clipă sprincele. După ce-și scoase din cătărămi un întreg harnașament de curele, în care-și ținea un enorm aparat de fotografiat tip „Kodak”, se așază la masă în fața unui *bloc-notes*.

Zadarnic încercasem să mă sustrag. Căzut în ghearele reporterului american, nu mai aveam nici o scăpare. După ce-și țăcăni de cîteva ori vîrful tocului de dinții de aur cari străluceau printre buze, începu să-mi explice proiectele canalurilor, servindu-se de tacîmurile și farfuriile de pe masă.

Căuta să-mi sugereze părerile sale asupra noilor canale, pentru a-mi putea smulge răspunsurile de care avea nevoie.

Sfârși prin a-și schimba formularea întrebării :

— Ce părere aveți, în general, asupra concurenței dintre căile ferate și canalele de navigație ?

— în toate țările — îi spun eu — unde s-au tăiat canale, a fost la început o luptă între căile de comunicație de apă și cele de uscat. Experiența însă a dovedit peste tot că nici unele, nici altele nu pot pierde, căci întregul trafic crește, ridicându-se valoarea întregii regiuni în care s-au înmulțit mijloacele de transporturi.

Satisfăcut, americanul nota cu mare viteză în carnet niște semne cabalistice, din cari trebuia să-și compue interviul.

Ca să mă despăgubesc, mă încercai și eu să-l descos asupra organizației marilor ziare americane.

Reporterul, după ce-și termină masa — o porție de carne de porc cu marmeladă și două porții de înghețată — începu să-mi explice :

— La noi *Jurnalul* e o pură întreprindere comercială. Cum ar fi o bancă sau o societate de asigurare... o gigantică fabrică în care lucrează o armată de mii de specialiști, o imensă uzină de produse intelectuale.

Așa cum a ajuns azi, jurnalul american e o tribună liberă, deschisă la toate părerile și inițiativele timpului. C-un preț foarte mic a ajuns la un tiraj formidabil. O avalanșă de hîrtie imprimată cade zilnic asupra maselor, și răspîndește, vîntură, inoculează idei în milioane de capete omenești. Titanicele forje ale *presei* înghit zilnic, ca niște monștri din poveste, kilometri de hîrtie, amenințînd cu distrugerea vastele păduri americane.

New York Herald a ajuns, în ediția de duminică, la o sută de pagini — jumătate kilogram de hîrtie — aproape de greutatea unei pîni. Ce puternică influență și autoritate are azi presa cu forța ei dominatoare...

— E numai o iluzie, îl întrerupse Aurel, tăind brusc entuziasmul americanului; ziariștii se cred stăpîinii opiniei publice, dar în fond nu sunt decît sclavii publicului, reflexul și agenții de transmisie. Presa americană nu-i decît o imensă agenție de informații, un vast biuro de explicații populare

într-un limbaj arid, monoton sau naiv, exagerat și senzațional, fără nici o scînteiere de spirit, de logică sau de pasiune. Se tipărește numai ceea ce marelui public îi place să citească. Nici idei, nici stil, nici personalitate. Ziariștii americani nu sunt cunoscuți și apreciați ca în Europa. Ca dovadă, deschideți cele mai mari ziare americane și nu veți vedea nici un articol semnat. Singurul nume aparent e al proprietarului care, cu toată reclama comercială ce și-o face, nu scrie nimic. Nu este decît un abil om de afaceri, un mare negustor de noutăți.

Americanul, care ascultă cu ochii aproape închiși, cu fața crispată, izbucni deodată :

— Mă rog, nu uitați că fiecare epocă își are presa ei. Credeți că noi n-am trecut prin vechea școală a jurnalismului apostolat ? Că n-am avut odată presă dogmatică, apărînd idei și opinii după programe de partid ? Ziariștii noștri din trecut, începînd cu marele Franklin, au dus lupte teribile împotriva tiraniei engleze. Și mai tîrziu, după Constituție, ziarele politice se războiau cu atîta patimă, că adesea redactorii terminau în stradă cu focuri de revolver polemicile înfierbîntate din ziare.

Dar oricît de bun, ziarul din trecut avea un cadru prea strîmt. Nu se adresa decît numai unei anumite categorii de cititori, nu marelui public. În angrenajul giganticilor transformări mondiale, prin mijloace rapide de comunicații, presa s-a *universalizat*. Am evoluat realizînd *marele jurnal american*, care culege și împarte noutăți și cunoștinți pentru fiecare membru al familiei și societății.

Misiunea și opera socială a presei americane este una din cele mai mari minuni ale lumii. Răspîndind anual miliarde de foi, ea face educația unui număr mai mare de oameni decît poate face totalitatea școalelor și universităților existente. E adevărat că presa noastră are alt caracter. Nu are nume marcante care să domine. Nu are tenori, primadone, dar fiecare își face partea sa conștiincios, conlucrînd armonice în acest concert în care totul e la unison.

Și ca serviciu de informații, desigur că-i cea dintîi presă din lume.

Succesul jurnalului american depinde de reporterul care *recoltează* noutățile. Căci, în fond, gazetarul nu-i decît un

fel de vânzător de noutăți. Trebuie să posede arta de a culege și prezenta marfa la timp, în chip interesant și atractiv.

Reporterii noștri țin recordul. Sunt activi, ingenioși, antrenați și neobosiți. Izbutesc să învingă toate dificultățile ; știu să găsească totdeauna mijlocul de a obține ceea ce vor. Sunt cazuri celebre de voință și devotament profesional. Nu știu dacă ați auzit de Fielders, reporterul de la *New York Times* i Acum cîțiva ani, cînd s-a întîmplat groaznicul naufragiu al vaporului „Oregon”, Fielders a plecat c-o șalupă pe Ocean ca să întîlnească vaporul „Lloyd”-ului german care salvase în drum o parte din călătorii de pe „Oregon”. A reușit să întîmpine vaporul german înainte de intrare în baia New Yorkului. S-a suit pe bord și a stat de vorbă cu cei salvați, recoltînd în cîteva minute informații din care el putea scrie un volum întreg asupra naufragiului „Oregonului”, ca și cînd ar fi fost la fața locului. Dar cînd vru să plece, căpitanul vaporului german îl opri. Înserase, vaporul ancorase în fața portului așteptînd vizita sanitară care întîrzia. Debarcarea nu era permisă. Cînd s-a convins că orice protestare e în zadar față de încăpăținarea căpitanului, abilul reporter s-a apropiat de balustrada punții de sus și, printr-un salt de acrobat, s-a aruncat de la înălțime în valurile Oceanului.

Călătorii priveau îngroziți de spaimă. Marinarii îi aruncau aparate de salvare și se agitau toți pe punte să coboare bărcile pentru a-l pescui. Fu salvat de șalupa cu care venise și care aștepta în apropierea vaporului. Șalupa cu toată viteza se îndreptă spre port. După o oră Fielders debarcă pe chei. Și a doua zi dimineața, înainte de acostarea vaporului german, numai în coloanele ziarului *New York Times*, apărură pe larg informații complete asupra naufragiului „Oregonului”. Un alt reporter celebru, Stuart de la *Chicago Tribune*, ca să poată reproduce discuțiile juraților în procesul Luesteger — un cîrnățar care își omorîse nevasta — a reușit să se bage în ventilatorul camerei secrete a juraților unde a stat șapte ore.

Cel mai interesant caz e al unei femei reportere. îndrăzneată *Miss Ann Royal*, căreia prezidentul *Vyler* îi refuzase orice interviu, a pîndit momentul cînd prezidentul, fiind la

țară, făcea baie sub cerul liber în rîul *Potomac*. Ingenioasa reporteră s-a așezat pe hainele prezidentului lăsate pe mal. Nu s-a mișcat de acolo pînă ce nu i-a smuls toate informațiile de care avea nevoie.

Era aproape de miezul nopții, cînd reporterul american își controla ceasornicul. După un *AU right!* repezit, porni în goană spre redacție.

A doua zi, dimineață, apăru într-unui din marile coticiane, pe trei coloane, cu litere mărunte : „*Părerile unui specialist român asupra importanței noilor canale de navigație din Statele Unite*”.

Și pentru că la masa care o luasem împreună, îmi păruse ciudat felul acela de mîncare : carne de porc cu marmeladă., reporterul făcuse un articol special pe alte două coloane. Titlurile și subtitlurile erau imprimate cu litere de-o șchioapă.

„*Interesantele impresii ale unui român asupra țării noastre.*”

„*Admiră progresul nostru, dar se mira de unele obiceiuri necunoscute in Lumea Veche.*”

„*Bucătăria românească nu admite carne de porc cu marmeladă*”

LA ACADEMIA MILITARĂ AMERICANA

Se lumina de ziua, cînd „Robert Fulton” se dezlipi, forfotind sub presiunea aburului, de lîngă pontonul debarcaderului „Hudson River Line”.

Vaporul acesta, cu patru punți și trei coșuri, e unul din acele tipuri de vase uriașe, de o formă ciudată, cari nu se pot vedea decît pe luciul fluviilor și lacurilor americane.

Împotriva curentului, urcăm fluviul cu repeziciune, lăsînd în urma noastră New Yorkul, înăbușit de fum, pierdut în haos, înecat în ceața care apasă veșnic pe umerii orașului gigantic. Din depărtare nu se zăresc decît vîrfuri sclipitoare de *zgîrie-nori*, singurile care mai pot străpunge pînza de neguri joase ce învăluie orizontul.

Fluviul Hudson¹ cu malurile lui înalte, stîncoase, nelucrate și abrupte, pe cari mai trăiesc unele bătrîne păduri de altădată, se aseamănă mult cu Dunărea noastră la Porțile-de-Fier, deși americanilor le place să-l numească : *Hudson — Rinul american*.

întîlnim cîteva remorchere mici, trăgînd convoiuri lungi de șleपुरi încărcate cu grîne sau cărbuni.

După ce trecem de-a lungul malului Palisadelor, un părete de coloane stîncoase în cremene vînată și roșie, vaporul, scăpat de marele curent, mărindu-și din ce în ce viteza, alunecă pe întinderea de apă revărsată ca un lac.

¹ Vaporul poartă numele inventatorului american Robert Fulton (1765—1815).

² Hudson, fluviu navigabil în partea de nord-est a S.U.A. Printr-un sistem de canale e legat cu numeroase căi navigabile (lacul Erie, fluviul *St. Laurențiu*). La vărsarea acestui fluviu în Atlantic e situat orașul New York.

Mai în sus, albia se strînge între malurile înalte și păduroase.

Vaporul se oprește greoi în cotitura scurtă a fluviului. Acostăm la debarcaderul pe care scrie : „West Point”.

Ne scoborîm grămadă pe mal și ne rînduim în cele zece brecuri militare care ne așteaptă în fața pontonului. Mă așez între un inginer belgian și un locotenent din marina italiană.

Urcăm în pasul trăgănat al cailor, pe-o șosea tăiată în coasta dealurilor acoperite de castani stufoși.

Sus, ne oprim în fața școlii, pe piața de paradă.

în capul scării ne așteaptă directorul și ofițerii profesori.

Suntem conduși în sala de onoare — „*Memorial Hall*”, sala gloriilor și trofeelor. în țara asta nouă, în tînăra republică de negustori, te minunează îndrumarea patriotică, cultul unui trecut așa de puțin îndepărtat și a unei istorii naționale așa de scurte.

Copiii din școlile primare, la intrarea și ieșirea din clase, sunt datori a saluta drapelul american, care filfîie în fiecare zi deasupra școlii.

în „*Memorial Hall*” sunt păstrate steagurile, tunurile, statuile eroilor, portretele marilor generali americani. Relicvele proaspete din războiul independenței sunt păzite cu sfințenie pe rînd de către generațiile cari se pregătesc în Academia militară.

Mă uit cu atenție la portretele generalilor americani. Tipurile aceste de militari făcuți, și nu de meserie, cu pălăriile lor garibaldine plecate pe o ureche, strînși în tunicile lor de împrumut, generali numai la alegere și nu la vechime după anuar, te urmăresc parcă din cadrele lor aurite cu niște ochi ageri, vioi, plini de îndrăzneală și neclintiți în voința și hotărîrea lor.

Un căpitan din artileria americană ne conduce prin toate sălile de clasă, laboratoriile și halele de gimnastică ; ne dă lămuriri asupra organizației acestei școli în care Republica

¹ West Point, teren militar în S.U.A., situat pe malul sting al fluviului Hudson, la nord de New York. Aici se află o academie militară întemeiată încă din anul 1802, după indicațiile lui Washington.

își fuzionează după sistemul ei uneltele de meserie pe care se sprijină alcătuirea apărării naționale.

„West Point”, căruia i se zice și *Gibraltarul Hudsonului*, e un punct strategic însemnat : fortificația lui stăpânește navigația pe fluviu. Marele Washington a ales anume acest loc, pentru întemeierea unei academii militare.

Sunt vreo patru sute de elevi, între 17 și 22 ani. Nu se dă nici un concurs de intrare. Fiecare deputat are drept să bage în școală câte un elev din circumscripția lui electorală. Președintele Republicei are drept la zece locuri.

Întreb dacă sunt toți bursieri sau se primesc și elevi cu plată. Căpitanul îmi răspunde zîmbind :

— Elevii nu plătesc nimic, dimpotrivă, statul plătește pe lângă toată întreținerea și câte-o leafă de 500 dolari pe an fiecărui elev.

Ce impresie plăcută îți face școala aceasta, departe de haosul marilor orașe. Așezată sus, pe-o coastă verde, singuratică, în mijlocul unei naturi bogate, respiră în plin libertatea și aerul curat de apă și pădure. Încotro îți arunci privirea, nu întâlnești decât aceeași tinereță sănătoasă și oțelită, figuri fragede, voioase, priviri agere, îndrăznețe, trupuri zvelte, umeri lați, piepturi bombate, brațe de luptători cu mușchi de criță.

— Metoda noastră e simplă, ne spune cu modestie căpitanul american. Gimnastica fizică o combinăm cu gimnastica morală. Pe cât putem, înlocuim ideile abstracte prin simțul practic și ne încordăm puterile de a cunoaște realitatea, de a o mânui și de a o stăpîni. Deși pe mulți ne atrage educația franceză și germană, ne ferim însă de a le copia. Nu se potrivesc cu firea și mediul nostru.

^ Căutăm să producem just marfa de care democrația noastră are nevoie. Toți nu pot să ajungă savanți, dar trebuie să iasă toți de aci oameni întregi, hotărîți și viguroși. Specializarea și selecțiunea vine mai pe urmă. Aci lucrăm să formăm caractere, trupuri și suflete sănătoase, pregătite pentru o viață de luptă.

Ceea^ ce numiți dv. viața de cazarmă cu disciplina ei mecanică, uniformă și rigidă, noi avem foarte puțină.

Trei luni pe an elevii nu dorm pe paturi în case, stau afară în corturi, ducînd viața grea de campanie. Cursurile

teoretice se fac numai iarna în grupe de cîte zece elevi în fiecare sală sub conducerea unui ofițer profesor-instructor.

Pe cât putem, facem o educație mai mult individuală decât colectivă.

Doctorii nu pot lecui bolnavii tratîndu-i în bloc ; trebuie să-i caute pe fiecare separat, adaugă căpitanul surîzînd mulțumit. Pedepsele sunt foarte rare. Cele mai grave greșeli sunt minciuna și beția. Duminica, repaosul e obligator. Toți elevii trebuie să ia parte la serviciul religios, afară de cei care declară în scris că sunt „liber-cugetători”.

Ieșim în curtea școlii. În fund, pe un covor verde de iarbă tunsă, se încinsese o luptă înverșunată de *football*. Treceam pe lângă statuia lui Kosciuszko marele erou polonez, care a iubit mult locurile aceste, unde se retrăsese la bătrînețe.

Pe aleile curate, cu nisip roșu, umed, sub umbra bolților de verdeață, întîlnim grupe de elevi în uniformele lor bogate, în tunici-fracuri albastre cu nasturi auriți, pantaloni albi călcați pe dungă. Tinerii aceștia eleganți, curtezani, se plimbă însoțind domnișoare grațioase, în costume de culori deschise, în toalete de vară.

Locotenentul italian cu care mă aflam mai în urmă îmi șopti trîpîndu-mă de mîncă :

— Nu-ți pare curios ce vezi ? Mă rog, ce-i aci : școală militară sau pension de domnișoare ? Ori la aceeași școală învață și băieții și fetele ? Cine or fi oare persoanele astea ?

Intrăm în bibliotecă. O sală imensă cu o cupolă minunat lucrată.

Cîțiva elevi stingheri stau aplecați pe pupitre, cu cărțile dinainte. Mai multe părechi, elevi și domnișoare, stînd pe aceeași bancă alături, citesc jurnale. Observ o blondă fragedă, o gingașă *Miss*, subțirică și vioaie, șezînd băiețește pe o masă, cu picioarele răzămăte de speteaza unei bănci ; în fața ei, în picioare, un elev o servește întorcînd foile unei reviste ilustrate. Ieșim de aci și mai nedumeriți. În mintea fiecărui dintre noi se frămîntă aceeași întrebare la care ne ferim să cerem răspunsul cuvenit.

¹ Tadeusz Kosciuszko (1746—1817), patriot polonez, republican și democrat, unul dintre conducătorii mișcării de eliberare națională din Polonia, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

în sfârșit, italianul se hotărăște, dar o ia mai pe departe.
— Mă rog, la d-voastră azi e sărbătoare ?

Căpitanul american răspunde scurt :

— Da !... e joi. Duminica și joia nu se învață ; azi e *flirt!*...

— Cum adică ?... se oprește italianul întrebând surîzător.

—• Da, domnilor — răspunde serios căpitanul american — la noi, în programul analitic al școlii, e prevăzut și acest curs. Vi se pare curios sistemul nostru de educație așa de natural ?

Aceste domnișoare, pe care le vedeți aci, sunt din cele mai bune familii, venite în viligiatură aci.

După cum v-am spus, la noi intră elevii din toate colțurile țării și din toate păturile sociale ; ofițerimea nu reprezintă numai o anumită clasă. Pentru a fasona toate aceste deosebite elemente pentru același fel de a se prezintă în lume, am găsit că cel mai bun sistem este influența feminină. Statul a făcut aici în apropierea școlii hoteluri și vile, alcătuind o frumoasă localitate de viligiatură. De două ori pe săptămână lumea ne vizitează școala, ia parte la seratele noastre, asistă la parăzi și, uneori, la exerciții.

— E frumos, dar — întreabă unul dintre noi — aceasta nu împiedică mersul școlii ? Nu se întâmplă uneori ca să se stabilească legături prea strânse ?

—• E adevărat că multe prietenii cari se leagă aci, mai târziu — când elevii ajung ofițeri — se transformă în căsnicii și... credeți-mă, că sunt dintre cele mai fericite, căci tinerii au avut vreme să se cunoască îndestul de bine.

După cum vedeți, aci avem aer curat și o poziție înecătătoare. S-o luăm pe aleea din dreapta să vă arăt ce privești splendidă se deschide deasupra fluviului.

În capătul aleii, pe o tăbliță prinsă în coaja argintie a unui bătrîn mesteacăn, era scris cu litere mărunte :

„*Flirtation Walk*”.

Pe această alee a flirtului, la fiecare pas, întâlnim plimbându-se perechi vesele, surîzătoare. Ei ne salută scurt, militărește, cu mâna la cascheta purtată pe o ureche. Ele ne întâmpină c-un *Morning!* grațios, privindu-ne drept în față.

Nici o umbră de sfială nu poți surprinde în ochii lor albaștri, senini...

În drumul nostru, pe sub bolțile de tei în floare, simțim plutind parcă în aerul îmbălsămat farmecul tinereții pline de sănătate și voioșie. Cîte o undă de vînt răcoritor, clătînînd coperișul de frunze deasupra capetelor blonde, răsfiră în aer, fluturînd nebulatec, șuvițe de păr auriu ca spicul de grîu, sau roșu închis cum e arama. Pe malul abrupt, într-un pavilion, lucrat cu îndrăzneală, deasupra unei rîpi stîlcoase, o pereche admiră priveliștea deschisă în valea Hudsonului.

El o ține de mijloc să nu cadă ; ea, zglobie, în picioare pe parapetul balconului, se apleacă pe marginea prăpastiei, ca să vadă pînă în fundul rîpei unde valurile frămîntate în spume scobesc piciorul stîncii goale, cenușii.

Ca să nu-i turburăm, ne oprim mai departe de pavilion, cînd ea își întoarce capul și ne privi cu ochii albaștri, umezi.

— Pofțiți, pofțiți !... de aci e o vedere splendidă... numai să vă țineți bine. E amețitor de frumos ! Și rîzînd zgomotos, se sprijini de umerii tînărului, pentru a coborî de pe parapet într-o săritură ștregărească.

Jos, la picioarele noastre, apa curgea lin, cu pete de-o culoare bronzată. În adînc se oglindea tremurînd stîncă despăcată și roasă de umezeală. În depărtare vederea îmbrățișa toată valea adîncă a fluviului, care-și mlădia albia, sclipînd sub razele soarelui. În zare tremura o pată luminoasă. Era orașul Albany, pe Hudson în sus, unde trebuia să ajungem înainte de asfințitul soarelui.

— William, adă un binoclu, să poată vedea domni mai bine !

Și tînărul o luă la fugă pe alee, grăbit să ne servească.

— Am auzit că plecați, *Miss Elen* ? o întrebă căpitanul american.

— Eu ? nu, mama se duce ca de obicei la Atlantic City, ca să-și înceapă băile de mare. Eu rămîn pînă la terminarea cursurilor Academiei militare.

— Și pe urmă ?

— Mă duc și eu la mare.

— Singură ?

— Nu, mă însoțește William.

— Și pe urmă ? continuă căpitanul cu întrebările, ca să o necăjească.

— Pe urma ? pe urmă nu te mai privește pe d-ta, domnule profesor și guvernor ; William iese ofițer și rolul d-tale de a-l dădăci încetează.

Un rîs zglobiu acoperi ultimele cuvinte, pentru a ascunde necazul cu care fuseseră spuse.

În capătul aleii, din frunziș se desprinsese o formă.

Cu capul gol, zveltă, elegantă, pășea ușor, săltăreț ca o păsărică, pe nisipul curat și umed.

Credeam iarăși că vreo blondă *miss* caută pe cineva prin aleea flirtului. Numai cînd ajunse aproape de pavilion, văzurăm că ne-am înșelat.

Urmară prezentările :

— *Lady Moor*, mama lui *Miss Elen*.

Statura și ținuta erau deopotrivă. Văzute de la spate nu puteai cunoaște care e mama și care e fata.

Aceeași figură, încadrată însă în bucle argintii, buzele mai subțiate și două dungii ușoare îi încrețeau în colțurile gurii obrazul încă fraged.

Căpitanul american îi lămuri rostul vizitei noastre și, ca să lege mai strîns o convorbire, adaogă surîzînd :

— Domnii par foarte surprinși de sistemul de educație din școala noastră.

Atîta fu de ajuns ca *Lady Moor* să-și desfășoare teoriile. A început prin pilde, ajungînd din ce în ce la sentințe cari erau date fără apel sau replică, pronunțate cu un aer grav, hotărît, rigid.

— Grădinarul supraveghează plantele, fără îndoială, însă le lasă să crească după legile naturii...

Precum avem nevoie numai de o singură religie, tot astfel trebuie să avem una și aceeași morală pentru bărbați și femei.

Educația, ca să fie sănătoasă, trebuie să aibă o bază naturală. O educație separată plasează elevul într-o lume factice compusă din semeni, și nu-l prepară decît teoretic la asociația viitoare. Numai *coeducația*, școala mixtă, cheamă la viața de familie. Școala separată are tendința de a dezvolta defectele particulare la fiecare sex.

Zadarnic ne încercăm a face oarecare întîmpinări. Unul dintre noi, mai îndrăzneț, atinse chestiunea delicată a inconveniențelor ce pot avea loc prin apropierea sexelor la o vîrsta de tranziție.

O privire încruntată și o încrețitură de sprîncene ne înfruntă, tăindu-ne curajul de a mai întrerupe, și *Lady Moor*, stăpînă pe cuvînt, continuă într-un ton din ce în ce mai sacadat :

— Prejudecăți învechite într-o lume îmbătrînită. Școala noastră, domnilor, nu-și propune ca a dumneavoastră să formeze numai oameni de o parte și femei de altă parte, ea tinde mai departe : trebuie să formeze și să dezvolte un tip comun de umanitate cît mai ridicat posibil. Ideal care nu poate fi atins decît cînd bărbații și femeile de acord își vor uni mîinile într-o acțiune comună pentru perfecționarea rasei.

Dar glasul strident și asurzitor al sirenei vaporului, care ne chema făcînd să clocotească văile, înăbuși ultimele cuvinte ale *Lady[-ei]* Moor.

Pe cînd coboram pe drum, înspre debarcader, ofițerul italian — trăgînd de mîneacă pe inginerul belgian — îi șopti surîzînd sceptic :

— Ei, la d-voastră s-ar putea încerca acest sistem de educație ?

— O, desigur că nu, răspunse belgianul rîzînd cu poftă.

— La noi nici atîta.

— Chestie de rasă, de moravuri...

— Chestie de temperament, adăugă italianul, ascunzîndu-și un zîmbet șiret pe sub mustățile lui stufoase.

Ne îmbarcaram din nou. Vaporul plin de lume se depărta ușor de mal.

Din colțul meu, de pe punte, am rămas mult cu ochii în urmă spre West Point, care se îneca în zare cu pădurea-

înverzită, cu stîncă-i cenușie, pe alocurea albită de fluturarea batistelor, ce semănau cu un stol de porumbei cu aripele întinse, rotind deasupra apei.

Am rămas cu gîndurile în urmă, la vremea cînd îmi făceam osînda vîrstei în școlile din țara mea. Parcă sim-

team răceala mormîntului din școalele-cazărmi, în care îngropasem cei mai frumoși ani din cursul unei vieți.

Și fără să-mi dau seama, o aripă de tristeță mă atinse dintr-o dată, și mă simții rănit, despărțit cu totul de restul mulțimii zgomotoase, care în plină veselie se agita pe puntea vaporului în mers.

Oglinda trecutului neșters făcuse să vibreze o undă din regretul pierdutei tinereți... așa de netrăite.

ÎN GHETTO AMERICAN

Am găsit aci un vechi prieten.

Doctorul Jak L..., fost coleg de liceu la Iași. Am cutreierat cu el toate cartierele celui mai cosmopolit oraș din lume. Nici într-un alt punct de pe glob nu se poate găsi un asemenea amestec de rase omenești. Cele mai diferite naționalități trăiesc aci împăcate între ele, în grupe compacte, împărțite pe cartiere în sinul aceluiași oraș. În cartierul „*Little Italy*”, Mica Italie, trăiesc mai mulți italieni decât în Roma. Evreii sunt aproape două milioane numai în New York.

Prietenul meu m-a dus la o bibliotecă populară în centrul evreiesc : *Forihside*.

Croindu-mi drum prin mulțimea săracă și zgomotoasă care forfotea în valuri, prin negustorimea ambulantă cu marfă ieftină, printre coșuri, tărăbi și cărucioare cu zarzavaturi, haine vechi, murături, gulere, manșete, cărți, ciorapi, dantele și toate mărunțișurile — am avut un moment impresia că trec prin vestitul Tîrgul-Cucului din Iași. La bibliotecă am rămas uimit de mulțimea cărților și a gazetelor românești găsite aci în inima acestui *ghetto* american.

— Au fost aduse — îmi explică doctorul — de pe cînd era bibliotecar un tînăr evreu român, care învățase la Universitatea din București.

Ce falșă e părerea așa de răspîndită asupra solidarității evreilor de pretutindenea, îmi spuse doctorul.

Nici o afinitate nu-i între evreul englez și evreul român sau rus. În America nu există o mare colonie israelită, cum își închipuie mulți. Sunt o sumă de grupuri independente de evrei, împărțiți pe naționalități, după diferitele țări de

r

unde au venit. Mai mult chiar, evreii români au organizații aparte pe județe : ieșeni, bucureșteni, nemțeni, gălățeni... Evreii din România au început să treacă Oceanul pe la 1880 ; iar românii ardeleni — mult mai târziu : pe la 1890. Fiind toți săteni, ei veneau cu gândul să câștige ceva și să se înapoieze. Evreii, mai toți meseriași și mici negustori, veneau să-și găsească o nouă patrie. Cu stăruința lor cunoscută, avînd toate drepturile cetățenești, mulți din ei — învățînd la școlile americane — au ajuns azi la situații frumoase. Sunt cîteva sute de medici, avocați, ingineri, afară de mulțimea celor din comerț. Unii au ajuns profesori de universitate, ziariști, scriitori și artiști cunoscuți. Chiar americanii recunosc că evreii au jucat un rol important în dezvoltarea mării Republici. Experiența făcută de America, pe-o așa de largă scară, ar trebui să distrugă multe prejudecăți rămase încă împotriva evreilor — bineînțeles pentru cei cari vor să vadă și să audă.

E foarte interesant să vezi cum păstrează acești oameni obiceiurile și legăturile cu țara în care au trăit, și unde le-au rămas acel *ceva* sufletesc, nedezlipit de peticul de pămînt pe care au văzut întîia oară lumina zilei.

Să mîncăm diseară la o circumă bucureșteană, ai să vezi tipuri interesante.

În drum, trecînd prin Broadway, mă minunez din nou de tehnica ingenioasă, pusă în serviciul acelor gigantice reclame luminoase. Constelații fantastice sclipesc pe întinderi de zeci de kilometri. Stele, comete și bolizi de toate culorile. Reflectoare proiectează pe bolta cerului figuri, litere, rîuri și cascade luminoase într-un joc amețitor.

Ce sume fabuloase trebuie să înghită aceste reclame î

— Americanii — îmi spune doctorul — au înțeles înaintea tuturor adevărul, pe care îl repetă azi toată lumea : că reclama e sufletul comerțului. Acum se vorbește și de crearea unei *catedre de reclamă*, la facultatea specială de gazetărie.

A ajuns absolut necesar să se predea și acest curs. Marile întreprinderi industriale iau în serviciul lor, pentru reclamă

și propagandă, oameni titrați, cu talent și cunoștinți artistice, cu studii serioase de psihologia maselor. Cel care vrea să valorifice un obiect trebuie să fie în curent cu ultimele cercetări ale psihologiei ; trebuie să știe cum să aplice legile atențiunii pentru a ațîța simțul curiozității. Spiritul inventiv american e în adevăr uimitor. Nu știu dacă ai auzit de reclama originală a unei case de încălțăminte din Philadelphia. În lungul trotuarelor erau înșirate niște tălpi mari de carton, pe cari sta scris : „*Unde duc pașii mei ?*” Și pașii duceau la un nou magazin de încălțăminte, care din ziua de inaugurare s-a făcut celebru.

În fiecare zi se nascocesc mijloace noi de reclamă pentru a impresiona și atrage atenția publicului.

Cînd am intrat în cîrciuma-restaurant românesc, nu m-am uitat la firmă. Numai după ce m-am așezat la masă, am văzut scris cu litere mari pe un perete : „*La Carmen Sylva-Rabinovici*”. Patronul, un om cărunt, simpatic, jovial, îmi spune că a ținut în tinerețe cantina din fața cazărmei „Malmezon”. Cunoștea mulți ofițeri din artilerie : unii pensionari, iar alții răposați de mult. Un taraf de lăutari : viorist, ghitarist și țambalagiu, veni să ne înfinte cu arii vechi din romanțicul repertoriu de mahala bucureșteană. Am mîncat fleică în piele la grătar, mititei pipărați, pe fund de lemn, și niște murături cumplite.

Patronul se aplecă șoptindu-mi radios :

— Garantez că murături așa speciale, puse de mîna mea proprie, n-o să gustați în toată America. Scuzați, dar pot zice că nici chiar în Europa, nicăieri nu se află așa ceva. Numai singur la București, la unul Aizic Chioru, în capătul Dudeștilor, poate să mai găsiți așa fel de murături înfundate, cum am învățat eu acolo să fac.

Pe cînd stam la masă, intră grăbit un tînăr înalt, palid, cu părul creț, cu niște ochi mari, negri, de orient. Cu gesturi largi, aruncă repede cîteva cuvinte spre masa noastră :

— Un succes monstru !... un orator admirabil !...

Doctorul, surîzînd ironic, privi spre grupul format în jurul tînărului care vorbea aprins, cu buzele arse, cu ochii seînteietori.

— E un băiet sosit de curînd de la București, mă lămuri doctorul. Se întoarce de la o conferință socialistă, ținută de un mare orator venit de la Berlin.

— Socialismul — îl întrebai eu — face în adevăr progrese reale aci ?

— Stă pe loc — îmi răspunse doctorul — e numai o iluzie, de care se îneintă tinerii emigranți. Socialismul se împacă foarte greu cu *americanismul*. Aci, cu drept cuvînt, se poate zice că socialismul e o *plantă exotică*: nu poate încă prinde rădăcini în mediul american. Pare, la prima vedere, că-i o anomalie, un paradox, ca tocmai aci, în țara clasică a capitalismului și a trusturilor, socialismul să nu prindă, deși de zeci de ani vegetează fără nici o vitalitate. Toate doctrinele socialiste din Europa, traversînd Atlanticul, s-au limitat numai la cercuri restrînse, printre emigranții proaspeți, mai cu seamă între germani. Adevărații americani se dezinteresează complect.

【 】

Pe cînd stam de vorbă, în fața cafelelor, sosi tatăl doctorului : un bătrîn înalt, uscățiv, cu nasul mare, buze cărnoase și-o barbă venerabilă, albă-afumată.

îmi dădu mîna c-un tremur de emoție. îi fac loc la masă și comandă și o cafea turcească.

— Subțire, fiartă bine, adaogă bătrînul din obișnuință. Cu ochi mari, deschiși, mă fixă pătrunzător, tuși în sec de două ori și începu cu glas blajin, măsurat, c-o mare polițetă și sfială.

— Scuzați, n-o să vă supărați dacă oi zice drept și cinstit ce am eu pe inimă ?

— Mă rog, cu cea mai mare plăcere, îl îndemnai eu să vorbească.

— Cînd s-a auzit pe la noi ca a sosit un domn de la România, am gîndit eu așa... că poate este iar unul, care a avut ceva, un bucluc acolo... o lipsă la casierie... ceva, mă rog, o forță majoră, care l-a mînat încoace... și ca să scape, ornul a venit la America.

Nu-mi puteam stăpîni rîsul de bănuiala spusă cu atîta sinceritate.

Bătrînul se opri, își puse mîna tremurîndă în dreptul inimii și, sfios, adaogă scuzîndu-se :

— Nu vă supărați, mă rog, dar trebuie să știți că aici la noi se întîmplă uneori de cade așa deodată cîte un domn de la București, ori de la Iași... un casier, un ofițer, un director de la o bancă sau de la un minister. Poate n-are nici o vină omul, poate l-a ajuns o năpastă, ferească D-zeu, o pacoste ceva... cîte nu pățește omul pe drept sau pe nedrept chiar. Dar să știți de la mine că americanii ăștia au un lucru bun : nu discoase niciodată omul. De unde ai venit, ce-ai făcut, cum te-a chemat, ce lege ai — nu te întreabă. Nici nu-i privește asta și nici nu-i frumos să scuturi așa omul, ca și cînd l-ai căuta în buzunare. Ei nu plătesc pe ce a fost... te socotește numai pe ce ești, și vede repede cîte parale faci.

Cînd m-a lămurit feciorul meu cine anume a venit de la România, și cînd am auzit eu așa un nume, deodată mi-a venit în minte babacă matale, că eu l-am cunoscut bine. Am fost zece ani maistru croitor la Regimentul 13 de doro-banți de la Iași. *Zic*, nu se poate tocmai eu să nu merg să-l văd. Și iacă *momental* am venit.

Așa o bucurie mare am eu de cîte ori vine o știre ceva de pe la noi din țară.

— Mai aveți rude rămase acolo ? întrebai eu.

— Rude ? Ce nevoie să am numaidecât rude ? Nu mai am acolo rude. Dar am eu așa o dorință mare să mai văd o dată lașul nostru. He !... ce n-aș da să mă întorc, numai să văd ce mai este pe-acolo.

Și oftînd prelung, întretăiat, bătrînul închise ochii, într-un chin intim, cătînd parcă ceva în adîncul tainic al minții. C-o tremurătură ușoară, ridică mîna, nctezîndu-și apăsât fruntea. După cîteva clipe, se liniști treeîndu-și degetele lungi, uscate, prin barba-i de argint, revărsată pe piept.

— Oricum — îi spusei eu — nu vă puteți plînge că n-o duceți destul de bine aci. Se cîștigă mult și nimeni nu vă supără. Ați găsit, în sfîrșit, țara care nu face nici o deosebire de neam și religie. Deplină libertate și drepturi egale.

— Ce-i drept nu-i păcat. Ce să spunem ? E bine. Nici o supărare. Nici o deosebire între creștin și evreu. Dar eu tot zic așa că noi, în America, avem mare noroc ca sunt

negrii aici... să vezi că, dacă n-ar fi ei la mijloc, tot pe noi ar cădea păcatul... sunt sigur că atunci tot noi am fi cei prigoniți. De câștig, slavă Domnului, o ducem destul de bine. Nu-i vorba de asta. Pot zice că azi trăiesc ca un rentier. Dar ce folos ? Poți fi Rothschild ori Rockefeller și tot poate să-ți lipsească ceva. Una este averea și alta este bucuria de viață. Nu poți la vreme de bătrîneță să te înveți cu altă lume, cu altfel de trai. Aici la America e o lume nouă, care nu se potrivește cu cea pe care am apucat-o noi. Aiștia mai tineri se deprind mai ușor aici. Ei se schimbă cu totul, pierd legea, uită trecutul, nu mai simțesc și nu mai gîndesc ca noi, cei cari am trăit o viață în România. Vezi mata, evreul, față de celelalte neamuri, se închide ca un culbec în casa lui. Și aici la America este așa ceva care n-a mai fost. E greu de spus cum și ce fel, dar eu pot zice totul numai cu două vorbe : „*Altă lume, alt fason*”.

Am rămas la masă numai cu bătrînul. Doctorul a plecat grăbit, chemat la un bolnav. După ce își trase ușor scaunul mai aproape de mine, bătrînul începu în șoaptă, discret, cu teamă parcă de a fi auzit de cineva :

—• Crezi că lui ficioru-meu, doctorul, îi place tare să stea aici ? Eu știu că și el oftează de multe ori. Ia fă-te și întrebă în patru ochi pe fiștecare ? Să vezi ce are să-ți spuie. Garantează-le un câștig numai de zece la sută din ce au aici, și mîine pleacă la fugă toți înapoi în țară. Ai să întrebî de ce ? Eu știu parcă de ce ? De ce-i place viermelui să trăiască la rădăcina hreanului ? Din locul acela unde ai trăit ca mic copil, între ai tăi, cari mulți poate nu mai sunt astăzi, rămîne așa ceva ca o drojdie veche pe fundul inimii și... oftezi mereu, cu gîndul tot la ce-a rămas acolo în urmă, departe...

Iacă eu nu pot ca să nu viu în fiecare zi aici. Beau o *cafe* turcească și mai văd un om de-ai noștri, ca să-mi aduc aminte de alte timpuri. Uneori, noaptea, cînd nu mă prinde somnul, mă crezi matale, parcă visez cu ochii deschiși. Văd așa pe rînd toate ulițele și casele din Iași. Dar știi cum le văd ? Parcă sunt chiar acolo și mă primblu singur.

fș
?
|
•

De pe Dealul Copoului se vede așa frumos șesul verde și apa Bahluiului pînă departe la podul de fier... dar vineri-sară, cînd s-aprind luminile la toate fereștile... știi cum se văd căsuțele acele pe coasta de la Tatarăși...

Și bătrînul, transfigurat, cu ochii în vag, umezi, lucioși, cu nările dilatate, vorbea mereu cu ton schimbat, vibrînd, copleșit parcă de imagini redade c-un fel de amară duioșie.

Tîrziu, cînd am ieșit în stradă, tumultul, larma vieții de noapte nu se potolise încă. Ne-am despărțit, strîngîndu-i mîna slabă, osoasă. O clipă a rămas în loc, schițînd un surîs silit, plin de amărăciune. Tonul, tremurătura acelei mîni uscate mă tulburase.

Am întors capul să-l caut prin mulțime, dar nu l-am mai putut vedea. Șivoiul omenesc luase în forfotul lui zgomotos, tîrîndu-l înainte, și pe acel suflet stingher, nostalgic, întîrziat ca o rămășiță din altă lume — rătăcitoare umbră în haosul Lumii Noi.

Și multă vreme mi-au răsunit în minte vorbele simple și pline de înțeles ale bătrînului fost maistru croitor :

„*Altă lume, alt fason*”.

PITTSBURG, 1 ARA OȚELULUI

Marele Washington n-a fost negustor. Nici vreme n-a avut să se țină de afaceri. Dar în „jurnalul” său se găsesc multe însemnări prețioase asupra locurilor cercetate de ochii lui pătrunzători. „Iată un loc admirabil pentru o uzină”, a spus el, contemplînd de pe-o colină, banda de pămînt cuprinsă între cele două ape : Monongahela și Allegheny, care se unesc, formînd fluviul Ohio.

La încrucișarea celor trei drumuri de apă, la poalele munților feruginoși, pe un pămînt îmbibat de păcură, între păduri de cărbune ce ies la suprafață, răsare, pe locul micului fort construit împotriva Pieilor-Roșii, un *oraș-ciupercă*, ce crește uimitor, ajungînd în cursul unui veac cea mai vastă și mai monstruoasă uzină metalurgică din lume — uriașa cetate mondială a fierului, capitala regatului lui Carnegie, atotputernicului suveran al trustului oțelului.

Fără să debarc de pe puntea vaporului care plutea încet pe apa cu unde negre, strălucitoare de pete de petrol, am privit o zi întreagă de o' parte și de alta malurile, pe care se înălțau munții de mineraiuri roșii, uriașe cazane-rezervoare de naft, furnale gigantice ca niște turnuri fumegînde, case-cazărmi negre de fum, monumente babiloniene ca niște imense pușcării de muncă forțată.

O săptămîină încheiată am colindat, stradele triste și negre, pavate cu resturi feruginoase, trecînd printre ziduri ciclopeene, lucrate în cărămidă aparentă, afumată, acoperită de praful de cărbune, care se cerne peste tot ca o ninsoare fină. M-am pierdut în labirintul uzinelor cu mașini mon-

struoase, printre roți, cazane, manivele, angrenaje și transmisii, care toate se mișcă, se învîrtesc amețitor într-o veșnică agitare.

În haosul de zgomote metalice, stridente, se amestecă vîjîituri de aburi, mugete asurzitoare ca în răscoala unei mări furtunoase ; iar la intervale, cîte-o detunătura groaznică clatină pămîntul de subt picioare și-ți sparge craniul ca într-un infernal bombardament de artilerie. Nu se poate auzi nici o vorbă ; toți se înțeleg prin semne.

Într-o atmosferă otrăvitoare, înăbușit ca într-o etuvă, privești năucit la blocurile de fier roșu, arzînd în pară, la torențele de metal lichid curgînd în valuri arzătoare, la ploaia de seînte, și la flăcările furioase, albe, orbitoare ce scapă zburcînd din gurile lacomelor furnale. Lucrătorii poartă ochelari și măști metalice.

Surd, orb și amețit ieși la lumină din iadul focului și a fierului topit. Cauți cu sete aer curat și tragi adînc, pînă în fundul plămînilor, funinginea fină care plutește pretutindene c-un miros acru de forjă, cărbune și gudron.

Afară, printre munți de cocs, cenușă, mineraiuri, vagoane de cîte patruzeci de tone sunt răsturnate cu fundul în sus și golite în cîteva secunde. Locomotive nouă se leagănă în aer ridicate de măcărâli puternice pentru a fi muiate dintr-o dată în băi de văpsea. Poduri metalice, gata prinse în nituri, înșirate pe maluri, se vînd cu metrul și se transportă în toate părțile lumii, demontate și îmbarcate pe vase plutitoare.

Lucrul nu încetează nici o clipă ; focul se întreține veșnic ; echipele de noapte înlocuiesc pe cele de zi. Spre seară, la ora schimbului, pe stradele negre și infecte, furnică mii de oameni de toate neamurile, cu hainele murdare, cu chipurile palide, storși de muncă ; se răspîndesc în părțile mărghinașe prin cartierele de lucrători.

Acolo, seara, în *Homestead*, mizerabilul *gheito* al Pittsburghului, am întîlnit grupuri de emigranți, ardeleni de-ai noștri, întoreîndu-se de la munca din fabrici. Cu sefertașele de metal în mîini, cu surtucele prăfuite, aruncate pe-un umăr^ călcau greoi, tăcuți, întunecați. Pe figurile lor obosite se

cunoșteau dungile șiroaielor de sudoare, prelinse prin praful de cărbune depus pe obrajii pământii, supti de munca silnică în uzina așa de împotriva instinctelor firești ale omului crescut în sînul larg al naturii.

Mirajul dolarilor... setea de pămînt... i-au scos din vatra satului și i-au trecut peste Ocean, aruncîndu-i în iadul metalurgic. Veșnic cu gîndul de întors în țară, cu dorul de acasă, cîți nu vor rămînea, pentru totdeauna poate, dezrădăcinați, departe de malurile verzi ale Mureșului, de pădurile lor de fagi din văile Oltului ! ?

ÎN CARTIERUL ȘCOALELOR LUT CARNEGIE

În vastele ateliere „*Westinghouse Electricai*”, în cercul unui dinam colosal, un inginer mărunțel, suit pe-o bobină, ne dă explicații într-o curată franțuzească.

Vioi, cu părul negru buclat, cu ochii negri surîzători, simpaticul inginer îmi fu vecin de masă la gustarea dată de Direcția fabricii.

— Ați făcut studii în Franța ?

— Nu — răspunse zîmbind — eu sunt belgian din Gand. De cîțiva ani sunt pe aci. Nici nu m-am americanizat complet.

— Sunt mulți ingineri veniți din Europa ?

— Cea mai mare parte dintre specialiști sunt străini. Știți, americanii sunt oameni practici. Cînd trebuie să facă o fabrică, vin în Europa, cercetează marile centre industriale, cumpără de-a gata mașinile și aleg specialiștii necesari. Fabrica, imitată întocmai, e făcută de zece ori mai mare. Dacă era utilată pentru o mie de lucrători, ei o fac pentru zece mii. Capitaluri și materii prime au din belșug. Ei nu rezolvă marile probleme științifice, nu inventează, dar aplică, perfecționează și asimilează foarte repede. Pîndesc examenele facultăților din Europa și dau o goană teribilă ca să pună mîna pe cei mai buni profesori, savanți și conducători tehnici pentru școalele lor superioare. Cu toată naivitatea și orgoliul ce îți înșești la fiecare pas, trebuie să recunoști cu admirație că un alt spirit stăpînește acest vast cîmp de lucru al Lumii Nouă.

¹ Gand, oraș în Flandra Orientală, vechi centru al culturii flamande. Și-a păstrat în mare parte aspectul de oraș medieval.

Inginerul Jean Lorand, stabilit de opt ani în America, venit ca profesor de desen industrial la școala tehnică a lui Carnegie, deși nu era complect americanizat, cunoștea foarte bine toate secretele marilor întreprinderi americane.

Însoțit de el, am vizitat așezămintele de cultură întemeiate de Carnegie, cu milioane de dolari aruncate cu dărnicie și folos.

O serie de edificii monumentale, în stilul renașterii italiene, ocupă un cartier întreg din oraș : muzeu, săli de muzică, de pictură, de sculptură, bibliotecă, școli tehnice ; toate întreținute prin rente anuale, asigurate de către generalul *rege* al oțelului, căruia i se spune cu admirație și simpatie : *Micul Patron*.

Intrarea liberă peste tot. Pe poarta principală văd scris cu litere mari : „*Free to the People*”.

Secția istorică a muzeului e ridicolă în comparație cu vechile muzee europene. Un început numai de religie a trecutului, fragmente de amintiri istorice, fără însemnătate, ținute cu sfințenie în vitrine bogat lucrate, de-a lungul pereților de marmură verde și roșie. Peste tot o risipă de bronz și aur.

Prețioase colecții de istorie naturală, numeroase fosile și celebrul *diplococus*. Scheletul giganticei dihanii ocupă o sală specială.

Biblioteca, foarte bogată, c-o organizație practică, americană, în mijlocul unei vaste și luminoase săli, un birou cu ingenioase instalații mecanice, tuburi pneumatice și butoane electrice. Elevatoare, vagonete pe șine transporta cărțile automatic. Admirabile săli de cetire pentru femei, copii și orbi — după metoda *Braille*.

Vizităm cu de-amănuntul marele institut tehnic, în care învață câteva mii de tineri. Săli spațioase, laboratorii, ateliere, mașini, proiecții luminoase. Ai mai mult impresia ca ești într-o fabrică, decât într-o școală. Aceeași metodă pentru toate ramurile de învățămînt: cursurile teoretice, însoțite de aplicații practice. În unele ateliere am văzut studenții lucrînd manual fierul și lemnul, la banc, la strung și la minghinea, ca simpli lucrători.

— Școala americană — ne spune inginerul — e o imensă uzină. Se învață mai puțină carte, dar se face mai

multa practică. La noi se îmbină mai bine teoria cu practica. E un învățămînt mai realist. Sistemul european pentru noi e prea rigid. Nu avem acele bariere de examene, diplome și titluri. Care are stofă de conducător, răzbește aci la sigur. Nici Morgan, nici Carnegie nu sunt universitari.

În sala luminoasă de desemn industrial, unde zbrîncî vreo zece ventilatoare electrice, o sută de băieți în cămăși, cu brațele goale, cu mînele suflecate, lucrează aplecați pe planșete. E o bogată expoziție de mușchi. Băieți vioiși, zdraveni, cu obrajii rumeni, cu priviri senine și îndrăznețe. Nu vezi nicăieri figuri stoarse, priviri obosite de tineri cărturari premianți.

— Atmosfera și nivelul școlii americane — ne explică inginerul — sunt desigur mai scăzute decât în Europa. Aci nu se face știință pentru știință și artă pentru artă. Nu există nici măcar minister de instrucție, dar desigur că școala americană, practică și utilitară, dă o pregătire mai largă la un număr de oameni cu mult mai mare ca în Europa. Desigur aci găsești mai rar dorința nobilă a științei și mai pe toți setea de îmbogățire îi face să se instruiască. Dar ce încredere, ce entuziasm au acești elevi ! Ei nu știu ce-i șovăirea și timiditatea. În locul reflexiei și fineței, au îndrăzneala, inițiativa și vioiciunea.

În țările din Europa se privesc cu oarecare dispreț oamenii tehnici ridicați de jos, fără școli superioare. În America, dimpotrivă, sunt căutați și încurajați. Foarte multe invenții și perfecționări în mașinism sunt făcute de simpli lucrători. La fiecare fabrică există cîte un *Registru de idei*, în care orice umil lucrător are drept să-și scrie părerea asupra mașinei la care lucrează zilnic. În unele fabrici sunt spirite inventive care nu fac altceva decât să experimenteze — bineînțeles că patronii se îmbogățesc și nu inventatorii.

Mai în toate țările din Europa, rutina, tradiția și chiar ierarhia paralizează eforturile. Alt spirit stăpînește lumea nouă. Pe lîngă multe cauze economice și sociale, poate activitatea, energia și atmosfera excitantă a Americii se datorește și aerului de aci sec și încărcat cu o cantitate de fluid electric într-o proporție cu mult mai mare decât în Vechiul Continent.

PRIVIND DIN PARADIS ÎN INFERN

9 j^lină înaltă, transformată într-un bogat parc englez, domină întreg orașul. De la piciorul colinei, cît poți cuprinde cu vederea pînă în zare, se întinde, măreață și oribila, vasta regiune metalurgică. Am ajuns sus spre seară. Nu *se* vedea soarele ascuns în atmosfera aburilor de sulf ; urmăream numai scăpărarea lui, după gradația de culori luminoase, care aprindeau perdelele de fum roșu la ora aceea a asfințitului.

Lumina înecată, vapoasă, schimba treptat conturul fondului^ pierdut în depărtarea ștearsă. Și în pinza rară de neguri, fină ca o muselină, care se întindea plutind între pămînt *ji* cer, ^ coșurile monumentale înșirate pe malurile apei apăreau difuz în zare, ca niște gigantice colonade, antice_ obeliscuri înălțate pe țărnul jos al Nilului într-un peisagiu egiptean. Sus în parc, alei largi, întretăiate armonice, acoperite cu nisip roșu, umbrite de brazi și tei mirositori, despart parchete geometrice de gazon fraged și ferigă umedă ; constelații de flori variate, garduri vii, arbuști rotunzi, tăiați cu atîta artă că par crescuți așa de la natură, în boschete de crizanteme uriașe sunt așezate bănci de piatră, bazenuri cu apă clară, fîntîni monumentale. O balustradă jde marmură sculptată proteja terasa, făcută anume ca să deschidă vederii întinderea orașului, de jos, de la piciorul colinei, pînă departe, la orizont. Aci, sus, în P^J^1. acesta plin de farmec și de parfumul unei vechi grădini_ regale, se ridică, seara, prinții *yankei*, potențații suverani ai finanței și industriei mondiale, pentru a gusta o ora de liniște în bogăția și majestatea naturii acestui

paradis pămîntesc, pe cînd jos, la picioarele lor, continuă fără încetare munca istovitoare, în atmosfera sulfuroasă a iadului metalurgic.

În parc, peste tot locul, un lux sportiv. Printre pavilioanele de piatră și lemn, lucrate în stil rustic, îmbrăcate în ghirlande de glicină și trandafiri japonezi, se întind peluze și terenuri pentru jocuri de tenis, polo și golf.

În clădirea centrală a clubului, cu ieșirea pe terasă, sunt săli de biliard, de muzică, de lectură și de gimnastică. Pentru înotat — un imens bazin de faianță albastră, cu scări de marmură albă, împrejmuț cu felurite plante meridionale.

La ora la care am sosit erau puțini bărbați. Multe doamne și domnișoare în costum de sport. Unele foarte decoltate, cu brațele goale ; altele și cu picioarele goale, numai în sandale, fără ciorapi. Umbreluțe, evantalii și voaluri nu se vedeau deloc.

Ne așezărăm la o masă lîngă intrare, de unde puteam observa lumea care venea pe terasă.

În fața noastră, o bătrînică uscată c-o bonetă de dantelă albă, învelită într-un șal de cașmir, prins la piept c-o agrafă mare, bătută în diamante, sta îngropată într-un jilț monumental și citea un jurnal american, dintre cele de douăsprezece pagini — foaia cît un cearșaf și litera cît puricele. Lîngă ea se așeză, c-un aer obosit, un domn înalt, robust, cu fața roșă, cu părul sur. Se răsturnă deodată într-un scaun cu leagăn, și ridieîndu-și picioarele mari, cu niște ghetee groase ca bocancii cazoni, începu să ^se balanseze ținînd capul dat pe spate, cu ochi pe jumătate închiși, cătînd în vid.

— E arhimilionarul F., îmi șopti Lorand ; e^ mina Ireaptă a lui Carnegie. Mamajui, bătrîna din față, vine aci în fiecare seară și îl așteaptă, la ora repausului.

La intrare apăru o familie numeroasă ; tata, durdului și zîmbitor, mama, înaltă și uscată, trei fete și doi băieți. Toată dinastia cu părul roșu-aprins.

— E tot unul dintre proaspeții milionari făcuți de Carnegie.

— Se vede că are fabrică de milionari Carnegie ?

— Da, precum vechii suverani din Europa aveau înainte fabrici de nobili. Și Lorand începu să-și dezvolte teoria lui asupra regilor americani. Suveranii, care au mai rămas în Europa, trăind numai din tradiții, sunt mai slabi și mai săraci decât regii americani, cari de fapt sunt guvernatorii muncii omenești. Ei sunt generalii cari comandă în luptele economice mondiale. Mai mult chiar, regalitatea americană are prerogativele monarhiei absolute, puteri necunoscute și uneori nelimitate, subordonând adesea puterile publice și chiar interesele naționale. În Europa e sfârșită de mult lupta împotriva regalității, în America abia a început lupta pentru un regim constituțional, care să limiteze puterile acestor regi. Când ei au puterea, stăpînind soarta a milioane de oameni, importanța, responsabilitatea, riscurile, reprezentanți în toate părțile lumii, e natural să aibă orgoliul vechilor monarhi și să-și formeze curți mai strălucite decât ale regilor din Europa. Carnegie, după ce a dat sume fabuloase pentru cultura poporului, ca să arate că are o nobilă misiune mondială, a înhămat la curtea lui pe cei mai mari savanți ai universităților americane, ca să facă în toată lumea propaganda „Fundației Carnegie pentru pacea universală”

— Dar, în definitiv — întreb eu — cari i-au fost calitățile excepționale, izvorul succesului acestui om ?

— Carnegie a dovedit că e un mare spirit organizator și un subtil psiholog ; adînc cunoscător al sufletului omenească — ca și un mare general, știe să aleagă, din masa pe care o conduce, cadrele necesare pentru a face continuu cuceriri noi. El a știut să exploateze, mai bine ca alții, sursele de muncă omenească, excitînd mereu setea de îmbogățire a celor capabili, de care atîrna succesul întreprinderii.

A plecat de la constatarea că marfa cea mai rară e *capacitatea*. De aceea de cîte ori o găsea, o plătea oricît de mult. El a introdus sistemul de a interesa la beneficii și a lua în fiecare an ca asociați pe unii dintre funcționarii capabili, care dovedeau calități deosebite. E natural să fie trup și suflet cu întreprinderea la care lucrează acei ce au

¹ Creată în 1910.

posibilitatea să devină milionari. Și în adevăr, în fiecare an, grădina Carnegie produce cîte-o recoltă de milionari. În fiecare an se face cîte-o infuzie de sînge nou, care întinește întreprinderea. Astfel se întreține vitalitatea organismului creat de Carnegie. Cu mare abilitate a combinat el o *scară mobilă*, după care nu plătește salarii fixe. Plata de lucru crește și scade în același timp cu profitul patronului.

Se povestește cazul unui oarecare căpitan John, care a refuzat să intre ca asociat, declarînd că se mulțumește să-i mărească leafa. Carnegie i-a fixat o leafă egală cu a președintelui Republicii Statelor Unite.

Înnoptase cînd am ieșit din nou pe terasă. Rezemat de balustrada de marmură, privesc încă o dată în jos.

Ochiul nedepins cată chinuitor să pătrundă în masa de întuneric. Conturul clădirilor nu se desprinde din negrul nopții. Apar numai umbre uriașe plutind nedeslușit în forme fantastice. Lanțuri de becuri seînteiază înșirate de-a lungul cheurilor, așternînd dîre luminoase pe luciul tremurător al apei negre ca păcura.

În fund, pe cerul roșu, ca într-un incendiu îndepărtat, joacă pîlpîind limbile flăcărilor, care se înalță la orizont și ling marginile norilor colorați de reflexul furnalelor aprinse.

Un zgomot surd, un hureit continuu se ridică de jos. De la distanță nu se văd oamenii lucrînd : bănuiești numai munca minusculelor insecte mișcînd monstruoasele mașini acolo jos, în mijlocul torentelor de pucioasă, în lava fierului topit, în valurile de catran ca într-un foc al gheenei.

Din cînd în cînd șerpi de foc taie cu repegiune întunericul nopții : sunt trenurile cu fontă roșă în fuziune, ce trec cu viteză nebună, lăsînd în urmă, din stropii căzuți, o ploaie de stele colorate ca un foc bizar de artificii.

Pînă la miezul nopții am rămas contemplînd de la înălțime tabloul acesta grandios și groaznic, ca o scenă fantastică dintr-o satanică feerie.

Jos, la picioarele noastre, lucrul nu încetase, căci focul nu se stinge niciodată în țara oțelului.

LA O FEREASTRĂ DIN ETAJUL
AL OPTSPREZECELEA

Din Philadelphia — unde se ținuse Congresul Internațional de Navigație — străbătînd Marile-Lacuri, am debarcat în Chicago, după opt zile de drum pe apă, c-un vapor pus la dispoziția grupului nostru.

Zdrobit de oboseală, după atîtea recepții, banchete și discursuri, rămîn o zi în casă.

Din marele hotel-turn, de la fereastra camerei cu numărul 1444, din etajul al 18-lea, pot cuprinde cu vederea o mare parte din oraș, pînă departe, spre lacul Michigan.

De sus, printre miriadele de coperișuri cari se suprapun, apar zvelte coșurile de fabrici, cu penaje plumburii de fum-Paratonere înalte, ca o pădure de sulii înfipte în zare, străpung norii deși cari plutesc deasupra orașului nepotolit.

Casele zgîrie-nori, imense calupuri simetrice, găurite de mii de ferești egale, turnate uniform în armătura rigidă a scheletelor de fier, apar în depărtare ca niște turnuri ridicate din cuburi de construcții, ca jucăriile unor copii de uriași.

Instinctiv mi se încheștează mîna pe fierul balustradei de cîte ori mă aplec pe fereastră ca să privesc în stradă, la furnicarul omenesc ce forfotește jos, ca în fundul unui canal adînc. Tramvaie, automobile, camioane, trăsuri, oameni și animale se scurg fără întrerupere, într-un haotic, nesfîrșit șivoi. Mulțimea neastîmpărată se vede mică, de la înălțime, redusă ca o masă de vii globule agitate, ce mișună în arterele acestui titanic organism, care vibrează de-o violenta energie.

În atmosfera asta încărcată de electricitate, în mirosul de cărbuni, de naftă și de sulf, respiri cu anevoie. Zgomotul trenurilor de sub pămînt, huruitul roților, ciocănit de fier și forfotit de aburi, fluier, clopote, semnale, milioane de sunete cari vin de sub pămînt, de pe pămînt, din ziduri, de pretutindeni, se ridică și se combină într-un vuiet asurzitor, metalic, învăluindu-te într-o vibrație ritmică, chinuitoare. Și în zgomotul acesta, cumplit și confuz, ce se înalță și coboară ca mugetul mării bătute de furtună, răzbat uneori urlete groaznice de fiară rănită : sunt sirenele vapoarelor ce se încrucișează pe lacul Michigan.

Întreaga îngrămădire monstruoasă, acest Babilon modern, apare ochiului în forme bizare cînd e predominant de la o mare înălțime. De sus, o clipă, ai iluzia că privești din preajma unui crater la o vastă regiune vulcanică rămasă după o erupție. În acest cataclism, se văd răspîndite pînă departe blocuri uriașe, pe-alocuri fumegînde ; jos, la piciorul prăpastiei, în fundul vulcanului stîns, prin crăpăturile adînci dintre părății stîncilor abrupte, unde lumina abia răzbate, mișună miile de vietăți într-o continuă și convulsivă agitare. Iar deasupra tuturor, pe cerul învăluit în nori de fum, plutește soarele palid și orb. Săgețile de aur se frîng neputincioase în picla cenușie, care apasă veșnic pe umerii orașului gigantic, înălțat pe locul numit de indieni : *Chicago* — usturoi sălbatic — astăzi c-o poreclă mondială : *Cetatea negustorilor de porci*.

— Splendidă vedere !

Surprins, întorc capul. Nu observasem intrarea celor doi tovarăși de călătorie. Unul înalt, uscat și ras, Arthur Lay, inginer hidraulic în Philadelphia. Cu părul alb înainte de vreme, c-o privire ascuțită — tip de american — deși italian de origine. Puterea de absorbire a Lumii Nouă îl americanizase complect. Altul, scurt și gras, c-o strașnică păreche de mustăți de bersalier, căpitanul Antonio Pascoli, un tip simpatic de meridional. Călătorise mult, locuise cîțiva ani în Extremul Orient pe care-l admira. Părăsind marina, ocupase un post în diplomație, pe lîngă legația italiană din Philadelphia, îmi plăcea tovarășia acestor doi prieteni nedespărțiți și veșnic în dezacord. Două concepții diferite asupra lumii și a

r

vieții. Se ciocneau la fiecare pas și totuși se simțeau atrași, ca doi poli de electricitate contrară.

— Am venit să aranjăm pentru mini vizitarea marilor elevatoare de grâne. Știu că te interesează chestiunea asta. Uite, se văd colo spre lac.

În zarea fumurie, ieșind parcă din sinul apei, niște blocuri colosale, fără ochii ferestrelor, se desprind masive și oarbe, în linii drepte asemenea unor antice monumente egiptene.

— Ei, ce zici de vederea pe care o ai de aci? Și c-un gest larg, americanul îmi arată mîndru imensul oraș care se desfășoară la picioarele noastre.

— Știi ce lungime are strada asta? Numai treizeci și cinci de kilometri. În Chicago se vorbesc patruzeci de limbi. Sunt douăzeci de religii și apar ziare în zece limbi... și cînd te gîndești să nu sunt nici o sută de ani de cînd Pieile-Roșii vîneau și pescuiau prin pustietățile acestea mlăștinoase.

— E în adevăr fenomenală reperiunea cu care a crescut orașul acesta. Cred — adaug eu — că în mare parte aceasta se datorește situației geografice...

— ...Și elementelor cari s-au stabilit aci, se grăbește să adauge americanul.

— Trebuie să știți că noi punem un fel de eroism în spiritul oricărei întreprinderi. Condițiunile de viață pe pămîntul american au făcut un caracter național superior, un suflet deasupra nivelului comun al umanității. Aci s-a creat ceea ce numim cultul muncii și poezia forței.

— Poezia forței!... mi se pare că nu-i decît imnul cultului lui Mamon, întrerupse căpitanul Pascoli, tăind brusc avîntul americanului.

După ce se lungi într-un balansoar, Arthur Lay își ridică picioarele sus, pe speteaza scaunului din față — după obiceiul locului — își aprinse o țigară și, zîmbind, se hotărî, în poziție aproape orizontală, să asculte liniștit părerile italianului.

— Eu unul declar că nu mă pot adapta aci. Nu pot să-mi acordez pașii vieții în cadența galopului exaltat care mă împresoară. Nicăieri, o preocupare intelectuală. N-am întîlnit doi americani să vorbească între ei altceva decît afaceri: *business, business*. Mașinismul acesta exagerat are

ceva sinistru și rece. Goana asta nebună după cîștig, transformînd mijlocul în scop, a vițiat sufletele, distrugînd tot ce poate înfrumuseța existența omenească. Atmosfera asta electrică, agitația teribilă, setea de bogăție care pune în mișcare toate resorturile energiei e drept că a creat un suflet nou, dar nu superior.

— Pot să-ți dovedesc că-i superior, încercă să întrerupă americanul. Dar căpitanul îl opri c-un gest hotărît, și începu să-i ceară socoteală pe un ton din ce în ce mai ridicat.

— Mă rog, ce ne tot arăți cu atît orgoliu aceste monstruoase îngrămădiri mecanice, opera mașinismului și a capacității speculative cu care vă lăudați. Dar care-i partea de umanitate în tot ce-ați făcut? Oare azi viața în uzine nu-i tot un fel de sclavie? Ignorați cu totul valorile morale și intelectuale adunate de veacuri în lumea veche. Confundați veșnic progresul material cu cel moral, și nu vedeți partea slabă a civilizației moderne. Aveți iluzia că ați creat orașul ideal. Dar Teba, Niniva și Babilonul, în care se vorbeau sute de limbi, erau tot niște îngrămădiri monstruoase. Numai în Atena găsiți ceea ce numesc francezii *la Cite*... creația spiritului grec... naturala, suprema armonie... echilibrul minunat între fantezie și critică...

— Am înțeles, am înțeles, întrerupse americanul, rîzînd cu poftă. Părerii învechite, culese de-a gata din cărțile autorilor ruginiți, pe care noi îi numim *fosile europene*. Și totuși, de ce vă e frică nu scăpați. Europa, și întreg globul pămîntesc, se americanizează mai repede decît vă închipuiți, în ciuda tuturor teoreticianilor Lumii Vechi. Uitați că Teba, Niniva și Babilonul s-au ridicat prin chinurile a mii de oameni, iar în Atena ideală, la care vă închinați, exista sclavajul. Legile și teoriile umanitare n-au putut suprima decît sclavia politică, dar liberarea din sclavia fizică a naturii nu poate s-o aducă decît sinistrul mașinism care vă îngrozește. Toată puterea lumii moderne stă în mașină, pe care n-au răspîndit-o nici poeții, nici teoreticienii și nici moraliștii. Numai setea de cîștiguri a revoluționat condițiile de viață, îmbunătățind traiul omenesc pînă în straturile cele mai de jos...

— ...Prefăcînd însă omul în mașină, adăuga cu necaz italianul, care-și ștergea nervos sudoarea de pe frunte.

— Ah ! oftați după timpurile fericite, cînd nobilul și brutalul senior se îmbrăca în dantele, dar nu făcea baie ; și subț candelabru, cu lumînări de său, mîncă elegant cu degetele murdare, ștergîndu-și nasul cu mîneca brodată. Priviți, vă rog, acum pe lucrătorul american și pe miliardar, patronul său. Sunt îmbrăcați aproape la fel. Amîndoi locuiesc în case luminate cu electricitate, cu robinete de apă rece și apă caldă ; au la fel linguri, furculițe, șervete și batiste. Pot în aceeași seară amîndoi să asculte la operă pe Caruso, trimis de d-voastră, doar că unul e în lojă și altul la galerie. Unul umblă cu automobilul propriu, și altul cu autobuzul sau tramvaiul, oricînd la dispoziție. Bunul trai nu mai este un monopol ca în trecut. Distanța dintre pături se micșorează zilnic. Ajungem la o nivelare de trai pe care n-au visat-o nici utopiștii.

— Așteptați și o nivelare de avuții ? încerc să-l întreb zîmbind.

Americanul se opri ; băgîndu-și adînc mîinile în fundul buzunărilor, îmi răspunse tăios, adîncindu-și cuta din îmbinarea sprîncenelor.

— A ! știu, vă indignează acumularea de bogății în cîteva mîini ? Dar uitați că acele mîini au abilitatea și energia de a produce. Și multă vreme încă va fi necesară, fatala, această acumulare. De ce nu urmăriți însă cum se risipeau bogățiile în trecut și cum se întrebuițeau acum. Numai această acumulare de capital a răspîndit și a ieftinit producția îmbunătățind traiul omenesc. Întrucît privește prisosul de avuții, n-aveți decît să citiți *Evanghelia bogăției*, scrisă de miliardarul nostru Carnegie. Veți vedea că bogătașul american de azi nu se consideră decît un depozitar, un om de afaceri al comunității. Bogăția trebuie să fie restituită societății pentru diferitele servicii sociale, ca școală, sănătate publică, subț felurite forme durabile, încă din viață, căci acel care moare *bogat*, moare *dezonorat*.

Și discuția ar fi continuat încă mult dacă n-o întrerupea simpaticul Tom, cel mai slut negru din tot batalionul băieților din serviciul marelui hotel.

Intră fără să bată la ușă — în America nu-i obicei — mîndru, purtînd cascheta de *bellboy*, îngropată în părul lui de astrahan. Ne întinse un teanc de plicuri. Cu obișnuitul

suris de grație și lingușire, arătîndu-și dinții albi, strălucitori, într-o păreche de buze groaznice, ne invită să citim adresele.

De la prima aruncătură de ochi, italianul păli.

— încă o invitație. Banchet la „Athletic Club". E teribil. Nu mai pot. Să înghiți în cinci zile opt banchete, treizeci și șase de toasturi și douăsprezece discursuri americane ! E un record care m-a distrus. Ce au de gînd americanii cu noi ? Cum nu știu ei niciodată să păstreze măsura ?

Și italianul începu să se plimbe furios prin cameră.

Americanul făcea haz de indignarea asta și căuta să ne explice că suntem victimele veșnicei rivalități dintre Chicago și New York.

Prin orice mijloc, Chicago trebuie să convingă pe oaspeții străini, veniți în asemenea ocazii, că cetățenii de aci sunt mai gentili și mai distinși decît cei din New York.

— Bine, dar ce suntem noi vinovați ? De ce să se abuzeze de stomahul și de răbdarea noastră ? Și italianul, trîntind pe masă plicul cu invitația, se pronunță hotărît :

— Nu mă duc nici mort. Deseară dezertez de sub escortă. Mîncăm mai bine într-un restaurant chinezesc.

LA NIAGARA

Pînă la Buffalo trenul extrarapid, fără să se oprească, atinge numai în goana-i nebună orașe moderne și prozaice, botezate pompos de americani cu nume poetice din antichitate : Palmira, Siracuza, Itaca, Roma.

Străbatem o bogată regiune industrială. Cîmpia verde îi pătată de negrul fabricilor, afumată de monstrele locomotive „Pacific”, tăiată peste tot de rețeaua aeriană a cablurilor electrice, sfîșiată în zbor de mii de automobile cu miros de benzină și nori de praf în urmă.

Cine ar recunoaște în haosul civilizației moderne sălbatica și pitoreasca vale *Mohawk*, teatrul de altădată al mării epoei romantice, descrisă de celebrul romancier american Fenimore Cooper ?

Aci, în sînul unei naturi aspre, în cadrul de apă și pădure, de-a lungul marilor lacuri s-au desfășurat odată acele filme înfîntătoare de aventuri și peripeții eroice, în cari pionierii îndrăzneți și războinicii indieni, superbii tatuaiți *Ciorapi de piele* și *Ochi de vultur*, ne aprindeau imaginația copilăriei, purtîndu-ne în deliciu printr-o lume primitivă, măreață și fantastică.

Un murmur surd, continuu și vag, ajunge pînă la noi venind de undeva din depărtare.

— E glasul *Niagarei*, îmi spune tovarășul de drum.

După un ceas ajungem. Ne oprim pe malul unei ape mari. Pare un fluviu de lățimea Dunărei. Nu-i fluviu. E un canal săpat de natură într-o albie de stîncă, pe o lungime de 60 kilometri : un imens jgheab de piatră prin care se scurge apa din lacul Erie în lacul Ontario. Diferența de nivel dintre cele două lacuri este de o sută de metri.

Stăm pe mal și privim. Prima orientare.

În susul apei, cît pot cuprinde ochii, vezi fața netedă a undelor clare, alunecînd c-o repeziune amețitoare. În josul apei, la cîteva sute de metri, fundul de calcar e rupt brusc ; și acest fluviu lat, cu tot volumul lui de apă — *coloana de deluviu*, cum i se spune — se prăvălește deodată și cade de la înălțime, spărgîndu-se jos pe un pod de piatră. Un nor de pulbere de apă plutește la orizont, veșnic suspendat în aer.

Acolo e cascada. Nu se vede încă bine. Auzi numai zgomotul detunător, neîntrerupt. Simți parcă plutind în juru-ți o atmosferă de mister și primejdie.

Ne oprim. Un bloc de stîncă c-un buchet verde de arbori bătrîni : Insula-Caprei, rămasă ciudat în mijlocul torentului, desparte cascada în două. Căderea despre țărmul american e mai mică. Cea despre țărmul canadian, în forma unei imense potcoave, arată marea cataractă în toată splendoarea ei.

Enormul volum al torentului — douăzeci și cinci de milioane de tone pe oră — strîns între pereții de stîncă, se bombează ca și coama unui monstruos val de ocean. La mijlocul cascadei masa fluidă e așa de groasă că pare solidă — o masă compactă, colosală, se rostogolește vertiginos și cade brusc în abis, spărgîndu-se pe stîncă de jos în miliarde de bucăți. Și în tunetul groaznic ce zguduie pămîntul, răzbate un fel de muget de uragan perpetuu ce umple văzduhul ca o cumplită amenințare de cataclism.

Simți, asurzit, căderea, fără să poți vedea spargerea jos, de fundul aceluia satanic cazan clocotitor, ce fierbe ca un crater de vulcan în erupție. Apa pulverizată izbucnește năvalnic în vârtejuri fumegînde, ca niște nouri fantastici de aburi irizați. Și în jocul razelor de soare, sub unghiuri diferite, praful lichid tremură bizar într-o orgie de culori îmbinate în dungi străvezii, ca o panglică de curcubeu solar.

Aspectele Niagarei, după starea cerului, variază la infinit. La mijloc, în pătura profundă a torentului, e un verde închis, slăbind din ce în ce mai pal spre lături. Coloane de mercur, șivoaie metalizate, curg pe margini, printre stînci pierdute jos, într-o fierbere de argint topit. Și fluviul, pînă

departe, se acopere c-un strat de spumă fină, ca o dantelă capricios destrămată pe un alb câmp de zăpadă.

Răpit, înfricoșat, rămii ceasuri întregi, cătînd în extaz la spectacolul grandios ce te reține împietrit în sentimentul profund al micimii omului în fața eternelor fenomene ale naturii. Misterul nepătruns și groaznica ei maiestate niciodată nu s-au putut descrie sau zugrăvi.

Îmbrăcați ca niște scafandrieri, în haine de pînză gudronată, ne scoborîm sub cascada centrală pe o scara strîmtă și udă, alunecînd la fiecare pas. Un negru buzat, c-un trup de atlet, ne conduce și ne susține pînă jos la piciorul stîncii mîncate de apă. În spațiul strîmt, rămas între peretele de piatră și masa lichidă, ce fac în cădere o curbă perfectă, e întinsă o punte îngustă în spatele cascadei — Grota-Vînturilor, pe care n-o pot trece decît oamenii cu nervii sănătoși.

Avalanșa de apă cade c-un tunet asurzitor. La depărtare de o palmă de ochi ai înainte peretele lichid ca o cortină gigantică. Păturile de aer sunt izbite cu atîta putere că vîjje vîntul într-un vârtej de curenți, c-un urlet sălbatic și răutăcios, pe care nu-l poți auzi în largul mării pe timpul marilor furtuni.

Asurziți, orbiți, biciuiți de plumbii de apă rece, uzi learcă pînă la oase, ne strecurăm prin pînzele dușurilor torențiale, pe puntea îngustă, încleșrîndu-ne mîinile înghețate de balustrada lunecoasă. În sfîrșit am scăpat la lumină. Amețiți, ne oprim să răsufilăm. De frig ne clănțanesc dinții în gură. Cu puterile sleite, urcăm treptele pînă sus în capul scării. Ne uscăm la soare înfiorați de-un tremur de tensiune nervoasă și stăpîniți încă de-o ciudată senzație : o profundă mulțumire de salvare, o ascunsă mîndrie de biruință — parcă am trecut teferi prin centrul unei trombe marine.

*

A doua zi, dimineața, cu tramvaiul electric, facem circuitul Niagarei, oprindu-ne pe diferite poziții ca să vedem cataractele sub toate aspectele. Trecem celebrul pod suspendat. O minune tehnică, o pînză de păianjen țesută în aer la o înălțime amețitoare deasupra abisului. Intrăm pe pămîntul Canadei. Nici o formalitate, nici un control. Numai uni-

forme stacojii ale soldaților englezi ne atrag atenția că pășim pe teritoriul unei colonii britanice¹.

Rezemați de-un grilaj de fier, la marginea prăpastiei, urmărim jos, pe apă, mișcările unui vapor : „Zîna negurilor”, plutind vînzolit de frămîntarea talazurilor înpumate. Văzută de sus, mica navă pare o insectă imprudentă atrasa de pericol ; se apropie de cascada și deodată se retrage cu groază, urmărită de rafale de ploaie, de jerbele cari țîșnesc clin uriașă căldare în clocot infernal.

— Și cînd te gîndești — spune tovarășul meu — că minunea asta a naturii se distruge pe nesimțite. Baza stîncii de calcar este roasă mereu de apă. Căderea se retrage cu jumătate de metru pe an. Va veni o vreme cînd în locul cascadei va rămînea numai un canal strîmt, prin care apa se va scurge fără să cadă de la înălțime.

— E adevărat — răspunse un american. — dar geologii au calculat că asta are să se întîmple peste vreo 30.000 de ani, așa că o putem admira în liniște.

O sumă de legende circulă asupra acelor îndrăzneți campioni, cari — seduși de vecinătatea primejdiei și de vanitatea reclamei — au înfruntat prin nebune aventuri puterea Niagarei.

Celebrul echilibrist Blondin a traversat cascada, mergînd pe o frînghie de sîrmă întinsă de la un mal la altul. Purtînd o mică sobă în spate, echilibristul s-a oprit la mijloc, a spart cîteva ouă din care și-a preparat o omletă, ospătîndu-se liniștit pe sîrmă, deasupra cascadei.

Un oarecare Robert Flack, construindu-și o barcă specială și-a dat drumul în cursul apei, dar a fost înghițit de torent chiar sub ochii soției și ai copilului său.

Mai fericit a fost înotătorul Graham, care avu ingenioasa idee de a construi un butoi lestat la fund, pentru a-i păstra poziția verticală. Cu chipul acesta a traversat de cîteva ori cascada. Mulți înotători l-au imitat, dar cîți din ei n-au plătit cu viața sfidarea nebună și curajul steril al unui eroism inutil.

¹ În 1912, cînd întreprinde Eugeniu Botez călătoria în America de Nord, Canada era colonie britanică, cucerită de la francezi în 1763 (în urma războiului de 7 ani).

Pieile-Roșii, tribul *irochezilor*, vechii stăpînitari ai Niagarei, se adunau pe malurile aceste aducînd, o dată pe an, o tragică jertfă marelui *Spirit* al apelor. Pregăteau o barcă, o albă *pirogă*, împodobită cu ghirlande de flori și încărcată cu fructe și cu felurite daruri.

Dintre fetele de măritat alegeau pe cea mai frumoasă pentru sacrificiu. Noaptea, pe lună plină, tot tribul se aduna pe malurile torentului. În mijlocul urletelor sălbatice și a dansurilor diabolice, se lansa *piroga* în curentul apei. Numai cîteva minute apărea în lumina argintie a lunii, plutind fulgerător spre abisul morții, acea stranie viziune pe care, într-o clipă, Niagara o înghițea pe vecie.

MINCIUNILE LUI CHATEAUBRIAND ȘI LITERATURA AMERICANA

În cercul nostru, plecat de dimineață din Buffalo, se găsea o tînără intelectuală din Boston.

Miss Mildred T... O blondă zveltă, fragilă, cu o voce muzicală, c-un cap de madonă. Bluza de mătase, culoarea fragilor, era prea decoltată ; în ziua aceea, ce-i drept, era o căldură nesuferită. Bărbații, după moda americană, umblau numai în vestă și sacoul pe mîna.

În scurt timp ne-am pus toți la curent cu starea civilă a americancei, care ne intrigase la început.

Unica fiică a unui mare industriaș din Boston. De douăzeci și opt de ani. A doua oară divorțată. Își reluase vechiul titlu de *Miss*, cum e obiceiul în Lumea Nouă. Renunțase la măritiș pentru a-și păstra complecta libertate.

Studiase muzica doi ani la Paris. După trista experiență a căsniciei, se apucase de literatură și studii sociale. Deși avea o grație naturală, inteligență și cultură aleasă, părea la prima cunoștință cam excentrică și indescifrabilă. Venise la Niagara pentru o lună, ca să ia note în vederea unui roman feminin la care lucra de un an.

Stam în parcul îngrijit de pe malul canadian, înșirați pe bancă la umbra unor tei bătrîni. Privind panorama Niagarei, căutam să-mi închipui peisagiul primitiv, așa cum trebuie să fi fost pe vremea Pieilor-Roșii, în sălbatica măreție a naturii virgine, înainte de a fi insultată și mutilată de decorul și reclama civilizației aduse de oamenii albi.

— Ce trebuie să fi fost odată prin locurile aceste ? Chateaubriand, care le-a descris magistral, spune că irochezii se hrăneau cu vînatul animalelor tîrîte și ucise de cataracte.

Indienii cu *pirogele* lor ușoare, din coajă de copac, pescuiau urși, cerbi și bizoni căzuți și aduși de torent.

— Admirați mult pe Chateaubriand? mă întrebă c-un zîmbet ironic scriitoarea americană.

Dintre toate celebritățile europene nici una n-a scris despre America mai mari minciuni ca Chateaubriand. Opera lui n-a fost scrisă după vedere, la fața locului, așa cum susține el. A fost compusă din bucăți la birou, răscolind o întreagă literatură adormită de trei secole în praful bibliotecilor: studii, memorii, însemnările exploratorilor, misionarilor și călătorilor din trecut.

— Ce are a face cum a lucrat — o întrerup eu — a scos dintr-un material brut un extract minunat. A făcut un alhij prețios, opere nepieritoare ca *Atala* și *Natchez*, în care — după cum spun marii critici — strălucesc pietre nestimate, rămase parcă din *Biblie*, sau de la Omer și Ossian.

— Trebuie să știți că noi, americanii, iubim mult adevărul și sinceritatea în viață și în artă. E adevărat că poemele lui Chateaubriand au făcut revelația unei lumi necunoscute și a unei poezii noi, ca un suprem triumf al exotismului american; dar nu putem uita că cea mai mare parte a operei a fost *trucată*.

Pe Chateaubriand l-a chinuit toată viața ambiția de a-și lega numele de o mare descoperire geografică. Căuta un drum spre strîmtoarea Bering prin fundul băii Hudson, căuta izvoarele lui Mississippi și locul unde a fost Cartagena.

Dar n-a avut parte să-i poarte numele nici o apă și nici un munte. Nu era om de acțiune și energie. Nici pregătire nu avea pentru explorări. A fost un artist c-o mare adorație pentru grandiosul său *Eu*. Un critic spunea despre dînsul că viața i-a oscilat între orgoliu-virtute și orgoliu-prostie. În lumea nouă n-a stat decît vreo cîteva luni. N-a avut nici timpul material să umble prin toate locurile pe cari le-a descris. Cînd s-a convins că nu poate să îndeplinească cele ce-a visat, s-a pus să cerceteze textele vechi.

Toate peisagiile din Florida și de pe Mississippi, descrise fără să le fi văzut, sunt împodobite cu minciuni născocite de bogata lui fantezie. Susține că a întîlnit urși clătîindu-se îmbătați de struguri, că a văzut stîrci albaștri, crocodili, șerpi gigantici, papagalii multicolori. Iar în drum spre

Niagara, la un trib de irochezi, a întîlnit un francez, fost ajutor de bucătar, făcînd pe profesorul de dans. Învăța pe *messieurs les sauvages et mesdames les sauvages*¹ dansurile franceze după aria *Madelon Friquet*.

Un profesor de la Universitatea din California a făcut un studiu documentat ca să stabilească adevărul și minciuna, împletite, de altfel, cu multă artă în opera lui Chateaubriand.

Din una în alta am ajuns la literatura actuală americană.

— Noi, în Lumea Nouă, nu suferim de decadentismul care bîntuie în literatura europeană. Avem și noi însă alte păcate. Se citește mult, dar cititorii noștri sunt proști. Gustul publicului e scăzut. Se citește superficial, fără pătrundere. Și de aceea se și scrie așa în pripă, fără multă gîndire și sfortare pentru perfecție. De altfel, lucrul e explicabil. Avem o literatură prea tînără. Abia am apucat să ieșim de sub influența literaturii engleze. Tot ce se scria mai înainte în America nu era decît o transplantare britanică. Bret Harțe² e Dickens, Irving³ e Goldsmith, Fenimore Cooper e Walter Scott și Miiler⁴ e Byron. Numai cu Whitman ajungem la calitatea geniului american.

În literatura noastră avem acum două curente paralele: unul *popular* și altul *rafinat*.

Curentul popular cuprinde toate cărțile scrise pentru marele public, după gustul mulțimii. Subiecte senzaționale, adesea cu miez interesant, dar de-o simplitate copilărească, tipuri convenționale și formă foarte puțin artistică, neglijată cu totul, ca o cronică de ziar popular.

Curentul rafinat are un mic număr de scrieri pentru cercuri restrînse. Stil și formă aleasă, dar fondul slab, fără

¹ „Domnii sălbatici și doamnele sălbatice” (fr.).

² Francis Brett Harțe (zis Bret) (1836—1902), scriitor american născut la Albany. Scrierile lui consacrate Far-Westului (Vestului îndepărtat) îi aduc o reputație internațională. Adept al unui limbaj savuros cu o anumită culoare locală este un precursor al lui Mark Twain.

³ Washington Irving (1783—1859), scriitor din S.U.A., unul din creatorii literaturii nord-americane. Este autorul unei hazlii *Istorie a New Yorkului* (1809), și al mai multor biografii, istorii și cărți de călătorie.

⁴ Henri Miller, scriitor american, născut în 1891, autorul unor scrieri cu o mare libertate de limbaj prin care denunță obsesiile lumii moderne (*Tropicul Cancerului*, *Tropicul Capricornului*).

viață, fără gândire profundă și fără simțul realității. Este un fel de literatură, cum se zice la noi, scrisă cu pană de cristal și cu cerneală parfumată.

— Poate din cauza vieții comerciale **din** America, încerc eu să explic lucrul.

— Pardon — mă întrerupe americana, c-un accent net și sec — Florența, Veneția și Olanda erau foarte comerciale când au produs pe cei mai mari artiști ai Europei.

Suntem încă o lume tânără, în formație. Talent, imaginație avem, **da!** n-am ajuns încă la o gândire profundă. Scriitorii europeni nu au mai mult talent decât ai noștri, dar au un public cititor mai superior, mai pretențios, produsul unei civilizații mai vechi. Un scriitor bun se formează ca și un actor, care niciodată nu va ajunge la un rol desăvârșit jucând pe scena unei săli goale sau în fața unui public prost. Gustul și educația publicului se face cu încetul.

La noi progresul este vădit. În toate orașele se organizează cluburi literare și se dau premii pentru poezie și proză, în scurt timp și pe acest teren vom arăta Europei ce putem produce. Nu uitați că arta nu e decât floarea care se deschide la urmă, după ce planta cu rădăcină adâncă și tijă sănătoasă s-a dezvoltat complect într-un pământ fertil.

— Dar din literatura europeană ce preferați ?

— Nouă, americanilor, ne place mai mult literatura engleză decât cea franceză.

Anglia e patria romanului. Scriitorii francezi sunt prea frivoli. Cu drept cuvânt s-a spus că, citind romanele franceze, îți vine să crezi că autorii nu sunt însurați și nu au nici mame, nici surori.

— Cred că în America, mai mult decât în Europa, aveți ceea ce se cheamă *pruderie*

Dar n-apucasem să sfârșesc fraza, și scriitoarea americană mă întrerupse brusc aruncându-și pe umerii goi, c-o mișcare repede, un fular de mătase, ținut pînă atunci pe genunchi...

— În tot cazul, la noi păcatele se ascund, pe cînd în Europa se etalează. Ceea ce numiți *pruderie* este un omagiu adus virtuții. Eu am trăit în Franța și cunosc bine viața și femeile de acolo. Sunt falș zugrăvite în literatură. Femeia

franceză se îmbracă bine, are spirit și grație, dar nervii îi sunt prea iritabili și vorbește prea convențional. E și natural, căci abia iese de sub tutela guvernantei și intră în sclavia soțului. În toată Europa femeia e încă *minoră*, numai în America a ajuns la *majorat*. Foarte bine s-a zis despre femeia franceză că-i jumătate prințesă și jumătate actriță.

După ce ne-am despărțit, multă vreme mi-au umblat prin minte părerile scriitoarei americane asupra femeii franceze. Și cum îmi apărea mereu imagina ei și în auz îmi răsuna accentul acela net, sec și pedant, mi-am adus aminte de părerile unui scriitor francez asupra femeii americane : „Țara asta în care numărul bărbaților e cu vreo trei milioane mai mare ca al femeilor, și unde sunt cele mai multe căsătorii din amor și cele mai multe divorțuri, a făcut din femeie o aristocrată fără curte, o rafinată fără mediu, o imagină fără cadru, un juvaer fără montură, o zeiță fără Olimp”.

De la fr. *pruderie* — virtute mincinoasă, ipocrizie.

Ciudat tip de vapor fluvial. Necunoscut pe Dunărea noastră. În loc de helice, numai o roată imensă cu zbatuiri. așezată la pupă, învîrtindu-se c-un zgomot infernal, împinge înaintea vasului cu fundul plat. Urcăm fluviul încet, luptînd. să învingem viteza curentului apelor umflate pe timpul inundației periodice.

Ca și Nilul binefăcător, Mississippi — „părintele râurilor” — își revarsă regulat prisosul apelor mănoase, fertilizîndu-și vasta albie, întîndere nesfîrșită de pămînt roditor,, supranumit noul Eden.

Pe malul stîng se-nșiră coline paralele, acoperite cu păduri negre de stejari, pe-alocura pătate cu albul lucitor de ulmi și mesteacăni.

Pe malul drept, jos, uniform și peste tot înecat, coroa-nele sălciilor pletoase, legate între ele prin lanțuri de liane agățătoare, plutesc la suprafața apelor moarte, în singurătățile nemărginite ale savanei pierdute în zare. Apa-i gălbuie, miloasă. Navigația-i grea prin părțile acestea cînd fluviul e umflat.

Roata cîrmei se învîrtește repezită ca să abatem din drum, în scurte zigzaguri, ferindu-ne de buștenii enormi ce plutesc coborînd la vale. Oprite pe la cotituri, aceste epave rătăcitoare încheagă bancuri de nisip și rădăcini, care se rup uneori de maluri, plecînd în scursul apei ca niște insule plutitoare.

Defilăm ca și pe Dunăre, prin fața ostroavelor pustii și păduroase. Nelocuite, unele fără nume, se cunosc numai după numerile însemnate pe harta fluvială. Navigam pe

lîngă ele, unde curentul e mai mic. Umiditatea solului fecundează o vegetație bogată, lacomă, ne bună, care se tîrîie, se agață, se încolăcește ca șarpele, îmbrățoșînd trunchiuri bătrîne, încîlcindu-se într-o țesătură deasă de draperie mătăsoasă. Adierile vîntului, loviturile apei clatină imensul gard viu ce-și oglindește frunzișul, legănat în unda sclipitoare, c-un joc de culori fantastic și amețitor. Iar freamătul de frunze, suspinînd în adîncimea desîșului, tremură în aer ca o prelungă respirație a vieții vegetale.

Pe sus, suspendate parcă în azurul cerului, trec stoluri de păsări acvatică, plutind în zare, deasupra luciului apei molcome spre bălțile adormite.

Pe vaporul nostru, încărcat cu baloturi de bumbac — lume puțină. Cîțiva călători albi și vreo zece familii de negri.

La prînz, căpitanul vasului, instalat după obicei în capul mesei, îmi făcu loc în stînga. Locul din dreapta era rezervat unui domn bătrîn c-o figură impunătoare, c-un aer aristocrat. Asemenea tip de american nu mai întîlnisem în calea mea prin Lumea Nouă. Anglo-saxon de cea mai pură rasă. Foarte înalt, uscat, zvelt. O figură prelungă, osoasă, roșă, întretăiată de-o rețea fină de vinișoare violete; părul cenușiu în șuvițe rare, și niște ochi ficși, albaștri ca de sticlă. Temperament flegmatic, rigid și geometric, părea — după ținută și îmbrăcăminte — un nobil general în retragere, care-și păstra încă deprinderea de comandă și dominație. Pe cînd bătrînul consulta lista, căpitanul se aplecă șoptindu-mi :

— E cel mai mare cultivator de bumbac din Virginia. Adevărat nobil. Din cea mai veche aristocrație. Domeniile familiei trec din tată în fiu de trei sute de ani.

— Cum — îl întrerup glumind — în egalitara și democratica d-voastră Republică aveți încă o aristocrație ?

— Desigur — îmi răspunde grăbit — în orice societate triajul unei elite se face de la sine. întotdeauna vor fi unii creați să comande și alții să asculte. Aristocrația noastră virginiană a furnizat Americii cei mai mari bărbați de stat.

în timpul mesei bătrînul american mă întrebă cu mult interes despre viața și vietățile din Delta Dunării. Cunoștea

bine Delta lui Mississippi, unde dusese, spunea el, uii trai de martir din cauza țințarilor ; povesti apoi peripețiile vânătorilor făcute în regiunea mlăștinoasă a Deltei, împotriva crocodililor și a șerpilor cu clopoței.

Și pentru că văzuse interesul meu pentru navigația pe Mississippi, după masă, mă luă de braț și mă conduse în fața unei hărți țințuite pe unul din pereții salonului din provă.

— Iată — îmi arată el — cum, dintr-o singură aruncătură de ochi, poți înțelege rolul marelui fluviu pe care indienii, în pomposul lor limbaj, l-au numit „Părintele apelor”.

Privește ce formă regulată are America. Pare că după o ordine metodică natura a separat pământurile și apele, munții și văile. Un plan geometric, măreț și simplu. Un imens triunghi de la nord la sud. Pe latura de sus — Marile-Lacuri, pe latura Pacificului — lanțul Munților Stîncoși, pe latura Atlanticului — lanțul Munților Alegani. Depresiunea mediană, acest vast teritoriu îi tăiat în două de Mississippi pe toată lungimea de șase mii de kilometri. În el se varsă cincizeci și șapte de râuri navigabile care, scoborînd din munți, udă de o parte și de alta, fertilizînd toată această regiune de o nesecată bogăție naturală.

Nici o apă de pe glob nu formează o arteră de comunicație mai interesantă ca Mississippi. Bazenu mississippiian a fost ocupat de triburile indigene, dar n-a fost niciodată posedat. Căci numai prin agricultură omul se leagă de sol. Primii locuitori au rămas tot la vînat, fără să se ridice la treapta păstoriei și agriculturii. Pămîntul acesta este cea mai măreață locuință pregătită omului de natură.

Cu drept cuvînt se zice că această imensă vale, găsită goală, a servit ca leagăn mării națiunii americane.

După-amiază, înăuntru e o căldură înăbușitoare. Ieșim afară pe punte. Adie o briză ușoară. Stăm la umbră sub o pînză groasă, pe care un marinăr negru o udă din cînd în cînd. Bătrînul american își prepară singur ceaiul, făcîndu-mi o întregă teorie asupra raportului dintre căldura internă și cea externă pentru a demonstra că, bînd ceai

clocotit, te răcorești. Eu mă mulțumesc cu siropuri și apă la gheață. Un remorcher puternic ne ajunse din urmă. Avea aceeași direcție și cîțva timp ne-am ținut pe aceeași linie. Vaporul nostru, deși mărise presiunea la căldare, rămînea în urmă. Remorcherul avea vădit viteză mai mare. Cînd s-a convins de asta, căpitanul nostru a renunțat să mai încerce o întrecere. Cumînte, el și-a căutat de drum.

Bătrînul, care se sculase de pe scaunul său legănător, pe cînd urmărea cu binoclul în zare mersul remorcherului, îmi spuse c-un fel de regret:

— Mai înainte, pe Mississippi, era imposibil să meargă două vapoare în aceeași direcție fără să se ia la întrecere de viteză.

O ! erau lupte interesante care durau zile întregi. Se făceau pariuri pe sume fabuloase. Căpitanii, echipajele și călătorii se pasionau pînă la exaltare. Cîte căldări nu explodau aruncînd vasele în aer, cîte victime omenești nu făceau aceste curse nebune...

Erau căpitanii încăpățînați și furioși care, văzînd că pierd cursa, ajungeau să tragă focuri de revolver în piloți, sau să abordeze vasul rival pentru a-l da la fund.

Îmi aduc aminte că am luat parte în tinereță la o asemenea cursă de vapoare. Plecam din Noul Orleans. Pe toate zidurile erau afișe enorme care anunțau primul voiaj a două vapoare noi care urmau să-și încerce viteza. Călătorilor li se punea în vedere că drumul se face pe risc propriu, vapoarele nu răspund pentru accidentele care ar putea surveni în cale.

Mă imbarcasem pe vaporul „Neptun”. Mi se păruse că are forme mai fine și o provă foarte ascuțită. Toată lumea de pe bord pariasc. Erău angajate sume mari. Toți călătorii, bărbați și femei, luam parte cu îndrjire la luptă. Nimeni nu se gîdea la pericol. Aștăm marinarii și fochiștii promițîndu-le mari recompense ca să ridice presiunea căldărilor la maximum. Eram hotărîți să învingem sau să zburăm în aer.

Cele două vapoare, „Neptun” și „Saturn”, erau de același tip, mașinile de puteri egale. Cîțva timp ambele au mers cu aceeași viteză. Stațiile telegrafice de pe malurile fluviului comunicau în toate direcțiile trecerea celor două vapoare.

După sfortări cumplite, vaporul nostru izbuti să ia înaintea rivalului său, dar flăcările începură să iasă pe gurile coșurilor înroșite.

Tocmai când entuziasmul era la culme apărură în vedere Louisville — unde se hotără cursa — se ridică atunci din fundul vasului în agitația de pe punte, șeful mecanic, cu părul vulvoi, negru ca un coșar, aiurit, strigând cu gesturi disperate :

„Depozitul de cărbuni e pe fund, trebuie încetată lupta din lipsă de combustibil”.

„Niciodată ! urlă căpitanul furios, toate lucrurile de lemn de pe bord să se arunce în foc. Să nu scadă presiunea la căldare nici c-un grad că vă bag în foc pe toți mecanicii și fochiștii. Mențin eu presiunea pînă la sfîrșit arzînd carne de om.”

După cîteva clipe se auzi bocănitul topoarelor și vandalismul începu: mobilierul din saloane, mese, scaune, bănci, lăzi, parchete fură sfărîmate și cărate cu repeziciune la căldare.

Un fermier avu o idee minunată oferind pentru ardere în loc de cărbuni întreaga cantitate de grîu pe care o transporta în fundul vasului.

O doamnă, care lua parte cu înverșunare la luptă, puse la dispoziție o garnitură complectă de mobile împachetată în lăzi. Navigam arzînd la căldare grîu și lemn.

În strigăte, urale și aplauze nebune, „Neptun” acostă întîiul la pontonul din Louisville.

„Saturn” ajunse după șase minute.

„Neptun” era într-un hal de plîns, pe jumătate distrus, dar... cîștigase gloria învingătorului.

Asta e în firea americanului, sfîrși bătrînul povestirea ; *go and run your risk* — mergi și încearcă-ți norocul.

!

ÎNTRE ATLANTIC ȘI PACIFIC

O dimineață rece. Ieșind din pîcla apăsătoare a negrelor uzini, sorbim cu nesațiu lumina aurie și aerul curat de-a lungul lacului Michigan — o mare verzuie cu apă dulce, în urma noastră rămîne pierdut, învolburat, în norii de fum monstruos încîlciți, Chicago, *orașul ciupercă*, supranumit *Porcopolis*.

Cu o sută de kilometri pe oră, cinci zile și cinci nopți, străbate continentul trenul rapid „Nord-Pacific”.

Trenurile obicnuite nu au decît o singură clasă. În schimb sunt numeroase trenuri speciale și rapide, cu vagoane comode și luxoase. Grupului nostru i se dăduse un *parlor-car*¹ pentru ziuă și un „*Pullman*”² *palace-car*³ pentru noapte.

Un salon elegant : pereți de oglinzi, covoare moi, fotolii turnante, birouri și bibliotecă de mahon. Platforma de la coada vagonului e transformată într-un balconaș solid, de unde poți admira natura din goana trenului.

Doi negri surîzători, tot drumul, șterg geamurile și lustruiesc alămurile, spionînd continuu călătorii pentru a-i servi cu perne curate și băuturi răcoritoare. Fiecare vagon are cîte-un filtru cu apă la gheață artificială.

Bărbier, manichiură, dactilografă, stenografă, telefon stau în permanență la dispoziția călătorilor din trenurile rapide.

Întîlnim un tren întreg numai cu vagoane văpsite în alb. Altul, numai cu vagoane galbene. Un american ne lămurește :

¹ Vagon-salon (engl.).

² După numele inventatorului american George Mortimer Pullmann (1831—1897).

³ Vagon de dormit (engl.).

vagoanele albe transportă lăptarii și brânzeturi, cele galbene transportă fructe.

Companiile de căi ferate sunt organizate și exploatare în chip pur comercial, nu administrativ ca instituțiile de stat greoaie și tiranice. Publicul câștigă din lupta de concurență ce-și fac între ele diferitele companii prin viteză, confort și ieftinătate. În țara asta, tînără și viguroasă, largă libertate este resortul inițial al progresului.

Conducătorul, un american roșu, jovial și gras, se așează într-un fotoliu la rînd cu ceilalți călători. Citește gazete, cere foc să-și aprindă trabucul, face glume și vorbește tuturor c-un aer protector. Un inginer german din Brema, grav, pedant, se face că citește într-o carte, pîndind pe sub ochelari figura conductorului luminată de-o sinceră voioșie.

De la o stație se urcă un domn cărunt, c-o geantă la subțioară. E un inspector de la calea ferată. Conducătorul nici nu se sinchisește. Inspectorul se așează într-un fotoliu alături. Fumînd amîndoi, ca doi colegi, stau de vorbă despre diverse chestiuni de serviciu. Nici o urma de jena, nici o atitudine de ierarhie. Unde-i dulceața lingușire, umilința și servilismul micului funcționar ce trebuie să-și mlădie coloana vertebrală în fața șefului rigid și veșnic periat ?

E firească această desăvîrșită egalitate aci, unde cel mai unsuros fochist știe că poate ajunge într-o zi, prin muncă și merit, în cel mai înalt loc la conducerea întreprinderii, în care brevetele înaltelor școli de poduri și șosele nu au nici un preț.

Se povestește, ca pildă, viața unuia dintre marii regi ai căilor ferate americane, fost simplu macagiu. Pentru că era posesorul a două acțiuni, avea vot și glas în adunarea generală a societății. A fost remarcat pentru părerile ce și-a dat asupra creării unei linii noi și a cumpărării unor mine de cărbuni. Societatea a câștigat sume mari, urmînd planurile acționarului macagiu, care s-a ridicat într-un timp scurt, trecînd prin toate gradele, pînă la conducerea uneia dintre cele mai renumite companii din lume.

*

Străbatem vastul *bărăgan* al Far-Westului american. Trenul taie în goană spațiul gol, cîmpia moartă peste care plutește tristețea nemărginirii pustiului ocean. Puterile natu-

rei, vijeliile zăpezilor de iarnă și vârtejurile aerului fierbinte de vară se dezlănțuiesc neînfrîmate pe scoarța netedă a pămîntului, în largul întinderilor nemăsurate și fără hotar. Imensul deșert, slobodul imperiu al bizonilor de altădată, gol a rămas de mii și mii de ani, căci omul stepei americane a rămas veșnic același vînător pribeag, fără să ajungă a trece vreodată la treapta păstoriei.

Pămîntul acesta virgin și rebel, fecundat astăzi de sudoarea muncii coloniștilor europeni, sobrii și taciturnii pioneri, se transformă sub ochii noștri ca să ajungă în scurtă vreme unul dintre cele mai îmbelșugate grînare ale omenirii. Așezările temeinice sunt încă rare. La mari distanțe apare cîte-o gară pierdută în monotonia întinderilor uniforme. În rînduri regulate se înșiră casele de lemn aliniat după imensele *silo-z*; *n~magazii de cereale.

Uneori, prin undele tremurătoare, în arșița soarelui de vară, apar în zare pete sure ca niște insule pe întinsul mării : sunt turme de zeci de mii de vite, păzite și conduse de călăreții *cowboy*, oțeliții stăpînitori ai stepei.

Și-n goana năprasnică a trenului, zărim, din cînd în cînd, cîte o linie lungă, neînteruptă, abia mișcînd în depărtarea ștearsă. E o coloană de căruțe bizare sub coviltire de pînză ceruită, tîrîndu-se domol, cu un șarpe fumuriu de praf rămas în urmă : e trista caravană a deșertului american.

Pe timpul nopții vagonul *pullmami-palace-car* se transformă într-un imens dormitor comun. Din banchete și spezele lor se întocmesc, în chip ingenios, paturi suprapuse, mascate de perdele lungi încheiate cu nasturi.

Spațiul pentru dezbrăcare după perdele e așa de restrîns, încît lumea e nevoită să iasă la lumină în mijlocul vagonului sau să se dezbrace în cabinetul de toaletă și să vie de-acolo cu hainele pe mînă.

Dimineața și seara e o defilare picantă de costume, pija-male, tricouri, cămăși, capoate în dantele și panglici de felurite culori și forme. Și în această bogată și intimă expoziție

de albituri, negrii de serviciu se învîrtesc cu blîndul lor surîs, întotdeauna discreți și serviabili.

Sunt perechi cari iau un singur pat. Nici o privire indiscretă, nici o îndrăzneală, de o parte, și nici o jenă sau cochetărie, de altă parte. Numai printre străinii, surprinși de moravurile americane, se aud chicote înăbușite, murmure și glume în surdină, ca în fața unor distracții de carnaval.

În vagonul-restaurant se deschide vorba despre comerțul de cereale.

— La noi — spune un american — în cea mai mică stație, producătorul găsește o *magazie-siloz* unde-și depune recolta a doua zi după ce a ridicat-o de pe cîmp.

Cu recipisa în mîină dă fuga la orice bancă. Numai așa, cu această organizație, putem scăpa de lăcomia mijloacitorilor care se îmbogățesc sugînd din munca grea a producătorilor.

Ascultam în tăcere discuțiile asupra sistemului agricol american și, fără voie, gîndurile îmi fugeau în urmă, departe, la gările în care grîul încolțește așteptînd ; la primitiva stare de anarhie agricolă ; la cea mai bogată țară în cereale din Vechiul Continent.

Americanul care vorbise, un bătrîn vioi, distins, veni să mă cunoască auzind că sunt român. Ne vizitase țara cu prilejul Congresului petroliștilor. Nevasta, o femeie încă tînără, cu obrazul fraged, dar cu părul alb, tuns bărbătește, citea o carte religioasă pentru lecuirea boalelor prin credință. Cînd auzi vorbindu-se de România, se sculă brusc, săltată parcă de un resort nevăzut. Îmi întinse ambele mîini, încercînd să vorbească repede, abia putînd să-și stăpîneasca un rîs copilăresc.

— Și eu am fost în România. Ce țară poetică și încîntătoare. Păcat că n-are higiena. Ce frumos vorbesc românii franțuzește. Și ce multe lucruri știu oamenii de-acolo. Pot vorbi despre orice c-o perfectă competență. Nu te superi •dacă voi povesti sincer ce-am pățit în România d-voastră.

Și după ce-și aprinse o țigară parfumată începu :

—• Despre România aveam cunoștinți vagi, așa ca despre Rumelia, Macedonia, Albania. Auzeam mereu de revoluție, bande, tulburări cari se țîn lanț acolo în Peninsula Balcanică.

Cînd mi-a spus într-o zi bărbatul meu că vrea să meargă la un congres de petrol în România, mi-a venit să plîng. După ce am studiat o săptămîină întregă atlasul geografic m-am hotărît să-l însoțesc, gata să înfrunt orice pericol în acele părți îndepărtate din Europa, unde nu ai încă siguranța vieței. Am trecut Oceanul și am vizitat cele mai importante orașe din Vechiul Continent, dar mai jos de Buda-pesta am crezut că nu^i prudent să mă scobor. Am rămas acolo în așteptare. El, ca bărbat, putea mai ușor să străbată Munții Carpați și să treacă în România.

După două zile, primesc o telegramă urgentă :

„*Vino imediat București, otel «Splendid». Aci e bine de trăit. Perfectă siguranță. Bună țară.*”

Am plecat în aceeași zi. Carpații i-am trecut foarte comod în vagonul-restaurant al unui tren rapid. Am văzut frumusețile neuitate din Valea Prahovei. În sfîrșit, trebuie să spun că mi-a fost rușine de părerile cu care intrasem în România. La nici un congres din lume n-am fost mai bine primiți ca la d-voastră. Automobile, trenuri, vapoare aveam, la discreție. Cea mai ospitalieră și mai agreabilă țară din cîte am cunoscut. Lumea amabilă, cultă și rafinată... ce păcat că n-are și higiena !

În fața ceștilor de ceai, vorbirăm mai mult asupra petrolului. Americanul zicea că el s-a născut petrolist. Tatăl său fusese printre primii aventurieri atrași de nebunia exploataării regiunilor petrolifere, descoperite întîi în jurul Pittsburgului. Indienii întrebunțau petrolul ca leac împotriva boalelor. Febra petrolului a ținut multă vreme. Aurul din California părea detronat de petrol. Setea de petrol aduna lumea din toate colțurile pămîntului.

Americanul își amintea din copilărie, de viața petrecută în cort, în mijlocul unor oameni lacomi și cruzi, care la orice minut puneau mîna pe revolver și cuțit.

Mai tîrziu, rămas singur, se stabilise în regiunea Pithole.. unde în cîțiva ani făcuse o avere însemnată. Sub ochii lui

se ridicase și căzuse această regiune petroliferă. Dintr-un oraș-ciupercă, Pithole a ajuns astăzi un oraș-fosilă. Regiunea a fost complet secată. Petrolul trecuse în alte părți.

Fiecare lucru, termină americanul, își are epoca sa, de care trebuie să știi să te folosești. Cine știe dacă în curînd nu va veni epoca altor surse de energii, pe care omenirea le va cuceri punîndu-le în exploatare, ca : electricitatea atmosferică, căldura solară, forța valurilor sau căldura pămîntului.

AUR

Pe vapor, la întoarcere, auzeam vorbind printre călători că la clasa a doua este un tip original : un bătrîn evreu galițian, care se întoarce în patrie ducînd într-un cutăr o mare cantitate de aur din Alaska. Stă mai toată ziua închis în cabină. Se plimbă rar pe punte. Numai seara îl vedeam luîndu-și ceaiul singur la o masă. Un bătrîn puțintel, uscat, c-o bărbuță rară, decolorată, un cap mare, chel, niște ochi mici sfredelitori, cu pleoape roșe, umflate, și urechile vinete, degerate.

Într-o seară ne-am cunoscut. După ce-a aflat că sunt român și că am fost la Chișinău, bătrînul a început să povestească într-o moldovenească scîlciată și cîntătoare.

— Și eu sunt din Chișinău. Dar de treizeci de ani am plecat. Vorbeam bine moldovenește, că treceam des în România, la Galați și Brăila. Eu lucram la un birou de export de cereale și încărcăm marfa în vapoare la Dunăre.

Cînd a început pogromul cel mare la Chișinău, eu eram la Ismail. Lăsasem acasă nevasta și un copilăș de trei ani. Cînd am auzit ce grozăvii se întîmplă pe la noi, m-am întors la fugă înapoi. Dar n-am mai găsit nimic. Jaful și măcelul începuse chiar din mahalaua noastră. A fost atunci ceva care nu s-a mai pomenit. Femeile noastre fuseseră spintecate și umplute cu puful perinilor.

Ce să-ți mai spun ? N-am găsit nici nevastă, nici copil. Trupurile celor măcelăriți au fost luate și îngropate noaptea pe cîmp, toate la un loc, amestecate, ca să nu se cunoască nimic din ce-a fost.

Ah ! D-le, ce-a fost... ce-a fost atunci !...

Așa o grozăvie de ce au trebuit ei să facă ? Și cu ce-am fost noi vinovați ?

Și glasul bătrînului se muie deodată, silabisind crispat cîteva vorbe a căror înțeles nu l-am putut prinde. O clipă închise ochii clătîndu-și capul pleșuv. După ce-și trecu degetele uscate prin barba-i rară și sorbi o înghițitură de ceai, urmă rar și stînjedit.

— Lasă... să nu mai vorbim de asta. Dacă am rămas singur pe lume, nu mai puteam trăi acolo. Am trecut în România și am lucrat în cereale la Galați. Am plecat la Rotterdam și de-acolo am emigrat la America. Țară liberă, nu pot zice nimic rău, poți să răsufli slobod.

Am făcut de toate, dar numai avere nu. Tot în sărăcie rămîneam. Stam eu uneori și-mi făceam socoteala în minte :

„Dacă suntem noi urîți și persecutați, de ce sunt loviți numai cei săraci ? Ei sufăr, plătesc și pentru cei bogați, cari nu sunt atinși pentru că sunt temuți.

Și de ce asta ? Pentru că sunt bogați. Averea îi apără Pentru că toată lumea asta îi zidită pe bani, pe temelie de aur. Aur, aur, cît mai mult aur trebuie să ai.”

Știi d-ta ce înseamnă *gold-fever* ?

Am plecat în tovărășie cu patru inși să căutăm aur. Numai eu sunt în viață. Toți ceilalți și-au lăsat ciolanele în pustietatea albă din Alaska.

Și bătrînul tăcu fixîndu-și privirea în vid.

Eu îl ispitesc din nou :

— Poți fi mulțumit, acum te întorci bogat și sănătos. Ce ai căutat ai găsit. Vii cu destul aur.

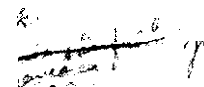
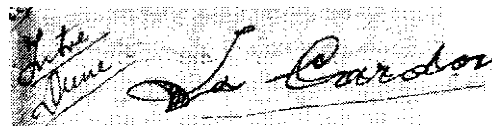
— Hm ! făcu bătrînul schițînd un surîs amar, crezi că aurul îl găsești așa cum îl visează închipuirea nebună a omului însetat de pămîntul făgăduinței ?

Crezi d-ta că eu am cules aurul acolo cu mîinile ? Nu. Tot cu capul ista am izbutit să strîng ce am.

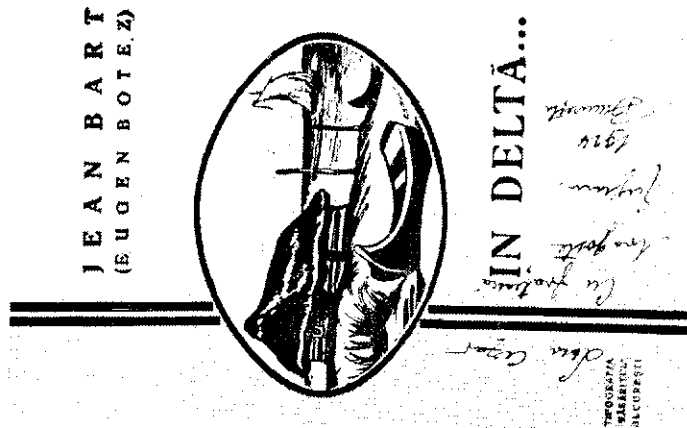
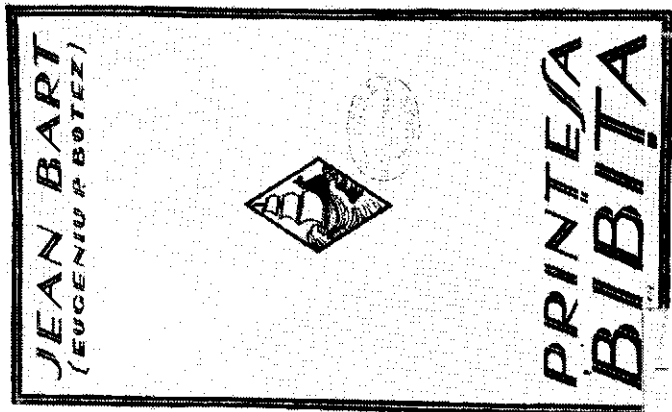
Și cu degetul arătător, uscat și tare ca un ciocânaș, lovi de două ori în creștetul capului pleșuv.

— Cînd am ajuns la Klondyke am găsit adunată acolo lume din toate colțurile pămîntului. La un han de scînduri, în jurul unei sobe de fier înroșite, se îngrămădeau oameni de toate neamurile, vorbind toate limbile — ca la turnul lui

' Febra-aurului (engl).

Fiță dintr-un manuscris dedicat Deltei, intitulat între Dune. La Cardon.

Coperțile volumelor **Prințesa Bibița** [1923] și **În Delta** [1925] (ultima cu o dedicație a autorului dată fratelui său Cezar-Constantin).

Fotografie a scriitorului din vremea când își scria volumul **În Delta** (1923—1924).

PESTE OCEAN

John Hunt

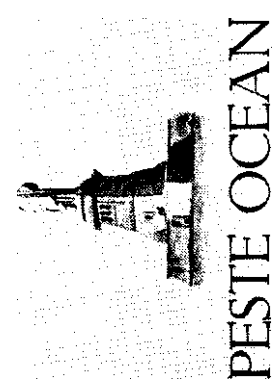

Niagara

PESTE OCEAN

PESTE OCEAN

La Niagara, capitol din scrierea Peste Ocean — Note dintr-o calatorie in America de Nord — , tipărit în Adevărul literar si art.sfc (14 martie 1926); textul încadrează portretul senHo"ului (desen in penița de A. Dragoș).

PESTE OCEAN

-a
a
^E
^

D
O
C
H

-tsa ^
-ior

C

U z 3

O

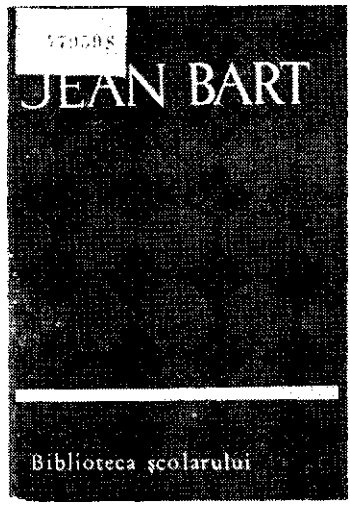
-SO (

a)
a
U

r

SCHITE
MAR

XiTo'u^Weu^iil^19IT CCST a pã-Ute în timpu
Proză, [1923] coto n | | C.C.T. „Scriitorii români” ;
drumuri de ana-riO.IT” i ?- în „Scriitorii români” ; Pe
..... colecția „Biblioteca pentru toți”.

Ediții Jean Bart, tipărite în ultimele două decenii : Schițe marine, 1953, Schițe marine, [1960], Jurnal de bord [1961] — cîteșitrele apãrute la Editura Tineretului, în colecția „Biblioteca școlarului” ; Dupã furtună, 1968, la aceeași editură, în colecția „Prima mea bibliotecă”.

ANTOLOGIE DE PROZA ȘI VERSURI

SCRIITORII ROMANI

BMOREȘTI
Jip. v. Stas. It. Arie Grafice GCORGI- TOKESOR
44 Arămia, 29

APOSTOL R IIIIXA

**Ci rteu
API-11.0k>**

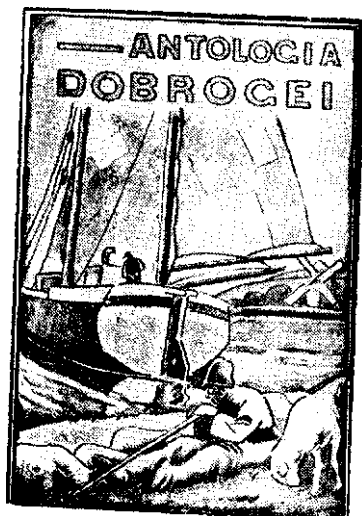
ntologii dedicate mării, apelor si Dobroaei, .. care au ..t reproduce
și scrieri de Jean Bart.

POEZIA MAREI

ANTOLOGIE

C. TONF.GARO

*MINHIVCA. «scrieri
DE AKTE OKAHICI' »
ECTURA. e BUATISTE

Babei. Toți veneau să caute aur. Dar alții veniseră înaintea lor. În jurul orașelor nu mai era nimic de făcut. Nici un metru de pământ nu mai era liber. Toate locurile erau răscolite și bortilite. Am, plecat departe, tocmai spre Bonanza. Eram în tovărășie șase inși. În patru sănii, cu câte șase cîini înhămați, căram tot calabaficul nostru.

Drumuri grele, munți prăpăstioși de gheață, păduri nepătrunse, pustietăți, întinderi albe de zăpezi veșnice.

Ne-am oprit pe malul unui pîrîu, într-o scobitură de munte. Un irlandez care cunoștea locurile ne-a dus acolo asigurîndu-ne că găsim praf de aur în nisipul apei. Doi oameni s-au întors la oraș să scoată permisul de exploatare, pentru care am plătit cîte două sute de dolari, dreptul statului.

Ce viață chinuită ! Toată ziua făceam gropi de unde scoteam mineralul brut. Aprindeam focuri ca să dezghețăm pămîntul.

Noaptea dormeam în corturi fără să ne dezbrăcăm ; ne vîram în niște saci de blană. Mîncam numai conserve uscate de ni se răneau gingiile. La fiecare pas găseam cutii goale de conserve. Așa de multe sunt că niște bapțiști au construit acolo o biserică, punînd în loc de cărămizi cutii de conserve umplute cu nisip.

Frigul pînă la 60 de grade, hrana proastă și boala scorbutului îi curăță repede și pe cei mai tari oameni. Sunt rari acei cari au norocul să găsească o vină mai bogată sau grăunte de aur. Toți ceilalți muncesc din greu, sapă, vîntură și spală mereu noroiul ca să scoată cîteva fire de nisip de aur.

Într-un cuvînt, e un fel de loterie. Unul cîștigă lotul cel mare și toți ceilalți se frămîntă, sufăr și mor cu nădejdea cîștigului.

Dacă am văzut eu la fața locului cum merge treaba zic : pentru că tot am, venit aici, să fac și eu ceva. Ce afaceri pot fi în pustietatea asta ? Am socotit eu că oricît se sălbătăcește omul tot are nevoile lui. Și atunci am înjghebat cu doi tovarăși o cocioabă de lemn cu geamuri de țiplă ; un fel de cantină-han, pe drumul săpat în gheață la poalele

r

Yukonului. Am ochit noi un vad bun. Toți călătorii trebuiau să se oprească acolo. Săpătorii din apropiere tot la noi se repezeau pentru un tutun, sau un strop de rachiu. Aveam ace, ață, conserve, mănuși, grăsimi, tot ce trebuia oamenilor de-acolo.

Toți trei tovarăși făceam cu schimbul : unul vindea înăuntru, altul umbla după marfă, și al treilea stetea de strajă cu pușca încărcată pe genunchi, ziua și noaptea. Că veneau și mulți oameni răi, cari purtau veșnic cuțitul în cizmă și revolverul la șold. Mulți poposeau noaptea în gazdă, dormeau pe jos înghesuți ca sardelele în cutie. Un dolar de cap. Dar în loc de bani ne da praf de aur la cântar. Acolo în pustietatea ceea am făcut cheag umplînd un săculeț cu praf galben. Dar ce încordare, ce viață de cîine încolțit de lupi, gata să sfîșie la fiecare clipă în care nu te-ar simți treaz.

Cînd într-o bună zi am găsit în drum trupul unuia din tovarăși înghețat și cu urmele a trei gloanțe în cap, am lăsat cocioaba în știrea Domnului, am luat săculețul plin cu praf de aur, și m-am scoborît spre oraș.

În Dawson City am deschis un local — *saloon* cum îi spune acolo. Un fel de prăvălie locantă și cafe variete. Viața este așa de scumpă acolo că banul nu are nici o valoare. Oamenii aceia așa sunt însetați de viață și orgie, că pentru băutură, joc și femei, dau într-o noapte tot ce-au strîns într-un an.

Am stat acolo zece ani încheiați.

Și cînd mi-a venit așa un dor de ce-a fost odată, am lăsat tot și am plecat să mă întorc la Chișinău, să mai văd o dată Lumea Veche.

Am îmbarcat aci pe vapor două vagoane de îmbrăcăminte pentru săracii din Chișinău și Galați. Vreau să le împart cu mîna mea.

Urmă o tăcere lungă. Prin fumul albastru al pipei, observam capul acela mare, pleșuv și spiritualizat, înclinat deasupra unui trup mic, încovoiat, care închidea o vînjoasă energie concentrată printr-o voință de oțel.

— Ei, și pe urmă ce ai de gînd ? Te reîntorci în America sau rămîi la Chișinău ?

Bătrînul, clătîndu-și capul, vorbi rar, apăsător :

— La legea noastră zice : „Ceea ce a fost nu poate să mai fie. Ceea ce e frînt nu poate fi drept, și ceea ce lipsește nu se mai poate număra.”

Eu nu mai am pe nimeni. Am rămas singur. Ce să fac cu aurul ? îl dau tot pentru *sionism*. Nu mai doresc decît să ajung pînă în Palestina.

Tare mult vreau să văd și eu *Zidul plîngerilor*, unde se lac rugăciunile. Și bătrînul începu să clipească des, chinuindu-și cîteva fire din barba lui rară și decolorată.

După ce sorbi adînc ultima picătură de ceai, își ridică spre cer ochii lui cenușii, luminați parcă de-o viață lăuntrică.

Luna se ascunsese printre norii negri, cari se vînzoleau sub imensa cupolă aeriană. Și sus, înfiptă, se zărea numai o singură steluță care scînteia misterios deasupra oceanului pustiu.

r

ÎNTRE ROMÂNI

Vaporul abia acostase la debarcader, cînd îmi auzii numele strigat în zgomotul mulțimii de pe cheu. De sus de pe punte mă uitam cercetînd cu ochii lumea aceea necunoscută care se mișca pe platformele portului.

Cine ar putea să mă cunoască aici în Cleveland ?

Pe cînd îmi pregăteam bagajele, un marinar negru, c-un zîmbet grațios, îmi pronunță foarte stîlcit numele, explicîndu-mi că o *deputăție* mă așteaptă pe cheu.

— Cum ? Pe mine ? Nu se poate. Trebuie să fie o greșală de nume. Nu cunosc pe nimeni în oraș. Vin aci de prima dată.

Nedumerit am plecat spre ieșire, aruncînd din treacăt o privire în oglinda mare din sala de fumat. Cravata era strîmbă, șapca turtită.

Cine ar putea să mă aștepte ? Ciudat lucru !

Cînd am ieșit din vapor, în lumea care aștepta pe cheu, am deosebit deodată niște enorme cocarde tricolore. Tre-sărînd, m-am îndreptat într-acolo. Sunt români...

Trei tineri surizători s-au descoperit ceremonioși.

— Bine-ați venit sănătoși pe la noi ! Vă așteptam de ieri. Gîndeam că veniți cu *jugul*.

Mișcat, nedumerit, le-am dat mîna întrebîndu-i cum se face că știu despre venirea mea.

— Apoi am primit noi o carte scrisă de la Societatea bănățeană din Philadelphia precum că va sosi la noi un domn din țară. Și tare ne bucură cînd vine careva și pe la noi.

își spune fiecare numele : I. R., mecanic, M. O., agent de birou și V. M., maseor.

— No, hai să merem, zise mecanicul. Și c-un automobil care zbură c-o viteză nebună ne-am îndreptat spre centru.

Cu greu i-am convins că prefer să merg pe jos ca să văd mai de aproape orașul. Mergem în lungul principalei artere de comunicații — *Superior Street* — care se pierde într-un parc bogat, unde se înalță statuia măreață a generalului Moses Cleveland, fondatorul orașului.

O firmă enormă îmi atrage atenția : „*Standard Oii*”, celebra companie care urmărește monopolul petrolului din întreaga lume.

— Cîți români să fie în America ? întreb eu.

— Cine poate ști ? îmi spune mecanicul. Că noi, venind cu pașapoarte austriace și ungurești, suntem trecuți laolaltă. Cum poți să extragi din numărul global numai pe românii adevărați ? Dar după socotelile unora se zice c-ar fi vreo sută de mii.

— Cum v-ați hotărît să părăsiți locurile voastre și să veniți aici, să vă înstrăinați ?

— Apoi munceam pămîntul grofului ungar, care nu te lasă nici să mori, nici să trăiești. Și mai făceam și *cătania* acolo. Era greu de tot. Și cînd am văzut noi că fug într-a-coace, ca să scape de sărăcie, sașii și ungurii, am început a veni și noi tot mai mulți. Pînă se face dîra îi greu. Cei cari sosesc și cîștigă pun ceva deoparte și se gîndesc să-și aducă neamurile. Trimit carte scrisă acasă și parale ca să vie și alții aici.

De lucru găsește îndată românul. Nu-i vorbă că-i vine greu, la început, ca să lucreze în fabrică celui care pînă acum a muncit numai pămîntul, dar românul prinde repede orice meserie.

Au început acum să se răspîndească ai noștri și pe la țară ; au unii pămînt și *farm-e*, adică gospodării întemeiate.

Mecanicul mă roagă *frumos* să-i fac cinstea ca să prînzim împreună acasă la el, că-i liber, fiind zi de duminică.

Pe drum îmi povestește viața romantică a românului George Pomuț\ care a venit de tânăr în America, luînd parte la războiul civil, și a ajuns pînă la gradul de general. Guvernul american îl trimite la Petrograd în postul de consul general. Acolo a și murit. S-a scris mult, și sunt și documente asupra acestui român rătăcit în America, înainte de venirea primilor emigranți români prin părțile acestea.

Trecînd pe lîngă zidurile înnegrite ale uzinelor, ajungem în cartierul muncitorilor români. Strade drepte, uniforme, monotone. Case în șir, la fel, cu aceeași fațadă de cărămidă aparentă, afumate, posomorite.

Dintr-un pridvor care dă în stradă, intrăm în casă. Un apartament cu șase camere. În trei camere locuiește mecanicul cu nevasta și doi copii. Celelalte trei camere sunt subînchiriate la alți emigranți români cari lucrează la uzinele din apropiere.

Ne întîmpină în prag o femeie tînără, într-un capot albastru. Înaltă, zdravănă, cu obrazul palid și niște ochi mari, negri. Îmi spune cu bucurie că a fost în țară, că are rude la Călimănești. Părinții ei stau aproape de graniță, la Boita, pe drumul Sibiului. Doi copii bălani, o fată și un băiet, mă spionează fără să deschidă gura.

— De cînd i-am dat la școala americană nu vor să mai vorbească românește, mi se plînge femeia.

— Cum se poate — întreb cu mirare — au uitat așa de repede limba lor ?

— Iaca așa pățim cu copiii aici, intervine stînjenit tatăl lor. Noi în casă doar vorbim românește, dar cum apucă să intre la școală nu mai e chip să vorbească limba părinților. Acu e vorba să întocmim o școală românească pe lîngă biserica cc-am făcut-o aici în apropiere.

Camera e spațioasă și curat ținută. Paturi de fier și acoperiri de bumbac. Nimic înăuntru nu-i românesc, doar niște stergare vîrgate prinse la ferești. Rămîn cu ochii la ele. Femeia îmi spune oftînd :

¹ George Pomuț (1828—1882), român din Transilvania, refugiat în S.U.A. după revoluția de la 1848. A luat parte la războiul de secesiune (1861—1865). A urcat toate treptele ierarhiei militare* pînă la rangul de general. În ultima parte a vieții e trimis consul al S.U.A. la Petersburg, unde a și murit.

— Avem acasă scoarțe și lăicere mîndre, dar îmi e greu de adus. Nimic din zestrea mea n-am putut lua încoace la venire.

Mîncăm slănină friptă și ochiuri românești. În fața mea stă un român cărunt, cu mustăți stufoase. Fratele femeii, venit de doi ani în America.

— Acum — începu el — mă bate gîndul să mă întorc înapoi, să cumpăr cu banii strînși o bucățică de pămînt pe malul Oltului.

— Dar cum v-ați deprins să lucrați la fabrică ? îl întreb eu.

— De nevoie ce nu face omul ? Sîntem vreo cincizeci de români la uzina asta. Și să vezi cum ne iubește *contra-maistorul*. Că ai noștri muncesc din greu, nu să codesc. Și uneori muncim și duminica. Ceilalți, de alte neamuri, nu lucrează sărbătoarea cu nici un preț, dar nouă, dacă ne roagă, ni-i rușine să zicem că nu vrem să lucrăm.

Nu putem spune nimica rău, ne ia cu binișorul. Cînd ieșim de la lucru, plini de fum și cărbune, trecem la spălat. Avem niște spălătoare curate de faianță, cu apă caldă și rece.

Pe dinafară ne spălăm mai frumos, dar pe dinăuntru nu-i chip. Scuipăm negru, că tragem în piept praful de cărbune.

Mă prinde uneori așa un dor de pădure, că noi suntem din partea muntelui și ne place mult *a pușca*. Aveam un cîine ciobănesc pe care-l învățasem la vînat...

Și ciobanul acela încărunțit în munții păduroși de pe malurile Oltului, acum pribeag, în haosul negrelor uzini americane, începu o poveste lungă c-o sumă de peripeții despre cîinele ciobănesc pe care nu-l putea uita, că-l învățase el să umble la căutat sălbătăciunile mai ager decît cel mai bun cîine de vînătoare...

Spre seară am plecat cu toții la un „saloon” •— cîrciumă •— unde se adunau românii. În drum îmi arătau cu mîndrie firmele românești: o măcelărie, o drogherie și cîteva cizmării. Fiind duminică erau închise toate prăvăliile. Ne oprim la un *saloon* românesc. *Salooner-u* ¹, un om vioi și

¹ Proprietarul localului (engl.).

luminat, îmi dădu lămuriri asupra societății românești „Carpatina”, din care făceau parte mai toți românii adunați acolo.

Un grup de tineri cu niște cocarde naționale în piept cîntau inimoși : *Deșteaptă-te române!*. Vreo cîțiva oameni mai în vîrstă citeau ziarul *America*¹.

— E cea mai veche și mai bună foaie a noastră, îmi spuse unul cu toată încrederea.

Ne-am retras la o masă mai în fund. Și oamenii, dezlegîndu-și limbile, au început să-mi spună din necazurile lor.

— Parcă-i blestem și mînia Domnului pe capul românului ca să nu fie o unire și frăție între noi. Ungurii, cehii, toți sunt uniți laolaltă. Românii nu-i chip să se strîngă toți. Societăți de ajutor și cultură am făcut noi, și foi scoatem mai multe, dar tot contra umblă o tabără împotriva alteia. N-am ajuns încă să facem o unire și o putere. Am cerut noi să ne vie oameni mai luminați. Avem nevoie de preoți și de *intelighenți* ca să scrie la foile noastre. Apoi n-am avut noroc.

Mai toți cari ne-au sosit, lacomi de bani, căutau să se îmbogățească pe spinarea noastră. Unii au intrat în diferite speculații dîndu-ne acțiuni tipărite frumos, dar fără nici o valoare. S-au pierdut mulți bani din economiile noastre cu felurite înșelăciuni.

Alții s-au făcut pe ascuns agenți de emigrare și ne-au împins să mergem în Florida, să cîpătăm pămînt de lucru.

Mulți săraci cu duhul s-au pierdut pe acolo. Acum oamenii nu mai au încredere. Avem încă noroc de foaia asta a noastră *America* ; ea ne-a luminat și luptă să poată strînge într-o unire toate societățile răspîndite pretutindeni unde se găsesc români.

Tîrziu, cînd am părăsit *saloon-ul*, mai rămăsese încă un grup de români întîrziați în jurul unei mese. Un om cu părul sur zicea cu dor din fluier niște cîntece ardelenesti. Ceilalți ședeau în jurul lui tăcuți, ascultînd cu sfințenie.

¹ Ziar al românilor din Cleveland, fondat în 1906 de Moise Badea care l-a condus pînă în 1909. Cel mai de seamă și mai răspîndit ziar al românilor din America. Cu tendințe democratice și progresiste.

Y E L L O W S T O N E

ȚARA MINUNILOR

Se lumina de ziuă cînd trenul rapid „Nord-Pacific” se opri în gara Livingston. Debarcînd, părăsim linia principală care străbate continentul de la New York la San Francisco, legînd cele două Oceane. După cîteva ore, pe-o cale ferată secundară care șerpuiește prin defileul strimt numit Poarta-Munților, printre stînci roase, poleite de vechi ghețari, pe fundul Văii-Paradisului, intrăm în *Wonderland* — Țara minunilor. Ultima stație de drum-de-fier e Gardner — limita lumii civilizate. Cinci trăsuri mari, brecuri-poștalioane, cu cîte șase cai înaintași, ne așteaptă în fața unei uriașe bolți de granit c-o inscripție săpată adînc : „*Yellowstone National Park*” — „pentru recreația și plăcerea poporului”.

Nu există petec din scoarța pămîntului pe care să fie grupate mai multe și mai ciudate minuni ale naturii ca în regiunea vulcanică a bazenului Yellowstone, în creierii Munților Stîncoși.

Înălțimi gigantice ca valurile monstruoase ale unei mări petrificate de miriade de secole. Păduri virgine îmbracă poalele munților și ghețari veșnici albesc piscurile goale, strălucind în soare ca niște ziduri de cristal. Întîlnești la fiecare pas cratere de vulcani ca niște hornuri fumegînde, conuri de *gheizeri* din care *fișnesc* spre cer coloane de apă clocotită... prăpăstii fără fund, cu pereții în straturi de calcar de felurite culori... stînci de sticlă naturală... coline de pucioasă și platouri de cretă... păduri rigide de arbori petrificați... Un vast laborator vulcanic răspîndit pe-o suprafață de zece mii de kilometri pătrați — cam cît două-trei județe de-ale noastre.

O săptămână încheiată faci, călare sau cu trăsura, înconjurul acestei provincii, pe care guvernul american, din 1872, a declarat-o proprietate națională, ca să i se păstreze caracterul intact. Trei escadroane de cavalerie păzesc această unică și ciudată țară, fără locuitori, proteguind oficial sălbăcia capricioasă a naturii. O întreagă țară goală, fără sate și orașe, căci n-are populație : nici o așezare, nici o exploatare nu este îngăduită. Mîna omului n-a schimbat aci nimic din orînduiala firească a jocului liber al naturii, rămasă singură stăpîna pe aceste locuri, așa cum era și în depărtata vîrsta a copilăriei pămîntului.

Un respect religios pentru natură conservă neștirbit acest colț de pămînt. Nici o piatră ou se clintește din locul ei, nici un fir de iarbă nu se smulge, nici un arbore nu se ridică din locul unde putrezește căzut de bătrînețe.

Și pentru că plugul n-a tras încă nici o brazdă în acest pămînt pustiu, iar ecoul depărtării n-a întors niciodată în desișul acestor păduri virgine bubuitura focului de pușcă sau bocănitul securii, lighioanele sălbaticice de pretutindeni s-au strîns aici ca într-o Arcadie ferice, unde pot trăi în tihnă, fără teamă de tiranica prigoană a omului.

Aici și-a găsit scăparea, în exil, bizonul, regele detronat al pusteii americane. În singurătatea asta s-au retras, înțelepți și prudenți, ursul negru și lupul alb, cerbul maiestuos cu coada neagră, berbecul sălbatec cu coarnele late, castorul meșter de locuinți lacustre, micul scong grațios și alte felurite neamuri de vietăți, care trăiesc slobode și nesupărate în marea sălbăcie a naturii. Aici se înmulțesc ele în cea mai strașnică libertate și se sfîșie între dînsele în veșnica luptă a vieții.

IZVOARELE FIERBINȚI DE LA MAMUT

La două mii de metri înălțime, în marginea unei păduri de pini seculari, pe malul torentului Gardner, e așezată administrația întregii regiuni : un otel, o cazarmă și un grajd imens. Caravanele de turiști, organizate aici, fac înconjurul regiunii, ajungînd după șapte zile tot în acest punct.

După-amiază se pune în mișcare și caravana noastră — vreo treizeci de persoane. Ni se dă cîte o păreche de ochelari albaștri, ca să ne apărăm de efectul orbitor al luminii refrînte de albeața terenului de cretă.

În miezul zilei, sub ploaia razelor de foc, colina spre care înaintăm, de un alb supărător, apare ca o piramidă măreață, învelită în draperii de hermină. Vîrfurile ei scînteiază în zare ca un ghețar azuriu în transparența domului arzător al cerului. Din blocul acela de zăpadă, luminos și confuz, se desprind linii și forme regulate, cu cît ne apropiem mai mult. Și-n mirajul depărtării îți amintești o clipă de colina sacră, cu silueta aeriană a Acropolei văzută prin vălul diafan al zării.

La o distanță mai mică, apare vederii un fel de scară gigantică, urcînd parcă spre un castel himeric — asemenea rampei maiestuoase din fața palatului I rocamero.

În fiecare treaptă a scării, cioplită parcă pentru pași de titani, e scobit simetric cîte-un bazen minunat. Un amfiteatru feeric de terase sculptate c-o rară măiestrie... o serie de splendide bazenuri, în etaje. Apa clocotită se scurge forfotind dintr-o cupă în alta, din vîrf pînă la bază, ca într-o imensă cascadă artificială. Fiecare terasă suprapusă are altă culoare și alt nume : Terasa lui Jupiter, a Cleopatrei, Bucătăria-Diavolului, Baia lui Cupidon... Apa care izvorăște fier-

binte din fundul bazenului ia culoarea mineralelor din care sunt formați pereții de calcar în stratificări seculare. O cupă de apă clară, albastră ca peruzeaua, una verde ca smaraldul... alta portocalie... roză, indigo, aurie... E atîta bogăție de nuanțe în transparența apei, încît parcă ai în față un efect de lumină al unor lămpi electrice, ascunse undeva în fundul bazenelor smălțuite — ca în jocurile de apă din Versailles. Marginea fiecărui bazen e o sculptură cizelată dintr-o spumă petrificată în festoane — lucrare lentă a forțelor minerale — o dantelă migăloasă cu străluciri de onix, ivoriu și alabastru. Apa care de veacuri se scurge neîncetat în picături de diamant lichefiat, dintr-un bazen în altul, a sculptat ornamente și ciucuri de stalactite de opal și lungi șiraguri de perle minunate. Privești și admiri cu un fel de respect mistic, fermecat ca în fața unui lucru supranatural. Nu poți să te împaci cu gîndul că asemenea gigantică, bizară bijuterie, a putut ieși desăvîrșită numai din jocul capricios al naturii. Aceași întrebare îți chinuiește într-una mintea : Ce arhitect genial a imaginat planul acestei feerice lucrări, care se înalță cutezătoare spre cer, în proporții uriașe, într-o simfonie de culori și o simetrie de linii pline de grație și fantezie ! Ce mîna destoinică a cioplit, cu atîta artă, ornamentația bogată, frontoanele de arabescuri, cizelînd în pietre prețioase această capodoperă de sculptură decorativă !

Ne întoarcem spre seară la adăpost. Lumina descompusă aruncă o umbră violetă pe draperiile albe care ne chinuise ochii. Pădurile de pini, ca niște pete negre, se îneacă în negură pe povîrnișul munților, iar conturul creștelor goale se rumenește aprins în purpura asfințitului.

Noaptea e așa de rece că trebuie să faci focul la sobă ca în vreme de iarnă. Înainte de culcare, *Mister Pek*, ciceronele nostru, ne expune o teorie geologică savantă asupra formațiilor calcare, pe cînd noi stăm în jurul unei căldări cu *grog* fierbinte, care ne îmbată, încălzindu-ne într-o aromă de aburi parfumați. Depunerile care formează pereții bazenelor cu izvoare fierbinți, acele bogate sculpturi se datoresc unor mici organisme ce secretează în jurul lor o carapace calcaroasă. În apa termală se văd niște alge în formă de fibre lungi, care plutesc ca un evantaliu de fire de mătasă.

Masa viețuitoare moare și se descompune, iar calcarul rămîne și se petrifică luînd forme bizare în stratificări de silicate. Și, în cursul veacurilor, spuma s-a transformat în marmură. De cînd s-a distrus Terasa Pink din Noua Zeelandă, în urma unui cutremur, n-au mai rămas decît două asemenea minuni pe fața pămîntului : aci, la Yellowstone, și în Asia Mică, la Hierapolis, celebra *Pambuk-Kalessi* — Castelul de bumbac.

Ne culcăm înveliți în pături de lînă groasă. Luna, care-mi bătea în geam, argintea creștetul unui munte pleșuv deasupra căruia parcă se oprise. Am adormit tîrziu, visînd toată noaptea palate de cleștar cu zmei și zîne, ca în poveștile pe cari mi le spunea baba Ioana Chioara, în copilărie, cînd dormeam pe prispă, în vremea culesului, la via de la Valea Adîncă.

LACUL-CASTORILOR

O dimineată rece, ^ umedă... Soarele nu izbutește să distrăm pînzele de ceață ce acopăr goliciunea măreață a Hindlor printre care trebuie să ne strecurăm. Cei șase cai trag din greu la deal pe drumul tăiat în piatră. Intrăm într-un defileu sălbatec. Două rînduri de stînci drepte, ca niște ziduri de cetate, acoperite cu un fel de mușchi fin, mătăsos, cu tonuri aurii, care strălucește în razele soarelui, par acoperite c-un strat de poleială.

— *Golden Gate!* — Poarta-de-aur — mormăie printre dinți vizetiul nostru, care *șichează* cu poftă, sugînd o bucată de tutun negru, fiert în miere.

La capătul defileului se deschide largă panorama marelui platou. Înainte de a începe coborîrea muntelui, cuprindem cu vederea oceanul verde, undulat, al pădurilor virgine, întins de la baza amfiteatrului gigantic al munților pînă la orizont, unde scînteiază în zare oglinda Lacului-Castorilor.

Pe drumul neted, săpat în stînca, roțile au un hure răsunător și o pulbere de cristal se ridică de sub copitele cailor, care merg tot mai încet, alunecînd la fiecare pas. Trăsura se oprește. Ne coborîm toți. *Mister Pek*, rîzînd cu poftă de nedumerirea noastră, lovește cu bastonul în pămînt.

— Trebuie să știți, domnilor, că mergeți pe un drum de sticlă.

Arn ^ ajuns la *Osidiar Cliff*. Muntele acesta e tot de sticlă naturală, formată din răcirea bruscă a lavei unui vulcan, astăzi stins.

^ Ne aplecăm fiecare și pipăim, uimiți : Sticlă opacă, neagră, cu muchii tăioase. Ca să se croiască drum pe aici,

s-au făcut focuri ce înfierbîntau sticla, peste care se turna apă rece ; păreții plesneau desprinzîndu-se în blocuri. Din roca asta vulcanică indienii își făceau unelte și arme de vînătoare.

O bucată bună de drum mergem pe jos. Oamenii, caii, și trăsura se văd mișcîndu-se, reflectați în păretele de sticlă al stîncii ca într-o oglindă fermecată.

După trei ceasuri de drum prin întunericul pădurilor de pini, din coaja cărora picură lacrimi de rășină, raspîndind o aromă amețitoare, ieșim la lumină într-o regiune mlăștinoasă, de-o sălbatică măreție. În razele soarelui arzător de amiază, printre săbii de papură și evantalii de ferigă, sclipsesc ochiuri mici de apă ca rețeaua platoșelor de oțel.

Drumul urmează șerpuiind cotiturile unui canal natural care leagă două lacuri. Lăsăm caii să răsufle la umbra unui buchet de plute argintii. Pe jos, cu băgare de seamă, înaintăm pe frontiera republicei liniștite a castorilor. Întîlnim pe mal trunchiuri de arbori retezați de la rădăcină de fereștrăile ascuțite ale dinților de castor. Pe pămîntul umed, moale, călcăm încet, apropiindu-ne pe furiș, fără să fim simțiți de harnicii muncitori lacustri, care lucrau la diguri.

La o cotitură, *Mister Pek* ne oprește, șoptindu-ne :

— De aici se poate vedea bine... Iată cum niște lighioane mărunte, numai prin munca lor singură, izbutesc să schimbe aspectul naturii.

Desigur că odinioară, pe aici a fost pădure deasă. Și toată rețeaua asta de canale și iezături e opera coloniei de castori, care-s lăsați să viețuiască în tihnă pe domeniile lor.

Un dig lung de vreo șaptezeci de metri, care taie în curmeziș canalul, silește apa să se mențină la același nivel constant, făcînd-o să se scurgă numai pe lîngă unul din maluri. Mai departe, un al doilea dig mai mic călăuzește apa făcînd-o să inunde un teren jos. Un canal artificial e tăiat pînă aproape de un rînd de arbori tineri.

Din locul unde stăm pitiți, spionînd prin perdeaua de papură, zărim departe niște puncte negre mișcîndu-se pe mal și în apă de-a lungul digului. Cu toate că umblăm foarte încet, suntem descoperiți. Auzim un fel de șuierături și, ca la un semnal de alarmă, toți pașnicii locuitori ai colo-

niei, vestiți de primejdia care le amenința patria, se retrag înspăimîntați în fundul apartamentelor din subsolul locuințelor lacustre.

Pășim de pe mal pe digul solid, care rezistă la orice greutate. S-ar putea merge și călare ca pe-o șoseluță bătută și netedă. Observăm cu atenție minunea aceasta de construcție hidraulică : trunchiuri de arbori înțepeniți bine într-un val de pământ bătut și întărit cu pietre îngropate la linie.

Americanul ne explică în ce chip lucrează castorii digurile lor, care se pot compara cu cele mai reușite lucrări executate de cei mai savanți ingineri hidraulici. În locul instrumentelor moderne de lucru — elevatoare, cricuri, sonete — castorii au dinții, labelle și cozile lor late și tari ca ciocanele.

Un neamț colosal, inginer din portul Hamburg, își potrivește grav ochelarii și, c-o mică ruletă de buzunar, începe să-și facă în liniște măsurătorile digului. Înseamnă dimensiunile într-un carnet și se pierde în calcule tehnice cu radicale și formule complicate de matematici superioare. O englezoaică uscată, sărind ca o capră de pe dig pe malul opus, se așează pe un trunchi de copac tăiat și începe a desena pe o carte, făcînd schița întregii regiuni de diguri și canale. Un bătrîn inginer italian se apleacă, pipăie examinînd cu de-amănuntul părășii digului, își face cruce și exclamă cu admirație :

— Credeți-mă, opera acestor mici lighioane mă minunează mai mult decît Turnul de la Pisa și decît San-Marco din Veneția.

Trecem de cealaltă parte, oprindu-ne în fața locuințelor lacustre. Pe mal, în marginea unei pădurici, e tăiată o cale în pantă dulce spre apă. O galerie în boltă duce la niște colibe mici, ca niște movilite lucrate în lemn și pămînt bătut. Ne aplecăm să putem observa compartimentele regulate, ca niște cabine împărțite în etaje — camerele familiilor grupate într-o colonie. Dar unde sunt locuitorii ? ne întrebăm nedumeriți. Americanul face haz și ne lămurește că cetățenii au fugit și ne pîndesc de la distanță. Locuințele lacustre au două căi de retragere : un tunel lung, săpat pe sub mal, duce departe în pădure, iar o altă ieșire dă în fundul apei.

Tocmai spre cellalt mal vedem apa tulburată la suprafață : cîteva căpușoare negre apar și dispar repede, bălăcindu-se în forfotul apei.

Plecăm. În trăsură, pe drumul croit printr-o luncă de plopi albi, se încinge o discuție savantă pornită din glumă, pe cînd făceam haz pe seama inginerilor.

— La ce politehnică or fi învățat castorii hidraulica ? Cunosc oare calculul integral și rezistența materiilor ?

Bătrînul italian, care se minuna într-una, adaogă clătînd din cap :

— Ce instinct admirabil are acest mic animal !... E c enigmă pentru orice om de știință.

— De ce instinct și nu inteligență ? îl întrerupse un profesor belgian, care șezuse tăcut tot timpul cu ochii pe-o carte.

— Pentru că numai omul are inteligență, animalele n-au decît instincte.

— Dar care-i bariera care desparte inteligența de instinct ? De ce animalele n-ar avea ca și omul : inteligență și instincte ?

— Pentru că numai omul observă și meditează, adaogă altul.

Belgianul zîmbi ironic. Apoi răspunse, vorbind din ce în ce mai aprins :

— Cînd castorii ratează arborii de pe maluri așa ca să cadă întotdeauna pe apă și nu spre uscat, pentru a-i putea duce mai ușor la digurile în construcție, nu-i asta oare o dovadă sigură că ei *observă* ? Nu-i un act de inteligență ? Cînd ei sapă canale anume pînă aproape de arborii pe care trebuie să-i taie și să-i transporte, pînă unde începe inteligența... Nu, domnilor, instingentă ? Nu înseamnă asta că ei cunosc raportul dintre mijloc și scop ? Nu e o dovadă de raționament ? Arătați-mi unde încetează instinctul și unde începe inteligența... Nu, domnilor, instinctul și inteligența nu funcționează separat. E ridiculă vanitatea asta a omului, să se socotească de o altă esență, aparte, mai nobilă, mai aproape de divinitate, decît celelalte animale, mari și mici, în tovărășia cărora viețuiește, hrănindu-se din scoarța aceleiași planete.

ÎN BAZENUL GHEIZERILOR

O zi rece, posomorită. Soarele rămîne ascuns tot timpul după cortina opacă a norilor de plumb. De trei ceasuri urcăm culmile stîncose, pe un drum ce pare că duce drept în cer. Străbatem cea mai sălbatică și mai stearpă regiune din creierii Munților Stîncoși. Priveliști lunare. Un pustiu arid, cu relief fantastic. Masiv de stîncă eruptivă. Piscuri conice, blocuri de granit și bazalt, dizlocate, măcinate, ca ruinele zidurilor unei cetăți gigantice, întemeiate de ciclopi și distruse de groaznice explozii de dinamita. Grămezile sfărîmăturilor de pietre ruginite, colțuroase, par niște ose-minte bizare, monstroase, răspîndite de loviturile unui ciocan uriaș.

O liniște de cimitir apasă pe natura asta moartă, stăpî-nită parcă de misterul primelor zile ale creației. Ochiul nu întîlnește nicăieri nici un suflu de viață animală sau vege-tală. Lipsește lumea organică din tot cuprinsul împietrit al masei minerale, aruncate din măruntaiele pămîntului la su-prafață, prin craterile vulcanilor stinși azi. Te simți copleșit de priveliștea asta dezolantă, ca în trista și monotona sin-gurătate a regiunilor polare. Ți-i dor de un colț de pădure cu umbră și răcoare, de-un covor de pajiște, de-un filfîit de aripi, de aurul cald al holdelor de grîu, de-un ochi de apă să-ți amintească transparența cerului... de toate podoabele pămîntului care dau culori, mișcare și viață, fermecînd ochii și sufletul călătorului. Ne aflăm în lumea rece și mută a regnului mineral ; un peisaj din lună văzut prin sticlele unui telescop.

Pe creastă, înainte de a începe coborîrea, ne oprim ca să privim în zarea depărtată marele platou al gheizerilor.

De la distanță apar ochiului, prin pînzele de neguri, niște pete negre de pădure, întretăiate de alte pete albe, lanțuri de coline de cretă ca niște valuri petrificate în timpul unei furtuni. Deasupra întregii regiuni plutesc nouri de aburi și coloane de fum se înalță cu încolăciri de balauri, purtați de vînt prin văzduhul întunecat. Pînă la orizont se desfășoară vederii marele platou, asemenea unei vaste regiuni metalurgice. Un amestec confuz de uzine, turnătorii, furnale înecate în valuri de fum ; o adunare de mii de locomotive gata de plecare, zbuclînd sub presiunea aburilor supraîncălziți.

Înaintăm pe jos, călcînd cu teamă pe un teren nesigur, spongios, un fel de clisă umedă și caldă, amestec de cenușă, cretă și pucioasă topită. Piciorul se afundă și simți pămîntul tremurînd în zguduirii sacadate ; se aud izbituri repetate ; un huruit surd ca la gura unei mine, un forfot și pocnituri de pompă cu motor, care lucrează nevăzută undeva, subt pămînt. Te crezi pe puntea unui vapor ce trepidează de mișcările pistoanelor în cilindrii unei mașini subt presiune. Cînd sfredelești c-un băț pămîntul, țîșnește, după cîteva minute, o jerbă de aburi arzători, ca dintr-o supapă deschisă fără veste.

În platoul acesta vulcanic răsufală cîteva mii de cratere de felurite forme : hornuri, mameloane, cuptoare, izvoare fierbinți, bazenuri cu apă cristalină sau colorată. Toate for-fotesc fumegînd pe pămîntul acesta blestemat, care ascunde parcă un mister groaznic — un pămînt chinuit de osînda iadului.

Înfrișat, cu pași șovăielnici, c-un mistic respect treci de la o minune la alta pe solul moale, elastic ca buretele. Bazenu-Smaraldului, Bazenu-Safirului, cu ape clare, irizate. Se văd în fund festoanele formațiilor de calcar și vegetația ca o dantelă fină, cu tonuri de un verde și albastru, dulce și luminos. Bazenu-de-porțelan, Oala-cu-vopsea, Calamara-Satanei, Paleta-Pictorului... mici vulcani de noroi, ca niște

marmite de pământ care fierb în clocot un fel de var în

L T i r ^ r a t ă ^ ? " " " " - i m r _ o c o t i t i a ^ f - f o t e a f ă v i , b u ^
nesc ia suprafața baloane care crapă răspîndind un fel dr-
aluat roșu, alb, galben... ca gama de culori pe care o întinde
un pictor pe paleta pregătită de lucru. Apa clocotită izvo-
nnd din adîncime, trece prin diferite straturi pe care e îe"
f t S a ^ s u p _ f r i a ^ ă ^ - e r a l ^

GIGANTUL STRĂNUTĂ

Mă cobor în surpătura unei coline de sulf. O fierbin-
teală mă lovește și-mi taie respirația ca într-o baie turcească.
Cufund un dolar de argint în apa care-mi frige degetele ;
după cîteva minute îl scot acoperit c-un strat de poleială
— veritabilă apă de aur.

Pe cînd admiram minunea asta, simții subt picioare un
lung huruit... Mă ridic înfiorat din fundul groapei. Mă văd
singur — grupul din care făceam parte se depărtase... O
iau la fugă înotînd cu greutate prin valurile dunelor de
cretă. Un vuiet surd se auzea venind parcă din altă lume,
ca zgomotul unei cascade îndepărtate, ca huruitul roților
a mii de tunuri și chesoane trase la trap pe o șosea pietruită.

Mister Pek făcea semne cu amîndouă mînele strigînd
disperat :

— Veniți cu toții !... pe aici... nu pe-acolo, că vă opă-
rește... Gigantul e gata să strănute !

Pămîntul tremură ușor subt picioarele noastre... și deo-
dată din creștetul mamelonului, izbucnește o enormă coloană
de apă clocotită, c-o groaznică detunătură, ca într-o explo-
zie de dinamită. Jerbele de aburi țîșnesc cu presiune, fluie-
rînd ca o sirenă de vapor ; din norii albi care se zvîrcolesc,
în văzduh, apa cade în picături de ploaie caldă, săgetată de
razele soarelui, strălucind în culorile curcubeului.

După prima erupție zgomotele stridente slăbesc și o for-
foteală mînioasă, ca o pulsație puternică, se repetă în gura
gheizerului, din care se revarsă masa lichidă în fierbere
inundînd părății de calcar smălțuit.

Gigantul s-a potolit. în aer plutește un miros înăbușitor
de sulf. Norii de vapori se rup în pale și se resfiră în fășii

lungi, ca niște penaje albe, aninate de vîrfurile pomilor rari ce fumegă în zare.

Înfricoșați privim tabloul acesta groaznic și grandios. Ne minunăm ca în fața unui fenomen supranatural, venit din necunoscut, dintr-o lume plină de mistere.

Încep explicări științifice, discuții savante asupra teoriei gheizerilor. *Mister Pek*, ridicînd bastonul în sus, încheie schimbul părerilor dezlinate :

— Iată domnilor ! dacă vă închipuiți că acesta-i un tub de metal plin cu apă, încălzit la partea de jos, desigur că apa din partea de sus a tubului se încălzește mai încet decît în partea de jos, unde este sursa de căldură. Tensiunea vaporilor formați în partea de jos ridică în sus coloana lichidă mai puțin încălzită. Cînd triumfă asupra presiunii ce o suportă și revarsă pe sus o parte din apă, coloana devine mai mică deci și presiunea se micșorează. O ebuliție generală și violentă se declară în toată masa și ca dintr-o căldare căreia i s-a deschis o supapă, un amestec de vapori și apă țîșnește, pînă ce excesul de tensiune interioară a dispărut. Atunci calmul se restabilește... și asta urmează periodic.

ÎN FAȚA URȘILOR NEGRI

Părăsind bazenul gheizerilor, luăm un drum îngust prin mijlocul unei păduri rare, spre adăpostul în care trebuie să rămînem pe noapte. Caii, care tot timpul umblase la pas, moleșiți de căldură, încep deodată să dea semne de neliniște : sforăiesc, ciulesc urechile și se opresc cu îndărătnicie.

Mister Pek ridică iar poruncitor bastonul cu țepușă de fier :

— Să ne oprim, domnilor. Caii au mirosul mai fin decît oamenii. Trebuie să fie animale sălbatice prin apropiere, în regiunea asta sunt foarte mulți urși. Se făcu deodată o liniște stăpînită. Nici o șoaptă nu se auzea și toate privirile se ațintiră spre inima pădurii. Simțind încleștarea unei mîni uscate în umărul meu, auzii deodată o exclamație răgușită :

— *Oh ! a bear!*¹ și toți își fixase privirile la vîrfurile umbreluței, pe cînd bătrîna *Miss* o ridicase ca pe o armă în dreptul ochilor, ca să arate direcția în care un punct negru se vedea mișcînd printre copaci.

— Adevărat, e un urs ! afirmă zîmbind *Mister Pek*, pe cînd își potrivea binoclul în dreptul ochilor.

În cîteva secunde grupul nostru se dizolvă ; fiecare își alege cîte un copac cu trunchiul gros, de după care să poată privi, pitit în siguranță. În drum nu rămînem decît vreo patru inși, care trebuie să ținem și să stăpînim caii ce se frămîntau enervați.

Cei doi soldați americani care însoțeau continuu convoiul nostru se apropiară cu caii la mîină și carabinele în bandulieră.

¹ Oh ! un urs ! (engl.).

— N-aveți nici o teamă. Numai să nu zădăriți animalele. Ursul negru nu atacă omul, dar nici nu fuge de el...

Un urs voluminos, într-o bogată blană neagră ca pana corbului, călcînd greoi și rar, trecea printre copaci, liniștit, posac chiar, cu capul în jos, pîrînd că meditează ceva în legea lui. Nu s-a jenat să treacă drumul de-a curmeziș, fără să-și schimbe mersul, la depărtare de vreo cincizeci de metri. Cînd a ajuns în dreptul nostru, ne-a măsurat în trecăt numai c-un ochi, apoi și-a întors capul, cu dispreț parcă, și a trecut grav de cealaltă parte a pădurii, mergînd întins spre un izvor ce sticlea la piciorul unei stînci.

Pe cînd toți ochii îl pîneau urmărindu-i pașii printre copacii rari, unul dintre soldați șopti :

— încă unul ! Asta-i desigur ursoaica...

Din aceeași direcție venea agale și ursoaica, mai mică și rotundă, călcînd cu grijă în mișcări elastice. Cînd ajunse aproape de noi, un cal speriat se ridică, sforăind, în două picioare. Ursoaica se opri, își întoarse capul curioasă și, sculîndu-se în două labe, smorcăi de cîteva ori pe nari ; apoi o luă înainte, intrînd în pădure, într-un galop mărunț și comic.

Cu binoclul se vedea bine prin rariștea pădurii locul unde se oprișe urșii. După ce și-au stîmpărat setea cu apă rece de munte, au intrat încet, cu prudență, în balta formată de izvorul care se prelingea pe subt stîncă. S-au afundat în apă pînă la gît, și cu capetele afară ne priveau nepăsători de la distanță. Iar noi, încălziiți și plini de praf fin de cretă, ne uitam cu invidie la urșii care se bălăceau cu deliciu în apa limpede a izvorului de munte.

Am plecat la drum, lăsînd perechea fericită tot în baia pe care, probabil, o luau de obicei nesupărați la aceeași oră.

— Ce păcat că n-am avut costum de baie — zice americanul — că aveam grozavă poftă să mă răcoresc și eu !

Pe bătrîna *Miss*, de obicei foarte serioasă, o apucase un rîs nervos, care comunică întregului grup o veselie nestăpînită. După un schimb de glume și vorbe de spirit asupra neașteptatei întîlniri din pădure, profesorul belgian, cu multă gravitate, pronunță sentențios :

— Omul trebuie să respecte animalele, dacă vrea să fie respectat de ele...

PE LACUL YELLOWSTONE

Pe nesimțite ne-am ridicat la două mii cinci sute metri înălțime. Lacul, unul dintre cele mai mari de pe glob, are forma unei mîni uriașe cu degetele rășchirate. Aici e locul din Munții Stîncoși unde se despart apele, scurgîndu-se pe pante opuse spre cele două Oceane : unele către Atlantic și altele către Pacific.

Ne îmbarcăm într-o șalupă mare cu motor. Echipajul foarte redus : la provă, un băiețel, negru, pe jumătate gol, c-un păr creț, ca o blană de miel, ne privește arătîndu-și dinții albi, lucitori ; la mașină, un bătrîn posomorit cu pipa între dinți ; la cîrmă, o fată blondă, zdravănă, îmbrăcată într-un surtuc de piele cafenie, purtînd în bandulieră o lunetă de mare distanță.

Negrul ia în primire coșurile cu provizii. Înainte de a ne așeza bine pe băncile de la pupă, barca, fără nici o comandă, zvîcnește deodată plecînd din loc cu o viteză nebună. Cădem buluc în fundul bărcii ; toți fac haz, afară de femeia-pilot, care privește țintă înainte, încrunțată, cu mînele țapene pe roata cîrmei.

O privim cu atenție. Ea nici nu ne bagă în seamă. Nu-i urîtă — trăsături regulate, dar severe — pielea arsă de soare și de vînt ; are ceva impunător în privirea ei rece, în tonul de comandă, conștientă de rolul ce îndeplinește. Bătrînul inginer italian, de lîngă mine, privește cu coada ochiului la galonul de aur de la cascheta ei, pe care o poartă îngropată într-o claie de păr roș-aprins. După un salut respectuos, o întrebă discret :

— De cînd comandați vasul acesta ?

— De doi ani.

— Dar din ce parte sunteți ?
— Din Wyoming.
— A ! acolo femeile au dreptul să voteze.
— Și dreptul de a fi alese în Parlament, adaogă scurt și apăsător femeia-pilot, fără a-și întoarce privirea pironită înainte.

Barca ușoară, c-un motor ca un ceasornic, zboară și sfîșie cu botu-i ascuțit oglinda apei. În urma noastră valurile scînteiază ca niște brazde albastre de oțel. Pale de abur fosforescent se încovoie plutind în depărtare la poalele munților.

Urmărim cu luneta în zare piscurile albite de zăpadă. Ghețarul *Marelui Teton*, la înălțime de patru mii de metri, sclipește feeric în lumina soarelui. Un lanț ciudat de creste stîlcoase, *Indian Sleeping* — Indianul care doarme — are înfățișarea unui om uriaș culcat pe coamele munților, dormind cu fața în sus. Se disting bine : capul, nasul, bărbia, pieptul. Gigantica și misterioasa figură, proiectată pe bolta cerului, face o stranie impresie călătorului care privește înfricoșat și nedumerit la jocul bizar al naturii.

În depărtare se vede malul jos, alb, acoperit parcă de un strat de ninsoare. Sunt cîrduri de mii de pelicani. Lacomii gușați, lăsați în voie, distrug fără cruțare popoarele de pești din apele acestea nestăpînite.

— Jos ! toată lumea jos ! împiedicați privirea la provă, comandă sever femeia-pilot.

Ne supunem. Nimeni nu crîcnește. Barca micșorează viteza. Plutim, alunecînd de-a lungul unui mal păduros. O vegetație bogată, sălbatecă ; felurite ierburi de apă împletite ca niște rețele verzi de frunziș umed, prin care joacă razele soarelui arzător.

Ocolim bancuri plutitoare de nufăr și plante agățătoare, încîlcite printre trunchiuri și rădăcini de arbori bătrîni, putreziți pe locul unde au căzut de bătrîneță. În mijlocul acestor ruini vegetale, se simte viața bogată și misterioasă a miriadelor de vietăți de baltă, furnicînd în limpezimea apei, răscolită de învîrtirea elicelor în mers. Barca aluneca din ce în ce mai încet. Deodată, negrul, în picioare la provă, face un semn cu mîna — ochii lui ageri descoperise ceva în desișul malurilor. Femeia-pilot dă o comandă scurtă :

— Stop !

Mașina se oprește brusc, barca mai alunecă încă fîșîind molcom. Negrul, cu ochii seînteietori, cu mînile pîlnie la gură, repetă clar :

— *Bu-ta-lo ! bu-fa-h !...* ¹

Se face liniște peste tot.

— Să trecem subt vînt, șopti *Mister Pek*, să nu ne simtă, că bestiile au mirosul grozav de fin.

O mișcare de cîrniă și cîteva învîrtituri de elice aduse barca într-o poziție potrivită. Urmărim cu ochii ațintiți în luminișul canalului niște pete sure ce vin încet spre apă. O turmă de bizoni la adăpat. Cîțiva ies la lumină ; se văd bine cu ochiul liber.

Ce fioroasă înfătoșare are animalul acesta privit din față ! O blană lăptoasă îi îmbracă partea de dinainte a trupului căzîndu-i pînă deasupra copitelor. Cu capul în pămînt, are parcă o căutătură piezișă. Coarnele scurte îi ies prin părul negru, stufos, care-i acopere fruntea. Subt bolul scurt și fin o țacalie de păr ca o barbă ascuțită de satir. Odinioară erau așa de mulți, că trecerea turmelor oprea în loc trenurile, și vapoarele pe Mississippi trebuiau să ancoreze.

Lăcomia vîntătorilor albi a distrus această rasă de animale, care da în trecut hrană și îmbrăcăminte indienilor. Bizonul, ca și indianul, stăpînul său, a avut aceeași soartă ; cu toată ocrotirea ce o dă azi guvernul american, rasa bizoanelor dispare înainte de a se fi domesticit, și indienii de rasă roșie se sting fără să ajungă la civilizație.

Negrul atinse sirena bărcii. La zgomotul strident, care izbucni sfîșîind liniștea lacului, bizonii, nebuni de spaimă, cu coamele zburlete, o luară la goană, pierzîndu-se prin desișul pădurii. Barca s-a pus în mișcare. Ne îndreptăm spre larg, către un punct negru care se zărea pe luciul lacului, ca un creștet de stîncă ieșind din sînul apei. O mică insulă de granit. Acostăm și debarcăm proviziile. E vremea prînzului. Se întinde masa pe un bloc de piatră roasă, în formă de ciupercă uriașă. Alături e un izvor de apă clocotită, limpede ca lacrima ; un bazen natural, scobit parcă anume într-o stîncă roșie.

¹ Taur ! Bizon !... (span.).

Negrul, în pielea goală, intră în lac și aruncă la adânc o plasă — un fel de *prostovol* — ținând un capăt de frînghie între dinți. După trei aruncături răstoarnă pe mal o găleată de pînză plină cu pești lucitori — un fel de păstrăvi argintii cu pete roșii.

Pentru gătitul mîncării nu se face foc ; fierbem peștii pe loc, ca într-o oală, în bazenul natural cu apă clocotită. Tot fără foc ne pregătim ceaiul și cafeaua.

Pe timpul cînd noi stam la masă, femeia-pilot se îngrijea de barcă. Felurite ierburi de apă se învîrtise în jurul axului elicei. Negrul intrase ca să le taie. Femeia-pilot îi dă ordin de pe mal și, deodată, o vedem că-și scoate surtucul de piele, trece repede după o salcie bătrînă și începe a se dezbrăca. După cîteva minute apare într-un tricou foarte scurt și străveziu. C-un salt îndrăzneț se aruncă în apă ; se dă la fund și apare departe la suprafață. Înotînd grațios pe spate, se întoarce pînă la barcă ; c-o mîna se ține de cîrmă, cu alta curăță elicea de ierburile adunate în drum.

Noi, din jurul mesei, priveam de departe, surprinși, fără să scoatem o vorbă, fără să avem curajul de a ne apropia de mal. După cîteva minute, *sirena* iese din apă și, călcînd hotărîtă pe pămînt, se îndreaptă spre salcia unde-și lăsase hainele. Cu spatele spre noi își scoase repede tricoul ud, lipit de pielea albă, care luci în lumină, cîteva clipe numai rămase în costumul Evei, pînă ce se îmbracă repede. Încheiată corect, femeia-pilot se așeză la masă. *Mister Pek* o întrebă zîmbind :

— A fost bună baia ?

Foarte serioasă, ea răspunse scurt :

— Apa e foarte caldă.

Mai tîrziu, pe drum, se schimbară păreri în șoaptă asupra acestei întîmplări. O americană uscată, *Miss Prey*, căuta să-l facă să înțeleagă pe italianul bătrîn de lîngă mine că femeia-pilot nu avea de ce să se jeneze.

— A ! Dacă ar avea un corp urît, înțeleg să-l ascundă. Dar trebuie să recunoașteți că are forme frumoase ; c-un asemenea corp, admirabil proporționat, poate să umble goală și pe stradă.

PIELE - ROȘII

Ajung seara printre cei din urmă la casa de adăpost. O construcție bizară în mijlocul unei păduri seculare. Un palat construit tot numai din lemn necojit. În capul scării găsim un grup strîns în jurul unor bucele desfăcute : blănuri, țesături multicolore, papuci indieni — *mocasini* din piele de cerb... o întreagă industrie casnică indiană.

În apropiere, în ultimele văi ale Munților Stîncoși, e una din acele regiuni rezervate de guvernul american pentru triburile rămase din rasa vechilor stăpînitori ai continentului american. Unii, mai întreprinzători, străbat munții și ajung la primele stații de cale ferată, unde-și desfac industria lor primitivă și originală.

Doi indieni din tribul *Picioarelor negre*, plecați de cinci zile pe drum, mai au încă vreo patru zile de străbătut regiunea Yellowstone pînă la prima stație de cale ferată, îi privim c-o avidă curiozitate, ca pe niște animale de-o specie rară.

Figuri serioase, trăsături regulate, severe, o expresie de energie și răceală în ochii lor negri, metalici. Obrajii osoși, cu pomeții ieșiți, au culoarea cărămizie. Nasul acvilin, părul lins, negru ca păcura. Figuri imobile ; nu au surîsul umil al negrului, și nici acel veșnic falș surîs al chinezului. Măști de aramă. În privirile fixe și grave au ceva dur, rigid, de statui antice.

Candida noastră tovarășă de drum, *Miss Prey*, le vorbește limba, înțelegîndu-se foarte bine cu ei.

Ne minunăm, întrebînd-o de unde a învățat limba Pieilor-Roșii.

— Am stat trei ani între ei, răspunse cu mândrie. Am organizat acolo o școală de infirmiere vizitatoare. Aveam șaptezeci de eleve.

Nici nu vă închipuiți ce oameni simpatici și gentili sunt acești sălbatici. Cît am stat acolo, n-am văzut bătăi, certuri, furturi, înșelăciuni. Deși n-au legi scrise, interesele comunității se regulează prin obiceiuri mai puternice ia ei decît legile.

Și Miss Prey, la început cam intimidată de stăruințele noastre, se încălzea din ce în ce povestind viața în rezervațiile indiene. La urmă se declară aprigă apărătoare a rasei roșii.

— Ospitalieri și solidari, acești sălbatici nu au, ca noi, egoismul feroce al proprietății individuale. Al meu și al tău, bogăție și sărăcie, stăpîn și slugă, toate aceste reci frumuseți ale civilizației, ei nu le înțeleg ca noi. În schimb ce calități morale și ce forță de caracter au acești oameni ! Liniște, demnitate și stăpînire de sine, pe care numai stoicii antici au putut să le aibă.

Timp de două ore, după masa de sară, Miss Prey ne vorbi de obiceiurile, eresurile, jocurile, de Sărbătoarea Soarelui, cînd indienii își îmbracă vechile costume împodobite cu pene... de felul cum femeile își poartă copiii legați pe o scîndură și îi pun în cuier la ușa bisericii, pe timpul cît ele își fac rugăciunea în biserică.

— Ce puțin sunt cunoscuți oamenii aceștia — spunea ea — de lumea civilizată, căci alții nici n-au voie să se așeze în regiunile rezervate. Numai cînd trăiești între ei poți înțelege opera celui mai mare artist pe care l-a produs America. Fenimore Cooper, cu scrierile lui, a întocmit Iliada rasei roșii și, cu drept cuvînt, se zice că a compus și epitaful acestei rase care se stinge. Căci e sigur, rasa aceasta admirabilă se pierde, învinsă, resemnată, moare înăbușită de cruda și lacoma noastră civilizație.

— Fatal trebuie să dispară această rasă, interveni Mister Pek, care ascultase tot timpul surîzînd ironic.

După ce își aprinse din nou luleaua stinsă de mult începu :

— Mă rog, să punem chestia la punct. E de prisos să ne pierdem în regrete eterne. Rasa roșie n-a fost distrusă prin războaie ; triburile s-au luptat totdeauna între ele ;

gubernul american n-a fost niciodată crud cu indienii ; acte de violențe, masacre n-au decimat această populație. În interesul păcii, guvernul le-a rezervat anumite regiuni, în care alții n-au voie să se așeze ; cu multă bunăvoință sunt ajutați ; li se fac școli, spitale, mori, caută să-i convertească la agricultură, li se trimit în fiecare an vite, haine, pături, Dar roșii sunt rebeli la orice transformare, pe cînd negrii se civilizează cu repeziciune.

Omul roșu are o puternică personalitate ; un caracter aparte, cu totul diferit de omul alb, galben și negru.

Cheia enigmei rasei roșii trebuie căutată în modul de trai pe care-l duce rasa asta, la fel, de zece, poate douăzeci de mii de ani. Ea n-a trecut ca celelalte rase de la vînat la păstorit, agricultură și industrie. Și omul alb, și omul roșu au trăit odată la fel, vînînd animalele sălbatice cu silexul. Pe cînd unul s-a tot modificat ajungînd pînă la radiofonie, celălalt a rămas pe loc tot ca în vîrsta pietrei. De ce unul s-a modificat și celălalt nu ? Poate că în Europa și Asia vînatul a dispărut mai repede. Necesitatea a împins pe omul alb să caute alte mijloace de trai. Fapt e că vînatul de azi încă e mai bogat în America decît oriunde. Lovitura de moarte a rasei roșii s-a dat numai prin contactul cu civilizația ; ea moare sufocată. A fost de ajuns numai schimbarea bruscă a condițiilor de viață, căci gheața se topește de o ploaie caldă, și o plantă de munte se vestejește repede într-o seră încălzită.

Toți ascultam cu atenție, numai profesorul belgian clătina din cap cu îndoială după fiecare păhărel de piperment.

— Și totuși — întrepruse el — această rasă a avut o civilizație splendidă : Mexicul, Perul, aztecii, imperiul lui Montezuma...

— A ! Dumneavoastră cei din Europa ați rămas tot la povestea lui Montezuma, și Mister Pek începu să rîdă cu poftă.

O undă de roșăță se ridică în obrajii belgianului. Dar se stăpîni, întrebînd scurt :

— Cum ? negați existența civilizației antice, a cărei urme se găsesc încă în Noul Continent ?

— Nu o neg, dar o reduc la justa valoare, răspunse repede americanul, potolindu-și rîsul într-un zîmbet ironic.

Să ne lămurim. Pînă acum n-am vorbit decît de triburile din America de Nord. E drept că în America Centrală, în Mexic și Peru se găsesc urmele unei populații mai înaintate. Dar civilizația imperiului lui Montezuma așa cum ne-a fost cîntată nu-i decît o poveste fantastică plină de minciuni și contradicții.

Istoria Egiptului, a Atenei, a Romei a fost scrisă studiindu-se la fața locului.

Istoria Mexicului s-a scris de la distanță. Abia acum s-a ajuns ca să se poată separa *istoria* de *povestire*. Tot ce se spunea de Montezuma nu era decît *roman istoric*, după texte vechi spaniole. Cortez, călugării și toți *conquistadores* aveau tot interesul să exagereze opera lor de cucerire în ochii guvernului spaniol.

S-a creat o legendă exploatată de o sumă de savanți de birou care nici n-au văzut măcar Mexicul. Ultima anchetă științifică riguroasă, făcută de Anderson Wilson, a dovedit că celebrele cetăți ale lui Montezuma nu erau decît niște mari sate indiene ; clădiri de cărămidă nearsă și construcții lacustre pe piloți. Nu au rămas ruini de piatră ca în Egipt și Grecia, deși pînă azi de la cucerirea spaniolă nu sunt decît vreo cîteva sute de ani. Vă puteți închipui o civilizație fără arme de metal și fără monedă ? Aztecii, Montezuma, pe care călugării spanioli îl credeau maur, nu erau decît urmașii unui puternic trib indian care emigrînd de la nord se stabilise pe platoul mexican.

Belgianul nu se lăsă convins.

— Dar ruinele găsite în Yucatan, urmele construcțiilor ciclopiene în stilul piramidelor egiptene, nu dovedesc o veche și grandioasă civilizație ?

— Desigur ; însă această civilizație nu are nimic comun cu Pieile-Roșii ; este cu mult mai veche. Toate discuțiile și teoriile n-au arătat încă în lumină vechea populație a Americii. Au fost pe-aici fenicienii ? Au fost chinezii ? Cine știe ? Poate într-o zi se vor descoperi în fundul Oceanului Atlantic urmele acelei legendare civilizații de care a vorbit Platon.

Dacă a existat odată Atlantida, acel continent prăbușit prin cine știe ce cataclism, era firesc ca focarul său de civilizație să radieze spre țărmurile celorlalte continente. Cum

s-ar explica asemănarea ce există între urmele de civilizație găsite în Mexic, Peru, la fel cu cele din Libia, Etruscia, Egipt ?

Știința nu și-a spus încă ultimul cuvînt. La Washington este un mare așezămînt : „Institutul Smithsonian” întemeiat cu banii unui bogat savant englez, pentru cercetări științifice în legătură cu trecutul, populația și vechea civilizație americană. Dar trebuie să mărturisim că, după atîta cheltuială și muncă depusă, lumină nu s-a făcut încă. Nepătruns a rămas misterul trecutului și nedelegată-i pînă azi *enigma istorica a Noului Continent*.

ADDENDA

IAPA CĂPITANULUI

Pe tăblița de lemn, deasupra ușei, scria cu litere albe :
„*Grajdul escadronului 3*”.

Înăuntru era mai curat decît în casă ; toți caii erau înșirați la rînd, și în dreptul fiecăruia se afla bătută în perete o tăbliță cu numele și vîrsta : *Eol* — 1878, *Druțu* — 1882, *Comana* — 1881... și așa mai departe. Pînă în fund, cît vedeai cu ochii, erau tot cai frumoși, bine îngrijiți, de strălucea părul pe ei.

Curățenia desăvîrșită, șeile și frîile rînduite la locurile lor, scările, zăbalele și toate cătărămile frecate, de sclipeau ca luceafărul... doar unul era în tot regimentul escadronul 3, și unul era în tot „Maknezonul” căpitanul Chiru !...

Căpitanul era dus la Șosea călare pe *Lola*, vestita lui iapă, de care se fălea vecinie.

Oprea, soldatul care îngrija de iapă, ședea de vorbă cu Niță, leat cu dînsul, care își freca teaca săbiei pentru a doua zi la instrucție.

— Mă Oprea, mare păcat ai avut tu să tragi de te-a dat dom' vagmistru ordonanță la caii căpitanului ; nu-i vorbă, ai scăpat tu de instrucție, d-apoi gîndesc eu că te-a zvîntat în bățai. Amarnică făptură de rumân e și căpitanul ăsta !...

— Doamne ferește !... mă Niță, că la început era să-mi iau lumea-n cap : în toată ziua zece trăgători. Cică nu-i grijam bine iapa... Trecea mîna înapotriva părului și cum se lua pe degete un fir de colb, apoi ține-te Opreo !...

Dar acum la urmă, a mai rărit-o ; doară numai cînd sa pun șeaua m-apucă nădușelile ; ba că chinga e prea

strînsă, ba că-i prea slabă, ba că-i struna pe dos... nu mă mai dumeresc nici eu ; cînd îi una bună, nu-i alta...

Ș-apoi năravul lui, că te arde cu sfîrcul cravașei la ureche ; mi-a dat vreo două, că ș-acu se văd urmele.

— Și haram afurisit ce-i și iapa asta, că nu-i în tot grajdul cal mai nărvaș ; eu gîndesc, mă Oprea, că ești cu zilele în mîină cînd întri la dînsa... bagă seamă, cică doi oameni a vîrît în spital, cari i-au și reformat schilodiți...

— Întăi, nici nu era chip să m-apropii, așa bătea cu picioarele și-apuca mereu cu dinții, dar am luat-o cu încetul, îi mai dam pîne, o mîngîiam... La țeselat se gîdilă de se face ghem ; dar o iau cu vorba : „Stai Lola... așa... frumos !...” și cu-ncetu se moaie ; că altfel te gătește de zile...

— Mă, da' am uitat să-ți spun că mi-a venit răvaș de-acasă, mi l-a citit băiețelul cela de la cantină...

— Zău, și ce zice în el, ce mai e prin sat ?

— Ia rău ; cică s-a pornit răvizia și tragerea la sorți ; pe frățîni-meu Nică, gîndesc că-l amîină pe la anu. Zice că tare-s năcăjiți pe acasă, c-a apucat să vîndă boii ca să plătească birul de ast' toamnă, ș-acu la desprimăvărat n-are nici un cap de vită să iasă la arătură.

Dacă mi-o ajuta Domnu, pe la Paște să pot pleca în permisie, pe vreo două zile !... De doi ani n-am mai văzut vatra satului !...

— Ia taci, bre, ce s-aude... gura căpitanului... sai; mă, c-a venit !...

Oprea sări ars în picioare și o luă la fugă, să ție iapa ce-o descălicase căpitanul și din care ieșeau aburi de-asudată și plină de spume ce era.

— Să treacă patru oameni la bușumat iapa lui don căpitan ! Haide, repede, sfîrlează ! zbieră vagmistrul la soldații cari înlemniseră cu bonetele într-o mîină și cu palma cealaltă întinsă la vipușca pantalonilor.

Căpitanul se ivi în ușa grajdului. Toți încremeniseră, care pe unde îi apucase vremea. Se făcuse o liniște ca în biserică, numai zornăitul pintenilor lui răsuna, iar caii ciulind urechile își întorceau sperioși capetele înapoi să-l vadă.

Cu mîna stîngă își răsucea mustața, iar cu dreapta învîrtea cravașa, lovindu-și carîmbii strălucitori ai cizmelor de lac.

Patru soldați cu șomoiage de paie în mîină frecau iapa să o usuce de sudoare, ce se scurgea șiroaie în lungul trupului.

— Oprea !...

— Porunciți, trăiți, domnule căpitan !

— Apoi bine, mă dobitocule ! tot nu te-ai mai învățat cum să strîngi chinga ? Am să te pun iar în porție, cîte 20 de trăgători pe zi !... Intră acolo, neghiobule, și freacă piciorul în lung pînă la copită !...

— Trebuie s-o iau cu încetul, trăiți domnule căpitan, că aruncă iapa.

— Te ard acuși, păcătosule ! intră acolo, că n-o să te mîînince haramu...

Lola nu se mai liniștea : mușca ulucul, se frâmînta, izbînd podeala cu picioarele.

Oprea îi trecu ușor mîina pe spinare, o alunecă în jos și-i ridică piciorul drept s-o caute la copită.

Abea-i atinse copita, și iapa se smuci înaintea aruncînd turbată cu picioarele dindărăt. Oprea nu mai avu cînd să se ferească în lături : îl și izbise în pîntece... căzu grămadă sub picioarele iepei, care, speriată, lovea în el sforîind și apucînd ulucul cu dinții...

Și l-a pisat așa într-o baltă de sînge, pînă ce-au putut cu greu să-l scoată un brigadier și vreo doi soldați...

L-au dus ghem pe mîini la infirmirie ; ca dintr-un izvor îi gîlgîia sîngele din față ; nu mai simțea nimic, își pierduse cunoștința...

După trei luni de spital, l-au reformat. Scăpase de armată — cu-o falcă ruptă și beteag de-o mîină și de-un picior...

Era tocmai prin sărbători, cînd s-a înturnat și el acasă ; în sat era chef, veselie, horă, — mă rog ca la Paști ; iar cînd l-au scoborît din căruță așa olog și prăpădit, s-a curmat toată veselia, au amuțit și lăutarii și tot norodul cela ; satul întreg s-a strîns roată împrejur, să-l vadă cu toți — că doar din satul lor era.

Pe toți îi podidiseră plînsul ; ca-ți era mai mare jalea, cînd te uitai la dînsul, flăcău așa mîndru și zdravăn cum

îi bradul, că învîrtea acum doi ani numai c-o mîină scrînciobul plin de oameni... și-acum să-l vezi schilod, să-l hrănească alții ca pe-un milog...

Maică-sa parcă înnebunise, așa își smulgea părul și se bocea cît o ținea gura ; să-și facă samă biata femeie de n-o lua vecinele s-o mîngîie și s-o mai potolească...

În răstimpuri, cu lacrimile pe obraz, o auzeai văitîndu-se :

— Doamne, cum ți-1 ia mîndru cum e bujorul și ți-1 dă olog și ciuntit... Oștirea !... Mînca-i-ar cîinii !...

*

Pe căpitan l-am văzut într-o băcănie din fața Teatrului ; își lua țuica, într-un cerc de prieteni cari discutau ca totdeauna de femei și de cai.

— Imaginază-ți, *monșer*, pe un dobitoc de soldat, care-l aveam la cai, l-a zdrobit iapa mea, Lola, o știi ; și de cînd a intrat în spital nu găsesc nici unul să îngrijească așa de bine caii. Știi tu că eu mă țin de principiul lui Frederic al II-lea : „*Calul trebuie încălecat ca și cum ar costa 5 parale, și îngrijit ca și cum ar fi un milion*”, sfîrși căpitanul golind ultimul păhăruț.

Și începu iarăși, cu mîna stingă, a-și răsuci mustața, iar cu dreapta a învîrți cravașa lovindu-și carîmbii strălucitori ai cizmelor de lac.

București, 1896

LA POARTA SPITALULUI

De cîteva zile, de cînd, fiind în gardă, îl apucase ploaia ceea cumplită de-l pătrunsese pînă la oase, Niță Dobre nu se mai simțea în putere.

Cînd era în front, la instrucție, nu-și mai simțea picioarele, iar mîinile îi erau grele ca plumbul : vecinie rămînea în urmă la cîte o mișcare. Parcă era anume făcut să greșească ; și-apoi cum se nimerise tocmai în spatele lui, pe linia de închiere, sergentul Buican, cel mai fioros și temut din tot regimentul.

Să-l fi văzut numai cum să furișa pînă la spatele celui ce greșise și, repezindu-i cîțiva pumni pe înfundate, îi striga în urechi :

— *Unde-ți fug mîinile, țărane ?*"

Bietul Dobre, cînd auzea, i se pînjineau ochii ; sîngele i se suia în cap ; atunci strîngea mai tare de cureaua armei și parcă o putere străină îi încorda brațul. Îi venea să iasă înaintea frontului și să apuce arma de vîrful țevei, s-o zdrobească în țanduri, să-și sfîșie apoi cămașa de la piept și să strige cît l-o ținea gura : „*Luați-mi și viața !*"

Alteori nu mai avea nici puterea de revoltă ; numa-și musca buzele, își pleca fruntea parcă aștepta să-l lovească cineva, și fără a se gîndi îi mergea mîinile și picioarele, așa în neștire întocmai ca o mașină.

Și pe cînd la teorie alții își frămîntau mintea și limba pentru a putea lega cuvintele neînțelese și ciudate care li se spuneau și la care unii răspundeau mormăind plîngător : „*Să trăiți, dom'ie căprariu, sunt greu de cap, nu pot spune !*" pe el, fără de veste, îl furau gîndurile pe aiurea și încet i se topeau simțurile într-o duioșie tristă și dulce.

Se vedea departe, în satul lui sărac, înșirată în lungul văii strîmpte.

În fund de tot, în coada satului, e căsuța părintească sprijinită de la vale cu birne de brad ca să nu se dărîme... cireșii înfloriți din fața prispei... maică-sa, bătînd cînepă la pîrâu... tată-său, pe la poarta țarinei cu sapa pe umăr întorcîndu-se de la prășit... scrînciobul din bătătura circiumei... și cîte, cîte nu-i treceau atunci pe dinaintea ochilor ferme-cîndu-l ca într-un vis așa de frumos și așa de scurt.

Ce dragi și neprețuite îi erau acele clipe de-o frumuseță neînchipuită, din care se deștepta tresărînd, înspăimîntat, ca după o faptă rea.

Dar, de cînd îl prinsese boala, o teamă neînțeleasă îi stăpînea firea și, uneori, îl prindea un dor așa de cumplit că îl podideau lacrimile de-i era și lui rușine cînd se pomenea plîngînd ca un copil.

Vedea că, din zi în zi, îi e mai rău. Se dusesse de cîteva ori la vizita medicului. Întîi îl pedepsise că „*simulează boala*”; mai tîrziu se încredințase și medicul și-l vîrîse în infirmerie.

După o săptămîină cînd îi era rău de tot, medicul, văzînd că nu mai are ce-i face, îl trimise la spitalul militar.

*

Era așa pe la toacă, nu mai tîrziu, cînd s-a pomenit moș Dobre cu răvașul de la Niță. Îl adusesse un flăcău trimis de vătășelul din primăria de la Rîșcani.

De cum l-a luat în mîină și a prins a-l întoarce pe-o parte și pe alta, parcă a simțit că-l arde ceva la inimă și, după ce-a dat flăcăului trei gologani, scrisoarea era neplătită, a și plecat într-un suflet să afle ce zice acolo.

A pornit-o întins la învățător ; l-a găsit în poartă.

Nu știu cum, dar parcă bătrînului îi era frică de hîrtiuța ceea-n patru colțuri.

I-a citit-o îndată, că era și scurtă de tot :

„*Vino, tătucă, dacă vrei să mă mai apuci cu zile, is prăpădit; de o săptămîină îs în spitalul militar. Nu-i mai spune mămuicăi, n-o mai mîhni, săraca.*”

Bătrînul se sprijini de stîlpul porții, făcu hîrtia mototol, o vîrî în sîn, și-apoi plecă împleticindu-se ca un om beat. Scrisoarea era de trei zile trimisă.

— Pe mîini, măi femeie, mă duc la tîrg ; să-mi cauți gluga cea mare și să-mi pui ceva în traistă.

— Pesemne că nu ți-i bine, omule ? da' ce-i graba asta pe-o vreme-așa ?... las' să mai contenească ploaia... nu vezi că parcă s-a spart cerul, Doamne iartă-mă ?

În zori, cînd se crăpa de ziuă, moș Dobre era departe ; urcase într-o întinsoare dealul și acum poposise pe creastă, cătînd cu jale în urmă spre satul în care casele se desprindeau din ceața deasă ca niște umbre mohorîte, departe în fundul zarei.

Pe la ameză au prins a luci prin negură turnurile bise-ricilor și a vui tot mai tare zgomotul nedeslușit al orașului.

Ajuns, a nemerit ușor spitalul militar ; dar la poartă a trebuit să aștepte căci santinela l-a oprit ; trebuia să cheme pe caporalul de serviciu. Moș Dobre așteptînd s-a dat puțin în lături că tocmai ieșea dricul spitalului.

Alături de soldatul de pe capră care mîna caii, ședea preotul îmbrăcat în veșminte, avînd și cartea la subțioară.

Moș Dobre sta în poartă ; în mîină, căciula îngreuiată de apă, și prin pletele-i sure i se scurgea ploaia pe umeri. Fără a-și da seamă, parcă un cuțit l-a înjunghiat prin inimă și un gînd de groază i-a scăpărat prin minte.

Ce jale amară l-a coprins, cătînd cu amărăciune la dricul ce sălta încet pe arcuri, trecînd prin hopurile pline de noroiul care-l împroșcase de sus pînă jos.

Caporalul sosise în poartă.

— Mă rog, domnule — începu bătrînul — să nu vă fie cu bănuială, dar am și eu un fecior soldat, Niță Dobrea ; îi aici ? cică boleşte de vreo săptămîină și mai bine.

Caporalul nu știa cum s-o înceapă ; și lui, sărmanul, îi era milă, dar ce era să facă ?

— Apoi, moșule, dă... cum să-i zic ; așa pesemne i-a fost scris... ; vezi 'mnetă, iaca a treia zi de cînd l-a strîns Dumnezeu... și acu îl ducea cu dricul spitalului.

Bătrînul n-a mai putut auzi totul că începuse a-i vîjii urechile ; mintea i se întunecase ; nu mai vedea nimic ;

pipăind s-a răzemat de ghereta santinei ; a scăpat căciula din mână în noroi.

Apoi cu ochii seînteind, cu privirea rătăcită, a început a căta în neştire în lungul drumului ; dar dricul nu se mai zărea, trebuie să fi fost departe, căci o luase mai repede în trap, ca să nu-i strice, poate, veşmintele preotului, că ploaia curgea într-una.

...Cernea ploaia încet și pe tăcute, ca un plîns înăbușit ; iar din cînd în cînd, izbucnea în cîte un ropot zgomotos, ș-apoi iar se potolea, dar fără a se curma șiroaiele ce, ca dintr-un izvor nesecat, curgeau mereu...

Galați, 1897

PE DUNĂRE

Circiuma lui Ștrul din Strada Portului gema de lume ; toată mahalaua era strînsă acolo ; cu toții se îngrămădeau în jurul sobușoarei de fier ce duduia în mijlocul camerei pline de fum și miros de spirt.

Afară, ger de scapără văzduhul, venise de-a binele cumplita iarnă cu toate grozăviile ei ; căzuse o zăpadă strașnică și de trei zile ninge fără sfîrșit.

Din cînd în cînd, clopoțelul prins deasupra ușei zîngănea răgușit, și cîte un nou-venit se arăta în prag scuturîndu-și cizmele de zăpadă, își lua locul la rînd lîngă sobă ca să-și dezmoștească mîinile înghețate.

Erau toți muncitori și barcagii din port cărora iarna nemi-loasă le răpise pîinea de la gură, lăsîndu-i fără lucru. Lihniți de foame, degerați de frig, își părăseau casele cu nevestele și copiii care cereau pîine și foc, și se adunau la cîrciumă să afle ce să mai aude, să vadă : „*Ce-i de făcut*”

O veste bună se zvonise prin oraș : că primăria o să împartă lemne prin mahalale și că o să angajeze oameni pentru curățirea străzilor de zăpadă.

Chipul lui Ștrul abea se zărea în fundul camerei, în cuprinsul acesta, în care apa de pe cișmea se prefăcea în aburi amestecați cu fumul din sobă și de țigară și se înălțau în nourași albi străvezii, care pluteau spînzurați unul de altul în rotocoale minunate.

Bătrînul Ștrul sta după teighea și urmărea cu ochii mișcările tuturor ; îi cunoștea pe toți ; știa pe fiecare în parte cîte parale avea în buzunar și cîte acasă ; pentru fiecare găsea el cîte o vorbă potrivită și prietenească. De multe ori,

pe cînd vorbea cu cîte unul, clipea șiret din ochi și cu bucata de cretă între degete își făcea pe tejghea socoteala vînzării.

De la o masă din fund se ridică un om nalt, slab, cu o căciulă trasă pe urechi, cu gîtul învăluit într-o legătură de lînă împletită.

Se opri în fața ovreiului.

— Vînzare bună, jupîne Ștrul !

— Sluga mnitali badi Toma, da' cu daturia ceea ci facim ?

— Ei, ce să faci ? punem sechestru pe căciulă doar, că altă n-am ce ; de unde să-ți dau ? c-așa suntem noi barcagiii blestemăți să murim iarna de foame.

Ieșind în stradă își îndesă bine căciula pe urechi și mîinele în fundul buzunărilor, luînd-o încet prin zăpada care scîrțîia sub tălpile cizmelor.

Și cum mergea el așa plecat, cu ochii în pămînt, jucîndu-i pe dinainte albul lucitor al zăpezei, un gînd chinuitor îi frămînta mintea, și în zadar căta să-și alunge din auz vorbele copilului, spuse cu o seară înainte. A !... le-auzise el bine, deși se făcuse că nu-i dă ascultare.

— Mămucă, înainte tata aducea întotdeauna o pîne subțioară ; acuma nu-i e foame ?

— Nu vrea Dumnezeu să-i dea, îi răspunsese rîndăsa.

— Rău om trebuie să fie Dumnezeu cela, mămucă, și vorbele acestea îi picurau în auz dureros, neîntrerupt, chinuindu-i sufletul.

Tocmai în fundul mahalalei, în capătul ulicioarei, drept casa lui, s-a oprit așa în neștire ; parcă nu-i venea să intre înăuntru.

A rămas pe gînduri, căutînd posomorit spre fereastră, la un ochi de geam pe jumătate spart și lipit cu o gazetă, care zbîrnîia plesnindu-și un colț dezlipit.

Un glas ascuțit de femeie se auzi din năuntru :

— Și intră odată, bre omule, în casă.

El deschise încet ușa ; în fundul odăiței pline de fum, pe pat, într-o movilă de velințe zdrențuite, dormea un copil.

Nevasta lui, o femeie mică și uscățivă, cu un alt copilaș în brațe, îi ieși înainte :

— Da' pe unde bați cîmpii ? că te caută Spiru cela, misitu ; cică să treci dincolo pe-un boier proprietar de la Macin.

— Unde-i ? poate-mi pică vreo cîțiva lei.

— Cică să-l găsești în port la anghenția rusească.

Pe cînd Toma se-ndrepta grăbit spre port, femeia îi mai strigă răstit din pragul ușei :

— Adu o pîne cînd te-i întoarce și dă pe la spițarie, niște picături pentru copchil.

în capătul ulicioarei dintre magaziile cu grîne, i-a întîlnit. Spiru sta de vorbă cu proprietarul de la Macin : un boier scurt și gras, învălit într-o blană mare de lup.

Degeaba i-a spus Toma că-i greu de trecut printre sloiuri, că-și pune viața în primejdie, doar a scoate ceva mai mult ; boierul nu ieșea din prețul lui.

în sfîrșit s-au împăcat cu șase lei — ce era să facă ? nevasta îl aștepta acasă cu pînea și doctoriile pentru copil.

Au plecat spre malul Dunărei, iar Toma s-a răpezit spre circiumă să cheme pe Iancu să-i ajute la barcă.

Iancu, un băiet înalt și slab, îi era nepot : îl creștea el de cînd se înecase tată-său căzînd de pe-o schele la descăr-catul cărbunilor dintr-un vapor.

După ce au tras cîte-o cinzeacă de rachiu, să se încăl-zească, au luat-o amîndoi la fugă spre Dunăre.

Barca era scoasă pe mal ; cu greu au dat-o ei la apă ; i-au potrivit cîrma și lopețile și-au intrat toți trei în ea.

Vîntul, race de îngheța suflarea, mugea turbat frămîn-tînd valurile nebune ce jucau sloii de gheață legănați greoi în drumul lor pe scursul apei.

Ce-i drept : nu era ușor lucru să treci Dunărea pe o așa vreme, dar Toma îi știa el bine toate nebuniile ei înșelătoare — doar pe malul ei crescuse, și ea îl hrănea încă, și tot ea avea să-l înghită odată.

Toma se ridică în picioare cătînd în lungul apei, își făcu cruce și puse mîna pe lopeți.

Barca se smunci din loc clătînîndu-se și-alunecă înainte tăind cu botul pojghița de gheață ce se prindea vîzînd cu ochii.

Aci înălțîndu-se pe creasta unui val, aci culcîndu-se pe-o coastă între două valuri, barca se strecura printre sloiurile ce-i ieșeau în cale.

Proprietarul înmărmurise în fundul bărcei. Toma, cu brațele încordate, sufla din greu lăsându-se cu greutatea trupului pe lopeți ; Iancu în picioare, cu cangea în mână împingea în lături sloiurile ce le-nchideau drumul, pe când barca trosnea sub izbiturile lor.

Trecuse de jumătate ; curentul tare îi luase la vale, când, un sloi mare le ieși de-a curmeziș ; băietul își sprijini cangea în piept împingînd din răsputeri.

Toma cum își aruncă ochii în urmă, sări în picioare, dînd drumul lopeților, și să repezi la cange să dea sloiul în lături, dar era prea tîrziu : o trosnitură puternică și barca izbită, pîrînd din toate încheiturile, se prăvăli rostogolindu-se cu chila în sus.

Și sloiurile o luară înainte, pe când în urmă cei trei oameni se zbăteau între valuri.

Proprietarul, greoi în blana lui, să duse ghiulea la fund. Băiatul se mai luptă cîtva timp înotînd cu greu, pînă îl părăsiră puterile și dispăru înghițit de valuri.

Iar Toma înotînd în picioare se prinse cu mîinile de-un sloi și sprijinit pe coate și pe bărbie se zbătea să-și salte trupul deasupra.

Lumea strînsă pe chei căta îngrozită fără a-i putea da vreun ajutor, pe când el se frămînta desperat, cu capul gol, pierdut, ținîndu-se cu unghiile înfipte în gheață.

Trupul îi amorțea de răceala apei ; iar capul îi ardea în flăcări, chinuit de-un gînd ce-i scapără prin minte : acasă îl aștepta cu pîinea și doctoriile.

Avu o clipă amețitoare, încă o sforțare desperată, dar mîinile îi scăpă și, alunecînd, sloiul îl prinse dedesubt.

Cîțiva clăbuci se ridicară la suprafață, și în locul unde-l înghițise, deasupra lui, valurile se-nchideau fierbînd o clipă în loc și iarăși se porniră gonindu-se în jocul lor sălbatic.

Iar vîntul, urlînd de groază, spulbera fulgii, cari se topeau atingînd fața răzvrătită a apei.

Depart, printre sloiuri, un punct negru se zărea plutind în jocul valurilor : era căciula lui Toma barcagiul.

MĂRGĂRINT BEȚIVUL

...Și cum mergeam așa tăcut, înduișat de șirul vorbei lui Moș Clion, ce cu graiul lui așezat și molcom începuse să-și desfacă — după cum zicea el — firul necazurilor de pe ghemul inimei, depănat de atît amar de vreme, nurnai ce zăresc la cotitura drumului un om călcînd greoi și leneș. De departe i se vedea sumanul zdrențuit, iar căciula-i unsuroasă era lăsată pe ochi.

Se îndrepta spre cîrciumă.

— Da' cine-i acela, moșule ?

— D-apoi cine să fie, că-l cunosc și cîinii din sat, cale de-o poștă, că unu-i doar Mărgărint, bețivul satului.

Și începu moșul să-i descoase toată viața :

— Ș-apoi să nu crezi că nu era și el flăcău de treabă și cuminte, da' iacă de cînd s-o înturnat de la oraș, unde ș-o făcut armata, s-o ticăloșit și pace ; cîtu-i ziulica de mare, umblă săraca nevastă-sa cu copilul de mînă și-l ridică de prin cîrciume. Dă, ce să zic, mult l-o deșteptat orașul, că numai te crucești de cîte știe și frumos ce le spune, dar vezi pe altă parte l-o stricat rău. Mă rog : măr frumos, dar viermănos.

Am ajuns în urma lui la cîrciumă, m-am așezat pe prispă și prin ușa deschisă priveam înăuntru.

El sta lungit pe una din lavițele murdare cari încunjurau păreții afumați și mohorîți ai cîrciumei ; își aprinsese pufuind luleaua între dinți și aștepta să-i aducă băutura.

— D-apoi bine, bre omule, des-diminează te-ai și pornit prin crîșme, zise aspru Moș Clion, intrînd înlăuntru și cerînd de la tejghea un pac de tutun.

— Ia lasă, moșule, că de-ai fi în locul meu tot așa ai face, că n-ai alt chip să-ți stingi amarul care te arde la inimă.

— Unde-i săracul tată-tu să te vadă-n halu ista, îi mai zise bătrînul, cătînd cu jale la bețivul ce se gătea să deșarte a doua sticlă, pleoscăind din limbă și ștergîndu-și, cu mîneca unsuroasă a cămășei, mustățile zburlete prin cari picăturile se prelingeau în jos.

— D-aooi de moarte bună o închis el ochii ? nu tot cînele de ciocoi l-o stîlcit în bătăi, de unde i s-o tras și moartea ?... ș-apoi tot el o făcut oi-o făcut de m-o vîrît în armată... ciocoiul ni-o furat șfara de pămînt ce-mi mai rămăsese din părinți... ciocoiul!... urlă el aprins, izbind cu pumnul în masa șubredă de lemn.

Apoi se lungi pe laviță, cu fața în sus, cu ochii pe jumătate închiși, pierdut, și începu să cînte, aiurit — cînta cît îl ținea gura :

Of, inemă de putregai
N-am un cuțit să te tai,
Să văd ce durere ai, of, of !...

Și o nesfîrșită amărăciune tremura în notele jalnice și trăgănate, cari se pierdeau departe stîngîndu-se într-un plîns sfîșit de trist.

Femeia de pe prispă, încet și tremurînd, se apropie ușă :

— Hai acasă, bre omule, că s-a aprinde șpirtu-n tine.

— Lasă-mă fimeie... Of !... tu mă amărăști, tu mă ucizi cu zile — zbieră el scrișnind fioros din dinți — și, răstîndu-se, se ridică de pe laviță, dar picioarele nu-l mai țineau, se clătina și-mpleticindu-se se prăbuși la pămînt ca un buștean tăiat din rădăcină.

Ea, oftînd din greu, își ridică încet copilul, care, înspăimîntat, începuse să plîngă în hohot.

Cămașa-i era learcă de sudoare ; aiurind în fierbințeală, el borborosea cuvinte fără șir, gemea greu și pieptul păros i se umfla într-un sughit lung și-năbușit.

Se ridică pe-o coastă opintindu-se din răsputeri, și cu o privire rătăcită, scînteindu-i ochii aprinși de patimă, cu mîinile tremurînde apucă sticla pe care încă n-o golise și

lipindu-și buzele uscate și subțiete începu să soarbă cu lăcomie băutura ce gîlgîia în lungul gîtlejului însetat.

Șiroaie de lacrimi se rostogoleau pe obrajii învinețiți, și el sugea în neștire, înfiorat — sorbea c-o poftă sălbatecă înecîndu-și amarul, stîngîndu-și focul care-l ardea la inimă.

Atunci l-am văzut pentru întîia oară pe Mărgărint bețivul.

Trecuse vreo trei ani de atunci ; pe la sfîrșitul postului mare tot satul era în fierbere — înnebunise Mărgărint.

— Și cît pe ce să-șiucidă femeia și copilul de nu săreau cîțiva flăcăi pe dînsul, și cu mare greutate l-au putut potoli și lega de stîlpul scrînciobului din bătătura circumei.

în arșița soarelui, cu pieptul gol, cu pletele în vînt, cu ochii sîngerati și scăpărînd de furie, făcînd spume la gură, răgea sălbatec opintindu-se sub legăturile ce-i curmau brațele pîrlite și sîngerate.

Oamenii, îndurerați, cătau cu milă la el.

— Doară spuneam eu c-ar să s-aprindă șpirtu în el ; unde-i saracu tată-su să-l vadă în halu ista, zicea Moș Clion, trecîndu-și mîneca de la cămașă pe fruntea lui înourată.

L-au ridicat : legat burduf, într-un car cu boi, l-au îndrumat spre Iași, să-l ducă la Golia.

Scîrțîind a jale, carul cu boi ieșea pe poarta țarinei, lăsînd în urmă o nesfîrșită amărăciune în inimile sătenilor din Llărpășăști.

Și-n urma carului, pe o arșiță fierbinte, discuită, galbănă și prăpădită, tîrîndu-și de mîna copilășul slăbănog, mergea femeia lui Mărgărint.

...Și inema i se strîngea de jale, cătînd cu ochii storși de lacrimi la nebunul ce se zbătea în car făcînd clăbuci la gură, cu ochii țintă în deșert, horcăind și borborosînd răgușit:

— ...Of ! i-ne-mă... de pu-tre-gai... n-am un cuțit — să te tai — să văd — ce du-re-re ai. Of !...

1896

DIN CONCENTRARE

Era a treia zi de marș.

Înaintam încet, greoi, abea mișcându-ne picioarele îngropate în praful șoselei, ce se întindea înaintea noastră fără sfârșit, ca o dungă albă șerpuită printre lanurile galbene pierdute în zare.

Arșița arzătoare a soarelui ne frigea obrajii. Ca să ne apărăm ochii trăgeam bonetele pe frunte, ceea ce ne făcea să suferim mai cumplit căldura. Boabele de nădușeală se scurgeau în lungul obrazilor, lăsînd în urmă dungi umede pe stratul de praf ce ne acoperea fața. De nădușeală se iviseră pete negre pe bluzele albe.

Cureaua centironului îmi ardea mijlocul ca un brîu de foc.

Bidonul era golit de mult. Ce n-aș fi dat atunci pentru un strop de apă și un petic de umbră !

Dar nu, atunci nici nu mă gîndeam la asta, căci închipuirea lor m-ar fi făcut să sufăr mai mult.

Adică, la ce mă gîndeam atunci?... zău că n-aș putea spune — mi se pare că nu mă gîndeam la nimic.

Ca o mașină mă mișcăm în neștire, luat de șuvoiul acelei turme omenești, ce cu puterile sleite se tîra încet în lungul drumului pierzîndu-se apoi în nori de praf.

Era o tăcere de cimitir; ai fi crezut că mergem la o înmormîntare ; toți parcă erau muți ; numai țacăneala baionetelor lovite de coapse se auzea într-o cadență desăvîrșită.

Din timp în timp, cîte-un oftat înăbușit se pierdea printre rînduri și uneori cîte o șoaptă rară, dar nedeslușită, îți atingeau auzul.

Era, desigur, o înjurătură scăpată printre dinții vreunuia care mai avea încă puterea de revoltă.

În dreapta mea aveam un voluntar, băiat înalt și subțirel ca o trestie. Sărmanul, parcă-l văd cum mergea suflînd greu, murmurînd cuvinte neînțelese, îndoit înainte sub greutatea celor douăzeci și două de kilograme ce le purta în spinare.

Și cînd puterile îl părăseau, rămînea în urmă, printre aceia pe care picioarele nu-i mai puteau duce și, istoviv, moi ca de ceară, se lăsau pe marginea șanțului șoselei.

Atunci se auzea glasul sălbatec al sergentului-major Dobrea, care anume rămînea la coada coloanei :

— *Scoală leat, hai la drum... ce te-ai muiat,, sus, că te scol eu...*

Iar cîte unul din front, fără a-și întoarce capul, mai adăoga și el așa prietenește :

— *Ehei, letiiță, credeai că-i plească la meliție ? iacă ai găsit-o...*

Unii oftau din adîncul inimei, alții zîmbeau numai, fără a face mult haz și a prelungi glumele ca altădată.

Ce-i dreptul, mă prindea mila de bietul voluntar, dar îl uitam îndată, cînd îmi aruncam ochii în stînga mea : la Drincă rezervistul.

Drincă, sau Moșneagul, cum îi zicea în bătaie de joc toată cazarma, fusese dezertor în nenumărate rînduri ; îl chemase acum în concentrare să facă manevra.

Era unul dintre cei ce se găsesc întotdeauna la orice regiment; era dintre nenorociții cari, intrați odată în armată, nu-și mai văd visul liberării decît foarte tîrziu și îmbătrînesc în cazarmă, rămînînd ca exemplu și batjocură pentru camarazi.

Avea, sărmanul, un corp diform, niște picioare lungi și îndoite, pieptul încovoiat, ochii stinși în fundul capului, o barbă neagră și încîlcită.

Și cum mergea el tăcut, aplecat înainte, tușind și scuișind la fiecare pas, privea mereu în lungul drumului, parcă ar fi vcăutat ceva în zare.

Într-un tîrziu se întoarse către mine spunîndu-mi încet :

— Vezi colo un sat?... sunt Stelenii... îi satul meu, am casă, nevastă și copii... oare ne-a da repaus acolo?... și ochit prinseseră a-i sclipi în cap.

Ne apropiam mereu. Șoseaua trecea pe marginea satului, lume multă se adunase la răscrucea drumului, cîinii începură să latre, iar copiii droaie, în goana mare, ne ieșiră înaintea.

Cînd am ajuns la poarta țarinei, de unde începea un rînd de sălcii, colonelul a descălecat, a făcut semn corniștilor să sune „Oprirea și repaus !”.

Am rupt rîndurile și ne-am îngrămădit la umbra sălciilor, lungindu-ne la șir pe marginea șanțului șoselei, cu ranițele sub cap.

Iar alții au dat năvală la o fîntînă a cărei cumpănă se înălța și se lăsa cu grabă, scoțând un scîrțîit lung și jalnic.

Ce înduioșetoare priveliști : acea mulțime de bărbați, femei și copii, care ne ieșiseră înaintea cu doniți și ulcele pline cu apă :

— Sărăcuții de ei, cine știe cîte poște mai au de făcut!; ziceau femeile cătînd cu milă la noi.

O babă cu o legătură în mînă își căuta feciorul :

— Dragii maicăi, arătați-mi pe Niță al meu, că aici trebuie să fie...

— Da' bine, mătușă, nu știi în ce regiment îi ?...

— Ba știi, măculiță, că-i în Dorobanți și aicea trebuie să fie...

Ce prețuite erau acele clipe de odihnă ! Nu mișcăm nici dintr-un deget, lungit pe spate, cu fața în sus, cu ochii aproape închiși, abea zăream jucînd printre gene albastrul străveziu al cerului de amiază.

Zăceam așa moleșit în pacea asta dulce și binefăcătoare ; simțeam cum somnul încerca să mă fure, cînd se auzi răsunînd semnalul : „*Drepti și înainte I*”

îmi era corpul greu ca de plumb. Ce n-aș fi dat să mă lase încă numai cîteva clipe să mai zac așa în toropeala asta neînchipuit de dulce.

Ne dam mîna unul la altul ajutîndu-ne să ne sculăm! de jos.

Din toate părțile se auzeau strigăte și comenzile ofițerilor ; sergentul major Dobrea plecase să-i adune în fronți pe toți care întîrziiau.

g
§
*
*

Ne-am pus iar în marș. Colonelul, un om înalt și zdravăn, mergea în capul regimentului, pe jos, cu picioarele înțepenite, iar în urma lui calul, aburit de nădușeală, călca alene apărîndu-se de muște.

Ca să ne mai înviezeze, se dase ordin să cînte muzica, dar de abia se auzeau pînă la coada coloanei sunetele slabe și întretăiate care se pierdeau în huruitul asurzitor al unei baterii de artilerie ce ne trecuse înaintea.

Tocmai tîrziu am băgat de seamă că Drincă lipsește ; mă uitam în toate părțile, nu era nicăierea. Atuncea am înțeles totul : rămăsese în sat. Ce puteam face decît să tac ?

Spre seară, începu a se zări satul în care trebuia să rămînem pe noapte.

în fundul plumburiu al cerului ce părea sprijinit pe creasta dealului din față, soarele roșu ca o pată de sînge se oprise parcă anume din coborîșul său să ne aștepte în cale.

Dar noi înaintam încet, aruncîndu-ne privirile spre vîrfurile dealului, și, îndoindu-ne puterile, urcam suflînd din greu.

întîrziarăm destul pînă am ajuns în muchea dealului. Soarele nu ne mai așteptase : asfințise lăsînd numai o geană aurie, care sclipea împurpurînd cerul pînă departe și poleind stuful de pe acoperemintele caselor sărăcăcioase, înșirate în lungul drumului fără sfîrșit.

Ne-a dat în cvartir. Am căzut la un biet om sărac, cu vreo cinci copii mărunței. Ne-am lungit cu toții la rînd, pe prispă, cu ranițele drept căpătîi.

Cu ochii țintă în lună, zdrobit de oboseală, mă fură somnul pe cînd bietul om, scuturîndu-și luleaua stinsă, ne povestea necazurile care-i rodeau inima.

N-avea în curte nici picior de vită, le vînduse pe toate ; vîrșise tot ce avea în peticul de pămînt, rămas de la părinți ; dar, de secetă, popușoi se încaseră în buruiană și acum, în toamnă, nu mai avea nimic... îl auzeam prin somn cum ofta din adîncul inimii, și vorbele lui parcă le repetam și eu șoptindu-le așa în neștire :

— Măi frate, și mă tot bat cu gîndul, noi ce-om mînca la iarnă ?

în zorii zilei, corniștii colindau satul sunînd deșteptarea ; tocmai dimineața la apel s-a dat de lipsa lui Drincă.

— Ai auzit, mă, Moșneagul îi lipsă la apel, zicea un sergent altuia.

r

— A dezertat iar, măi, pîrlitu ăla ; apoi în melițe moare.

— Cu atît mai bine — adaugă un altul în glumă — îl îngroapă armata pe cheltuiala ei.

Tocmai a treia zi sub seară a venit Drincă ; s-a întors de bunăvoie.

Unora le era milă de el, alții îl întrebau în bătaie de joc ce-i fac copiii și nevasta : îs „*Bine mersi ?*”

în noaptea aceea a dormit în cort lîngă mine ; l-am luat cu binișorul și mi-a povestit totul.

Ce jalnică și adevărată era povestea acestui suflet chinuit !

Mi-a spus cum numai s-a repezit într-o goană să-și vadă nevasta și copiii, și cum a găsit copilul cel mai mic, care zăcea de două zile mort pe cuptor, nevasta bolnavă și ceilalți patru copii flămînzi, și nici un pic de făină în casă. Mi-a spus cum a plecat prin vecini ca să-l ajute, că n-avea nici pentru o luminare ; cum și-a îngropat copilul, și-a lăsat cîteva căușe de făină acasă ; cum a vrut să plece de cîteva ori și cum îl țineau plîngînd copiii de poalele mantalei !

— He, Doamne, ce-ți mai sperii eu somnul cu necazurile mele ? parcă poți să le înțelegi ? sfîrși el, întorcîndu-se pe partea cealaltă.

Cu pumnii sub cap, cu ochii pironiți în pînza cortului, ascultam mut de grozăvia acestor mărturisiri, nu eram în stare să leg o singură vorbă, nici măcar de mîngîiere.

Am rămas așa înlemnit ; nu știu, dormeam sau nu, dar nu-mi ieșea din minte bordeiul murdar și sărac ; vedeam parcă chipul de ceară al copilului de pe cuptor... desigur visam, căci într-un tîrziu m-am deșteptat tresărind.

Toți în jurul meu sforăiau greu, pînza cortului se umfla în adierea unui vînt răcoritor.

Prin gaura în chip de ușă, luna, din înălțime, privea așa de blînd la noi poleind baioneta unei sentinele care picura de somn rezemată pe armă.

Cîteva raze ale lunii, ce se furișau în cort, luminau fața galbenă și slăbită a vecinului meu care dormea adînc.

Și la lumina tainică ce-i mîngîia fața, am văzut bine urmele umede de lacrimile ce i se scurseseră de-a lungul

obrajilor, oprindu-se în barba încîlcită și îmbîcsită de praf. Adormise plîngînd ca un copil.

Prin somn, tresărea gemînd încet, înăbușit.

Visa.

*

Manevra se sfîrșise ; rezerviștii plecaseră toți pe la casele lor, aruncînd după obicei căciulile în vînt ca semn de bucurie.

Drincă rămăsese să-și sfîrșească pedeapsa ; știam că a intrat în spital bolnav de piept ; cînd, într-o zi, auzii în cancelaria companiei vorbind :

— Dom' sergent-furier, trebuie să-l ștergi din registru și să-i pui cruce Moșneagului, că a scăpat de armată.

— Și armata de el, adăugă un altul.

— Da' cînd a murit, bre ?

— He, l-a și îngropat de trei zile spitalul militar pe cheltuiala corpului.

Dom' sergent-major Dobre, glumeț cum era el, sfîrși zicînd răstit, pe cînd toți ceilalți rîdeau de porunceală cu hohot zgomotos :

— Mîni îl scot la raport ; auzi vorbă, să plece pe lumea cealaltă cînd știa bine că-mi era dator încă zece zile de închisoare ?... nici nu sfîrșise pedeapsa... ehei leat!... dar nu te iert nici mort !...

O ÎNMORMÎNTARE MILITARĂ

Cînd l-a adus întîi pe Niță Clipea, caporalul de pompieri, cu jumătate de trup ars, se cutremura tot spitalul de țipetele lui.

Ai fi crezut că mugește o vită înjunghiată.

Din ziua întîia, maiorul medic, cum îi era obiceiul, se prinsese rămășag cu șeful spitalului, colonelul, că-l va scăpa. La ultima vizită, însă, maiorul spusese îngrijat că i-e teamă de o complicație de inimă.

Era a treia zi de chinuri sfișietoare ; învălit în vată, bandajat, părea o momîie zăcînd în patul lui, în fundul sălii mari abia luminată de o lampă aprinsă în tavanul afumat.

Toată ziua se plînsese de durere de inimă ; spre seară parcă se mai potolise, nu mai țipa, doar din timp în timp icnea greu înăbușindu-și cîte un sughiț adînc ce-i cutremura trupul.

Și în mintea lui se cernea încet, ca printr-o sită deasă, aducerile-aminte, în o gîndire greoaie și împainjenită.

Da, își aduce bine aminte de visul acela frumos pe cînd dormea rupt de osteneală pe patul lui din cazarmă ; cum a sărit în picioare la semnalul acela blestămat de : „*Foc mare !...*” Cît ai clipi era gata, cu toporașul prins la spinare, sărise în droaga care plecase în fuga cailor. Și parcă simțea sfredelindu-i urechile sunetul acela metalic al trompetei ce suna desperat, împrăștiind groază în puterea nopții.

Și, fără a-și da seamă, își încleșta degetele, ca și atunci cînd strîngea înfiorat banca, pentru a nu fi aruncat la fiecare pas din droaga ce-și sfîrșia roatele de piatra pavelei.

Un colț al cerului ardea în pară, roșu-aprins, ca toamna, într-un asfințit de soare.

Era în adevăr foc mare ; flăcările se înălțau pîlpîind în zvîrcoliri nebune ; un rînd întreg de case era încins în flăcări. Fumul negru se frămînta izbucnind în snopuri de scînteii sub țîșniturile apei de la pompe.

Ca focul să poată fi localizat, căpitanul strigase la cîțiva toporași să intre pentru a tăia grinzile care legau pereții a două case alăturate.

De două ori îi spusese vagmistrul că nu pot intra oamenii acolo, că o să se dărîme zidul ; căpitanul nu voia să asculte, Dase ordin și trebuia să se execute.

În zgomotul asurzitor de țipete desperate, prin fumul care-l orbea tăindu-i răsufarea, Niță strîngea năbușit coada toporului izbindu-i muchea, cu necaz, în grinzile de stejar. Fumu îl îneca, coiful de alamă îi strîngea dureros capul ; cu ochii închiși izbea în neștire, cînd o trosnitură prelungită îl asurzi ; înăbușit, n-avu timp decît un pas să facă înapoi și căzu lungit zvîrcolindu-și jumătatea de trup rămasă afară din dărămăturile ce fumegau acoperindu-i cealaltă jumătate, care se prăjea sfîrșind. Cîteva izbucniri de țipete sfișietoare... și apoi nimic.

L-au scos cu jumătate de trup negru, aproape ars. L-au pornit în grabă la spitalul militar, acolo s-a deșteptat.

Maică-sa sta încremenită la căpătâiul lui. De trei zile de cînd plecase de-acasă din fundul mahalalei, îl privea cum se zvîrcolește sub ochii ei, și i se strîngea inima de durere fără a putea să-i ușureze chinul.

În liniștea înfiorătoare a sălii, tăiată numai uneori de cîte un gemăt înăbușit, bătrîna ațipea răzămată de speteaza scaunului, urmîndu-și firul gîndurilor ce-i frămînta mintea,

O viață chinuită, vecinie în sărăcie și boală, cu o casă de copii mărunței ; și feciorul ei cel mai mare era în armată, mai avea numai șase luni pînă la liberare... cum îl aștepta ea să-i vie, el avea s-o ajute, s-o scoată din nevoi... în el era toată nădejdea, toată scăparea, ș-acum să-l vadă trăgîndu-și sufletul sub ochii ei.

Cîteodată tresărea deschizînd mari ochii înroșiți de plîns, își pirona privirea pe fața îngălbenită și stinsă a bolnavului, care horcăia încet, întretăiat.

Ofta lung, din adîncul inimei, ștergîndu-și cu mîneca soioasă a hainei cîte o lacrimă ce aluneca la vale printre zbîrciturile obrazului, oprindu-se în bărbia-i ascuțită.

De cîtva timp, bolnavul începuse a se frămînta sub plapomă ; limba vînată și umflată îi atîrna în jos ; deschidea ochii mari cu o căutătură rătăcită, apoi pleoapele grele ca plumbul îi cădeau la loc tremurîndu-i genele.

Iar pumnii încleștați îi apăsa pe piept, pentru a-și potoli bătăile grăbite ale inimei ce, prin zvîcniri repezi, parcă voia să iasă spărgîndu-i coșul pieptului.

Soldatul sanitar ce era de planton îi urmarea mișcările, cînd deodată plecă grăbit la internul de serviciu.

Internul, un tînăr nalt, subțirel, cu ochelari fumurii, cînd s-a oprit lîngă patul bolnavului, i-a luat mîna rece, l-a privit cîteva secunde și, clătînînd din cap, a șoptit sanitarului :

— Adă repede sticla de coniac !

Fiecare bolnav, cînd era în agonie, avea drept la cîteva grame de coniac — așa era obiceiul la spitalul militar.

Ceilalți bolnavi, din paturile lor, răzămăți de perne își ridicau cu încetul capetele ; prinși de fiori cătau cu groază spre patul acela în care se încinsese lupta între viață și moarte.

Bolnavul căsca ochii mari, sticloși, cătînd în neștire ; un gemăt surd îi scăpa printre buzele vinete și subțiete ce se mișcau borborosînd ceva neînțeles.

Apoi se îndoi într-o tremurătură spasmodică, și-un horcăit adînc, prelungit, îi înțepeni trupul — o clipă de tăcere sfîntă, plină de groază, pînă bătrîna izbucni în hohot, ascunzîndu-și capul în plapuma care alunecase pe jumătate de pat.

Internul, cu ochii țintă la patul în care se stîngea o viață, își întinse mîna la tabloul din părete, pe a cărei hîrtie scria felul boalei, făcu hîrtia mototol și o aruncă murmurînd printre dinți :

— *Nn mai trebuie, s-a sfîrșit!*

Cînd deschise ușa, vîntul scăpă înăuntru și o suflare rece, ca gheața, străbătu cuprinsul acelei săli de spital, încinsă de o lumină slabă, roșietică, a lămpei care fumea tot mai tare în pîlpîituri dese și repetate, gata parcă a-și trage și ea sufletul.

Ca întotdeauna cînd murea vreunul, cornistul începu să sune semnalul de rugăciune.

Și pe cînd trupul rece zăcea înțepenit, cu pumnii încă strînși pe piept, cu fălcile încleștate, sticlindu-i printre gene globul ochilor pe jumătate deschiși, afară se auzeau tremurînd înfiorat notele lungi ale rugăciunii, care tăiau liniștea sfîntă a nopții, stingîndu-se departe într-un ecou sfîșietor de jalnic.

Ce vreme urîtă era în ziua aceea de noiembrie ! încă de dimineață începuse a albi prin văzduh primii fulgi de zăpadă, care alunecau în jos topindu-se în apa și noroiul de pe străzi.

Generalul, comandant al garnizoanei, ținuse să dea un exemplu frumos, ordonînd la toate corpurile să trimită trupe, și toți ofițerii în ținută de ceremonie trebuiau să vie la spitalul militar de unde avea să plece carul funebru.

Era un soldat care murise făcîndu-și datoria ; avea să fie o înmormîntare frumoasă.

Pe la amiază, toată piața din dreptul spitalului militar era plină de lume.

Trupele adunate așteptau de o parte în repaus, cu arma la picior ; se formaseră grupuri de ofițeri de toate armele, cu felurite uniforme ; unii fumau tăcuți, alții rîdeau vorbind în gura mare.

O mișcare se făcu prin mulțime ; cîteva comenzi repetate se auziră, și cornistul sună lung sosirea generalului.

Printre șirurile de ofițeri, înțepeniți cu mîna la viziera chipiului, trecu grav generalul : un om scurt, gras, cu niște mustăți albe, stufoase.

Totul era gata de plecare.

Carul se puse în mișcare — era o droagă de la pompieri îmbrăcată în cearșafuri albe, curate, iar alama de la felinare sclipea de lustruită ce era ; patru cai mari, albi, de la baterie, erau înhămați.

De cum s-a pornit carul din loc, au și izbucnit țipetele și vaietele femeilor ; parcă venise toată mahalaua acolo — că doar de ai lor era mortul, copilul mahalalei — și cine

nu cunoștea pe Niță, băietul cel mai mare al lui Clipea căruțașul !...

întreg convoiul s-a pus în marș.

La câțiva pași în urma carului mergea generalul și coloneii ; apoi, pe măsura gradului, toată acea mulțime de ofițeri, o împeștritare de uniforme ; muzica în cap, iar în urmă veneau șirurile de soldați, pe secții, mișcându-se în pas domol și cadentat.

Sub un cer cenușiu, de culoarea pământului, și prin fulgii de zăpadă care pluteau rătăcind leneși pînă alunecau încet în apa și noroiul care-i mistuia ușor, înainta carul la pas, săltînd greoi pe arcuri prin hopurile și băltoagele străzii, împrôșcînd în lături stropii de noroi.

În urma și în jurul carului mergeau rudele mortului : oameni săraci și prăpădiți, cu capetele goale, zgribuliți de frig, în haine zdrențuite ; femei bătrîne, ieșindu-le părul despletit de sub broboade, își tîrîiau papucii ruși, gata la fiecare pas a-i pierde prin noroiul cleios care le îngreua mersul.

Și-n bocete nesfîrșite, și-n tînguiri plîngătoare, își vărsau durerea, singurele dureri adevărat simțite din toată acea mulțime de lume care umplea strada cu nepăsarea oamenilor ce privesc la o paradă frumoasă.

Prin mijlocul străzii, noroiul era prea mare, și ofițerii se despărțiră în două șiruri, mergînd de o parte și de alta pe trotuare ; soldații însă mergeau de-a dreptul, cătînd cu jale la cizmele ce-aveau să le frece seara ca să lucească oglindă la inspecție.

Printre rînduri, glumele și vorbele de spirit începură a curge din belșug :

— Da' știi că-i bine să fii pompier ! uite ce paradă îți face ! zicea un locotenent de infanterie mergînd cu mîinele vîrîte în fundul buzunărilor mantalei.

— ^Ai dreptate, frumoasă meserie, dar numai la moarte, adăugă un altul.

— *Monșer*, zău că-i ridicol atîta paradă și scandal pentru un soldat și încă pe un timp ca asta, spunea plictisit un ofițer tînăr de cavalerie, care călca ușor în vîrful picioarelor pentru a nu-și murdări frumoasele-i cizme de lac.

Și toată mulțimea își întorcea privirile zîbind și salutînd figurile care apăreau în pervazele ferestrelor de o parte și de alta a străzii.

La o casă, un grup de domnișoare ce nu-și găseau loc la fereastră, șopteau aruncînd ochiri zîmbitoare prin mulțime.

În altă parte, o doamnă în balcon, gata de vizite, cu o pălărie încărcată de pene, cu umbrela subțioară, încheindu-se la mînuși, privea cu ochi cercetători prin valurile colorate, prin acea felurită mulțime de uniforme ; desigur, căta vreo cunoștință.

— Titi, mă prind că la tine se uita așa de drăgălaș Bela.

— Aș !... nu știi că Nicu îi acum în grațiile ei ?

— Da' madam Rizeanu ce gătită sta și ce duios căta spre noi !

— Ei, asta-i, doar știa că o să trecem noi pe aici, putea să piardă ea o ocazie ca asta ?

Vorbe de spirit, crîmpeie de discuții în gura mare, glume mai mult sau mai puțin sărate urmau fără sfîrșit.

Desigur nu te-ai fi crezut la o înmormîntare, dacă nu te înfiora din cînd în cînd notele plîngătoare ale marșului funebru, cari despicau aerul răspîndindu-se departe și mureau frînte de zidurile caselor într-un ecou vag, de o duioșie jalnică, dureroasă.

Adesea acoperea c-un zgomot sinistru cîte un hohot de plîns, ce izbucnea din grămada nenorociților ce se tirau, alunecînd prin noroiul cleios, ținîndu-se de car și de capetele cearșafurilor înnegrîte de stropii de noroi.

Prin centrul orașului a început a se micșora numărul mulțimii.

— Da' unde-i Dumitrescu ? întrebă un căpitan de infanterie.

— S-a evaporat, îi răspunse un altul.

— Las' că o șterg și eu acuși ; nu se mai cunoaște prin mulțimea asta.

Cînd a ajuns convoiul prin marginea orașului, prin mahalaua de unde era mortul, caii albi, bătrîni, se opinteau din greu, întinzîndu-se în hamuri, pentru a urca la deal carul ale cărui roți se nămoleau în gropile de noroi.

Și în fața caselor mici, sărăcicioase, îngrămădite în neorânduială de-a lungul drumului fără sfârșit, o lume săracă, oameni, femei, copii zdrențuiți și murdari, pe jumătate dezbrăcați, cum erau în case, ieșeau să vadă mortul — căci doar de ai lor era.

Pe când fulgii de zăpadă se cerneau pe capetele lor goale înghețându-le suflarea, unii își făceau semnul crucii cătînd înfiorați, cu sfințenie ; alții murmurau cuvinte neînțelese clătîndu-și dinții în tremurături de frig.

În fața unei căsuțe tupilate, cu geamurile lipite cu gazete, cîteva vecine strînse în poartă, cu minile la bărbie, se căinau în gura mare : „*Săracul băiet!... biata Smaranda!...*” și, clătînd din capete, urmăreau pînă departe, cu ochii înecați în lacrimi, șivoiul acela de lume ce se scurgea încet și trăgănat.

Și ninge, ninge mereu, împrăștiind o tristețea adîncă, care apăsa tot mai tare pe sufletul celor nenorociți.

Cînd a ajuns convoiul aproape de cimitir, nu mai rămăsese nici un sfert din mulțime și din cinci preoți care plecaseră, nu mai erau decît doi.

Carul s-a oprit.

^ Patru soldați ridicară coșciugul și apucară în pas rar și măsurat printre șirurile de cruci și movilitele de pămînt moale și umed.

Trupele s-au oprit formînd un pătrat în jurul groapei proaspete.

Un pluton de soldați, așezat mai departe, aștepta gata să tragă focuri de salvă, cum e obiceiul la scoborîrea coșciugului în groapă.

Soldații luară arma pentru onor ; un căpitan de stat-major, cu o hîrtie în mîină, suit pe o movilă de țărîină scoasă de curînd din groapă, rosti cîteva cuvinte, care abia atingeau auzul în zgomotul tînguiriilor de lîngă groapă.

Numai vîntul prin suflări răpezi și înghețate aducea sunete, vorbe desperecheate, pe care le înfigea din timp în timp în urechile celor mai depărtați.

Era vorba de : *datorie... camaradul Niță... țara... armata... iarăși datorie... și nu știu mai ce... pentru că șirul vorbei i se pierdu stins de glasurile preoților, în cîntecele înfiorătoare de : *Veșnică pomenire !**

Și-n groapă, în pămîntul moale și umed în care se strînsese apă, coșciugul căzu cu un zgomot surd și-năbușit, ca o piatră grea aruncată într-o baltă.

În același timp, plutonul de soldați descarcă armele în trei focuri de salvă, și trei bubuituri rare, zguduind coprin-sul, umplură văzduhul răspîndindu-se pe vale și spărgîndu-se în fund, departe, în peretele dealurilor împînzite în ceață plumburie.

Și prin fumul roșietic, mirositor, de tămîie, ce se pierdea mistuit de norii de fum albicios, prinși încă de vîrfurile țevilor, de-abia se desprindeau chipurile celor strînși în jurul groapei.

Iar prin ecoul repetat al bubuiturilor frînte, se amestecau țipetele de durere ale despărțirii pe veci — mama lui Niță, care izbucnise în hohot, cu părul despletit în vînt, cu degetele-nceștate, ridieîndu-și minele în sus către cerul cenușiu, din care se rostogoleau fără sfârșit fulgii de zăpadă albi și reci, cari atingeau parcă înfiorați pămîntul negru cernit...

...Mulțimea se răspîndi în grabă spre poartă — era și tîrziu.

Două bătrîne, rămase mai la coadă, cu urmele lacrimilor, umede încă, prin zbîreiturile obrazilor, mergeau prin noroiul cleios sprijinindu-se de garduri și vorbind în gura mare :

— Sărăcuța Smaranda lui Clipea !... ce face ea fără nici un sprijin !... mîndreță de flăcău ca Niță... mai mare păcatu...

— *Da' ce-i dreptu... frumoasă înmormîntare... mai ceva ca la un prinț, soro, zău așa !...*

Galați, 1899

Ploaia rece și mărunță, cernută parcă prin sită, începuse să cadă de cu noapte.

Deși ordinul de plecare era pentru ora șase dimineața, dar, după vechiul obicei moștenit în armată, fiecare căpitan se grăbea să-și pregătească trupa mai din vreme, pentru ca ai lui să fie cei dintii gata de drum. De pe la miezul nopții zgomotul crescuse înfiorător : strigătele, înjurăturile, nechezatul cailor, huruitul trăsurilor de subsistență, învălmășeala aceea a miilor de oameni care-și strîngeau grăbiți corturile ude de ploaie, s-amestecau în haosul întunecos al nopții, ridicîndu-se într-un zgomot nelămurit, prelung și fioros, ca mugetul mării în răscoala unei furtuni.

Toată ziua n-am mîncat decît pesmeți muițați de ploaie.

Pe la amiază, trecurăm rîul Ialomița de-a dreptul, prin apa ce ne-ajungea pînă la subțiori, în timp ce de pe mal, atașaii străini, călări, admirau „rezistența soldatului român”.

Cei dintii kilometri de drum ce ușor îi străbătusem. Dar cu cît vremea trecea și noi mergeam mereu, cu atît ranița se îngreuia mai mult, îndoindu-ne spinarea tot mai tare, arma mutată de pe un umăr pe altul se făcea tot mai grea ; cizmele tot mai anevoie le ridicam, încărcate de noroiul cleios și moale, de prin arăturile de toamnă prin care înotam.

O zi nesfîrșită de drum greu, chinuitor, îndulcită numai din timp în timp de aria duioasă și naivă pe care o cînta în gura mare Lupan, cîntărețul companiei : un țigan înalt, cu mustața răsucită și cu bonetul dat pe ceafă.

Fiecare companie trebuie să-și aibă artistul ei, protejatul tuturor gradelor, omul căruia i se iartă orice și, care,

la un semn al căpitanului, e gata a-și face cu sfințenie datoria de artist.

Cîntece rămase moștenire de cine știe cînd prin rîndurile oștirea : *Un soldat din oastea română* ori :

Maică, măicuțiță,
Ia ieși la porțiță,
Și-mi dă drumu-n casă.
Ca să stau la masă.

Și toată lumea repetă cu glas jalnic cuvintele știute de toți, și cari, în anume împrejurări, iau un farmec deosebit, avînd darul de a răscoli aducerile-aminte, făcînd să uiți pentru cîteva clipe, greul și amarul drumului fără sfîrșit.

Mai sub seară ploaia încetase, dar nu se mai auzeau nici cîntece, nici glume, parcă amuțiseră cu toții. Nici o vorbă măcar nu ieșea dintre rînduri, doar uneori cîte un oftat înăbușit se auzea din mulțimea acelei turme omenești, care se tîra încet și în neorînduială, în lungul drumului, de-a curmezișul ogoarelor pustii, părăginite.

Și cum mergeam atunci, amărît de suferințele marșului, în zgomotul cadențat și monoton al gamelei care se certa ciocnindu-se de o cataramă a raniței din spinare, cum mergeam avînd în jurul meu aceiași oameni cu fețele de oboseală, cu trupurile istovite și aplecate înainte, abia ridicîndu-și picioarele, schiopătînd de rosăturile cizmelor... atunci numai am înțeles marele adevăr ce coprindea cugetarea spusă de un nu știu care celebru general : „în cele mai mari războaie, victoriile nu se cîștigă cu capul, ci cu picioarele”.

Într-amurg, prinse a se întinde, departe-n zare, o fâșie sîngerată tivind cu roșu orizontul întreg.

Și noi mergeam mereu înainte, tot înainte, pe șesul acela întins și sterp, al cărui fund amăgitor parcă anume se muta mai departe, tot mai departe, fără a putea fi atins vreodată.

Și nici o casă, nici un pom nu întîlnea vederea ; doar unde și unde, cumpăna vreunei fîntîni se legăna încet scîrțîind a jale.

Atunci, încă de departe, se zăreau oamenii care se rupeau din grămadă și o luau pe furiș tîrîndu-se ca șopîrlele prin șanțul șoselei, ca să ajungă să puie mîna pe ciutura cu apă și s-o răstoarne pe obraji, pentru a se mai înviora puțin.

Aceia cu toții rămîneau apoi la urmă, în coada coloanei, neputînd să-și mai apuce locurile lîngă tovarășii cari se depărtau mereu, în cadența aceluiași pas obicinuit.

Într-un tîrziu, se ivi luna arătîndu-și fața rotundă și plină, așa de blînd cîtînd la noi de după colțul unui nour fumuriu, de unde își arunca lumina-i de beteală peste tot cuprinsul pînă departe, oprindu-se pe umbrele sure și nedeslușite ale unui sat pierdut pe întinsul cîmpiei.

„Se vede... se vede... ajungem !” și o mișcare deosebită se simte prin mulțime.

Ca prin farmec, un fel de murmur de bucurie copilărească se răspîndește printre rînduri. Voințele se încordează, osteneala nu se mai simte, puterile se îndoiesc, pașii se fac tot mai mari, și ochii străbătînd depărtarea cată țintă la luminele acele roșii, slabe ca niște ochi osteniți care vegheau în noapte, licărind la geamurile caselor tupilate.

Era satul în care trebuia să cantonăm pînă a doua zi.

Cînd am ajuns acolo am mai găsit încă vreo trei regimente, care umpluseră satul, împărțite pe la case.

Strada din dreptul cîrciumei era înțesată de soldați. Fiecare, strîngînd gologanul în mină, se îngămădea ca să străbată pînă la fereastră unde se vindea pîne, rachiu și tutun.

Cîrciumarul, om practic, își fortificase cîrciumă înainte de a fi asediată : bătuse scînduri la ușe și ia ferestre, lăsînd numai o gaură, pe unde întindea mîna și, după ce primea paralele, dădea marfa cerută.

În sfîrșit, departe, tocmai în coada satului, ne-a găsit și nouă cvartir.

Am căzut la un biet unchiaș, un suflet bun de creștin, care a și pus ceanul la foc cum am trecut pragul casei.

— Da' dincotro, voinicule, că după vorbă parcă îi fi moldovean ? și mă privi cu atîta milă și duioșie bătrînul acela cu fața încrețită și luminată de limbile roșii ale focului, care se încolăceau pîlpîind pe vatră.

— Mărico, ia mai adu murile alea pîn' s-o cerne mălaiu și Mărica, fata unchiașului, se ivi în prag, înaltă și mlădioasă, cu obrajii rumeni, cu buzele roșii și umede, cu niște ochi aprinși, mari și negri, ca și murile ce le-aducea în șorț.

Un copilăș ca de vreo șapte ani, nepotul moșneagului, cum sta după vatră, mă măsura cu ochii lui vii, cercetă-

tori ; ca să-l mai îmblînzesc îi dau arma în brațe și-i pun țigara în gură.

— Ia lasă-l, domnișorule, c-abea l-am dezbărat de nărvul ăsta ; cînd l-am, luat de la tată-so trăgea tutun cum îi șarpele.

Nu puteam să-mi stăpînesc rîsul : un copil de șapte ani care se lăsase de fumat.

Tîrziu, cu trupul amorțit de osteneală, am adormit pe prispă și ochii aceia aprinși și negri cum îi mura au strălucit mereu stîndu-mi de strajă în somnul adînc și plin de visuri dulci.

Des-dîmineață, cîntecul cucușilor din sat se întrecea cu sunetul metalic al goarnelor care cîntau „zorile”.

Un „Rămas bun !” și „Umblați sănătoși, voinicilor !” zis c-un glas blajin, o privire înduioșată de milă și de părere de rău și... la drum !

Din front ne-am aruncat încă o dată ochii în urmă spre casa unchiașului: pe prispă în pervazul ușii, se zărea parc-o umbră cîtînd în lungul dungei albe a șoselei ce se pierdea departe în ceața dimineții.

Pe drum, una din cartușiere pe care o știam deșartă mi se părea prea grea : o deschid și o găsesc plină cu mure. Mărica mi-o umpluse pe ascuns.

Și cum mergeam în șir, cîtînd înainte, nu era chip să scap de ochii aceia, adînci și negri, cari mă urmăreau sclipind la fiecare pas.

Ne apropiam de Otopeni ; acolo trebuia să întîlnim inamicul ce avea să atace fortul ; așa era tema manevrei.

Departe încă de sat, ne întîmpinaseră bicicliștii, călăreții, trăsurile, toată lumea mare, venită din capitală ca să privească la lupta ce avea să se dea.

Se zicea că regele, regina și miniștrii sunt veniți la Otopeni ca să observe lupta de pe înălțimea fortului.

În depărtare se zăreau cîteva pete negre mișcîndu-se pe întinsul cîmpiei.

Un ofițer de stat-major, urmat de cîteva călăreți, veneau în galop spre noi : „S-a semnalat inamicul și vestea se răspîndește ca fulgerul printre rînduri. Auzul se ascuțește, degetele se încleștează pe curelele armelor, pașii se fac 195

r

mai vii, ochii se deschid tot mai mari, cătînd întrebători la aceia ce printr-un semn sau o comandă le va porunci ce trebuie să facă.

S-au luat formațiile de luptă.

Plecăm în pas gimnastic să ocupăm o poziție în aripa stîngă. Ce goană nesfîrșită prin bulgării arăturilor ! Cîțiva căpitani bătrîni rămîn în urmă gîfîind ; picioarele abia se mai pot ridica, suflarea ni se taie ; vreo doi soldați cad tremurînd la pămînt, sanitarii îi culeg din urmă.

în aripa dreaptă lupta s-a angajat.

Din ce în ce se întetește ploaia de pocnituri : sunt focurile liniei de tiraliori.

Ne oprim pe marginea unei șosele ; culcați pe burtă în lungul taluzului deschidem focul.

Fortul începe canonada. Și cînd monstrul acesta cu trupul îngropat în pămînt începe să arunce flăcări prin nări, pămîntul parcă se ridică clătînîndu-se din temelii și văzduhul întreg se răscoală cutremurîndu-se, întunecat în nori de fum.

Bubuitul lung, repetat, al gurelor de foc din cupole, umplînd cuprinsul, se pierde în pustiul cîmpiei întinse, fără margini.

O baterie de artilerie de cîmp vine în goana cailor să ocupe o poziție dincolo de drum.

Ajunge în dreptul nostru ca să urce de pe cîmp pe șosea și, cînd tunul din cap intră smuncit în șanțul șoselei, cei trei soldați de pe cheson își pierd cumpătul și sunt aruncați într-o clipă înainte, sub roatele tunurilor cari trec în goană turbată peste trupurile lor.

înfiorat de groază am închis ochii.

...Cînd m-am uitat iarăși, n-am mai văzut decît bucăți de trupuri omenești împrăștiate, creieri răspîndiți și amestecați cu pietricelele șoselei înroșite de sînge cald.

Dar tunurile erau departe, ajunseseră pe poziție și, așezate în baterie, își începură tirul. Lumea de sus, de pe înălțimea fortului, în admirație, privea ca la o reprezentatie frumoasă și bine jucată, care reda închipuirea grozăviilor războiului.

...Muzicile și corniștii încep să sune „atacul”. Noi o luăm la fugă, din ce în ce mai repede prin iadul acesta care fierbe de strigăte, clocotind în bubuituri de tun și-n sunete de trîmbițe.

Și alergăm mînați de notele metalice ale „atacului”, acele note aprinse cari îți smulg parcă picioarele din încheieturi, nemaidînd pas minței să lucreze, ci numai pieptului să se umfle în strigătele nebunești de „Ura !” nesfîrșit... și alergăm într-o goană din ce în ce mai turbată, aiuriți și în neștire !...

...Tocmai la sfîrșit, după ce a sunat „încetarea manevrei!” mi-am întors privirea în urmă spre șosea.

Am zărit crucea roșie a unei căruțe de ambulanță : le duceau, culese grămadă, acele țandări de trupuri omenești.

— *Văzuși, măi* — zicea un ofițer — *pe nenorociții ăia, i-au terciuit cu totul.*

— *Ei, ce vrei; victimele manevrei, îi răspunse flegmatic un căpitan bătrîn.*

...Și cînd gîndești că manevra nu-i decît o palidă imagine a aceluia sinistru joc ce se numește : *războiul.*

1897

N O T E

JURNAL DE BORD

Scrierile incluse în prima ediție a *Jurnalului de bord* au fost elaborate între anii 1896 și 1901. Autorul își datează consecvent scrierile. Una singură face excepție : *Pe Dunăre*. Alături de dată. întâlnim, în ordinea anilor, enunțate localitățile care oglindesc peregrinările ofițerului de marină : Sulina, Trebizonda, Platana, Vona, Samsun, Sinope, Constanța sau mențiunea „Pe Mare” (*Șoimul*), „în Deltă” (*Singură*).

Prima ediție, apărută în 1901, la București, Editura „Eminescu”, cu ilustrații de pictorul Arthur Verona, poartă pe coperta exterioară : *Jurnal de bord. Schițe marine și militare*, titlu ce reflectă întru totul conținutul volumului (*Jurnalul de bord* propriu-zis și 13 schițe și povestiri, dintre care 5 cu o tematică militară).

Referitor la destinul primului său volum, autorul însuși relatează : „Când am scris *Jurnal de bord*, care a fost premiat, am găsit un tipograf care să-mi scoată cartea : el cheltuia ca să împărțim câștigul pe din două. După câteva luni, eu eram în voiaj, primesc o scrisoare : cartea nu se vinde. Am propus să o vindem la «Alcalay». Cartea s-a vândut bine pe urmă, dar totul a câștigat Alcalay, nu eu sau tipograful care pusese capital și muncă, ci Alcalay care nu făcuse nimic” (Jean Bart : *Mărturisiri literare*, tipărite postum de D. Caracostea în *Revista Fundațiilor*, anul XI (1944), nr. 3 (1 martie), pp. 566—567).

În ediția a II-a „adăogită”, cu ilustrații de Verona și Voinescu, tipărită la Steinberg, în 1916, scriitorul renunță definitiv la 4 bucăți scrise în 1896 și 1899 (*Iapa căpitanului*, *La poarta spitalului* — ambele cu tematică militară — și *Pe Dunăre*, *Mdr-gărînt bețivul*, cu o tematică vădit poporanistă), iar trei din scrierile militare (*Din concentrare*. *O înmormîntare militară*).

r

Amintiri din manevre) sînt trecute în prima ediție din *Datorii uitate*, tipărită în același an, ele încadrîndu-se mai bine subtitlului acelei ediții : „Documente omenești”. În felul acesta scriitorul păstrează numai Schițe *marine*, la care adaugă în final scrieri inedite, sub titlul *Din al doilea „Jurnal de bord”*, relatarea călătoriei din august 1908 în Mediterana (*întîlniri în Arhipeleag, în Creta, De la Rodos la Kalimno*) și *La Academia militară americană*, un fragment din relatarea călătoriei din 1912 în America de Nord. fragment datat greșit „1910”.

Ediția a III-a a *Jurnalului de bord* (Iași, 1921, Editura „Viața românească”, cu aceleași ilustrații de Verona și Voinescu) reproduce sumarul ediției din 1916, cu excepția ultimei scrieri, *La Academia militară americană*, inclusă, mai tîrziu, în volumul *Peste Ocean*, 1926. Ordinea scrierilor rămîne aceeași ca în primele două ediții.

Jean Bart a intrat în atenția criticii literare încă înainte de a-și vedea editat primul volum. Și aceasta datorită scrierilor tipărite în *Pagini literare*, majoritatea incluse de autor în prima ediție a *Jurnalului de bord*. În foiletonul literar al *Epocii* din 1 ianuarie 1900, sub titlul *Catagrafie literară 1899*, Al. Antemireanu arăta că, dacă în poezie au apărut volume noi (Duiliu Zamfirescu — *Poezii nouă*, D. Nanu — *Nocturne*, Radu D. Rosetti — *Valuri*), continuă aceeași criză în proza literară românească, singurul volum demn de remarcat care a văzut lumina tiparului în acel an fiind C.Zipe de *liniște* de Vlahuță. Conducătorul „Tribunei literare” de la *Epoca* semnala însă un fapt îmbucurător : „în revista *Pagini literare* au debutat doi nuveliști ale căror scrieri învederează un real talent și deschid o frumoasă perspectivă. Sînt doi tineri (poate să fie și bătrîni, le zic ;>șa fiindcă sînt tineri în domeniul literaturii), doi nuveliști cari semnează cu pseudonime : unul *Jean Bart* și altul *Almeida*” (*Epoca*, anul V (1900), nr. 1297 (1 ianuarie), p. 1).

O lună mai tîrziu, la 7 februarie 1899, în foiletonul literar al aceluiași ziar, Antemireanu revenea cu un amplu articol, intitulat *Jean Bart*, în care îi analizează principalele scrieri apărute pînă atunci în *Pagini literare*. Întru totul motivat, recenzentul relevă fragmentele din *Jurnal de bord*, în care, față de primele scrieri (*Din concentrare, La poarta spitalului*) „se poate observa un progres de formă, o superioritate în cizelarea t'raze-

lor, o mai înaltă pricepere de coordonare a efectelor expresiilor, în simetria și ritmul cuvintelor”.

Și bineînțeles se evidențiază noutatea tematică, făcîndu-se pentru prima dată apropierea de Pierre Loti : „Jean Bart e tînr scriitor ; perspectiva însă pe care aceste prime scrieri o deschid talentului său este atît de frumoasă încît credem că avem tot dreptul să spunem că Jean Bart va fi un Pierre Loti al țării noastre” (Al. Antemireanu, *Jean Bart*, în *Epoca*, anul VI (1900), nr. 1318 (7 februarie, p. 1).

Jean Bart n-a devenit un Pierre Loti. așa cum își puneau mulți speranța în tînrul scriitor : i-a lipsit o dăruire totală, literaturii, acea ardere perpetuă la flacăra scrisului.

Prima ediție a *Jurnalului de bord* și a *Schițelor marine și militare* a fost bine primită de critica literară. Cea dintîi recenzie asupra volumului apare în *Noua revistă română* (anul II (1901), voi. III, nr. 34 (15 mai), pp. 478—480), la rubrica „Mișcarea literară și științifică”. Nu este semnată, însă aparține criticului literar H. Sanielevici care o include în *Studii critice*, volum tipărit în 1903 (reeditat apoi în 1927). Volumul din 1903 purta dedicația „Prietenului meu Eugeniu Botez”. După cîteva reflecții asupra literaturii de atunci, declarîndu-se împotriva literaturii „de-reclamă cu scopuri senzuale” și „subiectivismului cu care sîntem obișnuiți de 20 de ani”, recenzentul relevă latura obiectivă a primei cărți, semnată de un nume nou în literatura română, „Jean Bart”, scriitorul care „descrie lucrurile cu o rară obiectivitate” și „pe care se silește să le înțeleagă ca un om copt la minte, care ia viața în serios și care în același timp e însuflețit de spiritul științific al timpurilor noastre”. Criticul arată că pentru tînrul scriitor lumea nu e un decor al eului, ci privește viața ca pe un șir de lupte, arătînd iubire *sinceră* pentru cei umili.

Intuind sensibilitatea scriitorului, „impresionabilitatea fină”, Sanielevici constată că aceasta nu „degenerează într-un simplu receptacol de senzații”, ca în literatura „decadenților, care parodiază cu senzațiile lor rafinate”, ci, la Jean Bart, „nervii” sînt stăpîniți de o minte echilibrată și de un suflet pătruns de un *ideal etic*. În concluzie, scriitorul „este un realist” și va trebui ca după aceste „exerciții” pregătitoare, prin observarea mediului în care trăiește, să abordeze romanul social.

Volumul este recenzat și de către Emilgar [Emil Gârleanu], în *Arhiva* din Iași (anul XII (1901), nr. 7—8 (iulie—august), pp. 363—366). Autorul recenziei găsea „o adevărată mulțumire a cetii aceste descrieri sincere, simple și redată fără de nici o meșteșugire silită”. Sesizând latura descriptivă a stilului scriitorului, Emil Gârleanu arată și o altă caracteristică a *Jurnalului* propriu-zis, aceea de a surprinde crîmpeie de viață, puternic redată, fără fac adesea impresia unor adevărate schițe, fapt care va duce m partea a doua a volumului la schițele marine și militare în care „fiecare subiect descrie cîte o durere”, din care se degajă „mila ce-o arată [scriitorul] ființelor urgisite de soartă”. Ca o concluzie se desprinde afirmația : „Pentru toți acei ce poartă interes literaturei noastre, volumul său nu poate fi decît o fericită apariție”.

Un puternic răsunset are apariția volumului și peste munți, în Transilvania. În *Tribuna literară*, Ilarie Chendi salută astfel apariția *Jurnalului de bord* : „în culori vii vedem înaintea noastră marea întinsă. Vaporul român (o, noi nu știm ce frumos poate fi un vapor român !), în coastele căruia se citesc literele MIRCEA și pe care filfiie superbul nostru tricolar, strătaie valurile amenințătoare.”

Evidențiind ineditul tematic, Chendi nu uită să evoce figura bănățeanului Victor Vlad Delamarina și el ofițer pe bricul „Mircea” pînă a fi răpus de o boală necruțătoare : „Impresii de mare și schițe marine ! Așa de puține avem în literatura noastră. S-a încercat și regretatul V. Vlad Delamarina, fost ofițer pe aceeași vapor «Mircea», pe care Jean Bart cu atîta succes își dezvoltă activitatea sa literară, dar moartea l-a smuls prea de timpuriu din mijlocul colegilor săi și nu și-a putut lăsa decît cele cîteva schițe cuprinse în coloanele Dreptății. De altfel în genere literatura noastră e foarte săracă în asemenea impresii de călătorie, cari la alte popoare constituie un capitol întreg” (Ilie Chendi : Jean Bart — *Jurnal de bord*, în *Tribuna literară* (Suplement la *Tribuna* din Sibiu), anul V (1901), nr. 115 (21 iunie/4 iulie), p. 2).

Jurnalul de bord apărut în 1901, împreună cu *Schițele marine și militare* — dintre care unele n-au mai fost reluate de autor în edițiile următoare — a fost premiat de Academia Română în 1903 (ședința din 25 martie). „Comisia premiilor anuale” pe anul 1903 se constituie în ședința Academiei din 8 noiembrie 1902, președinte al Academiei fiind Grigore Ștefănescu, iar secretar Șt. C. Hepites. În aceeași comisie sînt fixați și „raportorii”,

raportul asupra volumului lui Jean Bart urmînd a fi făcut de Ion Bianu.

Așa cum stă consemnat în *Analele Academiei* (Seria a II-a, Tomul XX"V\ 1902—1903, *Partea administrativă și dezbaterile*, București, pp. 444—451), raportul asupra *Jurnalului de bord* este susținut la 25 martie 1903, în aceeași ședință cu raportul asupra ediției *Poezii* de St. O. Iosif : „D-l Bianu cetește raportul său asupra lucrării lui Jean Bart : *Jurnal de bord*, cu concluziunea de premiere care se aprobă cu majoritate de 5 voturi din șase votanți. Apoi dă citire raportului său asupra cărții : *Poezii* a d-lui St. O. Iosif, cu aceeași concluziune care se primește cu majoritate de 5 voturi din 6 votanți.”

Raportul prezentat la Academie de Ion Bianu constituie prima analiză aprofundată întreprinsă asupra scrierilor lui Jean Bart. Amploarea lui (7 pagini în formatul *Analelor*) se datorește — așa cum motivează însuși autorul — atît noutății tematice, cît și calităților reale ale scriitorului :

„*Jurnalul de bord*, partea principală a volumului, deschide în literatura noastră un drum încă nebătut : impresiunile din viața mării prinse în forme literare de marinari culti și cu talent. Marina noastră fiind la începutul ei, este natural să nu fi existat la noi acest fel de literatură, care a dus în Franța la cele mai înalte onoruri pe un ofițer înzestrat cu un mare talent literar [Pierre Loti n.n.] : acela a și fost modelul marinarului nostru scrietor.”

Prin citate bogate, raportorul arată ce reține îndeosebi atenția în *Jurnalul de bord*, scriere unică în literatura noastră din acea perioadă : „Frumusețile și grozăviile mării, viața grea a marinarilor sunt de mai multe ori descrise cu un simțămînt și un talent vrednic de toată atențiunea”. „Această scriere mică în volum, care este în literatura noastră înția în felul ei și sperăm numai începutul unei bogate literaturi pe care ne o va da chiar autorul acesta și alții din corpul cult al ofițerilor din marina noastră, această scriere este plină de asemenea frumuseți, cari te mișcă și te încînta prin sinceritatea simțirii și prin simplitatea spunerii.”

Odată cu o tematică nouă, Jean Bart aducea în literatura românească de la 1901 — „plină de lanuri și pășuni” — și o terminologie marinărească necunoscută care, așa cum semnala mai lîrziu în *Istoria literaturii române* George Călinescu, acordă limbii o anume savoare. Dar, în 1901, termenii marinărești care își făceau

r

loc pentru prima dată în literatură erau luați — dacă nu în întregime, cel puțin în majoritate — drept „elemente rele” care nu aveau ce căuta într-o scriere literară.

De pe o astfel de poziție exclusivistă vorbește Ion Bianu în raportul său, când din punct de vedere stilistic ajunge să conștate până și titlul scrierii — „*Jurnal de bord*” :

„Și cultura îi este necesară, mai ales spre a-și curăți limba de elementele rele cu cari este pătată în această întâie scriere. Când zicem aceasta, facem natural partea convenită terminologiei tehnice de marină, care inevitabil trebuia să fie luată din limbile în cari întâii noștri marinari și-au făcut studiile. Dar credem că *siflie* trebuie să fie înlocuită cu *fluier*; *briză*, ziduri de *centură*, *demontat*, *ramă* și *ramare*, *ramat*, *crenelate* sunt franțuzisme neadmisibile într-o scriere literară; asemenea *conturul* coastelor, *șeful de echipaj*, *cădea* vântul, în loc de *scădea*, înceta vântul, cerul *clar*, *viteză* în loc de *iuțeală*; *itinerariul voiajului*, *jurnal* și *bord* și însuși titlul volumului, *Jurnal de bord*, sunt barbarisme respingătoare”.

Lăsînd la o parte recomandarea pentru însușirea unei culturi solide, întru totul binevenite la orice autor la întâia carte, observăm că cea mai mare parte din termenii recomandați să fie scoși din literatură s-au încetățenit cu încetul cu încetul în multe din scrierile literare, pe drept cuvînt ei neavînd cum să fie înlăturați. Se spune și astăzi, ca și la 1901 : *siflie* (și nu *fluier*), *ramă*, *șef de echipaj*, *voiaj*, iar *Jurnal de bord* sună mult mai frumos ca la prima apariție.

Referindu-se la scrierile din partea a doua a volumului, Ion Bianu arată că ele își au rădăcinile într-o lume cunoscută îndeaproape de autor și a cărei atmosferă îi este familiară : „Din *Schițele marine și militare* cari formează partea doua a volumului, șapte își au subiectele luate din viața marinarilor, șase dintr-a oastei de uscat. Poveștile din oastea de uscat sunt triste, cîteodată sfișietoare. În ele se oglindește cruzimea neumană, sălbatecă, cu care sunt tractați cîteodată în armată soldații, din cari unii se prăpădesc sau se întorc acasă schilodiți și nenorociți pentru cîte zile mai au de trăit”... „Sunt sfișietoare, îngrozitoare aceste povestiri, scrise atît de simplu și povestite atît de pătrunzător.”

Nu s-au păstrat manuscrisele scrierilor incluse în primul volum publicat de Jean Bart. Vitregia primului război mondial i-a distrus casa din Constanța și majoritatea manuscriselor.

Am identificat însă unele bruioane, „subiecte”, și file izolate care ar putea data din vremea cînd scriitorul și-a elaborat *Jurnalul de bord* și primele *Schițe marine*.

Dintre acestea cităm :

„In carantină
Clozomene (Smirna)

Cînd <mergi> ' călătorești pe uscat, treci pe nesimțite de ia un loc la altul.

Pe apă însă, după o noapte neagră sau somn, deodată te vezi în fața unui oraș ca un decor de teatru.”

Sau notații asupra vieții de bord :

„[Anii] fericitei și generoasei tinerețe.

Comandanții greoi, severi și blajini, dar toți oameni ai datei... cu sfințenie.

Ofițerii vechi, cu ticuri și apucături. Sîngele rece — anglo-saxon — de la care nu reușeam decît să imităm fumatul cu pipa...

Glume, discuții între ofițerii autohtoni, între broscării din Brest și mascălonii din Livorno. Autohtonii...

Dascălii noștri de energie și disciplină — ofițeri vechi.

Tovarășii tinereței fericite și generoase cu care am împărțit acești galeți de mare; fiind uscați, ne rodeam gingiile, îi muiam în apa sărată”.

„Ce haz făceam cînd gabierul, <omul> marinarul de veghe, ne anunța lumina unui far în locul unei stele la orizont — se înșela.

Copii naivi, inocenți. îndrăzneți, eroi obscuri, necunoscuți, la capătul vergei se luau la luptă cu pînza, cu lama cuțitului de gabier ținut între dinți. Uzi pînă la piele. Nemîncați. înfiorați, sus la luptă cu pînzele rebele care se zbat în <suflarea> urletul vîntului deasupra abisului... eroi obscuri în clipe trecătoare, în luptă cu forțele naturei”.

Pe filele acestor manuscrise autorul face notații din literatura marină a altor scriitori, ca Vogie.

' între paranteze ascuțite am marcat acele cuvinte sau fraze la care autorul a renunțat chiar în varianta respectivă.

Tot din această perioadă datează și un alt „subiect” marin, intitulat *Pe urmele lui Loti*, ceea ce demonstrează elocvent înfluența exercitată de scriitorul francez. Tema era una exotica. Cităm :

„O fată, turcoaică modernă, se aruncă de pe vapor în mare. Dezamăgită <de a lui Loti>, un amor modern c-un ofițer român, care o uită. Ea îl vede cu alta pe vapor și se aruncă în mare. Se găsesc scrisori...”

Tirajul primei ediții din *Jurnal de bord* s-a epuizat destul de repede, dacă ținem seama de modul în care se difuza o carte în jurul anului 1900, când volume aparținând unor scriitori de prestigiu erau găsite în librării chiar la 10 ani după apariție. Nu aceeași soartă a împărtășit primul volum al lui Jean Bart. La începutul anului 1905, un prieten apropiat îi adresa tînărului autor următoarele rînduri : „Te sfătuiesc, dragă Evghenie, să-ți scoți a 11-a ediție din *Jurnalul de bord*. Nici în Galați, nici în București nu se mai găsește nici un număr [exemplar]. Vorbește cu editorul tău și dacă el nu consimte, aranjează astfel ca să intri în combinație cu altă editură. Eu am căutat un volum ... și mi-a fost imposibil să găsesc. Aceasta mi-a făcut plăcere mult mai mare decît dacă aș fi găsit” (scrisoare datată „București, 16 februarie 1905”, păstrată la Muzeul Literaturii Române, sub nr. 15172).

Tot în 1905, un alt prieten, lt. Rasoviceanu, îl ruga să-i trimită un exemplar cu autograf, reamintindu-i amical („Știi, la Cernavodă, am vîndut 25 volume din *Jurnal de bord*) că tocmai el a rămas fără cartea care s-a difuzat, în primul rînd, în porturile dunărene (cf. unei scrisori inedite, dateate „Craiova, 17 oct. 1910”).

Dar scriitorul va amîna reeditarea pînă în 1916, cînd își face apariția și prima ediție din *Datorii uitate*.

Ediția a II-a a *Jurnalului de bord*, „Steinberg”, 1916, rămîne aproape neobservată. O prezentare elogioasă, redusă ca întindere, dar bogată în idei, face Ibrăileanu (sub semnătura Nicanor & Co) în *Viața românească*, anul XI (1916), nr. 4—5 (aprilie-mai), pp. 199—200 : „*Jurnalul de bord* a mai fost tipărit acum cincisprezece ani. Apariția lui atunci, un adevărat eveniment literar, a consacrat din primul moment pe Jean Bart ca un scriitor de prim rang și cu totul original, căci schițele sale marine, scrise

într-un stil de o admirabilă limpiditate, aduceau nu numai o lume nouă de senzații, dar și expresia unui suflet de elită, adînc vibrator la frumusețile naturii și la problemele vieții omenesti. Noua ediție, bogat ilustrată de pictorii Verona și Voinescu, este adăogită cu un nou *Jurnal de bord*, în care grație maturității talentului, calitățile de odinioară sînt și mai vădite”.

O scurtă notă găsim și în *Revista porturilor și navigațiunei comerciale* (mai, 1916), la rubrica „Recenzii”.

Cea de a doua ediție a *Jurnalului de bord* era prezentă în librării la începutul lunii aprilie, întrucît *Adevărul* din 9 aprilie 1916, sub titlul *Trebizona* — o descriere a d-lui Jean Bart —, reproducea fragmente din *Jurnal*, anunțînd totodată „ediția a doua a volumului *Dintr-un jurnal de bord*” (sic !).

La începutul lunii iulie, *Mișcarea* din Iași, sub semnătura Arald (unul din pseudonimele lui C. Săteanu), publica o scurtă recenzie care menționa : „Între cărțile recent apărute se disting cu deosebire cele două volume de proză ale d-lui Jean Bart, intitulate *Jurnal de bord* și *Datorii uitate*, ambele în editura Steinberg & Fiu din București” (Arald : *Jean Bart* în *Mișcarea*, anul VIII (1916), nr. 145 (5 iulie), p. 1). În recenzie se remarcă faptul că ambele volume sînt imprimate „cu o deosebită îngrijire”, primul fiind ilustrat cu picturi marine, autorul recenziei neomițînd să facă și acum o apropiere între *Jurnal de bord* și scrierile lui Pierre Loti.

Tirajul celei de a treia ediții a *Jurnalului de bord* începe să se tipărească încă din august 1921. La acesta se referă M. Sevastos într-o scrisoare către Ibrăileanu, datată 17 august 1921, cînd îi relatează : „Volumul lui Jean Bart îl va da Ilescu poimîine la tipar” <cf. *Scrisori către Ibrăileanu*, II, Editura „Minerva”, 1917, p. 433). În același an la începutul lunii iulie apăruse ediția a doua din *Datorii uitate*.

Apariția către finele lui 1921 a ediției a III-a a *Jurnalului de bord* în editura Vieții românești, oferă lui Mihail Sadoveanu, prilej de a închina cîteva rînduri călduroase lui Jean Bart și de evocare a atmosferei din jurul anului 1900 : „Eugeniu P. Botez este numele unui personaj important în oficialitatea noastră de azi, este numele unui fost comandor de marină, fost căpitan de port, atașat la Comisiunea Internațională Dunăreană, este numele unui om simpatic și blajin, cu toată înfățișarea lui marțială și impunătoare. Totuși nu-l cheamă așa : îl cheamă Jean Bart. Sub

acest pseudonim de tinerețe și-a publicat, acum un sfert de veac, schițele și impresiile din viața de marinar". Evocând discuțiile cu prietenii, purtate la Iași, în Copou, pe sub teiul lui Eminescu. cu revista *Pagini literare* în față, când făceau pronosticuri asupra „numelor nouă în literatură”, Sadoveanu relatează că atunci conchiseseră cu toții că Jean Bart este „fără îndoială un fericit între fericiți care colindă lumea și vede minuni”.

La 20 de ani după cele întâmplate atunci, Mihail Sadoveanu afirmă: *Jurnalul de bord* e o carte de tinerețe. Rătăcirile bri- cului «Mircea» pe ariile Mării Negre și-n limanurile Răsăritului, cerul și apele, tovarășii de punte, încordata luptă cu elementele, Caliacra, Caverna și Trebizonda, ciudatele peisagii ale Asiei Mici, oameni și lucruri nouă, toate paginile acestei cărți sînt pătrunse de o însuflețire pe care numai vîrsta de aur o poate da. Le-am recitat cu o deosebită plăcere, întorcîndu-mă cu ani înapoi, cu zîmbete și amintiri. Am avut impresia revederii c-un vechi și bun prieten. între rîndurile care vorbesc de răzvrătirea și ali- narea apelor... s-au amestecat atîtea luciri din anii de demult, atîta primăvară a vieții, încît nu pot vorbi decît mișcat de această operă *de atunci*". (M. Sd. [Mihail Sadoveanu], *Jean-Bart*: „*Jurnal de bord*”, ediția III-a, în *Viața românească*, anul XIV (1922), nr. 8 (august), pp. 296—297).

Sub titlul *Povestirile de călătorie* ale lui Jean Bart, semnează o recenzie în *Adevărul*, Dem Teodorescu, în care califică scrie- rile din cea de a treia ediție: „întîmplări și priveliști de călă- torie desprinse dureros de fin și adevărat din imensitatea dru- murilor fără urme”. în aceeași recenzie întîlnim o „definiție” a mării, așa cum se desprinde ea din scrierile lui Jean Bart: „Nici o priveliște în afară sau înăuntru nu spune omului atît de mult și nimic nu întrece posibilitățile lui de” a înțelege prin vorbe’ ca marea. Ca o amantă formidabilă ea se supune celui ce o iubește dar, în supunerea ei, stă mereu la pîndă lăcomia surizătoare a morții” (*Adevărul*, anul XXXV (1922), nr. 11606 (4 febr.), p. 1).

JURNALUL DE BORD AL LUI JEAN BART

Apare în *Pagini literare*, *Noua revistă română* și Revista *mari- timă*. Ca și în primele două, în *Revista maritimă* apar capitole din *Jurnalul de bord* pentru prima dată. însă ultima revistă repro- duce și unele capitole din revistele susmenționate. Consemnăm ia fiecare capitol în parte, atît prima apariție cît și reproducerea în periodice.

Cap. I (*Sulina, 1 august*), în *Pagini literare*, voi. I (1899), nr. 22 (17 iunie), p. 3, sub titlul *Dintr-un jurnal de bord. Sulina 1 august*.

Reprodus, sub același titlu, în *Revista maritimă*, anul I (1900), nr. 3 (mai), pp. 266—230.

Cap. II (*Pe mare, 2 august*), în *Pagini literare*, voi. I (1899), nr. 23 (24 iunie), pp. 2—3.

Reprodus, sub titlul *Schițe marine. Dintr-un jurnal de bord. Pe mare, 2 august*, în *Revista maritimă*, anul I (1900), nr. 4 (iunie), pp. 311—313.

Cap. III (*Pe mare, 4 august*), în *Revista maritimă*, voi. I (1900), nr. 5 (iulie), pp. 386—388, sub titlul: *Schițe marine. Dintr-un jurnal de bord. De la Caverna spre Trebizonda, 4 august*.

Cap. IV (*Pe mare, 5 august*), în *Noua revistă română*, voi. 2 (1900), nr. 15 (1 august), pp. 92—94, sub titlul *Dintr-un jurnal de bord. Tipuri marine*, fără menționarea datei.

Reprodus, sub titlul *Schițe marine. Dintr-un jurnal de bord. Pe mare, 5 august*, în *Revista maritimă*, anul I (1900), nr. 6 (au- gust), pp. 463—468.

Cap. V (*Pe mare, 6 august*), în *Noua revistă română*, voi. 2 (1900), nr. 24 (15 dec), pp. 469—472, sub titlul *Dintr-un jurnal de bord. Fragment. Pe mare, 6 august* și cu mențiunea: „Din volu- mul ce va apare în curînd”.

Reprodus în *Gazeta Transilvaniei*, anul LXIII (1900), n-rele: 283 (22 decembrie) ; 284 (23 decembrie), respectiv paginile : 1—2 ; 2—3, la „Foiletonul *Gaz. Trans.*”, cu următoarea notă : „Din volumul ce va apare în curînd, după *N. rev. ro.* [*Noua revistă română*]”.

Reprodus, sub titlul *Dintr-un jurnal de bord — Fragment — Pe mare, 6 august* și în *Tribuna literară*, Suplement la *Tribuna din Sibiu*, anul XVIII (1901), nr. 4 (6/19 ianuarie), pp. 5—6,

Cap. VI (*Trebizonda, 7 august*), în *Pagini literare*, voi. II (1899), nr. 4 (29) (7 noiembrie), pp. 2—3, sub titlul *Dintr-un jurnal de bord. Trebizonda*, însă datat „6 august”.

Reprodus, sub titlul *Schițe marine. Dintr-un jurnal de bord și datat tot „6 august”, în Revista maritimă*, anul I (1900), nr. 7 (septembrie), pp. 545—548.

Cap. VII (*Trebizonda, 8 august*), în *Pagini literare*, voi. II (1899), nr. 5 (30) (14 noiembrie), pp. 4—5, sub titlul *Dintr-un jurnal de bord*, însă datat „Trebizonda, 7 august”.

Reprodus, sub titlul *Schite marine. Dintr-un jurnal de bord și datat tot „Trebizonda, 7 august”, în Revista maritimă*, anul I (1900), nr. 9 (noiembrie), pp. 735—738.

Fragmente din capitolele VI și VII (*Trebizonda*, respectiv 7 și 8 august sînt reproduse, sub titlul *Trebizonda — O descriere a domnului Jean Bart, în Adevărul*, anul XXIX (1916), nr. 10446 (9 aprilie), pp. 1—2, cu o „vedere” a orașului Trebizonda și cu următoarea notă a redacției : „Printr-o curioasă coincidență, exact în ziua în care se anunță ocuparea Trebizondei de către ruși [ca urmare a ostilităților Turciei, aliata Germaniei], apare la noi ediția a doua a volumului *Dintr-un jurnal de bord*, în care găsim o interesantă descriere a Trebizondei. Noua ediție a *Jurnalului de bord* apare odată cu un alt volum al d-lui Jean Bart, *Datorii uitate*. Vom vorbi în curînd despre ambele cărți. Deocamdată detașăm un fragment din descrierea Trebizondei”.

Cap. VIII (*Platana, 8 august*), în *Pagini literare*, voi. II (1899), nr. 9 (34) (12 dec), p. 3, sub titlul *Dintr-un jurnal de bord. Platana, 8 august*.

Este reprodus aproape în întregime în *Dimineața*, an XIII (1916), nr. 4349 (10 aprilie), p. 3, cu un portret al autorului, în costum de ofițer de marină, dar greșit sub titlul *Impresii din Trebizonda*, corect ar fi fost *Impresii din Platana*. Fragmentul

se retipărește cu prilejul apariției celei de a doua ediții din *Jurnal de bord*.

Cap. IX (*Vona, 11 august*), în *Noua revistă română*, voi. 3 (1901), nr. 31 (aprilie), pp. 306—308, sub titlul *Dintr-un jurnal de bord (Note)*. *Vona, 11 august* și cu mențiunea la sfîrșit: „Fragment din volumul ce va apare în curînd”.

Cap. X (*Samsum, 16 august*), în *Noua revistă română*, voi. 3 (1901), nr. 32 (15 aprilie), pp. 357—359, sub titlul *Dintr-un jurnal de bord (Note)*, *Samsum, 16 august*.

Cap. XI (*Sinope, 26 august*), în *Noua revistă română*, voi. 3 (1901), nr. 33 (1 mai), p. 405—408, sub titlul *Dintr-un jurnal de bord (Note)*. *Sinope, 26 august*.

Cap. XII (*Pe mare, 29 august*), cel mai scurt capitol al *Jurnalului de bord*, încheierea, nu apare în nici un periodic. E tipărit pentru prima dată în ediția I a *Jurnalului de bord*, 1901, pp. CUI—CV.

Cele 12 capitole din *Jurnalul de bord* se tipăresc, în aceeași ordine, în toate cele trei ediții antume :

Jurnal de bord. Schițe marine și militare, București, Editura Institutului de Arte grafice „Eminescu”, 1901, cu ilustrații de pictorul Verona, pp. I—CV.

Jurnal de bord, ediția a H-a adăugită, carte premiată de Academia Română, București, 1916, Editura librăriei și tipografiei „H. Steinberg”, cu ilustrații de Verona și Voinescu, pp. I—LXXXVI.

Jurnal de bord, ediția a IH-a, carte premiată de Academia Română, Iași, 1921, Editura „Viața românească”, cu ilustrații de Verona și Voinescu, pp. 1—86.

Jurnalul de bord al lui Jean Bart, jurnalul propriu-zis, este rezultatul primei călătorii întreprinse în larg, în august 1896, de tînărul ofițer de marină. în vîrstă de 22 de ani. Cele 12 capitole ale „Jurnalului” sînt datate de la 1 august (plecarea din Sulina) pînă la 29 ale aceleiași luni (reîntoarcerea la Constanța). Impresiile călătoriei au fost notate spontan, la bordul vasului, „între orele de cart” sau în „noapțile cu lună”, cînd somnul venea greu pe puntea legănată de valuri, scriitorul va reveni însă adesea asupra însemnărilor pînă a încredința tiparului primele pagini. Aceasta reiese în primul rînd din faptul că se hotărăște să le tipărească de-abia în 1899, cît și din intervalul de timp ce se

așterne de la tipărirea primului capitol (17 iunie 1899) și apariția capitolului XI d mai 1901), deci aproape 2 ani.

Referitor la capitolele tipărite în *Pagini literare*, N. Ionescu-Johnson îi scria amical : „*Jurnalul de bord* — bine. Urmează înaintea, Bucureștenii te admiră toți : cel mai bine care scrie în *Pagini literare*” (scrisoare inedită, datată „22 iulie '99”).

După încetarea apariției revistei *Pagini literare*, scriitorul începe colaborarea la *Noua revistă română*, al cărei director era C. Rădulescu-Motru.

Scriitorul își numerotează capitolele numai la includerea lor în volum. Ordinea capitolelor din prima ediție nu este identică cu aceea a apariției în periodice, unde anumite momente ale călătoriei apar înaintea altora ce ar fi trebuit să urmeze din înlănțuirea faptelor și localităților descrise și din datarea capitolelor. Astfel în 1899 apar capitolele : I, II, VI, VII, VIII (cele tipărite pentru prima dată în *Pagini literare*) ; în 1900 apar capitolele : III (cel din *România maritimă*) și IV, V (capitole apărute în *Noua revistă română*; în 1901 capitolele IX, X, XI (cele din *Noua revistă română*), iar ultimul capitol fiind tipărit pentru prima dată direct în volum.

La unele capitole diferă titlul la includerea în volum. Astfel capitolul III „*Pe mare, 4 august*” era inițial, în periodic. „*De la Cavarna spre Trebizonda, 4 august*”. Iar capitolul IV, în *Noua revistă română* apare fără datarea-titlu de capitol din volum „*Pe mare, 5 august*”.

La includerea în volum apar și schimbări de datare : Capitolul VI {*Trebizonda, 7 august*}, în *Pagini literare* și *Revista maritimă* e datat „*6 august*”, ceea ce era evident o greșeală, întrucât și capitolul precedent purta aceeași dată. Și la capitolul VII eroarea de datare este evidentă în periodice : *Trebizonda, 7 august* în loc de „*Trebizonda, 5 august*”. O greșeală asemănătoare apare și la capitolul X, care în toate volumele antume e datat „*Samsun, 6 august*”, în timp ce capitolul precedent era datat „*Vona, 11 august*”. La capitolul X am luat de bună datarea din periodic.

În general textul tipărit în volum, în 1901, prezintă deosebiri față de prima formă din periodice, deosebiri de natură stilistică.

Jean Bart își revăzuse textul chiar la retipărirea unor capitole în *Revista maritimă*. Astfel înlocuiește numele de vapoare „Marco” și „Elissa” cu cele reale : „Mircea” (nava-școală) și „Elisabeta” (crucișătorul).

Textul va fi revăzut de autor chiar și la retipărirea în ediția a II-a din 1916. Astfel chiar în prima pagină a jurnalului întâlnim modificări : fragmentul de frază „pupitrul vechi din sala de clasă” este înlocuit cu „pupitrul vechi și ros de coatele altor generații.”

Vasul „Mircea” face călătoria spre țărmul Asiei Mici sub comanda locot.-comandorului N. Bărbieri și a căpitanului secund Cezar Boerescu după ce, cu puțin înainte, făcuse câteva ieșiri în Marea Neagră pentru antrenarea recruților. Era o călătorie de exerciții, prilej de a vizita porturile Benderechi, Trebizonda, Sinope și Samsun. La 28 august 1896 nava-școală se reîntoarce în apele noastre spre a lua parte la manevre, alături de celelalte vase militare, în același timp întreprindea o călătorie în porturile asiatice ale Mării Negre și crucișătorul românesc „Elisabeta”, despre care Jean Bart va aminti în jurnalul său. În ultimii trei ani bricul „Mircea” întreprinsese călătorii mai lungi : în 1893, sub comanda C. Mănescu și secundul-căpitan C. Periețeanu, în Bosfor ; în 1894, sub locot.-coniarandor Sebastian Eustațiu și secund Petru Ponică, vizitate principalele porturi din Marea Aciriacică până la Triest și Veneția ; în 1895, la 1 aprilie, sub căpitan Ion Coandă și căpitanul-sekund Pavel Popovăț, pornește în cursă lungă, alături de crucișătorul „Elisabeta”, pentru a participa la serbările cu prilejul deschiderii canalului de la Kiel care leagă Marea Baltică cu Marea Nordului, la înapoiere vizitând toate porturile de pe Coasta Oceanului Atlantic. Însă memorabilă va rămâne călătoria în Marea Neagră în 1883, când bricul „Mircea”, surprins de cea mai puternică furtună, a fost la un pas de scufundare. Adăpostită cu greu în Bosfor, nava a stîrnit admirația prin curajul arătat de marinari, fapt care a determinat pe sultanul Abdul Hamid II să dea ordine ca nava să fie reparată gratuit.

În *Jurnalul de bord* Jean Bart se oprește asupra celor mai îndrăgiți oameni de pe vas, despre care întâlnim relatări în revistele marinărești cu diferite prilejuri. Astfel în *Anuarul Marinei* pe anul 1925, C. Tonegaru, el însuși marinăr, evocă figura lui Mastela, șeful de echipaj, „nostromul” de pe bricul „Mircea”. Marinărul întâlnit de mai multe ori în scrierile lui Jean Bart, se numea Andrei Constantinescu și se născuse la 21 septembrie 1883 în Turnu-Măgurele. A fost mai întâi pe canoniera „Grivița”, de unde a fost mutat ca șef de echipaj pe bricul „Mircea”. În

1916, după 25 de ani ae navigație, într-un accident rămîne infirm de o mîină. Moare mai tîrziu la Tecuci.

Pagini din *Jurnalul de bord* au fost incluse în antologiile închinat mării și apelor : în *Marea. Antologie de proză și versuri din scriitorii români*, de C. Tonegaru, București, 1912, se reproduce, la pp. 5—11, *Trebizonda, 7 august*, iar în *Cartea apelor*. București, 1930, la pp. 26—28, Apostol D. Culea, sub titlul *Pe mare*, face o prelucrare după un fragment din *Jurnal de bord* (primele cinci capitole repovestite pe scurt de către antologator).

MOARTEA PILOTULUI

Apare, cu mențiunea „Nuvelă”, în *Adevărul de joi*, anul I (1898), nr. 9 (10 decembrie), pp. 2—3, datată la fine „Galați, 1898”. Este prima scriere semnată „Jean Bart”, pseudonim ce-l va consacra în literatura română, devenind numele literar al lui Eugeniu Botez. Numele „Jean Bart” apare însă în numărul precedent al revistei (nr. 8, 3 decembrie 1898) unde, la poșta redacției, p. 7, citim : „Jean Bart — Mulțumim. Mai trimiteți și comunicați-ne, dacă se poate, adresa”.

Reprodusă, cu mici modificări, fără data de la sfîrșit și fără indicația de „nuvelă”, în *Popim literare*, anul II (1899), nr. 8 (33), 5 decembrie, p. 4.

Este inclusă în edițiile : *Jurnal de bord. Schițe marine și militare*, București, Editura Institutului de Arte grafice „Eminescu”, 1901, pp. 1—7 ; *Jurnal de bord*. Ediția a II-a adăogită. Carte premiată de Academia română, [București], Editura Librăriei și Tipografiei „H. Steinberg”, 1916, pp. 3—8 ; *Jurnal de bord*. Ediția a III-a. Carte premiată de Academia română. Iași, Editura „Viața românească” [1921], pp. 89—94. În această ultimă ediție apare datată „1897, Sulina”, spre deosebire de prima apariție în periodic. De menționat că atît în *Pagini literare* cît și în primele două ediții ale *Jurnalului de bord* lipsește orice datare a scrierii.

Moartea pilotului — nu numai prima scriere semnată Jean Bart, dar și întîia valoroasă — vede lumina tiparului, în compania unor nume de scriitori cît de cît consacrați la acea epocă : D. Anghel (*Populare spaniole*), Artur Stavri (*Două copile*), D. Teleur și Rari (Florica Xenopol) care semnează epigrame. În aceiași număr publică și Sanielevici și V. A. Urechia.

Scrierea, desfășurîndu-și acțiunea în Sulina, surprinde la început și atmosfera specifică de port.

A fost reprodusă în unele *Antologii* închinat mării : C. Tonegaru o tipărește în cele două culegeri ale sale (*Marea. Antologie de proză și versuri din scriitori români*, București, 1912, pp. 12-17 ; și în *Poezia mării*. Antologie de C. Tonegaru, „Minerva”, f. a., pp. 19—23).

În ianuarie 1926, scrierea este tradusă în limba esperanto, în revista *Literatura Mondo* de la Budapesta.

Sub titlul *La mort du pilote*, este tradusă și în limba franceză de Sarina Cassvan, în volumul *Contes roumaines d'écrivains contemporains*, Editions de la *Revue mondiale*, 1931, pp. 48—53.

Culegerea de literatură română contemporană, avînd o prefață de Anna de Noailles, se deschide cu Argezi și se încheie cu Ion Vinea.

La București prima difuzare a volumului a fost făcută în prezența autorilor care au dat autografe.

RĂTĂCIT

Apare în *Noua revistă română*, voi. I (1900), nr. I (1 ianuarie), la Suplimentul al II-lea, pp. 10—12, cu titlul *La bătrînețe*, iar rubrica respectivă din revistă purtînd indicația *Schițe marine*. În cuprinsul revistei pe întregul an scrierea e consemnată : „*Schițe marine* (nuvelă)”.

Reprodusă, sub același titlu, *La bătrînețe*, în *Tribuna literară*, Supliment la *Tribuna din Sibiu*, anul XVII (1900), numerele 49 (5/18 martie) și 54 (12/25 martie), respectiv paginile 11—12 și 14—15.

Se tipărește în volum, cu titlul schimbat, *Rătăcit*, în : *Jurnal de bord. Schițe marine și militare*. București, Institutul de Arte grafice „Eminescu”, 1901, pp. 33—41 ; *Jurnal de bord*. Ediția a II-a adăogită. Carte premiată de Academia Română, [București], Editura Librăriei și Tipografiei „H. Steinberg”, 1916, pp. 9—15 ; *Jurnal de bord*. Ediția a III-a. Carte premiată de Academia Română, Iași, Editura „Viața Românească” [1921], pp. 95—102. În această ediție, la fine, scrierea poartă indicația „1897. Cotarlet”.

Cele relatate în *Rătăcit* se petrec la gura brațului Sf. Gheorghe. Scrierea, ca atîtea alte schițe marine din prima ediție a

Jurnalului de bord, ne înfățișează o dramă, dar de data aceasta nu din viața marinarilor, ci traiul unui pescar (este unica scriere dedicată exclusiv vieții pescarilor). Bătrînul Simion silit să iasă în larg singur, fără feciorul pierdut de curînd, surprins de furtună, în lupta pe viață și pe moarte cu valurile, ne face să ne gîndim, fără să vrem, la *Bătrînul și marea* a lui Hemingway (bineînțeles din punct de vedere strict tematic).

Avînd prins în structura-i sobră un aspect atît de tipic al Deltei — viața pescarilor — a fost inclusă de către Al. Lascarov Moldovanu și Apostol D. Culea în *Antologia Dobrogei*. Prozatori și poeți, cu prilejul cincatenarului, București, „Casa Școalelor”, 1928, pp. 72—79.

ȘOIMUL

Apare în *Adevărul de joi*, anul I (1898), nr. 10 (17 decembrie), pp. 2—3, cu mențiunea „Nuvelă”, semnată : Jean Bart.

Reprodusă : în *Pagini literare*, II (1899), nr. 10 (35), 19 decembrie, p. 3, cu aceeași semnătură, dar fără mențiunea improprie de „nuvelă” ; și în *Solidaritatea* (Arad), anul I (1922), nr. 31 (26 decembrie), pp. 1—2.

Se tipărește în volum : *Jurnal de bord. Schițe marine și militare*, București, Institutul de Arte grafice „Eminescu”, 1901, pp. 49—53 ; *Jurnal de bord*. Ediția II-a adăogită. Carte premiată de Academia Română, [București], Editura Librăriei și Tipografiei „H. Steinberg”, 1916, pp. 17—20 ; *Jurnal de bord*. Ediția a III-a. Carte premiată de Academia Română, Iași, Editura „Viața românească” [1921], pp. 103—106. în cîteșitirele edițiile scrierea are menționată la sfîrșit data : „Pe mare, 1898”.

Prin *Șoimul*, ca și prin *Singură*, Jean Bart se apropie tematic de Emil Gârleanu (*Din lumea celor care nu cuvîntă*) sau de unele scrieri ale lui I. Al. Brătescu-Voinești.

La Jean Bart se observă însă o anume „intenție simbolică” : drama șoimului captiv, cumpărat de la un turc de pe țarmul Anatoliei și ținut în cușcă pe bordul vasului, se desfășoară paralel cu aceea a ostașului marinar, care, potrivit celor împărtășite în dialogul final, este și el în captivitate : („Oare nu erau și dînșii părtașii aceleai soarte?”). Prin felul în care tratează „înstrăi-

narea”, scrierea are și o notă vag poporanistă („Și ce departe era țara lui, ce dor îl prinsese de țară, de vatra satului...”).

Schița s-a bucurat de o bună apreciere. în 1921 este inclusă de N. Dunăreanu și Liviu Marian în *Prozatorii noștri* — Creație — în volumul I (Secolul XIX), pp. 154—157. Singura scriere aleasă din proza lui Jean Bart figurează în volum alături de proze din : Creangă, Eminescu, Slavici, N. Filimon, Odobescu, Hasdeu, Caragiale, Duiliu Zamfirescu, Delavrancea, C. Negruzzi, Vlahuță, I. Al. Brătescu-Voinești, I. A. Bassarabescu, N. Gane. Este retipărită și în *Antologie morală...* de Grigore Tudose, Buzău, [1935], pp. 178—181. în capitolul „Iubirea de țară”.

SINGURA

Apare în *Adevărul de joi*, anul I (1898), nr. 12 (31 decembrie), pp. 3—4, precedată de indicația : „Poem în proză”, iar în final cu mențiunea : „Cotarleț, 1898”. Este cea de-a treia scriere semnată : Jean Bart.

în același număr, la poșta redacției (răspuns la „corespondență”), p. 8, găsim consemnat : „Jean Bart. — Mulțumesc. De ce nu ne trimiți mai multe deodată”, ceea ce denotă că autorul, deși „debutant”, era solicitat de redacția revistei.

Reprodusă, fără indicația de „Poem în proză” și fără mențiunea de la sfîrșit, în *Pagini literare*, voi. II (1899), nr. 11 (35), 26 decembrie, p. 7, semnată cu inițialele : J. B.

Se tipărește în volum, în : *Jurnal de bord. Schițe marine și militare*, București, Institutul de Arte grafice „Eminescu”, 1901, pp. 69—71 ; *Jurnal de bord*. Ediția II-a adăogită. Carte premiată de Academia Română. [București], Editura Librăriei și Tipografiei „H. Steinberg”, 1916, pp. 21—22 ; *Jurnal de bord*. Ediția III-a. Carte premiată de Academia Română, Iași, Editura „Viața românească” [1921], pp. 107—108. Spre deosebire de prima ediție care în final nu are nici o mențiune, în ultimele două ediții scrierea poartă la sfîrșit indicația : „In Deltă, 1898”.

Singură, scriere ce degajă un anume lirism, drept pentru care a și fost subintitulată la prima apariție „Poem în proză”, face parte din acele proze ale lui Jean Bart care — pentru forța lor educativă — au fost reproduse cel mai mult în antologii sau în manualele școlare.

Dincolo de latura moral-educativă, sau tocmai în cadrul ei, ridicată însă la forța unui principiu general-uman, Dem. Teodorescu, la cronica literară a *Adevărului*, o caracteriza astfel : „Povestea berzei cu aripele rupte, care, singură, rămânea în satul nevoiaș de pescari, așteptând zilele fericite când s-or întoarce iarăși ale ei, pentru a-și uita infirmitatea ce o lega de pământ, e figurarea tragică a înlănțuirii noastre proprii”. Și pornind de la această schiță caracteriza în genere scrisul lui Jean Bart: „Un îmbătat al peisagiului, un căutător de îndepărtări, un poet ce aleargă «*m fond de l'inconnu pow trouver du nouveaw*», dar, în același timp, un om, un om care vede mereu mizeria și nedreptățile ce strivesc pe ai săi. El duce cu sine «*à travers l'infini et l'impossible*», dorința de a găsi pe un om mai bun și de a culege pentru om o îndreptare. Este caracteristica așa de interesantă a acestui poet al mării. Un marinar care îndrăznește totul — dar care se întoarce acasă ca să plîngă pe cei ce nu știu să îndrăznească. Povestirea lui Jean Bart este o lecție de durere” (Dem. Teodorescu, *Poveștile de călătorie ale lui Jean Bart, în Adevărul*, anul XXXV (1922), nr. 16606 (4 februarie) pp. 1—2).

Drama berzei, rămasă „singură”, cu aripa frîntă, pe acoperișul unei biserici din satul de pescari din Deltă, în timp ce, în toamna fîrzie, trec cîrduri-cîrduri șiruri de călătoare spre fările calde, ne amintește de *Puiul* lui I. Al. Brătescu-Voinești, istorisire care a stors lacrimi multor generații de copii.

DUPA FURTUNA

Nu am reușit să identificăm scrierea în nici un periodic; se pare că autorul a publicat-o pentru prima dată în volum.

Se tipărește în volum în : *Jurnal de bord. Schițe marine și militare*, București, Institutul de arte grafice „Eminescu”, 1901, pp. 87—91, cu indicația la sfîrșit „Constanța, 1897” ; *Jurnal de bord*. Ediția II-a adăogită. Carte premiată de Academia Română, [București], Editura Librăriei și Tipografiei „H. Steinberg”, 1916, pp. 23—26 ; *Jurnal de bord*. Ediția III-a. Carte premiată de Academia Română, Iași, Editura „Viața românească” [1921], pp. 109—112. In ultimele două ediții scrierea are la sfîrșit indicația „Constanța, 1898” care diferă de prima.

După furtună face parte dintre puținele scrieri datate „Constanța” și dedicate unor întîmplări petrecute în acest port. Sosirea vaselor și bucuria revederii, cu lacrimi și îmbrățișări, constituie unul din aspectele tipice ale vieții portuare.

Bine apreciată, este reprodusă în *Cartea apelor*, antologie de Apostol D. Culea, București, 1930, pp. 29—31, împreună cu alte scrieri din Jean Bart (*Nilul* care apare aci pentru prima dată într-un volum și un fragment din *Jurnal de bord* intitulat *Pe mare* — prelucrat de autorul antologiei).

Scrierea a dat și titlul unui volum ilustrat pentru școlari (*După furtună*, Editura Tineretului, 1969, colecția „Prima mea bibliotecă”, nr. 18).

CIMITIRUL MARITIM

Apare în *Pagini literare*, anul I (1899), nr. 4 (11 februarie), pp. 2—3, cu mențiunea în final : „Constanța, 1899”.

Se tipărește în volum : *Jurnal de bord. Schițe marine și militare*, București, Institutul de Arte grafice „Eminescu”, 1901, pp. 19—25 ; *Jurnal de bord*. Ediția II-a adăogită. Carte premiată de Academia Română, [București], Editura Librăriei și tipografiei „H. Steinberg”, 1916, pp. 27—31 ; *Jurnal de bord*. Ediția III-a. Carte premiată de Academia Română, Iași, Editura „Viața românească”, [1921], pp. 113—118. Spre deosebire de primele două în care scrierea nu are la sfîrșit nici o datare, în ediția a III-a a *Jurnalului de bord, Cimitirul maritim* are la fine indicația : „1897, Sulina”, care diferă de cea din prima apariție, în periodic.

Așa cum rezultă și din indicația de la sfîrșit din ultima ediție, scrierea este localizată la Sulina, lucru scos în evidență îndeosebi din înfățișarea peisajului : numai la Sulina găsim cimitirul situat în apropierea mării care-i împrumută și numele — în scrierea lui Jean Bart „Cimitirul maritim” — în așa fel că marinarul „rămîne al apei și după moarte”. Proza care surprinde drama bătrînului matelot italian ce și-a pierdut pe toți cei dragi, răpiți de valurile lacome ale mării, rămîne unică în scrierile lui Jean Bart, atît prin umanismul ei cît și prin realizare : „De o majestate a figurării și de o putere de elocință fără asemănare în literatura noastră, este fără îndoială înfățișarea „cimitirului

marin" (Dem. Teodorescu — *Poveștile de călătorie ale lui Jean Bart*, în *Adevărul*, anul XXXV (1922), nr. 16 606 (4 februarie), p. 1).

Titlul scrierii nu avea cum să-i fie sugerat de celebra poezie a lui Paul Valery — *Le Cimetiere marin*, întrucât aceasta este scrisă după 1917 și inclusă în volumul *Charmea* (1922).

ÎNTÎLNIRI ÎN ARHIPELAG

Apare în *Viața românească*, anul IV (1909), nr. 7 (iulie), pp. 55—62, precedată de indicația : *Din al doilea „Jurnal de bord”*, fără nici o datare în final, dar cu mențiunea : „(va urma)”.

Se tipărește în edițiile : *Jurnal de bord*. Ediția II-a adăogită. Carte premiată de Academia Română, [București], Editura Librăriei și Tipografiei „H. Steinberg”, 1916, pp. 35—47 ; *Jurnal de bord*. Ediția III-a. Carte premiată de Academia Română, Iași, Editura „Viața românească”, [1921], pp. 119—133. în ambele ediții scrierea e datată la sfârșit „1908, august”.

ÎN CRETA

Apare în *Viața românească*, anul IV (1909), nr. 8 (august), pp. 237—248, precedată de indicația : *Din al doilea „Jurnal de bord”*.

Se tipărește în edițiile : *Jurnal de bord*. Ediția II-a adăogită. Carte premiată de Academia Română, [București], Editura Librăriei și Tipografiei „H. Steinberg”, 1916, pp. 49—66 ; *Jurnal de bord*. Ediția III-a. Carte premiată de Academia Română, Iași, Editura „Viața românească” [1921], pp. 135—154. în ambele ediții scrierea e datată la sfârșit „1908, august”.

DE LA RODOS LA KALIMNO

Apare în *Viața românească*, anul IV (1909), nr. 12 (decembrie), pp. 377—388, precedată de indicația : *Din al doilea „Jurnal de bord”*.

Se tipărește în edițiile : *Jurnal de bord*. Ediția II-a adăogită. Carte premiată de Academia Română, [București], Editura Librăriei și Tipografiei „H. Steinberg”, 1916, pp. 67—78 ; *Jurnal de bord*. Ediția a III-a. Carte premiată de Academia Română, Iași, Editura „Viața Românească”, [1921], pp. 155—168. în ambele ediții scrierea e datată la fine „1908, august”.

Manuscrisul celui de al doilea *Jurnal de bord* nu se păstrează. S-au găsit însă bruioane și file de manuscris izolate care vizează călătoria în Arhipelag. Menționăm un asemenea „subiect” :

„La Salamina

Un prietin care tot drumul în Grecia critică pe grecii antici :
Dacă nu ar fi scris, cine ar cunoaște azi Grecia ? Numai gura de ei.

Celebra luptă navală de la Salamina, în fond, nu-i decît o bătaie între barcații. Compară lupta asta cu cea de la Iutland.
Lupta celor din Tirchilești cu cei din Grozăvești...”

Pe lângă aceste note critice la adresa grecilor antici, nere-luate în forma definitivă a scrierilor din cel de al doilea *Jurnal de bord*, găsim și notații ca :

„Războiul Troiei văzut prin prisma concepției materialiste : metoda economică de a înțelege istoria”, precum și referiri la Taine despre arta grecilor.

Referitor la modul în care se înțelege marinarii români cu cei italieni consemnat în scrierea *In Creta* (ediția de față, voi. I, p. 96) cităm dintr-un alt manuscris păstrat :

„La Messina

«Mircea» a acostat la cheu, soldații, marinarii ies să cum-pere portocale.

— Cum v-ați înțeles ?

— Apoi știu românește, dar cam scricat că au uitat limba săracii. Ei zic în loc de *domnul*, „signore”.

— Dar cu japonezii ?

— Apoi mai mult beam, decît vorbeam.”

Referitor la pescuitorii de bureți din scrierea *De la Rodos la Kalimno* printre manuscrisele scriitorului se păstrează un bruion : „Buretele se pescuiește de la iunie la octombrie, la Kalki, Cipru, Tripoli, coastele Siriei... etc.”

(Correspondent în textul definitiv, ediția de față, voi. I, p. 109, rîndurile 5—7).

întrucît în *Jurnalul de bord*, apărut în 1901, descriesese locuri și porturi de la Marea Neagră — un întreg voiaj întreprins din

Sulina pînă pe coastele Anatoliei —, de data aceasta, autorul consemnează, într-un „al doilea jurnal de bord”, o călătorie în Mediterana, reținută însă în tot ce a avut mai sublim : reîntoarcerea din Egipt prin Arhipelagul grecesc, prin Creta, Rodos și Kalimno (chiar prima scriere din ciclul intitulat „Din al doilea jurnal de bord” — *Intîlniri în Arhipelag* — începe astfel : „Ne întoarcem din Egipt”).

Călătoria în Mediterana era așteptată cu aceeași nerăbdare cu care fusese așteptat voiajul pe coastele Anatoliei cu bricul „Mircea” în 1896. Călătoria de instrucții în Mediterana trebuia să aibă loc cu un an înainte, dar datorită târăgănării unei aprobări din partea guvernului turc de trecere prin Dardanele a unor vase de război, toți marinarii din Divizia de Mare au fost nevoiți să navigheze o vară întreagă la Gurile Dunării.

Fiind vorba în ultima instanță de un „Jurnal de bord”, credem că mențiunea „1908, august” ce apare la finele fiecărei scrieri reprezintă data călătoriei în Egipt, și nu data cînd au fost elaborate cele trei fragmente de note de călătorie. Prin Arhipelagul grecesc, Eugeniu Botez mai avusese prilejul să treacă cel puțin de două ori : în mod sigur (atestat în documente) la începutul anului 1906, cînd întreprinde o călătorie în Scandinavia, pe un vas comercial, și altă dată într-o vacanță de vară, în anii 1903—1904, pe cînd se afla director la Școala de Marină, din Constanța, așa cum mărturisește un prieten apropiat al scriitorului, Stelian I. Constantinescu : „într-o vacanță de vară au făcut împreună [Eugeniu Botez și Ion Adam] și o călătorie mai lungă cu cargobotul «Turnu-Severin», cu care prilej, Jean Bart a publicat instructivele și atît de viguroasele lui descrieri: *Intîlniri în Arhipelag și In Gibraltar*” (Stelian I. Constantinescu : *Doi precursori în drumeția marină : Jean Bart și Ion Adam*, în *Adevărul*, anul 51 (1937), nr. 16396 (14 iulie), p. 2).

Nu punem la îndoială informația potrivit căreia scriitorul a făcut o călătorie în compania prietenului său Ion Adam, pe atunci profesor de limba franceză la liceul „Mircea cel Bătrîn” din Constanța, unde preda ore de matematici și geografie și Eugeniu Botez în locul titularului Ion Fodor. însă atît în *Intîlniri în Arhipelag* ca și *In Creta* și în *De la Rodos la Kalimno*, povestitorul nu întreprinde o călătorie de agrement, ci ia parte la „serviciul de cart”, iar vasul este unul de război, primit în toate porturile cu onorurile cuvenite și nu un cargobot ca „Turnu-Severin”.

Cele afirmate, în contextul informațiilor despre cei doi prieteni literați, ar fi valabile în parte numai pentru *In Gibraltar. Dintr-un jurnal de bord*.

După ce primele două scrieri din cel de al doilea *Jurnal de bord* apar în *Viața românească* (respectiv lunile iulie și august) Jean Bart înștiințează de la Sulina pe Ibrăileanu că a primit remunerația trimisă de revistă și dezvăluie noi proiecte literare : „Abea acum mă întorc și găsesc banii trimiși (200 fr.), pentru care îți mulțumesc mult, căci sosise la un timp de nevoie, asta a fost și cauza pentru care scrisesem lui Sanielevici. Voi continua cu notele de voiaj pentru moment, dar fiecare bucată cred că poate sta de sine. Căci voi seri și note din Scandinavia și din Olanda precum și nuvele, dar numai timp să am” (Scrisoare către Ibrăileanu, datată „13 sept. 1909, Sulina”, păstrată în fondul de corespondență al Bibliotecii „Mihai Eminescu” din Iași, tipărită în volumul II din *Scrisori către Ibrăileanu*, Editura „Minerva”, 1971, p. 8).

Cele trei scrieri dedicate călătoriei în Mediterana formează o unitate tematică, dar nu una de structură, așa cum se întîmplă, în mare măsură, în cazul primului *Jurnal de bord*. Ele pot foarte bine să figureze ca scrieri aparte, fiecare avînd un titlu propriu, diferit, drept pentru care autorul însuși, la ediția III-a a *Jurnalului de bord*, cea definitivă, renunță la titlul comun *Din al doilea „Jurnal de bord”* sub care apăruseră scrierile atît în periodic, cît și la prima includere a lor în volum (*Jurnal de bord*, ediția II-a adăogită, 1916).

Dar, cu toate acestea, o separare a lor față de celelalte scrieri din ciclul „Schite marine” este absolut necesară, ele nefiind *schite marine*, ci „amintiri de călătorie”, de aceea păstrăm în frontispiciu indicația absolut necesară *Din al doilea „Jurnal de bord”*, așa cum a apărut în ediția din 1916.

Față de primul *Jurnal de bord*, aceste scrieri sînt, dacă nu mai valoroase luate în întregime, cel puțin mai obiective, lipsite de sentimentalismul propriu primelor însemnări făcute de Jean Bart la bordul bricului „Mircea”.

Lumea greacă nu putea să nu-i fi reamintit de bunicul său Alecu Andreadi, grec, despre care îi va fi vorbit adesea tatăl său și despre care stau mărturie *Memoriile* inedite ale generalului Panait Botez.

r

DATORII UITATE

Prima ediție din *Datorii uitate* a apărut odată; cu *Jurnal de bord*, „ediția II-a adăogită”, la aceeași editură, așa cum se menționează în *Viața românească*: „Librăria «H. Steinberg» a făcut un mare serviciu iubitorilor de literatură adevărată, editând opera literară a talentatului scriitor Jean- Bart în două volume elegante: *Jurnal de bord* și *Datorii uitate*” (Nicanor ce Co: *Jean. Bart*, în *Viața românească*, an. XI (1916),- nr. 4—5 (aprilie-mai), p. 199).

Din cele de mai sus, dar mai precis din *Adevărul*, 9 aprilie (dintr-o notă a redacției, p. 1) rezultă că cele două volume, într-adevăr „elegante”, tipărite pe hârtie cretată, au apărut la începutul lunii aprilie. Așa cum rezultă dintr-o „listă de abonament la *Datorii uitate* (nuvele și documente omenestii) de Jean Bart (lt. comandor Eugeniu P. Botez)”, păstrată printre manuscrisele scriitorului, prețul volumului era de 3 lei. Ambele volume au pe copertă câte o ilustrație de pictorul Verona.

Datorii uitate, Nuvele, 1916, subintitulată „Documente omenestii”, cuprinde 14 scrieri, dintre care trei (*Din concentrare, O înmormintare militară, Amintiri din manevre*),, reluate din *Jurnal de bord. Schițe marine și militare*, 1901.

Bucățile literare incluse pentru prima dată în acest volum au fost elaborate între anii 1902 și 1911, răstimp în care și apar în periodicele vremii. Una singură a apărut în 1916, După *douăzeci de ani*. Majoritatea au văzut lumina tiparului în *Viața românească*, numai trei scrieri fiind tipărite în *Curentul nou* dim Galați în 1905—1906 (*In ziua despărțirii, Scrisorile tatei, Prima, dată*), iar alta în *Semănătorul*, 1902 (*Bădița Gileă*).

Scriitorul avea material pentru un nou volum încă din 1911, când apare în *Viața românească, Raiul-Lupilor* — unica scriere tipărită în acest an. În anii ce urmează, 1912—1915, Jean Bart nu mai încredințează tiparului nici o scriere literară. De-abia în nr. 1 din *Viața românească*, 1916, apare nuvela *După douăzeci de ani*. Volumul urma să apară în 1913, dar autorul renunță la ideea editării lui, din motive pe care singur le invocă: „Cu materialul de volum m-am oprit, căci îmi scrisese frate-meu [Octav Botez] că din cauza războiului, criza financiară s-a resimțit și la Iași, amînîndu-se publicarea și a volumului lui Hogaș” (scrisoare către Ibrăileanu, datată „29 ianuarie 1913, Sulina”, păstrată în fondul de corespondență al Bibliotecii universitare „Mihai Eminescu” din Iași, publicată în volumul II din *Scrisori către Ibrăileanu*, Editura „Minerva”, 1971, București, p. 9).

Printre manuscrisele scriitorului se păstrează o ciornă cu .sumarul inițial al volumului *Datorii uitate*:

„*Datorii uitate*

Prima dată (Documente [omenestii])

Amintiri din copilărie (Acasă și în război)

Bădița Gileă

<CImpresii-> *Note ăe călătorie*”

În această formă — în mod sigur anterioară anului 1911 — volumul era mult mai redus ca întindere. Acest sumar inițial demonstrează că Jean Bart nu se gîndea încă la reeditarea primului volum, numai așa se explică menționarea aici a „Notelor de călătorie” care, cu siguranță, ar fi cuprins cele trei fragmente tipărite în revista *Viața românească*, în 1909, sub titlul *Din cel de al doilea „Jurnal de bord”*, și care vor fi incluse în a doua ediție a *Jurnalului de bord* (1916).

Ideea tipăririi unui nou volum nu-l părăsește pe scriitor, dar nu grăbește editarea, astfel că înainte de apariția volumului proiectat câteva din scrierile lui Jean Bart, tipărite pentru prima dată în *Viața românească*, vor forma materia volumașului *In cușca leului*, editat în colecția „Scriitorii români”, publicație săptămînală de sub îndrumarea lui Al. Vlahuță. În acest sens îndrumătorul noii colecții îi scria lui Jean Bart încă din vara anului 1915 <cînd încă nu pusese pe picioare colecția proiectată: „Frate Jean

Bart, m-am hotărât să public, în cărțile de câte 32 de pagini, bucăți alese din cei mai de seamă scriitori ai neamului nostru. Cu aceasta cred că fac un lucru de mare folos, atât pentru cititori, cât și pentru scriitori — pentru adevărații scriitori. Sper s-o încep chiar de la toamnă, dacă s-o mai potoli grozăvia asta de război. Până atunci vreau să-mi adun material, ca să am gata măcar pentru o serie de 10 numere. În fiecare număr vor fi bucăți alese dintr-un singur scriitor. Cum țin foarte mult să te am chiar în prima serie, te rog să-mi răspunzi dacă îmi dai voie să public în una din aceste cărțile următoarele trei bucăți pe cari le-am ales din *Viața românească*: *In cușca leului*, *Acasă și-n război*, *Raiul-Lupilor*. D-ta poți să-ți publici oricând volumul de care-mi vorbeai. Cărticica mea, în rolul ei de *aperitiv*, nu poate să-i facă decât bine" (Scrisoare inedită, datată „Dragosloveni, 10 iunie 1915”).

„Cărticica” nu va apărea decât la începutul anului 1916, la sfârșitul lui februarie sau începutul lui martie, întrucât, de-abia la 24 februarie, Vlahuță îi scrie, de la Dragosloveni, lui Jean Bart. În acest sens, rugându-l totodată să trimită chitanță lui Alcalay pentru cei 150 lei primiți ca remunerație pentru scrierile selectate, autorului rămânându-i dreptul de a imprima pe cont propriu scrierile „în orice ediție de format mare, fără a avea însă dreptul de a le mai publica în vreo bibliotecă de popularizare” (scrisoare și chitanță în ciornă inedite).

Volumașul căruia Vlahuță îi rezerva rolul de „aperitiv” n-a apărut în primele 10 numere cum își propusese, inițial, „directorul publicației”, ci în numărul 14 al colecției săptămânale, și fără bucata *Raiul-Lupilor*, primele două scrieri acoperind ele singure spațiul de 32 de pagini rezervat unui număr.

Adăugind la cele două volume mari (*Jurnal de bord*, ediția II-a și *Datorii uitate* — prima ediție) și volumașul *In cușca leului*, putem afirma că, în 1916, Jean Bart a fost prezent în librării cu trei cărți.

În viitoarele ediții din *Datorii uitate* (Iași, „Viața românească” 1921 și ediția din 1928, București, Editura literară a Casei Școlilor), autorul nu reia din sumarul ediției prime decât 4 scrieri: *Datorii uitate*, *In cușca leului*, *Bădița Gîlcă* și *După 20 de ani* — singura reținută din subcioclul „Documente omenești” al primei ediții, celelalte fiind retipărite în alte volume după cum urmează:

La conferință, *Prima dată*, *O protestare postumă*, *Raiul-Lupilor* în volumul *In Deltă* [1925], iar scrierile memorialistice *Scrisorile tatei*, *Acasă și în război*, *In ziua despărțirii* în volumul *Însemnări și amintiri*, 1928, ca cele trei scrieri militare reluate în 1916 din prima ediție a *Jurnalului de bord (Din concentrare, O inmormintare militară, Amintiri din manevre)* să nu mai fie retipărite în nici o ediție antumă.

Prima semnalare în presa literară a ediției *Datorii uitate* o întâlnim în *Rampa*, anul I (1916), nr. 227 (28 aprilie), unde în pagina 1 se reproduce articolul din *Adevărul*, 12 aprilie 1908, în care Const. Graur întreprindea analiza „laturei sociale” a nuvelei *Datorii uitate*, apărută la începutul aceluiași an în *Viața românească*, nr. 1 și 2 (ianuarie, februarie). Așa cum se menționează într-o notă redacțională din articolul ce fusese tipărit în urmă cu 9 ani se suprimă „pasagiile de polemică cu *Viața românească* și cu d. N. Iorga, ele nereprezentând în acest moment [1916] un interes de actualitate”.

Viața românească (revista care publicase cele mai multe din „Documentele omenești” cuprinse în volum), sub semnătura lui Nicanor & Co [Ibrăileanu], face o prezentare deosebit de elogioasă volumului, elogiul în bună parte meritat dacă ne gândim la proza apărută pînă în acel an, 1916: „în al doilea volum, *Datorii uitate...*, autorul și-a adunat nuvelele și schițele scrise în răstimpuri de vreo douăzeci de ani încoace, o sumă de bucăți care se deosebesc de tot restul literaturii noastre atât prin caracterul lor realist — un realism plin de poezie — cât și prin seriozitatea și înălțimea punctului de vedere *europen*, din care privește autorul viața zugrăvită în opera sa. Prima bucată, mai ales, din volum, care e și cea mai lungă, o nuvelă *de longue haleine*, poate fi socotită ca o capodoperă a genului, prin înălțimea concepției, adîncimea și generozitatea sentimentului și varietatea tipurilor, zugrăvite cu o mare ascuțime și vioiciune” (*Viața românească*, anul XI (1916), n-rele 4—5 (aprilie-mai), pp. 199—200, la rubrica „Miscelanea”).

Realismul scrierilor lui Jean Bart din prima ediție a *Datoriilor uitate* este evidențiat de N. Iorga prin însuși titlul pe care îl acordă recenziei: *Cărți de viață — Povestirile d-lui Eugeniu P. Botez (Jean Bart) în Drum drept* (22 mai 1916, pp. 297—299), recenzie care începe din prima pagină.

Arătînd că nu există literatură în afara „vieței”, N. Iorga afirma, pe marginea cărții lui Jean Bart, că scrisul este o „mâr-

turisire", e „tainica unire a unei realități trăite cu personalitatea care a trăit-o. Restul e modă, distracție, pretenție și atît.”

În continuare recenzentul relevă faptul că opera lui Jean Bart este una valoroasă, tocmai pentru că ea împărtășește cititorului o fărîmă de „viață”, surprinsă de un spirit critic, lucid, neîntrezărind totuși o soluție : „în cursul anilor cari au trecut [de la apariția *Jurnalului de bord*], ă. Botez a trăit. Jean Bart, tînărul încîntat de priveliști exotice, a trecut prin durerea altora și prin durerea lui însuși. Și, ca puțini alții, el a înțeles că una explică alta și că e om numai acela care a trecut prin amîndouă. A văzut la ceilalți nedreptatea din fiecare zi. vechiul blăstăm al apăsării, și forma trivială în care se îmbracă zilnic impietatea negării de drept, cel mai sacrileg act ce se poate închipui, l-a exasperat întăi. Ar fi scris atunci o satiră ; pe urmă un sentiment de neputință față de ceva așa de vechi și de mare l-a covîrșit. Dar procesul sufletesc a mers mai departe, în logica vieții. Criticul a cules din traiul său și din al semenilor săi tot ce era curat și sfînt, de la amintirile copilăriei pînă la cele mai sfinte momente ale tinereței și a căpătat, trăgînd în jurul lor hotarul sacru pe care cei vechi îl trăgeau cu ceremonii misterioase de conjurație, în jurul cetății lor, adăpostul său. Iar de aici cu un zîmbet de tristeță a arătat lumii ce este ea” (*Drum drept*, anul XI (1916), nr. 20 (20 mai), p. 298).

Recenzia lui N. Iorga, fără să intre în analiza valorii literare a scrierilor lui Jean Bart, relevă coordonata tematică a *Datoriilor uitate* și *Documentelor omenești* care, luate în întregul lor, constituie un „dosar” „cu care vor avea de-a face vremile chemate să judece”.

O recenzie apărută în *Mișcarea* din Iași consemna, pe marginea volumului *Datorii uitate*, că include „nuvele și documente omenești însuflețite de un realism puternic. în care vibrează totuși o nuanță de poezie, inerentă autorului în toate producțiile sale” (Arald — *Jean Bart*, în *Mișcarea*, anul VIII (1916), nr. 145 (5 iulie), p. 1).

Ediția *Datorii uitate* din 1916 a fost distinsă de Academia Română cu o parte din premiul „Constantinide” pe anul 1917, raportor fiind I. Al. Brătescu-Voinești, din al cărui raport pentru premiere desprindem :

„Autorul volumului *Datorii uitate* este bine cunoscut Academiei Române, care într-o sesiune trecută i-a acordat un premiu

pentru volumul intitulat *Jurnal de bord*. Volumul *Datorii uitate* ce dl Jean Bart prezintă acum la premiul «Constantinide» dovedește încă o dată că domnia-sa este unul din cei mai de seamă prozatori ai literaturii românești. Marea însușire a scrisului d-lui Jean Bart este simplitatea, naturaleța, lipsa de orice artificiu, de orice meșteșugire. Cu mijloace extrem de simple, cu vorbirea de toate zilele stie să pună stăpînire deplină pe atențiunea cetitorului. Îți pare cînd începi să citești una din bucățile sale că s-a așezat cineva lîngă dumneata și a început să-ți povestească.

Un scriitor nu ajunge la acest ton firesc, la această lipsă de preocupare de a-și făuri un stil original și particular decît cînd a ajuns la deplina maturitate a talentului — și cetirea fiecăreia din bucățile cuprinse în volumul *Datorii uitate* dovedește că autorul a atins această culme... Fără îndoială lucrarea d-lui Bart merită să fie distinsă prin acordarea unei părți din premiul «Constantinide»” (*Analele Academiei Române*, Seria II, Tomul XXXIX, 1916—1919, Partea administrativă și dezbaterile, București, 1921, p. 432).

În aceeași sesiune, ca urmare a raportului prezentat de I. C. Negruzzi, volumul lui Vlahuță *Poezii 1880—1915* a fost distins cu o parte din marele premiu „Năsturel”.

Ediția a II-a (iunie sau începutul lui iulie 1921), prilejuiește apariția în *Ideea europeană* a unei note (datorate, se pare, lui Em. Bucuța) care scoate în evidență atît „trăinicia” operei lui Jean Bart, întrucît o nouă ediție e binevenită, dar și faptul că ea aparține totuși altor vremi, aparține aceluia început de secol : „Printre volumele de proză tot mai multe, care caută cu deznădejde un stil, *Datorii uitate* («Viața românească», 12 lei) a lui Jean Bart, care e o carte de cuprins și de cumpăt, vine cu ediția ei a 2-a ca o mîngîietoare amintire. Aici e un crîmpei din acea literatură, cum chiar dacă cei mai buni dintre noi n-au uitat, puțini mai îndrăznesc s-o facă. Pentru liniștea pe care o aduce, pentru sentimentalismul ei bun pe alocuri, pentru lumea nouă bătută de vîntul larg, fie-ne îngăduit s-o arătăm cu un mai stăruitor deget de dragoste” (*Ideea europeană*, anul III (1921), nr. 71 (17—24 iulie), p. 4).

În *Rampa* semnează o recenzie Andrei Brăniște care, fără să emită păreri originale demne de a fi reținute, remarcă nota distinctă în care s-a menținut în permanență scriitorul :

„O nouă ediție a *Datorilor* uitate amintește cititorilor figura deosebită în lumea literară de azi a d-lui Jean Bart. Este fără îndoială bizar ca într-o epocă de supraproducție și de supra-prețuire să rămii totuși izolat, să scrii numai atunci când în adevăr ai ceva de spus, să refuzi orice prilej de reclamă. D. Jean Bart rămîne între acei scriitori care își cinstesc meșteșugul și pe cititor" (*Rampa*, anul V (1921), nr. 1131 (6 august), p. 3).

Ediția făcîndu-și apariția în vară cînd „critica e în viligia-tură” — așa cum se remarcă într-o notă nesemnată — de-abia în octombrie vom mai găsi o recenzie la noua ediție, dar aceasta, aparținînd lui Iosif Nădejde, este dedicată numai uneia dintre scrierile păstrate în acest volum : „*Datorii uitate*” de *Jean Bart*. **O scriere cu caracter social** (*Dimineața*, 14 oct. 1921, p. 3).

O scurtă recenzie nesemnată, apărută în *Gîndirea* (15 noiembrie 1921, p. 265), acordînd atenție aproape în exclusivitate tot numai nuvelei *Datorii uitate* arăta că scrierea, amplă, un roman condensat, deși valoroasă, suferă de neajunsurile vremii în care a fost scrisă, prin tema „închircită de monografierea personajilor”.

Ediția III-a nu este semnalată în presa vremii, poate și datorită faptului că în acel an, 1928, Jean Bart editase și *Însemnări și amintiri* și *Schițe marine din lumea porturilor*, atenția criticii fiind îndreptată spre aceste volume noi.

DATORII UITATE

Apare în *Viața românească*, anul III (1908), nr. 1 (ianuarie), pp. 78—90, la fine cu mențiunea („va urma”) și nr. 2 (februarie), pp. 212—238, în ambele numere cu mențiunea „Fragment” și fără datarea de la sfîrșit cum va apărea în volum.

Se tipărește în edițiile : *Datorii uitate. Documente omenești. Nuvele*, București, 1916, Editura librăriei „H. Steinberg”, pp. 5—108, cu indicația la sfîrșit : „10 februarie, 1908” ; Datorit *uitate*. Carte premiată de Academia Română. Ediția II-a, Iași, 1921, „Viața românească”, pp. 5—110, cu aceeași datare din prima ediție, la care se adaugă „București” ; *Datorii uitate*. Carte premiată de Academia Română. Ediția III-a, București, [1928], Editura literară a Casei Școalelor, pp. 5—82, la sfîrșit cu o datare în care apare schimbat anul : „București, 10 februarie 1909”.

La includerea scrierii în volum, autorul înlătură mențiunea „Fragment”, care însoțea scrierea la tipărirea în periodic.

Este prima scriere tipărită de Jean Bart în revista ieșeană. (Eugeniu Botez își începe colaborarea la *Viața românească* la doi ani după apariția revistei).

Deși nuvela este datată „1908”, acțiunea ei se petrece în jurul anului 1905, așa cum reiese din referirile la prima revoluție burghezo-democratică din Rusia țaristă.

Spre deosebire de alte reviste literare, *Viața românească* își plătea colaboratorii, dar se pare că remunerația atribuită condeierilor era destul de mică. Cităm în acest sens un fragment dintr-o scrisoare cu referiri la *Datorii uitate*, trimisă lui H. Sanielevicij de către Eugeniu Botez, aflat în jenă financiară (nu fusese încă: numit definitiv în postul de comisar maritim la Sulina — ca provizoriu avea un salariu destul de mic) : „Nu știu cum se face, dar eu sunt cel mai nenorocos dintre colaboratorii revistei, ori redacția mă crede cel mai bogat dintre colaboratori. Pe cînd unii iau înainte, mie nu-mi plătește nici după o lună. Cînd am trimis *Datorii uitate*, pentru prima bucată nu mi-a plătit nimic deși erau vreo cîteva coaie. A doua bucată mi-a dat 100 lei (probabil conținînd și pe întăia). A treia bucată Acașă și în război 50 lei... Te vei fi mirînd de atîta negustorie dar... nevoia. Pare că ți-am explicat situația mea încă nestabilă. Pentru moment am numai 300 franci pe lună și datorii. În octombrie mă duc la București, iar pe la Sterea [Constantin Stere], ca să trec definitiv la Porturi și atunci voi avea 500 fr. Așa îmi e imposibil să trăiesc. Dacă nu trec la Porturi, atunci trebuie să mă îmbarc și să mă militarizez complet pentru a da examen de maior... și atunci adio *Literatură...*” (Scrisoare către H. Sanielevicij, datată „13 august 1909, Sulina”, păstrată în fondul de Corespondență al Bibliotecii „Mihai Eminescu” din Iași, tipărită în *Scrisori către Ibrăileanu*, II, Editura „Minerva”, 1971, București, p. 7.

Cuprinsul numerelor din *Viața românească* în care apar cele două fragmente din *Datorii uitate* reflectă în primul rînd ambianța literară a epocii. Astfel în numărul pe ianuarie întîlnim : un fragment din *Duduia Margareta* de Mihail Sadoveanu ; *Fior* (versuri) de Octavian Goga ; *Dreptate* de A. Vlăduță ; *Nucul* de G. Coșbuc, precum și sfîrșitul actului III din *Tannhäuser*, în traducerea lui St. O. Iosif. Din numărul pe februarie desprindem : St. O. Iosif — *Pesimistul* ; D. Anghel — *Alesul* ; G. Ibrăileanu : Spre *roman — însemnările lui Neculai Manea* și în ambele numere fragmente din *Caleidoscopul* lui A. Mirea.

Dar aceleași numere ale *Vieții românești* ne oferă „climatul” de idei social-politice în care și-a făcut apariția nuvela *Datorii uitate*. C. Stere publică în numărul pe ianuarie capitolul V din studiul *Socialdemocratism sau poporanism*, intitulat „Situția politică și problema democratismului în România” și o „Cronică internă” semnată C.S. (aceleași C. Stere) : *Mizeria țărănimii și repartizarea proprietății*, ca în februarie să întâlnim *Revoluția ce trebuie s-o facem* de I. Teodorescu și o *Cronică internă (Reformele)* semnată tot de C. Stere.

Semnificativă pentru ideile poporaniste ni se pare însăși reclama făcută. în numărul pe ianuarie, cărții lui Radu Rosetti : *Pentru ce s-au răsculat țărani ?* din care desprindem : „Latifundiul este dușmanul. Distribuția proprietății — pricina de căpetenie a răului ; trebuie modificată”, dar „Proprietatea mare *nu trebuie desființată*” (*Viața românească*, anul III (1908), nr. 1 (ianuarie), p. 98).

Iar C. Stere voind parcă să releve una din laturile nuvelei *Datorii uitate* — cea poporanistă — afirma în studiul său : „Vădit, în sprijinul țărănimii, în elementele ei mai conștiente și mai viguroase, trebuie să vină alte elemente sociale : clasele mijlocii — *frunțașii* satelor, «mica burghezime» orășenească și, mai ales, *intellectualii*, cari în țara noastră, cu o viață industrială și comercială săracă, formează un element atât de însemnat al clasei noastre mijlocii” (*Viața românească*, anul III (1908), nr. 1 (ianuarie), p. 59).

Cu prilejul *Mărturisirilor* făcute în 1932, la Facultatea de Litere din București, în Seminarul de Istoria literaturii române moderne, la invitația lui D. Caracostea care conducea seminarul, Jean Bart amintind despre originea tatălui său Panait Botez, arată direct geneza nuvelei calificată de foarte mulți critici drept tipică pentru literatura poporanistă : „Tata a fost crescut la mănăstire în județul Bacău, la Schitul-Frumoasei. Și aceasta am încercat eu s-o descriu în *Datorii uitate* : un copil crescut acolo, a învățat clasele primare la preotul de acolo. Pe urmă, doi copii din sat au fugit în oraș la Bacău ; dintre aceștia, unul n-a putut să reziste mizeriei și s-a întors înapoi în sat și a rămas țăran” (*Mărturisiri literare*, tipărite de D. Caracostea în *Revista Fundațiilor*, anul XI (1944), nr. 3 (1 martie), p. 558. Dar despre nuvelă ca atare evită să vorbească mai pe larg enunțând doar lapidar : „Urmează să vorbesc de *Datorii uitate* pe altă dată : e problema socială care se pune : prăpastia dintre sat și oraș”. Ca în conti-

nuare să adauge : „Sunt lucruri observate. N-am fantezie și rnaî toate subiectele sunt din viața mea”.

Într-adevăr, cea mai amplă nuvelă a scriitorului, care inițial urma să fie dezvoltată în roman, are la bază, în mare parte, lucruri întâmplătoare aievea, iar, în prima parte a ei, legate de biografia tatălui său.

Colonelul din nuvelă care ajută pe Petre Corbu să ajungă profesor desprinzându-se din lumea satului, are ca prototip pe tatăl scriitorului, Panait Botez, acela care din voluntar în oastea țării, după ce fusese slujbaş la căpitania poștei din Bacău, apoi la poliția orașului, a ajuns general și care, în scrisorile din campania din 1877, semna „Pitache”, nume păstrat în nuvelă.

În textul tipărit în *Viața românească* întâlnim un fragment mult mai apropiat de biografia lui Panait Botez, fragment la care autorul a renunțat la includerea nuvelei în volum — tocmai pentru că era prea fidel în redarea vieții tatălui său. Reproducem fragmentul care și-ar fi avut locul între paragrafele 3 și 4, de la p. 119, ediția de față, voi. I :

„Și cum aveau băieții condei bun, că-i învățase bine a scrie părintele Andrei de peste vale, au fost primiți ca scriitori pe câțiva sorcoveți pe lună la căpitania poștei, cum era pe vremurile acelea.

Pe mesele șchioape, pe care scrișiau condeiele toată ziua, se lungeau noaptea visînd visuri frumoase, deși aveau drept căpătai grămizile de condici și de hîrtoage.

Copiii fugari crescuți la țară, cînd se vedeau acuma cu degetele albastre de pete de cerneală, și cînd se năbuseau de praful din condicile arhivei, lăcrămau și se gîndeau cu jale la viața fără grijă pe cînd hoinăreau pe prundul Troțușului departe.

Însă nu-i pe lume dar mai mare decît o minte îndrăzneată în vremea tinereții. Arghir n-a mai putut răbda de dorul de acasă ; și într-o dimineață a pornit-o întins pe jos la țară înapoi, așa că a rămas numai Pitache singur și încăpățînat să lupte cu viața de oraș.

I se înfipse în minte o vorbă înțeleaptă, rămasă din bătrîni și pe care i-o spusese părintele Andrei pe cînd era la școală :

•că fiecărui om norocul îi bate în uşă, măcar o dată în viaţă, şi dacă nu-i dă drumul atunci, apoi zadarnic se mai căieşte în urmă.

A stat şi s-a hrănit printre străini, pînă ce, sfătuit de unul şi de altul, s-a hotărît de bunăvoie să intre în oştire. Şi cum era pe-atunci, cînd toate se întemeiau din nou, ţara avea nevoie de oameni cu carte şi, în lipsă, îi ceruse şi lumii de la sate, iar satele i-au dat de ajuns şi de prisos.

Deştept şi muncitor, în şcoala grea a armatei, încetul cu încetul se înălţase din grad în grad pînă la starea pe care n-o visase nici el, nici nimeni dintre ai lui."

În fragmentul de mai sus contrastul dintre sat şi oraş apare mai îngroşat.

Despre un „Arghir” care nu se poate adapta vieţii de oraş ne vorbeşte însuşi generalul Panait Botez în *Memoriile* sale : „Locul meu rămîind vacant, mă gîndeam cum aş face să smomesc pe cel mai bun şi iubit băiet, prieten al copilăriei mele de la Schitul-Frumoasei, Arghir a Postelnicii, crezîndu-mă în stare a-i fi un bun protector, că, ajutat de noroc, poate şi el să ajungă ceva de samă. Hotărît, i-am scris să-şi ia cîteva schimburi şi să plece neîntîrziat la Bacău”. Venit la oraş, tînărul de pe apa Troţuşului, datorită imposibilităţii de „adaptare” este nevoit să se reîntoarcă la coarnele plugului : „Peste două luni, amicul şi tovarăşul meu, cu care duceam o viaţă multumită şi în bună armonie şi iubire îmi zise : «Dragă frate, pînă acum, ca să nu te supăr, nu ţ-am spus că, nemaiputînd ascunde dorul ce mă chinuieşte de casă, de mama şi de fraţi, cu mare părere de rău trebuie să ne despărţim, chiar poimîine hotărît plec, mie nu-mi este sortit să trăiesc la tîrg ca tine. Eu îţi recunosc meritul superiorităţii şi norocul poate să te ajute să ajungi departe.» Ascultîndu-l mi se umplu fără voie ochii de lacrimi. Repezîndu-mă la el, l-am luat în braţe strîngîndu-l şi sărutîndu-l, că în adevăr îl iubeam, rugîndu-l să-şi părăsească acest gînd de întoarcere la sat, că şi el, fiind deştept, poate să ajungă departe, dar întoreîndu-se la sat va fi ca toţi sătenii sau cel mult un dascăl de biserică. Dînsul plîngînd ca şi mine, îmi răspunse : «îmi este cu neputinţă»” (Panait Botez : *Memorii*, manuscris inedit).

Arghir, întors în sat, ajunge dascăl de biserică. Băiatul acestui Arghir, în nuvelă „Petre Corbu”, este luat de „colonel”, în amintirea vechii prietenii, şi dat la carte se *adaptează* cu greu noii vieţi, dar, spre deosebire de tatăl său, se *adaptează* totuşi, ajunge profesor, însă îşi uită „datoriile” faţă de cei din mijlocul cărora a plecat. („Cu cît vremea trecea şi Petre se deprindea cu viaţa şi cu lumea în care se îndrumase, cu atîta slăbeau legăturile de locul din care se dezrădăcinase” (ediţia de faţă, voi. I, p. 121). Iar atunci cînd i se oferă prilejul să facă ceva pentru ai săi, îşi dă seama, dureros de crud, că, în condiţiile existente, practic nu poate să facă nimic, la îndemînă avînd doar modestul gest al filantropiei.

Similitudini în *Memoriile* generalului îşi găsesc şi alte fapte din nuvelă. Spaţiul nu permite consemnarea şi compararea lor în întregime. Ne-am oprit însă la cel mai important, şi care stă la baza nuvelei şi în jurul căruia gravitează contrastul sat-oraş, aşa cum l-a văzut scriitorul. În acest sens am menţionat şi atmosfera şcolii orăşeneşti greu de suportat la început pentru copilul venit din lumea satului, consemnată în nuvelă : „De cîte ori nu-l apucase plînsul şi dorul de acasă... Şi cîte umilinţi nu trebuia să îndure, de cîte ori nu-şi simţise obrazii îmbujoraţi de sînge, în certuri copilăreşti pentru un creion sau pentru o calamară, i se aruncau din partea *externilor* vorbe răutăcioase : «Că-i venit de la oi, că-i tot ţăran, deşi stă la un loc cu băieţii de familie bună»” (ediţia de faţă, voi. I, pp. 120—121). Este în mare parte şi felul cum este întîmpinat, la şcoala din Bacău, Panait, viitorul general.

Satul „Schitul-Frumoasei” din *Memorii* devine în nuvelă „Cuzăni” — în amintirea lui Cuza-vodă, „domnul ţăranilor”. „Corbu” este numele de familie al părinţilor adoptivi ai lui Panait (preotul „Neculai” şi soţia sa „Profiriţa”), Arghir fiind notat în *Memorii* „a Postelnicii”. În nuvelă apare simplu „preotul Ilie”. În *Memorii*, Ilie era diacon şi „profesor”, „care cunoştea şi limba greacă şi trecea de cel mai învăţat pe acele locuri”. Ca în nuvelă (în fragmentul exclus la tipărirea scrierii în volum) „profesorul” să fie „părintele Andrei” — etc.

Nuvela merge şi spre o romanţare a faptelor. Astfel despre cei doi tineri, Panait şi Arghir, se afirmă că „fugiseră din Cuzăni acum vreo treizeci de ani în urmă, c-o tabără de cărăuşi care mergeau cu sare la Bacău”. Or, aşa cum reiese din *Memorii*,

r

Panaite — Pitachi, cum i se spunea în familie — a fost luat la Bacău și dat la școală de către mama adevărată, Catinca Botez, ca peste puțin timp să fie lăsat să se descurce singur prin străini, nemaiputând să-și ajute copilul. Iar Arghir, așa cum s-a arătat și mai sus, este chemat la Bacău de către Panaite peste mulți ani, când acesta, reușind să-și găsească o slujbă mai bună, își cheamă prietenul din copilărie să-l recomande pentru postul pe care-l deținuse el mai înainte și care acum rămăsese „vacant”.

Dacă firul epic al dezrădăcinării din prima parte a nuvelei avea la bază fapte din viața tatălui său, mai mult sau mai puțin transfigurate literar, calvarul veteranilor în orașul-port și înfățișarea întregului aparat birocratic-administrativ al urbei danubiene sînt rezultatul observației directe a scriitorului.

Eugen Lovinescu referindu-se la *Datoriile uitate* (în *Istoria literaturii române contemporane, IV, Evoluția „prozei literare”,* p. 126) localizează greșit acțiunea scrierii în Brăila. Greșită este și localizarea nuvelei în Tulcea (Z. Ornea, *Poporanismul*, Editura „Minerva”, 1972, p. 361). Nuvela oferă însă date pentru localizarea ei în Călărași, cu toate că numele localității nu apare consemnat nicăieri. Astfel din dialogul unuia din personajele principale ale scrierii, bădița Sandu, conducătorul grupului de veterani, desprindem : „De la Ostrov am luat caicu ista, i-am dat șese lei de parale turcului, și ni-o trecut Dunărea pe partea asta” (ediția de față, voi. I, p. 129). Or Ostrovul este tocmai în fața portului Călărași, peste brațul Borcea al Dunării. Brăila apare menționată în scriere, însă într-un paragraf care o exclude ca loc de desfășurare a acțiunii : „Un remorcher mic, ca un gîndac, sfîrșind răgușit, tîra în urma lui un șlep de patru ori mai mare, greoi, cu burta plină de grîul care-l înghițise. O pornise desigur spre Brăila” (ediția de față, voi. I, p. 115).

Pentru fixarea acțiunii nuvelei în Călărași pledează și unele date din biografia autorului : Eugeniu Botez a îndeplinit aici funcția de căpitan de port în 1904—1906, anii premergători sau chiar anii elaborării nuvelei — inițial proiectată ca roman. Chiar acțiunea nuvelei se petrece în anul izbucnirii revoluției rusești : 1905 sau imediat după aceasta.

Dacă scriitorul mergînd spre generalizare a „completat” tabloul portului cu alte aspecte, apoi acestea au fost împrumutate Galaților de care scriitorul a fost mult mai legat decît de Brăila.

Pornind de la cele afirmate de scriitor („N-am fantezie și mai toate subiectele sunt din viața mea.”), este foarte posibil ca și la baza celei de a doua părți a nuvelei să fi stat tot un fapt autentic, așa cum s-a întîmplat cu prima parte a nuvelei. O identificare în acest sens nu a fost posibilă nici în manuscrisele autorului și nici în corespondență. Însă din atitudinea profesorului Petre Corbu recunoaștem ușor că acesta s-a substituit autorului ca personaj în nuvelă, relatarea la persoana întii nu ar fi schimbat aproape cu nimic structura nuvelei. Chiar unele elemente din viața de elev a lui Petre Corbu fiind proprii anilor de școală urmați la liceul militar de Eugeniu Botez : „...sorbea cu lăcomie cărțile oprite, aduse pe ascuns și ținute pe sub saltele în dormitorul școlii. În scurt timp, era deocheat de-a binelea, Direcția îl trecuse de mult pe lista neagră... fusese prins citind pe ascuns o revistă urgisită” (*Datoriile uitate*, ediția de față, voi. I, p. 122). Finalul ne oferă iarăși un element autobiografic : soția personajului principal din nuvelă (profesorul Petre Corbu) se cheamă *Marioara* : „Ce o să-i spuie Marioarei, cînd o vedea că i-a luat libretul?... (ediția de față, voi. I, p. 165). Pe un exemplar din ediția a doua a *Datoriilor uitate*, din „Donația prof. univ. Octav Botez”, exemplar păstrat la Biblioteca Facultății de Filologie din Iași, sub cota I 1803, la p. 103, în dreptul paragrafului citat mai sus, frațele scriitorului, criticul de la *Viața românească*, face următoarea adnotație : „prima soție a lui Jean Bart”.

Adnotările autografe aparținînd lui Octav Botez oferă și alte date prețioase privind interpretarea nuvelei lui Jean Bart și unele asociații cu personaje din clasicii literaturii noastre. Dintre acestea cităm :

„Mitriță, băiatul morarului, cu prinzătoarea de vrăbii”, prietenul nedespărțit al viitorului profesor Petre Corbu (p. 14 — trimiterile se fac la ediția din 1921, cea comentată de Octav Botez) — „Alecsandri : *Porojan*” ;

La p. 19 — felul în care dascălul Arghir își vede feciorul întors de la studii — se trimite la Slavici : *Budulea Taichii*.

La p. 31 — „hrisoavele” moșnenilor și lungul șir de procese purtate cu boierul — se specifică „T. Șoimarul”.

La p. 40 — obsesia serviciului, a slujbei la funcționarul mărunt — se trimite la Cehov.

La p. 52, la funcționarul „Stelică Hîncu de după o movilă de dosare”, Octav Botez comentează : „Parcă e eroul lui Gogol”

La p. 58 se consemnează „Pasiunea pentru autorii vechi”.

La p. 77. „d. prefect *Arivescu*” — specifică „nume simbolic”.

La p. 104—105 : se subliniază contrastul între profesorul Petre Corbu „pomul scos din rădăcina lui și răsădit aiurea” și „Mitriță, băietul lui Zamfir morarul, tovarășul copilăriei lui”, rămas în sat, deși „ieșise cel dintii la școala din sat...”

La p. 105 — „Dar conferința pe care o ținuse odată la o serbare națională : *Patriotismul*, lupta pentru moșia strămoșească...” Criticul de la *Viața românească* accentuează prin întrebarea „Care moșie ?” etc.

Am citat câteva din adnotările lui Octav Botez pe marginea nuvelei pentru caracterul lor întru totul obiectiv.

ÎN CUȘCA LEULUI

Apare în *Viața românească*, anul V (1910), nr. 11 (noiembrie), pp. 191—198.

Se tipărește în volum : *In cușca leului*, București, [1916], la „Alcalay & Co”, în colecția „Scriitori români”, director A. Vlahuță. publicație săptăminală, nr. 14, pp. 3—14, datată la sfârșit : „1912” ; *Datorii uitate. Documente omenești. Nuvele*, București, 1916, Editura librăriei „H. Steinberg”, pp. 109—126. datată la sfârșit : „1912” : *Datorii uitate*. Ediția II-a. Carte premiată de Academia română, Iași, 1921, „Viața românească”, pp. 111—128 ; *Datorii uitate*. Ediția III-a. Carte premiată de Academia Română, București [1928], Editura literară a Casei Școalelor, pp. 85—99 : în ultimele două ediții scrierea are indicat la fine : „Constanța, 1912”.

La includerea scrierii în volum, autorul aduce unele modificări neesențiale, cu excepția frazei finale care este complet schimbată. Astfel în loc de

„Menajeria a plecat în Moldova, iar regimentul la Constanța. Deși nu s-a făcut mutația reglementară, totuși pe ziua de 2 mai — ziua plecării — casierița cea cu ochi strălucitori s-a detașat de la menajerie la regimentul al 2-lea de roșiori, însumându-se pe acea zi în escadronul al 3-lea de sub comanda căpitanului Hincu”.

cum era tipărit în *Viața românească*, apare :

„Regimentul a plecat la Constanța, iar menajeria la Iași, însă fără casierița cea mică, **rotundă și vioaie**, cu **ochii focosi, prin** cari scelipeau uneori scînteieri de fosfor.”

frază mai sugestivă și mai realizată literar.

In cușca leului este o scriere oarecum aparte în cadrul narațiunilor lui Jean Bart. Inspirată în întregime din viața militară, ni se relatează, în primele pagini, asupra desfășurării **unor** manevre combinate de forțare a Dunării de către ostași din cavalerie și din Flotila de Dunăre, prilej și pentru unele notații descriptive (țărnuțului Dunării și „cîmpia ce se întinde din jos de Brăila”), deși prima parte a scrierii are menirea de a ne înfățișa actul de curaj al unui marinăr **care** se aruncă în apele Dunării pentru a salva un cal căzut de **pe** șlep. Fapta eroică a marinărului, felicitat din inimă de bătrînul general, stărnește evocarea altor fapte pline de curaj, atribuite bineînțeles tot **militarilor din** regimentul respectiv, aureolate însă de un aer de legendă, cum se întâmplă cu cele atribuite căpitanului Hincu (**vitejia pe cîmpul de luptă**, iar în viața de cazarmă **unele fapte cu iz anecdotic care ies din comun** : urcarea călare **pe scările cazarmei „Malmezon” și cinstirea** unei țuici „în cușca leului” de la menajeria unui circ).

Procedeele aducerii în cadrul unei povestiri a altora asupra căreia să se deplaseze accentul principal al scrierii este unul sadovenian. îl întâlnim rar și în alte scrieri ale lui Jean Bart. dar fără a se ridica la sfătoșenia și realizarea artistică din epica lui Mihail Sadoveanu.

BĂDIȚA GÎLCA

Apare în *Sămănătorul*, an. I (1902), voi. II, nr. 29 (13 octombrie), pp. 34—38, datată : „1902, Constanța”.

Reprodusă în *Calendarul Românului pe anul comun... 1922*, Caransebeș, anul XXXV (1921), pp. 106—110.

Se tipărește în volumele : *Datorii uitate. Documente omenești. Nuvele*. București, 1916, Editura librăriei „H. Steinberg”, pp. 127—136 : *Datorii uitate*. Ediția II-a. Carte premiată de Academia Română, Iași, 1921, „Viața românească”, pp. 129—139 ; *Datorii uitate*. Ediția III-a. Carte premiată de Academia Română, București, [1928], Editura literară a Casei Școalelor, pp. 103—111 ; în cîteștrele edițiile scrierea poartă aceeași datare din periodic : „1902, Constanța”.

Bădița Gilcă reprezintă singura colaborare a lui Jean Bart la revista **Sămănătorul**, colaborare datorită în cea mai mare parte-prieteniei arătate de către unul din directorii revistei, A. Vlahuță., pe care tânărul ofițer de marină îl cunoaște în vara lui 1902 la Constanța. Referitor la felul în care l-a cunoscut pe Vlahuță, Eugen Botez scria la 7 octombrie., cu puțin înainte de apariția scrierii în **Sămănătorul** : „...știi că vara asta a fost Vlahuță pe aici și a cerut să mă cunoască. Foarte încântat, ne întâlneam mai în fiecare zi, a mâncat de mai multe ori la vapor și eu la el. Am discutat multe cu el și m-a rugat și obligat să-i scriu la **Sămănătorul**, și-am promis...” (scrisoare adresată fratelui său Octav Botez., pe atunci student la Iași. Scrisoarea a fost tipărită de Gr. KF. Stețcu; în revista **Ateneu**, Bacău, anul IV (1967), nr. 9 (20 sept.), p. 2).

Lui Jean Bart nu-i era necunoscut nici St. O. Iosif, pe atunci redactor la **Sămănătorul**, întrucât „duiosul poet”, într-o epistolă din 22 ian. 1903, îi scria lui Ion Adam: „Dacă-ntilnești pe Jean Bart, te rog comunică-i salutările mele”.

În **Sămănătorul**, scrierea apare imediat după poezia lui Coșbuc, **Strengarul văilor**. În același număr mai semnează Di Anghel. St. O. Iosif, Ilarie Chendi, Artur Stavri, Constanța Hodoș.

Situația tragică în care ajung foștii luptători de la Plevna, Grivița și Smîrdan fusese înfățișată încă din secolul trecut de V. Alecsandri. În **Eroii de la Plevna**, datată „Mlrcęstv februar, 1878”, cel care scrisese cu puțin timp înainte ciclul „Ostașii noștri” (**Peneș Curcanul**, **Sergentul**, **Hora de la Grivița**, **Odă ostașilor români** etc), poetul național V. Alecsandri își exprima o îndreptățită indignare :

Ce-i astă sărăcime și goală și flămîndă ?
Eroii de la Plevna !... Iată-i! Ah ! cine-ar crede !
Le plînge chiar de milă tot omul care-i vede,
Și eu plîng de rușine... în țara ospetiei
Să văd cerînd pomană vitejii României !

Starea mizeră a țaranului român care se distinsese pe cîmpul de luptă, aducîndu-și jertfa de sînge pentru neatărnarea patriei, este o temă predilectă în literatura de la începutul secolului XX și îndeosebi la scriitorii grupați în jurul **Vieții românești**. I. I. Mi-ronescu în **Furtună veteranul** (personaj real) pune în fața forțelor represive la 1907 pe ostașul care sunase atacul „la un suiș de deal... la șeptezeci și șapte”. Cel care scăpase de glonțul dușmar

cade secerat de gloanțele represiunii pentru că se ridicase să ceară pămînt și drepturi.

În **Bădița Gilcă**, scriitorul depășește cadrul unei sincere și sentimentale compătimiri.

În episodul în care se relatează cum Bădița Gilcă, în războiul de la 1877, îl face scăpat — din milă — pe turcul Memet, luat prizonier, are unele corespondențe în **Santinela** de Emil Gârleanu, „...schiță din război” apărută mult mai tîrziu, în 1908.

DTJPA DOUĂZECI DE ANI

Apare în **Viața românească**, anul XI (1916), nr. 1—3 (ianuarie-martie), pp. 265—281.

Se tipărește în volumele : Datorii **uitate. Documente ome- nești. Nuvele**, București, 1916, Editura librăriei „H. Steinberg”, pp. 269—311, datată la sfîrșit : „noiembrie, 1915” ; **Datorii uitate**. Ediția II-a. Carte premiată de Academia Română, Iași, 1921, „Viața românească”, pp. 140—184 ; Datorii **uitate**. Ediția III-a. Carte premiată de Academia Română, București, [1928], Editura literară a Casei Școalelor, pp. 115—152 ; în ultimele două ediții scrierea are la fine indicația : „Sulina, 1915”.

Atît în periodic cît și în cele trei ediții nuvela poartă dedi- cația : „D-nei Armonica.G...”

Un plan-bruion rămas în manuscris demonstrează că inițial nuvela ar fi avut altă desfășurare și chiar altă intrigă ceea ce ar fi apropiat-o mai mult de roman (scriitorul chiar intenționa la început să facă din acest subiect un roman cu multe elemente autobiografice).

Dintr-o altă variantă rămasă în manuscris rezultă că scriitorul a încercat și o redactare a acestei scrieri sub formă epistolară — în întregime sau numai parțial — spre aceasta ne îndrumă și cele două titluri păstrate în frontispiciul unei file de manu- scris : **Două scrisori (femeiești)** și **Scrisori rupte (distruse)** — ace- tea consemnate printre alte titluri.

În mod cert una dintre amplele scrisori urma să preceadă finalul, fapt demonstrat de o primă variantă a acestuia, păstrată în manuscris, din care cităm primele fraze :

„Cele din urmă rânduri abea le mai puteam <descifra> citi. •CNU mai vedeam ultimele rânduri.> Se întunecase de tot. Am rămas amîndoi tăcuți într-un fel de <amețeală> amorțeală vagă Cși nespūs>, cumplit de dureroasă.”

Acestui pasaj îi corespunde în textul definitiv :

„De la o vreme nici o vorbă nu mai puteam auzi, căci începu pe puncte să sufle un vînt răutăcios. Se întunecase de tot. Am rămas amîndoi tăcuți, într-un fel de amorțire vagă, cumplit de dureroasă” (ediția de față, voi. I, p. 200, rîndurile 23—26).

Ceea ce, într-o primă variantă, urma să i se dezvăluie eroului principal printr-o scrisoare trimisă de Geta Uimeanu „confidentului” celor doi îndrăgostiți, în forma definitivă a textului este comunicat prin viu grai de către Miluță — într-o formă foarte mult concentrată. O aluzie la o asemenea scrisoare se face însă chiar aici :

„Ce rău îmi pare că nu e la mine scrisoarea aceea ca să vezi cîtă durere concentrată e în rîndurile acelea” (ediția de față, voi. I, p. 199, rîndurile 32—33).

Pentru economia impusă de genul nuvelistic autorul a eliminat scrisoarea. Ea și-ar fi găsit locul într-un roman intitulat *După douăzeci de ani*, probabil împreună cu altele, la care se iac aluzii în diversele variante — cele mai multe păstrate la vreo scriere de a lui Jean Bart.

Dovada că autorul acorda o importanță deosebită acestei scrieri, care pregătea finalul și „lămurea” destinele eroilor, reiese și din faptul că însăși scrisoarea se păstrează în manuscris în două variante, ambele adresate către „Bunul și vechiul meu prietin”. Reproducem varianta cea mai completă (ultima) atît pentru datele ce le oferă cît și pentru valoarea literară :

„BUNUL ȘI VECHIUL MEU PRIETIN,

De două săptămîni — <de atunci> de cînd ai venit să mă vezi și eu ți-am închis ușa — mă zbucium într-o situație sufletească de nedescris. O datorie de conștiință, mustrarea de cuget pentru urîtul gest <^care> ce l-am făcut, teama de a fi rău judecată, <felul cum voi fi judecată>, poate și o (trebuință) nevoie de mărturisire pentru a găsi ^căutarea unei> ușurarea unui chin sufletesc toate (aceste gînduri) mi-au chinuit mintea pînă azi cînd m-am <îndemnat> hotărît a-ți scrie aceste rînduri.

Voi fi oare pe deplin înțeleasă? <Mi se va> (îmi vei scuza purtarea și gestul (meu) la care desigur nu te așteptai.)

îmi dau seama că sinceritatea mărturisirei mele <îți va fi> poate să-ți fie penibilă, <dar știu că mă vei ierta> totuși vei <Cierta> scuza, mă simt datoare, trebuie, să mă justific, căci e singurul mijloc prin care pot să-mi recapăt și trebuie să-mj caut liniștea și să-mi <recapăt> regăsesc echilibrul sufletesc.

[Marginal:] Iartă-mă și plînge-mă !

Necentenit același gînd mă chinuiește : ce vei i'i crezînd despre mine, cum vei fi judecat gestul meu <Cașa de urfl> care poate fi luat ca un semn de urîță ingraturdine.

De ce nu te-am primit? <Pe d-ta vechiul nostru prietin?> De ce te-am ocolit tocmai pe d-ta care, cum ai sosit, ai alergat să-ți vezi vechii prietini? <Mi se pare> Nu-i așa că sunt vreo 22 de ani de cînd ne cunoaștem ?

Cum ai sosit în orașul nostru, ai alergat cu bucurie să-ți vezi <vechii prieteni> prietenii de altădată, vechile simpatii pe cari nu le-ai uitat încă. Cu aceeași inimă deschisă, cu aceleași bune intenții frumoase <dar> și vai!... ca și altădată <[nu știi> nici n-ai bănuir, n-ai înțeles răul pe care l-ai produs fără voința d-tale.

Ai redeschis o rană dureroasă care începuse a se cicatriza. Ai redeșteptat tot trecutul pe care voiam să-l uit, o lume întreagă de gînduri și sentimente pe cari mă deprinsesem de mult a le îngropa în <mine> taină. Am fost așa de tulburată încît am avut o adevărată criză de nervi. Mi-ar fi fost peste putință să te primesc.

Foarte tîrziu m-am putut reculege. Astăzi cînd mă simt <calmată> calmă pot reflecta în liniște. Trebuie să-ți spun adevărul crud : ani de zile ți-am purtat o pică ascunsă, dar în așa fel <că> încît nu puteam să mă gîndesc la d-ta fără ca să nu mă simt iritată. Mă chinuia parcă un necaz, o <supărare> dușmănie <care> ce mă întărită atîta<ca> împotriva unui om ce mă urăște, ce mi-a voit numai răul în toată viața (mea).

Mi se părea uneori că ești singura cauză a <Cnenorocirilor mele> nefericirilor vieții mele, că d-ta singur ești de vină că n-am putut trăi așa cum am visat. Iartă-mi cruzimea acestei măr-

turisiri. Dar tocmai noblețã sentimentelor d-tale îmi dã curajul de a spune în toatã sinceritatea tot <ce-mi stã> ceea ce am pe inimã.

Ce ironie dureroasã !... sã fii nevoit <ã înțepa> sã amãrãști și sã învenezi tocmai inima <de care ești convins cã e curatã și sincerã, așa cum n-o s-o întâlnesc> bunã și curatã de prieten adevãrat, așa cum se întâlnește rar în ziua de azi.

Și totuși dacã ai cunoaște bine adevãrul, viața mea, totul, m-ai judeca și m-ai ierta și m-ai plînge, mi-ai da dreptate.

Nu spun cã ești cauza, eu sunt în primul loc vinovatã, dar ai contribuit, ai fost amestecat în întâmplãrile vieții mele. ai jucat un rol sincer, dar prost. Te-ai înșalat. Ai fãcut un rãu crezînd cã faci bine. Cu mâinele d-tale ai rupt <țesãtura pînzei> vãlul fericirii mele.

Nu trebuie sã-ți parã curios cã-ți fac aceste confidențe. Știi cã femeile între ele nu pot sã lege adevãratele prietenii. Apoi d-ta ai fost așa de amestecat în întâmplãrile vieții mele, încît ai o parte de rãspundere de care nu te poți descãrca.

De ce l-am luat pe omul acesta nu mã întreba. <[Noi fetele ne mãritãm...> De ce am trãit și trãiesc ? asta poți sã mã întrebi.

Mîndria, demnitatea mea, mi-a spus cã dacã el m-a uitat, eu sã nu alerg dupã el. Voi avea tãria și înãlțimea resemnãrei... Vai cum ne înșelãm noi singure și ne pomenim...

Vechile legãturi de prietenie ce aveai cu bãrbatul meu ți-a dat (prilejul) ocazia de a cunoaște nenorocitul nostru trai (nenorocita noastrã cãsnicie). Nu mai e nevoie ca sã-ți ^descriu pe bãrbatu-meu, cã îl cunoști bine, înțelegi> arãt ce nepotrivire de firi, de caracter. E drept nu pot zice cã am fãcut o cãsãtorie din interes sau convenție. Dar m-am mãritat ca multe fete gîndindu-mã mai mult la rochia albã de bai... Cînd poezia s-a terminat și am început partea realã a vieții atunci am vãzut... Mã-ntreb dacã l-am iubit vreodatã pe acest om. O viață pierdutã, sfãrîmatã, distrusã în fãrãmituri.

Dupã doi ani de cãsãtorie, cînd am vãzut unde merg, ce trebuia sã fac ?

M-am hotãrît sã divorțez. Voiã sã-mi recapãt libertatea...

Eram ferm hotãrîtã, mi se pãrea cã am destulã voințã. Dar ca întotdeauna în asemenea ocazii se face gol în jurul femeii, care rãmîne singurã, fãrã sprijin, tãrã amici care s-o ajute. Nu

poți sã te razimi pe nime, cei care îți arãtau prietenie mai înainte acum îți întorc spatele...

Am înfruntat disperarea pãrinților și am plecat din casa bãrbatului meu, avusesem grijã sã-mi iau copilul, sub un pretext, și sã-l trimit pãrinților mei.

[M-am reîntors. Am luat-o iar de la capãt.]

Eu care niciodatã nu am știut ce face el în afarã de casã, cãci dupã morala d-voastre știam cã lumea femeii e casa și casa bãrbatului e lumea. Cînd într-o bunã zi, ducîndu-mã sã achit niște datorii, mi se prezintã la Bazarul francez, de unde tîrguiam de obicei, un cont de 500 lei — o mantilã cu peuri [sic !] și un jupon de mătase. <întãi> Eram sigurã cã e o greșalã la mijloc, pe cînd mi se arãtã un registru ca sã mã <asigur> încredințez cã e numele bãrbatului meu. Vãd scris și o adresã strãinã unde fusese •^trimise> expediate articolele cumpãrate.

Am cercetat și m-am lãmurit : era o veche cunoștințã cu care reinnoise de curînd legãturile.

Eram <fermã> tare în hotãrîrea mea, <credeam> simțeam cã am destulã voințã. Toate intervenirile au fost de prisos. Ți-aduci aminte ce îți rãspundeam la toate stãruințele ce le-ai fãcut pe lîngã mine, ca sã uit și sã mã împac. Iti aduci aminte, erai fațã la scena care <am avut-o> mi-a fãcut-o cu o zi înainte de a pleca din casã. Știi cît de brutal și cinic s-a purtat cu mine.

A doua zi n-am mai dat ochii cu el. Orice explicare era de prisos. I-am lãsat o scrisoare scurtã dar amarã pe mesuța de noapte ca s-o gãseascã cînd s-o întoarce noaptea de la club. M-am mutat la o prietenã a mea, colegã de pension.

Mi-am angajat avocat pentru ca sã încep divorțul. Aveam dovezi materiale douã scrisori gãsite în buzunarele paltonului, erau de la o veche cunoștințã cu care își reinnoise legãturile.

Dacã d-ta nu alcãtuiai complotul cu pãrinții mei care <imi> adusesese anume copilul și-l lãsase la barbatu-meu, întãlnirea aceea nenorocitã pe care d-ta ai pus-o la cale, a fost momentul fatal a vieții mele.

Dragostea și rãspunderea pentru copilul nostru m-a fãcut sã am numai o clipã de șovãialã de care ați știut sã vã folosiți.

Soarta mi-era hotãrîtã. Am fost la o rãspîntie a drumului vieții mele. în loc sã apuc spre drumul libertãții m-am întors

iarăși la jugul apăsător. Am fost slabă — omului slab îi trebuie un stăpîn.

Este numai un moment în viață cînd trebuie să ai hotărîrea de a face pasul de ruptură care hotărîște tot restul vieții. Și eu l-am avut, dar ai venit d-ta și m-ai întors din drum. Dacă scapi acest moment s-a terminat. Vine bătrîneța, nu mai poți.

îngropată în orașul acesta de provincie infect și anost unde bărbații joacă la club [cărți] iar femeile acasă, într-un viespar de intrigi și cancanuri.

Ah ! De ce te-am ascultat atunci ? De ce m-am întors <Cîmpăcat> ? Aveam zestre, puteam să dau lecții... El mi-a cheltuit zestrea cu antreprize și cărți.

Bărbatul și părinții ți-au mulțumit și eu mi se pare — așa mi se părea mie atunci — că d-tale îți datoram fericirea... n-ai lăsat să se strice o casă... ce fericire !...

Ce înșălăciune, ne înșalam unii pe alții, cu sau fără știință ? Cui ai vrut să faci bine ? Mie ? Lui ? La amîndoi ? Ei bine, n-ai făcut nici o faptă bună, din contra.

Cu mîna d-tale ai prins cătușele pe care eram aproape să le rup. M-am legat iarăși în jugul pe care mă încercasem să-l scutur.

Resemnare, rememnare !... O căsătorie rea e mai bună decît <o> orice văduvie.

O ipocrizie... sublimă minciună convențională, minoră, tipicul învechit.

A fost rememnare sau lașitate ?

În zbuciumul și loviturile vieții, sentimentele <se rod> se sleiesc, slăbesc, parcă se pierd mistuite, noi le îngropăm, în schimb ideile se înmulțesc și se întăresc <se hrănesc>, se coc. Pe cînd inima se închide, se împietrește moartă, capul trăiește și lucrează încă pînă mai tîrziu.

De ce n-am avut curajul să pășesc pe calea ce soarta mi-o arăta, poate acolo aș fi găsit pacea, liniștea și mulțumirea sufletească. Am căzut în cursa unei amăgiri.

Am fost veșnic în luptă cu lumea și desigur eu am fost cea biruită, dar în lupta aceasta mi-am pierdut ce aveam și arme și bagaje, m-am predat...

Acum mi-ai trezit amintirea.

Dar focul, focul cel sfînt ?

Prin indiscreția unei prietene am aflat că ai rupt scrisorile [venite din Italia], ai voit să omori acest amor de la început.

Cert, știu bine că suvenirul lui Pierre trăiește întotdeauna în mine, încerc a mă convinge că n-a fost nici o crimă în cultul persistent, pentru că îmi amintește o crimă unică...

Remușcare pentru acest suvenir neșters ? Nici o singu.-ă zi nu m-a abandonat... secret... sub calmul meu aparent de femeie și mamă...

Ipocrizia conștiinței. N-am încetat de a-l adora.

O rană arzătoare, durere acută... Cît am trăit așteptîndu-l ? Fără a-l uita un moment.

Trecutul mă chinuiește. Cu gîndul l-am urmărit...

Viața ne-a separat pentru ca niciodată să nu ne mai unească. Nu avem decît dreptul de a ne gîndi unul la altul cu remușcări, cu tandrețe.

A putut el oare să mă uite pentru totdeauna ? El a păstrat în suvenirea lui imagina unei femei de 25 de ani. Azi am 40. Ce necaz de a distinge în el vechea mea imagine, de a o înlocui cu imagina bătrînă de azi.

El nu s-a schimbat. Elegant, tînăr. Numai părul a aibit. Ah, cum aș fi voit să mă arunc la pieptul lui să-i spun la ureche : «Sunt eu. Te iubesc. Mă recunoști ?» Deoparte îl observam. M-a fixat cîteva secunde...

Pe bărbatul meu care îl cunoști destul de bine nu trebuie să ți-l mai descriu. Doar schimbările cari le-a 'suferit' timpul <și vîrsta>. Violența și toanele e drept că au mai scăzut <Csau> or eu m-am deprins cu ele. în schimb boalele, pasiunile, patimile au progresat defectele celelalte, au crescut cu vîrsta <^din ce în ce> diabetul și reumatismul. Zgîrcenia și jocul de cărți au progresat mult.

<După> Deși au trecut 23 de ani de căsnicie <și tot> , el tot nu s-a împăcat cu ideea că o femeie — mai cu seamă femeia lui — poate cugeta, citi, înțelege și judeca asemenea unui bărbat și adesea mai bine chiar.

Ce alipire nepotrivită ! <Veșnic> •-într-o continuă ceartă mută, o luptă zilnică, istovitoare>. Doi oameni caii nici nu S" pot măcar stîm și forțați să trăiască alături, zilnic într-o luptă surdă <și de roadere>.

Jugul căsniciei... tirania bărbatului... veșnica și banala plîngere <mi se va răspunde> care provoacă zîmbete pe buzele celor cărora nu li-i dat să <știe> simtă cît de dureros este amarul și brutalul adevăr."

Intr-un alt manuscris al scriitorului (32 Iile) care reprezintă textul integral al unei variante a nuvelei, găsim consemnate pe prima pagină, în frontispiciu, mai multe titluri dintre care autorul urma să aleagă pe cel definitiv. Le enumerăm în ordinea din manuscris : *Mărturisiri*; *Femeia sfîntă* ; *Două scrisori (femeiești)* ; *Resemnare* ; *Regret*; *Scrisori rupte* (distruse) ; *O înfîlnire* ; *După douăzeci de ani* — acesta din urmă fiind ales ca cel mai semnificativ.

Varianta aceasta mult apropiată de textul definitiv al nuvelei — mai puțin în partea de început și cea de la mijlocul scrierii — ne ajută să pătrundem mai mult în „laboratorul” scriitorului, ea numărîndu-se printre puținele variante păstrate integral.

Filele 1—4 și 18—22 sînt scoase de autor dintr-o variantă anterioară din care s-au păstrat doar cîteva pagini dispartate. Aceasta o demonstrează atît textul pe care scriitorul a făcut modificări succesive, dar mai ales notele marginale — potrivit metodei sale de lucru, Jean Bart lăsa întotdeauna o treime din pagină albă în care revenea cu completări și lecțiuni diferite. Din aceste file aflăm că inițial eroina nuvelei ar fi urmat să se cheme în loc de Geta Ulmeanu : „Cartagena Sipeanu, o blondă, cu părul auriu și ochi visători, albaștri <senini>, măritată c-un inginer (mai) bătrîn și cartofor stricat. Era pentru el femeia sfîntă” (ms. fila 6).

(A se compara cu textul definitiv al scrierii, în ediția de față, voi. I, p. 184, rîndurile 1—3.

Iar macedoneanul Miluță, confidentul eroului principal (alias autorul), apare Miriuță (ms. fila 1). Celelalte personaje rămîn aceleași : inginerul Cristea Ulmeanu — soțul Getei, bona *Frau Berta*. Legat însă de numele inițial al eroinei, „Cartagena”, apar cîteva porecle date confidentului de către tinerii ofițeri, porecle care n-au fost păstrate în ultima formă a nuvelei : „Miriuță Cartagenezul inofensiv”, „Delenda Carthajo”, „Delendum Cartagena” (cf. ms. 6 verso).

Ar fi ilustrativă înregistrați-ea tuturor variantelor la această scriere. Dar pentru că spațiul nu ne permite, ne mărginim doar la consemnarea cîtorva fragmente spre a putea fi comparate cu textul definitiv, reprodus în ediția de față :

„Ce bucurie am simțit cînd, întorcîndu-mă pe vaporul care <trebuia să coboare> cobora Dunărea, am dat cu ochii de Miriuță. Cu ce mulțumire sufletească <l-am> ne-am strîns în brațe <pe vechiul meu prietin> ca doi vechi prietini. <Nu-l> Nu ne mai văzusem de vreo cîțiva ani. Cum de ne pierdusem <urma> urmele unul altuia ?

<Ținîndu-ne de mină> Mină în mină ca doi<copii> școlari, ne uitam <acum> lung unul în fața altuia. Ne măsurăm din ochi, ne cercetam trăsăturile cunoscute și totuși <atît de> schimbate, cutele adînci <cari se> adîncite <sub> <de> lăsate în urma degetelor aspre ale vremii.

Și în timp ce clătînd din cap ne (admiram) (observam) măsurăm unul altuia *labele de gîscă* care <prindeau, începeau> începuseră <la amîndoi> să ne încrețească pielea de la coada ochilor spre tîmple, același regret ne alunecă într-un suspin ușor deodată la amîndoi pe buze.

— <Așa-i că-mbătrînim> Ce repede îmbătrînim... curînd... așa mereu... mereu !... fără să știm... pe nesimțite” (ms. fila 1).

(A se compara cu textul definitiv al scrierii, în ediția de față, voi. I, p. 180, rîndurile 1—14).

De cele mai multe ori revederea textului în vederea formei definitive are ca finalitate concentrarea și cursivitatea. Pentru rîndurile 28—30 din textul definitiv, ediția de față, voi. I, p. 182 găsim în variantă următorul text:

„Așa că s-ar fi putut zice că forțele sentimentale se neutralizau una pe alta, ca să nu cadă. Și poate tot această cauză îi râteza aripele <cuvîntului> -; 'amorului> dragostei adevărate spre țelul adevărat. îl împiedeca de a ajunge pînă la capăt și rămîne la mijlocul drumului. Taina patimei fără țel...” (ms. fila 5 verso).

Scriitorul a înlăturat și beția de epitete, manifestată în textul variantei. Astfel fraza : „O iubire curioasă, ciudată, candidă, duioasă, eterică” (ms. fila 7) este redusă ia : „O iubire ciudată, eterică” (ediția de față, voi. I, p. 184, r. 7).

r

Alteori autorul renunță la talouri reușite, ia „pasteluri” suges-tive, ca cel de mai jos :

„Pustietatea bălților și ostroavelor unde nu întâlneai țipenie de om. Zile întregi fără să vezi un om. Bălți, girle, rapiță samana-tă, herghelii de cai, turme de porci, vite mai mult împresurate de apă, părea că ne găsim pe malurile Nigerului sau Congoului în Africa. Exploratorii Africei sau pionierii americani. Stam zile întregi, ne culcam afară sub polog de frica țințarilor. Vaporul ne aștepta. La câteva zile ne duceam la oraș, cu fața bronzată, cu dorința de a vedea și a auzi lume, muzică, avizi de a gusta deli-ciile vieții de oraș civilizată (la șantan), a bea bere, a veni în atingei-e cu civilizația, simțeam cum ne sălbățicim, ne întoarcem la omul primitiv, în sînul naturii sălbățice, omul nu lucrase nimic. Pescari bărboși în lotcile negre își scot avutul. La ei mîncam des vestitul borș pescăresc și crap la proțap” (ms. fila 2 verso).

„Descripția” aceasta ar fi fost intercalată la începutul scrierii — în a patra pagină din ediția princeps — (în ediția de față, voi. I, p. 181, între rîndurile 36 și 37). Este eliminată de scriitor atît pentru faptul că ar fi frînat relatarea faptelor, dar mai degrabă — credem noi — pentru că era mai aproape de un peisaj de deltă, decît cel din jurul Călărășilor unde scriitorul mărturisește indirect că își plasează acțiunea nuvelei. Tabloul descriptiv se păstrează în acele file reluate din versiunea anterioară în care găsim menționat chiar un „far” — un indiciu care — asociat peisajului citat mai sus — ne face să credem că inițial autorul ar fi fost înclinat să ofere drept cadru de desfășu-rare a nuvelei *După douăzeci de ani*, Sulina și împrejurimile.

Autorul renunță și la următorul fragment care urma a fi inserat în continuarea tabloului de mai sus.

„Apariția noastră — deodată 7 ofițeri tineri — în acel oraș făcuse oarecare senzație.

În scurt timp începu vînătoarea după însurătoare... Cu vreo cîțiva ani înainte se făcuseră vreo două căsătorii cu ocazia tre-cerii escadrei prin acel port. Așa că oferta era mare.

Noi umblam grămadă (în grup) în bandă, ne țineam departe de lumea orașului. Simțeam bine însă cum ochiade furișe, priviri lacome, ochi cercetători ne pîndeau de la ferești, de prin bal-coane.

La grădina publică, la cofetărie și berărie cîteva fete nerăb-dătoare nu-și ascundeau necazul împotriva răului și ifosului nos-tru. Una ne <numise> zicea cînd ne vedea trecînd în grup : <Vin sălbățicii !> Iar alta, pentru că umblam toți în haine albe, de vară ne poreclise «Cerșetorii în haine albe».

Mai toți, deprinși a duce o viață publică, evitam cu teamă societatea, fugeam de viața intimă de familie. O frică, precau-țiune, ne ținea în gardă, frica de complicații cu fete de familie bune. La <o grădină>. la un varieteu infect ne lăsam banii și sănătatea (ms. fii. 3 și verso).

Subiectul nuvelei *După douăzeci de ani* (titlu întîlnit și la Al. Dumas), într-un proiect inițial, urma să fie dezvoltat în roman, așa cum declara autorul într-un interviu acordat în 1926 : „Bucățile *După douăzeci de ani* și *Prințesa Bibița* erau de ase-menea [ca și *Datoriile uitate*] două subiecte de roman, pe cari le-am dat concentrate în două nuvele” (*Însemnări și amintiri*, ed. cit., p. 221).

Oricît s-ar refugia scriitorul în ficțiune, faptul trăit, amin-tirea, vine să-și revendice locul aproape în toate scrierile lui Jean Bart, chiar dacă nu-î revine un loc preponderent ca în această *După douăzeci de ani* — una dintre cele mai realizate proze ale lui Jean Bart. Dar și în această navelă totul este evo-cat prin prisma „amintirii”, *acțiunea se petrece în trecut*, ca în majoritatea scrierilor lui Jean Bart în genul scurt al prozei.

Din primele pagini ni se relevă clementul autobiografic :

„Am legat cu el [cu Miluță, unul din personajele principale ale nuvelei] o prietenie strînsă, pe cînd ne aflam îmbarcați pe același vas, lucrînd la harta Dunărei. Cîțiva ani i-am trecut trăind viața monotonă de mică garnizoană, prin porturile din susul Dunărei.

O vară întregă am petrecut-o în portul C...” (ediția de față, voi. I, p. 181).

Portul C... nu este altul decît Călărăși, unde ofițerul de marină a fost, pentru scurt timp, căpitan de port. Acțiunea nuvelei se petrece în acest port de la malul Dunării, ca și acțiunea din *Datoriile uitate*.

Referirile la o călătorie în Scandinavia (ediția de față, voi. I, p. 186) constituie de asemenea un element autobiografic.

r

Episodul erotic al tânărului ofițer pare el însuși un element de autobiografie, cu atât mai mult cu cât narațiunea se desfășoară la persoana întâi. Dedicăția „D-nei Armonica G...” pare și ea edificatoare în acest sens.

Iubirea se înfiripă în timpul unei călătorii pe vapor, ca și iubirea Penelopei din *Europolis*.

Numărîndu-se printre puținele scrieri de mai largă respirație epică aparținînd lui Jean Bart, nuvela prezintă și o construcție aparte. Narațiunea propriu-zisă — evocarea episodului erotic — este prilejuită de revederea vechiului prieten reîntălnit „după douăzeci de ani”, în aceleași locuri unde s-a înfiripat iubirea din „prima tinereță”. În felul acesta atât începutul nuvelei cît și finalul constituie mici „capitole” în care cele două personaje reflectează asupra celor petrecute în urmă cu două decenii: iubirea pentru „femeia sfîntă”, Geta Ulmeanu — ceea ce constituie miezul nuvelei. Prin raportarea la prezent faptele evocate sînt învăluite într-o umbră nostalgică de duioșie, dovădînd una din laturile scrisului lui Jean Bart — cea sentimentală.

PRINȚESA BIBIȚA

Cele șase scrieri incluse în volumul *Prințesa Bibița* au fost elaborate între 1919—1922. Data „1912”, consemnată la finele „jurnalului de bord” *În Gibraltar*, indică, probabil, anul în care s-a întreprins călătoria (impresiile notate cu acest prilej au fost redactate însă mai tîrziu). Majoritatea pieselor din volum au apărut mai întâi în *Viața românească* (seria doua). *Intr-o sîmbătă* vede lumina tiparului în revista *Cugetul românesc*, iar *Horațiu Baltă — Documente omenești* — în *Însemnări literare*, revistă ce precede reapariția *Vieții românești*.

Materialul literar reflectă însă „fapte” petrecute mai înainte: acțiunea din *Prințesa Bibița* — scrierea cea mai amplă și care împrumută și titlul volumului — se petrece în jurul anilor 1895 (la p. 216, ediția de față, voi. I, v. aluziile la deschiderea canalului de la Kiel în 1895 și la care a participat și nava-școală bricul „Mircea”, făcînd înconjurul Europei); *Cu rușii în Deltă. Hormuz Talek* și *Cazul de la jarul Olinca. Note de drum pe apă* evocă întîmplări din Sulina și din Deltă petrecute în timpul primului război mondial.

Potrivit unei afirmații a autorului, întregul volum ar fi fost elaborat într-un timp foarte scurt: „Mulți mi-au spus că din *Prințesa Bibița* aș fi putut face un mare roman. Puțini știu că acest volum l-am scris într-o lună la Techirghiol, profitînd de un repaos la care mă obliga sănătatea” (I. Valerian, *De vorbă cu Jean Bart*, în *Viața literară*, anul I (1927), nr. 38 (19 februarie), p. 2). Credem că cele afirmate de Jean Bart se referă numai la nuvela *Prințesa Bibița*, așa cum ar lăsa să se înțeleagă chiar prima frază citată aici și cum rezultă dintr-un alt interviu:

„*Prințesa Bibița* am scris-o într-o lună, la mare, după ce un an întreg mă chinuisem cu întrebarea : «Am sau nu am talent?»" (Romulus Dianu : *Cu Jean Bart (Eugen P. Botez) despre el și despre alții*, în *Rampa*, anul XIV (1929), nr. 3379 (29 aprilie), p. 2).

Așa cum se menționează pe coperta interioară, volumul apare în 1923, la „Tip «Răsăritul», București”, iar pe ultima copertă este consemnată : Editura „Viața românească”, București. (La aceeași tipografie va apare în 1925 și volumul *In Deltă*, însă fără menționarea vreunei edituri.)

Ediția, format mic, 120 p., are o copertă ilustrată : un velier ; motivul marinăresc este îndreptățit, *Prințesa Bibița* relatînd fapte întîmplate în Sulina, iar ultima scriere *In Gibraltar* subintitlindu-se „Dintr-un jurnal de bord”.

Volumul a apărut în primele zile ale anului, întrucît la 17 ianuarie 1923 i se dedica în *Adevărul* prima recenzie (D. I. Suchianu : *Jean Bart — „Prințesa Bibița”*), ca la 1 februarie să fie recenzat de T. Teodorescu-Braniște în *Aurora*. Este anunțat la „apariții” și în primul număr al *Vieții românești* din acel an (ianuarie 1923). Aceeași revistă îl trece, pe coperta de la sfîrșit, printre cele mai noi apariții.

Apariția noului volum este consemnată și de *Cugetul românesc*, nr. 1 pe ianuarie 1926, la „Bibliografie” : „Jean Bart (Eug. P. Botez), *Prințesa Bibița* (nuvele) 20 lei, Edit. „Viața românească” (în revista condusă de Arghezi apăruse, în 1922, și una din scrierile cuprinse în volum : *Intr-o simbăta*).

Deși redus ca întindere, volumul *Prințesa Bibița* s-a bucurat de o atenție deosebită din partea criticii literare : nu mai puțin de șase recenzii pînă la distingerea lui cu premiul „Eliade” și două recenzii după premiere. Mai mult, Mihai Ralea îi acordă un studiu special în *Viața Românească* (nr. 7, iulie 1923), reluat în volumul său *Perspective*, 1928.

Recenzentii — între care nume de prestigiu în critica literară a timpului — evidențiază în primul rînd conținutul volumului, relevînd fidelitatea autorului față de o tematică îmbrățișată încă de la primul volum — lumea apelor și a porturilor : „cinci nuvele bine alese și un fragment de «Jurnal de bord» ce poate fi privit ca o fericită complectare a operei trecute, formează noul volum, în care atmosfera portului și a mării se păstrează, dovedind profunda dragoste a autorului pentru viața de apă, pe care a trăit-o și o simte încă în fiecare fibră” (R. C. :

„*Prințesa Bibița*” de *Jean Bart (Eugeniu P. Botez)* în *Viitorul*, anul 14 (1923), nr. 4521 (5 aprilie), p. 1) ; la aceeași rubrică e recenzat și volumul lui Octav Botez : *Pe marginea cărților*.

Într-adevăr în cuprinsul ediției se strecoară doar două scrieri în care faptele se întîmplă „înăuntrul uscatului” : *Intr-o simbăta* și *Horașiu Baltă*. Prima are o pondere însemnată pentru definiția ca „scriitor moldovan” a lui Jean Bart, ca scriitor în opera căruia își face loc și o tematică a „tradiției”. Chiar dacă nu e preponderentă, ea ne oferă o „cheie literară” — așa cum remarcă Em. Bucuța — ne ajută să „înțelegem mai ușor de unde se țese, peste lucrul aspru al omului de apă, atmosfera de duioșie și tivul de azur pe zări și profiluri. Tremurul acesta mișcat și uneori arătînd spre alți evi poetici, nu-i emanație din subiect, ci în obîrșia scriitorului. Încă un moldovan al tradiției, deși cu fața împietrită și ochiul de oțel, al omului care s-a juruit valurilor” (Em. B. [Emanoil Bucuța] : *Prințesa Bibița*, în *Cugetul românesc*, anul II (1923), nr. 3 (martie), p. 286).

Într-o scurtă notă, nesemnată, apărută în *Gîndirea*, (anul III <1923), nr. 3—4 (mai), pp. 73—74), după ce se arată că prin noul volum „Jean Bart nu adaugă o «înnoire» scrisului său, cunoscut și iubit de lectorii credincioși ce-i așteaptă cărțile rare ca darurile unui zgîrcit”, se remarcă locul aparte, „singular”, ce-l ocupă scriitorul în literatură „de două decenii încoace”. Nota aceasta atît de proprie scriitorului face ca noua ediție să constituie „pentru cititor două ceasuri de rară odihnire sufletească, asemenea acelor scurte rătăcirii de barca, pe mare potolită, nu prea departe de țarm, de unde te întorci cu plămîinii aerisiți de briza sărată și cu gîndul calmat și împăcat cu tine însuși”.

Se relevă îndeosebi faptul că scriitorul nu a alergat după o „glorie pripită”, nu și-a însușit „azi o modă, mîine alta”, ci și-a menținut stilul care-i este caracteristic, dînd dovadă de o „probitate literară” fără precedent, care-i stabilea în acel timp un loc de frunte în literatura română (D. I. Suchianu, în *Adevărul*, 17 ianuarie 1923), scriitorul posedînd toată arta nuvelei, „între Brătescu-Voinești și Sadoveanu, cei doi de frunte nuveliști ai zilei, d. Bart ocupă un loc perfect egal”, deși vine cu scrieri de respirație mai scurtă : „dovedește în acest volum un frumos meșteșug al scrisului concentrat și pitoresc, rezumativ și variat în același timp” (T. Teodorescu-Braniște — *Jean Bart : „Prințesa Bibița”*, în *Aurora*, 1 februarie 1923).

Aspectul variat și pitoresc al scrierilor incluse în volum este remarcat și de Izabela Sadoveanu într-o interesantă recenzie (*Adevărul*, 4 mai 1923), ceea ce face ca Jean Bart să fie „unul din acei scriitori cari cu greu ar putea fi siliți să intre în vreuna din căsuțele rigide ale criticei cu sistem”.

O recenzie asupra volumului întâlnim și într-o revistă transilvăneană în care recenzentul, Ion Gane, pe lângă „umorul sănătos și discret” și „stilul limpede”, remarcă: „în timpurile acestea în care suntem aproape sufocați de manierismul literar *en vogue*, cetind volumul d-lui Jean Bart, ne simțim pentru un moment înseninați și răcoriți, ca și cum ne-ar fi atins pe obraz boarea umedă și binefăcătoare a mării” (*Cele trei Crișuri*, anul IV (1923), nr. 11—12 (noiembrie-decembrie), p. 180).

Tonului elogios din majoritatea recenziilor care fac din apariția cărții aproape un eveniment literar, i se adaugă decernarea premiului „Eliade Rădulescu” (5.000 lei — cel mai mare premiu al anului), în ședința solemnă din 8 iunie 1923, ca urmare a raportului pentru premiere susținut de Ion Bianu, acela care susținuse în 1903 și premiarea *Jurnalului de bord* apărut în 1901.

Raportorul face o paralelă între volumul de atunci și cel prezentat acum pentru premiere, arătând direcțiile în care a evoluat talentul scriitorului:

„Am avut atunci bucuria de a fi raportor asupra elegantului, volumaș care aducea în literatura noastră un element nou: viața pe mare cu aspectele și emoțiile ei.”

„Dădusem raportului de atunci (*Anale*, XXV, pp. 444—451) o dezvoltare mai mare decât este obiceiul, din cauza marilor calități cu cari era înzestrată scrierea întâiului nostru scriitor de literatură maritimă.”

„În bună parte speranța de acum două decenii s-a împlinit. Talentul ofițerașului s-a maturizat de la sine. Calitățile fluide atunci s-au consolidat. Contururile vagi ale descrierilor de țări și localități au câștigat atât de mult în precizie încât din cuvintele cari le descriu le vezi ca într-un film fotografic. Mai mult încă s-au cristalizat caracterele personajelor cari ne trec pe dinaintea” (*Anale*, Tomul XLIII, Ședințele din 1922—1923, „Cultura Națională”, București, 1923, p. 164).

Desigur noul volum ne oferă pagini de literatură care nu de puține ori se ridică deasupra multora din scrierile incluse în volumele precedente (*Jurnal de bord* și *Datorii uitate*), luat însă în întregime el este destul de fragil și în ansamblul edițiilor scriitorului ocupă un loc modest, cu certitudine după cele două ediții anterioare. La distingerea volumului cu premiul „Eliade Rădulescu” a contribuit în bună măsură și faptul că autorul fusese ales, cu un an înainte, membru corespondent al Academiei Române, în urma raportului prezentat de Mihail Sadoveanu în ședința din 8 iunie 1922, când Eugeniu Botez a primit 22 voturi pentru din 22 de votanți.

O ușoară notă de reproș față de numărul redus al scrierilor lui Jean Bart se desprinde chiar din raportul lui Bianu care menționează în final:

„Mult nu a mai scris dl. Botez [din 1903, când a fost premiat *Jurnal de bord*], acum comandor în viața civilă pe uscat, dar cât a scris este o contribuție de un deosebit preț adăugată la literatura noastră în proză. Acest merit i l-a recunoscut Academia chiar în anul trecut, când și l-a apropiat alegându-l membru corespondent. Este deci natural ca scrierile dînsului să fie totdeauna vrednice de premiere” (*Anale*, voi. cit., p. 164).

Volumul lui Jean Bart și *Scrisorile unui răzeș* de Cezar Petrescu (acestuia din urmă i s-a acordat cea mai mare parte din premiul „Constantinide” — 3.000 lei) constituie singurele lucrări în proză premiate în 1923 de Academia Română.

În același an 1923 — sau mai de grabă în anul următor — volumul a fost decernat cu un premiu și din partea Ministerului Artelor, întrucît pe ultima copertă a ediției *În Delta*, 1925, la rubrica „De același autor” stă consemnat: „*Prințesa Bibița* (carte premiată de Academie și de Ministerul Artelor)”.

PRINȚESA BIBIȚA

Apare în *Viața românească*, anul XIV (1922), nr. 9 (septembrie), pp. 321—333.

Se tipărește în volumul *Prințesa Bibița*, București, 1923, Editura „Viața românească”, Tipografia „Răsăritul”, pp. 5—32, datată la fine: „Sulina, 1916”.

r

Ca și nuvelele *Datorii uitate* și *După douăzeci de ani, Prințesa Bibița* era menită inițial să constituie subiectul unui roman, proiect abandonat de scriitor — cum s-a întâmplat și în cazul celor două scrieri menționate mai sus.

Nuvela a fost scrisă în vara anului 1922, la Techirghiol, unde scriitorul își petrecea concediul, avînd a se îngriji aici de propria-i sănătate și de „coloniile de copii” patronate de Asistența Socială al cărei prim director general era însuși comandorul în rezervă Eugeniu Botez. Din Techirghiol îi scria, la 24 iulie 1922, soției sale Mania, aflată la Balcic: „M-am pus să scriu. *Bibița* e aproape gata. însă tot nu lucrez cum credeam, din cauză că trebuie să stau mai mult culcat” (scrisoare inedită,, păstrată la Muzeul Literaturii Române, ms. nr. 15148).

Deși reiese clar — în primul rînd din mărturiile autorului — că nuvela a fost definitivată în același an în care își făcea apariția în *Viața românească*, la includerea ei în volum scrierea poartă la sfîrșit mențiunea „Sulina, 1916”. Această dată vrea să marcheze — în intenția lui Jean Bart — anul primelor „bruioane” dedicate acestui subiect. Și într-adevăr printre manuscrisele păstrate la Muzeul Literaturii Române întîlnim mai multe versiuni succesive ale nuvelei pînă a fi adusă la forma sub care o cunoaștem astăzi. O variantă consemnată într-un caiet — se pare cea mai veche — se intitulează *O farsă din tinereță*, o parte din personaje avînd nume schimbate: astfel, unul din personaje se numea Urania — în loc de Luluca Luludi, iar pentru „Radu Solitaru” întîlnim „Silică Solitaru”. Alte două variante-bruion poartă, titlul de: *Prințesa Bibița Luludi* — O farsă — și respectiv *Bibița Garoflides*. Chiar forma definitivă se intitula inițial astfel: prima pagină păstrează șterse ulterior de autor: *Muta din Porției și Oarba din Sorrento* și *Prințesa Bibița Garoflides*, ca, în sfîrșit, să rămînă titlul definitiv *Prințesa Bibița*.

Într-un alt caiet de „subiecte” care poartă pe copertă — scris de mîna autorului — „Locot. Eug. Botez: *Literatură*” (Muzeul Literaturii Române, Ms, 15139), întîlnim două bruioane care povestesc fapte ce urmau a fi incluse în nuvelă. La p. 17, sub titlul *Oarba din Sorrento*:

„D-ra Catargian. Cine e mama? Una din cele 7 tiroleze sosite cu o capelă de dame la Sulina. Ofense: toate cucoane blonde într-o lume de brunete grecoalice. Are atârnată în cui ghitara-

Fata e muzicantă. Se mărită cu un armator bogat. Pleacă la Paris. îl ruinează. îl părăsește. Cîntă la Odesa, la Nița [Nisa] etc.

Vine în țară și îl vede pe Fofonel Sion cu care tratase amorul în tinereță, la Sulina. Nu s-au luat, că erau calici.

Sion, însurat, cu copii. *Madame* Sion zice: «Să uita așa la Fofonel, că credeam că acuma mi-l ia...»

Iar la p. 19, scris în creion și tăiat ulterior de autor, găsim: „Pe cheu, în fața vaporului nostru, era o casă de lemn cu 2 rînduri. Jos era o agenție (sau consulat), sus ședea o cucoană bătrînă, văduva unui consul grec, avea o fată bătrînă. Sau jos sta o fată frumoasă, corcitură italo-grecescă, era foarte mioapă și bună muzicantă, o poreclisem *Oarba din Sorrento*.

Îleșeau amîndouă la plimbare pe dig, pînă la far.

Pe cea urîtă o poreclisem Barbara Ubrecht (*Muta din Porției și Oarba din Sorrento*).”

Prințesa Bibița, nuvela cea mai apreciată de critica literară, este și scrierea pentru care autorul ne-a lăsat cele mai numeroase bruioane și variante. Am menționat și mai înainte, în treacăt și rezumativ, cîteva dintre ele. Din toate se degajă atmosfera de colț oriental îngemănată cu viața de port maritim. Într-o variantă — se pare, cea dintîi — care deși are aceeași eroină, Bibița Garoflide, acțiunea se petrece în Cornul-de-Aur, pe malul Bosforului, într-un peisaj luxuriant, la Buiukdere, unde un vapor românesc este silit să acosteze, întrucît cu o zi înainte se închiseseră Dardanelele — se pare că, potrivit acțiunii din varianta păstrată, ne aflăm cu puțin înainte de izbucnirea celui de al doilea război mondial.

Reproducem în întregime cele trei file din varianta păstrată și intitulată *O farsă. Intr-o seară la Buiukdere*, atît pentru datele ce ni le oferă cu privire la nuvelă cît și pentru valoarea literară a variantei însăși:

O FARSA. INTR-O SEARA LA BUIUKDERE

— Hotărît, turcii ne fac mizerii! și comandantul supărat foc <smucind cu amîndouă miinile> învîrți cu furie mînerile telegrafului de la mașină, și indicatorul se opri brusc zbîrniind <răgușit> ascuțit pe sectorul cadranelui foarte încet:

Pe malul din stînga, în dreptul unei cazarme, [pe] platoul de la Buiukdere, la catargul căpităniei, trei stegulețe colorate se

înălțară unul după altul fluturind în vînt. <Caut în> Răsfoiesc grăbit în ceaslovul *Codului internațional de semnale* :
„*Bara închisă, nu puteți* <ieși din> *părăsi portul!*”

— Atențiune la cîrmă — banda babord ! și o strașnică injură nautică scăpă printre dinții comandantului.

— *Stop ! Gata de ancorat!*

Spițele cîrmei joacă în minele pilotului și vaporul abate brusc la stînga, întrăm cu viteza rămasă în adăpostul băii Buiukdere.

N-avem ce face. Trebuie să ne supunem. Ancorăm aproape de mal în <dreptul> fața <unui șir de> unei vile cochete îmbrăcată în verdeață de <iederă> glicină <la umbra unor platani bătrîni>, după <un șir^> o perdea misterioasă de platani (bătrîni) stufoși.

— Pilotul și secundul să <plece imediat> iasă numaidecît la mal și să ceară lămuriri <^de ce nu ne lasă>. Să-i spună Turcului răs-picat că anunțăm imediat legația română pentru că ne-a oprit din drum.

Și comandantul începu să urmărească cu binoclu mișcările de pe mal.

— „Puiul” la apă ! se auzi comanda secundului la pupa vasului. Un scîrțit de macarale și cea mai mică barcă a bordului căzu bufnind cu fundul lat pe fața apei calme.

De sus, de pe comandă, urmăream mersul bărcii spre mal către grupul de ofițeri turci, strînși în jurul catargului de semnale.

Comandantul, cu binoclu în dreptul ochilor, își alege un alt punct către care își <așinti> pironi privirea. îl observai mirat. Căta țintă spre balconul vilei din față. Se aplecă spre balustradă și, <scoțîndu-și șapca> descoperindu-se, salută grațios învîrtind șapca de cîteva ori în sus. Fruntea i se descrețise și un <^surîs> zîmbet duios îi îndulci privirea pînă atunci așa de încrunțată. Din balcon i se răspunse prin o fluturare de batistă ; cîtva timp se văzu ca un fulg alb ce <tremura>, să zări în draperiile de verdeață care acopereau misterios balconul vilei.

— Ei, dar ai prieteni și <pe aici> prin partea locului ?

— Desigur. Asta e vila <„Garoflide”> „Mon Caprice” a familiei Garoflide.

Cu binoclu se putea distinge bine. în balcon, un bust de femeie într-o haină albastră, iar în ușă să zărea forma corpului (trupul) unei femei în negru.

— Sunt <Cniște> două cunoștințe vechi din <prima tinerețe> <vremea> primii ani ai tinereții. Cea în albastru e o văduvă a unui consul grec de la Sulina, Pompei, Olimpia Agopiade, iar cea în negru <[e> vară-sa, o fată bătrînă și nenorocită, Bibița Garoflide, Prințesa Bibița cum îi spuneam noi. A ! ce existență (ciudată) <nenorocită> ! Ce viață curioasă, ce destin. Un adevărat roman <Csentimental> de senzație e viața ei.

„Puiul” se întoarse la bord. Secundul și pilotul urcară scările puntei de comandă.

— Nu putem ieși din Bosfor, pentru că flota turcă face exerciții de tir în gura canalului <-trebuie să>, spuse secundul flegmatic.

Pilotul, un levantin <zîmbitor>. <Icu zîmbetul veșnic pe buze> iscoditor, se apropie vorbind în șoaptă :

— Am aflat eu cum stă chestia : a fost oprit un vapor mare de pasageri, cu pavilion francez, „Sudan” din compania „Messagerie Maritime”, cică ducea <o mare cantitate de aur franțuzesc> muniții în Rusia pentru război. Nemții vor să-i facă inspecție, nu vor să-l lase să plece, și de formă trebuie să ne ție și pe noi cu care nu au nimic. Ce să facă și bieții turci, parcă ei comandă, acum îi joacă nemții cum vor. Vapoarele românești erau cele mai protejate, dar acum ce pot face ei. Iacă acum 10 zile, cînd s-a[u] închis Dardanelele, cei din Stambul nu știau nimic. Generalu neamț singur a dat ordin.

Ne-am resemnat. Trebuie să rămînem aci <pînă mîni dimineață> la ancoră pînă a doua zi.

îmi tîrîi un scaun lung de bord și mă <așez> <-lungesc> întind cu lenevie pe pinză de <corabie> vele, aspră și răcoasă. De sus, de pe puntea de comandă, privesc în zare, printre gene, cu ochii pe jumătate închiși.

[*Adăugat marginal :*] Marea calmă apărea imobilă și infinită. Pîlnia Bosforului dinspre Marea Neagră se umple de nori de fum. Balauri negri...

Depart, în lumina <roșiatică> purpurie a asfințitului prin-
te vîrfurile grupelor de chiparoși negri <ce străjuiesc>, straje
<Cneclintite> mute a cimitirelor turcești, de pe dulcele coline
fermecătoare (înverzite) ale Bosforului, lucește (în zare) ieșind
din sînul mării și înălțîndu-se <Cîntr-un> în giganticul amfi-
teatru al Cornului-de-Aur <Cmărețul (magicul) oraș cosmo-
polit> splendida așezare a aceleiași veșnice și magice Babilonii
(aceeași cu diferite nume : *Cetatea sîntă* <zidită> a lui Clau-
dius, Constantin I, capitala creștină a Imperiului de Răsărit.
Bizanțul aurit al Comnenilor și Paleologilor, „orașul păzit de
Dumnezeu”, Stambulul roșu al padișahului lumii musulmane,
cheia Orientului, Țarigradul visat de slavii Nordului, mărul dis-
cordiei în politica mondială contemporană.

•<Din> în depărtare nu se disting nici forme, nici culori.,
jos o masă confuză <Cpalpită> • învălită într-o pinză diafană
<care se înalță> sus, <Cpe cerul vioriu (violet)> pe un cer
de safir se desemnează <conturul> clar <liniile poleite ale mos-
cheelor, crenelele seraiului> cupole aurite și vîrfurile ascuțite
ale minaretelor ca niște lăncii înfipte în pămînt.

[*Adăugat marginal* .] Lumina nuanțată cu atîta bogăție și deli-
cateță ; reflecte de incendiu <Cpe> ferestrele din Scutari.

Pămîntul acesta <închegat de atîta sînge> care a supt atîta
sînge (omenesc), cu amestecul lui ciudat de rase și religii -"cu
un furnicar> cu agitatarele aceluși furnicar omenesc de interese,
de patimi și intrigă, apare la distanță așa de mut și calm Cea
tablou> <asemeni unei picturi în ulei sub lumină> ca un
tablou în ulei pictat <în> sub lumina dulce a unui calm asfin-
țit de soare.

[*Adăugat marginal :*] Atmosfera caldă, dulce și colorată ia
(culori) tonuri metalice : gazonul verde al peluzelor ; colinele
în etaj , curbele grațioase a băilor cu satele. O armonie în varie-
tate. Puritatea aerului. A.erul purificat de vîntul dinspre mare
și îmbălsămat de adierea pinilor.

într-un astfel de cadru intenționa scriitorul să plaseze acțiu-
nea nuvelei. în forma definitivă peisajul exotic este înlocuit cu
unul autohton — un peisaj specific Sulinei, așa cum se men-

ționează într-un alt bruion rămas de la autor : „O farsă — nuvelă-
marină, subiect de la Sulina”.

Pe marginea nuvelei *Prințesa Bibița*, fratele scriitorului, Octav
Botez, criticul de la *Viața românească*, îi scria lui Jean Bart la
„6 septembrie 1922” : „*Prințesa Bibița* e una din cele mai bune
nuvele ale tale. E o bucată plină de viață, poezie și umor. Perso-
najele trăiesc și sfîrșitul îți lasă o intensă emoție! Ar putea figura
cu cinste în orice literatură europeană și poate fi pusă alături de
unele nuvele de Maupassant. Defecte nu are, decît cîteva neglijențe,
de stil, care pot fi ușor reparate. Ea a plăcut cu deosebire lui Ibrăi-
leanu, atît de dificil în materie” (scrisoare inedită, păstrată la Mu-
zeul Literaturii Române, ms. nr. 15133. expusă la panoul Jean
Bart din expoziția permanentă).

Cinci ani mai tîrziu, într-o scrisoare trimisă din Cluj, scriito-
rul Victor Papilian considera pe Jean Bart autorul „celei mai
frumoase nuvele scrise în literatura noastră. *Prințesa Bibița*”
(scrisoare inedită, datată „Cluj, 16 VI 1927”).

ÎNTR-O SÎMBĂȚA

Apare în *Cugetul românesc*, 1922, nr. 2 (martie), pp. 148—152.

Se tipărește în volumul *Prințesa Bibița*, București, 1923, Edi-
tura „Viața românească”, Tipografia „Răsăritul”, pp. 33—41, datată
la sfîrșit : „Mînăstirea Agapia, 1921”.

Scrierea a apărut și în nr. 2 din 1926, al primei reviste
Braille (în românește).

La Muzeul Literaturii Române, în caietul manuscris nr. 15139,
la paginile 34—44, se păstrează prima variantă a acestei proze.
Comparația dezvăluie migala și efortul scriitorului — încununat
de succes — în definitivarea scrierii.

Povestirea e scrisă la Agapia, unde scriitorul venea adesea
vara, în compania lui Ibrăileanu și a altor reprezentanți ai Vieții
românești.

Într-o recenzie se semnala pe marginea acestei scrieri : „...Dar
uneori d. Jean Bart își aduce aminte că e moldovean, și atunci ne

redă schițe frumoase, ca *Intr-o simbătă*, în care evocă trecutul atît de glorios al Moldovei" (Ion Gane : „*Prințesa Bibița*" de Jean Bart în CeZe *trei Crișuri*, an. IV (1923), nr. 11—12 (noiembrie-decembrie), p. 180).

Scrierea are un farmec aparte, atît prin creionarea personajului central Iordachi Brănel („zugrăvit și povestit în același timp"), cît și prin excelentul tablou din final, care dovedește că Jean Bart posedă și „însușiri de pricepere a naturii mai puțin... acvatică".

HORAȚIU BALTA
Documente omenești

Apare în *Însemnări literare*, anul I (1919), nr. 38 (2 noiembrie), pp. 1—7.

Reprodusă în *Bucovina*, anul I (1919), nr. 187 (10 noiembrie), p. 1 ; nr. 188 (12 noiembrie), p. 1 ; nr. 189 (14 noiembrie), p. 1.

Se tipărește în volum : *Prințesa Bibița*, București, 1923, Editura „Viața românească", Tipografia „Răsăritul", pp. 59—73, datată la sfîrșit : „Galați, 1919".

Se numără printre puținele bucăți la care s-a păstrat manuscrisul integral, deși într-o formă puțin diferită de textul tipărit în revistă și în volum. Pentru numele personajului principal, Horațiu, întîlnim încă din prima pagină mai multe onomastice propuse de autor : Farmachi, Bălteanu, Andrieș, Baltă, Bîrzu. Dintre acestea autorul oprindu-se, în cele din urmă, la Horațiu Baltă — ca cel mai sugestiv pentru ceea ce trebuia să însemneze personajul respectiv.

Modificări mai vizibile întîlnim doar la primele fragmente.

În rest, față de cele 8 file de manuscris, format mare, scrise pe ambele părți, textul definitiv prezintă în esență doar deosebiri de ordin stilistic : scriitorul și-a revăzut atent scrierea înainte de a o încredința tiparului, dîndu-i mai multă cursivitate.

Păstrîndu-și subtitlul de *Documente omenești*, așa cum apăruseră multe din scrierile autorului în *Viața Românească*, scrierea,

desprinsă parcă dintr-o galerie de „oameni și locuri" sau „oameni și vremuri" din veacul trecut, creionează un tip original întîlnit aievea în vremea „copilăriei autorului, într-un oraș de provincie", după cum se consemnează încă din primele rînduri ale scrierii. (Orașul de provincie pare a fi Tg.-Ocna, unde Eugeniu Botez și-a petrecut adesea, la bunicii dinspre mamă, vacanțele de elev.)

Tipul boierului scăpătat, fiindcă își tocise și bruma de moștenire la Paris, dar păstrîndu-și fumurile nobiliare este destul de frecvent în literatura timpului. La Jean Bart însă îmbracă o haină originală ce ține în oarecare măsură și de anecdotic. Boierul, holtei tomnatic, are o singură ocupație, „fabricarea" de necrologuri într-un ziar pe care îl conduce personal și mai are „obligația", asumată personal, de a fi prezent, zi de zi, la oră fixă, ca invitat la masă, la patrusprezece familii din oraș — prin rotație. Tot de anecdotă ține și episodul din compartimentul de tren, ca și inversarea materialelor din ziarul *Zimbrul Moldovei-de-Sus*, ceea ce face ca necrologul închinat unui „stîlp al orașului" să apară într-o manieră ce scandalizează întreaga urbe — aceasta pentru simplu fapt că paginatorul a pus în continuarea necrologului o pagină dintr-un articol polemic. Dincolo de aceste pasaje anecdotice-umoristice ne este înfățișată atmosfera specifică tîrgului mărunt, caracteristică orașului patriarhal — „locul unde nu se întîmplă nimic" — ceea ce face din *Horațiu Baltă* o scriere demnă de luat în seamă.

Asemenea tipuri din „vremuri apuse" se întîlnesc rar în scrierile lui Jean Bart. Menționăm pe Iordachi Brănel din *Intr-o simbătă*, scriere inclusă în același volum împreună cu *Horațiu Baltă*.

Dar în caietele de „subiecte" rămase de la scriitor, găsim cîteva bruioane din care reiese că autorul avea în proiect și chiar creionase sumar asemenea personaje din viața de provincie. Astfel în caietul păstrat la Muzeul Literaturii Române sub nr. 15139, caiet pe a cărui copertă stă scris „Locot. Eug. Botez — *Literatură*", găsim două „subiecte" pe care le reproducem aici :

„Un bătrîn profesor, pensionar, la Tg.-Neamț, în fiecare zi face plimbarea de cîteva ore pe șosea, singur, pînă la pod unde lovește de trei ori și se întoarce. Ca să nu-l apuce cineva la vorbă ia în drum cîte o piatră cu piciorul și o poartă așa pînă la pod" (ms. 15139, p. 9)

În al doilea caz avem de-a face cu proiectul unei scrieri mai ample, poate chiar un roman, întrucît găsim mențiunea „începutul” (deci primul capitol) :

ÎNCEPUTUL

Viața de provincie ; la Tg.-Neamț, Tg.-Ocna, sta o familie : tata pensionar, fost director de școală primară sau așa ceva. A -strîns ceva parale, se ocupă cu păduri, ferestraie, moară, etc. Viața patriarhală în pomete. Un tînăr, profesor doctor, vine vara, se amorezează de fata directorului care e muzicantă, a făcut și școala de lucru.

Tipuri ; Directorul, fost primar, om corect, la pensie, care în fiecare zi își face plimbarea și împinge cu piciorul o piatră tot drumul (a se urmări cele citate mai sus, *n.n.*).

Tipul *naționalistului* Codreanu care și-a botezat copilul în Bistrița de vreo 20 de ori.

Țiganul bătrîn, vizitiu, cu «un galbăn oca de țigan» (această frază a fost ștearsă de autor — personajul a fost înfățișat în scrierea *într-o simbătă*, *n.n.*).

Advocat cu cilindru, în negru, dl. Căciulă-Mare (un personaj cu același nume — tot avocat de meserie — apare și în romanul *Europolis*, *n.n.*).

Un tip de funcționar mic, [altul] de profesoară de menaj în provincie, cum toți doresc capitala...” (ms. 15139, p. 32).

Un tip de boier de altădată avea în vedere și bruionul următor :

„Lascăr Sion, boier moldovean, vrea să ajungă prefect de Vaslui. Ieșă calare. Mărită fetele. Băieții cu situație.

El are o moștenire, pleacă la Monte-Carlo. Joacă, își face •cheful.”

Nu este exclus ca și în emisiunea de la radio, ținută pe 30 mai 1930 și intitulată *Un tip de boier moldovean*, „eroul” să fi făcut parte din categoria de personaje menționate mai sus — dacă nu va fi fost cumva chiar Horațiu Baltă (în arhiva Radio nu se păstrează manuscrisul).

IN GIBRALTAR

Dintr-un jurnal de bord

Apare în *Viața românească*, anul XIV (1922), nr. 5 (mai), pp. 161—170, cu subtitlul „Jurnal de bord”.

Se tipărește în volumul *Prințesa Bibița*, 1923, Editura „Viața românească”, Tipografia „Răsăritul”, pp. 97—119, cu subtitlul ușor schimbat „*Dintr-un jurnal de bord*” și cu mențiunea la sfîrșitul scrierii : „Gibraltar, 1912”.

Este reprodusă, în întregime, în volumul *Pe drumuri de apă*, București, [1931], „Universala Alcalay” „Biblioteca pentru toți”, nr. 1266, pp. 3—26, cu mențiunea : „Din volumul *Prințesa Bibița*”. În această antologie se înlătură subtitlul : *Dintr-un jurnal de bord*.

În Gibraltar constituie de fapt al treilea „jurnal de bord” al lui Jean Bart (primul, intitulat ca atare, apăruse în volum în 1901, iar cel de al doilea fusese inclus în ediția doua a *Jurnalului de bord* din 1916).

Datarea „Gibraltar 1912” de la finele jurnalului ne face să credem că se relatează o călătorie întreprinsă aici în acest an. „Coloanele lui Hercule” îi erau însă cunoscute scriitorului cu mult înainte. Din unele referințe reiese că Eugeniu Botez trecuse prin strîmtoarea Gibraltarului de cel puțin două ori : o dată, împreună cu Ion Adam, îmbarcat pe cargobotul „Turnu-Severin”, în vara lui 1903 sau 1904, și altă dată la începutul lui 1906 în drum spre Rotterdam și Scandinavia. Dintr-o referință aparținînd unui prieten apropiat al scriitorului reiese că *In Gibraltar* ar reprezenta „însemnările” din prima călătorie (cf. Stelian I. Constantinescu : *Doi precursori în drumeția marină : Jean Bart și Ion Adam*, în *Adevărul*, anul 51 (1937), nr. 16396 (14 iulie), pp. 1—2).

Volumul nu apare în cadrul unei anume edituri (o mențiune în acest sens lipsește, atât pe coperta cărții cât și în recenziile sau notele de prezentare). Coperta ediției menționează doar : Tipografia „Răsăritul”, București, și prețul „lei 30”. Este tipografia periodicului cu același nume, *Răsăritul*, organ al Caselor Naționale și al Asociației „Sănătatea Socială”, la care a colaborat și scriitorul, atât ca director al Asistenței Sociale din Ministerul Muncii cât și ca îndrumător (a făcut parte din Comitetul de conducere fiind și membru fondator al Caselor Naționale) și conferențiar (vezi și articolul *Casele naționale — zece ani de experiență*, semnat de Jean Bart, în *Boabe de grâu*, martie 1930).

In Deltă..., 102 pagini, format mic, are o copertă ilustrată reprezentând o locuință de pescar și o ambarcațiune cu pinze.

Nu se menționează nici anul de apariție, dar din referințele asupra volumului reiese că era în librării la începutul anului 1925.

Tirajul se pare că a fost destul de mare, deoarece la 7 iulie 1926 — deci peste un an și jumătate — librăria „Universala Alcalay” emitea autorului următoarea „adeverință” : „S-a primit la depozitul «Alcalay & Co~ 3061 (trei mii șase zeci și unu) ex. din *In Deltă* a 30 [lei]” (cf. unor „acte justificative” păstrate printre manuscrisele scriitorului). Să fie vorba de un tiraj suplimentar ? Spre aceasta ar înclina și unele mici deosebiri de text dintre exemplare de același format și cu aceeași oglindă a paginii.

Dintre cele șase scrieri incluse aici și nereluate de autor în alte volume, doar două sînt elaborate în anii din urmă : *Rătăcind prin Deltă* și *Cafeaua șefului*, prima scriere — una din piesele

de rezistență din sumar — împrumutînd, ușor schimbat, și titlul volumului.

Celelalte patru au apărut în presa literară între 1906 și 1911, primele trei (*Raiul-Lupilor, la conferință, O protestare postumă*), în *Viața românească*, iar ultima (*Prima dată*), în *Curentul nou* din Galați. Incadrîndu-se prin structură și conținut acelor „documente omenești” cultivate de *Viața românească*, sînt incluse de autor în prima ediție a *Datoriilor uitate*, la compartimentul „Documente omenești”, chiar ediția subintitulîndu-se ca atare. De menționat că acestea nu mai sînt păstrate în celelalte două ediții din *Datorii uitate*, nefiind păstrat nici subtitlul ediției princeps. Reluarea lor într-un volum sub titlul *In Deltă...* se datorește, nu atât tematicii, cât mai ales personajelor și locurilor înfățișate în majoritatea scrierilor : din Delta Dunării sau din imediata ei apropiere. Doar acțiunea din ultimele două scrieri (*O protestare postumă* și *Prima dată*) se desfășoară, după toate probabilitățile, în Călărași. O localizare putem deduce și din începutul la *O protestare postumă* : „Terminasem afacerea pentru care mă dusesem la tribunalul din orașul C...” Inșă tematic aceste două scrieri se apropie de *Cafeaua șefului* și *La conferință* și nu-și puteau găsi locul decît sub aceeași copertă.

Asupra scrierii *Escadra intră în port* nu ne oprim aici, întrucît, întru totul motivat tematic, ea a fost reluată de autor în volumul din 1928, *Schițe marine din lumea porturilor*, în sumarul căruia este reproducută și în ediția noastră.

Delta — cel mai tînăr pămînt românesc, creație migăloasă și măiestrit alcătuită a Dunării, unică în felul ei, cum una este și apa-mamă, Dunărea — a intrat în atenția autorului în mai multe din scrierile sale. Un elogiu i se aduce în lucrarea dedicată „fluviului-rege” (*Cartea Dunării*). Este des pomenită în articolele comandoului Eugeniu Botez (*Gurile Dunării, Dunărea și protoistoria Daciei* etc.), în *România maritimă și fluvială* al cărei fondator a fost, în deosebit de interesantul articol pentru vremea cînd a fost scris *Hirtie din stuț*, în *Războiul pe Dunăre*, scrisă în colaborare cu Nicolae Kirițescu. Iar în romanul *Europolis*, orașul Deltei, Sulina, constituie în întregime cadrul de desfășurare a acțiunii. Unul din capitolele romanului purta, la apariția în periodic, titlul *La gura Dunării* (în *România maritimă și fluvială*, an. I (1931), nr. 1 (noiembrie), pp. 15—17.

îndrăgirea acestui colț de țară, situat acolo unde uscatul se îngemănează cu marea, se datorește în primul rând pitorescului acestui ținut brăzdat de ape, dar și faptului că poate cea mai mare parte din viața de marinar, scriitorul și-a petrecut-o aici, fie la Diviziunea de Dunăre sau la cea de Mare, dar, mai ales, fiind mulți ani comisar maritim într-unui din punctele spre care duceau toate drumurile Deltei, Sulina. De aici pornea și, „rătăcind prin Deltă”, adesea în compania vreunui scriitor, printre care și Sadoveanu, Gala Galaction, Duiliu Zamfirescu, a îndrăgit-o ca nimeni altul și ori de câte ori pleca din București, de la Ministerul Muncii, la Brăila și Galați, pentru problemele muncitorilor din porturi, se repezea pînă la Sulina. Și nu de puține ori și-a mărturisit regretul că nu și-a găsit răgazul necesar pentru revederea Deltei și a Sulinei.

Cu puțin timp înaintea sfîrșitului și-a manifestat dorința de a pleca în Deltă. Iată ce relatează Emanoil Bucuța în acest sens : „Acum cîteva zile am făcut un drum la Sulina și în ajun l-am înștiințat la telefon, cerîndu-i unele lămuriri. Mi le-a dat, mi-a spus nume de localnici, pe cari trebuia numai decît să-i caut, și a încheiat, parcă-l aud : «Dacă nu m-aș simți rău, aș veni și eu !» Omul fără preget și îndrăgostitul de apă și de locurile de care era mai legat decît de oricare altele nu se putea ține la cea mai slabă chemare sau puțință de ducă” (*Delta Dunării*, în *Boabe de grâu*, anul IV (1933), nr. 5 (mai) p. 318).

Volumul apărut la începutul anului 1925 a rămas singura carte „dedicată” de Jean Bart Deltei, spunem dedicată poate impropriu, întrucît ea nu constituie o descriere a Deltei, așa cum își propusese în mai multe rînduri autorul, ci doar cîteva frînturi, „cîteva colțuri pierdute”. Proiectul unei cărți speciale dedicate Deltei l-a urmărit pînă în ultimele clipe. în *Cartea Dunării*, („Biblioteca Ligii Navale”, 1933), elaborată în ultimii ani de viață, tipărită postum, puțin timp de la moartea scriitorului, găsim adnotări ale scriitorului în acest sens: „Delta și Gurile Dunărei merită o carte aparte — pe care nădăjdum să o facem (la pagina 41)” ; iar la pagina 68, vorbind despre „paradisul păsărilor” evită să facă o descriere mai largă, dînd o notă subliniară : „Dar Delta merită o carte aparte”. Chiar dacă ar fi fost, în concepția autorului, o carte închinată Deltei cu toată istoria și problemele ei — pe care Jean Bart le-a

ridicat nu o dată — am fi găsit între scoarțele ei destule pagini de literatură, fapt demonstrat din plin de *Cartea Dunărei*.

Cu siguranță că această „Carte a Deltei”, rămasă doar în fază de proiect, ar fi fost o continuare firească a cărții dedicate Dunării. Că lucrurile stau așa reiese și din conferințele lui Jean Bart asupra Dunărei și Deltei, ținute la radio. La 15 iulie 1931 vorbește la radio despre *Gurile Dunării. Delta*. Conferința, avînd marginal chiar însemnarea scriitorului „Radio”, s-a păstrat între manuscrisele scriitorului (22 pagini de manuscris formatul unui caiet). în ianuarie 1933, în zilele de 12 și 13, orele 19⁰⁰ și respectiv 20, în cadrul „Ciclului asupra României”, Eugeniu Botez ține conferințele : *Descrierea Deltei* și *Viitorul Dunărei*. Referitor la aceste două conferințe cităm din adresa trimisă scriitorului la 29 noiembrie 1932 de către Adrian Maniu, directorul Programului literar de la Radio : „Societatea de Radiodifuziune intenționează să organizeze începînd de la 1 ianuarie 1933 un ciclu de 100 prelegeri asupra României din toate punctele de vedere, pentru ca țara noastră să fie bine cunoscută de toți. Este firesc ca pentru un asemenea program să avem nevoie de cele mai distinse personalități special pregătite. De aceea solicităm călduros asentimentul dvs. și vă rugăm să binevoiți a ne onora cu două prelegeri în acest ciclu despre *Dunărea — descrierea Deltei*, în ziua de 12 ianuarie 1933, la ora «Universității Radio» (ora 20), și 13 ianuarie 1933 : *Importanța Dunării pentru noi*”.

Conferința despre Deltă cuprinde în linii mari principalele probleme ce ar fi fost tratate în cartea al cărei plan nu l-a părăsit niciodată pe scriitor :

— formarea Deltei

— istoricul ei : „Aristotel, Herodot, Ptolemeu, Strabon, Pliniu, Ovidiu... au scris în chip diferit despre Gurile Dunărei. în unele scrieri se găsește că marele fluviu se varsă numai prin două guri. în altele găsim că erau cinci guri. Iar în altele, șapte.”

— descrierea frumuseților Deltei

— bogăția Deltei și valorificarea ei : „Dacă Delta nu-i proprie pentru agricultură, prezintă un mare interes economic pentru pescărie. Trebuie făcute lucrări pentru a întreține deschise girlele și canalele cari leagă Dunărea cu bălțile din Deltă, pentru a le alimenta cu apă dulce. Peștele se înmulțește cu cît se îndulcește apa lacurilor. Stuful poate servi ca materie primă la producerea celulozei pentru hîrtie.”

Prima semnalare a volumului în presa literară, apărută în *Ideea europeană* din 11—12 ianuarie, evidențiază cuprinsul oarecum diferit al cărții : „în noul volum al lui Jean Bart, în *Deltă* («Răsăritul», 30 lei) sunt doi Jean Bart. Bucata *Raiul-Lupilor* taie în părți egale, cu trei compoziții de fiecare lătură, personalitatea seninului prozator." Scurta recenzie intenționa să delimiteze pe autorul unui decor acvatic și răsăritean de scriitorul cu tematica „documentului omenesc” din ultimul ciclu de scrieri ale ediției. În concluzie, recenzia, care nu este exclusă să aparțină lui Emanoil Bucuța, făcea următoarele considerente asupra scrierilor din volum : „Lectura e liniștită. Cu o mai adâncă pătrundere în artă, am ajunge la Sadoveanu, cu o mai mare umanizare a documentului, am fi lângă Brătescu-Voinești. Dar nu ajungem nici la unul, nici nu ne aflăm lângă cellalt, tocmai pentru că rămânem cu Jean Bart” (* * * : *Jean Bart* în *Ideea europeană*, anul VI (1925), nr. 162 (11—18 ianuarie), p. 3).

Răsunetul în presă al apariției volumului a fost unul favorabil, în ziarul *Adevărul* din 7 februarie apare un articol de D. I. Suchianu : *Jean Bart — Cu prilejul apariției volumului „In Deltă”*, în care arată că, în ciuda tăcerii țesute în jurul numelui scriitorului, Jean Bart rămâne un scriitor talentat, chiar dacă nu frecventează cafeneaua literară : „împotriva faimei crescînde a acestui mare prozator român, se țese silențioasă conspirație: Un întreg rechizitoriu, nemărturisit, dar de toți gândit, se aduce autorului *Jurnalului de bord*. Un prim cap de acuzație : Jean Bart ofensează pe scriitorii de meserie prin aceea că el *are una* : că, deci orișicînd poate explica din ce trăiește. Că astfel, el prostituează munca cea nobilă tîrînd-o în promiscuitatea degradatoare a muncii propriu-zise. Al doilea : Jean Bart nu vine la cafenea și nu prestează deci la biroul cotidian de laude mutuale cu cari literatorii profesioniști români se gratifică de seară pînă dimineață. Adăogați la acestea faptul că Jean Bart ține de mișcarea *Vieții românești* și, în sfîrșit, poate mai ales, că același Jean Bart este un scriitor de *mare* talent...” (*Adevărul*, anul XXXVIII (1925), nr. 12613 (7 febr.), p. 1). Referindu-se la literatura lui Jean Bart recenzentul evidențiază faptul că scriitorul este printre puținii care realizează ceea ce critica numește „tipul clasic”, scrisul lui avînd o armonie, un echilibru : „deopotrivă de psiholog și de peisagist ; spiritul, duioșia, tragicul, ironia își dau întîlnire în opera lui”.

Într-o pătrunzătoare recenzie, Ion Marin Sadoveanu sublinia : „Volumul *In Deltă...* alcătuit și din material mai vechi, gravitînd în jurul primei bucăți [*Rătucind prin Deltă*], e o carte prețioasă care îmbogățește literatura românească și adaugă o piatră la o operă trainică, de o sobră și aristocratică artă” (*Mișcarea literară*, anul II (1925), nr. 17 (7 martie), p. 3). Recenzentul, obiectiv, nu omite să semnaleze în această „culegere de mici nuvele și schițe” — cum o numește — și piesele „de o subțire calitate, cum ar fi *Escadra intră în port* și *La conferință*”, alcătuite prin „împletirea” observației precise cu un anume umor.

Semnificativă ni se pare recenzia lui Mihai Ralea care „semnala și „discreția” autorului în ale scrisului : „Ultimul volum al d-lui Jean Bart nu e o surpriză. El ajută la clădirea solidă a operei sale definitive, printr-o continuitate urmărită lent și conștient, încetul cu încetul, din contribuții timide, afirmate fără reclamă și fără zgomot se alcătuește una din cele mai serioase opere literare. O novelă mai mare începe volumul. Restul sînt documente omenești, notări psihologice sub formă de schițe, dar care încheagă situații ori caractere bine delimitate” (*Jean Bart — „In Deltă”*, în *Viața românească*, anul XVII (1925), nr. 4 (april), p. 128). În aceeași recenzie, privind volumul în întregime, Mihai Ralea evidențiază la Jean Bart : „echilibrul sufletec”, „armonia”, simțul „proporției” care dă scrierilor sale o „unitate organică”. De aceea „amintirea care-ți rămîne după lectură, e amabilă și nevoia de a relua lectura — veșnic proaspătă”.

Volumul este recenzat și de Izabela Sadoveanu (*„In Deltă” [de] Jean Bart (Eugen Botez)*, în *Adevărul*, anul 38 (1925), nr. 12697 (5 mai), p. 1), fără să emită păreri originale, demne de a fi reținute, în afară de aceea că „opera lui Jean Bart datează, că are marcat caracterul unei alte generații”, generație care — am adăuga noi — aparține aceluia început de secol XX.

Luat în ansamblu, volumul nu se ridică la o valoare deosebită în ierarhia celorlalte volume scrise de Jean Bart. Există însă aici o scriere, *Rătucind prin Deltă*, care se detașează net de celelalte cuprinse în acest volum. Ea poate constitui o bază și pentru analiza personajelor lui Jean Bart în general (v. notele la piesa respectivă).

În acest volum scriitorul este tentat, mai mult decît în alte ediții — exceptînd *Jurnalul de bord* și *Peste Ocean* — să realizeze cîteva descrieri de natură, „peisaje” surprinse în pagini remarcabile. Dar cum se va întîmpla întotdeauna în scrierile lui Jean

Bart, tabloul nu rămîne singur, natura este raportată la om, ea constituie doar cadrul desfășurării acțiunii. Cele relatate de Smanoil Bucuța în acest sens ni se par elocvente : „...o descriere a Deltei nu ne-a dat nicăiri. Cîteva colțuri pierdute, da ; foșnetul stufului sub suflarea vîntului, negreșit ; curgerea mătăsoasă a apei, sub care se leagănă vegetația de baltă și țîșnesc vietățile, de mai multe ori ; lăsarea din văzduh a păsărilor cu aripi puternice de larg, plin de o încîntare de poet al singurătății și de vînător. După ce-și face ca o datorie de așezare de cadru, ci e în căutare de oameni. Oamenii sunt tainici și viforoși, întîmplările lor ne-așteptate și crude, soarta, fulgerătoare și sălbatecă. în ei nu așează o viață pe care o poate întîlni oriunde, ci așează Delta însăși. în fiecare clocotește sub furtună sau se lenevește la soare un crîmpei de Deltă. Acolo trebuie ea căutată. Fiecare personajiu duce cu sine, pe din două, un suflet și o priveliște” (Conferință la radio, ținută la 9 august 1941, sub titlul *însemnările despre Dobrogea ale lui Jean Bart*, reproducă în volumul *Pietre de vad*, III, pp. 283—284, aici intitulată *Jean Bart*).

Delta Dunării a intrat și în tematica altor scriitori români. Dintre scrierile cele mai importante cităm *Priveliștile dobrogene* ale lui Mihail Sadoveanu („Minerva”, 1914) ale cărei capitole sînt în majoritate dedicate Deltei (*„Hotelul” din Deltă, O cherhana, Pe Dunărea Veche, Taine, Popas, La Sf. Gheorghe* etc), sau *In împărăția apelor* de același autor, precum și o parte din scrierile lui A. Vlahuță, N. Dunăreanu și Victor Crășescu (Basarabeanu). Menționăm și „descrierile geografice” ale lui I. Simionescu din *Dobrogea* („Cartea Românească”, 1928).

RĂTĂCIND PRIN DELTA

Apare în *Viața românească*, anul XVI (1924), nr. 1 (ianuarie), pp. 20—31.

Reproducă sub titlul *In Deltă* în *Mișcarea literară*, anul II (1925), nr. 17 (7 martie), p. 2, la rubrica „Pagini alese”, cu o fotografie a scriitorului. (În același număr, p. 3, la rubrica „Pe marginea cărților”, Ion Marin Sadoveanu semnează o recenzie la volumul *In Deltă*.) Un fragment sub titlul *In Deltă* este reproduc în *Drum nou* (Bocșa-Montană), anul IV (1926), nr. 39 (26 septembrie), pp. 1—2.

Se tipărește în volum : *In Deltă*, București, [1925], Tipografia „Răsăritul”, pp. 5—27, datată la sfîrșit : „1924”.

Așa cum am arătat și mai înainte, Eugeniu Botez a cunoscut viața Deltei mai ales pe timpul cînd s-a aflat comisar maritim și căpitan de port la Sulina și bineînțeles în timpul războiului cînd a fost comandantul militar al acestui port. Dar prima cunoștință cu Delta o face încă din 1896 pe cînd se afla elev la Școala marină de aplicație de la Țiglina, lîngă Galați, și cînd, de aci nava-școală bricul „Mircea” pornea pe brațul Sulina pînă la mare. La puțin timp a avut chiar o misiune în Deltă — aceea de a stîrpi lăcustele, împreună cu un batalion de geniu pe care îl transporta pe apă și îl aproviziona. Drept pentru care printre primele proiecte dedicate Deltei figurează *Intre lăcuste și țînțari, Lăcustele în Deltă, La lăcuste. Viața din Deltă, la Sf. Gheorghe*. Pe lîngă elementul descriptiv și „reportericesc” acestea ar fi inserat și fapte și întîmplări potrivit cărora urma să se dezvolte o acțiune și un conflict. Cităm dintr-un bruion aparținînd ultimului titlu menționat mai sus :

„Vine <o companie> batalion de geniu la lăcuste. Eu îi aduc pe apă și rămîne să-i aprovizionez. Ce facem cu lăcustele ? Doctorul regimentului. Pescuitul. Mîncarea icrelor, prepararea. O furtună înecă lotcile.

Cele două văduve care apără satul de înnisipire, le dă prefectura ajutor bănesc.

Aici punem cazul cu doctorul ramolit care nu bagă pe nimeni în infirmirie. Dr. Turcitu...

Un sergent fercheș pune ochii pe o rusoaică cu fusta roșie. Sergentul o vede scaldîndu-se sub sălcii în Dunăre. Bărbații văd. Complotează. Sergentul dispare și femeia. Se crede că au fost înecați. Dar sunt găsiți în Deltă, legați de sălcii. Morți, mușcați de țînțari și tăuni. Medicul care face colecție de țînțari și experiențe cu lăcuste (vezi dr. Leon) constată că au murit de mușcăături. Parchet, cercetări... nimic. Cei bănuți dovedesc că erau la pescuit... Să credea că a dezertat...

Cum dormim în poloage. Suntem în cartir, apoi în corturi și poloage... Vitele slobode sălbătice...”

Un alt bruion demonstrează că prototipul doctorului din scrierea *Rătăcind prin Deltă* este un doctor Zotta din Sulina care a făcut studii asupra țînțarilor și frigurilor de baltă :

„Subiecte din *Deltă* povestite de dr. Zotta : Trebuie să ia sînge de la copii, pentru studiul înțînarilor.

Plîng bătrînii, femeile. Copiii înțepați sunt excomunicați, li se dă canoane. Pe doctor vor să-l omoare.

— Cîți copii ai V

— Mult copil. A meu este. Asta nu știu dacă e a meu.

Doi frați au 34 de copii...

Vinătoare de pescari contrabandiști."

în alte *Aspecte de baltă* (titlul altui bruion), după o descripție („Nu-i destul să mergi cu vaporul la Sulina sau Vilcov, trebuie să ieși lotca să intri în baltă”), scriitorul menționează „dezertori” care urmau a fi menționați în scriere și „hoți” ca : Terente. Licinski, Cartoșca (ultimul întîlnit și în alte proiecte ale scriitorului).

Din notațiile marginale pe aceste bruioane reiese că autorul era în curent cu toată literatura dedicată Deltei : Sadoveanu. Crășescu-Basarabeanu, Dunăreanu. Se fac asociații și cu autori străini : Kipling, Daudet, Flammarion.

De asemenea sînt citați autorii unor lucrări de specialitate : dr. Antipa, Drăghicescu, colonel Marin Ionescu.

Însă din toate acestea autorul n-a reluat în scrierea definitivă *Rătăcind prin Deltă* decît o parte din descripțiile de natură, scrierea axîndu-se în esență pe drama „regelui Cardonului” — Andrei Filozof.

Numele personajului principal, Andrei „Filozof”, ar fi avut. cu siguranță în galeria personajelor caragieliene altă semnificație și implicit altă soartă... literară. În scrierea lui Jean Bart însă el desemnează un erou aparte, cu o anumită concepție despre lume. cu o „filozofie” numai a lui, rezultată dintr-o experiență de viață proprie, care nu i-a fost decît un zbucium perpetuu și un lung șir de nedreptăți. în pustiul și singurătatea de basm a Deltei eroul „scîrbit de lume” își găsește liniștea și împăcarea de sine — așa cum un fluviu își varsă tot zbuciumul, odată cu apa și numele, în mare.

Inițial, scrierea urma să se intituleze *Moșul Filozofescu*, așa cum rezultă dintr-o variantă păstrată în manuscris și care constituie de fapt redarea subiectului pe scurt din prima ei variantă :

„între dunele de nisip de la Cardon, pe drumul dintre Sulina și Letea, pe malul mării, stă singur un moșneag. Nu mai e nici un om prin împrejurimi. Un bătrîn maltez ciudat. îmi povestește trecutul Sulinei : cum s-au înecat într-o zi, de Sf. Gheorghe, 50 de corăbii. Cum furau grecii cereale în vasele cu dublu fund. Cum s-a făcut canalul Sulina ; Hartley, Kiil, lord Gordon etc. Baronul de Han, Bălăceanu etc.

De ce s-a așezat el acolo singur ? S-a dezgustat de lume și ipocrizie. Nevasta trăia cu inginerul. A plecat cu inginerul la Suez. Ea însă s-a întors la bătrînețe la el. Era acolo, în pustietatea aceea, o dramă mută. Eram cu șeful poștei. Moșu îl roagă să nu-i dea mandatul cu bani ce-i trimetea fiica sa de la Paris, măritată c-un director de bancă.

A se descrie muzica nisipului — pădurea Letea.

Vizita dr. Cantacuzino care îi dă o doctorie de piept și o cutie de tutun.

Înainte de moarte n-a voit să vie la oraș, a murit pe malul mării.

Dragostea lui pentru un soldat care-i săruta mîna” (Muzeul Literaturii Române, caiet manuscris nr. 15139, p. 6 și verso).

O comparație între acest bruion și forma definitivă a scrierii ne arată că în prima formă autorul intenționa mai mult o „povestire”, așa cum rezultă și din penultima frază „...n-a voit să vie la oraș. a murit pe malul mării”. „Povestirea” se menține și în forma definitivă, dar numai în partea a doua unde ni se relatează despre trecutul moșneagului — după ce, în prima parte. Andrei Filozof ne apare direct prins în dialog cu cei care îl vizitează în sihăstria de pe malul mării, după plecarea lor, autorul lăsîndu-l să-și consume „drama mută” în singurătatea în care s-a retras, „dramă” provocată, în versiunea inițială, de un inginer de la Comisia Europeană a Dunării care-i răpise nevasta în tinerețe, ci nu de dalmatinul Niculici, „ajutor de căpitan de port”, cum apare în ultima versiune. (într-o altă versiune „dalmatinul” era „căpitan” și se numea „Condrat”).

Dar, în afară de varianta-bruion de la Muzeul Literaturii Române, menționată mai sus, am identificat printre manuscrisele rămase de la scriitor patru variante succesive ale scrierii *Rătăcind prin Deltă*. Succesiunea lor s-a stabilit prin confruntarea textului. Aceste forme premergătoare textului definitiv — deși incomplete — dovedesc migala și efortul depus de autor

în proza de față, care, în ultima formă, degajă un puternic lirism.

Parcurea acestor variante scoate în evidență că autorul, inițial, intenționa două scrieri : una pur descriptivă — de redare a peisajelor Deltei, și alta dedicată dramei lui Andrei Filozof.

Prima variantă nu poartă nici un titlu. Ne aflăm mai degrabă în fața unui carnet de însemnări în care autorul își consemna peregrinările prin *Deltă*. Desprindem de aci câteva pasaje — unele care au vagi corespondențe cu textul scrierii, iar altele la care autorul a renunțat pe parcurs — toate însă sînt dedicate Deltei și urmau a fi incluse în *aceleași* sau în aceeași scriere :

„Eram de curînd în Deltă. Prima dată cînd mă duceam la vînat de becațe pe plajă. Ele stau cu ciocul lor în nisipul plajei.

Plecasem singur într-o dimineață, cu pușca în spinare. Mergeam pe plajă. -<Pe> E cordonul litoral, marin.”

(Fragmentul are corespondent în ediția de față, voi. I, p. 264, rîndurile 29—35.)

Nu-i drum. Mergi pe îngusta <linie> limbă de nisip care desparte marea de baltă. O pădure de stuf <ca peria de> deasă, ca peria. Treci girle prin care balta, pe timpul inundațiilor (la viitură), apa să varsă în mare, iar cînd sacă balta și <valuri> vîntul de la larg suflă, împinge valurile apa și trece din mare în baltă.

Mă așăzam pe plajă, jos, că mergeam greu prin nisip. În pustietatea ceea, singur. Numai păsări împrejur. Și pe mare să văd pinze de pescar și vapoare. Mă ajunge din urmă o căruță dobrogeană.

În urma căruței venea un domn cu o panama pe ochi, cu guler nalt, scrobît, dar boțit de căldură, deschiat, cu cravată roșă, desfăcută, deschiat la haină, dar cu picioarele goale, în mînă ținea delicat o pereche de pantofi cu vîrfuri ascuțite. își ștergea sudoarea c-o batistă de mătase verde. Un tîrgoveț. Cu gesturi elegante. Avea câteva clase de gimnaziu. Se <Clustruise> șlefuisse în armată. <Nu vin jurnale.>

Și pentru c-am simțit că să rușinează că-i desculț, m-am desculțat și eu. Ce plăcut de mers cu picioarele goale pe nisipul firav, umed. Valurile leneșe veneau, mîngîiau malu și să retrăgeau. Nisipul sugea iute apa, spume care se desfăcea ca o dantelă destrămată. Fiori dulci.”

În alt fragment scriitorul ne redă călătoria spre Periprava^ surprinzînd și tipuri sociale :

„Mă duc la chirhanaua de la Periprava. Ce tragem noi cu hoții iștia. Revizor de pescărie. Vorbea cu ușurință. Declama. Terminii tehnici. Ambiția lui era să ajungă la centru. Aci să alterează. Fost subofițer de intendență. Știa și puțină contabilitate, în partidă dublă.

— Mă tîmpesc în Deltă. Credeți. D-voastră sunteți de curînd. Decît întăiul în Deltă mai bine cal de tramvai în București

<Care> Trăsuri nu să pomenesc prin partea locului, nici n-ar putea merge, să înfundă roata în nisip. Numai căruța ușoară dobrogeană. Caii mici, pietroși cari trăiesc toată viața în baltă., cu apa pînă la burtă merg pe aici. O roată pe pămînt și o roată prin apă. Cozile lungi ca să se apere de fîntari. Dau din copite... și suflă pe nări.”

În alte notații scriitorul este tentat să facă antiteza sat — oraș, mediu natural — și cel industrial, într-o manieră sămănătorist-poporanistă :

„Stînd pe dune în contemplare, mă gîndesc la orașe, descriu natura, muzica nisipului, dune, etc. albastru. Albastru coprinde cerul și apa, peste tot o scară de nuanțe. Albastru, eterna culoare a infinitului, a depărtării, <tonuri> o scară de tonuri de albastru dulce, mîngîitor, închis tare. Văzduhul albastru. Te domină farmecul albastru. Cînd e atmosfera calmă, totul e albastru, ochiul să îmbată de albastru. în magia azurată, albastru pînă la violetul de la orizont. Albastru de topaz.”

„Liniștea măreață care domnea peste marea singurătății. Marele suflu al apei, orga infinitului care moare la baza falezei. Soarele divin inundă cu aur vasta întindere a mării.

Vîntul mîngîie, sărută,
îmbătat de poezia singurătății.”

„Sorbeam <plăcerea> mulțumirea singurătății. Calm, pace.

Păsările beate de lumină să scaldă în lumină. Să văd umbrele lor cari fug...

Aud profundul suspin al mării : odihna (repausul elementelor).”

Și acum notațiile despre mediul urban, unele consemnate chiar paralel cu cele de mai sus :

„Zgomot, tumult, frămîntare. Fum și sudoare. Uzini și fabrici Luptă, mizerie, fum, pucioasă, ziduri negre. Trenuri, gări. Îmbulzeală, grabă, friguri — ca un vis urît.

Norul, picla de praf și fum ce plutește deasupra orașelor. Viața violentă, în galop amețitor, nepotolita luptă. Ninsoare de futiingenă în atmosfera care vibrează.*-

[în Deltă], numai murmurul solemn al valurilor.
în oraș, mișună mulțimea grăbită."

Pe parcurs scriitorul a renunțat la „teza” potrivit căreia orașul ar fi Sodoma și Gecmora.

Varianta a doua păstrată parțial (trei file format mare) prezintă importanță în primul rând prin menționarea titlului — altul decât cel sub care o cunoaștem astăzi. Pe frontispiciu, autorul notase „*La Cardon*”, iar marginal „*Intre dune*”, fără a se decide la unul din cele două titluri. Cele trei pagini se mărginesc exclusiv la descripții de natură, descripții reluate în întregime în textul definitiv, dar revăzute.

Cea de a treia variantă (două file format mare scrise pe ambele părți). În partea de la început, se suprapune întrucitva cu ultima filă din varianta precedentă, dar într-o nouă redacțiune, are însă, în rest, fapte noi, neîntilnite în primele două variante, fapte care se întilnesc în finalul scrierii și care sînt legate de acel personaj singuratic și bizar Andrei Filozof, în jurul căruia se țese, în cele din urmă, acțiunea scrierii.

În sfîrșit ultima variantă, intitulată de autor o dată Prin *Deltă*, altă dată *In Deltă* și apoi *In Deltă. La Cardon*, este cea mai apropiată de forma definitivă și totodată cea mai amplă (19 file în formatul unui caiet). Diferă însă mai mult o singură pagină din care iese mult în evidență caracterul autobiografic al scrierii, drept pentru care o reproducem mai jos. Pagina urma să constituie chiar începutul scrierii :

„Cîțiva ani am trăit și eu în Deltă, în ținuturile acelea bizare, aproape de natură, departe de zgomotul și frămîntarea lumii, în viața primitivă.

Pribeșind adesea, uitam de lume și frămîntarea ei, ascultam glasul singurătății.

Oamenii sînt puțini prin locurile aceste, primitivi, simpli, de diferite neamuri.

Dar am cunoscut și cîțiva oameni deosebiți, ciudați, bizari... rătăciți, căutînd liniștea singurătății, a sufletului zbuciumat.

Îmi aduc aminte de <moșul> un moșneag, <Andrei Filozof> de la Cardon, de un bătrîn singuratic cărui i să zicea

prin partea locului, pe lîngă A. F. [Andrei Filozof] și Regele Cardonului."

Îmbunătățiri stilistice demne de remarcat se aduc acestei variante îndeosebi la descrierile de natură. Cităm două pagini din manuscrisul acestei ultime variante :

„Păsări de baltă, de felurite neamuri, aci clocesc în <cuiburi tănuite> locuri ascunse prin luncile de trestii. Iar păsări călătoare ce trec în freamăt pe sus. În cîrduri nesfîrșite aci poposesc (aice li-i popasul), să opresc pe malul mării, să adună, să odihnesc și să prepară, să formează în caravane pentru lungile călătorii plutitoare peste mare, spre țările calde din miazăzi.

Trec pe deasupra Deltei și să opresc pe malul mării a merge în depărtări.

Cîte un mal întreg să zărește alb, acoperit de zapăda, ninsoare... e [un] cîrd de pelicani gușați și lacomi care prăpădește peștele din bălți. Stoluri de lebede ce filfăie greoaie în zbor, fug toți să se ascundă la cel mai mic zgomot."

(A se compara cu textul din ediția de față, voi. I. p. 254, rîndurile 6—11)

Și alt fragment mult refăcut în textul definitiv :

„Uneori doctorul rămînea în contemplare :

— Balta — spunea el mișcat — mă farmecă. Munții rigizi și răci, pădurile triste și monotone mă apasă. Marea, veșnic schimbătoare, în oglinda căreia să reflectează cerul cu alte nuanțe la fiecare ceas, îmi încîntă ochii, dar numai balta (însă) îmi farmecă simțirea și-mi ațîță mintea.

Numai viața peisagiului de baltă evocă trecutul îndepărtat, vîrsta primelor epoci și <misterul> enigma însăși [a] Creațiunii.

Misterioasa viață care se zbate în pustietatea bălții (fără amestecul omului) amintește începuturile vieții în umezeala pămîntului, misterul primelor zile ale Creației.

Te crezi în ziua a șasea parcă rămasă așa cum a fost (zidită) întocmită [lumea]. <Balta e pămîntul din a 5-a zi de la facerea lumii, după povestea biblică.> Păstrează parcă taina zilei, așa cum ne-a fost rămasă de la povestirea biblică."

(A se compara cu textul din ediția de față, voi. I, p. 254 rîndurile 21—35.)

Un „doctor” pasionat de cercetarea științifică apare și în *Europolis*, dar în roman ca personaj mult mai complex. Din pensee-urile lui răzbat cîteva și în scrierea *Rătăcind prin Deltă*.

Dar, cum rezultă din fragmentul citat, aici este vorba de dr. Can-lacuzino, sau dintr-un bruion anterior de doctorul Zotta, pe când în Europolis prototipul medicului din roman a fost Gheorghe Petrescu Hagi-Stoica, între 1890—1921, directorul spitalului din Sulina care aparținea Comisiei Europene a Dunării.

Cu titlul ușor modificat, în *Delta Dunării*, scrierea este tradusă în portugheză și tipărită în volumul *Contos romenos*, editura „Gleba”, Lisboa, 1944, în colecția „Contos e novelas”. culegere antologică de schițe și nuvele datorită lui Victor Buescu. doctor în filologie clasică, lector la Facultatea de Litere din Lisabona. Traducerile au fost lucrate de Victor Buescu, în colaborare cu profesorul Lobo Vilela, directorul editurii, antologia constituind prima traducere directă din românește în portugheză. În aceeași colecție „Contos e novelas” apăruseră culegeri din Tolstoi, Wilde, Maupassant.

Autorul antologiei și-a propus să reprezinte geografic toate provinciile românești, iar nuvelele și povestirile să corespundă „tuturor genurilor de proză”. Astfel culegerea oferă următorul cuprins : Slavici — *Scormon*; Caragiale — *O făclie de Paști*; Gib. Mihăescu — *Vedenia*; Rebreanu — *Un cântec de iubire*; Sadoveanu — *Hanul Ancuței*; Delavrancea — *Bunicul și Hagi Tudose* ; I. Al. Brătescu-Voinești — *Niculăuță Minciuna* ; Jean Bart — *In Delta Dunării* ; N. Gane — *O vânătoare de urși*; Ionel Teodoreanu — *Vlîța copilăriei*.

Pentru fiecare autor se prezintă câte o scurtă notiță biografică, în ampla introducere, Bazil Munteanu încearcă o încadrare a literaturii române într-un context european.

Nuvela lui Jean Bart este clasată drept „filozofică” și ca cea mai reprezentativă pentru Delta Dunării.

CAFEAUA ȘEFULUI

Schiță

Apare, cu subtitlul „Documente omenești”, în *România jună. MDCCCLXXI—MCMXXI. Cartea semicentenarului*, București [1921], pp. 46—50. în sumarul volumului festiv figurează (în ordinea întâlnită în volum) : N. Iorga, Nichifor Crai-nic, Blaga, Sadoveanu, Adrian Maniu, Ion Pillat, Goga, M. Codreanu, G. Topîrceanu, Agârbiceanu, Demostene Botez, Camil Petrescu, Panait Istrati, Bacovia, Emil Isac, Jean

Bart, Minulescu, Aron Cotruș, Vinea, Vianu, Ionel Teodoreanu. Perpessicius, Rebreanu, Al. O. Teodoreanu, Cezar Petrescu, Elena Văcărescu, S. Mehedinți, Camil Petrescu, Slavici.

Reprodusă în *Adevărul literar și artistic*, anul II (1922), nr. 62 (29 ianuarie), p. 1, cu același subtitlu „Documente omenești”. Este prima scriere a lui Jean Bart în acest periodic. Se reti-părește și în *America*, anul XIX (1934), nr. 41 (21 aprilie), pp. 3—i.

Se tipărește în volum : *In Deltă*, București [1925], Tipografia „Răsăritul”, pp. 31—38, fără subtitlul din periodice, însă cu datarea la sfârșit : „1922”.

La „schița” de față — cum și-a subintitulat-o autorul — se păstrează, parțial, manuscrisul unei variante care diferă întrucîtva de textul definitiv (patru file de manuscris format mare). înainte de a încredința textul tiparului, autorul și-a revăzut scrierea imprimîndu-i un dialog mai viu, iar pe alocuri potențîndu-i satira și spiritul ironic.

RAIUL-LUPILOR

Apare în *Viața românească*, anul VI (1911), nr. 4 (aprilie), pp. 102—106.

Se tipărește în volum : *Datorii uitate. Documente omenești. Nuvele*, București, 1916, Editura librăriei „H. Steinberg”, pp. 175—186 ; *In Deltă*, București, [1925], Tipografia „Răsăritul”, pp. 59—68, datată la sfârșit greșit : „1913”.

în vara anului 1915, A. Vlașuțu a alesese această scriere, ca împreună cu *In cușca leului* și *Acasă și în război* (cîteștrele selec-tate din *Viața românească*) să constituie materia unui volumaș tipărit în „Scriitori români. Publicație săptămînală” de sub direcția lui Vlașuțu, colecție care s-a tipărit la „Alcalay”. Dar în „cärticica” apărută în 1916, în nr. 14 al colecției, intitulată, după numele primei scrieri, *In cușca leului*, bucata n-a mai apărut : s-a renunțat la ea în ultimul moment.

împreună cu *Intr-o sîmbăta* și *Horațiu Baltă* din volumașul *Prinșea Bibița*, bucata *Raiul-Lupilor* se numără printre puținele

scrieri în care autorul relatează fapte și întâmplări petrecute în Moldova, dintr-un trecut nu prea îndepărtat, apropiindu-se tematic de N. Gane și Mihail Sadoveanu. Cîntărețul „întinderilor marine”, cum a fost denumit adesea, aduce aici un elogiu uscatului : „Pămîntul, pe care îl simți tare și sigur sub tălpile picioarelor, cu cîtă bucurie îl prețuiești atunci cînd de pe țărîm privești apa în largul recunoscutei și mișcătoarei mări !” (ediția de față, voi. I, p. 274).

În ultima instanță, *Raiul-Lupilor* constituie tot un „document omenesc” : autorul ne relatează cum, venit la lunca Prutului, pentru „ridicări topografice”, este luat drept „inginer militar hotarnic” care măsoară pămîntul, ca să-l împartă țăranilor, odinioară răzeși mîndri avînd hrisoave „cu cîte zece peceți” date de Ștefan cel Mare, dar acum sărăciți cu totul. Neputînd da un răspuns întrebărilor spuse atît de dureros, interlocutorul, în persoana autorului, deviază discuția („Adevărul crud adesea îl ocolem c-un fel de lașitate și căutam să fug schimbînd șirul gîndirii”) asupra semnificației denumirii de *Raiul-Lupilor*, dată unei păduri nesfîrșite, prielaj de a ne evoca întâmplări de demult.

LA CONFERINȚĂ Documente omenești

Apare în *Viața românească*, anul V (1910), nr. 9 (septembrie), pp. 428—432.

Reprodusă, cu ilustrații de Victor Ion Popa, în *Calendarul Asistenței Sociale*, 1923, pp. 58—64 și în *Satul și școala*, Cluj, anul I (1932), nr. 9—10 (mai-iunie), pp. 212—215, cu mențiunea la sfîrșit: „Din *Calendarul Asistenței Sociale pe 1923*”.

Se tipărește în volum : *Datorii uitate. Documente omenești Nuvele*, București, 1916, Editura librăriei „H. Steinberg”, pp. 137—149 ; în *Deltă*, București, [1925], Tipografia „Răsăritul”, pp. 71—80, datată la sfîrșit greșit : „1912”.

La conferință, așa cum se desprinde și din subtitlu, constituie un „document de viață”, încadrîndu-se în acele „documente omenești” cultivate de *Viața românească*.

Relevînd și elemente autobiografice (reîntoarcerea dintr-o călătorie în Scandinavia unde fusese Eugeniu Botez) scrierea este localizată într-un „orașel din Dobrogea”, care era sediul unei subprefecturi (această condiție o îndeplinea numai Sulina). Se definește ca prima încercare ce ne dezvăluie o altă notă a prozei lui Jean Bart — aceea umoristică și cu elemente de satiră. Scrierea ironizează mania conferințelor.

Printre manuscrisele rămase de la scriitor se păstrează un buion dintr-o asemenea conferință sanitară — dedicat însă combaterii „pestei”.

O PROTESTARE POSTUMA

Apare în *Viața românească*, anul V (1910), nr. 12 (decembrie), pp. 471—474.

Reprodusă în : *Ilustrația*, anul IX (1922), nr. 1 (ianuarie), p. 20 ; semnată în facsimil „Eug. Botez (Jean Bart)” și în *Calendarul Asistenței Sociale pe 1925*, Tipografia „Răsăritul”, pp. 32—35, cu o fotografie a scriitorului într-un grup al Asistenței Sociale.

Se tipărește în volum : *Datorii uitate. Documente omenești. Nuvele*, București, 1916, Editura librăriei „H. Steinberg”, pp. 165—173 ; în *Deltă*, București, [1925], Tipografia „Răsăritul”, pp. 83—89, datată la sfîrșit : „1913”.

O *protestare postumă* — scriere densă și de o fină ironie — este citată aproape întotdeauna cînd se vorbește de Jean Bart. În *Istoria literaturii române*, G. Călinescu îi atribuie un loc de frunte în creația scriitorului. Subiectul, unic în proza noastră, dezvăluie fapte aproape incredibile despre care ești tentat să crezi că nu s-ar fi putut întîmpla decît în Amazonia sau într-un „Western” îndepărtat din secolul trecut. Numai într-un asemenea ținut autoritățile s-ar fi încumetat să întocmească acte de deces unui om viu — totul pentru a-i răpi pămîntul și drepturile, iar tribunalul să rămînă impasibil, drept pentru care eroului povestirii nu-i va rămîne altceva decît să protesteze „postum” : huiduînd Justiția legată la ochi.

PRIMA DATA

Apare în *Curentul nou*, anul I (1906), nr. 3 (20 ianuarie), pp. 165—170.

Reprodusă în *Carmen*, anul III (1907), nr. 2 (1 ianuarie), pp. 2—5, cu următoarea notă : „Atragem serioasa atențiune asupra acestei bucăți, datorită d-lui Jean Bart, pseudonim sub care se ascunde d. locot. Botez, din marina militară română, unul din puternicii noștri prozatori.”

Se tipărește în volum : *Datorii uitate. Documente omenești. Nuvele*, București, 1916, Editura librăriei „H. Steinberg”, pp. 151—163 ; *In Delta*, București. [1925], Tipografia „Răsăritul”, pp. 93—102, datată la sfârșit : „1906”.

Cu privire la această scriere se păstrează o scrisoare inedită trimisă de H. Sanielevici lui „Eug. Botez, lt. pe vaporul «Constanța» S.M.R. Sulina”. Dar scrisoarea expedită din Galați la 17 ian. 1906 ajunge cu întârziere la Sulina, vaporul pe care era îmbarcat locotenentul de marină plecase spre Rotterdam, așa cum rezultă și din însemnarea agentului poștal. Cităm din scrisoarea expedită de îndrumătorul revistei *Curentul nou* : „Aștept nuveleta ta. Nuveleta ni-o poți trimite din Constantinopol... Tot lașul a trimis materie. Sînt articole epocale... Ibrăileanu are *Poporanismul*, o lovitură grozavă lui Iorga. în *Sămănătorul* din urmă Iorga te denunță ca socialist și te compătimente. Dacă lipsești din no. acesta se va crede că de frică”.

Un asemenea comisar, tînăr, cu vederi progresiste — cel puțin la începutul carierii — apare și în *Datorii uitate* (ediția de față, voi. I, pp. 153—156).

PESTE OCEAN

Note dintr-o călătorie în America de Nord

Prima ediție din *Peste Ocean. Note dintr-o călătorie în America de Nord* apare la editura „I. Brănișteanu”, București, neavînd menționat anul de apariție pe copertă. Dar, așa cum rezultă din semnalările din presa literară, cartea își face apariția în librării în luna mai sau mai degrabă la începutul lunii iunie 1926. Ziarul *Adevărul* din 3 iunie odată cu reproducerea a două capitole din volum (*In bazenul gheizerilor* și *In fața urșilor negri*) anunța : „Din noul volum *Peste Ocean* al colaboratorului nostru d. Jean Bart (Eug. Botez)... Editura «I. Brănișteanu», 120 pagini, 60 lei” Volumul este anunțat și în *Adevărul literar și artistic* din 6 iunie 1926, la p. 8. Iar primele recenzii asupra volumului sînt datate „20 iunie”.

Cartea, format mai mare și îndeosebi mai înalt, anume parcă a crea un cadru mai adecvat pentru copertă care redă un zgîrie-nori din Wal Street — cartierul băncilor din New York, inserează numeroase fotografii de pe puntea transatlanticului „Kaiser Wilhelm” pe care scriitorul a făcut călătoria în 1912, pînă la zgîrie-norii din cele mai mari orașe ale S.U.A. („Woolworth Building” și casa „Iron Fiat” — în forma unui fier de călcat — din New York, și înaltele clădiri din Pittsburg, orașul oțelului) și imagini grandioase ale naturii americane (cu vaporul pe Mississippi, parcul natural Yellowstone — Țara Minunilor, imagini din Munții Stîncoși, gheizerii și marea cascadă a Niagarei, nelipsind nici bizonul — „regele pusteii americane”). Imaginile, înlocuite în cea mai mare parte în ediția doua, sînt fotografii făcute la fața locului sau ilustrații aduse de scriitor. Acestea din urmă poartă, în majoritate, mențiunea „E. Marvan. Copyright 1911. By Kiser Photo Co. Far Great-Northern Ry Co.”

Dintr-un „act justificativ” (păstrat printre manuscrisele scriitorului) purtând antetul editurii și librăriei „Brănișteanu”, datat „10 iulie 1927” (scrisul autorului) reiese că sumele rezultate din vânzarea tirajului primei ediții se ridicau, la, acea dată, la 72.000 lei.

Ediția a II-a, apărută în august 1929, poartă pe copertă o fotografie a statuii libertății dăruită de francezi, și care străjuiește intrarea în portul New York.

Peste Ocean este rezultatul călătoriei întreprinse în America de Nord, în 1912, lunile mai-iulie, când căpitanul de marină Eugeniu Botez a reprezentat țara noastră la Congresul de Navigație ținut la Philadelphia, fapt relatat de scriitorul însuși în primele pagini ale cărții, când descrie vizita făcută în birourile Nord-Lloyd-ului german din Brema: „După ce sfinși de citit adresa. Serviciului Maritim Român, în care se arăta că sunt delegat la Congresul de Navigație din Philadelphia, directorul își descreeți fruntea și încercă să schițeze un binevoitor zîmbet pe sub mustața lui roșie, țepoasă”, oferindu-i delegatului român o cabină clasa, întâi pe punte (**Peste Ocean**, ediția II-a, 1929, p. 4).

De plecarea în America de Nord este legată și ultima întâlnire a lui Eugeniu Botez cu marele Caragiale, la restaurantul gării din Ploiești, în compania lui Dobrogeanu-Gherea și Vlahuță. Caragiale care pleca la Berlin, după ce-și văzuse țara pentru ultima dată, i se adresează tînărului care peste cîteva zile avea să se îmbarce pe transatlantic: „ — Mă, băiete ! dacă te duci în America, n-ai să câști gura la nici un monument de artă. Că n-ai ce vedea acolo. Aia sunt copii, n-au ajuns încă la artă. În loc de frumuseți ai să întâlnești curiozități. Caută de vezi miraculosul în natura americană. Mie să-mi trimiți o carte poștală ilustrată de la Niagara și să-mi aduci o bucată de lemn petriificat de la Yellowstone. Dar acolo să te duci numaidecît. Regiunea asta vulcanică a gheizerilor, cu izvoare care țîșnesc clocotind în mijlocul pădurilor petrificate, este cea mai ciudată bucată din coaja pămîntului.”

Despre felul în care a urmat sfatul și a îndeplinit dorința celui care i-a fost un prețios îndrumător în ale scrisului ne mărturisește scriitorul însuși: „M-am ținut de cuvînt. Din fiecare-orăș scriam cîte o carte poștală ilustrată lui Caragiale, la Berlin. La întoarcerea din America aduceam în fundul cufărului un bulgăre de lemn petrificat, ca un drob de sare cenușie. Mă oprii la;

„Berlin. în gară mă întîmpină fratele meu [Octav Botez], cu dure-roasa veste : Se împlinise o lună de cînd închisese ochii pentru totdeauna marele nostru Caragiale” (**Jean Bart, Caragiale și natura, în Însemnări și amintiri**, Editura literară a Casei Școalelor, 1928, pp. 160—161).

Bulgărele acela de lemn petrificat smuls din parcul natural de la Yellowstone, din regiunea vulcanică a gheizerilor, cu izvoare care țîșnesc clocotind în mijlocul pădurilor petrificate, se păstrează astăzi la Muzeul Literaturii Române ca simbol al admirației marinarului-scriitor pentru Caragiale, care alături de Vlahuță, Gherea și Ibrăileanu, îl îndemnase în tinerețe să scrie, și de la care a învățat că „scrisul nu-i un joc agreabil... e o muncă chinuitoare.” Iar capitolul din **Peste Ocean** care descrie locurile ispre care-l îndemnase Caragiale constituie paginile cele mai realizate din volumul lui Jean Bart.

Vizita în S.U.A. a unui reprezentant al Serviciului Maritim Ttomân, în persoana căpitanului de marină Eugeniu Botez, a avut, dacă nu și o importanță politică, cel puțin una economică, întrucît delegatul român avea, pe lîngă misiunea de a participa la Congresul de Navigație de la Philadelphia, și împuternicirea de a trata cu unele camere de comerț americane, drept pentru care, peste Ocean, i se înlesnește vizitarea de întreprinderi comerciale și industriale. Acestea au fost posibile ca urmare a votării în parlamentul român, la 13 martie 1912, a proiectului de lege privind prima convenție comercială cu S.U.A. Mărfuri americane pătruseseră și pînă atunci în România — e drept în mică măsură — dar nu ca urmare a stabilirii unor legături directe, ci printr-o „terță țară”, ceea ce — așa cum semnala ziarul de limbă română „America, din 13 iunie 1912 — era „spre paguba ambelor țări”, convenției revenindu-i rolul de a umple un gol de mult simțit, punerea în aplicare a convenției atrăgînd după sine și stabilirea de relații consulare, consulul român fiind așteptat în S.U.A. chiar în vara anului 1912. Același ziar prezenta astfel vizita căpitanului Eugeniu Botez :

„Cu ocaziunea Congresului Internațional de Navigațiune care s-a ținut în Philadelphia a sosit din România și căpitanul Eugen Botez, comisar maritim al portului Sulina (Gura Dunărei). D-sa este venit din partea Serviciului Maritim Român, care este o companie de navigație a statului pentru poștă și pasageri între portul (Constanța (Marea Neagră) — Constantinopole — Egipt și o linie pentru mărfuri între Dunăre și Rotterdam.

Căpitanul Eugen Botez, pe lângă această misiune, a fost și recomandat de către camerele de comerț din principalele porturi românești de pe Dunăre precum și de către agenția comercială regală a României pentru Germania care se află în Hamburg (Grosse Backer, str. 26) la camerele de comerț și industrie din principalele orașe ale Statelor Unite pentru a i se da tot concursul și a-i înlesni studiarea și vizitarea diferitelor întreprinderi comerciale și industriale.

Sosirea unei asemenea persoane din România este binevenită tocmai acum când acolo se discută asupra convenției comerciale între România și Statele Unite, care a fost votată de curând de către parlamentul român"... „Căpitanul Botez ne comunică căci și legăturile diplomatice dintre Statele Unite și România vor fi încheiate când România va trimite consul în Washington, care lucru e pe cale de a se face" (C. Miculescu : *Congresul Internațional de Navigație. Convenția dintre Statele Unite și România. Un oaspe distins între noi*, în *America*, anul VII (1912), nr. 47 (13 iunie), p. 1).

Ziarul de limbă română care apărea la Cleveland sublinia deosebita importanță a stabilirii acestor relații pentru românii din S.U.A., care, în cea mai mare parte fiind imigrați din Transilvania — pe atunci sub stăpânire străină — și neexistând legături diplomatice între România și S.U.A., erau considerați cetățeni veniți din Austro-Ungaria și tratați ca atare :

„Legăturile acestea comerciale și diplomatice dintre Statele Unite și România sunt de mare importanță pentru românii imigrați în America și cari nu sunt din România pentru că de acum națiunea română va fi recunoscută ca atare și în Statele Unite, unde în mare parte mulțimea care nu cunoaște istoria și geografia Europei ne confundă cu alte națiuni" (*ibidem*).

Drept pentru care delegatul român este primit cu mare căldură în principalele centre locuite de români. Ziarul *America* din 4 iulie 1912 reproduce pe prima pagină fotografia căpitanului Eugeniu Botez, împreună cu „comisiunea care a primit pe dl. căpitan E. Botez din România, la sosirea d-sale în Cleveland".

Asupra modului deosebit în care a fost primit relatează scriitorul însuși în capitolul *Intre români*.

Relatarea călătoriei într-o lume cu totul nouă — dacă o raportăm la anul 1912 când întreprinde voiajul — și aproape cu desăvârșire necunoscută în sud-estul Europei, refacerea itinera-

riului într-o formă literară, nu este înfăptuită de scriitor imediat la reîntorcerea din voiajul peste Atlantic și nici măcar în anii imediat următori.

Singura relatare mai apropiată de anul călătoriei o reprezintă *La Academia militară americană*, apărută în *Viața românească*, numerele 4 și 5 (aprilie-mai), 1914, și subintitulată *Documente omenesti*, fără a purta vreo indicație că ar reprezenta un capitol din viitorul volum *Peste Ocean*. Faptul că autorul include capitolul din *Viața românească* în ediția a doua a *Jurnalului de bord* din 1916, pp. 79—88, ca o scriere de sine stătătoare, în ultimul ciclu al ediției „Din al doilea jurnal de bord", alături de cele trei scrieri dedicate voiajului în Mediterana (*Înflniri în Arhipelag, în Creta și De Za Rodos la Kalimno*) ne face să bănuim că, cel puțin atunci, scriitorul nu avea în proiect intenția elaborării unui volum dedicat călătoriei întreprinse peste Atlantic. Chiar dacă va fi existat o asemenea intenție, ea a fost zădărnicită pentru moment de evenimentele care se precipitau și care vor duce la intrarea țării noastre în primul război mondial, pe timpul căruia Eugeniu Botez va fi comandantul militar al portului Sulina.

De-abia în 1920 (1 februarie), odată cu apariția primului număr din cea de-a doua serie a *Curentului nou*, scos de H. Saniieievici, Jean Bart încredințează tiparului fragmentul *In biroul Nord-Lloyd-ului german din Brema*, care, mult refăcut, sub aspect stilistic, odată cu retipărirea în *Adevărul literar și artistic* din 1925, va constitui primul capitol al volumului.

Capitolul din *Curentul nou*, (singurul tipărit în această revistă) apare sub titlul generic : *Dincolo peste Ocean (Jurnal de bord)*, cum vor apărea în *Viața românească* și *Adevărul literar și artistic* încă 4 capitole din cele 32 cît cuprinde scrierea luată în întregime. Dar, pe parcursul publicării în periodice, scriitorul adoptă titlul *Peste Ocean*, sub care va apare volumul în 1926, cu mențiunea în subtitlu : *Note dintr-o călătorie în America de Nord*. Mențiunea „Jurnal de bord" sau „Dintr-un jurnal de bord" apare în periodice la 17 capitole, indiferent dacă se indică genericul *Peste Ocean* sau *Dincolo, peste Ocean*. O singură dată înțilnim mențiunea „Note de călătorie" în *Viața românească*, anul XV (1923), nr. 2 (februarie), unde apar capitolele *La o fereastră de la etajul al optsprezecelea* și *O seară în lumea galbenă*.

Fără indicația că va face parte dintr-un volum, apar, ca și *La academia militară americană* (menționat mai sus), capitolele

Pittsburg, țara oțelului, În cartierul școalelor lui Carnegie și Privind din paradis în infern, citeșitrelle tipărite sub titlu comun *Pittsburg (Viața românească*, noiembrie 1924) și capitolul *Aur (Adevărul literar și artistic*, 27 decembrie 1925).

Nu a fost identificat în nici un periodic capitolul *Intre români*. Se pare că se tipărește pentru prima dată în volum.

Deși primul capitol apăruse la începutul anului 1920, următoarele vor vedea lumina tiparului de-abia în 1923—1924, în *Viața românească*, de care scriitorul a fost legat și în primii ani după apariția ei în cea de a doua serie, ca alte 16 capitole să apară în *Adevărul literar și artistic*, 1925—1926.

Se pare că la începutul anului 1926 volumul era definitivat, întrucât la 28 februarie când apare în *Adevărul literar și artistic* capitolul *Pe Mississippi* se menționează : „Din volumul *Peste Ocean* care va apare în curînd”, iar în aceeași revistă, la 14 martie, la finele capitolului *La Niagara*, se specifică : „Din volumul *Peste Ocean* care s-a pus sub tipar”.

Sucesiunea capitolelor în volum, ordinea lor definitivă — cea logică, legată de itinerarul călătoriei — este alta decît ordinea în care au apărut în periodice. Astfel ultimele opt capitole ale volumului, din ciclul *Yellowstone*, apar printre primele în *Viața românească* din 1923—1924, așa cum capitolele care relatează călătoria pe apă, traversarea Atlanticului și acostarea la țărmul american, apar în 1925, în *Adevărul literar și artistic*.

Deseori nici titlurile unor capitole și nici delimitarea lor din volume nu corespunde cu forma sub care apăruseră în periodice.

Dar ordinea în care s-au tipărit în periodice n-a prejudiciat cu nimic unitatea volumului, scriitorul avînd de la început schițat (încă din 1920, cînd, la primul capitol tipărit, se menționează chiar titlul volumului), planul întregii cărți. Este foarte posibil ca, în cei trei ani care au urmat, scriitorul să-și fi elaborat și definitivat, în linii mari, cartea, încredințînd apoi revistelor acele capitole care căpătaseră o formă cît de cît definitivă, și reluînd alte capitole într-o formă substanțial schimbată. Revederea unor materiale se face pentru sobrietatea stilului, dar și pentru eliminarea unor amănunte și chiar paragrafe întregi. Cităm cazul unui fragment din capitolul I, apărut în *Curentul nou*, 1920, și republicat în *Adevărul literar și artistic*, 1925, într-o formă mult schimbată : între fraza „Nemții erau hotărîți nu numai să-i imite pe englezi, ci să-i și întrecă” și fraza următoare : „Mare poftă aveam să știu

ce se petrece în capul englezului de lîngă mine, care cerceta cu răbdare liniile încilcite pe glob, linii ce arătau mersul vapoarelor germane”, (ediția de față, voi. I, pp. 303—304) la prima tipărire apărea următorul fragment cu referiri la istoricul concurenței navale între englezi și americani și care evident încărcă expunerea :

„Orgoliul britanic rănit silește arhitectura navală engleză a face sforțări, alcătuiind acele minuni maritime nevisate încă de omenire. Nave-colosuri apar plutind pe fața oceanelor, legînd în cîteva zile continentele între ele. Vapoare uriașe ; în pîntecele unuia singur încape deodată populația unui oraș întreg. Adevărate cetăți plutitoare în care locuiesc mii de oameni, mulțumindu-și cele mai rafinate gusturi ale civilizației moderne.

Germanii însă nu se lasă bătuți ; încăpățînați, cu amorul propriu al tineretii agresive, izbutesc a construi vapoare mai mari, deși nu atît de rezezi ca cele engleze. Lupta de întrecere nu s-a terminat încă. Unde se va opri ?

Pentru moment recordul tonajului îl țîn germanii cu «Imperator» și «Deutschland», recordul vitezei îl au încă englezii cu «Lusitania» și »Mauritania« (Jean Bart, *Dincolo, peste Ocean (Jurnal de bord*, în *Curentul nou*, anul I (1920), nr. 1 (1 februarie), p. 7).

Pentru *Notele de călătorie în America de Nord*, elaborate, cu intermitențe, de-a lungul mai multor ani, scriitorul ne-a lăsat cele mai numeroase variante, reprezentînd „redacțiuni” succesive ale scrierii.

Menționăm în primul rînd două fragmente păstrate la Muzeul Literaturii Române. Primul, înregistrat sub nr. 15202/1—6, cuprinde 12 pagini.

Cel de al doilea fragment (ms. 15201/1—6 file) poartă în frontispiciu mențiunea autorului :

„începutul de la

Yellowstone

1) Izvoarele fierbinți de la Mamut

2) Lacul-Castorilor”

ceea ce corespunde cu titlul ciclului de la finele textului definitiv și celor două capitole intitulate aidoma. Filele 6 și 7 oferă însă mai multe variante la titlul celui de al doilea capitol : *în republica rozătoarelor, La locuințele lacustre, Lacul-Castorilor*, autorul oprindu-se la acesta din urmă.

Ambele fragmente reprezintă deosebiri neînsemnate față de forma definitivă a textului.

File disparate dintr-o variantă la *Peste Ocean* se păstrează și la Institutul de istorie literară și folclor „G. Călinescu” (ms. 2450). Dar din cele 17 file înregistrate sub acest număr numai filele 1, 5, 9 și 10 sînt dedicate „Notelor de călătorie în America de Nord” (restul reprezintă bruioane și însemnări pentru *Europolis*, iar filele 11—17 constituie un manuscris inedit, intitulat *Galați*). Ele își au corespondent în capitolul *In ghetto american* din forma definitivă a scrierii. Primele trei file păstrează un text destul de apropiat de ultima variantă, dar cu mai multe moldovenisme, numai fila 10 consemnează un text neprelucrat — un bruion care conține și unele întâmplări și personaje la care autorul a renunțat cînd a definitivat scrierea. Din acest bruion — așa cum stă consemnat în frontispiciul filei — reiese că inițial capitolul era intitulat *Evreii din America*, în loc de *In ghetto american*.

Fila 10 (verso) menționează și începutul altui capitol *Chestiunea negrilor. Pe Mississippi*, însă textul a fost tăiat ulterior de autor. Păstrează însă o trimitere la scriitorul francez de călătorii și anchetă socială Huret.

Printre celelalte manuscrise care vizează scrierea de față menționăm textul unui fragment pregătit de autor pentru revista *Adevărul literar și artistic* unde și apare, fără nici o deosebire, în nr. 275 din anul 1926. Prima pagină de manuscris are consemnat marginal „Ad. lit”. Atît în manuscris cît și în periodic se menționează, printr-o notă la titlu: „Din volumul *Peste Ocean* care s-a pus sub tipar”.

Textul manuscrisului, în numerotarea autorului filele 1—22 (dintre care lipsesc însă paginile 4 și 14—21) corespunde capitolelor *La Niagara și Minciunile lui Chateaubriand și literatura americană*, cu singura deosebire că primul capitol, în manuscris și implicit și în periodic, mai poartă o subdiviziune ca titlu: *Eroii Niagarei* — titlu înlăturat în volum. Avem de-a face — în manuscris și în periodic — cu o formă definitivă a textului — diferențele față de volum sînt aproape inexistente, cu corectivul că în manuscris nu se păstrează integral decît primul capitol, din cel de al doilea lipsind 3 file.

Un alt manuscris, numerotat de autor de la 1 la 13, consemnează textul pregătit de scriitor pentru *Viața românească*, nr. 3, 1924, respectiv capitolele *Pe lacul Yellowstone* și *Piele-Roșii* — dar și din acesta s-au rătăcit file (lipsește fila 2, iar din cel de

al doilea se păstrează numai începutul — fila 13). Textul acestui manuscris prezintă deosebiri față de forma definitivă și chiar față de periodic, scriitorul revăzîndu-și textul la tipărirea lui în *Viața românească*.

Reproducem spre exemplificare două pagini de manuscris, (prima și pagina 8) :

„Pe nesimțite ne-am ridicat la 2500 metri înălțime. Lacul acesta, unul dintre cele mai mari de pe glob, are forma unei mîni uriașe cu degetele răschirate. <De aici se scurg> <Aici e lacul din> De pe culmea asta a Munților Stîncoși să <despart> scurg apele pe pante opuse, spre cele două oceane ; <spre> către Atlantic și altele <spre> Pacific.

Ne imbarcăm într-o șalupă cu motor. Echipajul foarte redus : la prova un <copil> băiet negru, cu capul gol, cu părul creț ca o blană de miel, ne privește <surîzător> arătîndu-și dinții albi, lucitori.”

(A se compara cu textul definitiv al scrierii, în ediția de față, voi. I, p. 441, rîndurile 1—10) :

„Odinioară erau așa de mulți [bizonii], că să opreau trenurile din mers, așteptînd trecerea cîrdurilor peste liniile ferate. Și vapoarele pe Mississippi <ancorau pînă> <erau nevoite> trebuia uneori să ancoreze pînă ce să scurgeau șirurile de bizoni cari treceau fluviul înot.

Lăcomia vînătorilor albi a <distrus> stîrpit aproape această rasă de animale. <Cîți au mai rămas emigrează de la s[ud] la nford]. Guvenul american a luat măsuri de protecție>. Astăzi rasa e protejată, dar e prea tîrziu.

Bizonul, ca și stăpînul lui, indianul, pe care îl hrănea și-l îmbrăca altădată, a avut aceeași soartă. <Bizonul pierd fără ca să se poată domestici și indianul dispăre fără ca să se poată civiliza.> <Rasa pierd fără a se domestici și Piele-Roșe să pierd fără a se civiliza.> Bizonul și indianul deși azi sunt protejați de guvernul american să sting, dispar, unul fără a se domestici și altul fără a se civiliza.”

(A se compara cu textul definitiv al scrierii, în ediția de față, voi. I, p. 443, rîndurile 19—27).

Dar autenticitate desăvîrșită și un parfum exotic prezintă manuscrisul alcătuit chiar din filele unui blocnotes care poartă antetul și reclama „Yellowstone Park Hotel” — însemnări făcute

•direct în timpul cît lui Eugeniu Botez, delegat la Congresul de Navigație de la Philadelphia i s-a oferit prilejul să viziteze Țara Minunilor — cea mai mare rezervație naturală din lume. Reproducem cîteva file :

„De la «Fonteuw Otel» înainte a doua zi.

Lacul prismatic lingă gheieru Excelsior, are în fund formația ca de bureți, moale, încă nu-i petrificat...

Micul Lac al batistei — o gaură în mijlocul unui lac mic, bagi o batistă, e suptă înăuntru, s-a dus, ai pierdut-o, după cîteva minute apare iar.

Emerald Pool — marginile portocalii, iar mijlocul verde de smarald, foarte adînc, vezi înăuntru.

Ajungem la «Old Faithul Hotel» — otel de lemn natural, superb. De pe terasă aștepti și privești gheizerul cu același nume care aruncă pînă la 50 de metri. E magnific, nu-i un *jet d'eau* continuu : vezi continuu deasupra puțin fum alb, un panaș. Cînd e aproape să izbucnească, să arunce, se simte cum se înteește fumul mai mult, apare apă, și din ce în ce zbuținește [în] buze de apă, în coloană înaltă, stropii ajung departe. Fumul se înălță spre cer ; ca un panaș se pierde, se prinde de vîrfurile brazilor de pe munții cu vîrfurile albite de zăpadă.

O imensă pană de struț.

Un clopot sună cînd începe gheizerul a arunca, să anunțe lumea.

Se vede o căruță cu coviltir, trasă de patru catiri urechiați, înainte e o domnișoară calare, bărbătește...

La o groapă din astea sau un pîrîu se vede în pămîntul umed urma de copită de cerb care a venit să bea apă.

Țara contrastelor : birjar — profesor a doua zi, o brută care mormăia, bătrîn morăcănos striga la noi : **Peuple !** (lume). Iar o americană grasă îi spunea (*mister* Dreiver) și unui soldat îi spunea *mister* soldat (?).

Parcă noi am fi fost niște soldați și el pedagog. Nu voia să se oprească să admirăm : «Lasă că o să vedeți atîtea gheizere, că o să vă săturați».

Contraste :

O feministă milionară, un tip de țărăncă și servantă, un tip extranobil cu ochelari, stăm de vorbă.

La halta de dejun dintre Old Faithul și «Hotel Lac», am vizitat, una dintre cele mai ciudate minuni :

în lacul Yellowstone, la o depărtare de vreo 50 m. de mal, iese din apă un vîrf de stînca. Trecem pe-o punte pînă acolo. E de cîțiva metri. Un om poate prinde pește din lac și stînd pe loc să-i puie în crăpătura stîncei unde clocotește apa...

Un lac limpede că vezi în fund peștii.

«Lac Hotel»

Lacul Yellowstone imens, la o înălțime așa de mare...

Din fața otelului se vede o insulă cu brazi înalți, seculari....

Culmile munților se suprapun. Pline cu zăpadă și numai muchiile innegrite — zăpada spulberată de vînt — se văd ca niște nervuri verde-închis, pare negru.

Altă culme de munți, cu piscuri conice, cratere...

Culoarea care o ia apa în lumina de apus sau lună, apa se înroșește.

Cîteva bărci se leagănă... un vaporeș...

în lumina dimineții sclipeșc vîrfurile albe de zăpadă a munților, în zare se văd fumurile de la gheizere...

Discuția unui spaniol bătrîn, profesor de matematici, inginer, cu o femeie feministă. Omul voia să bea un rachiu, să fumeze, nu era chip. La întîia vorbă, îl întrebă : «Ce părere aveți despre drepturile femeii ?»

în continuare alte notații, tipice unui caiet de însemnări de călătorie.

„Animalele mici din parc sînt skong ?

Se văd culmile vulturilor.

Zăpada are culori albastru-verde...

Am văzut d-ne și d-șoare dînd mîna cu vizitiul la plecare :
«Good bye !...»

No cigarettes sold in Minnesota [în Minnesota nu se vînd țigări].

No wines of liquors sold in Dakota [în Dakota nu se vînd vinuri și alte băuturi alcoolice].

într-o gazetă scrie : «S-a făcut un nou costum de baie pentru fete, unii au zis că nu-i decent. Ca să dovedească contrar a adus

pe una la biserică în acest costum. Un popă metodist a făcut un tribunal de *ladies* și gentlemen cari au găsit că e decent».

În revisie sînt anunțuri pentru școli prin corespondență, pentru legi, matematici și literatură. Te învață a face nuvele, poezii... Zice : «Mulți chiar înainte de a termina școala au vîndut nuvele. Înlensnim și vînzarea nuvelor... Școli de memorie...»

Textul citat mai sus dezvăluie metoda de lucru a scriitorului : descripția îmbinată cu ancheta socială.

Răsunetul apariției cărții nu se lasă așteptat. În lunile iunie-august apar nu mai puțin de șase recenzii, unele dintre ele în cele mai prestigioase reviste ale vremii : *Viața românească*, *Convorbiri literare*, *Adevărul literar și artistic*,

Bineînțeles prima o întâlnim în revista unde apăruseră cele mai multe capitole din volum. Astfel, sub semnătura lui D.I.S. TD. I. Suchianu], apare o recenzie în *Adevărul literar și artistic* (20 iunie 1926). Criticul — unul dintre cei mai apropiați prieteni ai scriitorului — evidențiază, printre primii, caracterul obiectiv al noului volum de note de călătorie aparținînd lui Jean Bart care, „...descrie faptele care l-au izbit, fără însă a-și spovedi grandilocvent importanțele sale impresiuni. Din fapte reiese indirect starea sufletească a europeanului debarcat în Lumea Nouă. Este cum se spune în estetică — metoda obiectivă, metodă îndeosebi utilă aci, căci ne scapă de dubla primejdie : a unei pictări înzorzonate și a unor fastidioase confidențe personale...” (*Adevărul literar și artistic*, anul VII (1926), nr. 289 (20 iunie), p. 7). (De remarcat că Suchianu menționează ca titlu al volumului *Dincolo, peste Ocean*, titlu generic sub care apăruseră unele capitole din periodice.)

Aceeași caracteristică esențială a volumului este subliniată de Izabela Sadoveanu într-o recenzie intitulată *Impresii de călătorie*, în care, prin asociații și cu alte scrieri de tinerețe, se fac și referiri la realismul mai accentuat al scrisului lui Jean Bart din ultima perioadă de creație : „Nicăieri nu se deslușește mai bine calitatea talentului lui Jean Bart ca în relațiile (sic !) sale de călătorie. *Peste Ocean*, dezbrăcat de romantismul vremii și al vârstei autorului, care îngreua oarecum *Jurnalul de bord*, are un orizont impunător. Observația e adîncită de curiozitatea inteligentă a unui mînuitor de idei, iar realismul a devenit acea dorință

pasionantă de a prinde puterea inefabilă a ideii în forma concretă, acea sforțare de a stăpîni materia, pentru a scoate din ea aspectele nenumărate ale inteligenței, fața multicoloră a problemelor sub care ni se prezintă lumea și viața ce e izvorul adevăratei originalități în artă” (*Adevărul literar și artistic*, anul VII (1926), nr. 293 (18 iulie), p. 1).

Majoritatea recenziilor dezvăluie ineditul și originalitatea cărții raportată la peisajul literar al timpului. Ion Pas remarcă următoarele : „Jean Bart e poate singurul scriitor român care a socotit că lumea e ceva mai largă și mai interesantă decît cuprinsul unei cafenele bucureștene sau al unui tîrguleț de provincie monotonă. A cutreierat globul, în permanentă goană după aspecte noi — și de aci explicația frăgezimei, coloritului paginilor domniei-sale de literatură... De aci de asemeni temeiul spiritului d-sale de observație și acea pătrunzătoare cunoaștere a omului (Ion Pas, *Jean Bart.- „Peste Ocean”*, în *Lupta*, anuj V (1926), nr. 1361 (20 iunie), p. 2).

Iar Const. Șăineanu, în *Adevărul*, semnală că „Dintre toate descrierile de călătorii, incontestabil cele mai interesante, mai atrăgătoare, sunt acelea cari se ocupă cu țări îndepărtate, a căror civilizație se deosebește fundamental de a noastră”.

O substanțială recenzie dedicată volumului *Peste Ocean*, apare în *Viața românească*, sub semnătura M.R. [Mihai Ralea]. Valorosul critic de la *Viața românească*, atrăgînd atenția asupra importanței scrierilor de călătorie pentru omul secolului XX, face asociații cu scrieri similare aparținînd unor consacrați scriitori europeni : „Astfel am cetit multe cărți despre minunile Americii, de la pretențiosul Bourget la jovialul Huret. Mărturisesc că nici una nu mi-a dat satisfacțiile complete ale cărții d-lui Jean Bart. Pittsburg, Parcul de la Yellowstone, Viața de mare oraș american, sînt de neuitat” (*Viața românească*, anul XVIII (1926), nr. 7—8 (iulie-august), p. 220).

Deși se menține în cadrul aceluiași gen literar, memorial de călătorie, *Peste Ocean*, ca structură, se deosebește mult față de *Jurnalul de bord*, tipărit în urmă cu 25 de ani. În prima carte de tinerețe scriitorul era mai mult atras de natură, „mai liric, mat avîntat în descriere, mai entuziast în fața minunilor, mai curios în fața misterelor”. În noua carte de călătorii autorul este altul, așa cum sublinia, la apariția primei ediții, Mihai Ralea : „Natura joacă un rol secundar sau nu-l preocupă decît într-atît întrucît are relațiuni cu umanitatea. Omul cu organizațiile și

producțiile lui îl interesează mai mult. Observația sa e mai potolită, ca a unuia care a văzut și a auzit multe și nu mai așteaptă multe surprize. În schimb maturitatea omului se vede din înțelegerea adâncă a așezărilor și instituțiilor... în *Peste Ocean* omul de cultură care e d. Jean Bart a făcut loc la observațiuni, la documentație, la explicații și s-a apropiat puțin de știință. E greu de clasificat genul acestor note de voiaj. Se apropie de J. Huret prin vivacitatea, variația și culoarea cu care sînt redată. Dar are în plus față de acesta — care nu era decît publicist — ceea ce aduce artistul E. Botez : arta peisajului, pătrunderea psihologică și, în plus, nu știu ce în descriere, care transformă o simplă întîmplare într-o pagină de «roman». Astfel construită, cartea satisface și arta și știința (*Viața românească*, anul XVIII (1926), nr. 7—8 (iulie-august), p. 220).

În sensul celor arătate mai sus asupra felului de a transmite „informația” cuprinsă în volum, relatează și Suchianu în recenzia amintită : „*Peste Ocean...* nu are nici belferismul cărților instructive, nici pateticul ieftin al comis-voiajorului poet. Este o carte care instruieste și distrează.” Iar C. Narly, în *Convorbiri literare* (numărul pe iulie-august 1926, pp. 626—627), sublinia valoarea instructiv-educativă a cărții — fapt pentru care unele capitole, printre care și *Lacul-Castorilor*, au fost trecute ca bucăți de lectură în manuale școlare bine alcătuite.

Avînd un deosebit succes de librărie, cartea se epuizează relativ repede, în așa fel încît în vara anului 1929 apare cea de a doua ediție — textul rămînînd același.

Prima semnalare în presă a noii ediții o întîlnim în *Adevărul literar și artistic* din 21 iulie 1929, unde, la bibliografie, împreună cu alte cărți noi apărute în editura „Cartea românească” se menționează : „Jean Bart (Eugeniu P. Botez) — *Peste Ocean*, ediția II-a, lei 84”.

Apariția celei de a doua ediții este semnalată în termeni elogioși de Tudor Vianu, remarcînd caracteristicile generale ale acestui volum de note de călătorie : „Dl. Jean Bart a fost, credem, cel dintîi român care a călătorit ca scriitor în Statele Unite și ne-a adus de acolo amintirea unei lumi memorabile din atîtea puncte de vedere. Categoria a mai căpătat de-atunci cîtiva reprezentanți, dar autorul volumului de impresii *Peste Ocean* a creat oarecum modelul genului și a fixat trăsături esențiale, pe care nu le mai putem găsi aiurea decît repetîndu-se... Grija de obiectivitate dă descrierii sale însușirile unei precizii aproape științifice

și, pe treptele aceleiași obiectivități, știe să reprime senzația pitorească în avantajul ideii generale. Căci aceasta este atitudinea de călător a d-lui Jean Bart : el vrea să ne instruiască, instruin-du-se. Problema socială este descoperită sub mica întîmplare petrecută în stradă sau în restaurant și, sub aspectul fugitiv și comun, substanța unei idei și a unei generalizări este dezgrădinată și scoasă la lumină. Astfel volumul acesta de însemnări succinte și puțin împodobite devine și un fel de compendiu al întrebărilor mai de seamă pe care America le adresează cugetării sociale” (Tudor Vianu — *Jean Bart: „Peste Ocean”*, ediția II-a, în *Adevărul literar și artistic*, anul IX (1929), nr. 456 (1 septembrie), p. 7).

O recenzie asupra cărții, cu prilejul reapariției, întîlnim în *Răsăritul*, sub semnătura : „a.l.m. [Al. Lascarov Moldovanu] care remarcă : „Vechi călător pe ape, autorul *Jurnalului de bord* care a îneîntat ceasurile lecturii tinerețelor noastre, ne plimbă, cu această carte, prin ciudata țară a Statelor Unite ale Americii de Nord, ținîndu-ne necontenit tovărășie cu sfătoșenia sa de moldovan”. Scriitorul, autor al recenziei, face o remarcă judicioasă asupra specificului noilor note de călătorie : „Cărțile de călătorie riscă totdeauna exagerarea. Sau sunt simple jurnale uniforme și deci anoste, sau sunt prolixă prin cîtimea de detalii care nu pot interesa pe toți cetitorii — și, în ambele cazuri, nu-și ating scopul. A ține o carte de călătorie pe linia literaturii, fără ca, în același timp, să fie numai literatură, presupune un condei abil și experimentat. Îmbinarea aceasta a izbutit la d. Jean Bart. Cartea sa *Peste Ocean* mulțumește și setea de informație și aceea de literatură. Așa se și explică apariția ediției a II-a nu mult după întîia” (a.l.m. [Al. Lascarov Moldovanu] : *Jean Bart : „Peste Ocean”*, în *Răsăritul*, anul XI (1929), nr. 13—14 (sept-oct), p. 7). (Revista *Răsăritul*, în 1943, cu prilejul comemorării a 10 ani de la moartea scriitorului, va retipări două fragmente din ciclul *Yellowstone : Țara Minunilor și Aur.*)

În 1931, într-o recenzie dedicată altei scrieri care făcea istoricul navei-școală, bricul „Mircea”, Al. Philippide remarcă cu privire la volumul *Peste Ocean* : „D. Jean Bart are gustul aventurii și al călătoriilor îndepărtate și știe cu măiestrie să inspire acest gust și celor care îl citesc... înainte ca Paul Morand să fi «descoperit» America, Jean Bart a scris o carte, *Peste Ocean*, care este, fără îndoială, una din cele mai complete și mai sugestive cărți de impresii americane... Sunt în *Peste Ocean* lucruri admirabile, obser-

vații interesante, descripții delicioase, o înțelegere perfectă și o interpretare adâncă a vieții americane" (Al. A. Ph. [Philippide] : **Jean Bart — O corabie românească. Nava-școală bricul Mircea**, în **Adevărul literar și artistic**, anul X (1931), nr. 548 (7 iunie), p. 7).

Un loc important îl ocupă în noul volum al lui Jean Bart referirile la românii stabiliți în S.U.A., cea mai mare parte emigrați din Transilvania, la începutul secolului nostru, de sub asuprirea austro-maghiară, referiri făcute atât într-un capitol special, **Intre români**, cât și pe parcursul cărții. încă pe vapor scriitorul observă un grup de familii care își motivează plecarea prin lipsa de pământ de lucru. în mozaicul social și național de pe puntea transatlanticului „albul cămășilor cu alțițe și negrul fotelor — discretul port al femeilor din părțile Sibiului" dă o notă cu totul aparte.

Problema românilor emigrați peste Atlantic și constituții în societăți și cooperative, având și un ziar în limba lor, a preocupat pe toți cei care au întreprins vizite peste Ocean. Astfel în **Adevărul**, noul volum al lui Jean Bart este analizat împreună cu o lucrare a lui Vasile Stoica : **în America pentru cauza românească**, în care relatează asupra audiențelor la Wilson Roosevelt și asupra **Declarației S.U.A. din 5 noiembrie 1918**, declarație favorabilă reunirii cu patria mamă a provinciilor românești de sub dominație străină.

Remarcăm și faptul că după tipărirea cărții lui Jean Bart, în **Adevărul** din 6 august 1926 apare articolul : **Citi români avem în Statele Unite ? O statistică a emigrărilor**, din care desprindem : „Imigrarea românilor în Statele Unite a început cam pe la anul 1900 și a continuat să crească pînă după terminarea războiului cel mare, cînd mulți dintre ei s-au reîntors în țară. în 1890 recensămîntul Statelor Unite nu înregistra nici un emigrant român ; în 1900 numărul lor este de 15.032 ; în 1910 crește la 62.923, iar în 1920, cu toată plecarea înapoi a multora din ei, numărul lor ajunge la 102.823. Acestea sunt datele oficiale. După diferitele estimări, însă — din surse neoficiale — numărul actual al românilor din Statele Unite variază între 100.000 și 200.000, diferență destul de mare care evidențiază și mai mult greutatea unei încercări de recensămînt exact greu de întocmit" (**Adevărul**, anul 39 (1926), nr. 13078 (6 august), p. 2).

în materialul din **Adevărul** se arată că mulți români emigrați din Transilvania au fost trecuți la recensămîntul din 1920

ca „veniți din Ungaria" [Austro-Ungaria], indicîndu-se granițele de Sinainte de război.

Adăogînd și numărul celor născuți în S.U.A., numărul românilor se ridică, potrivit datelor oficiale oferite de recensămîntul efectuat în 1920, la 151.866, dintre care 96.239 erau înregistrați ca vorbind limba română. Potrivit aceluiași date oficiale, „statele mai populate de români sunt : New York, Ohio, Pennsylvania, Michigan, Illinois, New Jersey, Indiana, California, Minnesota, North Dakota, Missouri, Massachusetts și Connecticut".

Aceeași statistică arată că majoritatea românilor s-au stabilit la orașe cu toate că, înainte de emigrare, în cea mai mare parte, fuseseră plugari.

Menționăm că, în 1926, anul apariției volumului **Peste Ocean**, era constituită la New York „Society of Friends of Roumania" (Societatea prietenilor României) (președinte William Nelson Cromwel, secretar Hari Babeș) care în vară tipărea al patrulea „caiet" periodic dedicat țării noastre, iar în iarna aceluiași an, ca urmare a vizitei lui Leon Feraru, profesor la universitatea „Columbia", dar originar din Brăila, se constituise la București societatea „Prietenii Americii".

Pe lângă Universitatea „Columbia" funcționa și un institut de cultură românească „The Institute of Romanian culture Columbia University in the city of New York", avînd ca președinte de onoare pe dr. Nicholas Murray Butler (președintele universității „Columbia"), iar ca vicepreședinte : George Crețianu, ministrul României la Washington și Leon Feraru (cf. S. Albu : **Publicații despre România în America**, în **Adevărul**, anul 40 (1927), nr. 13298 (24 aprilie), p. 3).

Același Leon Feraru trimisese revistei **Tiparița literară** (nr 1. oct. 1928) un reportaj despre viața literară americană intitulat **America. Scrisori din New York**, iar în S.U.A. editase în broșură studiul **The development of the Romanian novel**.

Cartea lui Jean Bart a contribuit în mare măsură la o mai bună cunoaștere a poporului american. Tot în acest program de cunoaștere reciprocă se înscriu și unele conferințe despre America ținute de Eugeniu Botez printre care cea de la Fundație, din februarie 1931, **Aspecte din viața americană**, organizată sub auspiciile Institutului român de organizare științifică a muncii (cf. **Universul**, an. XLIX (1931), nr. 23. p. 10).

A D D E N D A

IAPA CĂPITANULUI

Apare în *Lumea nouă literară și științifică*, anul II (1896), nr. 23. Acest număr lipsește din colecția revistei de la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Indicația bibliografică a scrierii este dată însă în numărul din 3 noiembrie (nr. 1), anul III (1896) unde, la paginile 7—8, se publică sumarul revistei pe anul al II-lea. Din acest sumar reiese că scrierea a fost tipărită sub pseudonimul „Troțuș”.

În volum e tipărită numai în ediția *Jurnal de bord. Schițe marine și militare*, București, Editura Institutului de Arte grafice „Eminescu”, 1901, pp. 27—32; la sfârșit datată: „București, 1896”.

LA POARTA SPITALULUI

Apare în *Pagini literare*, volumul I (1899), nr. 2 (28 ian.), p. 6, semnată „Jean Bart”, datată la sfârșit „Galați, 1899”.

În volum e tipărită numai în ediția *Jurnal de bord. Schițe marine și militare*, București, Editura Institutului de arte grafice „Eminescu”, 1901, pp. 43—48, cu indicația la sfârșit „Galați 1897” care diferă de cea din revistă.

PE DUNĂRE

Apare în *Pagini literare*, volumul I (1899), nr. 7 (4 martie), p. 3, cu indicația la sfârșit „Galați, 1899”, semnată „Jean Bart”.

În volum e tipărită numai în ediția *Jurnal de bord. Schițe marine și militare*, București, Institutul de arte grafice „Eminescu”, 1901, pp. 73—79.

MĂRGĂRINT BEȚIVUL

Apare în *Lumea nouă literară și științifică*, anul II, (1896), nr. 40 (11 august), pp. 5—6, semnată cu pseudonimul „Trovuș” și avînd la sfârșit indicația „Iași, 1896”.

Reprodusă în *Vatra* (Craiova), anul II (1930), nr. 1 (octombrie), p. 8, la pagina „Literatură” și în *Calendarul național-tărânesc pe anul comun 1930*, Gherla, 1929, pp. 83—84.

În volum e tipărită numai în ediția *Jurnal de bord. Schițe marine și militare*, București, Institutul de arte grafice „Eminescu”. 1901. pp. 81—85, datată la sfârșit „1896”.

DIN CONCENTRARE

Apare în *Pagini literare*, volumul I (1899), nr. 1 (21 ianuarie), pp. 2—3, cu indicația la sfârșit: „Galați, 1898”.

Reprodusă, cu titlul ușor modificat (*Amintiri din concentrare*), în *Răsăritul*, anul XI (1928), nr. 1 (septembrie), pp. 19—21. Textul încadrează o fotografie a scriitorului.

Se tipărește în volum: *Jurnal de bord. Schițe marine și militare*, București, 1901, Institutul de arte grafice „Eminescu”, pp. 9—18, la fine avînd menționată data: „1898”; *Datorii uitate. Documente omenești. Nuvele*, București, 1916, Editura librăriei „Steinberg” pp. 229—240, fără nici o datare în final.

Scrierea nu mai este reluată de către autor în alte ediții antume.

O ÎNMORMÎNTARE MILITARĂ

Apare, sub titlul *O înmormîntare*, în *Pagini literare*, volumul I (1899), nr. 7 (4 martie), p. 3, cu indicația la sfârșit: „Galați, 1899”.

Se tipărește, cu titlul ușor schimbat (*O înmormîntare militară*), în volum: *Jurnal de bord. Schițe marine și militare*, București, 1901, Institutul de arte grafice „Eminescu”, pp. 55—67; *Datorii uitate. Documente omenești. Nuvele*, București, 1916, Editura librăriei „Steinberg”, pp. 241—256. În ambele volume păstrează în final aceeași datare din periodic: „Galați, 1899”.

Scrierea nu mai este reluată de către autor în alte ediții antume.

AMINTIRI DIN MANEVRE

Apare în *Pagini literare*, volumul I (1899). nr. 6 (31), din 21 noiembrie, pp. 5—6, nedată în final.

Se tipărește în volum : *Jurnal de bord. Schițe marine și militare*, București, 1901, Institutul de arte grafice „Eminescu”. pp. 93—102 ; *Datorii uitate. Documente omenești. Nuvele*, București, 1916, Editura librăriei „Steinberg”, pp. 257—267. În ultima ediție este datată în final : „1897”.

Scrierea nu mai este reluată de către autor în alte ediții antume.

TABLA ILUSTRĂȚIILOR

Părinții scriitorului : generalul Panait Botez și Smaranda, fiică a căminarului Mihail Nastasachi din Tg.-Ocna	XXXII- XXXIII
Filă din registrul stării civile pentru născuți pe anul 1874, al târgului Burdujeni, „plasa Siretiu”, care atestă nașterea lui „Eugenie Botteu”.	XXXII- XXXIII
Vedere din Burdujeni, în prim-plan casa în care s-a născut scriitorul, așa cum arată astăzi renovată.	XXXII- XXXIII
Facsimil de pe catalogul pe anul 1884—1885 al Școlii primare de băieți nr. 2 din Păcurari, unde a învățat Eugeniu Botez, fiind elev al lui Ion Creangă (Arhivele statului Iași)	XXXII- XXXIII
Filă de manuscris, în care Jean Bart evocă figura celui mai iubit dascăl al Iașilor din acea vreme, Ion Creangă (Arhivele statului Iași)	XXXII- XXXIII
Fotografii de tinerețe : Eugeniu Botez, ofițer de marină, în uniformă de mare ținută ; la Brăila, cu sora sa, Marioara, căsătorită Petroniu	XXXII- XXXIII

- Una din scrierile de debut, *Mărgărint bețivul*, apărută în *Lumea nouă* (11 august 1896), sub pseudonimul „Troțuș”. XXXII-XXXIII
- Moartea pilotului*, prima scriere semnată „Jean Bart”, apărută în *Adevărul de joi* (10 decembrie 1898). XXXII-XXXIII
- La Galați în jurul anului 1900 : artist amator în rolul lui Graur din piesa *Cinel-cinel* de V. Alecsandri și interpretînd rolul lui Peneș Curcanul (după aceste fotografii s-au executat cărți poștale ilustrate). 128—129
- Primul capitol din *Jurnal de bord*, tipărit în *Pagini literare* (17 iunie 1899). 128—129
- Coperta și sumarul unuia din primele numere ale *Revistei maritime*, printre ai cărei fondatori se număra și sublocotenentul Eugeniu Botez, fiind în același timp și secretarul comitetului de redacție 128—129
- Eugeniu Botez cu prima soție, Marioara, născută Demetrescu ; tablou de familie : tinerii soți cu primul lor copil, Călin 128—129
- Începutul a două scrieri tipărite în *Viața românească* (1908, 1909): *Datorii uitate* (cu mențiunea „fragment”) și *Întîlniri în Arhipelag* (din Al doilea „Jurnal de Bord”) 128—129
- Ofițeri români la Piramide : Eugeniu Botez, primul din stînga (planul doi) 128—129
- Facsimil de pe o adresă din 22 aprilie 1909, prin care căpitanul Eugeniu Botez făcea cunoscut Inspectoratului General al Navigației și Porturilor că a luat în primire funcția de comisar maritim la Sulina (Arhivele statului Galați). 128—129
- În fruntea unor acțiuni de cinstire a memoriei lui Eminescu : coautor la poema scenică *Sărmanul Dionis* (jucată la Galați și tipărită în 1909) ; printre membrii comitetului gălățean din inițiativa căruia s-a executat, în 1911, primul bust ridicat lui Eminescu 128—129
- Scriitorul cu doi dintre frați : Cezar-Constantin Botez (astăzi în vîrstă de 89 ani) și Octav Botez, cunoscutul critic de la *Viața românească*. 288—289
- Coperta celei de-a doua ediții, „adăogită”, din *Jurnal de bord* (1916), reprezentînd bricul „Mircea” (pictură de Verona) 288—289
- Coperțile celor trei ediții antume din *Datorii uitate* (1916, [1921], [1928]). 288—289
- Comandorul Eugeniu Botez în timpul primului război mondial, pe cînd era comandantul militar al portului Sulina ; pe vapor, cu fiul său Călin, cu socrul (inginer Apostol Demetrescu) și cu N. Ionescu-Johnson (primul din stînga). 288—289
- Cei trei militari ai familiei : generalul Panait Botez, veteran din 1877—1878 (în ultimul an al vieții — 1918) și fiii lui : generalul de artilerie Mircea Botez și comandorul Eugeniu Botez 288—289
- Coperta numărului 12 al revistei ieșene *Însemnări literare* (21 aprilie 1919), număr dedicat lui Jean Bart ; fragment din *Horățiu Baltă* — Documente omenești —, scriere apărută în nr. 38 al aceleiași reviste (2 noiembrie 1919) 288—289
- Coperta numărului 1 din cea de a doua serie a revistei *Curentul nou* (1 februarie 1920) ; fragment din primul capitol al scrierii *Peste Ocean* — Note dintr-o călătorie în America de Nord —, tipărit în acest număr 288—289

Filă dintr-un manuscris, care consemnează începutul ciclului „Yellowstone” din volumul <i>Peste Ocean</i>	288—28!
Filă dintr-un manuscris dedicat Deltei, intitulat <i>Intre Dune. La Cardon</i>	416—417
Coperțile volumelor <i>Prințesa Bibița</i> [1923] și <i>In Deltă</i> [1925], (ultima cu o dedicație a autorului dată fratelui său Cezar-Constantin).	416—417
Fotografie a scriitorului din vremea când își scria volumul <i>In Deltă</i> (1923—1924)	416—417
<i>La Niagara</i> , capitol din scrierea <i>Peste Ocean</i> — Note dintr-o călătorie în America de Nord —, tipărit în <i>Adevărul literar și artistic</i> (14 martie 1926); textul încadrează portretul scriitorului (desen în peniță de A. Dragoș)	416—417
Coperțile celor două ediții antume din <i>Peste Ocean</i> — Note dintr-o călătorie în America de Nord — ([1926], [1929])	416—417
Volume antologice și ediții de popularizare apărute în timpul vieții autorului: <i>In cușca leului</i> , 1916, colecția „Scriitori români”; <i>Proză</i> , [1923], colecția „Pagini alese din scriitorii români”; <i>Pe drumuri de apă</i> , [1931], colecția „Biblioteca pentru toți”.	416—417
Ediții Jean Bart, tipărite în ultimele două decenii: <i>Schițe marine</i> , 1953, <i>Schițe marine</i> [1960], <i>Jurnal de bord</i> , [1961] — cîteșitirele apărute la Editura Tineretului, în colecția „Biblioteca școlarului”; După <i>furtună</i> , 1968, la aceeași editură în colecția „Prima mea bibliotecă”.	416—417
Antologii dedicate mării, apelor și Dobrogei, în care au fost reproduse și scrieri de Jean Bart	416—417

CUPRINS

<i>Prefață</i>	V
<i>Notă asupra ediției</i>	LVIE

JURNAL DE BORD

JURNALUL DE BORD AL LUI JEAN BART

I. <i>Sulina, 1 august</i>	2
II. <i>Pe mare, 2 august</i>	2'
III. <i>Pe mare, 4 august</i>	2''
IV. <i>Pe mare, 5 august</i>	2'''
V. <i>Pe mare, 6 august</i>	2''''
VI. <i>Trebizonda, 7 august</i>	2'''''
VII. <i>Trebizonda, 8 august</i>	2''''''
VIII. <i>Platana, 8 august</i>	2'''''''
IX. <i>Vona, 11 august</i>	2''''''''
X. <i>Samsun, 16 august</i>	40'
XI. <i>Sinope, 26 august</i>	44
XII. <i>Pe mare, 29 august</i>	44'

SCHIȚE MARINE

Moartea pilotului	53'
Rătăcit	57
Șoimul	53''
Singură	55''
După furtună	''8
Cimitirul maritim	21''

DIN AL DOILEA „JURNAL DE BORD”	
Intilniri în Arhipelag	75
In Creta	86
De la Rodos la Kalimno	101

DATORII UITATE

Datorii uitate	115
în cușca leului	166
Bădița Gilcă	175
După douăzeci de ani	180

PRINȚESA BIBIȚA

Prințesa Bibița	205
Intr-o simbătă	222
Horațiu Baltă. Documente omenești	227

IN GIBRALTAR. DINTR-UN JURNAL DE BORD

Privind scoarța pământului	236
în vegetația nebună	239
O mică republică sub protecția Mării Puteri Britanice	243
Intre Albion și Andaluzia	246

IN DELTA...

Rătăcind prin Deltă	253
Cafeaua șefului. Schiță	268
Raiul-Lupilor	274
La conferință. Documente omenești	280
O protestare postumă	287
Prima dată	292

PESTE OCEAN

NOTE DINTR-O CĂLĂTORIE IN AMERICA DE NORD

In biuroul „Nord-Lloyd”-ului german din Brema	301
îmbarcarea pe „Kaiser-Wilhelm” și plecarea din Kaiserhafen	308

în larg	313
Patru iulie, sărbătoarea națională americană	317
Emigranții	324
La țarmul american	332
New York : zgîrie-nori	337
La Bursă	341
De vorbă c-un prieten	347
Reporterul american	356
La Academia militară americană	362
în ghetto american	371
Pittsburg, țara oțelului	378
în cartierul școlaelor lui Carnegie	381
Privind din paradis în infern	334
La o fereastră din etajul al optsprezecelea	388
La Niagara	394
Minciunile lui Chateaubriand și literatura ame- ricană	399
Pe Mississippi	404
între Atlantic și Pacific	409
Aur	413
între români	420

YELLOWSTONE

Țara minunilor	423
Izvoarele fierbinți de la Mamut	427
Lacul-Castorilor	430
în bazenul gheizerilor	434
Gigantul strănută	437
în fața urșilor negri	439
Pe lacul Yellowstone	441
Pieile-Roșii	443

A D D E N D A

JURNAL DE BORD. SCHIȚE MARINE ȘI MILITARE. 1991

Iapa căpitanului	453
La poarta spitalului	457

Pe Dunăre	461
Mărgărint bețivul	465

DATORII UITATE. DOCUMENTE OMENEȘTI. NUVELE. 1916

Din concentrare	468
O înmormântare militară	474
Amintiri din manevre	482

NOTE

JURNAL DE BORD 491

Jurnalul do borti al lui Jean Bart	501
Moartea pilotului	506
Rătăcit	507
Șoimul	508
^Singură	509
După furtună	510
^Cimitirul maritim	511
întilniri în Arhipelag	512
î n Creta	512
Do la Rodos la Kalimno	512

DATORII UITATE 516

Datorii uitate	522
în cușca leului	530
Bădița Gîlcă	531
După douăzeci de ani	533

PRINȚESA BIBIȚA 545

Prințesa Bibița	549
într-o simbăta	555
Horățiu Baltă. Documente omenești	556
în Gibraltar. Dintr-un jurnal de bord	559

ÎN DELTA 560

Rătăcind prin Deltă	566
Cafeaua șefului. Schiță	574
Raiul-Lupilor	575

L a conferință. Documente omenești	576
O protestare postumă	577
Prima dată	578

PESTE OCEAN. NOTE DINTR-O CĂLĂTORIE ÎN AMERICA DE NORD 579

ADDENDA. 596

Iapa căpitanului 596

L a poarta spitalului 596

P e Dunăre 597

Mărgărint bețivul 597

Din concentrare 597

O înmormântare militară 598

Amintiri din manevre 599

Tabla ilustrațiilor 503

Cuprins